

De re metallica libri XII. Quibus officia, instrumenta, machinae, ac omnia denique ad metallicam spectantia, non modo luculentissime describuntur, sed et per effigies ... adjunctis latinis germanicisque appellationibu ita ob oculos ponuntur, ut clarius tradi non possint. Ejusdem de animantibus subterraneis liber ... Cum indicibus diversis / [Georg Agricola]. - Copy 1

Contributors

Agricola, Georg, 1494-1555.

Publication/Creation

Basle : L. Rex, 1621.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/hbyejuzv>

License and attribution

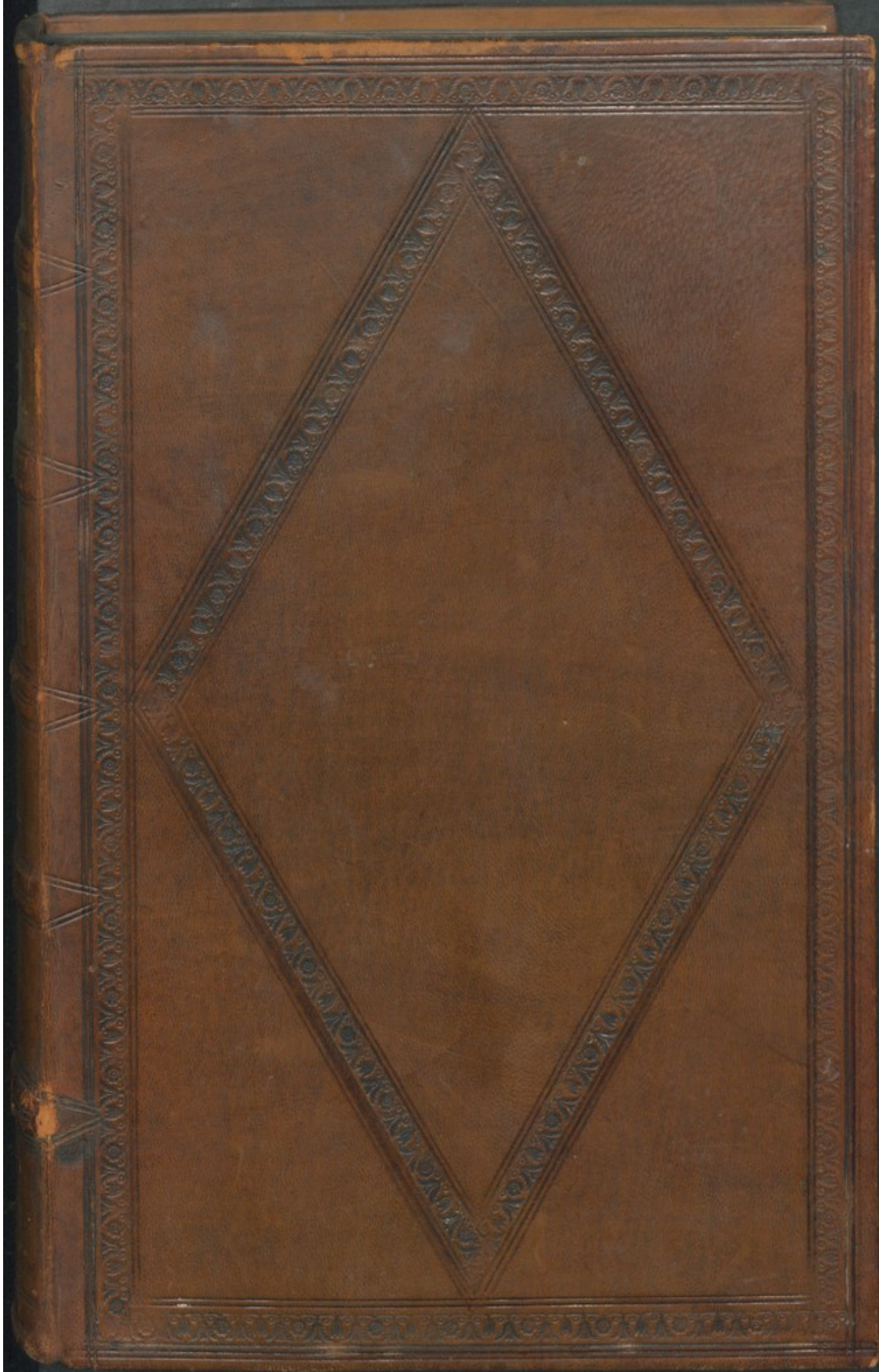
This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

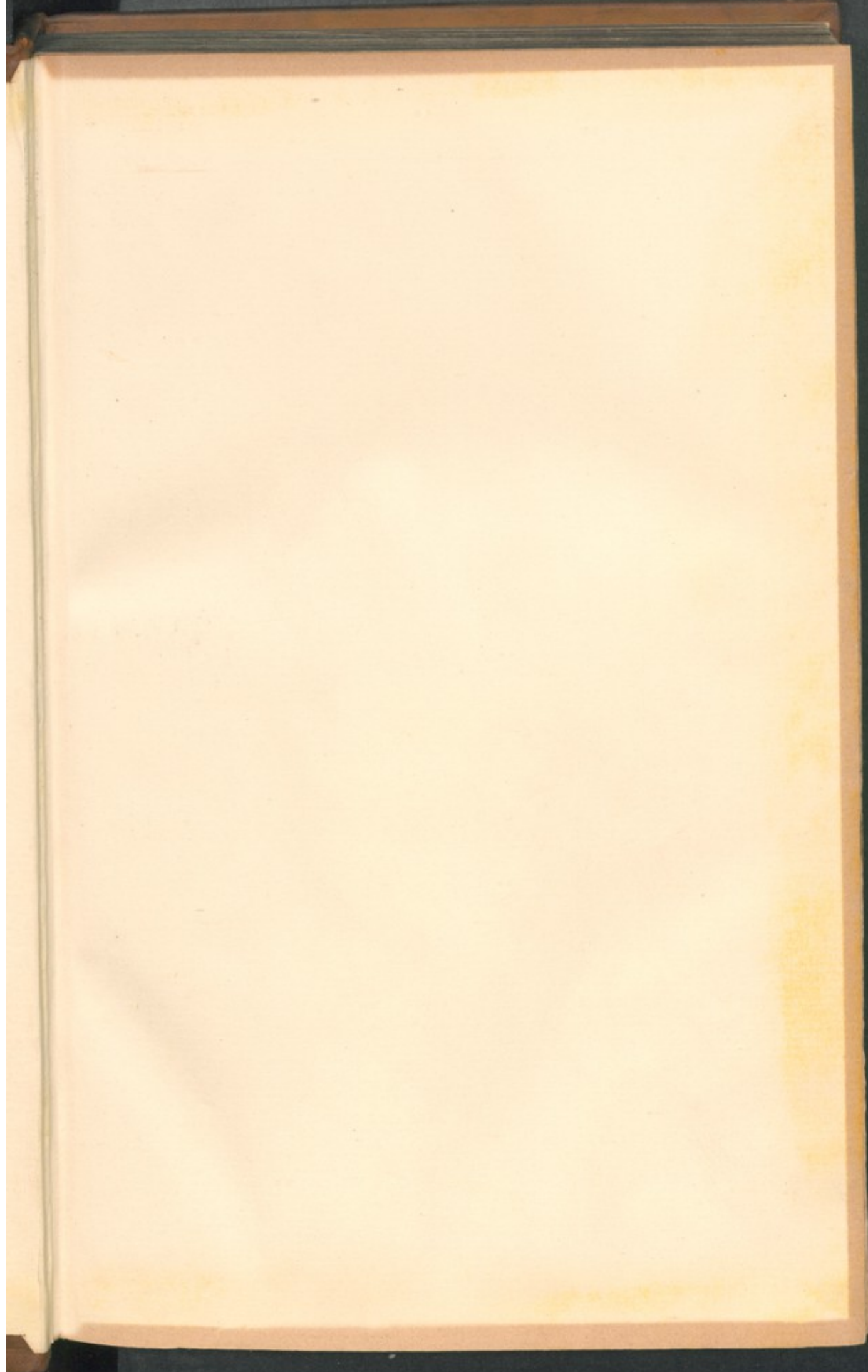
Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

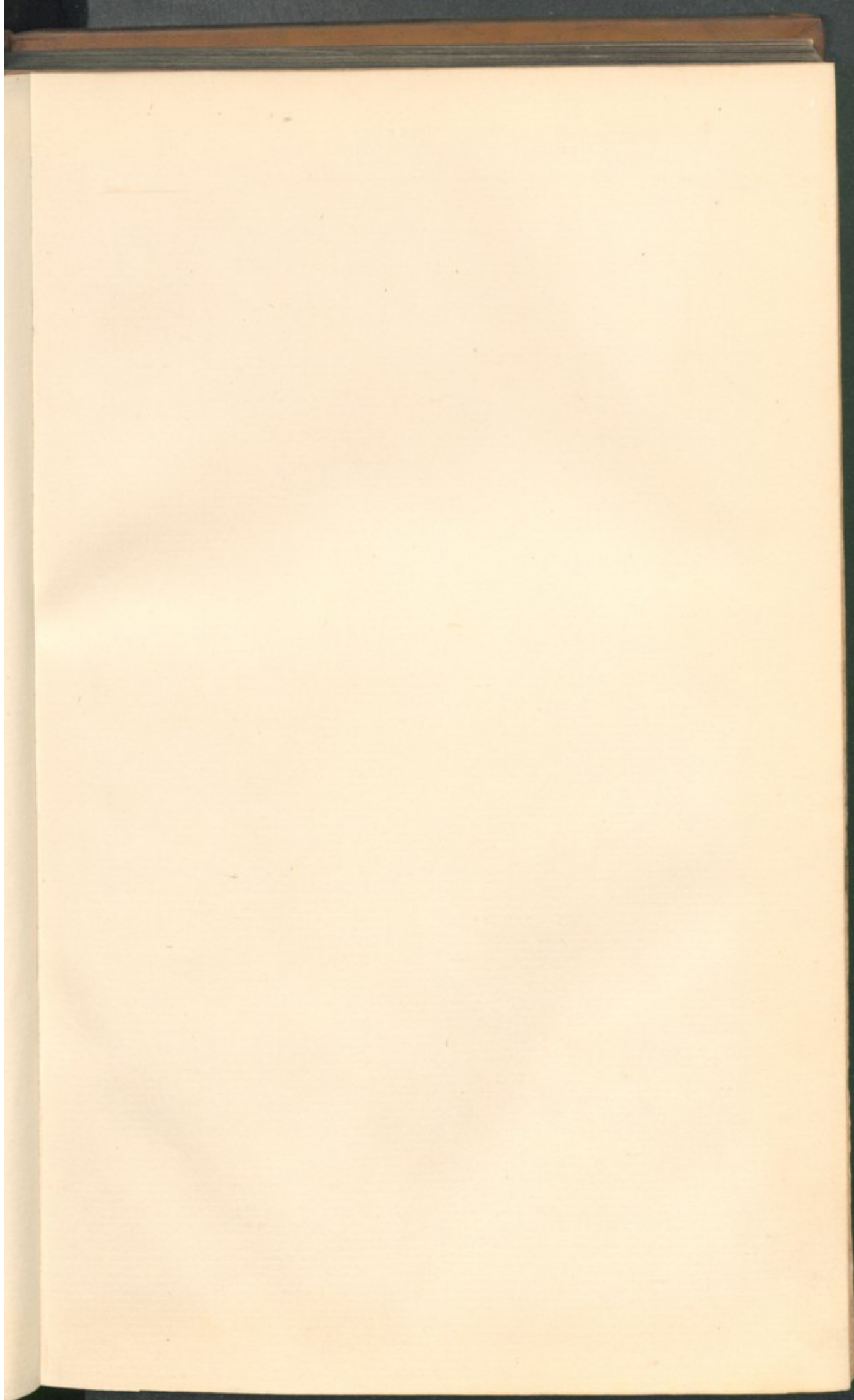

67

GEORGII AGRICOLAE
KEMPNICENSIS, MEDICI AC
PHILOSOPHI CLARISS.

DE RE METALLICA LIBRI XII.

QUIBUS OFFICIA, INSTRUMENTA, MACHINÆ, AC OMNIA DENIQUE AD METALLICAM SPECTANTIA, NON MODO LUCULENTISSIMè describuntur; sed & per effigies, suis locis insertas, adjunctis Latinis, Germanicisq; appellationibus, ita ob oculos ponuntur, ut clariùs tradi non possint.

Ejusdem

DE ANIMANTIBUS SUBTERRANEIS
LIBER, ab Autore recognitus.

Cum INDICIBUS diversis, quicquid in Opere tractatum est, pulchrè demonstrantibus.

BASILÆE HELVET.

Sumptibus itemque typis chalcographicis Ludovici Regis.

Anno MDCXXI.

Gr.

Georg. D. de Anni. Dignitatem. Sicut in. 174 de Re. Metall. 174
 GEORGII DE ANNI. DIGNITATE. SUT. IN. 174 de Re. Metall. 174
 KENNEDY. MEDIC. AC. 174
 PHILOSOPH. CLASSE. 174

DE RE METALLICA

LIBRI XII

QUIBUS OFFICIA INSTRUMEN-
 TA. MACIN. AD OMNIA DENIQUE AD ME-
 TALLICAM REPERTA. NON MODO INVENTISSE
 ERECHON. SED ET. CILICES. HIS. LO. INVENTIS. AD. INVENTIS.
 CILICES. REPERTIS. AD. INVENTIS. AD. INVENTIS.
 CILICES. REPERTIS. AD. INVENTIS. AD. INVENTIS.

4649/1

DE ANIMANTIBUS SUBTERRANEIS
 LIBER. DE ANIMANTIBUS SUBTERRANEIS

Cum. In. dicitur. quod. in. Operis.
 CILICES. REPERTIS. AD. INVENTIS. AD. INVENTIS.

BASILE. 174
 GEORGII DE ANNI. DIGNITATE. SUT. IN. 174 de Re. Metall. 174
 KENNEDY. MEDIC. AC. 174
 PHILOSOPH. CLASSE. 174

ILLUSTRISS. ET POTEN-
TISS. SAXONIAE DUCIBUS, LANDGRAVIIS
TORINGIAE, MARCHIONIBUS MISENAE, COMITIBUS
*Palatinis Saxoniae, Burggraviis Aldeburgi & Magdeburgi, Comitibus Brenae,
dominis terrae Pleisensis, MAURICIO sacri Imperii Archimarschal-*
co & Electori, atque ejus fratri AUGUSTO,
GEORGIUS Agricola
S. D.

U'M saepenumero, Illustrissimi Principes, totius
rei Metallicae, ut Moderatus Columella Rusticae,
magnitudinem, tanquam alicujus corporis gran-
ditatem, considerassem; vel singulas ejus partes,
quasi illius corporis membra, numerando percen-
sissem: veritus sum, ne vita prius me deficeret,
quam universam percipere possem, nedum literis
consecrare: nam quam longè lateque hæc pateat,
quot & quantarum artium, si non magna, at ali-
quantula cognitio, metallicis ad eam tractandam necessaria sit, ex his nostris
libris quisque intelliget. Tametsi verò res Metallica sit amplissima, nec ulla ex
parte à Græcis & Latinis, Scriptoribus, qui extant, absoluta, perdifficiles ha-
beat explicatus: tamen, quia veterrima est, & hominum generi maximè ne-
cessaria atque fructuosissima, non debere à nobis negligi, videbatur. Etenim
Agriculturæ scientiarum nulla sine dubitatione vetustior, tamen hæc res Me-
tallica est antiquior, vel saltem æqualis & cœva: nemo enim omnium mor-
taliū unquam absque instrumentis agrum coluit. Ea verò, ut etiā reliquarum
artium, quarum omne opus est in faciendo, instrumenta, aut ex metallis facta
sunt, aut sine metallis non potuerunt confici: qua de causa res metallica homi-
nibus etiam est maximè necessaria. Nam, cum hi paucis istiusmodi artibus
carere possint, earumque maximus sit numerus, nulla sine instrumentis quic-
quam efficit: tum omnium rerum, quibus magnæ divitiæ bonā & honestā
ratione acquiruntur, nihil est arte metallicā utilius: ex agris enim benè cultis
(ut alias res omittam) fructus capimus uberrimos, sed uberiores ex fodinis.
Certè una fodina saepè, multò majores utilitatis fructus nobis præbet, quam
agri plurimi: quocirca ex omnium ferè seculorum memoria cognoscimus,
coplures ex metallis divites factos esse, & eadem multorum regum fortunas
amplificasse: sed de his nunc plura non dicam: quòd eos locos, in primo libro,
partim hujus operis, partim alterius, inscripti De veteribus & novis metallis,
tractaverim, ac ea, quæ contra metalla & ipsos metallicos dicuntur, refellerim.
Quamquam autem res rustica, cum qua metallicam libenter confero, variè

EPISTOLA.

videtur esse diffusa, tamen in multò plures, quàm hæc nostra, partes non distribuitur: nec tam facile præcepta huius à me tradi possunt, quàm Columella illius tradidit: quòd ipse còplures rei rusticæ, Scriptores, quos sequeretur, in manibus habuit: nempe Græcos plus quinquaginta, quos etiam Marcus Varro recenset: Latinos plus decem, quos ipse Columella commemorat: ego solum C. Plinium Secundum, quem sequar, habeam: qui tamen per paucas rationes venarum effodiendarum, & metallorum conficiendorum exponit: res enim metallica tantum abest, ut universa sit tractata ab aliquo scriptore, ut ne ii quidem, qui disperse scripserunt alius alia de re, singulas ejus partes absolverint: quinetiam eorum magna est paucitas: siquidem solus ex Græcis omnib. Strato Lampiscenus Theophrasti successor librum unum De machinis metallicis edidit: nisi fortè Philonis poetæ metallicus aliquam artis particulam sit complexus: nam Pherecrates in comœdiam, in inscriptione similem, metallicos servos aut ad metalla damnatos videtur introduxisse: ex Latinis autem Plinius, ut jam dixi, tradidit pauculas laborandi rationes: quibus novos scriptores, qualescunq; sint, oportet annumerare: nemo enim iusta reprehensione poterit carere, qui eos, quorum scriptis, etsi paucis, utitur, debita laude fraudat. Nostra quidem lingua duo libri scripti sunt: alter De materiæ metallicæ & metallorum experimento, admodum confusus, cuius operis parens ignoratur: alter De venis, de quibus etiam Pandulfus Anglus scripsisse fertur: sed librum Germanicum confecit Calbus Fribergius, non ignobilis medicus: verum venter eam, quam sumpsit, partem absolvit. Nuper verò Vannocius Biringuccius Senensis, homo disertus, & multarum rerum peritus, vulgari Italorum sermone tractavit locum De metallis fundendis, separandis, agglutinandis. Rationem autem quarundam venarum excoquendarum breviter perstrinxit: quorundam succorum conficiendorum planius exposuit: quibus legendis renovavi memoriam eorum: quos vidi quondam in Italia confici: reliquas res omnes, de quibus scribo, aut prorsus non attigit, aut leviter. Hoc libro Franciscus Bodoarius, patricius Venetus, vir sanè prudens & gravis, me donavit: quod tunc se facturum recepit, cùm proximo superiore anno FERDINANDUM regem, ad quem legatus à Venetis missus erat, secutus Mariebergi esset: plura scriptores de re metallica literis mādasse non comperio: quapropter, etiā si Stratonis liber extaret, ex his partib. non dimidium artis metallicæ corpus confici posset. Quo autem minus multi sunt, qui de re Metallica scripserunt, eò magis mihi mirum videtur tot chymistas extitisse, qui composuerint artificium de metallis aliis in alia mutandis: multos Hermolaus Barbarus, homo dignitate generis & gradus, ac omni doctrina ornatus, nominatim protulit: ego plures proferam, sed insignes tantum, delectum enim servabo: itaq; Xylander scripsit. Osthanes, Hermes, Chanes, Zosimus Alexandrinus ad sororem Theosebiam, Olympiodorus item Alexandrinus, Agathodæmon, Democritus, non Abderites ille sed alter, nescio qui: Orus Chrysoichites, Pebichius, Comerius, Joannes, Apulejus, Petasius, Pelagius, Africanus, Theophilus, Synesius, Stephanus ad Heracleum Cæsarem, Heliodorus ad Theodosium, Geberus, Calides Rachaidibus, Veradianus, Rodianus, Canides, Merlinus, Raimundus Lulius, Arnaldus Villanovanus, Augustinus

Barbarus

Xylander

Osthanes

Hermes

Chanes

Zosimus

Alexandrinus

Theosebiam

Olympiodorus

Agathodæmon

Democritus

Abderites

Orus

Chrysoichites

Pebichius

Comerius

Joannes

Apulejus

Petasius

Pelagius

Africanus

Theophilus

Synesius

Stephanus

ad Heracleum

Cæsarem

Heliodorus

ad Theodosium

Geberus

Calides

Rachaidibus

Veradianus

Rodianus

Canides

Merlinus

Raimundus

Lulius

Arnaldus

Villanovanus

Augustinus

E P I S T O L A.

gustinus Pantheus Venetus: foeminae tres, Cleopatra, virgo Taphnutia, Maria Judaea: atq; hi chymistae omnes orationem solutam usurparunt: praeter Joannem Aurelium Augurellum Ariminensem, qui solus verba versu inclusit. Sunt alii multi de hac re libri, sed omnes obscuri: quod scriptores isti res alienis, non propriis vocabulis nominant: & quod alii aliis atq; aliis vocabulis, à se confictis, utantur, cum res non mutant. Isti magistri suis discipulis, vias tradunt, quibus progressi vilia metalla variis modis cocta corrumpant, & quodammodo in primam rerum materiam reducant, eaque ratione id, quod in ipsis redundat, auferant: quod deficit, compleant: atq; preciosa, hoc est aurum & argentum, ex eis conficiant, quae in catillis aut catinis perderent, haec facere possint necne possint, non decerno: quia enim tot scriptores omni nobis asseveratione affirmant se eò pervenisse, quo cursum suum dirigebant, eis fides esse videtur adhibenda: quia nullos ex hac arte quondam divites esse factos scriptum legimus, nec nunc fieri videmus, cum tot ubivis gentium fuerint, & sint chymistae, omnesque omnes industriae nervos dies noctesq; contendant, ut maximos auri & argenti acervos construere possint, res in dubium vocatur: sed ut ea fuerit scriptorum in diligentia, ut nomina magistrorum, qui ex hoc opificio magnam pecuniam consecuti sunt, memoriae non tradiderint, certè discipuli decreta eorum vel non cognoscunt, vel cognita non servant. Nam si ea perciperent, cum tam multi fuerint, & sint: oppida jam diu auro & argento replevissent: quorum vanitatem etiam libri declarant, in quibus Platonis & Aristotelis, aliorumque philosophorum nomina inscribunt, ut istae gloriosae inscriptiones specie doctrinae viris simplicibus imponant. Est alterum genus chymistarum, quod vilium metallorum substantiam non immutat, sed ipsa vel auri vel argenti colore tingit, & nova forma induit: ut ea videantur esse quae non sunt: qua forma ignis calore de eis, tanquam aliena veste detracta in suam redeunt speciem: qui, quia decipiunt, non solum summo in odio sunt, sed eorum fraus capite plectitur. Nec minus fraudem capitalem admittit tertium chymistarum genus: quod auri vel argenti particulam, in aliquo carbone inclusam, in catinum conjiciens fingit se additamentis, quae vim eliciendi habeant, admistis conficere vel aurum ex auripigmento, vel argentum ex plumbo candido similibusq;. Verum de arte chymica, si modo ars est, alias plura: nunc ad metallicam revertar: quoniam eam integram nulli scriptores literis mandarunt, ac exteræ nationes & gentes nostram linguam non intelligunt, & si eam intelligerent, exiguum artis partem ex nostris istis scriptoribus possent discere, hos duodecim libris De re metallica conscripsi: quorum PRIMUS habet ea quae contra hanc artē & metalla atq; metallicos, vel ab iisdem dici possunt: SECUNDUS metallicum informat, & in sermonem, qui haberi solet de venis inveniendis, dilabitur. TERTIUS est de venis & fibris eorumq; commissuris. QUARTUS explicat rationem dimetiendi venas, atque etiam expromit officia metallica. QUINTUS fossionem venarum & artem menforis docet. SEXTUS describit instrumenta & machinas metallicas. SEPTIMUS est de experimento venarum. OCTAVUS praecipit de opificio venae urendae, contundendae, lavandae, torrendae. NONUS excoquendarum venarum rationem exponit.

EPISTOLA.

DE CIMUS rei metallicæ studiosos instruit ad munus discernendi argentum
 ab auro, atq; plumbum ab eodem & argento. UNDECIMUS tradit vias se-
 parandi argentum ab ære. DUODECIMUS dat præcepta conficiendi salis,
 nitri, aluminis, atramenti sutorii, sulfuris, bituminis, vitri. Hoc autem munus
 susceptum, ut propter multitudinem rerum non expleverim, certe explere
 conatus sum: nam in eo multum operæ & laboris insumpsi, aliquem etiam
 sumptum impendi: etenim venas, instrumenta, vasa, canales, machinas, for-
 naces, non modò descripsi, sed etiam mercede conduxì pictores ad earum effi-
 gies exprimendas: ne res, quæ verbis significantur ignotæ aut hujus ætatis
 hominibus aut posteris percipiendi difficultatem afferant: ut nobis non pau-
 ca vocabula afferre solent, quæ veteres (quia res erant omnibus notæ) nuda
 ab enodatione prodiderunt: sed sit sanè id à me prætermissum, quod nec ipse
 vidi, neq; legi, nec ex hominibus fide dignis cognovi: id profectò quod non
 vel vidi, vel lectum aut auditum expendi, non est scriptum: sive verò præci-
 pio ea, quæ fieri debeant, sive narro, quæ fieri soleant, nec quæ fiunt impro-
 bo, eadem docendi ratio censerì debet. Verùm quo magis ars metallica ab-
 horret ab omni sermonis elegantia, eò minus hi mei libri sunt politì: cer-
 tè res, in quibus ars illa versatur, interdum nominibus carent, vel quòd
 novæ sint, vel quòd, etiam si veteres, nominum, quibus vocabantur, me-
 moria interierit: quare necessitate, cui venia datur, coactus quasdam si-
 gnificavi pluribus verbis conjunctis, quasdam notavi novis, quòd genus
 sunt, ingestor, discretor, lotor, excoctor: quasdam veteribus verbis desi-
 gnavi, quale est cistum. Etenim cum Nonius Marcellus scribat, vehiculi bi-
 roti genus esse: eo vocabulo nominare consuevi parvum vehiculum, cui uni-
 ca est rotula: quæ nomina si quis non probaverit, is rebus istis aut imponat
 magis propria, aut proferat veterum literis usitata. Hi autem libri, princi-
 pes illustrissimi, multis de causis in vestro nomine apparent, sed maxime
 quòd vobis metalla sint fructuosissima: nam cum majores vestri ex amplis
 earum & divitibus regionibus uberes reddituum fructus ceperint: item vecti-
 galium, quæ peregrini ex viis pensitant, incolæ ex decumis: tamen multo u-
 beriores ex metallis ceperunt, ex quibus quoq; non pauca oppida nobilia orta
 sunt, Fribergum scilicet, Annebergum, Mariebergum, Snebergum, Gairum,
 Aldebergum, ut alia omittam: quin, si quid ego sentio, majores divitiæ nunc
 etiam in montosis vestrarum regionum locis sub terra latent, quàm
 suprà terram existant & appareant. Valet Kemnicii Her-
 mundurorum Calend. Decembris,

Anno M. D. L.

GEOR.

GEORGIUS FABRICIUS IN
Libros Metallicos GEORGII AGRICOLÆ
philosophi præstantissimi.

AD LECTOREM.

Si juvat ignita cognoscere fronte Chimæram,
Semicanem nympham, semibovemq; virum:
Si centum capitum Titanem, totq; ferentem
Sublimem manibus tela cruenta Cygen:
Si juvat Ætneum penetrare Cyclopis in antrum,
Atque alios, Vates quos peperere, metus:
Nunc placeat mecum doctos evolvere libros,
Ingenium AGRICOLÆ quos dedit acre tibi.
Non hic vana tenet suspensam fabula mentem:
Sed precium, utilitas multa, legentis erit.
Quidquid terra sinu, gremioq; recondidit imo,
Omne tibi multis eruit antè libris:
Sive fluens superas ultro nitatur in oras,
Inveniat facilem seu magis arte viam.
Perpetui propriis manant de fontibus amnes,
Est gravis Albume & sponte Mephitis odor.
Lethales sunt sponte scrobes Dicaearchidis ora,
Et micat è media conditus ignis humo.
Plana Narischorum cum tellus arsit in agro,
Ter curva nondum falce resecta Ceres.
Nec dedit hoc damnum pastor, nec Jupiter igne:
Vulcani per se ruperat ira solum.
Terrifico aura foras erumpens, incita motu,
Sæpè facit montes, antè ubi plana via est.
Hæc abstrusa cavis, imoq; incognita fundo,
Cognita natura sæpè fuere duce.
Arte hominum, in lucem veniunt quoq; multa, manuq;
Terræ multiplices effodiuntur opes.
Lydia sic nitrum profert, Islandia sulfure,
Ac modò Tyrrhænus mittit alumen ager.
Succina, quæ trifido subit & quor Vistula cornu,
Piscantur Codano corpora serva sinu.
Quid memorem regum preciosa insignia gemmas,
Marmoraq; excelsis structa sub astra jugis?
Nil lapides, nil saxa moror: sunt pulchra metalla,
Cræse tuis opibus clara, Mydaq; tuis,
Quæq; acer Macedo terra Creneide fodit,
Nomine permutans nomina prisca suo.

67
At nunc non ullis cedit GERMANIA terris,
Terra ferax hominum, terraq; dives opum.
Hic auri in venis locupletibus aura refulget,
Non alio messis carior ulla loco.
Auricomum extulerit felix Campania ramum,
Nec fructu nobis deficiente cadit.
Eruiit argenti solidas hoc tempore massas
Fossor, de propriis armaq; miles agris.
Ignotum Graiis est Hesperiusq; metallum,
Quod Bisemutum lingua paterna vocat.
Candidius nigro, sed plumbo nigrius albo,
Nostra quoq; hoc vena divite fundit humus.
Funditur in tormenta, corus cum imitantia fulmen,
Æs, inq; hostiles ferrea massa domos.
Scribuntur plumbo libri: quis credidit antè
Quàm mirandam artem Teutonis ora dedit?
Nec tamen hoc aliis, aut illa petuntur ab oris,
Eruta Germano cuncta metalla solo.
Sed quid ego hæc repeto, monumentis tradita clavis
AGRICOLÆ, quæ nunc docta per ora volant?
Hic caussis ortus, et formas viribus addit,
Et querenda quibus sint meliora locis.
Quæ si mente prius legisti candidus æqua:
Da reliquis quoq; nunc tempora pauca libris.
Utilitas sequitur cultorem: crede, voluptas
Non jucunda minor, rara legentis, erit.
Iudicioq; prius ne quis malè damnet iniquo,
Quæ sunt auctoris munera mira Dei:
Eripit ipse suis primum tela hostibus, inq;
Mittentis torquet spicula rapta caput.
Fertur equo latro, vehitur pirata triremi:
Ergo necandus equus, nec fabricanda ratis?
Visceribus terræ lateant abstrusa metalla,
Uti opibus nescit quòd mala turba suis?
Quisquis es, aut doctis pareto monentibus, aut te
Inter habere bonos ne fateare locum.
Se non in prærupta metallicus abjicit audax,
Ut quondam immisso Curtius acer equo:
Sed prius ediscit, quæ sunt noscenda perito,
Quodq; facit, multa doctus ab arte facit.
Utq; gubernator servat cum fidere ventos:
Sic minime dubiis utitur ille notis.
Iasides na vim, currus regit arte Metiscus:
Fossor opus peragit nec minus arte suum.
Indagat venæ spaciū, numerumq; modumq;
Sive obliqua suum, recta ve tendat iter.

Pastor ut explorat quæ terra sit apta colenti,
 Quæ bene lanigeras, quæ male pascat oves.
 En terræ intentus, quid vincula lineæ tendit?
 Fingitur officio jam Ptolemæ tuo.
 Utq; suæ invenit mensuram jurâq; venæ,
 In varios operas dividit inde viros.
 Jamq; aggreßus opus, viden' ut movet omne quod obstat,
 Assidua ut versat strenuus arma manu?
 Ne tibi surdescant ferri tinnitibus aures,
 Ad graviora ideo conspicienda veni.
 Instruit ecce suis nunc artibus ille minores:
 Sedulitas nulli non operosa loco.
 Metiri docet hic venæ spaciūq; modumq;
 Utq; regat positis finibus arva lapis,
 Ne quis transmissio violentius limite pergens,
 Non sibi concessas, in sua vertat, opes.
 Hic docet instrumenta, quibus Plutonia regna
 Tutus adit, saxi permeat atq; vias.
 Quanta (vides) solidas expugnet machina terras:
 Machina non ullo tempore visa prius.
 Cede no vis, nulla non inclita laude vetustas,
 Posteritas meritis est quoq; grata tuis.
 Tum quia Germano sunt hæc inventa sub axe,
 Si quis es, invidiæ contrahere vela tuæ.
 Ausonis ora tumet bellis, terra Attica cultu,
 Germanum infractus tollit ad astra labor.
 Nec tamen ingenio solet infelicitè uti,
 Mite gerat Phœbi, seu grave Martis opus.
 Tempus adest, structis venarum montibus, igne
 Explorare, usum quem sibi vena ferat.
 Non labor ingenio caret hic, non copia fructu,
 Est ad aperta bonæ prima fenestra spei.
 Ergo instat porrò graviores ferre labores,
 Intentas operi nec remò vere manus.
 Urere sive locus poscat, seu tundere venas,
 Sive lavare lacu præter euntis aquæ.
 Seu flammis iterum modicis torrere necesse est,
 Excoquere aut fastis ignibus omne malum,
 Cum fluit æs rivis, auri argentiq; metallum,
 Spes animo fossor vix capit ipse suas.
 Argentum cupidus fulvo secernit ab auro,
 Et plumbi lentam demit utriq; moram.
 Separat argentum, lucris studiosus, ab ære,
 Servatis, linguens deteriora, bonis.

Qua

67
Quæ si cuncta velim tenui percurrere versu,
Ante alium revebat Memnonis orta diem.
Postremus labor est, concretos discere succos,
Quos fert innumeris Teutona terra locis.
) Quos sal, quo nitrum, quo pacto fiat alumen,
Usibus artificis cum parat illa manus:
) Nec non chalcantum, sulfur, fluidumq; bitumen,
Massaq; quo vitri lenta dolanda modo.
Suscipit hæc hominum mirandos cura labores,
Pauperiem usque adeo ferre famemq; grave est,
Tantus amor victum parvis extundere natis,
Et patriæ civem non dare velle malum.
Nec manet in terræ fossoris merfa latebris
Mens, sed fert domino vota precesq; Deo.
Munificæ expectat, spe plenus, munera dextra,
Extollens animum letus ad astra suum.
Divitias CHRISTUS dat notitiamq; fruendi,
Cui memori grates pectore semper agit.
Hoc quoque laudati quondam fecere Philippi,
Qui virtutis habent cum pietate decus.
Huc oculos, huc flecte animum, sua visumè Lector,
Auctoremq; pia noscito mente Deum.
AGRICOLÆ hinc optans operoso fausta labori,
Laudibus eximii candidus esto viri.
Ille suum extollit patriæ cum nomine nomen,
Et vir in ore frequens posteritatis erit.
Cuncta cadunt letho, studii monumenta vigeunt,
Purpurei donec lumina solis erunt.

Miscenæ M. D. LI.
è ludo illustri.

GEORGII AGRICOLÆ DE RE METALLICA LIBER PRIMUS.

ULTI habent hanc opinionem, rem metallicam fortuitum quiddam esse, & sordidum opus, atque omnino ejusmodi negotium, quod non tam artis indigeat, quàm laboris. Sed mihi, cum singulas ejus partes animo & cogitatione percurro, res videtur longè aliter se habere. Siquidè metallicus sit oportet suæ artis peritissimus, ut primò sciat, qui mons, qui collis, quæve vallestis aut campestris positio utiliter fodi possit, aut recuset fossionem. Deinde venæ, fibræ, commissuræq; saxorum ipsi pateant. *Item q. 10.* Mox pernoscat multiplices variasque species terrarum, succorum, gemmarum, lapidum, marmorum, saxorum, metallorum, mistorum: tum habeat cognitam omnem omnis operis sub terra faciendi rationem. Nota denique ipsi sint artificia materiæ experiendæ, & parandæ ad excoctionem, quæ etiam ipsa est admodum diversa. Nam aliam exigit aurum & argentum, aliam æs, aliam argentum vivum, aliam ferrum, aliam plumbum, & in eo ipso dissimilem candidum ac cinereum vel nigrum. Quamvis autem ars succos liquidos coquendi ad spissitudinem esse secreta à metallica possit videri, *Secund. q. 10.* tamen quia iidem succi effodiuntur etiam in terra densati, aut excoquantur ex quibusdam terrarum lapidumve generibus, quæ metallici effodiunt, & quorum quædam metallis non carent, ab ea separari non debet, quæ excoctio iterum non est simplex: etenim alia est salis, alia nitri, alia aluminis, alia atramenti futorii, alia sulphuris, alia bituminis. *Item q. 10.* Metallicus præterea sit oportet multarum artium & disciplinarum non ignarus: Primò Philosophiæ, ut subterraneorum ortus & causas, naturasque noscat: Nam ad fodiendas venas faciliore & commodiore viâ perveniet, & ex effossis uberiores capiet fructus. *Medic. q. 10.* Secundò Medicinæ, ut fossoribus & aliis operariis providere possit, ne in morbos, quibus præ cæteris urgentur, incidant: aut si inciderint, vel ipse eis curationes adhibere, vel ut medici adhibeant curare. *q. 10.* Tertiò Astronomiæ, ut cognoscat coeli partes, atque ex eis venarum extensiones judicet. *q. 10.* Quartò Mensurarum disciplinæ, ut & metiri queat, quàm altè fodiendus sit puteus, ut pertineat ad cuniculum usque qui eo agitur, & certos cuique fodi- *q. 10.* næ, præsertim in profundo, constituere fines, terminosque. Tum Numerorum disciplinæ sit intelligens, ut sumptus, qui in machinas & fossiones habendi sunt, ad calculos revocare possit. Deinde Architecturæ, ut diversas machinas substructionesque ipse fabricari, vel magis fabricandi rationem aliis explicare queat. *q. 10.* Postea Picturæ, ut machinarum exempla deformare possit. Postremò Juris, maximè metallici, sit peritus, ut & alteri nihil surripiat, & sibi petat non iniquum, munusque aliis de jure respondendi sustineat. Itaque necesse est, ut is, cui placent certæ rationes & præcepta rei me- *q. 10.*

tallicæ, hos aliosque nostros libros studiosè diligenterque legat, aut de qua-
que re consulat experientes metallicos; sed paucos inveniet gnaros totius ar-
tis. Etenim plerunque alius fodiendi rationem tenet: alius percepit scien-
tiam lavandi, alius arte excoquendi confidit: alius disciplinam terræ me-
tiendæ occultat: alius artificiosè fabricatur machinas: alius denique juris
metallici peritus est. At nos, ut inveniendorum & conficiendorum metal-
lorum scientiam non perfecimus, hominibus certè studiosis, ad eam per-
cipiendam, magnum afferemus adjumentum. Verùm accedamus ad insti-
tutam rationem.

UM semper fuerit inter homines summa de metallis dissensio, quòd
alii eis præconium tribuerent, alii ea graviter vituperarent, visum
mihi est, antequam metallica præcepta tradam, veritatis investigan-
dæ causam ipsam diligenter expendere. Ordiam autem ab utilitatis quæ-
stione, quæ duplex est: aut enim quæritur, utilis nec ne sit ars metallica his,
qui versantur in ejus studio: aut reliquis hominibus utilis ne sit, an inutilis?
Qui metallicam censent inutilem esse his, qui suum studium in ipsa collo-
cant, ajunt primò, vix centesimum quemque fodientem metalla, vel id genus
alia, fructus ex ea re capere. Sed metallicos, quia omnes suas opes certas &
benè constitutas committunt dubiæ & lubricæ fortunæ, plerunque spe falli,
sumptibusque & jacturis exhaustos, amarissimam tandem vitam & miserrimam
degere. Verùm isti non vident, quantum distet doctus & usu peritus
metallicus, ab artis ignaro atque imperito. Hic sine ullo delectu & discrimine
fodit venas, ille eas experitur atque tentat: sed quia invenit vel nimis angu-
stas & duras, vel laxas & putres, ex eo colligit ipsas utiliter fodi non posse: ita-
que fodit selectas tantum. Quid igitur mirum? rerum metallicarum imperi-
um damnum facere: peritum verò fructus ex fossione capere uberrimos?
Contingit idem agricolis: Nam qui terram arant, siccam pariter & densam
& macram, eique mandant semina, tantam non faciunt messem, quantam hi,
qui solum pingue ac putre colunt, & in eo faciunt sementem. Cùm autem
multò plures metallici sint artis imperiti, quàm periti, fit ut metallorum fos-
sio per paucis emolumento sit, detrimentum afferat multis. Siquidem vulgus
metallicorum, quod est cognitionis venarum rude ignarumque, non raro
& operam & oleum perdit. Id enim magna ex parte solet occurrere ad me-
talla, cùm vel propter magnum & grave æs alienum, quo se obstrinxit, mer-
caturam deposuerit, vel laboris commutandi gratiâ reliquerit falcem & ara-
trum. Quamobrem, si quando incidit in venas metallorum, aliorumve fossi-
lium fœcundas, id bonâ magis fortunâ accidit, quàm aliquâ subtili animad-
versione. Quòd autem metallica multos auxerit divitiis, ex historiis intelli-
gimus: etenim inter scriptores antiquos constat, aliquot respub. florentes,
nonnullos reges, plurimos homines privatos, ex metallis, eorumve ramentis,
divites esse factos. Quam rem, multis claris & illustribus exemplis usus, in
primo libro De veteribus & novis metallis inscripto, dilatavi atque explicavi:
ex quibus exemplis apparet, metallicam suis cultoribus esse utilissimam. De-
inde iidem reprehensores dicunt, metallica quæstum minimè esse stabilem,
magnis-

magnisque laudibus efferunt agriculturam. Quam autem verè hoc dicant, non video: cum argentaria metalla Fribergi, ad annos jam quadringentos in-
exhausta durent: plumbaria Goselariae ad sexcentos, quorum utrumque ex
annalium monumentis conquiri potest: Schemnicii verò & Cremnicii com-
munia argenti & auri ad octingentos, quod antiquissima incolarum privile-
gia loquuntur. Sed dicunt, singularum fodinarum quæstum stabilem non
esse. Quasi verò metallicus uni fodinae, aut sit, aut addictus esse debeat, ac non
multi communiter impensas faciant in metalla: aut peritus artis non fodiat
alteram venam, si prioris fortuna ejus votis amplius non responderit: attamen
Schonbergii metalli, quod Fribergi est, quæstus supra hominis æta-
tem stabilis permansit. Verum, mihi non est in animo, derogare aliquid de
dignitate agriculturæ; minusque stabilem quæstum metallicorum esse, non
libenter modò, sed etiam semper fatebor, quòd venæ tandem desinant effun-
dere metalla, cum agri in perpetuum efferre fruges soleant. Sed metallico-
rum quæstus, quò minus est stabilis, eò est uberior, ut, inità ratione, quod sta-
bilitati deest, ubertate reperiatur æquari. Etenim fodinae plumbariæ quæ-
stus annuus cum fructibus agri optimi comparatus, ipsis triplus, aut mini-
mum duplus est. Quot ergo partibus antecedit eisdem fructibus quæstus
argentariæ vel aurariæ venæ? Quocirca verè ac scitè Xenophon scripsit de
Atheniensium argentariis metallis: Est terra, in qua, si sementem feceris, non
fundit fruges; si verò eam fuderis, multò plures alit, quàm si fruges ferret.
Habeant igitur sibi agricolæ uberes campos colantque colles fertiles frugum
gratiâ: metallicis valles tenebrosas relinquunt, & montes steriles, ut ex
ipsis eruant gemmas & metalla, non precia modò frugum, sed rerum om-
nium quæ venduntur. Tum dicunt, periculosum esse metallicæ operam
dare; quòd metallorum fossiores interimantur, modò ab aere pestifero, quem
spiritu ducunt, modò, haurientes pulverem pulmiones exulcerantem, macie
extabescant: modò intereant, ruinis montium oppressi: nunc verò de scalis
in puteos delapsi, brachia, crura, cervices frangant; nullum autem utilitatis
fructum tanti aestimari debere, ut propter ejus magnitudinem, salus homi-
nis & vita adducatur in maximum quodque periculum & extremum discri-
men. Hæc quidem fateor perquam gravia esse, atque adeò plena terroris &
periculi; ut, ipso vitandorum causâ, censerem, metalla fodienda non esse,
si vel sæpius in ea incurrerent metallorum fossiores, vel ab eis sibi nullâ ratio-
ne cavere possent. Quî enim non potior esset vivendi ratio, quàm vel uni-
versa possidendi, nedum metalla? quanquam qui sic perit, possidet quidem
nulla, sed ea relinquit hæredi. Cum autem rarò ejusmodi accidant, & impro-
vidis duntaxat fossoribus, metallicos non absterrent à fossione metallorum,
ut nec à suo artificio fabros materiarios absterret unus aliquis ex ipsis, qui,
quia incautè egit, ab alto ædificio delapsus, animam efflavit. Ista respondi
ad singula, quæ mihi objicere solent hi, qui vociferantur, rem metallicam
suis cultoribus esse inutilem; cum, quòd sumptus impendat ad incertum ca-
sum; tum, quòd ipsa commutabilis sit & perniciosâ. Nunc venio ad eos qui
eandem, cæteris hominibus utilem non esse ajunt; quia scilicet metalla &
gemmæ, & reliqua fossilium genera ipsis inutilia sint. Quod contendunt

partim probare argumentis, & exemplis, partim convitio à nobis extorqueretur. Utuntur autem primò his argumentis: Terra non occultat & ab oculis removet ea, quæ hominum generi utilia sunt & necessaria; sed, ut benefica benignaque mater, maximâ largitate fundit ex sese, & in aspectum lucemque profert herbas, legumina, fruges, fructus arborum: At fossilia in profundo penitus abstrudit: Eruenda igitur non sunt. Quia verò ipsa eruunt homines scelerati, quos, ut Poetæ loquuntur, ferrea ista ætas progignit, Ovidius eam audaciam meritò insequitur his versibus:

*Nec tantum segetes alimenta, debita dives
Poscebatur humus, sed itum est in viscera terræ,
Quasque recondiderat, Stygiisq; admoveat undis,
Effodiuntur opes, irritamenta malorum.
Jamque nocens ferrum, ferroq; nocentius aurum
Prodierat, prodit bellum.*

Alterum eorum argumentum est: Metalla nullum utilitatis fructum homini præbent: Ea igitur scrutari non debemus. Cùm enim homo constet ex animo & corpore, neutrum eget fossilibus: animi namque pastus suavissimus est contemplatio naturæ, optimarum artium disciplinarumque cognitio, perceptio virtutum, in quibus optimis rebus si se exerceat, saturatus bonarum cognitionum epulis, nullius rei desiderio tenetur. Corporis verò natura, quamvis victu vestituque necessario contenta sit, fruges tamen terræ atque diversi generis animantes, ipsi suppeditant mirabilem cibi & potionis copiam, quâ commodissimè alitur, augefcit, vitam ad multum temporis producit. Linum autem & lana, multorumque animalium pelles, corpori vestitum dant copiosum & parabilem ac minimè carum; delicatum verò nec difficilem inventu arborum lanugo, quod sericum appellatur, & bombicis telæ, ut nihil prorsus ipsi opus sit metallis penitus in terra abditis, & maxima ex parte pretiosis. Quare, quod ab Euripide dictum est, ferunt probari in omni doctorum hominum cœtu, atque id meritò semper in ore habuisse Socratem:

*Non opera sunt argentea atque purpura
Vitæ hominum, sed magis tragædis usui.*

Laudant etiam hoc Timocreontis Rhodii: Utinam, cæce Plute, nec in terra, nec in mari, nec in continente appareres; sed habitares in Tartaro & Acharonte: ex te enim omnia oriuntur mala, quæ subeunt homines. Ad cœlum laudibus extollunt versus Phocylidis:

*Aurum atque argentum damno est mortalibus, aurum
Dux scelerum, vitæ pestis, rerumq; ruina,
O utinam clades non delectabilis esses,
Te propter fiunt raptus, homicidia, pugnae,
Fratribus insens fratres, natisque parentes.*

Placet præterea eis illud Naumachii:

*— argentum pulvis & aurum,
Pulvis arenoso pelagi quicunque lapilli
Littore, qui que jacent fluviorum margine sparsi.*

Contrà vituperant hos Euripidis versus:

Plutus deus sapientibus, sunt cætera

Nugæ, simulque verborum præstigiæ.

Item hos Theognidis:

Te pulcherrime & ô placidissime Plute deorum

Dum teneam, possum vel malus esse bonus.

Insectantur Aristodemum Spartanum, quòd dixerit: Pecuniæ vir, pauper nullus neque bonus est, neque honoratus. Reprehendunt hæc Timoclis carmina:

Argentum & anima & sanguis est mortalibus,

Cuius sibi qui non congeffit copiam,

Vagatur ille vivos inter mortuos.

Accusant denique Menandrum, quòd scripserit:

Epicharmus esse prædicat Deos, aquam,

Ventosque & ignem, terram, solem, sydera.

At ipse iudico esse Deos utiles

Aurum argentumque nostrum, nanque si domi

Ponens tuæ locaveris hos, quicquid voles

Petas licet, tibi contingent omnia:

Ager, domus, serviq; & opera argentea,

Nec non amici, iudices, testes, modò

Largire, nam Deos ministros possides.

Hæc præterea premunt argumenta, Metallorum fossionibus agri vastantur: quocirca quondam Italiæ cautum est lege, ne quis metallorum causâ terram foderet, & agros illos uberrimos, ac vineta olivetaq; corrumpere. Sylvæ & nemora succiduntur, nam lignis infinitis opus est ad substructiones, ad machinas, ad metalla excoquenda: sylvis autem & nemoribus succis, exterminantur volucres & bestię, quarum pleræque homini sunt cibus lautus & suavis. Venæ metallicæ lavantur, quæ lotura, quia venenis inficit rivos & fluvios, pisces aut necat, aut ex eis abigit. Cùm igitur incolæ regionum, propter agrorum, sylvarum, nemorum, rivorum, fluminum vastitatem, incurrant in magnam difficultatem rerum, quæ suppeditant ad victum, parandarum; propter lignorum inopiam, maiorem impensam faciant in ædificia extruenda: palàm ante oculos omnium est, plus in fossione detrimenti esse, quàm in metallis emolumenti, quæ fossione pariuntur. Deinde, exemplis acriter pugnantes, contra metalla clamant, Præstantissimum quæque virum virtutibus contentum ea neglexisse: laudantque Biantem propterea, quòd ista ludibria fortunæ, ne sua quidem putaverit: ejus enim patriam Prienem cùm cepissent hostes, & sui cives, onusti rebus preciosis, dedissent sese in fugam, interrogatus à quodam, cur nihil de suis bonis secum efferret, respondit: Omnia mea mecum porto. Et Socrates (inquiunt) accepit viginti minas ad se missas ab Aristippo grato discipulo, sed eas, Dei jussu aspernatus, eidem remisit. Aristippus autem, in hac re secutus præceptorem, aurum sprexit, ac pro nihilo putavit. Cùm enim iter faceret una cum servis, & ii, præ auri pondere, tardius irent, jussit eos tantum ipsius

retinere, quantum sine labore ferre possent, reliquum de se abjicere. Quin Anacreon Teius, vetus atque nobilis Poeta, quinque talenta, quibus à Polycrate donatus fuit, cum de iis duas noctes sollicitus fuisset, reddidit; dicens, Non esse digna curis, quæ sint suscipiendæ de ipsis. Nobiles item & egregie fortes Imperatores fuerunt Philosophorû similes, auri argentiq; despicientiâ ac contempione: siquidem Phocion Atheniensis, qui sæpius dux exercitus fuit, magnum auri pondus, sibi dono missum ab Alexandro Macedonum rege, parvum duxit & contempsit. Et M. Curius aurum, Fabricius Luscinus argentum & æs referre Samnitibus iussit. Sed etiam Respub. quædam, aurum & argentum legibus & institutis, ab usu & tractatione suorum civium excluderunt. Etenim Lacedæmones, decreto & disciplinâ Lycurgi, diligenter inquirebant in suos cives, ea possiderent nec ne; possessor autem deprehensus, pœnas legibus & iudicio dedit. Et oppidi ad Tigrim, quod Babytace nominabatur, incolæ atque habitatores, aurum defodiebant in terra, ne quis eo uteretur. Et Scytarchæ usum auri argentiq; condemnabant, ut avaritiâ se abdicarent. Tum metalla conviciis jactantur. Primò autem petulanter isti maledicunt auro & argento, vocantq; funestas & nefarias pestes humani generis: nam ea qui possident, maximo in periculo sunt; quos deficiunt, possessoribus tendunt insidias, quam ob rem utrisque sæpenumero causa interitus & exitii fuerunt: Siquidem Polymnestor rex Thracum, ut potiretur auro, interfecit Polydorum, illustrem hospitem, & filium Priami foceris sui & veteris amici. Thefauros quoque auri argentiq; ut raperet Pygmalion Tyriorum rex, sororis maritum & sacerdotem, nullam habens rationem, neque affinitatis, neque religionis, obtruncavit. Auri gratiâ Eriphyle Amphiaræum maritum hosti prodidit. Læsthenes Olynthum urbem Philippo Macedoni. Sp. Tarpeii filia auro corrupta, Sabinos in arcem Romanam accepit. G. Curio patriam auro vendidit Cæsari dictatori. At Æsculapio summo medico, & ut habitus est, Apollinis filio, aurum interitus causa fuit. Similiter M. Crassus, cum auro Parthorum inhiaret, profligatus unâ cum filio & undecim legionibus, hosti ludibrio fuit. Is enim, aurum liquidum infundens in rictum interfecti, dixit: Aurum sisti, aurum bibe. Sed quid multis historiarum exemplis hîc nobis opus est? cum videamus, diebus ferè singulis, propter aurum argentumve, fores effringi, perforari parietes, miseros viatores occidi, ab isto rapaci & crudeli genere hominum nato ad furta, ad sacrilegia, ad excursiones & latrocinia, fures contra correptos suspendi, sacrilegos vivos comburi, latronum artus rotâ confringi, bella quoque, non exitiosa tantum iis, quibus inferuntur; sed iis etiam, qui ea faciunt, geri propter eadem. Quinetiam ea ipsa, dicunt, dant facultatem ad omne flagitium; virginum scilicet corruptelas, & adulteria, & incesta: stupra denique, quæ per vim offeruntur. Itaque Poetæ, cum fingunt Jovem in aureum imbrem versum, atque illapsum in sinum Danaes, non aliud volunt, quam ipsum auro munisse sibi tutam viam, quâ ingrederetur in turrim ad vitium faciendum virgini. Præterea auro & argento multorum fides labefactatur, emuntur iudicia, infinita scelera eduntur. Etenim, ut Propertius inquit:

Aurea nunc verè sunt secula, plurimus auro

Venit honos, auro conciliatur amor,

Auro pulsa fides, auro venalia jura,

Aurum lex sequitur, mox suæ lege pudor.

Et Diphilus:

Auro puto nihil quicquam potentius,

Illo secantur, illo fiunt omnia.

Optimus igitur quisque ista meritò ac jure contemnit, & pro nihilo ducit. Illudque dicit senis Plautini:

Odi ego aurum, multa multis sæpè suasit perperam.

Ibi verò etiam Poetæ acerbè, & contumeliosè invehuntur in pecuniam, ex auro & argento conflata. Inprimis autem Juvenalis:

Quandoquidem inter nos sanctissima divitiarum

Majestas, & si sine ista pecunia templo

Nondum habitas, nullas nummorum ereximus aras.

Et in alio loco:

Prima peregrinos obscæna pecunia mores

Intulit, & turpi fregerunt secula luxu

Divitiæ molles.

Et plerique vehementer laudant rerum permutationem, quâ, ante repperitam pecuniam, quondam homines usi sunt, & nunc simplices quædam nationes utuntur. Deinde reliquis metallis grande convitium faciunt, inprimis verò ferro, quo nulla perniciēs major hominum vitæ afferri potuit. Etenim ex eo efficiuntur gladii, pila, hastæ, conti, sagittæ, quibus homines vulnerantur, & caedes, latrocinia, bella fiunt: quæ res, cum Plinio stomachum movisset, scripsit, Ferro utimur non cominūs solum, sed etiam missili volucrique, nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc verò pennato, quam sceleratissimam humani ingenii fraudem arbitror; siquidem, ut ocyus mors perveniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennasque ferro dedimus. Veruntamen missile in unius corpore figitur, item sagitta, sive eam mittat arcus, sive scorpio, sive catapultæ: at ferreus bombardæ globus, in aerem expressus, per multorum corpora ire potest, & nullum marmor saxumve objectum tam durum est, ut ipsum suo ictu suaque vi non perfringat. Quocirca altissimas turres æquat solo, & muros firmissimos findit, perrumpit, disjicit: ut certè balistæ, quæ mittunt saxa, & arietes atque alia veterum tormenta, quæ murum percutiunt, & propugnacula dejiciunt, cum bombardis comparata, non magnam vim habere videantur. Quæ bombardæ, quia horribiles fundunt sonos & fremitus, non secus ac si tonitrua essent: emittunt ex se flammæ coruscantes, ut fulgetra, ædificia quæque affligunt, comminuunt, dissipant, ignem evomunt & incendium excitant, non aliter atque fulminum ictus: de nostræ ætatis impiis hominibus diceretur rectius, quàm quondam de Salmoneo, fulmina eos eripuisse Jovi, & à manibus extorxisse: imò verò hanc perniciem hominum ab inferis emissam in terras, ut plures uno ictu concidentes, ad se raperet Orcus. Sed quoniam

bombardæ, quæ in manu teneri possunt, hodie rarò fiunt ex ferro, magnæ nunquam, sed ex æris & plumbi candidi quadam mistione; idcirco in æs & plumbum plura maledicta conferunt, quàm in ferrum. Hoc loco etiam commemorant æneum Phalaridis taurum, æneum Pergamenorum bovem, canem ferreum, eculeum, manicas, compedes, cuneos, uncas, laminas ignitas. His homines crudeliter torti, confitentur maleficia & facinora, quæ nunquam commiserunt, atque innocentes omni supplicio, miserrime sic exercitati necantur. Plumbum etiam nigrum pestiferum & nocens esse, eoque liquido puniri homines, ex hoc carmine Horatii, de fortuna loquentis, convincitur:

*Te semper anteit sevea necessitas
Clavos trabaleis, & cuneos manu
Gestans ahena, nec se verus
Uncus abest, liquidumque plumbum.*

Ut verò magis odium concitent in hoc metallum, non silent de plumbatis & globulis parvarum bombardarum ex eo factis, & læsionis necisque causam in ipsum conferunt. Itaque cum natura in profundo terræ metalla penitus abstruserit, ad usus vitæ non sint necessaria, spreta sunt ab optimo quoque viro & repudiata, effodienda non sunt, & cum effossa semper multorum & magnorum malorum causa extiterint, sequitur etiam ipsam artem metallicam hominum generi utilem non esse; sed noxiam, exitiosamque. Istis autem tragcediis viri boni complures ita perturbantur, ut odium acerbissimum in metalla concipiant, eaque prorsus non gigni velint, aut genita à nemine omnium effodi. Sed quò magis singularem illorum integritatem & innocentiam bonitatemque laudo, eò majori curæ mihi erit, ut omnis error ex eorum animis extirpetur, ac funditus tollatur, utque aperiatur sententia vera, & humano generi perutilis. Primum, qui metalla accusant & ea usu abdicant, non vident, se Deum ipsum accusare & scelèrum damnare, ut quem res quasdam frustra ac sine causa condidisse autument, & malorum autorem esse putent: quæ sanè sententia piis hominibus & peritis viris digna non est. Deinde, metalla certè terra non recondit in profundo, propterea quòd ea ab hominibus fodi non velit; sed quia provida solersque natura suum cuique rei locum dedit, ea gignit in venis & fibris commissurisque saxorum, tanquam in vasis propriis, & materiæ receptaculis: etenim in reliquis elementis aut gigni non possunt, quòd ipsis materia desit; aut genita in aere, id quod perrarò evenit, non reperiunt locum consistendi, sed suâ vi suoque pondere deorsum in terram feruntur. Cum igitur metalla sedem propriam & stabilem habeant in visceribus terræ, quis non videt istos, id quod volunt, probabili argumentatione non concludere? Sed dicunt: quanquam metalla sunt in terra, ut in proprio sui ortus loco, locata; quia tamen inclusa & abdita latent in occulto, non sunt eruenda. Ego autem istis reprehensoribus, nimium molestis, pro metallis pisces regeram, quos occultos & latentes in aquis, marinis etiam, capimus, cum multò magis alienum sit, ab hominis terreni animalis vita, maris interiora, quàm terræ viscera scrutari. Siquidem, ut aves ad liberè volitandum per aerem

natæ

natae sunt, ita pisces ad pervagandas aquas: caeteris autem animantibus natura dedit terram, ut in ea habitent: homini praeterea ut ipsam colat, & ex ejus cavernis metalla aliaque fossilia eliciat. Rursus iidem dicunt, Piscibus vescimur, at fossilibus neque fames sitisque depellitur, neque utilia sunt ad corpus vestiendum: quod est alterum argumentum, quo contendunt probare, metalla eruenda non esse. Verum homo sine metallis non potest parare ea, quae suppeditant ad viatum & ad vestitum. Etenim, cum res rustica maximam victus copiam praebet nostris corporibus, primum nullus labor absolvitur & perficitur sine instrumentis; siquidem terra subigitur vomeribus & dentalibus, dolabra refodiuntur praefractae stirpes & radices summae, semen sparsum occatur, seges sarritur & runcatur, matura fruges falcibus cum parte culmi demessa in area deteritur, aut spicae ejus recisae conduntur in horreum, & postea tribulis tunduntur, ac vannis expurgantur, pura denique frumenta & legumina granario inferuntur, ex quo promuntur rursus, cum haec res postulat, aut flagitat necessitas. Jam ad fructus meliores & uberiores capiendos ex arboribus & fruticibus, nobis opus est pastinatione, putatione, insitione, quae iterum sine instrumentis fieri non queunt, ut nec liquores, lac dico, mel, vinum, oleum, sine vasis coercere & continere possumus: nec tot generum animantes sine stabulis tueri à pluvia diutina & à frigore intolerabili. Instrumenta autem rustica pleraque sunt ferrea, ut vomer, dentale, dolabra, dentes quos habet occa, sarculum, runcina, falx foenaria, stramentaria, arboraria, vineatica, rutrum, scalpellum, furcae, scirpiculae: vasa vero aenea vel plumbea. At neque instrumenta vasave lignea sine ferro sunt fabricata: neque cella vinaria, vel olearia, neque stabulum, neque ulla aliae villae pars sine instrumentis ferreis potuit aedificari. Deinde, siue ex pecuariis passionibus abducantur ad lanienam taurus, vervex, haedus, & alia ejusdem generis animalia, siue ex villaticis aviarius coco tradat pullum, gallinam, capum, num sine securibus aut cultris animantes secari ac dividi possunt? Ut nihil hic dicam de ahenis, & cocalis aeneis, quia ad coquendas carnes eundem usum asserant fictilia, quae ne ipsa quidem sine instrumentis à figulo fingi formarique queunt, ut nec sine ferro instrumenta ulla ex ligno fieri. Cum autem homini praeterea viatum praebent venatio, aucupium, piscatus, nonne venator cervum irretitum venabulo transverberat? stantem currentemve sagittam configit? vel globulo bombardae trajicit? nonne auceps in tetraonem vel phasianum ictu sagittae conficit? aut in ejus corpus globulum bombardae immittit? Ut taceam tendiculas, aliaque instrumenta, quibus capitur attagen & picus, aliaeque sylvestres volucres, ne singulas intempestive nunc speciatim persequar. Piscator denique, nonne hamo & verriculo capit pisces in mari, in maritimis vivariis, in piscinis, in fluviis? At hamus ferreus est, & è verriculo interdum plumbeas aut ferreas massas appensas videmus, pisces autem capti plerique mox cultribus & securibus in frustra secantur aut exenterantur. Sed de victu satis superque dictum: Nunc dicam de vestitu, qui fit ex lana, lino, pennis, pilis, pellibus, corio. Verum oves primò tondentur, deinde lana pectitur: tum ducuntur fila, postea stamen suspenditur in pan-

in pannuleio, sub quod subit subtegmen, idque pectine feritur, ut tandem ex filis tantum, vel ex filis & pilis fiat pannus. Linum verò vulsum primò pectitur hamis: mox mergitur in aquas, rursusque siccatur: tum tufum stipario malleo vel confractum carminatur, deinde extenuatur in fila, postremò textitur telâ. Sed artifex panni aut textor num habet aliquod instrumentum non ferreum? vel ligneum sine ferro factum? Jam sarcinatori discindendus pannus vel tela: num id sine cultro, vel forfice faciet? num consuet ullam vestem sine acu? Ne populus quidem transmarinus pennarum contextu corporis tegumentum faciet, sine iisdem instrumentis: Nec pelliones ipsis carere possunt, cujuscunque generis animantium sunt pelles. Et futor indiget scalpri, quo scindat corium: cultri, quo radat: subulæ, quâ perforet, ut possit conficere calceos. Sed hæc tegumenta corporum, vel texta, vel futa sunt. Ædificia verò, quæ idem corpus tuentur ab imbris, ventis, frigore, calore, non extruuntur sine securi, serra, terebro. Sed quid pluribus verbis opus est? Metallis ex usu hominum sublatis, tollitur omnis ratio, & tuendæ sustentandæque valetudinis, & tenendi cursum vitæ cultioris. Etenim homines fœdissimam & miserrimam vitam degerent inter feras, nî metalla essent: redirent ad glandes atque sylvestria poma & pruna: herbis & radicibus evulsis vescerentur, unguibus foderent speluncas, in quibus noctu jacerent, interdum in sylvis & campis passim more bestiarum vagarentur, quæ res, quia hominis ratione, præstantissimâ & optimâ naturæ dote, prorsus est indigna, adeone quisquam erit stultus aut pertinax, ut metalla ad victum vestitumque necessaria esse, & ad vitam hominum tuendam pertinere, non concedat? Tum, quia metallici plerumque fodiunt montes nihil frugum ferentes, & valles tenebris circumfusas, agris vastitatem exiguam, aut nullam inferunt. Postremò, ubi sylvæ & nemora succiduntur, ibi, fruticum & arborum radicibus extirpatis, frumenta serunt, qui novi agri tam uberès brevi efferunt fruges, ut damna, quæ lignis carius emendis faciunt incolæ, refarciant. Atque metallis, quæ ex venis conflantur, alibi innumeræ volucres, bestię edules, pisces comparari, & ad loca montosa afferri possunt. Ab eo ad exempla. Bias Prienenis captâ patriâ nihil de rebus preciosis exportavit ex urbe, ut vir qui habitus est sapiens, ab hostibus sibi periculum non metuerit, quanquam hoc de eo dici verè non possit, quòd se conjecerit in fugam, non magna mihi res videtur esse, jacturam horum etiam bonorum facere, perditâ domo, prædiis, patriâ ipsâ, quâ nihil charius. Quin ego judicarem, Biantem istius generis bona contempsisse, ac pro nihilo putasse, si, anteaquam patria capta esset, ea largitus esset cognatis & amicis, aut distribuisset in egentissimos homines: nam id ipsum sine controversia fecisset suâ sponte: hoc, quod tantopere miratur Græcia, vi hostium coactus & fractus metu fecisse videri potest. Socrates verò non sprexit aurum, sed docendi precium noluit sibi persolvere. At Aristippus Cyrenensis si comportasset ipse, atque servasset aurum, quod jussit servos de se abjicere, potuisset emere res, quæ expetuntur ad usus vitæ necessarias, & propter egestatem non habuisset necesse adulari Dionysium Siciliae tyrannum, nec unquam ex eo nominatus fuisset regius canis.

Quo-

Quocirca Damasippus Horatianus, carpens Staberum, maximi aestimantem divitias, inquit:

— *Quid simile isti*

Græcus Aristippus? qui servos projicere aurum

In media jussit Libya, quia tardius irent

Propter onus segnes, uter est insanior horum?

Insanit enim, qui pluris facit divitias, quam virtutes. Insanit etiam, qui easdem respuit, ac pro nihilo ducit, cum liceat ipsis bene uti. Quod autem idem Aristippus, alias aurum ab navigio projecit in mare, animo magno & prudenti eam rem egit. Siquidem cum adverteret esse piratarum scapham, in qua vehebatur, timuit de vita sua, numeravitque aurum, & cum id sponte eiecisset in mare, tanquam fecisset invitus, ingemuit: sed posteaquam evasisset ex periculo, dixit: ipsum aurum periisse satius est, quam me periisse ejus causâ. Verum esto, Philosophi quidam & Anacreon Teius contempserint aurum & argentum, Anaxagoras etiam Clazomenius fundos, qui oves alerent, deseruit: & Crates Thebanus, cum molestè ferret se rei familiaris, aliarumque curas sustinere, & his animum suum in contemplando distrahi, bonis, quæ valerent octo talenta, relictis, atque sumpto pallio & perâ, pauper omnem curam, cogitationem, operam ad philosophiam contulit. Num, quod isti Philosophi hæc spreverint, omnes alii pecuariam rem non curarunt? non coluerunt agros? non habitârunt domos? certè multi contrâ, cum divitiis affluerent, præclarè in studiis scientiæ cognitionisque rerum divinarum & humanarum versati sunt, ut Aristoteles, Cicero, Seneca. Sed Phocioni non erat integrum, aurum ab Alexandro ad se missum, accipere. Si enim eo uti voluisset, tam rex quam ipse occurrisset in odium offensionemque populi Atheniensis: qui populus etiam postea in virum illum bonum ingratus fuit: nam eum compulit ad hoc, ut biberet cicutam. Quid autem M. Curio, & Fabricio Luscino minùs conveniens, quam aurum ab hostibus accipere? qui his machinis sperabant eos posse labefactari, aut suis civibus in odium venire volebant, ut ipsis Romanis inter se dissidentibus, rempubl. funditus everterent. Sed Lycurgus debuerat auro & argento utendi præcepta tradere Spartanis, non res per se bonas tollere de medio. Babytaceses verò quis non videt homines fuisse amentes & invidos? poterant enim auro mercari ea quibus indigebant: vel ipsum donare finitimis populis, ut eos sibi donis beneficiisque devincirent. Postremò Scytarchæ solo auro argenti que usu damnato, avaritiâ se non prorsus abdicârunt: quod avarus etiam sit aliorum bonorum possessor, si eis non utitur. Nunc respondendum est ad convitia, quibus res fossiles jaçantur. Itaque aurum & argentum primò vocant pestes hominum; quod possessoribus interitus & exitii causa sint: hoc autem modo, quæ tandem res, quam possidemus, pestis humani generis non dicitur? an equus? an vestis? an denique aliud simile? Vectus autem in equo insigni, aut viator bene vestitus causa latroni fuerit, ut ab eo occideretur: num igitur in equis non vehimur, sed pedibus iter facimus; quia prædò cædem fecit ut raperet equum? aut num vestiti non prodimus, sed nudi;

quia

quia grassator ferro vitam viatori eripuit, ut eum spoliaret veste? similis est possessio auri & argenti. Quoniam verò his omnibus hominum vita bene carere potest, cavebimus à prædatoribus, & quia semper non possumus eorum manibus effugere, est proprium munus magistratus, sceleratos & nefarios homines ad tortorem & carnificem rapere. Belli etiam causa res fossiles non sunt: ut enim, cum unus aliquis Tyrannus magno amore inflammatus in mulierem egregiâ formâ, facit bellum oppidanis, istiusmodi belli in effrenata tyranni libidine est culpa, non in facie mulieris: Ita cum alius cæcus cupiditate auri & argenti bellum infert divitibus populis, metalla extra causam ponere debemus, & omnem culpam in avaritiam transferre: Nam furantes impetus & turpes actiones, quæ jura gentium & civium comminuere & violare solent, oriuntur ex nostris vitiis. Quare non rectè Tibullus in aurum contulit belli culpam, cum inquit:

Divitis hoc vitium est auri, nec bella fuerunt

Eaginus astabat eum scyphus ante dapes.

At Virgilius dicit, homicidii culpam in avaritia residere, de Polymnestore loquens:

Fas omne abruptit, Polydorum obtruncat, & auro

Vi potitur. quid non mortalia pectora cogis

Auri sacra fames?

Et iterum rectè, cum loquitur de Pigmaleone, qui Sicheum interfecit:

— atque auri cæcus amore,

Clam ferro incautum superat.

Fames enim & cupiditas auri aliarumque rerum, reddit homines cæcos. Atque impia ista pecuniarum cupiditas omnibus omni tempore & loco probro fuit & crimini. Quin etiam avaritiæ tantum dediti, quod ejus servi essent, semper illiberales & sordidi sunt habiti. Similiter auro & argento, & gemmis expugnaverit aliquis pudicitiam mulierum, multorum fidem labefactarit, emerit judicia, innumera scelera fecerit, iterum res fossiles in culpa non sunt, sed inflammatus atque ignitus furor hominum, vel animorum cæca & impia cupiditas. Quanquam autem in aurum & argentum dicta, in pecuniam potissimum dicantur, tamen quia nominatim eam carpunt Poetæ, ipsorum convicia infringenda sunt: quod uno illo fieri potest. His pecunia est bono, qui eam bene utuntur: dat damnum aut malum, qui malè. Quamobrem rectissimè Horatius:

Nescis quid valeat nummus, quem præbeat usum

Panis ematur, olus, vini sextarius.

Atque etiam alio loco:

Imperat aut servit collecta pecunia cuique,

Tortum digna sequi potius quam ducere funem.

At homines ingenioli & solertes, cum considerassent rerum permutationem, quâ quondam homines rudes usi sunt, & hodie immanes quædam & barbaræ nationes utuntur, qualis esset, id est, quàm difficilis factum & laboriosa, reperiunt pecuniam. Eâ verò nihil utilius excogitari potuit. Siquidem parva auri argenti que massa, premium est rei magnæ & gravis. Itaque

Itaque pecuniâ fretæ gentes multum inter se distantes longèque sejunctæ, facillimè faciunt mercaturas, quibus vita civilis vix carere potest. Deinde maledicta, quæ dicuntur in ferrum, æs, plumbum, ne ipsa quidem, apud viros prudentes & graves, locum habent. Etenim ut illa metalla tollantur de medio, homines certè vehementius effervescentes iracundiâ, & effrænato furore incitati, pugnis, calcibus, unguibus, dentibus, tanquam feræ, certabunt. Alii aliis fustes impingent, alios lapidibus percutient, alios prosternent; quintiam homo hominem, non solum ferro interficit, sed necat veneno, inediâ, siti: premit faucibus & strangulat, vivum defodit in terra: immergit in aquas & suffocat, comburit, suspendit, ut faciat omne elementum particeps humanæ necis. Tum denique alius feris objicitur: alius in mactati corporis cadaver totus infuitur, excepto capite, sicq; vermibus dilaniandus relinquitur: alium vivariis immersum, totum pariter mureng distrahunt: alius oleo incoquitur: alius olivo inunctus ligatusq; muscis & crabronibus vexandus proponitur: alius virgis cæsus, vel fustibus mulctatus, neci datur: alius saxi factâ lapidatione obruitur: alius præcipitatur ex altis locis. Præterea homo sine metallis cruciatur non uno modo: ut cum carnifex cereis ardentibus inguina ipsi & alas adurit: vel linteam imponit in os, idq; per inspirationem sensim & leniter in fauces tractum, repente & violenter retrahit: vel manibus post tergum illigatis, ipsum fune paulatim in sublime tractum, subito dejicit: vel similiter à trabe religato saxum grandis ponderis è pedibus funiculo appendit: vel denique ejus artus torto distrahit. Itaque ex his intelligimus, non metalla esse culpanda, sed nostra vitia, iram dico, crudelitatem, discordiam, cupiditatem latè regnandi, avaritiam, libidinem. Sed existit hoc loco quæstio, Utrum res fossiles in numero bonorum habere debeamus, an reponere in malorum cœtu? Universas quidem divitias Peripatetici in bonorum numero duxerunt, & modò nominârunt externa, quòd neque in animo, neque in corpore; sed extra sint. Tum autem, ut multa alia dixerunt esse posse bona; quòd his benè vel malè uti, sit in nostra situm potestate. Etenim boni viri his benè utuntur, eisq; sunt utiles: mali, malè, eisq; inutiles sunt. Socratis est dictum, Vinum ad vasa mutari, divitias ad eorum, qui ipsas possident, mōres. Stoici verò, quorum mos est, ut subtiliter & argutè disputent, quamvis divitias ex bonorum choro sustulerint, nō tamen numerârunt in malis; sed in eo genere, quòd appellatur indifferens, collocârunt. Etenim ipsis virtus est una, bonum: vitium tantummodò, malum: omne reliquum genus, indifferens. Itaque, ut ipsi de hac re sentiunt, nihil interest, benè valeat quispiam, an graviter ægrotet: nihil interest, formosus sit, an deformis. Denique

Dives ne prisco natus ab Inacho

Nil interest, an pauper, & infima

De gente sub dio moreris.

At ego quidem non video causam, cur ei, quòd naturaliter & per se bonum est, inter bona esse aliquid loci non debeat. Res fossiles certè natura creat, & humano generi præbent multiplicem necessariumq; usum, ut taceam de ornatu, qui cum utilitate mirificè congruit. Igitur ipsa dejici de suo statu & gradu, quem tenent in bonis, æquum non est. Nec verò, si quis malè ipsis est usus,

iccirco rectè dicentur mala. Quibus enim rebus bonis, malè æquè atque benè uti non possumus? Liceat mihi exempla ponere ex utroq; genere bonorum. Vinum, potus longè optimus, si modicè bibitur, prodest concoctioni ciborum: ad sanguinis ortum juvat: promovet succos in omnes corporis partes: nutritioni bono est, nec corpori solùm; sed animo etiam utile. Nam tenebras & caliginem mentis nostræ discutit: curâ & solitudine nos liberat: reddit fidentes rebus. Sin immodicè bibitur, corpus lædit, & gravibus morbis opprimit. Vinolentus etiam nihil tacitum tenet: furit & bacchatur, multa que scelera nefaria facit & flagitia. Quæ de re Theognis perdoctè scripsit versibus, quos sic Latinè reddere possumus:

Vinum nocere solent, avidâ si fauce trahantur,

Si modicè biberis, vina juvare solent.

Vine a. m. c.

Sed, ne diutiùs morer in externis, venio ad corporis & animi bona, inter quæ mihi Robur, & Forma atque Ingenium occurrunt. Igitur si quis robore fretus, multùm laborat, ut se suosque honestè & laudatè alat, eo benè utitur: sin ex cæde vivit & latrocinatur, malè. Similiter fœmina pulchritudine eximîa, si nupta viro, ei uni placere studet, formâ utitur: sin petulanter vivit, rultque in libidinem, eâ, ut convenit, non utitur. Pari ratione adolescens, qui doctrinæ sese dat, & artes ingenuas colit, rectè utitur ingenio: qui fingit, mentitur, capit, fraude & perfidiâ fallit, ejus celeritate abutitur. Ut autem is, qui Vinum, Robur, Formam, Ingenium, propter pejorem usum, in bonorum numero non habet, in summû illum rerum opificem Deum injuriosus & contumeliosus est: ita, qui res fossiles eximit ex bonorû cœtu, in eundem injuriâ & cõtumeliâ facit. Rectissimè igitur quidâ Græci Poetæ scripserûnt; ut Pindarus:

Quæ virtute pecunia

Exornata nitet, suppeditat vias

Non unas benè agas, quibus

Quæ fors cunque ferens obtulerit tibi.

Ut Sappho:

Sine virtutis amore hospes iniquus

Nocet aurum, at sociata hæc caput & summa bonorum.

Ut Callimachus:

Divitiæ magnos sine nec virtute: nec ipse

Virtutes faciunt magnos sine divite censu.

Ut Antiphanes:

Nam, per deos, cur oportet quis ditescere?

Pecuniæ cur optet habere plurimum?

Quàm possit auxiliari ut amicis, gratiæ

Fructumq; ferere Divarum suavisimæ.

Argumentis & convitiis adversariorum refutatis, colligamus utilitates metallicæ. Primùm autem ea utilis est Medicis: etenim effundit copiam medicamentorum, quibus vulnera & ulcera solent curari, pestis etiam: ut certè, si nulla alia esset causa cur scrutaremur terram, tamen medicinæ gratiâ eam fodere deberemus. Deinde utilis est Pictoribus: siquidem eruit genera pigmentorum, quibus cum ipsis tectoria picta fuerint, humor allapsus extrin-

secus

• fecus minùs, quàm cæteris nocet. Tum utilis est Architectis: etenim invenit marmora ad firmitatem magnarum ædium apta, & ad ornatum decora. Utilis præterea est iis, quorum animus ad immortalem gloriam nititur: nam effodit metalla, è quibus nummi & statuæ, aliaq; fiunt, quæ post literarum monumenta hominibus quodammodò æternitatem, immortalitatemq; donant. Mercatoribus etiam utilis est, quòd multis de causis, ut aliàs dixi, moneta, quæ ex metallis conficitur, oportunior sit homini, quàm rerum permutatio. Postremò cui non est utilis? nam ut nunc præteream & relinquam opera tam concinna, tam polita, tam elaborata, tam utilia, quæ ex metallis, in varias figuras, formant fabri aurarii, argētarii, ærarii, plumbarii, ferrarii, quotusquisque artifex sine metallis aliquod opus elegans & perfectum efficere potest? certè si non utitur instrumentis ex ferro vel ex ære factis, neq; lignea, neq; lapidea sine eisdem poterunt formari. Ex quibus omnibus perspicuum est, qui fructus, quæq; commoditates percipiuntur ex metallis. Ea verò, ne haberemus quidem, nisi ars metallica esset inventa, nobisq; ministraretur. Quis igitur non intelligit, eam esse maximè utilem, imò potiùs necessariam humano generi? Ne plura: Homo metallicà carere non potuit, nec ipsum eà carere voluit divina benignitas. Porro quæritur, Metallica honesta ne sit ingenuis, an pudenda & inhonesta? Nos autem eam inter honestas numeramus artes: Cujus enim artis quæstus non est impius, non odiosus, non sordidus, illam honestam possumus existimare: Talem verò metallicæ quæstum esse, quòd augeat rem bonis & honestis rationibus, jam ostendemus: Jure igitur inter honestas numeratur artes. Primum autem, quæstus metallici (liceat mihi eam conferre cum cæteris rationibus, quibus magna pecunia quæritur) æquè pius est, atque agricolæ. Nam ut hic, cum in agris suis sementem facit, quamvis ipsi fructuosissimi sint, nemini tamen facit injuriam: Ita ille, cum suum fodit metallum, etiamsi magnos acervos auri argenteve eruat, nulli tamen mortaliū dat damnum. Omninoque hæc duo genera rei familiaris augendæ inprimis sunt liberalia & ingenua. At præda bellatoris plerumque impia est; quòd militaris furor rapiat bona tam sacra, quàm prophana. Ut verò bellum habeat susceptum rex omnium justissimus cum crudelibus tyrannis, non possunt in eo homines improbi rem atque fortunas amittere, ut non innocentem & miseram plebem, senes dico, matronas, virgines, pupillos, secum in eandem calamitatem trahant. Metallicus autem magnas divitias in brevi congerere potest sine ulla vi, sine fraude & malitia. Quocirca omnino verum non est illud vetus proverbium, Omnis dives aut iniquus, aut iniqui hæres. De quo tamen quidam contendentes adversus nos, insectantur & exagitant metallicos, eosque aut ipsorum liberos, dicunt, in brevi ingestatem incidere, non aliam ob causam, quàm quòd divitias non bono modo congefferint. Nihil enim verius esse illo, quod est apud Nævium Poetam, Malè parta, malè dilabuntur. His autem improbis rationibus homines ex fodinis divites fieri ajunt. Ubi spes aliqua metalli effodiendi ostenditur: aut regulus, magistratusve, exturbat fodinæ dominos ex possessione: aut callidus & versutus aliquis vicinus, antiquis possessoribus infert litem, ut eos aliquà fodinæ parte spoliaret: aut præfectus fodinæ ideò indicit domi-

nis symbola graviora, ut, si ea dare noluerint, vel non potuerint, omne jus possessionis amittant, ipse, contra quam fas est, amissum usurpet: aut denique praeses fodinae venam, quâ parte abundat metallo, oblinat luto, vel terris, saxis, asserere, palo tegit, ut aliquot post annis, cum domini fodinam, putantes exhaustam, deferent, ipse metallum relictum fodiat, & ad se rapiat: praeterea colluvies metallicorum ex fraude, fallaciis, mendaciis, tota constat. Etenim, ut de multis aliis nihil dicatur, sed solum de his, quae ex vendito & empto contra fidem fiunt, aut venas effert fictis commentitiisque laudibus, ut fodinarum partes dimidio carius, quam aestimantur, possit divendere: aut contra aliquid detrahit de earum aestimatione, ut partes parvo precio mercari possit. Haec crimina cum protulerint in medium, omnem bonam metallicam existimationem violatam putant. Omnia autem bona, siue bene, siue male parta fuerint, adverso aliquo casu afflictâ dilabuntur: aut pereunt & dissipantur culpa & vitio possessoris, qui ea, vel inertia & negligentia amittit & perdit, vel per luxuriam effundit atque obligurit: vel consumit largitionibus & exhaust: vel ludendo profundit & ejicit:

— *velut exhaustâ redi vivus pullulet arcâ*

Nummus, & è pleno semper tollatur acervo.

Nec igitur mirum, si metallici, non memores hujus praeccepti, quod dedit Agathocles rex, Fortunam repentinam reverenter esse habendam, iisdem de causis in egestatem incidunt; praesertim verò, cum mediocribus divitiis contenti esse non possunt: tum enim non raro, quas congesserunt ex metallis, in alia metalla infumunt. Verum non regulus aut magistratus pellit dominos possessione; sed tyrannus, qui homines subditos non bonis modò honestè partis; sed etiam vitâ crudelissimè privat. Attamen, cum solitus sim inquirere in eas querelas, quas isti apud vulgus habent, de talibus injuriis, semper reperio, malè audientibus causam justissimam esse, cur istos depellant de fodinis; malè dicentibus nullam, cur de illis conquerantur. Etenim quòd non dederunt symbola, jus possessionis amiserunt, vel à magistratu ex alieno metallo sunt pulsi: nam improbi quidam homines, venulas, proximas venis affluentibus aliquo metallo, fodientes, in alienam possessionem invadunt. Itaque eos, injuriarum accusatos, magistratus expellit atque exturbat ex fodinis. Isti igitur plerumq; graves de eo rumores spargunt in vulgus. At aliter, cum quaedam, ut solet, inter vicinos controversia est orta, ipsam arbitri, à magistratu dati, dirimunt: aut de ea iudices constituti cognoscunt & judicant: controversiâ ergo diremptâ, quia utriusque partis consensus in ea re extitit, neutra debet de injuriis conqueri: judicatâ, quia secundum leges metallicas sententia lata est, altera inferior jure non potest. Sed ut nò magnopere pugnem de hac re, interdum unum aliquem praefectum fodinae, majorem exigere collectam à dominis, quam necessitas postulat. Quinetiam ut cōcedam, aliquem fodinae praesidem, venam, quâ parte abundat metallis, oblinere luto, aut struaturâ tegere: num unius aut alterius improbitas, plurimâs bonis viris notam fraudis inurere potest? Quid senatu sanctius & integrius solet esse in republica? nonnulli tamen, in peculatu deprehensi, poenas dederunt. Num iccirco honestissimus ordo bonam famâ existimationeq; amittet? Sed certè praefectis

fectis fodinarum non licet symbola dominis indicere, sine scitu, permissuque magistri metallicorum & duumvirum juratorum. Quare ejusmodi dolos adhibere non possunt. Præsides autem fodinarum, si fraudis cōvicti fuerint, cāduntur virgis: sin furti, suspenduntur. Fraudulentos autem esse aliquos partium venditores & emptores clamant: concedimus; sed num fallere possunt alium, quàm hominem stolidum, negligentem, imperitum rerum metallicarum? vir sanè prudens, impiger, gnarus hujus artis, si fides venditoris vel emptoris ipsi in dubium venit, mox se confert in fodinam, ut venam tantopere laudatam aut vituperatam subiciat sub aspectum, & consideret, sibi emendæ vel vendendæ sint partes, nec ne. Sed dicunt, ut is sibi à dolis cavere possit, simplex tamen, & qui se præbet credulum, decipitur. At non rarò videmus, eum, qui hoc modo alium circumvenire volebat, seipsum decipere, & meritò omnibus ludibrio esse: nam plerumq; tam qui studet alium fallere, quàm qui falli videtur, rei metallicæ est ignarus. Itaq; cum vena, præter opinionē fraudatoris, metallis abundaverit, tum is, qui putabatur deceptus esse, lucrum facit; qui decepisse, damnum. Veruntamē ipsi metallici rarò vendunt, emuntve partes; sed frequenter jurati venditores, qui eas venales tanti emunt vel vendunt, quanti emere vel vendere fuerint jussi. Cum igitur magistratus ex equo & bono judicet res cōtroversas, bonus metallicus neminem decipiat, improbus fallere non facile possit; aut si fallat, non ferat impunè, sermo eorum, qui de honestate metallicorum detrahere volunt, nihil momenti & ponderis habet. Deinde, metallici quæstus nemini est odiosus. Quis enim, non naturâ malevolus & invidus, odium habebit in eum, ad quem opes quasi divinitus delatæ sunt? quiq; hoc amplectitur genus amplificandi rem familiarem, quod omni caret crimine? Sed foenerator, si usuram exercet immodicam, in odia hominum incurrit: sin modicam & civilem, ut non sit invidiosus ad plebem, quòd eam non exhauriat, ex ipsa dives admodum non efficitur. Tum, quæstus metallici non est sordidus. Quis enim talis esse potest, tam magnus, tam copiosus, tam pius? Turpe verò & illiberale est lucrum mercatoris, cum vendit fucosas & fallaces merces, aut parvo emptis, nimis magnum precium cōstituit, eaque de causa mercator non minori in odio, quàm foenerator, esset apud viros bonos, nisi haberent rationē periculorum, in quæ pro mercibus se infert. Verum, qui hoc loco contumeliosè dicunt de metallica, detrahendi causâ, ajunt, quondam facinorum & scelerum convictos homines, esse damnatos ad metalla, eosque ut servos venas fodisse: nunc verò metallicos esse mercenarios, utq; reliquos opifices in sordida arte versari. Profectò, si metallica ob hanc causam pudenda & inhonesta ingenuo homini judicatur; quòd servi quondam foderint metalla: nec agricultura erit satis honesta; quòd micipia agros coluerint, & nunc apud Turcas colant: nec architectura; quòd servi quidam in ea artifices reperti sint: neq; medicina; quòd non pauci medici fuerint servi: neq; plures aliæ artes ingenuæ; quòd manu capti eas exercuerint. At agricultura, & architectura, & medicina, nihilò minus in numero honestarum artium habentur. Nec igitur metallica eâ causâ ipsarum à choro excludetur. Concedamus præterea istis, quæstum mercenariorum metallicorum esse sordidum, nos certè non intelligimus fossores modò, cæterosque operarios; sed,

tum metallicæ peritos; tum eos, qui impensam faciunt in metalla, inter quos numerari possunt Reges, Principes, Respub. & in his, honestissimus quique Civis; tum denique intelligimus præfectos metallorum, qualis fuit Thucydides nobilis ille historiarum Scriptor, quem Athenienses præposuerunt Thasiorum metallis. Attamen consumere aliquid operæ & laboris in fossione venarum, non est indecorum metallicis, maximè si ipsi sumptum fecerint in metalla; quemadmodum nec magnis viris, proprios agros colere: alioqui Romanus Senatus L. Quintium Cincinnatum, operi agresti intentum, non creasset Dictatorem: nec viros civitatis primarios, à villis arcessisset in curiam: similiter neq; Maximilianus Cæsar, nostrâ ætate Conradum ascripsisset in numerum nobilium, qui Comites nominantur: (fuit verò ille, cum in metallis Snebergi operas daret, egentissimus; quare cognomen habebat Pauperis: sed non multos post annos, ex metallis Firsi, quod est oppidum in Lotharingia, dives factus, nomen ex Fortuna invenit) neq; Uladislaus rex, in cœtu eorum, quos vocat Barones, reposuisset Thursium civem Cracoviensem, quem metalla, ejus partis regni Ungarorum, quæ quondam Dacia fuit dicta, fortunis locupletarunt. Quinetiam ne metallica quidem plebs est vilis & abjecta: etenim nocturnis æquè ac diurnis vigiliis & operibus exercitata, habet duritiam corporum immanem, facillimèque, cum res postulat, labores & munera militiæ sustinet: quippe quæ consuevit ad multam noctem vigilare, tractare ferramenta, fossas ducere, agere cuniculos, machinas fabricari, onera ferre. Quocirca rei militaris periti, eam non modò urbanæ plebi præferunt; sed etiam rusticæ. Verum, ut tandem huic disputationi finem faciam, cum quæstus maximi sint foeneratoris, bellatoris, mercatoris, agricolæ, metallici: foenerator autem sit odiosum, præda, crudeliter capta ex fortunis plebis, non culpâ calamitosæ, impia: quæstus metallici honestate ac decore præstet mercatoris lucro: non minus sit bonus, quàm agricolæ, multò uberior: quis non intelligit, Metallicam imprimis esse honestam? Certè cum una sit ex decem maximis rebus optimisque, pecuniam magnam bono modo invenire, id homo studiosus & diligens rei familiaris, non aliâ ratione facilius, quàm metallicâ potest assequi.

De re metallica Libri primi

FINIS.

GEOR-

GEORGII AGRICO-

LÆ DE RE METALLICA

LIBER SECUNDUS.

QUALIS esse debeat perfectus metallicus, & quæ contra artem metallicam, & metalla, atque ipsos metallicos videntur valere, vel pro eis sunt, primo Libro satis explicavi: nunc decrevi metallicos amplius informare. Qui in primis necesse habent, sanctè Deum colere, ac ea, quæ dicam, scire, & operam dare, ut quoque opus efficiatur ritè atque diligenter. Etenim divinâ providentiâ factum est, ut his, qui nōrunt ea, quæ oportet facere, & curant, ut perfici possint, plerumque omnia secunda accidant: inertibus contrā, & qui curam in rebus absolvendis non ponunt, adversa. Nemo certè satis habet, omnes artificii metallici partes in animi notione reponere, sine impensis, quæ faciendæ sunt in metalla: vel sine laboribus, quos sibi ipse sumit & sustinet. Itaque si quis facultatem habet id, quod opus est, in sumptum erogandi, mercenarios, quotquot vult, in operas cuiusque generis mittet; ut quondam Sosias Thracēsis in argentarias operas misit mille servos, quos ipsi elocaverat Nicias Atheniensis filius Nicerati. Si nullam impensam facere potest, ex omnibus operibus facillimum quodque sibi ad efficiendum eligat. Ex quo genere hæc duo potissimum sunt, Ducere fossas, & rivorū ac fluminum arenas lavare. Nam ex his sæpenumero colliguntur auri ramenta: aut lapides nigri, ex quibus conflatur plumbum candidum: aut etiam gemmæ. Illæ aperiunt venas, quæ interdum abundant metallis, in summo cespite inventis. Si ve igitur arte, si ve casu, in ejus manus tales arenæ aut venæ inciderint, quæstum sibi instituire poterit sine impendio, & ex paupere dives repente fieri. Contrā verò, si optatis non responderunt, mox de lotionē vel fossionē desistere licebit. Verum, cum unus aliquis, rei familiaris amplificandæ gratiâ, solus facit impensas in metallum, magni refert, ipsum interessē operibus, & præsentem videre omnia, quæ effici jussit. Quamobrem, aut ad fodinā domicilium habeat; ut se in conspectum operariis semper dare possit, semperque cavere, ne quis suum munus negligenter exequatur: aut habitet in propinquis locis; ut & crebrò metallicas operas inviset, & crebrius, ad metallum se venturum, quàm sit venturus, operariis per nuncium significet. Etenim suo adventu, vel ejus denunciatione, mercenarium ferè quemque sic terrebit, ut nunquam non diligenter negotium suum agat. Sed cum inviserit metallum, diligenter operarios laudet, & interdū eis det munera, ut & ipsi, & alii alacriores ad laborandum fiant: contrā negligentes objurget, atque aliquos ex metallis amoveat, & in eorum locum sedulos substituatur. Quinetiam dominus sæpenumero, dies noctesque maneat in metallo. Quæ non sit mansio desidiosa & mollis: nam metallici, in re familiari augēda diligentis, interest, frequēter descendere in fodinā, & aliquid temporis cōferre ad naturam venarū fibrarumque cognoscendā,

& tam intus, quàm foris, omnes laborandi rationes intueri atq; contemplari. Nec id solum agere debet, sed interdum aliquos labores suscipere: non ut in iis se frangat, sed ut & suâ diligentiâ mercenarios excitet, & eos doceat artem. Etenim benè se habet metallum, in quo, quid faciendum sit, non præses modò, verùm dominus etiam docet. Quocirca barbarus quidam, ut est apud Xenophontem, rectè respondit regi, Oculus domini saginat equum: nam diligentia domini omnibus in rebus valet plurimùm. At cùm multi communes impensas faciunt in metalla, ipsis accomodatum atque utile est, ex se præfectos fodinarum eligere, item præsides: quia enim plerunque sua homines curant, aliena negligunt, non possunt illi sua curare, quin aliena curent; nec aliena negligere, ut sua non negligant. Quòd si nemo ex ipsis ejusmodi officiorum onera suscipere velit, aut sustinere possit, è re còmuni erit, ea viris diligentissimis imponere. Quondam certè hæc res curæ fuit præfectis metallorū: sive domini essent Reges, ut Priamus aurariorum circa Abydum, Mydas eorum quæ fuerunt in Berimo monte, Gyges, Alyattes, Cræsus eorum, quæ fuerunt ad oppidum desertum inter Atarneam & Pergamum: sive Respub. ut Carthagenenses argentariorum quibus floruit Hispania: sive Familiæ amplæ & illustres, ut Athenis fodinarum Laurei montis. Hoc porrò rationibus, domini artis adhuc ignari, maximè conducit, sumptum còmunem sibi cum aliis ponere, non in fossione venæ unius, sed plurium. Nam qui solus impensas facit in unam aliquam fodinam; si secunda fortuna ipsi venam abundantem metallis aliisque fossilibus elargitur, amplissimæ pecuniæ fit dominus: sin adversa inopem & sterilem, in omne tempus perdit omninò omnem sumptū, quem in eam impendit. Qui verò nummos communiter cum aliis infumit in plures venas alicujus loci, nobilitati copiâ metallorum, ille rarò perdit oleum & operam, sed ipsius optatis plerumq; fortuna respondet. Cùm enim ex duodecim venis, in quas communis fit sumptus, una metallis affluens, domino non reddat modò pecuniam impensam, sed det præterea lucrum; certè erit ei res metallica ampla & fructuosa, cui datæ venæ, aut tres, aut quatuor, pluresve effundunt metalla. Xenophontis autem non multum huic dissimile consilium est, quid ipsis Atheniensibus sit faciendum, si novas argenti venas sine detrimento voluerint quærere, Sunt, inquit, Atheniensium decē tribus; itaque si civitas singulis dederit servos pares numero, atque ipsæ communi fortunâ novas venas secuerint, hoc sanè modo si una invenerit venam argenti divitem, utique universis, id quod habet utilitatem, ostendet: sin duæ tribus invenerint, aut tres, aut quatuor, aut dimidia earum pars, profectò hæc opera utiliora fient. Spem enim omnes tribus frustrari, præteritorum non est simile. Quamvis autem hoc Xenophontis cōsiliū sit plenum prudentiæ, tamen ei locus non est in ullis civitatibus, nisi liberis & opulentis. Nam quæ in regum & principum ditione sunt, vel tyranni dominatu premuntur, sine eorum permisso non audent facere tales impensas: quæ præditæ sunt parvis opibus ac facultatibus, præ indigentia non possunt: tum etiam, ut mos est nostrorum hominum, Respub. nullos habent servos, quos tribubus elocare possent. Quare hodie, qui cum potestate sunt, nomine Rerumpubl. impensas agunt in metalla, non aliter ac privati homines. Nonnulli verò do-
mini

mini, partes fodinae, quae abundat metallis, malunt emere, quam esse solliciti de venis quaerendis. Atque hi facilem quandam & minus incertam augendam rei rationem tenent. Ut enim unius & alterius fodinae spes ejusmodi partium emptores frustretur, plurium certe fodinarum non deferet; sed ex his aliqua omnem pecuniam impensam cum scenore dominis reddent, fodinarum modo metallis fecundarum partes valde magno precio non mercentur, nec nimis multas proximarum fodinarum, quae metalla nondum fundunt, ne, si optatis fortuna non responderit, semel jacturis exhausti, non habeant, sumptum unde faciant, & emant alias partes, quae damnum factum refarcire possint. Quod malum accidit his, qui repente ex metallis divites fieri volunt, & nimio plus sunt emaces. Igitur non solum in caeteris rebus, sed etiam in emptione partium, impendendi est modus quidam retinendus metallicis, ut ne nimiam divitiarum congerendarum libidine obcecati, omnia profundant. Praeterea, prudentes domini, antea quam partes emant, se conferre in fodinas debent, & diligenter naturam venarum contemplari. Hoc enim ipsis maxime cavendum est, ne fraudulentis partium venditores eos decipiant. Partium quidem emptores si minus divites fiunt, at certius faciunt rem, quam hi, qui suis impensis fodiunt metalla, quod timidius se fortunae committant. Nec vero metallici prorsus fortunae diffidere debent, ut nonnullos diffidere videmus, qui, quamprimum alicujus fodinae partes ceperint esse in pretio, eas vendunt. Quocirca raro vel mediocres divitias assequuntur. Quin etiam qui tumulos, quondam est fodinis egestos & neglectos, atque ea, quae in canalibus cuniculorum subsederunt, lavare solent, & qui vetera recrementa excoquere, ex ipsis non raro satis uberes fructus capiunt. Verum metallicus, antea quam venas fodere incipiat, septem secum consideret, Loci Genus, Habitum, Aquam, Viam, Salubritatem, Dominum, Vicinum. Loci autem quatuor sunt genera, Montanum, Collinum, Vallestre, Campestre. Ex quibus priora duo fodiuntur facilius; quod in ea cuniculi agi possint, est quibus effluit aqua, quae fossionem laboriosam reddere aut omnino impedire solet: posteriora difficilius; maxime vero, cum in eos cuniculi agi nulli possunt. Attamen metallicus prudens omnia haec quatuor genera loci, in quo versari solet, contemplatur, & in eis quaerit venas, quibus torrens, aliudve detraxit terrenam istam cutem, secumque rapuit. Non vero locis omnibus lectas aperit; sed quia magna est in montibus, ut etiam in reliquis tribus generibus, dissimilitudo, ex multis eos semper eligit, qui bonam spem adipiscendi divitias ipsi faciunt. Etenim, cum montes primo multum inter se positione differant, quod alii in aequo & plano loco siti sint; alii in inaequabili atque edito; alii aliis motibus impositi esse videantur, sapiens metallicus non fodit positos in camporum patentibus aequoribus, nec in montosis regionibus summos, nisi forte fortunam aliquam ipsorum montium venae, corio nudatae, & metallis aliisve fossilibus abundantes, suam sponte se subjecerint sub ejus aspectum. Quod, quia jam semel atque iterum dixi, etiam si nunquam posthac repetam, quaecunque tamen dixerò de locis non eligendis, cum hac exceptione dicta volo. Deinde, cum montes omnibus locis crebri multique non sint, sed alio unus, alio duo, alio tres, pluresve: atque alibi inter eos medii locentur campi, alibi conjuncti sint, aut valli-

vallibus tantummodò disjuncti, non fodit solitarios & fusos per regionum planitiem ac dispersos, sed cum aliis conjunctos atq; connexos. Tum etiam, cum montes à montibus quantitate distinguantur, quòd alii magni sint, alii mediocres, alii ad collis amplitudinem propius accedant, quàm magni montis: rarius fodit maximos quosque & minimos, sed plerumque medios inter illos. Cum denique montes magnam figurarum varietatem habeant, quòd aliorum omne latus leniter assurgat: aliorum contrà omne sit præceps: aliorum aliud sit molliter devexum, aliud præceps: alii in longum sint ducti: alii leviter inflexi: aliis alia figura sit data, extra præcipes eorum partes omnes fodit. Sed ne has quidem negligit, si venæ metallicæ sese ei in conspectum dederint. Verùm, quamvis tot differentiæ sint in collibus, quot in montibus dissimilitudines, metallicus tamè non fodit alios, quàm in montosis locis locatos, atque eos etiam perrarò. Minimè verò mirum est, si collis insulæ Lemni foditur, quippe qui totus est fulvus, eoq; colore prodit incolis terram illam nobilem, & humano generi inprimis salutarem. Similiter alii colles fodiuntur, si creta, non quælitæ, aliudve terrarum genus sub aspectum cadit. Vallestris etiam planities sunt admodum diversæ. Una, quæ quidem habet latera clausa, exitum verò pariter atque introitum patentem. Altera, cujus introitus vel exitus est apertus, reliquæ partes omnes sunt clausæ: quæ duæ propriè dicuntur valles. Tertia, undique supra montibus: quæ convallis appellatur. Deinde, alia recessus habet, alia non habet. Tum, alia lata est, alia angusta: alia longa, alia brevis: alia præterea altior non est campo ipsi proximo: aliæ subjecta est campestris planities in aliquam altitudinem depressa. Metallicus autem non fodit undique septas montibus, nec apertas, nisi sub ipsis sit campus humilis, aut vena metallis gravis, de montibus descendens, ad eam pertineat. Cum denique campus à campo hoc differat, quòd alius in humili loco sit situs, alius in alto: & quòd alius æquatam habeat planitiem, alius exiguè pronam, metallicus nunquā fodit humilem, aut eum, cui est planities perlibrata, nisi fuerit in aliquo monte: rarò alios. Quod autem ad habitum loci pertinet, metallicus nondum perfossum considerat, vestitus ne sit arboribus, an his nudatus. Si nemorosus erit, eum, modò reliquas habeat oportunitates, fodit, quòd suppeditet ipsi lignorum copiam, ad substructiones, machinas, ædificia, excoctiones, aliaque necessariam. Sin careat nemoribus, ejus fossionem omittit; nisi propè sit flumen, quod devehat ligna. Veruntamen ubi spes ostenditur fore, ut aurum purum, aut gemmas inveniat, locum etiam subvertit non sylvestrem, quòd hæ polituræ tantum egeant, illud expurgatione. Quocirca incolæ regionum calidarum ejusmodi eruunt ex asperis & arenosis locis, in quibus interdum ne fruteta quidem ulla sunt, nedum sylvæ. Metallicus etiam locum considerat, habeatne perpetuò fluentem aquam, an semper aquâ careat, nisi à vertice montium torrens largo imbri conceptus defluerit. Itaque quem locum natura amne aut rivo donavit, is ad multa erit idoneus: nam nunquam deerit aqua, quæ ligneis canalibus in lavari domicilia perducatur: quæ deducatur ad officinas, in quibus materia metallica excoquitur: quæ denique, si patietur loci conditio, in cuniculos derivari possit, ut verset machinas illas subterraneas. Contrà verò aquæ jugiter flu.

ter fluentes, loco qui foditur, à natura denegatae, augent impensas, atque eò magis, quò longius à fodinis abest amnis aut rivus, ad quem metallicæ res sunt vehendæ. Quinetiam metallicus viam, quâ à proxima regione & vicinitate itur, ad metalla contemplatur, bonâ ne sit, an mala; brevis, an longa. Cum enim loca fossilibus abundantia, plerumque nullas ferant fruges, sitque necesse, ut mercenariis, aliisque importentur omnia, quæ expetuntur ad usus vitæ necessarios, via mala & longa multas molestias exhibet bajulis & vecto-ribus, atque auget impensas rerum in vectarum, quare majoris eas vendunt. Quod non tam mercenariis, quam dominis dat damnum: siquidem, propter rerum caritatem, mercenarii usitatâ laborum mercede contenti non sunt, nec esse possunt; sed à dominis petunt, ut majorem ipsis tribuant. Quod nî fecerint, non dant operas in metallis, sed abeunt. Quanquam autem loci, metallis aliisque fossilibus gravidi, plerumque sint salubres, quòd à ventis circumflari possint; nempe præcelsi atque editi, quidam tamen pestilentes sunt, ut aliis libris dictum est, qui sunt inscripti De natura eorum quæ effluunt ex terra. Itaque metallici sapientis est nō fodere locos, vel fructuosissimos, quorum certa pestilentia signa percipit. Etenim qui fodit pestiferos, ei una hora satis est vitæ, alteram orco spondet. Metallicus præterea dominum loci intuetur, acri & attento animo, justus ne sit & vir bonus, an tyrannus. Nam hic, homines vi oppressos, imperio coercet, & ad serapit bona eorum; ille, justè & legitime imperat, cōmuniq̃ utilitati servit. Ubi igitur regio à tyranno dominatu premitur, nec ibi metallicus fodit venas; sed domini etiam vicinum, cujus regio attingit locos ad fodiendum aptos, animo contuetur, amicus ne sit, an inimicus. Si inimicus fuerit, metallum illud excursionibus hostium erit infestum, quarum una, omne aurum, argentū, aliudve fossile, à domino multis impensis & laboribus collectum atq; comportatum, auferet, & incutiet metum hominibus mercede conductis. Quo fracti, in fugam se conjicient, ut periculo, quod in eos intenditur, se liberare possint. Tum non solum fortunæ metallici maximo in periculo erunt, sed ejus etiam vita in discrimen vocabitur: itaque ne talem quidem locū fodit. Quoniam verò plures metallici fodere solent unius loci venas, ex ea re vicinitas oritur, quam metallicus, qui primus fossioni operam dedit, à se excludere non potest. Etenim magister metallicorum, aliis permittit potestatem fodiendi tam inferiores, quam superiores ejusdem venæ partes: aliis transversas venas, aliis obliquas: sin alter ad fossionem primò aggredditur, venaque metallis, aut aliis fossilibus, fuerit gravida, ex re ejus non erit, propter malā vicinitatem, omittere fossionē, sed armis justitiæ suæ poterit tueri atq; defendere. Cum enim magister metallicorum, cujusque domini possessionem, certis terminis, definiat, boni metallici est, se suis finibus continere, prudentis vicinos ab iniquo conatu legibus repellere. Sed etiam de vicinitate satis. Metallicus igitur fodinam habeat loco montoso, molliter de-vento, sylvestri, salubri, tuto, qui non longè absit à flumine vel rivo, quò materia effossa vehi possit, ut lavetur & excoquatur, ad quem etiam aditus sit non difficilimus. Quæ quidem positio est optima. Ad eam verò, quò quæque reliquarum propius accedit, eò melior est; hoc contrā pejor, quò ab ea discedit longius. Nunc dicam de his, ad quæ assequenda metallico non opus est fossio-

nibus,

nibus, quòd ea vis aquarum secum ex venis efferat: quorum duo genera sunt, fossilia, eorumque veramenta & succi. Cùm autem fontes sint ora venarum, è quibus jam dicta emittuntur, eos primùm metallicus considerat, utrum habeant arenam cum metallis aut gemmis permistam, an aquam alicujus succi plenam effundant: si quid metallorum vel gēmarum in fontium lacunis subfederit, non ipsorum modò arenæ sunt lavandæ; sed etiam rivorum, qui ab eis deducuntur, & fluminum, in quæ rursus illi exonerant: sin fontes ex sese aqua, aliquo succo infectam, emiserint, ea itidem colligenda est: quantò enim ab ortus sui loco longius defluerit, pluresque combiberit aquas simplices, tantò fit dilutior, tantòque magis eam vires deficiunt: attamen si alterius generis aquas nullas, aut non multas, rivi ceperint, non ipsi tantùm, sed lacus etiam, qui eas collegerint aquas, naturæ sunt ejusdem cum fontibus, eundemque usum præbent: quo sanè modo lacus, quem Hebræi mare mortuum appellant, est bituminis liquidi plenissimus. Sed redeo ad arenas. Quia verò fontes effundunt aquas in mare, lacum, paludem, flumē, rivum, arena litoris marini rarò lavatur: etsi enim aqua, ex fontibus defluens in mare, secum rapit aliquid metallorum, gemmarumve; quia tamen id per immensum aquarum corpus dispergitur, & cum arenis permistum aliud alio latè dissipatur, aut subsidit in profundo maris, colligi ferè non potest: atque ob easdem causas lacuum arenæ perrarò satis commodè lavari possunt, etiam si fontes ex montibus orti, in plerisque omnes fundant aquas: at veramenta metallorum & gemmæ, ex fontibus rarissimè manant ad paludes, quòd plerumque sint in aquis & patentibus locis. Metallicus igitur primò fontis arenas lavat: deinde rivi, ab eo deducti: tum fluvii, in quem rivus exonerat: sed arenas amnis, longius à montibus discedentis in campestem planiciem, lavare, opere precium non est. Verùm, quò plures fontes metalliferi aquas effuderint in unum flumen, eò major spes est lavacrum fructuosius fore. Porrò ne arenas quidem rivorum, apud quos metalla effossa lavantur, metallicus negligit. Jam succi gratià gustandæ sunt aquæ fontium: cùm autem inter se multùm differant in sapore, sex earum genera excoctor potissimùm observat & animadvertit: salas, ex quibus sal excoquit: nitrosas, ex quibus nitrum: aluminosas, ex quibus alumen: atramentosas, ex quibus atramentum futorium: sulphureas, ex quibus sulphur: bituminosas autè, ex quibus bitumen coquitur, color ipse coctori prodit: sed aqua marina, iccirco quòd falsæ fontanæ simillima sit, derivata in areas modicè depressas, & Solis caloribus cocta, in salem spontè abit: tum etià lacuum quorundam aqua similiter falsa, æstivis Solibus siccata, fit sal. Itaq; hominis industrii & diligentis est, hæc quoque notare, & ex eis capere usum, atque afferre aliquid ad cōmunē utilitatis fructum: rigor præterea maris liquidum bitumen, quod ex occultis fontibus influit in ipsum, densat in succinum & gagatem, ut in libris, De subterraneorum ortu & causis inscriptis, dixi: utrumque verò idem mare, certis ventorum flatibus commotum, in litora ejicit: quocirca etià captura illa succini, ut corallii, aliquam curam desiderat. Porrò, qui arenas lavant, aut coquunt aquam fontanam, necesse est, ut sollicitos etià ipsos habeat cogitatio loci habitus, viæ, salubritatis, domini, ejusque vicini, ne propter earum rerum difficultatē, aut exhauriantur sumptibus, aut de bonis & vita periclitentur. Hæc hæc tenus. Metallicus, postquam elegit

elegit ex multis locis unum aliquem naturā aptum ad fossiones, in venis operam curamque ponit: quæ, vel aliquo casu nudatæ corio, se nobis ostendunt, vel abstrusæ & latentes arte inquiruntur: hoc evenire vulgò solet, illud rarò: quorum utrumque explicandum est. Aliquā igitur vis, sine hominis industria & labore, aperit venas nō uno modo: etenim eas cute nudat, aut torrens, quod Fribergi argentariis accidit; (de qua re scripsi in primo libro De veteribus & novis metallis) aut vis ventorum, cum ea radicitus extrahit & extirpat arbores, quæ supra venas creverunt; aut abruptio saxi: monte verò id ipsum abrumpit, vel diuturnus & largus imber; vel terræ motus; vel ictus fulminis; vel violenta nivis devolutio; vel impetus ventorum:

— Qualis rupes, quam vertice montis

Abscidit impulsu ventorum adjuncta vetustas.

Aut aratio venas aperit: nam aratro glebas auri excisas esse etiam in Galecia, Justinus memoriæ tradidit: aut sylvarū incendium, quod argentariis Hispaniæ accidisse scribit Diodorus Siculus: & satis scitum est illud Posidonii, Nova germina, argentaria scilicet & auraria, efferbuerunt incendio, quo sylvæ conflagrarunt. Quinetiam Lucretius eandē rem his versibus latius explicavit,

Quod superest, æs atque aurum, ferrumque repertum est,

Et simul argenti pondus, plumbique potestas,

Ignis ubi ingentes sylvas ardore cremarat

Montibus in magnis: seu cæli fulmine misso:

Sive quod inter se bellum sylvestre gerentes

Hostibus intulerant ignem formidinis ergò:

Sive quod inducti terræ bonitate, volebant

Pandere agros pingues, & pascua reddere rura:

Sive feras interficere, & ditescere prædâ.

Nam soveâ atque igni prius est venarier ortum,

Quàm sapire plagis saltum, canibusq; ciere.

Quicquid id est, quacunque è causa flammeus ardor

Horribili sonitu sylvas exederat altis

Abradicibus, & terram percoxerat igni.

Manabat venis ferventibus in loca terræ

Concava conveniens argenti rivus & auri,

Æris item & plumbi.

Attamen Poeta, ejusmodi incendiis, non tam venas primò nudatas esse, quam totum metallorum opificium initium sumpsisse, censet. Aut deniq; venas referat alia quæpiam vis: etenim equus, si huic narrationi fides habenda est, Gosselariæ venam plumbariam ungulâ aperuit. Istis igitur modis fortuna nobis venas largitur. Arte autem occultas & reconditas scrutamur, observantes primò scaturigines fontium, quæ à venis longè abesse non possunt, quòd ex ipsis earum aqua emanet: deinde fragmenta venarum, quæ torrens ex terra eruit, longinquitas verò temporis aliquam eorum partem rursus obruit terrâ: verum ejusmodi fragmenta si supra terram jacuerint, aut sint lævia, venæ ab ipsis plerumq; absunt longius, quòd torrens extracta procul à venis abripuerit, & dum ea propelleret, lævia fecerit: sin in terra infixæ, vel aspera fuerint, ad

67
 venas propius adsunt. Situs etiam considerandus: nam is in causa est, quod & venæ magis aut minus terrâ obruantur, & fragmenta longè aut minus longè protrudantur: venis autem isto modo inventis, fragmenti nomen imponere metallici solent. Tū venas scrutamur observantes pruinas, quibus omnes herbæ candicant: his exceptis, quæ crescunt supra venas; quippe quæ ex sese emittunt exhalationem calidam & siccam, quæ humidæ concretionem impedit: quocirca tales herbæ magis aquis madent, quàm pruinis candicant, quod omnibus locis frigidis cernere licet, anteaquam ad justam magnitudinē herbæ pervenerint; ut Aprili & Maio mensibus: aut cum jam fœnum serotinum, quod cordum appellant, falcibus defectum fuerit; ut mense Septembri. Quo igitur loco herbæ humidæ non congelant pruinis, subest vena: quæ si spiraverit valdè calidum, ea terra fert herbas humiles & coloris nō vivi. Postremò arbores, quorum folia, tempore veris, subcærulea vel livida sunt: rami in primis superiores infecti nigrore, aut aliquo alio colore non naturali: stipites bifidi & similiter, atque rami nigri vel discolors: ea namq; opera efficiunt valdè calidi & sicci halitus, qui ne radicibus quidem arborū parcunt; sed eas adurentes, prorsus infirmas reddunt. Qua de causa vis ventorum frequentius extirpat ejus generis arbores, quàm reliquas: venæ autem emittunt halitus. Quo igitur loco multæ arbores, longo quodam ordine dispositæ, alienissimo tempore amittunt viriditatem & nigrescunt, aut discolorantur, crebroq; vis ventorum dantur ad casum, ibi subest vena. Quin cum item longo quodam ordine, quo se vena tendit, aliqua herba, vel aliquod fungi genus, crescit: quibus intervenia aut interdum aliæ etiam venæ proximæ carent. Atque istis modis naturaliter venæ possunt inveniri. Porro de virgula furcata, inter metallicos multæ & magnæ cōtentiones sunt: nam eam alii ajunt in venis invenendis sibi maximo usui esse; alii negant. Qui tractationem & usum virgulæ probant, eorum alii primò furcam cultro refecant columnam: quam præ cæteris ad venas quærendas idoneam esse censent; præsertim si corylus supra venam aliquam creverit: alii pro varietate metalli diversis virgulis ad venas inquirendas utuntur: etenim coryli virgulas adhibent ad venas argenti: fraxini, ad æris: piceastris, ad plumbi, maximè candidi: ex ferro vel acie ferri factas, ad auri: deinde utrique virgulæ cornua manibus prehendentes pugnos faciunt: necesse autem est ut digiti compressi ad cœlum spectent, utque virgula erigatur eâ parte, quâ cornua coeunt: tum huc & illuc passim per locos montosos vagantur: itaque dicunt simul atq; supra venam pedem posuerint, statim virgulam versari & volvi, sibi que prodere venam: ubi pedem retulerint, & ab ea discesserint, rursus virgulam immobilem manere. Verum, ut ipsi asserunt, causa motionis virgulæ est vis venarum: eaque interdum tanta est, ut arborum, prope venas crescentium, ramos ad se flectat. Contrà, qui virgulam nulli viro bono graviq; usui esse posse dicunt, hi vim venarū iccirco motionis ejus causam esse negant, quod omnibus non soleat moveri, sed istis tantummodò, qui cantionibus aut astutis utuntur: vim præterea venarum negant ad se trahere ramos arborum, sed exhalationem calidam & siccam ajunt eos efficere cōtortos. Ad quæ isti respondent: quod vis venarum virgulam, cum quidam è metallicis aut cæteris hominibus eam tenent in manibus, non vertat, in causa est hominis

Virga furcata

in venis

est qd pxi

335

Virga furcata

est qd pxi

335

Virga furcata

est qd pxi

335

Virga furcata

est qd pxi

335

Virga furcata

est qd pxi

335

Virga furcata

est qd pxi

335

hominis proprietas quædam singularis, quæ vim venarum impedit atque al-
ligat: quia enim vis venarum versat & volvit virgulam, non aliter ac magnes
ferrum ad se allicit & trahit, eam occulta hominis proprietas debilitat & fran-
git, non secus atq; alium magnetis vires infirmat & excludit: etenim alii suc-
co magnes oblitus ferrum ad se non trahit, nec idem trahit rubiginosum.
Quinetiam de tractatione virgulæ nos admonet, ut digitos leniter non strin-
gamus, neq; comprimamus acriter: nam si leniter tangemus virgulam, deci-
det, inquit, anteaquam vis venarum eam verset: sin acriter constringemus,
vis manuum vi venarum resistet, & eam superabit. Itaq; ut ipsi censent, quin-
que res sunt necessariae ad hoc, ut virgula suum faciat officium: quarum prima
est, virgulæ quantitas; vis enim venarum baculum nimis magnū volvere ne-
quit: altera, virgulæ figura; nam etsi furcata fuerit, eadem vis eam vertere non
potest: tertia, vis venarum, quæ naturam volvendi habet: quarta, virgulæ tra-
ctatio: quinta, privatio proprietatis occultæ. Ex jam dictis autem solent con-
cludere hoc modo: Si, quod virgula omnibus nō moveatur, in causa est ine-
pta ejus tractatio, aut occulta hominis proprietas, quæ vi venarum repugnat
& obstitit, ut suprà diximus: qui venas ipsâ quærunt, nō necesse habent id can-
tionibus facere, sed satis est eos virgulam aptè tractare posse, & occultâ pro-
prietate carere. Virgula igitur, in inveniendis venis, viro bono graviq; usui
esse potest. Verum de ramis arborum contortis plura non dicunt isti, sed ma-
nent in sententia. Cum autem hæc res controversa sit & plena dissensionis in-
ter metallicos, eam suis ponderibus examinandâ censeo. Virgula divina, quæ
incantatores scrutantur venas, ut annulis etiam, speculis, cristallis, quamvis
forma furcæ figurari possit, nihil tamen ad rem interest, recta sit, an in aliam
figuram formata: non enim valet virgulæ figura, sed incantamenta carminū,
quæ mihi cōmemorare non licet neq; libet. Veteres autem, non ea modò, quæ
ad victum & cultū attinent, virgulâ divinâ conquisiverunt; sed rerum etiam
formas verterunt: etenim incantatores Ægyptiorum virgas, ut Hebræorum
literæ narrant, in serpentes mutârunt: & apud Homerum Minervâ senem U-
lyssē virgulâ divinâ repentē in juvenem convertit, ac rursus restituit in se-
nium: Circe quoq; socios Ulyssis mutat in bestias, eisq; reddit hominis effi-
giem: quinetiam Mercurius virgâ, quæ caduceus appellatur, vigilantibus so-
mnum dat, è somno excitat dormientes. Itaq; virgula divina primò ex incan-
tatorum impuris fontibus defluxisse videtur in metalla: deinde, cum viri bo-
ni abhorrerent ab incantamentis carminum, eaq; rejicerent, virgula à sim-
plici metallicorū vulgo est retenta, & in quærendis venis vestigia antiqui usus
remanerunt. Quoniâ verò metallicorum virgulæ moventur, etiam si eas in-
cantare non solent, alii dicunt, motionis earum causam esse vim venarū: alii
tractationem: alii utramque. Verum, quæ vi ad se attrahendi prædita sunt, ea
omnia in orbem non torquent res, sed eas ad se alliciunt: verbi gratiâ, Magnes
ferrum non volvit, sed id ad se trahit: & succinum attritu concaléfactum non
vertit paleas, sed simpliciter eas ad se allicit: similiter vis venarum, si eandem
cum magnete aut succino naturam haberet, virgulam toties non versaret, sed
semel tantum modò ad spatium semicirculi versatam rectâ ad se traheret, &
nisi cōpressio hominis, qui virgulam teneret in manibus, ipsi venarū vi resi-

steret & repugnaret, virgulam ferret ad terram: quod cum non fiat, necessario sequitur, tractationem esse causam motionis virgulæ. Id verò hinc etiam perspicuum est, quòd callidi isti tractatores rectam virgulam non capiunt, sed furcatam, atq; eam columnam, aut aliquam aliam ita flexibilem, ut, si sic tenetur in manibus, ut eam tenere solent, omni homini, quocunque in loco steterit, in orbem vertatur: nec mirum, si virgula non versatur, cum inertes eam tenent; etenim cornua ejus acriter comprimunt, aut leniter stringunt: hoc autem ipsum vulgò metallicorum fidem facit, virgulâ venas inveniri; quòd eâ utentes, casu aliquas inveniunt, sed iidem multo sæpius perdunt operam, & ut venas invenire possint, nihilominus in fossis agendis defatigantur, quàm adversæ partis metallici. Metallicus igitur, quia cum virum bonum & gravè esse volumus, virgulâ incantatâ non utitur; quia, rerum naturæ peritum & prudentem, furcatam intelligit sibi usui non esse: sed, ut suprà dixi, habet naturalia venarum signa, quæ observat. Itaque ea, si natura vel casus, aliquo in loco, ad fodiendum apto, patefecit, ibi metallicus agit fossas; si non ostendit, crebris fossionibus usque eò scrutatur locum, quoad venam crudariam reperit.

Virgula A. Fossa B.

Attamen venam dilatatam rarò labor hominum aperit; sed plerumque vis aliqua, interdum verò venæ profundæ puteus aut cuniculus. Venæ autem inventæ

inventæ, ut etiam putei & cuniculi, nomina reperiunt, aut ex inventoribus, quo modo vena Carbonaria Annebergi nominata est; quod eam carbonarius invenit: aut ex dominis, ut Gairica vallis Joachimicæ, à Gairicis, ibidem partes possidentibus: aut ex effossis, ut vena plumbaria ibidem, à plumbo nigro, & Snebergi Bisemutaria, à plumbo cinereo: aut ex casu, ut fragmentum dives vallis Joachimicæ, quam vis torrentis aperuit. Sæpius tamen primi inventores eis, magis verò fodinis, nomina imponunt, aut personæ; ut Cæsaris Germanici, Apollinis, Jani: aut animantis; ut Leonis, Ursi, Arietis, Vaccæ: aut rei inanimatæ; ut cistæ argentariæ, stabuli boum: aut ridiculi; ut helluo morionum: aut denique ominis boni causâ; ut donum Dei. Eandem autem consuetudinem appellandi venas, puteos, cuniculos, quondam fuisse usitatam, ex Plinio intelligimus, qui scribit: Mirum, adhuc per Hispanias, ab Hannibale olim inchoatos puteos durare, sua ab inventoribus nomina habentes, ex quibus Bebelo appellatur hodièque, qui CCC. pondo Hannibali subministravit in dies.

De re Metallica Libri II. FINIS.

GEORGII AGRICOLÆ DE RE METALLICA LIBER TERTIUS.

PROXIME prudentiâ informavi metallicos, dixiq; de electione loci fodiendi, arenæ lavandæ, aquæ coquendæ; similiter de inquisitione venarum. Atque ita persolvi secundum Librum: Venio ad tertium, qui est de venis ac fibris, saxorumque commissuris. His verò nominibus interdum appellari terræ canales, sed sæpius ea, quæ in vasis continentur, aliàs dixi: alterâ significatione nunc utor. Ipsis enim nominibus declaro res fossiles, quas terræ receptacula suo complexu coercent. Primò autem dicam de venis, quæ altitudine, latitudine, longitudine multum inter se differunt: Nam alia de summo terre corio descendit in imam ejus sedem: quam, ob eam ipsam rem, nominare solco profundam.

Alia, neque profundæ instar ascendit versùs terræ superficiem, neque descendit versùs ejus profundum; sed, sub terra latens, in multum spatii se dilatat: quæ vena iccirco dilatata dicitur.

Mons A. D. Vena dilatata B. C.

Alia,

Alia, magnam alicujus loci partem occupat, in longum & latum ducta, quā cumulatam soleo vocare: nec enim quicquā aliud est, quā aliquo fossilium genere cumulatus locus, ut in libris De subterraneorum ortu & causis, scripsi. Evenit interdum, licet insolenter & rarò, ut plures alicujus fossilis cumuli, in uno loco reperiantur, alti unum aut etiam alterum passum, lati quatuor vel quinque, quorum alter ab altero distet, circiter duos, tres, pluresve passus: qui, cum ad eos fodiendo perventum fuerit, primò disci figurā se nobis ostendunt: deinde latius aperiuntur: postremò ex omnibus istiusmodi cumulis plerunque fit vena cumulata.

Mons A. B. C. D. Vena cumulata E. F. G. H. I. K.

Hoc autem loci, quod est medium inter duas venas, intervenium nominatur: atque id ipsum intervallum, si fuerit inter venas dilatatas, totum in terra occultatur: sin inter profundas, summa ejus pars palam ante oculos omniū est: reliqua latet in occulto.

Vena profunda A. Intervenium B. Altera vena profunda C.

Vena dilatata A.B. Intervenium C. Altera vena dilatata D.E.

Deinde

Deinde, venæ profundæ multum inter se differunt latitudine: nam earum aliæ sunt latæ passum, quædam duo cubita, aliæ unum, pedem aliæ, partim semissem: quas omnes nostri metallici latas vocant. Quædam contra latæ tantummodo sunt palmum, aliæ tres digitos, duos aliæ: quas angustas nuncupant. At in his locis, in quibus venæ sunt latissimæ, quæ data est cubitum, aut pedem, aut semissem, dicitur angusta: ut Creminicii, ubi quædam vena aliquâ sui parte quindecim passus est lata, aliquâ decem & octo, aliquâ viginti: cujus rei testimonium incolæ nobis dabunt.

Vena profunda lata A. Vena profunda angusta B.

Dilatatae verò inter se differunt altitudine: etenim earum aliæ passum unum, aut duos, aut plures sunt altæ, partim cubitum, aliæ pedem, semissem aliæ: quas omnes appellare solent altas. Quædam contra altæ sunt palmum, aliæ tres digitos, duos aliæ, partim unum: quas humiles nominant.

Vena

Tum, venæ profundæ inter se differunt extensione in longum: alia enim ex oriente pertinet in occidentem.

Vena A B C. Commissuræ D E F. MERIDIES.

Alia contrà ex occidente in orientem.

35

Vena A B C. Commissuræ D E F.
MERIDIES.

SEPTENTRIONES.

Alia ex meridie in septentriones.

Vena A B C. Commissuræ D E F. MERIDIES.

SEPTENTRIONES.

Alia contrà ex septentrionibus in meridiem.

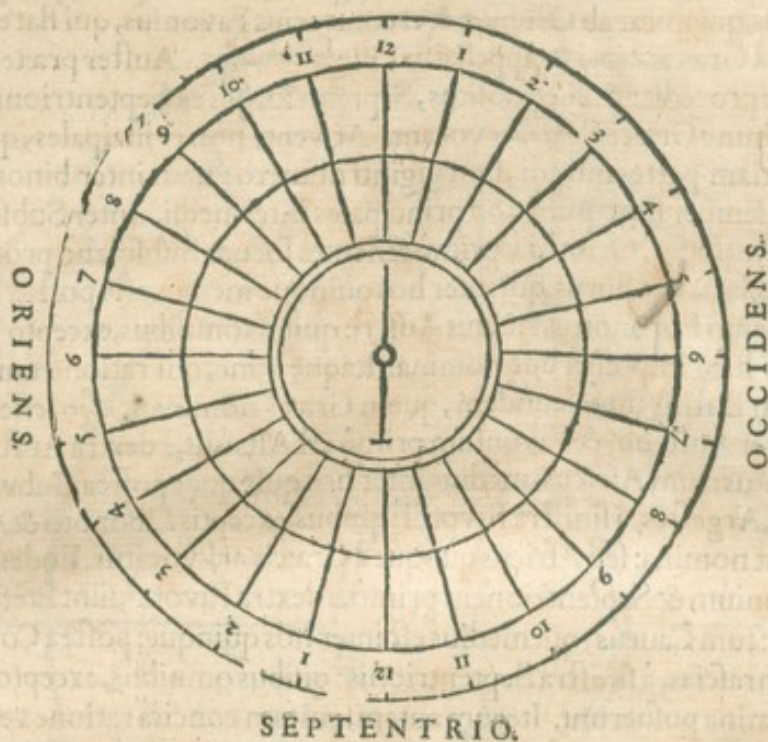
Vena A B C. Commissuræ D E F.

Sed vena, extendaturne ab oriente, an ab occidente, nobis indicant commissuræ saxorum: hæ enim ipsæ, si occidentem versùs vergunt in profundum, vena dicitur extendi ab oriente in occidentem: sin orientem versùs, ab occidente in orientem: similiter ex commissuris de meridie & septentrionibus existimamus. Verùm metallici, unamquamque mundi partem, in sex partes distribuunt: atque ad hunc modum faciunt partes mundi quatuor & viginti numero: quas ex duobus duodenariis numeris nominant. Eas autem mundi partes ipsis significat instrumentum, cujus hæc est structura: primò faciamus orbem: deinde à dimidia ejus parte usque ad contrariam, duodecim rectas lineas, (quas Græci vocant διμετρεῖς, Latini dimetientes appellare possunt) pari intervallo inter se distantes, ducamus per medium punctum, (quod iidem Græci, vocant κέντρον) ut orbem dividant in quatuor & viginti partes, undique inter se æquales: tum intra orbem tria fiant tympana: quorum extremum contineat lineas æqualiter secantes unamquamq; quatuor & viginti partium: medium verò binos duodenarios numeros in lineis dimetientibus utriusque inscriptos: intimum autem excavatum, capiat magnetinum indicem: per quem ea ex duodecim lineis dimetientibus recta transeat, in qua utrobique inscriptus sit numerus duodenarius.

MERIDIES.

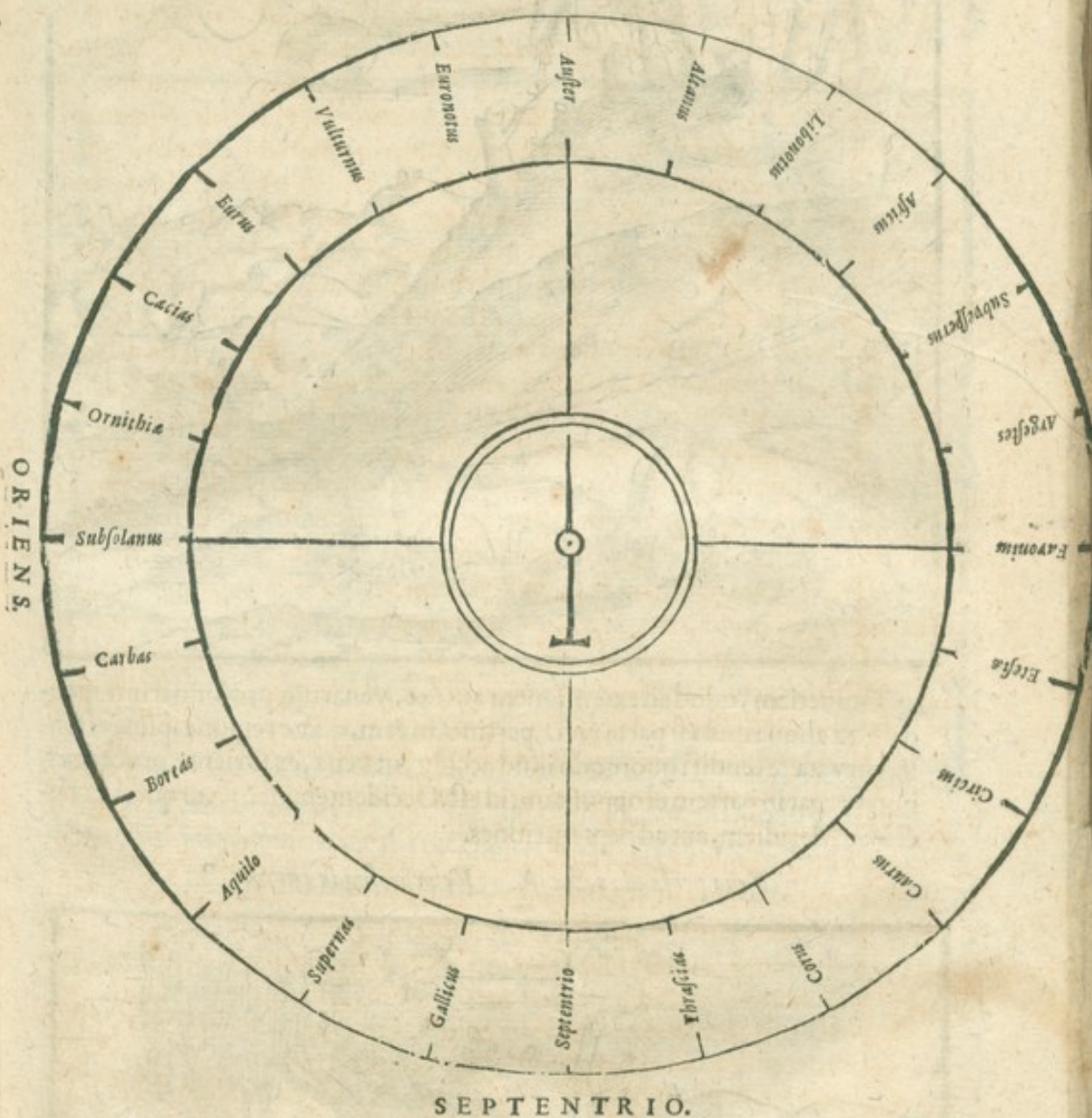
Cum autem index, quem regit magnes, ex Septentrionibus recta pertineat in Austrum, nota XII. quæ est post ejus caudam, in figuram furcæ formatâ, significat Septentriones; quæ ante aciem, Meridiem: Nota verò VI. superior, indicat Orientem; inferior, Occidentem. Præterea, cum inter duas mundi partes principes, semper aliæ quinq; sint non principales, earum duæ priores, priori parti mundi; posteriores duæ, posteriori ascribuntur: quinta autem, interjecta & media inter has & illas, dividitur; ejusque pars dimidia, uni parti principali attribuitur; altera, alteri. Verbi causâ: Inter XII. notam Septentrionum, & VI. Orientis, sunt I. II. III. IIII. V. è quibus I. & II. sunt partes Septentrionum, quæ spectant ad Orientem: III. & V. partes Orientis, quæ vergunt in Septentriones: III. verò dimidia pars assignatur Septentrionibus; dimidia, Orienti. Qui igitur curam in extensionis venarum cognitione ponit, is super venam etiâ subterraneam, statuatur instrumentum metallicum jam descriptum: quod, quamprimû index quietus constiterit, extensionem ipsi demonstrat: ut, si vena à VI. tendit se in VI. aut ex Oriente pertinet in Occidentem; aut contra, ex Occidente in Orientem: sed hoc, an illud sit, nobis commissuræ saxorum comonstrant. Sin ex linea, quæ est inter V. & VI. procedit in oppositam ipsi, ex medio V. & VI. Orientis progreditur; aut contra, ex medio V. & VI. Occidentis: iterum verò hoc, an illud sit, nobis commissuræ saxorum comonstrat. Similiter, de aliis mundi partibus, earumq; intermediis, decernimus. Quoniam autem, quot partes mundi faciunt metallici, tot ventos numerant, non hodierni modo nautæ, & in his quoq; nostrates; sed Romani etiam, qui quondam eis nomina, partim Latina posuerunt, partim à Græcis mutuati sunt, cui metallico collibitum fuerit, is poterit venarum extensionis vocabulis vend

torum nominare; Sunt namque venti, ut partes mundi, principes quatuor, Subsolanus, qui spirat ab Oriente: & ei contrarius Favonius, qui flat ex Occidente: hic à Græcis Ζέφυρος appellatur; ille Α'πηνιώς. Auster præterea, qui ex Meridie procedit: & ei oppositus, Septentrio, qui ex Septentrionibus: illum Νότος; hunc Græci Α'πηνιώς vocant. At venti non principales, quemadmodum etiam partes mundi, sunt viginti numero: nam inter binos ventos principes, semper sunt quini non principales intermedii. Inter Subsolanum scilicet & Austrum, Ornithia primò tenentes locum Subsolano proximum: deinde Cæcias: tum Euris, qui inter hos quinque medius est: postea Vultur-nus: postremò Euronotus, vicinus Austri: quibus omnibus, excepto Vultur-no, Græci hæc imposuerunt nomina. Itaque hunc, qui ratione tam subtili ventos non distinguunt, eundem, quem Græci nominant Εύρον, esse dicunt. Rursus inter Austrum & Favonium primò est Altanus, à dextra Austri: dein-de Libonotus: tum Africus, medius inter hos quinque: postea, Subvesperus: postremò, Argestes, à sinistra Favonii: quibus, exceptis Libonoto & Argeste, Latina sunt nomina: sed Africus quoque à Græcis Λιψ vocatur. Eodem modo inter Favonium & Septentrionem primò, à dextra Favonii, sunt Etesia: deinde Circius: tum Caurus, qui medius est inter hos quinque: postea Corus: po-stremò Thrafcias, à sinistra Septentrionis: quibus omnibus, excepto Cauro, Græci nomina posuerunt. Iterum autem, qui tam concisâ ratione ventos in-ter se non discernunt Κόρον à Græcis, Caurum à Latinis, eundem ventum dici, ajunt. Rursus verò inter Septentrionem & Subsolanum, primò, à dextra Se-ptentrionis, est Gallicus: deinde Supernas: tum Aquilo, qui medius est inter hos quinque: postea Boreas: postremò Carbas, à sinistra Subsolani: atque ite-rum, qui tantam ventorum non pepererunt turbam, sed duodecim tantum-modò ventos esse censuerunt, aut ad summum quatuordecim, eundem ven-tum esse dicunt, quem Græci Βορέαν, Latini Aquilonem appellant. Sed ad hanc nostram rationem, non modò hanc numerosam ventorum multitudinem, utile est approbare; sed etiam duplicare: quod Germanorum nautæ faciunt, qui præterea semper inter duos, medium ex utroque compositum numerant: isto enim modo etiam intermedias partes per flatum ventorum significare possumus. Ergo si vena à VI. Orientis tendit se in VI. Occidentis, ex Subso-lano procedere dicetur in Favonium: quæ verò ex medio V. & VI. Orientis progreditur, in medium V. & VI. Occidentis, ex medio Carbae & Subsolani procedere dicetur in medium Argestæ & Favonii. Similiter de aliis mundi partibus, earumque intermediis, sentiendum est. Metallicus autem, propter naturam magnetis, qui ferrei indicis aciem in Meridiem dirigit, necesse ha-bet sic statuere jam descriptum instrumentum, ut Ortus ei sit ad sinistram: Occasus, ad dextram.

MERL.

Non dissimiliter venæ dilatatae, inter se differunt extensione in latum: in quam verò mundi partem in terra se dilatent, etiam ex commissuris faxorum potest intelligi. Hæ enim, si Occidentem versùs vergunt in profundum, vena dicitur ex Oriente pertinere in Occidentem: si contrà, Orientem versùs, ex Occidente in Orientem. Eodem modo ex commissuris existimare possumus de Meridie & Septentrionibus, ac de partibus mundi non principalibus, earumque intermèdiis.

Quinetiam, quod ad extensionem attinet, venarum profundarum quædam, ex aliqua mundi parte recta, pertinet in eam, quæ è regione ipsius est: alia curvata se tendit: quomodo illud accidit, ut vena, ex Oriente procedens, non vergat in partem ei oppositam, id est, Occidentem; sed se torqueat, & flectat ad Meridiem, aut ad Septentriones.

Vena profunda recta A. Vena profunda curvata B.

Similiter, venarum dilatatarum aliquæ, rectè dilatant se, aliæ obliquæ, partim curvatè.

Vena dilatata recta A. Vena dilatata obliqua B.

Vena dilatata curvata C.

Ac verò etiam veng, quas profundas appellamus, diverso modo in profundum terræ descendunt: nam alia recta; alia obliqua, sive devexa; alia torta.

Vena profunda descendens recta A. obliqua B. torta C.

Venæ præterea profundæ, in varietate locorum, per quos se tendunt, multum inter se discrepant. Nam aliæ, per devexum montis aut collis tendentes, de eo prorsus non descendunt. *Montis devexum A C. Venæ profunda B.*

Aliquæ, de summo montis aut collis vertice, per devexum descendunt in vallem aut convallem; rursusq; per declivem oppositi montis, collis ve partem ascendunt. *Montis devexum A. Vallis B. Opposita montis pars declivis C. Vena profunda D E F.*

Quædam de monte aut colle descendentes, in camporum planiciem excurrunt.
Montis devexum A. Campus B. Vena profunda C. D.

Cætera, per planitiem montis, aut collis, aut campi, tendunt.
Planities montis A. Vena profunda B.

Deinde, venæ profundæ non parum inter se differunt in dividendo: siquidem alia, aliam transversa fecat: alia, aliam obliquè diffindit & quasi decussat.

*Vena principalis A. Vena transversa B.
Vena principalem obliquè diffindens C.*

Quòd si vena, quæ alteram principalem obliquè diffindit, durior, quàm ipsa fuerit: per eam penetrat non aliter, ac cuneus faginus vel ferreus, instrumento aliquo percussus, per lignum molle: si mollior, eam principalis vel secum rapit ad pedes tres, aut ad passum unum, duos, tres, pluresve: vel in priorem partem, quod rariùs accidit, transfert. Sed utrobique eandem esse venam, quæ diffindit principalem, idem tecti & fundamenti habitus indicat.

Vena

*Vena principalis A. Vena eam obliquè diffindens B.
Ejus pars rapta C. Ejus pars in priorem partem translata D.*

Alia præterea vena profunda, cum alia jungitur, fitque ex duabus vel pluribus crudariis una. Aut ex duabus quidem crudariis non fit una; sed, quia non multum inter se distât, & altera in alteram vergit, vel alterutra, cùm jam descenderunt in profundum, conjunguntur. Ad consimiles modos ex tribus vel pluribus venis in profundo fit una.

Duæ venæ A. B. quarum utraq, obliquè descendit, atque sic altera in alteram vergit. Earum conjunctio C.

Iterum duæ venæ: quarum altera signata D. rectè descendit in profundum terræ: altera signata E. obliquè, quæ in eam vergit.

Earum conjunctio F.

Verum ejusmodi confociatio venarum, nonnunquam rursus dissolvitur: quomodo illud plerunque accidit, ut ex dextra fiat sinistra; & contra, ex sinistra, dextra.

Porro

Porro ex una vena, quæ durissimo aliquo saxo, quasi rostro, finditur & dividitur in partes; aut quam fibræ in saxo molli disjiciunt, duæ pluresve fiunt quæ interdum rursus inter se conjunguntur, interdum divisæ manent.

Venæ divisio A B. Ejusdem partium conjunctio C.

Sed, vena an dividatur, an jungatur cum altera, ex solis saxorum commissuris intelligi potest. Verbi causa, Si vena principalis ex Oriente pertinet in Occidentem, commissuræ saxorum item ab Oriente in profundum terræ descendunt versus Occidentem. At venæ sociæ, quæ cum ea jungitur, sive procedit ex partibus Meridiei, sive Septentrionum, commissuræ saxorum similiter, ac ipsius extensio, se habent: & cum venæ principalis commissuris, quæ post conjunctionem eadem manent, non concordant; nisi socia ex eadem mundi parte procedat, ex qua principalis. Tunc verò venam latiore, nominamus principalem: strictiorem, sociam. Si verò principalis dividitur in partes, commissuræ saxorum, quæ partibus sunt, eandem descendendi in profundum terræ rationem servant, quam vena principalis. Sed de venarum profundarum conjunctione & partitione satis, nunc ad dilatatas venio. Dilatata autem vena, aut secat profundam: aut cum ea jungitur: aut, ab eadem divulsa, dividitur in partes.

Vena dilatata, secans profundam A C. Vena profunda B.

Vena dilatata, quæ jungitur cum profunda D E. Vena profunda F.

Vena dilatata G. Ejus divulsæ partes H I.

Vena profunda, quæ dilatatam divellit K.

Postremò, vena profunda habet originem & finem, caput & caudam. Origo quidem dicitur ea pars, unde est orsa; finis, in qua terminatur: caput verò, quam effert in lucem; cauda, quam in terra occultat. Verùm metallici non necesse habent primam originem venarum quærere, quemadmodum Ægypti reges, quondam ortum Nili quærebant; sed ipsis satis est, aliquam venæ partem invenisse, ejusque extensionem cognovisse: nam rarò reperiri origo potest, item finis. Sed vena, versùs quam mundi partem caput proferat in lucem, aut caudam tendat, ejus fundamentum & tectum indicant: hoc etiam pars pendens vocatur, illud jacens: fundamento autem venâ nititur, tectum ipsi impendet: itaque, cùm descendimus in puteum, pars, ad quam ventrem vertimus, venæ fundamentum & sedes est: ad quam dorsum, tectum. Respondet autem aliquo modo caput fundamento, cauda tecto: etenim, si fundamentum in Meridie fuerit sitû, vena versùs Meridiem caput profert in lucem: tectum verò, quia semper fundamento opponitur, tunc est in Septentrionibus positum: ergo etiam vena caudam tendit ad Septentriones, si fuerit profunda devexa. Similiter de Oriente & Occidente, atque de partibus non principalibus, earumque intermediis, decernimus. Veruntamen, cùm vena profunda in terram descendens, sit aut recta, aut obliqua, aut torta, fundamentum obliquæ facillè discernitur à tecto: rectæ verò non item: at tortæ fundamentum vertitur & mutatur in tectum: & cōtrà, tectum in fundamentum: sed ea plerunque rursus sit recta, vel obliqua.

Origo A.

Origo A. Finis B. Caput C. Cauda D.

Vena autem dilatata, originem tantummodò habet & finem: loco verò capitis & caudæ, duo latera.

Origo A. Finis B. Latera C. D.

At cumulata, habet originem, finem, caput, caudam, non secus, ac profunda. Tam autem cumulata, quam dilatata, sæpenumero vena profunda transversa secat.

Origo A. Finis B. Caput C. Cauda D.
Vena transversa E.

Fibræ porro, quæ sunt venulæ, distribuuntur in transversas, in oblique venam diffindentes, in socias, in dilatatas, in incumbentes: transversa autem, venam secat: oblique diffindens, eam quasi decussat: socia, cum ipsa jungitur: dilatata, venæ dilatatæ instar, per eandem penetrat: sed fibra dilatata, æquæ ac profunda, solet esse socia.

Vena A. B. Fibra transversa C. Oblique diffundens D.
Socia E. Dilatata F.

At fibra incumbēs altius in terram, ut cæteræ fibræ non descendit; sed, quasi ex
 dio, vel tecti, vel fundamēti, in venā incūbit: ex qua re etiā, subdialis nominatur.

Vena A. F.bra incumbens ex dio tecti B. Fundamenti C.

Verum, quod ad extensionem, & conjunctionem, & partitionem attinet, fibræ non aliter, ac venæ se habent. Postremò commissuris, quæ sunt tenuissimæ fibræ, nunc crebris, modò raris, saxa distinguuntur. Ex qua autem mundi parte vena pertinet, eam versùs commissuræ sua capitula semper proferrunt in lucem. Cùm verò commissuræ saxorum procedere soleant ex aliqua mundi parte in eam, quæ ipsi opponitur; verbi causâ ex Oriente in Occidentem, si eas fibræ duræ inverterint, fit, ut & hæ ipsæ commissuræ, quæ modò ex Oriente, procedebant in Occidentem, contrâ ex Occidente, procedant in Orientem, & saxa efficiantur inversa. Tunc verò non commissuris raris extensio venarum judicatur, sed crebris.

Commissuræ ex Oriente procedentes A. Inversa B.

At venæ pariter & fibræ, vel solidæ sunt, vel cavernosæ, vel propemodum vacuæ rebus fossilibus, & aquis perviæ. Sed solidæ nihil aquæ, aeris parum in se continent: cavernosæ rarius aquam, sæpiùs aerem: per vacuas rebus fossilibus aquæ plerunq; manant. Solidæ autem venæ & fibræ, modò ex materia dura, modò ex molli, nunc verò ex mediocri constant.

*Vena solida A. Fibra solida B. Vena cavernosa C.
Fibra cavernosa D. Vena vacua E. Fibra vacua F.*

Sed redeo ad venas: magna pars metallicorum in profundis optimam esse censet eam, quæ è VI. vel VII. orientis se tendit in VI. vel VII. occidentis, per devexum montis, quod inclinatur ad septentriones: & cujus venæ tectum in meridie est, fundamentum verò in septentrionibus. quæq; caput etiã, quod semper respondere dixi fundamento, profert in septentriones: & cujus deniq; commissuræ saxorum, sua capitula proferunt in orientem. Secundas verò tribuunt venæ, quæ contrà è VI. vel VII. occidentis se tendit in VI. vel VII. orientis per devexum montis, quod similiter inclinatur ad septentriones, cujusq; venæ tectum etiã in meridie est, fundamentum verò in septentrionibus. & quæ caput profert in septentriones: cujus deniq; commissuræ saxorum sua capitula proferunt in occidentem. Tercias autem deferunt ad venam, quæ è XII. septentrionum pertinet in XII. meridiei per devexum montis, quod spectat ad orientem: & cujus venæ tectum in occidentem est, fundamentum verò in oriente: quæq; caput profert in orientem: cujus deniq; commissuræ saxorum sua capitula proferunt in septentriones. Itaque his venis omnia tribuunt, parum aut nihil istis, quæ capita sua, vel quarum saxorum commissuræ capitula proferunt in meridie aut occidentem. Quamvis enim, inquit, interdum in eis luceant scintillæ metalli puri adhærescētis ad lapides, aut ejusdem inveniuntur massæ, hæc tamen adeo paucæ sunt, ut earum causa fodere tales venas opere precipium non sit: quare metallici, si spe ipsis injecta de copia metallorum, ducti, in fodiendo perseveraverint, semper operam & oleum perdunt: etenim ejus generis venæ,

quod solis radii ex eis materiam metallicam eliciant, parum metalli gignunt. Re autem vera neque experimentum consentit metallicis, qui ita de venis censent, nec eorum ratio est firma: siquidem venas, quæ ex oriente pertinent in occidentem per devexum montis, quod inclinatur ad meridiem, quæque capita proferunt in eandem meridiem non minus esse gravidas metallis, quam eas, quibus primas in bonitate isti metallici dare solent: proximis annis declaravit Alberthami vena Laurentiana, quam etiam nostri donum divinum appellat, permultum enim argenti puri ex ipsa effoderunt. Et nuper Annebergi vena, nomine ipsius cœlestium exercitus nuncupata, planum fecit multo argento, venas quæ ex septentrionibus se tendunt ad meridiem, quæque capita proferunt in occidentem, nihilo minus esse divites metallorum, quam eas quæ capita proferunt in orientem. At calores à sole nequeunt ex ejusmodi venis extrahere materiam metallicam: ut enim est summa terræ cutem vapores eliciant, in ejus viscera usque non penetrant: nam aer cuniculi, quem terra ad duos passus solida tegit ac velat, æstate frigidus est: hæc enim intermedia terra reprimat solis impetum: quam rem cum notam habeant calidissimarum regionum incolæ atque habitatores interdiu in speluncis jacent, quæ eos à nimio solis ardore defendunt: quin etiam tantum abest ut sol est profundo terræ materiam metallicam eliciat, ut ne exicare quidem possit plerisque locos venis abundantes, propterea quod vestiti arboribus sint & umbrosi. Porro alii quidem metallici ex omni generis metalli venis, eas, quas dixi, eligunt: alii vero improbat ærarias, jam dictis contrario modo se habentes: quibus etiam ipsis nihil rationis videtur esse. Nam quæ causa esse posset cur sol ex venis ærariis materiam æris non eliciat? ut ex argentariis, argenti, ex aurariis, auri? Præterea quidam metallici, quorum est numero fuit Calbus, fluvios & rivos auriferos inter se distinguunt. Fluvius, inquiunt, aut rivus arenularum & granorum auri maxime est ferax, qui ab oriente manat & fluit in occidentem: atque alluit radices montium qui sunt in septentrionibus siti. Planitiæ vero campestræ habet in meridie aut occidente. Secundas autem tenet fluvius vel rivus, qui contrario cursu ab occidente manans, orientem petit: qui habet in septentrionibus montes, in meridie planitiem campestræ. Tercias vero deferunt fluvio vel rivo, qui à septentrionibus manat in meridiem & alluit radices montium qui sunt in oriente siti. At omnium minime ajunt auri feracem esse fluvium vel rivum, qui contrario cursu à meridie manans, septentriones petit: & alluit radices montium qui in occidente siti sunt. Postremo fluvii vel rivi, qui ab orientis solis partibus manant in obeuntis partes, aut qui à septentrionum partibus manant in meridiei partes, quo propius ad jam laudatos accedunt, eo sunt auri feraciores: quo longius ab eis discedunt, eo sunt minus auri feraces. Sic isti sentiunt de fluviiis & rivis. Quia vero aurum non gignitur in fluviiis & rivis, ut lib. De subterraneorum ortu & causis. 5. disputavimus contra Albertum, sed à venis & fibris abreptum confidit in amnium rivo rumve arenis, qualemcumque tandem cursum tenuerit fluvius aut rivus, in eo aurum inveniri posse rationi est consentaneum, cui experimentum etiam non repugnat. Attamen aurum in venis & fibris, quæ sunt sub alveo fluvii vel rivi, ut in cæteris gigni & inveniri non negamus.

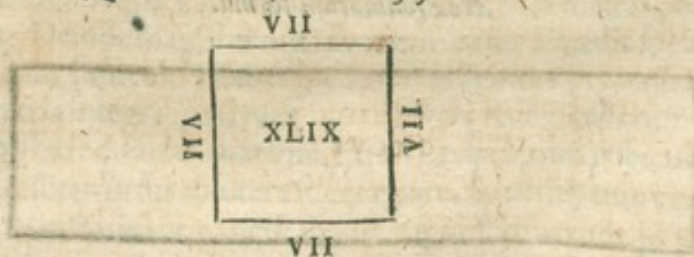
GEORGII AGRICOLAE DE RE METALLICA

LIBER QVARTVS:

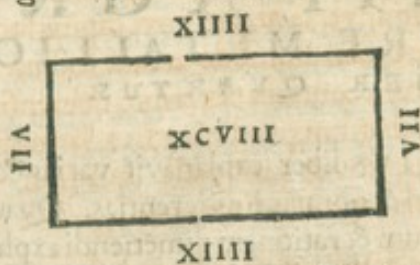
IERTIVS liber explanavit varias & multiplices venarum & fibrarum differentias. Quartus hic areas fodinarum & rationem dimetiendi explicabit, atq; ad officia metallica deflectet. Itaq; metallicus, si vena, quam aperuit, ipsi cordi est, primo quoq; tempore adit ad magistrum metallicorum & petit, ut ei det jus fodinae. Hujus enim est proprium officium atq; munus fodinas addicere. Itaq; primo illi, ut venae inventori, caput fodinarum addicit, caeteris pro ut ex ordine quisq; petit, reliquas fodinas. Modus autem areae fodinarum mensura passus comprehenditur, qui metallicis est sex pedum: atq; mensura quidam est utriusq; manus extensae una cum latitudine pectoris: sed aliae gentes aliam ei longitudinem tribuunt: nam Graecis qui *οργυρια* nominant, est sex pedum, Romanis quinque. Haec autem mensura metallicis usitata ex Graecorum consuetudine videri potest defluxisse ad Germanos. Verum pes metallicus propius accedit ad longitudinem pedis Graeci: nam eo tribus tantummodo digiti item Graeci, quartis partibus longior est, sed aequae ac Romanis dividitur in suas duodecim uncias. Passus autem multiplicatus in unum, duo, tria, plurae demensa procedit: at demensum quoque versus passuum est septem. Sed area fodinarum plerumq; quadrata est aut longa: quadratae omnia latera sunt paria: ergo duorum numeri in se multiplicati summam passuum quadratorum conficiunt, verbi causa: demensi forma est undiq; passuum septem. Hunc numerum in se multiplicato, & fiunt passus XLIX.

Quadratae areae siue demensi forma:

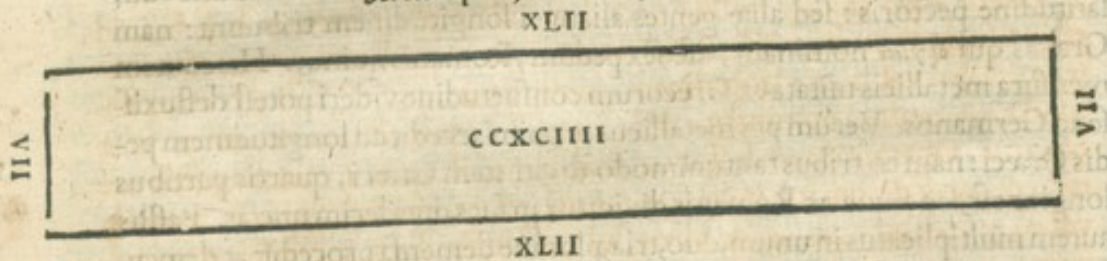
Longae vero areae latera longitudinis sunt paria: similiter latitudinis: ergo unius lateris longitudinis numerus, si multiplicatus fuerit cum alterius lateris latitudinis numero, ea summa passuum quadratorum, quae ex multiplicatione fit, areae est longae: exempli causa: demensi duplicati forma passus habet longitudinis XIII, latitudinis VII. qui duo numeri in se multiplicati efficiant passus XC VIII.

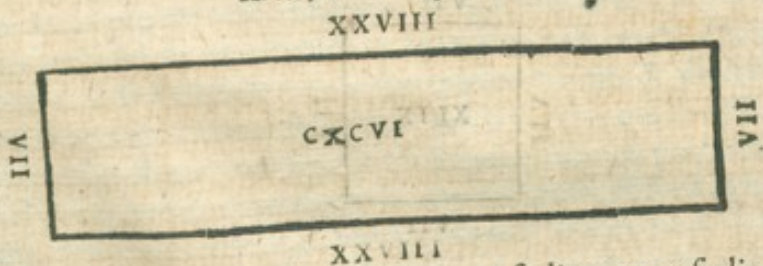
Quoniam verò areae fodinarum in formis differunt pro venarum varietate, res ipsa postulat, ut copiosius differam de eis, earumq; dimensionibus. Si igitur vena profunda fuerit, area capitis fodinarum constat ex tribus demensibus duplicatis, id est, passus complectitur longitudinis XLII. latitudinis VII. quibus numeris in se multiplicatis fiunt passus CCXCIIII. atq; his terminis magister metallicorum circumscribit jus domini capitis fodinarum.

Areae capitis fodinarum forma.

Sed alterius cujusq; fodinae area ex utra capitis fodinarum parte erit, & quota, id est, an proxima capiti, vel secunda, vel tertia, vel alia deinceps, componitur ex duob. demensibus duplicatis. Passus igitur habet longitudinis XXVIII. latitudinis VII. passus autem longitudinis cum passibus latitudinis multiplicando efficiemus passus CCXCVI. quos suo complexu recipit area: & his terminis magister metallicorum definit jus domini vel societatis cujusq; fodinae.

Areae fodinarum forma.

Verum, venae partem, quae primò inventa foditur, caput fodinarum appellamus, quod ab eo & reliquae fodinae procedant, ut nervi à capite, & magister metallicorum ordiatur dimensionem: hac autem de causa capiti assignat aream capaciore quam aliis fodinis, ut primò venae inventori meritā gratiā referat, & ceteros metallicos excitet ad studium querendarum venarum. Sed quia fodinarum areae saepenumero pertinent usq; ad torrentem, aut rivum, aut amnem, ultima si absolvi non potest, subcisivum vocatur. Quod si demensum duplicatum fuerit, ejus jus magister metallicorum dat illi qui primo petiit: sin demensum simplex vel paulo plus, ad ipsum in proximas utrinq;

trinque fodinas distribuit: moris verò est metallicorum, ut ultra flumen primus habeat in venæ parte adversa aream novi capitis fodinarum, quod adversum nominant: alii verò tantummodo aream fodinæ. Quondam unaquæque area capitis fodinarum constabat ex tribus demensis duplicatis & uno simplici, id est, passus habebat longitudinis XLIX. latitudinis VII. Itaque has duas summas in se multiplicato, & fient passus quadrati CCCXLIII. quæ summa efficit aream veteris capitis fodinarum.

Areæ veteris capitis fodinarum forma.

XLIX

CCCXLIII

VII

XLIX

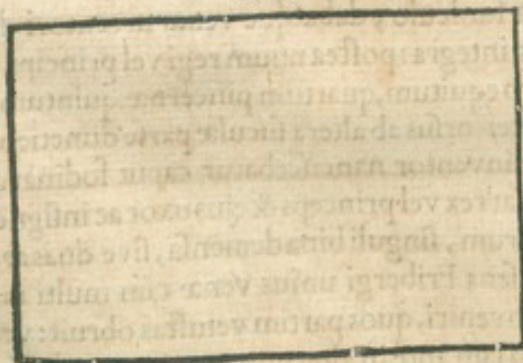
Veteris verò cujusque fodinæ area demensi simplicis formam habebat, id est, passus longitudinis & latitudinis VII. eratque quadrata: quam respicientes metallici vel hodie latitudinem cujusque areæ, quæ est fodinis venæ profundæ, quadratum nominant. Hic autem solennis ritus dimetiendæ venæ olim fuit: Quamprimum fossor reperiēbat metallum, eam rem magistro metallicorum & decumano indicabat, qui vel ipsi de oppido exhibant in montes, vel eò mittebant fidei bonæ viros, ad minimum duos, ut conspicerent venam metallis gravidam. Itaque si ipsam dignam dimensionis putassent, magister metallicorum rursus statò die egressus, primum venæ illius inventorem sic interrogabat de vena & fodina: quæ tua vena est? quæ fodina metallo fecunda? tunc ipse digitum ad venam suam fodinamque intendens, eas commonstrabat: mox jubebat eum accedere ad fuculam machinæ tractoriæ, & imponere capiti duos dextræ digitos, claraque voce jurare hoc iurandum. Juro per Deum divosque omnes, & testor eosdem, hanc venam meam esse: atque adeò si mea non est, neque hoc meum caput, neque hæc mea manus posthac suum officium faciat. Deinde magister metallicorum orsus à media fuculæ parte, metiebatur venam funiculo, dabatque venæ inventori demensum, primum dimidium, tum tria integra: postea unum regi vel principi, alterum ejus uxori, tertium magistro equitum, quartum pincernæ: quintum cubiculario, sextum sibi ipsi: similiter orsus ab altera fuculæ parte dimetiebatur venam. Sic verò primus venæ inventor nanciscebatur caput fodinarum, id est, septem demensa simplicia: at rex vel princeps & ejus uxor ac insignes isti aulici, magisterque metallicorum, singuli bina demensa, sive duas areas veteres: quæ causa est cur in Misena Fribergi unius venæ tam multi tamque inter se conjuncti putei solent inveniri, quos partim vetustas obruit: veruntamen si magister metallicorum jam antè in alterutra putei parte alteri inventori & his quos modò nominavi, constituisset arearum terminos, quotquot areas in ea dare non potuit, in altera duplicabat: sin in utraque putei parte jam antè terminis definivisset jus arearum, liberam tantummodo venæ partem dimetiebatur: quomodo interdum illud accidit, ut aliqui ex his, quos nominavimus, nullas

areas

areas adipiscerentur. Hodie cū ritus ille solennis fervetur, ratio venę dimetiendę, & juris dandi est commutata. Siquidem, ut supra explicavi, area capitis fodinarum cōstat ex tribus demensis duplicatis, cuiusq; verò alterius fodinę, ex duobus: & magister metallicorum uniuscuiusque fodinę jus dat ei qui primò petiit. Rex verò vel princeps, quia omne metallum vectigale est, ipsi ex parte plerunq; decuma, ea contentus est. Verum cuiusq; areę, live vetus live nova fuerit, dimidia latitudinis pars semper est in fundamento venę profundę, dimidia in tecto. Quinetiam si vena rectā descendit in terram, tota area similiter rectā descendit: sin vena fuerit devexa, tota quoq; area devexa crit, cuius latitudinis jus areę dominus quatenus vena descendit in profundum terrę, perpetuò retinet. Porro magister metallicorum rogatus, uni domino vel societati dat jus, non modò capitis fodinarum aut fodinę alicujus, sed capitis etiam fodinarum & proximę fodinę, aut duarum fodinarum conjunctarum. Haftenus de formis arearum venę profundę, earumq; dimensionibus, nunc venio ad venam dilatatam: cuius areas non uno modo loci circumscriptio metitur. Nam alicubi magister metallicorum eis formas dat simillimas formis arearum venę profundę: quo sanè modo area capitis quidem fodinarum cōstat ex tribus demensis duplicatis, alterius verò cuiusque fodinę ex duobus, ut supra fufius explicavi. Veruntamen tunc dimetitur fodinarum areas funiculo non tantum ab area capitis fodinarum fronte & a tergo, ut facere assolet cum formas arearum dat dominus venę profundę, sed etiam a lateribus: atq; isto modo formantur areę cum in valle torrens aliave vis sic aperuit venam dilatatam, ut in utroq; devexo montis, aut collis, aut campi appareat: alicubi verò magister metallicorū areę capitis fodinarū latitudinem duplicat, efficiturq; passuum XIII. alterius autem cuiusq; fodinę simplex manet, id est passuum VII. at longitudinē nullis terminis definit. Aliubi area capitis fodinarum cōstat quidem ex tribus demensis duplicatis, sed passus latitudinis habet XIII. longitudinis verò XXI.

Areę capitis fodinarum forma.

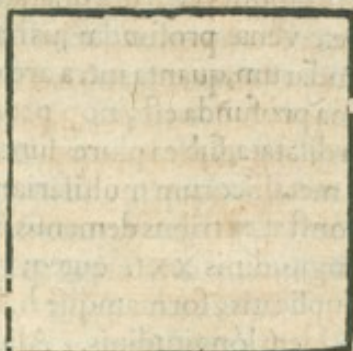
Similiter area alterius cuiusq; fodinę, componitur ex duobus demensis sic duplicatis, ut passus latitudinis habeat XIII. & totidem longitudinis.

Areę

Areæ alterius cuiusq; fodinæ forma.

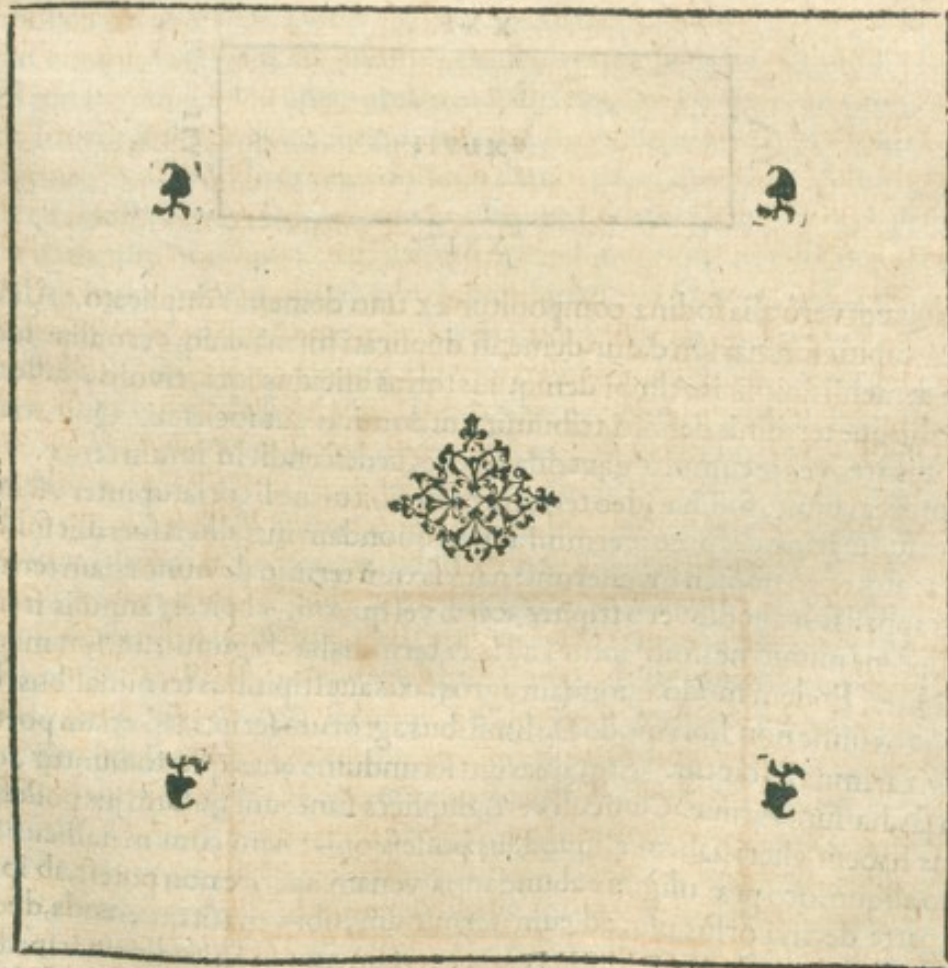
XIII

XIII

Aliubi quæq; areæ, siue capitis fodinarum fuerit, siue alterius fodinæ comprehendit passus latitudinis XLII. & totidem longitudinis.

XLII

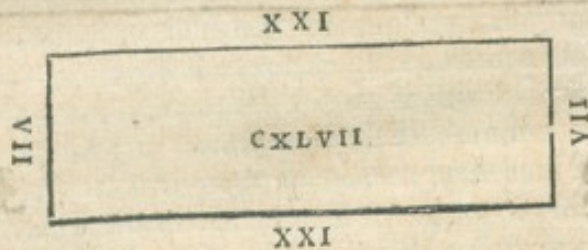
XLII

Aliubi deniq; magister metallicorum, dat ejus domino aut societati totum aliquem

aliquem locum rivis & valleculis terminisq; definitum. Quæq; autem area
cujus tandem formæ fuerit, rectâ descendit in imam terræ sedem, quare ejus
dominus habet jus partis omnium venarum dilatatarû, quæ sub prima sunt,
non aliter ac dominus areae venæ profundæ jushabet tantæ partis aliarum
omnium venarum profundarum, quanta intra areae terminos est: etenim ut
ubicunq; una inventa vena profunda est, non procul invenitur alia, ita ubi-
cunq; una invenitur vena dilatata, sub ea plures sunt. Postremo venam quô-
que cumulatam magistri metallicorum multifariam partiuntur in areas: ete-
nim aliubi area capitis constat ex tribus demensis sic duplicatis, ut passus ha-
beat latitudinis XIII. longitudinis XXI. quæq; verò alia fodina componi-
tur ex duobus demensis duplicatis, formamque habet quadratam, id est, pas-
sus latitudinis XIII. & totidem longitudinis. Aliubi verò area capitis fodi-
narum constat ex tribus demensis simplicibus, estq; latitudo ejus passuum
VII. longitudo XXI. qui duo numeri in se multiplicati conficiunt passus qua-
dratos CXLVII.

Areae capitis fodinarum forma.

Quæq; verò alia fodina componitur ex uno demenso duplicato: Aliubi
areae capitis fodinarum datur demensi duplicati forma, cuiq; verò alia fodi-
næ demensi simplicis. Aliubi deniq; justotius alicujus loci, rivulis, vallec-
ulis, aliisque terminis definiti, tribuitur uni domino aut societati. Quinetiam
omnis area venæ cumulatae aut dilatatae rectâ descendit in imum terræ. Ve-
rùm area cujusq; fodinae ideo terminis describitur, ne lis oriatur inter vicina-
rum fodinarum dominos: termini autem quondam metallicis fuerunt solum
saxa: atq; ex eo nomen invenerunt: nam saxum terminale nunc etiam termi-
nus appellatur: hodie verò stipites acervi vel querni vel picei, annulis ferre-
is supernè muniti ne mutilentur, ad saxa terminalia affiguntur, ut sint magis
insignes. Eodem modo quondam agros saxi aut stipitibus terminalibus de-
scriptos fuisse non libri modo De limitibus agrorum scripti, sed etiam poeta-
rum carmina testantur. Atq; arearum secundum venas, quæ fodiuntur, di-
versas, hæ sunt formæ. Cuniculi verò duplices sunt: uni nullum jus posses-
sionis habent, alteri habent aliquod jus possessionis: nam cum metallicus in
uno aliquo loco præ uliginis abundantia venam aperire non potest, ab ipsi-
us parte declivi orsus usq; ad eum terminum, ubi vena sit quærenda, ducit
fossam patentem latius & summa parte apertam, atq; in altitudinem tripeda-
neam depressam, per quam aqua defluit, ut locus siccatus sit aptus ad fossio-
nes. Quod si non satis ea fossa patenti siccatur, aut puteus, quem jam primum
cepit fodere, laborat multitudine aquarum, adit ad magistrum metallicorum
& petit ut ei det jus cuniculi: quo dato cuniculum agit in cujus canales omnis
aqua

aqua derivetur, ut fiat locus aut puteus idoneus ad fossionem. Quia verò à summo terræ corio usque ad solum hujus generis cuniculi non sunt septem passus, nihil juris habet, præter hoc unum quod domini fodinarum, in quorum areis dominus cuniculi effodit aurum vel argentum, ipsi solvant pecuniam, quam impendit in areas, cum per eas cuniculum ageret. Verum supra os cuniculi & infra ipsum altitudine passuum trium & dimidii nemini licitum est alterum cuniculum inchoare hac de causa, quod ejus generis cuniculus in alterum, qui integrum possessionis jus habet, mutari soleat, cum jam altitudine septem passuum, vel decem, prout in quoque loco vetus consuetudo legis vim obtinet, areas fodinarum siccet. Itaque alterum genus cuniculi primum hoc jus habet: quicquid metalli ejus dominus vel societas invenit in areis fodinarum, per quas agitur, id totum altitudine passus & quartæ ejus partis ipsius est. Superioribus autem proximis seculis cuniculi dominus erat in possessione omnis metalli, quod fossor stans in solo cuniculi attingebat bacillo, cujus manubrium non esset longius usitato ac trito. Sed hodie domino cuniculi certa altitudo & latitudo præscribitur, ne si manubrium bacilli fiat longius quam par sit, domini fodinarum damnum faciant. Deinde unaquæq; fodina metallis quæ effodiuntur grava, quam cuniculus siccet, cuique suppeditat auram, vectigalis est domino cuniculi ex parte nona. Quod si plures ejus generis cuniculi in unam aream metallis fecundam aguntur, omnesque eam siccant & suppeditant auram, de metallo, quod quidem supra solum cujusque cuniculi effoditur, ejus domino datur nona: quod infra solum cujusque cuniculi foditur, semper proximè sequentis cuniculi domino. At si inferior cuniculus nondum siccet puteum areæ illius, ei que non suppeditet auram, de metallo etiam, quod infra solum superioris foditur, ipsius domino datur nona: nec etiam ullus cuniculus alterum privat jure nonæ partis, nisi inferior à cujus solo usque ad solum superioris sint septem passus vel decem, prout rex vel princeps dedit legem. Tum totius pecuniæ, quam cuniculi dominus impendit in aream, per quam agit cuniculum, quartam partem dominus areæ solvit: quod si fecerit, ei licitum non est canalibus uti. Postremo quaecumque venas invenit dominus, cujus impendiis agitur cuniculus, quarum jus nulli antè datum est, ei petenti magister metallicorum dat jus capitis fodinarum tantum, vel capitis fodinarum pariter pariterque proximæ fodinæ: sed consuetudo vetus dat libertatem cuniculi agendi quaquaversus in perpetuam longitudinem. Præterea hodie ei, qui primò inchoat cuniculum, petenti non modo datur jus cuniculi, sed capitis etiam fodinarum, & interdum proximæ quoque fodinæ. Quondam verò dominus cuniculi tantum loci possidebat, quantum sagitta, quam mitteret arcus, pervolaret: atque in eo armenta pascere ipsi licitum erat: aut vetus consuetudo suscepit, ut, si multarum alicujus venæ arearum putei propter multitudinē aquarum non foderentur, magister metallicorum acturo cuniculum jus magnæ areæ daret. Cum autem jam egisset cuniculum usque ad veteres puteos, metallumque invenisset, redibat ad magistrum, & petebat ut terminis circumscriberet & definiret jus areæ. Itaque is una cum aliquod oppidi civibus, in quorum locum nunc jurati successerunt, in montem exibat, & saxis terminalibus definiebat aream magnam,

quæ constabat ex septem demensis duplicatis, id est, passus habebat longitudinis XC VIII. latitudinis septem: qui duo numeri in se multiplicati efficiunt passus DCLXXXVI.

Area magna.

XC VIII

DCLXXXVI

XC VIII

Pristinus autem hic mos uterque immutatus est, novoq; utimur. Dixi de cuniculis, nunc dicam de herciscundis fodinis ac cuniculis. Uni autem domino licitum est possidere & fodere unam integram fodinæ aream, duas, tres, pluresve: similiter unum integrum cuniculum, aut plures, modò iussis legum metallicarum & decretis magistri metallicorum obtemperet: qui quia solus facit impensas in fodinas, si fuerint metallis foecundæ, solus ex eis fructum capit: attamen cum multæ magnæq; impensæ faciendæ sunt in fodinam, is cui magister metallicorum primò dedit ius ipsius, plerumq; alios sibi asciscit, qui cum eo societatem coeant, & ex parte impendant sumptus, lucrumque aut damnum faciant ex fodina. Quamquam autem areæ fodinarum & cuniculorum individuae manent, tamen propter impensam & fructum quæque fodina aut cuniculus, tanquam aliquod totum in partes dividi dicitur: quæ divisio multiplex est: nam fodina, quod etiam de cuniculo intelligendum est, aut dividitur in duas dimidias partes, tanquam as in duos semisses: quo modo duo domini in eam æqualem faciunt sumptum, & ex ea æqualem fructum capiunt: nam uterque possidet semissem: aut distribuitur in quatuor partes: quo pacto quatuor ejus possesores esse possunt, ut quisque possideat quadrantem: sed etiam duo, ut unus tres quadrantes possideat, alter unum tantum: tres quoq; , ut primus duos quadrantes possideat, secundus itemq; tertius unum: aut in octo partes: quomodo octo domini esse possunt, ut quisque possessor sit fescunciae: sed etiam duo, ut unus sextantem & semunciam possideat, alter fescunciam: tres quoque ut unus dodrantem possideat, secundus itemque tertius fescunciam, vel ut unus possideat septuncem & semunciam, secundus quadrantem, tertius fescunciam: vel ut primus semissem possideat, secundus trientem & semunciam, tertius fescunciam: vel ut primus similiter semissem possideat, secundus itemque tertius quadrantem; vel ut primus itemq; secundus trientem & semunciam possideat, tertius quadrantem: sic de sequentibus partitionibus judicandum. Etenim ex varietate possidendi multas paucasve partes, semper diversus dominorum numerus oritur: aut fodina dividitur in sedecim partes, quarum quæq; est semuncia & sicilicus: aut in triginta duas, quarum unaquæq; est sicilicus & dimidia sextula aut scrupulum: aut in sexaginta quatuor, quarum singulae sunt sextula & simplium: aut denique in centum viginti octo, quarum quaelibet est dimidia sextula & simplium. Itaq; fer-

rariam

raria fodina aut individua manet, aut in duas partes dividitur, aut in quatuor, perrarò in plures: quod accidit propter bonitatem venarum. At fodina plumbi nigri, cinerii, candidi, itemque æris; argenti etiam vivi præterea dividitur in octo partes, aut in sedecim, aut in triginta duas, rarò in sexaginta quatuor: ultra quem numerum in Misena Fribergi partitio fodinae argentariae quondam non est progressa. Sed patrum memoria metallici fodinam argentariam, itemque cuniculum Snebergi primò diviserunt in centum viginti octo partes: quarum centum viginti sex sunt dominorum fodinae vel cuniculi, una reip. unaque sacrorum. At in valle Joachimica tantummodo centum & viginti duae sunt dominorum fodinae vel cuniculi: quatuor proprietarii, una reip. similiter una sacrorum: nuper quibusdam in locis ad has addita pars egentissimorum hominum, quae est centesima vicesima nona. Soli autem domini fodinarum dant symbola. Proprietarius verò, quod ad quatuor istas partes attinet, non dat symbola, sed ex sylvis gratuito suppeditat fodinarum dominis lignorum copiam, ad substructiones, machinas, aedificia, excoctiones: neque hi qui praesunt reipub. & sacris, & egentibus dant symbola, sed publica opera & aedes sacras extruunt & reficiunt, atque egentissimos alunt eo fructu pecuniarum, quem capiunt ex fodinis. Porro nostra aetate pars centesima vicesima octava coepit dividi in duas partes, in quatuor, in octo: quinetiam in tres, in sex, in duodecim, inque alias minores: quod ipsum partibus evenire solet, cum ex duabus fodinis una fit; tum enim qui ante erat dominus dimidiae partis, fit quarta dominus: qui verò quartae, octavae: qui tertiae, sextae: qui sextae, duodecimae. Quoniam verò fodinam nostri vocant symposium, id est copotationem, pecuniam quam domini contribuunt, symbolum sive collectam nominare consuevimus. Nam ut qui incunt symposium, symbola dant, ita qui sibi fossionis quaestus proponunt magnos atque uberes, ad eam pecuniam conferre solent: verum praefecti fodinarum, annuo tempore plerumque quater dominis indicunt symbola, quoties etiam accepti expensique rationem reddunt: attamen in Misena Fribergi vetus fuit consuetudo, ut iidem praefecti singulis hebdomadis exigent collectam à dominis, singulisque in eosdem distribuerent fructus fodinarum; sed ea consuetudo ab hinc annos prope quindecim sic immutata est, ut utrumque ter fiat singulis annis: magna autem vel parva symbola indicuntur pro numero mercenariorum, quorum indiget fodina cuniculusve: tum etiam qui multas possidet partes, multa dat symbola. Verum, ut plerumque quater singulis annis domini pecuniam contribuunt, sic quater in eos distribuuntur fructus fodinarum, modò magni, tum autè parvi; prout plus minusve auri, aut argenti, aut reliquorum metallorum fuerit effossum: certè ex Georgio fodina Snebergiana fossiores tam multum argenti quarta anni parte eruerunt, ut in singulas centesimas vicesimas octavas partes distribuerentur panes argentei, qui valerent mille & centum aureos nummos Rhe-nanos: ex Annebergi fodina, quae coelestium exercitus appellatur, nummi uncialis octingenti: ex vallis Joachimica metallo, quod stella nuncupatur, trecenti: ex Aberthami capite fodinarum, quod Laurentianum vocatur, ducenti viginti quinque. Quò autè quis plurius partium fuerit dominus, eò plus fructuum capit. Jam dicam, quomodo domini jus fodinae, aut cuniculi, aut partium amit-

tunt, aut possunt obtinere. Quondam si quis dominos testibus convincere poterat in tres operas continentes non misisse fossores, eos jure fodinae privabat magister metallicorum, & ejus jus accusatori petenti dabat. Quanquam autem metallici eam consuetudinem hodie servant, veteres tamen fodinae domini, qui dederunt symbola, inviti & recusantes jus partium non amittunt. Præterea quondam si aqua non exanclata ex altiori alicujus fodinae puteo per venam aut fibram fundebatur in alterius fodinae puteum, & labori erat impedimento, tum domini fodinae damnum facientis adibant ad magistrum metallorum, & conquerebantur de damno, qui ad puteos mittebat duum viros juratos: hi si ita se rem habere comperissent, jus fodinae damnum dantis, dominis damnum facientibus dabatur. Sed mos iste quibusdam in locis est immutatus. Nam magister metallicorum, si id ipsum de duobus puteis compertum habet, dominos putei damnum dantis jubet sumptum ex parte suppeditare dominis putei facientis damnum. Quod si non fecerint, tum eos privat jure fodinae. Contrà domini jus fodinae obtinent, si fossores miserint in operas, & aquam ex puteis exaclaverint. At alicujus cuniculi jus domini quondam obtinebant, primum si in ejus solo canales locarent, & expurgarent pleenos cœni & arenæ, ut aqua sine omni impeditioe efflueret, atque reficerent eos canales qui vitium fecerant: deinde, si puteos vel foramina, quæ suppeditarent spiritum fossoribus, facerent, & restituerent ea quæ corruerant: tum si tres fossores cuniculum agerent. Contrà verò domini, qui non curarent, ut hæc tria fierent, jus cuniculi amittebant: maximè autem si per ostiduum nullus fossor eum ageret. Ubi igitur quis dominos cuniculi testibus convincere poterat id comisisse, rem deferbat ad magistrum metallicorum: qui postquam de oppido exisset in cuniculum, & considerasset canales & spirituales machinas, aliaque omnia, atque ita sese rem habere comperisset, jurejurando fidem indicis stringebat & interrogabat: Cujus nunc est cuniculus? respondabat index, regis vel principis. Itaque primo petenti magister metallicorum dedit jus cuniculi: dura ista ratione domini quondam jus cuniculi amittebant: quæ nunc non paulò est mitior: siquidem domini statim jus cuniculi non amittunt, propterea quod canales non expurgarint, & non refecerint puteos vel foramina spiritalia, quæ vitium fecerunt, sed id præfectum facere jubet magister metallicorum. Quod si dicto audiens non fuerit, eum præfectura fodinae mulctat: quinetiam satis est unum fossorem agere cuniculum. Præterea si dominus cuniculi signo in saxum inciso pangit terminos, & cuniculū agere desistit, usque eò jus ipsius obtinere potest, modo expurgentur canales & reficiantur foramina spiritalia. Verum aliis dominis licitū est à termino constituto ordiri & cuniculum ultra agere: si veteribus cuniculi dominis dederit tantam pecuniam, quantam ipsis in singulos tres menses dandam esse magister metallicorum decreverit. Restat etiam de partibus fodinarum & cuniculorū: quibus si quis quondā donabatur, semelque dedisset symbola, donatori standum erat promissis: quæ consuetudo hodie vim legis obtinet. Quod si donator symbola data esse negaret, donatus verò partibus, diceret se symbola dedisse aliis dominis, testibus convincere posse, causā in judicium deducta, donatorum testimonium plus valebat, quàm donatoris jusjurandum. Hodie donatus par-

tus partibus scripto, quod præfectus fodinæ vel cuniculi unicuique dare solet, testificatur se symbola dedisse. Si verò nullam pecuniam cōtribuisset, non necesse erat donatorem stare promissis: quondam autem singulis hebdomadis, ut supra dixi, domini contribuebant pecuniā, nunc singulis annis quater dantur symbola. Hodie igitur si quis menstruo spatio non postulaverit donatorem de partibus donatis, jus postulandi amittit. Sed cum jam scriba partes donatas aut emptas retulisset in codicem, propter pecuniam non contributam, quam præfectus fodinæ vel cuniculi a domino aut ejus vicario non exegisset, nemo ex dominis jus partium amittebat, sed si præfecto exigenti pecuniam, eam non daret dominus aut ejus vicarius, rem deferrebat ad magistrum metallicorum, is jubebat dominum aut ejus vicarium contribuere pecuniam. Quod si tum etiam tribus hebdomadis continentibus non cōtribueret, jus partium primo petenti dabat: quæ consuetudo hodie est immutata: etenim si domini symbola, quæ ipsis præfectus fodinæ vel cuniculi indixit, menstruo spatio non dederint, statò die eorū nomina magna voce pronuntiata eximuntur de dominorum numero: præsentem magistrum metallicorum, juratis, scribæ fodinarum, itemque partium: quorum uterque eos refert in proscriptos. Attamen si triduo, ad summum quadriduo, dederint symbola præfecto fodinæ vel cuniculi, & scribæ partium pecuniam, quæ solet dari, numeraverint: eorum partes eximit de proscriptarum numero: postea non restituuntur in integrum, nisi reliqui domini consenserint: qua parte cōsuetudo nunc trita est à veteri diversa: nā hodie si domini partium paulò plus dimidiæ fodinæ de proscriptis restituendis consenserint, reliquis, velint, nolint, est cōsentiendum: quondam nisi res esset assensione dominorum centum partium cōprobata, proscripti non restituebantur in integrum. Sed ratio contendendi de partibus quondam hæc fuit. Is qui vocabat alterum in jus, & intendebat ei litem partium, si partes erant veteris fodinæ per triduum singulis diebus semel: si capitis fodinarum, per octiduum ter possessorem accusabat apud magistrum metallicorum, sive domi esset, sive in foro, sive apud fodinas. Quod si eum in his locis non invenisset, eundem possessorem partium accusare apud familiam magistri metallicorum ratum atque firmum erat. Cum autem tertio accusationem faceret, publicum signatorem secum adducebat, quem magister interrogabat: merui ne argentum? qui respondabat, meruisti: mox magister jus partium dabat accusatori, accusator verò magistro usitatam numerabat pecuniam. Actis his rebus, si iste, cui magister ademerat partes, habitaret in urbe, unum ex dominis fodinæ vel capitis fodinarum, mittebat ad eum qui factum illud ipsi indicaret: sin alibi habitaret, in foro vel apud fodinam, multis metallicis audientibus, palam & maxima voce prædabatur. Hodie reo de pecuniis debitis aut partibus donatis dies statuitur; quod ipsi, si præsens est, famulus significat: sin absens, literæ ad eum missæ: nec ulli partium jus adimitur sesquimensis spatio. Hæc hæctenus. Nunc, antequam abeam ad rationes, quas in laborando habere convenit, dicam de officio præfecti metallorum, magistri metallicorum, juratorum, scribæ fodinarum, scribæ partium, præfecti fodinæ vel cuniculi, præsidis fodinæ vel cuniculi, operariorum. Verum, præfecto metallorum, quæ rex vel princeps dat vicarium, omnes omnium generum, ætatū, ordinum, homines pariunt & obediunt. Is omnia gubernat & moderatur prudentiā suā, imperas ea, quæ utilitatis fructum rei metallicæ præ-

bent, prohibensq; cōtraria. Idem mulctam arrogat & punit fontes: cōtrover-
 sias, quas magister metallicorū non potuit tollere, dirimit: quod si ne ipse qui-
 dem eas dirimere potest, dominis, qui habēt controversiam de aliqua re, con-
 cedit, ut jure contendant: quinetiam jura describit, mandat magistratus, ab
 eis abire jubet, decernit stipendium his qui alicui muneri atq; officio præsunt.
 Adest præsens, cū præsēti fodinarum quadripartitā accepti expensiq; ratio-
 nem reddunt, omninoq; gerit personā regis vel principis, ejusq; dignitatē sus-
 tinet. Athenienses quidē Thucydidem, nobilem illum historicum præsēce-
 runt Thasiorum metallis. Proximā autem a metallorū præsēcto potestatem
 habet magister metallicorum: siquidē tenet imperium in omnes metallicos,
 paucis exceptis, decumano scilicet, distributore, purgatore argenti, moneta-
 riorum magistro, ipsisq; monetariis. Itaq; homines fraudulētos vel negligē-
 tes & dissolutos, aut in carcerē conjicit, aut orbat muneribus quæ exequitur,
 aut pecuniā mulctat: de qua mulctā pars stipēdii datur his qui cum potestate
 sunt: tum ubi domini fodinarum venerint in cōtroversiam de finibus, eam, ut
 arbiter, dirimit: aut si tollere non potest, jus unā cum juratis dicit, a quibus
 tamē ad præsēctum metallorū licet appellare. At edicta sua effert in album, &
 proponit tabulā in publico. Præterea ejus officium est jus fodinarū petentib;
 dare, atq; id ipsum confirmare: fodinas dimetiri, earumq; constituere termi-
 nos: cavere ne fossiones fiant inutiles. Quædam autē ex his muneribus statis
 diebus exequitur: nam die Mercurii juratis præsētib; jus fodinarum datum
 confirmat, controversias de limitibus dirimit, jus dicit. Lunæ, Martis, Jovis,
 Veneris diebus obequitat fodinis: atq; in nōnullis descendens quid faciendū
 sit docet: aut limites in cōtroversia positos cōsiderat. Die verō Saturni omnes
 fodinarum præsēcti & præsides ipsi reddunt rationem pecuniæ, quam præce-
 denti hebdomada impenderunt in fodinas: quā scriba fodinarum in codicem
 expensi refert. Quondam autem unius regni unus erat magister metallicorū,
 qui creare solebat omnes judices, atq; tenebat autoritatē atq; imperium in eos.
 Habebat enim quodq; metallū suum judicem, ut hodie ejus loco, nomine solū
 mutato magistrū metallicorum. Sed ad veterem istū magistrum metallicorū
 res controversæ deferebantur, qui in Misēna Fribergi habitabat: unde Fri-
 bergiis in hodiernum usq; diem potestas juris dicendi manet, cū ad eos do-
 mini fodinarum inter se litigantes appellaverint. Verūm vetus metallicorum
 magister testis esse poterat, omnium rerū, quæ se præsēte in quibuscvis metal-
 lis actæ essent: Judex verō, quemadmodū hodiernus quisq; metallicorū ma-
 gister, earum tantū quæ in suo metallo essent actæ. Cuiq; autē magistro me-
 tallicorum est scriba, qui petenti jus fodinæ scribit schedulā significantē diem
 & horā juris dati, nomē etiā petentis, & locum fodinæ. Præterea singulis qua-
 tuor anni temporibus schedas, quibus significatur quantum symboli præse-
 cto cujusq; fodinæ sit numerandum, in foribus figit: quas schedas, quia com-
 muniter cum scriba fodinarum facit, commune cum eo habet precium, quod
 singularum fodinarum præsecti persolvunt. Jam ad juratos venio, qui viri
 sunt experientes rei metallicæ, & bonæ fidei; eorum autē numerus est pro fo-
 dinarum multitudine vel paucitate. Si igitur decem fuerint, quinq; erunt col-
 legii decemviralis paria: totidemq; partes, in quas universæ fodinæ, tanquam
 corpus quoddam sunt divisæ: quodq; autem par singulis diebus, quibus ope-
 rari

rarii laborant, alicujus partis, cujus procuratori præficitur, fodinas solet in-
 visere: quo sanè modo plerumque fit, ut quatuordecim dierum spacio in-
 visat omnes. Contemplantur verò, & considerant singula, & cum præside cu-
 jusque fodinæ deliberant & consultant de fossionibus, de machinis, de sub-
 structionibus, de quæ aliis omnibus. Passus etiam aliquot venæ fodiendos in-
 terdum operariis, unâ cum præside fodinæ locant magno vel parvo precio,
 prout saxa dura molliâve fuerint, itemque venæ. Attamen, si redemptoribus
 insperata nec opinata durties occurrat, atque ideo difficilius & tardius per-
 ficiunt opus, ipsis præcium majus constituto pendunt: sin mollities propter
 aquam labore suscepto facilius & citius perfunguntur, aliquid de precio de-
 trahunt. Præterea jurati, si manifestò negligentiam aut fraudem præsidis a-
 licujus vel operarii deprehendunt, eos primò de officiis & muneribus exe-
 quendis monent, aut objurgant. Deinde, si diligentiores & meliores fa-
 cti non fuerint, rem deferunt ad magistrum metallicorum, qui sua autori-
 tate fretus, eos orbat officiis & muneribus; aut si flagitium commiserint, in
 carcerem conjicit. Postremò magister metallicorum absentibus juratis, quia
 ei consilarii & adjutores dati sunt, neque jus alicujus fodinæ confirmat, ne-
 que fodinas dimittitur, earumque terminos constituit: neque controversias
 de limitibus dirimit: neque jus dicit: nec denique ullam accepti expensique
 rationem audit. Jam scriba fodinarum fodinas singulas refert in codices, in
 unum novas, in alterum veteres renovatas. Id autem hoc modo fit. Primò
 signat nomen ejus, qui petiit jus fodinæ: deinde quo die, quâve hora id pe-
 tierit: tum venam, & locum in quo sita fuerit: mox qua conditione jus sit da-
 tum: postremò, quo die magister metallicorum eam confirmarit. Quinet-
 iam ei, cui fodinæ jus est confirmatum, scheda hæc omnia in se continens
 datur. Præterea cujusque fodinæ, cujus jus jam confirmatum fuit, dominos
 refert in alium codicem: item in alium intermissionem operarum, à ma-
 gistro metallicorum alicui certis de causis concessam: in alium pecuniam,
 quam una fodina alteri suppeditat ad exanclandas aquas, aut ad machinas
 fabricandas: in alium res à magistro metallicorum & juratis judicatas, & con-
 troversias ab eisdem, ut honorariis arbitris, diremptas. Hæc autem o-
 mnia in codices refert singulis hebdomadis die Mercurii. Quòd si ea die
 feriæ fuerint, id ipsum proxima Jovis die facit. At singulis Saturni die-
 bus refert in alium codicem summam expensi præcedentis hebdomadæ,
 cujus rationem cujusque fodinæ præfectus reddidit: summam autem tri-
 mestris expensi cujusque fodinæ præfecti suo tempore refert in singula-
 rem codicem: similiter in alium dominorum proscriptiones. Porro ne quis
 crimen falsi possit committere, omnes illi codices in cistam concluduntur
 duabus seris, quarum unius clavem scriba fodinarum habet: alterius ma-
 gister metallicorum. Scriba verò partium cujusque fodinæ dominos, quos
 ipsi primus venæ inventor indicat, in codicem refert, & emptores partium
 semper in venditorum loco reponit: qua ratione fit, ut interdum domi-
 ni viginti aut plures venerint in alicujus partis possessionem: nisi verò ven-
 ditor præsens fuerit, vel literas ad scribam fodinarum miserit cum suo si-
 gno, tum maxime prætoris ejus oppidi, in quo habitat, obsignatas, alium
 in ipsius loco non reponit. Si enim parum providus fuerit, veterem do-

minum in integrum restituere cum leges cogunt: novo autem scribit schedulam, atque ita dat possessionis testimonium. Cum autem quater annuo spacio trimestris expensi ratio redditur, novos dominos indicat praefecto cuiusque fodinae, ut certior fiat, a quibus collectam exigere, & in quos fructus fodinae distribuere debeat: quem ob laborem tantundem precii persolvit ei fodinae praefectus: de cuius officio nunc dicam. Cuiusque fodinae non fecundae metallo praefectus symbola dominis scheda in foribus publici aedificii fixa indicat magna vel parva, prout magister metallicorum & duumviri iurati de his decreverunt: quae, si quis mensis spacio non dederit, eum eximit e dominorum numero, ejusque partes reliquis dominis communes facit. Itaque quem praefectus fodinae symboli non soluti nomine notaverit, eundem scriba fodinarum scripto designat, itemque scriba partium. Verum praefectus fodinae ex ea pensione partim praesidi & operariis solvit mercedem, partim res ad fossionem necessarias, quam minimo potest suo tempore coemit ferramenta, scilicet clavos, ligna, aliteres, vasa, funes ductarios, sebum. At praefecto fodinae metallo fecundae decumanus singulis hebdomadis tantam pecuniam dat, quanta satis est vel adtribuendam mercedem laborum operariis, vel ad comparandas res, fossioni necessarias. Cuiusque praeterea fodinae praefectus, praesente ejusdem praeside, singulis hebdomadis die Saturni magistro metallicorum juratisque expensi rationem reddit: accepti vero, siue pecunia fuerit a dominis contributa, siue a decumano accepta, similiter trimestris expensi eisdem & praefecto metallicorum, scribaeque fodinarum quater annuo tempore. Ut enim anni quatuor sunt tempora, Ver scilicet, Aestas, Autumnus, Hyems, ita accepti expensique rationes sunt quadripartitae. Primo autem mense cuiusque partis ratio redditur, tum pecuniae, quam praefectus proxima anni parte impendit in fodinam, tum fructus, quem ex eadem eodem tempore cepit: verbi causa, ratio quae redditur initio veris, est omnis accepti expensique singularum hybernici temporis hebdomadarum in tabulas relati a scriba fodinarum. Itaque praefectus fodinae si pecuniam dominorum utiliter impendit in metallum, atque id fideliter curavit, omnes ei diligentis & boni viri laudem tribuunt: si per rerum ignorantiam damnum dedit, plerumque orbatur munere: si ipsius incuria & negligentia domini damnum fecerunt, id refarciri magistratus ipsum cogit: si denique fraudem aut furtum fecit, pecuniam, vel vinculis, vel morte mulctatur. Quinetiam praefecti officium est, & curare, ut fodinae praeses praesto sit ad initium & finem operarum, utque utiliter fodiat venas, & faciat substructiones necessarias, itemque machinas & canales: & aliquid demere de mercede operariorum, quos praeses negligentiae notavit. Deinde, si fodina fuerit dives metalli, curat ut ejus casa clausa sit hisce diebus, quibus nihil laboris suscipitur. Quod si nobilis vena fuerit auri vel argenti, curat ut eam fossiores mox in cistam transferant ex puteo vel cuniculo; aut in conclave proximi domicilii, in quo praeses habitat, ne improbis hominibus occasio furandi detur; sed eam procuracionem habet communem cum praeside: quae vero sequitur, propria ipsius est. Cum vena excoquitur, coram adest, videtque ut excoctio diligenter & utiliter fiat. Quod si ex ea aurum vel argentum conflatur, cum in secundis fornacibus excoctum fuerit, ejus pondus in tabulas refert, atque id ipsum portat ad decumanum: qui similiter ejus pondus in tabulis inscribit

scribit & notat. Tum defertur ad purgatores. Ubi verò relatum fuerit, tam decumanus quàm ipse, iterum ejus pondus in tabulas refert: quid plura? dominorum bona non aliter ac sua curat. Leges autem metallicæ uni præfecto permittunt, ut plurium fodinarum curationem suscipiat, attamen duarum tantum auro vel argento fecundarum. Veruntamen si plures sub eo metallum primo effundere ceperint, eas usque eò servat, quoad à magistro metallicorum ab ipsarum procuratore amotus fuerit. Postremò, cujusque fodinæ præfecto magister metallicorum & duumviri jurati, cum consensu dominorum certam laborum mercedem constituunt. Sed de præfecti munere officioque satis; nunc ab eo ad præsentem operariis fodinæ, qui ex eo nominatur præses. Quamvis nonnulli eum custodem vocant. Is autem operas partitur in mercenarios, diligenterque curat ut quisque suum munus fideliter & utiliter exequatur: orbat etiam operarios propter inscientiam, aut negligentiam muneribus, aliosque in eorum locum surrogat, si duumviri jurati consenserint & præfectus fodinæ. Verum faber lignarius sit oportet, ut possit puteos extruere, columnas collocare, & facere substructiones, quæ montem suffossum sustineant, ne saxa tecti venarum non fulta à toto corpore montis resolvantur, ruinisque opprimant operarios: fabricari & in cuniculos imponere canales, in quos aqua, ex venis, fibris, commissuris saxorum collecta, derivetur ut effluere possit. Præterea cognoscat venas & fibras, ut utiliter fodiat puteos, & materiam effossum unam ab altera discernat, aut suos instituere possit, ut materias recte discernant: quinetiam habeat cognitam omnem lavandi rationem, ut lotores, quomodo terræ metallicæ aut arenæ sint lavandæ, docere possit. Fossoribus autem, cum operas jam daturi sunt in metallis, dat ferramenta, & sebum quidem ad certum pondus distribuit in lucernas: eosque, ut fodiant utiliter, instituit, ut fideliter observat. Operis verò finitis, recipit sebum, quod reliquum fuit fossoribus: atque propter tot & tanta munera laboresque, nisi una fodina unius præsidis fidei non committitur, imò interdum uni fodinæ duo vel tres præsidēs dantur. Quoniam verò operarum mentionem feci, quomodo sese habeant, breviter explicabo. Diei & noctis horæ quatuor & viginti, divisæ sunt in tres operas, quæque autem opera est septem horarum. Tres verò reliquæ horæ, inter operas interjectæ & tanquam mediæ sunt, quibus operarii accedunt ad fodinas, aut ab eis discedunt. Prima opera incipitur quarta hora matutina, & durat usque ad horam undecimam: secunda duodecimam inchoat, & perficitur septimam; quæ duæ operæ sunt diurnæ, in matutinam & pomeridianam divisæ: tertia nocturna est, quæ octavam horam vespertinam capit exordium, & tertia finitur. Eam verò magistratus non concedit operariis, nisi necessitas flagitaverit. Tunc autem sive ex puteis extrahant aquam, sive fodiant venam, ad nocturnas lucernas pervigilant: ne verò ex vigiliis aut ex lassitudine dormiant, cantu nec rudi prorsus nec injucundo, duos & longos labores solantur. Verum, uni fossori duas operas complere alibi non licet, quod plerumque soleat aut somnum capere, in fodina defatigatus tantis laboribus: aut tardius accedere ad operas: aut ab eis discedere ocius, quàm par sit: alibi licet, quod unius opere mercede, præsertim si annona ingravescat, vitam producere non possit. Attamen magistratus operam extraordinariam non prohibet,

ubi

ubi unam tantummodò ordinariam concedit. Verùm, quando ad operas sit accedendum, sonitus magni tintinnabuli, campanam barbari vocant, operariis significat, quo reddito, vicatim hinc & hinc concurrunt ad fodinas. Similiter idem tintinnabuli sonitus præfidi significat, operam jam esse perfectam: eo igitur audito, putei tabulata pulsât, signumque evolandi dat operariis. Itaque proximi audientes sonitum, malleis pulsant saxa, pervenitq; sonus usque ad extremos. Quinetiam lucernæ, si sebum ferè combustum eas defecerit, indicio sunt operam esse perfectam. Sed operarii die Saturni non laborât: verùm mercantur ea, quæ ad usus vitæ sunt necessaria: nec die solis aut festis diebus anniverfariis laborare consueverunt, sed tum sacris operam dant. At tamen operarii non cessant, & nihil agunt, si necessitas flagitaverit: nam aliàs aquæ multitudo eos compellit ad labores, aliàs ruina, quæ impendet, aliàs aliud, atque tum feriis laborare, ne religioni quidem cōtrarium habetur. Porro totum hoc genus operariorum durum est, & ad labores natum. Sunt verò in primis fossiores, ingestores, vectiarii, vectores, discretiores, lotores, excoctores: de quorum muneribus in sequentibus libris suo loco dicam: nunc satis est, unum hoc adjicere, operarios, si à præfide negligentia fuerint notati, magister metallicorum, vel etiam ipse præses unâ cum præfecto die Saturni orbat muneribus, aut parte mercedis mulctat: sin fraudis, in carcerem mittit. Domini tamen officinarum, in quibus metalla conflantur, & magister excoctorum in suos animadvertunt. Sed de repub. & officiis metallicorum satis nunc dixi; reliqua in opere, De jure & legibus metallicis inscripto, aperiam.

De re Metallica Libri IIII. FINIS.

GEORGII AGRICOLÆ DE RE METALLICA LIBER QUINTUS.

IN proximo superiori libro exposui rationem venæ cujusque dimetiendæ & officia metallicorum, in hoc exponam præcepta venæ similiter cujusque fodiendæ, & artem mensurum. Sed ea, quæ ad priorem partem pertinent, quia res & ordo hoc postulat, prius prosequar. Itaque primò dicturus sum de fossionibus venæ profundæ, de puteis, de cuniculis, de fossis latentibus: deinde de signis bonitatis quæ dant canales, quæ, materiæ fossiles; quæ, saxa: deinde quo modo, & quibus ferramentis venæ & saxa

qua ratione venarum duritiam vis ignium frangit, quibus machinis aqua ex puteis hauritur, quibus aura altissimis puteis & longissimis cuniculis inspiratur, nam alterius affluentia, alterius defectione impediuntur fossiones: deinde de duobus puteorum generibus, & de eorum atque cuniculi structura: tum ad extremum quo modo vena dilatata fodienda sit, quo cumulata, quo fibrae. Metallicus certè postquam venam profundam aperuit, inchoat putei fossionem, atque super eum statuit machinam tractoriam, itemq; putealem casam: ne imbres in puteum decidant, nè homines qui versant machinam, frigore obrigeant, aut ex pluviis trahant molestiam: quinetiam versantes machinam in ea ponunt cisia: fossiores ferramenta aliaque recondunt. Juxta casam putealem aedificatur altera, quam habitat praeses fodinae, aliiq; mercenarii: & in quam materia metallica, & caeterae res fossiles cogeruntur. Quamvis autem nonnulli unam tantummodo casam faciant, quia tamen interdum pueri, interdum reliquae animantes incidunt in puteos, maximam metallicorum pars consulto seorsum unam ab altera collocat, aut eas saltem pariete diffungit. Verum puteus est fossa plerumque longa duos passus, lata duas tertias passus partes, alta tredecim passus: attamen cuniculi gratia, qui prior actus fuit in montem, puteus in altitudinem passuum modò octo tantum, nunc verò plus minusve quatuordecim deprimitur. Rectus autem vel obliquus fieri solet, prout vena, quam metallici fodiendo persequuntur, recta fuerit vel obliqua. Sed cuniculus est fossa subterranea in longum acta, duplo ferè altior quam latior, ut operarii & caeteri per eum permeare & transire possint, oneraque efferre. Altus verò solet esse passum unum & quartam ejus partem. Latus igitur circiter pedestres & dodrantem: eum fermè duo fossiores consueverunt agere: quorum alter altiorem partem effodit, alter humiliorem: atque ille praecedit, hic subsequitur: uterque sedet in asserculis ex fundamento arctius pertinentibus ad tectum: aut si vena mollis fuerit, interdum in palis, superius latis, inferius cuneatis, & in ipsam venam infixis. Metallici autem plures puteos tam obliquos quam rectos fodiunt: atque utrorumque alii non pertingunt ad cuniculum: partim ad eum usque pertinent: ad quosdam cuniculus, cum jam in eam altitudinem, in qua illo suffodiunt montem, depressi sint, nondum est actus.

Tres

DE RE METALLICA

72

Tres putei recti: quorum

Primus nondum pertingit ad cuniculum A.

Secundus pertinet ad cuniculum B.

Ad tertium cuniculus nondum est actus C.

Cuniculus D.

Tres

Tres putei obliqui: quorum Primus nondum pertingit ad cuniculum A. Secundus 73
pertinet ad cuniculum B. Ad tertium cuniculus nondum est actus C. Cuniculus D.

Puteus quidem si ad cuniculum usq; pertinet, bene se res habet, fossioresq;
& reliqui operarii laborem susceptum facilius sustinent: sin tam altus non est,
alterum vel utrumque ejus latus fodere & cavare convenit: ex quibus fossio-
nibus item dominus aut præsēs fodinae cognoscit venas & fibras, quæ vel
cum principali vena profunda, de qua nunc mihi sermo est institutus, jun-
guntur, vel eam transversæ secant, vel eam obliquè diffindunt: tum maxime

de materia metallica, ex qua vena constat. Ejusmodi verò fossæ latentes & occultæ Græco nomine etiam *κεντρίαι* appellantur: quòd more cuniculi lōgius procedentes, intus in terra occultentur: veruntamen hoc genus fossarum differt à cuniculo, quòd illud ipsum per se sit cæcum, hic os habeat subdiale.

Putens A. Fossa latens B C. Alter puteus D. Cuniculus E. Os cuniculi F.

Dixi de puteis, de cuniculis, de fossis latentibus; nunc dicam de signis quæ dant canales, materiæ fossiles, saxa, atque ea signa, ut etiam multa alia quæ explicabo, magna ex parte venis dilatatis & cumulatis, cum profundis communia sunt. Cum fibra venæ primariæ socia extat & eminet, qua parte se cum ea jungit, fodiendus est puteus. Cum autem transversa, vel obliquè eam diffindens nobis apparet, si recta descenderit in profundum terræ, ea parte, qua secat venam profundam, secundus puteus fodiendus est: sin obliqua, duos trèsve post passus, ut altior earum connexus perfodi possit: in quo maxima spes est inveniendæ materiæ, cujus gratia terram scrutamur. At si illa jam antè inventa fuerit, multò copiosior eo loco solet inveniri. Quòd si plures fibræ descenderint in terram, metallicus, ut iterum connexum perfodere possit, in medio earum loco puteum fodere debet, aut præstantioris fibræ rationem habere. Quoniam verò vena devexa non rarò prope rectam tenditur, eo loco puteum fodere oportet, quo fibra vel vena transversa utramque secat: aut vena vel fibra dilatata se trajicit: nam ibi plerumq; latent metalla. Similiter nobis bona spes effodiendi metalli ostenditur ea parte, qua vena devexa jungetur cum recta: quocirca metallici tectum aut fundamentum venæ primariæ perfodiunt, & in eis quærunt venam, quæ infra aliquot passus cum principali jungetur. Quinetiam iidem metallici, si venam primariam nulla fibra vel vena transversa diviserit, quam fodiendo sequi possint, solida etiam tecti aut fundamenti saxa perfodiunt: quæ fossæ latentes item *κερυταί* nominantur, sive à cuniculo, sive ab alterius generis fossa latente perfossionis inchoandæ capiatur exordium. Sunt etiam metallici in aliqua spe, cum vena transversa primariam tantummodò secat. Si præterea vena, quæ principalem obliquè diffindit, nusquam ultra eam apparuerit, id venæ principalis latus, in quod ipsa vergit, sive dextrum sive sinistrum sit, cavare oportet, ut certum scire possimus an illam rapuerit. Quod si post sex passus non extiterit, alterum ejusdem venæ principalis latus fodere convenit, ut planè cognoscamus an illam in priorem partem transtulerit: nam domini venæ principalis sæpè non minus utiliter fossionem instituere possunt ea parte, qua vena principalem diffindens rursus apparet, quam qua primò eam secat. Domini verò venæ diffindentis ea rursus inventa, jus suum quodam modo amissum, recuperant. Vulgus autem metallicorum fibras probat, quæ ex Septentrionibus procedentes, se cum vena principali jungunt: contra improbant eas, quæ prodeunt ex Meridie, dicitque has multum nocere venæ principali, illas prodesse: sed equidem neutras prætermitti à metallicis & negligi debere censeo: atque, ut libro tertio ostendi, experimentum non consentire his, qui sic de venis censerent, ita nunc etiam supponerem exempla uniuscujusq; fibræ à vulgò rejectæ, quibus ejus bonitatem probarem, nisi scirem ea posteritati parum aut nihil prodesse posse. Verum si nullæ fibræ vel venæ fossoribus apparuerint in tecto vel in fundamento venæ principalis, nec alioqui multa materia præstans reliquæ coagmentata fuerit, operæ precium non est, alterius putei fodiendi laborem suscipere: nec ibi puteus fodiendus est, ubi vena dividitur in partes duas vel tres, nisi satis signi sit eas partes paulò post inter se conjungi & consociari posse: quin etiam malum signum est, venam metallo divitem huc &

illuc se torquere & flectere: nam nisi rursus, ut primò cœpit, recta vel devexa descenderit in terram, amplius metallum non fundit: atque tametsi rursus ita descenderit; tamen sæpenumero infœcunda manet. Fibræ quoque subdiales gravidæ metallis per sæpè fossiores fallunt: etenim infra eas nihil metalli inveniunt. Atq; etiã commissuræ saxorū inversæ in malis numerantur signis. Solidas autē venas omnes, si dederint clara bonitatis indicia, metallici excindunt: similiter cavernosas, præsertim cū aut venæ priusquā cavernæ in eorum conspectum venerint, metallorum fuerint fœcundæ: aut cavernæ fuerint paucae & parvæ. At vacuas venas, per quas aquæ manant, si non detulerint vel eructaverint metallorum ramenta, non fodiunt: rarò verò etiam vacuas, quæ carent aquis, quod plerunq; solū pyriten omnis metalli expertem, aut subtilem materiam nigrā & mollem, quæ lanugini similis est, in se cõtineant. Sed fibras metalli divites fodiunt, vel ejus expertes interdum venarū, quæ prope venæ principalis tectum aut fundamentū sunt, inquirendarum gratia. Atq; fibrarū & venarum hæc ferè ratio est: nunc videamus materiam metallicā, quæ reperitur in canalibus venæ profundæ, dilatatae, cumulatae: & in his omnibus vel cohærens & continuata, vel dispersa & per eas fusa, vel ventris figura extuberās, vel etiã in venis aut fibris à vena principali ortis, quasi in ramis sparsa. Sed hæ venæ & fibræ sunt brevissimæ: nam post parvū spacium nusquam prorsus apparent. Materia autē metallica si pauca nobis occurrit, indicium est: sin multa, non indicium, sed id ipsum cujus gratiā scrutamur terram. Verū cū fossori, qui venam aperuit, mox se ostēderit metallū purum aliāve res fossilis: aut metalli materia dives, vel pauperis magna ubertas & copia extiterit, abjecta omni cunctatione ibidem fodiet puteum. Quod si in alterutro latere ipsi apparuerit materia copiosior aut melior, ad id declinabit fossionē. Purum autē sæpe invenitur aurum, argentū, æs, argentū vivum: minus sæpè ferrū & plumbum cinereum: vix unquā plumbum candidū & nigrum. Attamen lapilli nigri & ceteri non multū à plumbo candido & puro, quod ex eis conflatur, distant: atq; optimus lapis plumbarius, ex quo plumbum nigrū conficitur, parū ab eo metallo differt. Deinde si auri materia nobis censenda fuerit, post aurum purum in primis rude, sive in luteo viride sit, sive luteum, sive purpureū, sive nigrum, sive foris rubrū, intus aurei coloris, in divitis numero ponendū est, quod aurum pondere superet lapidem vel terram: tum omnis vena auri, cujus centum libræ in se plus quàm tres uncias auri continent: quanquam enim pauca auri portio inest in terris vel lapidibus, tamen precio exæquat reliqua metalla magni ponderis. Ceteræ verò venæ auri omnes in loco pauperis materiæ haberi debent, quòd terra vel lapis nimis præponderet auro: sed quæ vena comprehendit argēti portionem majorē quàm auri, ea rarò dives esse solet. Terra aut sive sicca fuerit, sive uda, non rarò abundat auro: sed in sicca plerunq; plus inest auri si aliquā habuerit speciem excoctæ in fornacibus, aut bracteolis magnitudi-
inest
inest
nibus non caruerit: hi quoq; succi cœreti aurū in se continere solent cæruleum, chrysocolle, auripigmentū, sandaraca: quin idem aurum purū vel rude, modò multū, modò paucum filicis, lapidis silis, marmoris glareæ inhaeret: atque etiam lapidis, qui facilè igni liquecit, maximè secundi generis: qui nonnunquam ita cavernosus est, ut exesus esse videatur: in pyritis deniq;
inest

inest aurum: etsi rarò multū. At cū post argentū purum de cæteris ejus metalli venis decernitur, in divitis materiæ numero habetur ea, cujus centum libræ plus quàm tres argenti libras in se continent: qualis est quæ constat ex argento rudi sive ei plumbi color fuerit, sive ruber, sive albus, sive niger, sive cinereus, sive purpureus, sive luteus, sive jecoris, sive denique alterius rei: talis etiam interdum est vena silicis, lapidis fissilis, marmoris, si multum argentum purum vel rude ad eam adhæserit: sed in pauperis materiæ numero reponitur vena, in cujus centum libris summū tres argenti libræ insunt: quæ plerunque copiosior esse solet, quòd ei natura loco bonitatis copiā largiatur. Talis autem vena cū ex omnibus terris, lapidibus, mistis constat, exceptis argenti rudis generibus: tum maximè è pyrite, cadmia metallica fossili, lapide plumbario, stibio, aliisq;. Verum in reliquis metallorum generibus, etsi dives quædā materia reperitur, tamē nisi ipsorum venæ fuerint copiosæ, eas fodere perrarò operæ precium est. At Indi aliæq; nonnullę gentes, gēmarum causā reconditas terræ venas scrutari solent: sed eas sæpius perspicuitas vel potius nitor ipsis, cū fodiunt metalla, prodit. Marmorum verò venas, cū se sua spòte ostenderit, fodiendo persequimur: idem facimus cū saxa vel cæmenta nobis occurrerint. Qui autem propriè vocantur lapides, tametsi suas interdum venas habeant, tamē plerunq; reperiuntur in metallis aut lapicidinis: ut magnes in ferrariis: smiris, in argentariis: lapis Judaicus, trochites & assimiles, in lapicidinis: quos fossiores dominorū jussu ex saxorum cōmissuris solent colligere. Nec terrarum insigniū fossionem negligit metallicus, seu inventa fuerint in aurariis, seu in argētariis, seu in ærariis aliisq;: nec reliqui fossiores si vel reperiæ fuerint in lapicidinis, vel in propriis venis. Earum verò bonitatis significationem sapor dare solet. Nec deniq; metallicus omittit curare succos concretos in venis tam metallicis quàm propriis inventos: sed eos colligit & cōportat: verum de his plura non dicam, quòd omnem materiam metallicam & fossilem in libris, De natura fossiliū inscriptis, uberius explicavi: sed redeo ad signa. Si terra lutosa nobis occurrerit, in qua sunt ramenta metalli alicujus puri vel rudis, optimū per ea metallicis dat vena signum. Metallicā enim materiā, à qua ramenta abrepta sunt, adesse necesse est: sin eadem occurserit omnis metallicæ materiæ prorsus expers, sed pinguis & coloris candidi, viridis, cærulei & similium, à suscepto labore non est discedendum: fossiores modò cætera signa habeant ex venis & fibris, de quibus jam dixi: & ex saxis, de quibus paulò post dicturus sum. At si aliqua terra sicca fodienti obvia fuerit, quæ metallum purum vel rude in se cōtinet, bonum signū est: si lutea, vel rubra, vel nigra, vel alia quædā insignis, quæ caret metallo, non malū, & chrysocolle, aut cæruleum, aut ærugo, aut auripigmentū, aut sandaracā invēta in bonis signis habetur. Quin ubi scaturigo subterranea eructat metallū, institutas fossiones persequi debemus: nam significat id à reliquis massis, tanquam particulam aliquam à corpore, fuisse abreptam. Similiter tenuissimæ alicujus metalli bractæ ad lapidem vel ad saxum adhærescentes, in bonis numerantur signis. Porro venæ, quæ mox constant partim ex silice, partim ex terris lutosis vel siccis, si cum fibris permixtæ unā cū eis in terræ profundum descenderint, bona spes est metallum inventum iri. Quòd si fibræ postea non apparuerint, & vel

pauca materia metallica occurrerit, non est à fossione desistendum; donec nihil ejus reliquum fuerit. Sed silex fuscus, aut niger, aut cornu, vel jecoris colore, plerunq; bonū indicium est: candidus aliàs bonū, aliàs nullū. At marmoris glareæ in venæ profundo apparentes, si non multū infra evanuerint, signum bonum non sunt: nam venæ non fuerunt propriæ, sed alicujus fibræ. Quæ verò genera lapidum facile igni liquefcunt, etiam si translucent, in mediis signis numerandi sunt: etenim si alia signa bona affuerint, ex bonis sunt: si non affuerint, nullam bonitatis significationem dant. Simili modo de gemmis judicare debemus. Quinetiam venæ, quæ ad tectum & fundamentū habent silicē cornu coloris vel marmor, in medio autē eorum terrā lutosam, in aliqua spe sunt: similiter quæ ad tectum & fundamentū habent terram ferrugineā; in medio autē eorum terras pingues & tenaces: pari modo quæ ad tectū & fundamentū habent eam, quam vocamus armaturā, in medio verò eorū terrā nigram vel ambustæ similē. Sed auri singulare indicium est auripigmentum, argenti, plumbum cinereū & stibium, æris, ærugo, melateria, sory, chalcitis, misy, atramentum futorium: plumbi candidi, imò purorū & magnorum lapillorū nigrorū, ex quibus id ipsum conficitur, res fossilis spumæ argenti similis: ferri, ferrugo: at auri & æris cōmune indicium est chrysocolle & cæruleū: argenti & plumbi nigri, plumbago fossilis. Quanquā autē plumbum cinereum metallici tectū argenti rectē nomināt, & atramenti futorii ac melanteriæ eisq; cognatorū cōmunis parens sit pyrites ærofus, tamen hæc interdum propria habent metalla, ut etiam auripigmentum & stibium. Ut autem quædā venarum materiæ metallicis bonum dant signū, ita saxa quoq; per quæ venarū canales vagātur, etenim arenarium in locis metallicis repertum, in bonis signis habetur, maxime si ex tenuioribus partib. cōstiterit: similiter saxū fissile coloris subcærulei & subnigri: atq; etiā calcarium, quicunq; tandē color ei infederit: sed venæ argenti bonū indicium est alterius generis saxum, cui minutissimi lapilli nigri, ex quib. plumbum candidum cōflatur, immisti sunt, præsertim cum tota intervenia ex tali saxo facta sint. Plerumq; pfecto saxum nobile, cum fibra preciosa cōjunctum, canales venæ, metalli fecundæ, cōplexu suo cōtinet. Quod si rectā in profundum terræ descēderit, illa bonitas ei fodinæ est, in qua ipsum statim videtur: sin obliquē, etiam aliis proximis, quomodo metallicus, geometriæ nō ignarus, de reliquarum fodinarum altitudine, in qua canalis venæ metalli divitis per saxū illud vagetur, ratiocinari potest. Hæc hæctenus: nunc venio ad laborandi rationem, quæ variā & multiplex est: siquidem aliter vena putris foditur, aliter dura, aliter durior, aliter durissima. Simili modo aliter saxum tecti molle & fragile, aliter durum, aliter durius, aut durissimum. Venam autem putrem eam voco, quæ constat ex terris, atq; etiam succis concretis mollibus: duram, quæ ex metallica materia & lapidibus mediocriter duris, quales plerunq; sunt qui facile igni liquefcunt primi & secundi generis, plumbarius, & similes: duriorē, quæ ex jam dictis, sed cōjunctis cum silicum generibus, vel lapidibus, qui facile igni liquefcunt, tertii generis: vel pyrite, vel cadmia, vel marmoribus præduris: durissimam, quæ ex his duris lapidibus & mistis, si tota aliqua venæ ipsius parte fusæ fuerint. Sed tectum & fundamentum venæ durum est, quod habet saxa, quibus raræ fibræ vel cōmissuræ sunt: durus,

rius, quibus rariores: durissimum, quibus rarissimæ aut nullæ: cum enim hæc deficiunt, saxa ferè carent aquis, quæ molliunt ipsa. Attamen durissimum tecti vel fundamenti saxum rarò tam durum est, quàm vena durior. Venam autem putrem fossores solo ligone excavant. Sed cum metallum nondum apparuerit, venâ à saxo tecti nò discernunt: cum verò jam fuerit inventum, providentissimè laborant. Saxum enim tecti prius separatim à vena excindunt, posterius venam putrem quidem ligone de fundamento dejiciunt in alvos suppositos, ne aliquid metalli in solum decidat: duram verò primis ferramentis, quæ proprio nomine sic appellantur, mallo percussis à fundamento avellunt: iisdem durum tecti saxum excindunt. Nam ejus saxum sæpius excinditur, rarius fundamenti: & tunc quidem cum id fuerit patiens ferri, saxum verò tecti ferro non poterit perfindi, nec idem igni frangere licitum fuerit: at durior venam tractabilem ferro, itemque tecti saxum durius & durissimum, validioribus ferramentis, nempe quartis eorum, quæ proprio vocabulo sic nominantur, solent aggredi: quod si hæc eis in promptu non fuerint, duobus tribusve ferramentis primis utuntur propius conjunctis. Durissimam verò venam metalli fecundam, sed quodammodo impatientem ferri, si licentiam ipsis largiti fuerint domini proximarum fodinarum, igni frangunt: si eam non dederint, saxis tecti vel fundamēti, si minus dura fuerint, excisis primùm paulò supra venam trabes, in formas tecti vel fundamenti inclusas, ponunt: deinde à fronte & superiori parte, ubi vena parvulis rimis fatiscere videtur, altero eorum, quæ propriè ferramenta dicuntur, fissuras adigunt: tum in singulas fissuras imponunt quaternas laminas, & retrorsus ut illæ contineantur arctius, si necesse fuerit, totidem bracteas. Postea singulos cuneos binis laminis interponunt, eosque malleis per vices impingunt & infligunt: quo sane modo vena acuto sonitu tinnit: sed cum jam tecti vel fundamenti saxi abrumpi cœpit, fragor auditur. Is quamprimum crebrescit, repente avolant fossores: verum ingens fragor auditur, cum vena perrupta & fracta decedit. Atque hac ratione dejiciunt venæ partem centumpondia, plus minusve centum pendentem. Quod si fossores aliter exciderint venam durissimam metalli divitem, remanent quasi turbines quidam, qui vix unquam postea excindi possunt. At iidem nodum venæ durissimæ, quæ caret metallis, si ad eum admoveere ignem non licuerit, ambiunt flectendo fossionem ad dextram vel ad sinistram: nam cuneis ferreis sine magna impensa perfindi non potest. Interea verò dum operarii susceptum laborandi munus perficiunt, viscera terræ plerunque personant dulci cantu, quo durissimum & periculis plenissimum solantur laborem. Itaque saxorum duritiam ignis, ut jam dixi, rumpit, cujus rei non simplex est ratio. Etenim si vena, in his inclusa, per se propter eandem duritiam vel angustiam excindi non potest, atque fossa latens aut cuniculus fuerit humilis, una lignorum aridorum strues apposita incenditur, si altus, duæ: quarum altera super alteram ponitur, utraque ardet usque dum eam totam ignis consumperit: cujus vis hoc modo plerunque non magnam venæ partem resolvit, sed tantummodo quasdam crustas. Cum autem saxum tecti vel fundamenti ferro tractari potest, vena tam dura est, ut eodem tractari non possit, illud cavatur. Hæc sive ante, sive supra, sive infra fossam laten-

tem, vel cuniculum fuerit, igni frangitur, sed non uno modo. Nam si cavum fuerit latum, in ipsum multa ligna imponuntur ut imponi possunt, sin angustum, pauca. Altero major ignium vis venam magis a saxi fundamenti, vel etiam interdum tecti separat: altero minor, minus veruntamen, quia tunc ignis ardor coercetur, reprimiturque saxorum fragmentis, quæ lignis in cavum angustum positis præponuntur, venam item a saxi resolvere potest. Si præterea cavum fuerit humile, una tantummodo lignorum strues in ipsum imponitur, sin altum duæ, & quidem altera super alteram, quo modo inferior accensa, superiorem accendit: & ignis ab aura in venam perlatus, eam separat a saxi, quæ ipsa quanquam sunt durissima, sæpè sic emollit, ut omnium maximè fiant fragilia: qua parte Hannibal dux Pœnorum, metallicos Hispaniarum imitatus, duritiem Alpium aceto & igni fregit. Quinetiam si vena fuerit admodum lata, qualis plumbi candidi esse solet, fossiores cavant venulas, in quæ ea cava quoque imponunt arida ligna, & eis crebrius interponunt ligna, quibus utrinque sunt tenuissimæ bractææ, flabellorum quorundam instar crispata, quæ facile ignem concipiunt, & conceptum cum aliis lignis, quæ carent eis, communicant.

*Ligna accensa A. Ligna quibus utrinque sunt tenuissimæ bractææ
& spate B. Cuniculus C.*

Interea

Interea verò dum venæ & saxa, quo ulsa halitum virosum expirant, & putei vel cuniculi fumū ex sese emittunt, fossiores & cæteri operarii non descendunt in fodinas, ne virus eorum valetudinem perturbet, aut ipsos prorsus interimat: ut de malis metallicorum dicturus, fusius explicabo. Sed cum venenosus halitus & fumus, per venam aut fibram perire aut transire potest in proximas fodinas, quibus duræ venæ vel saxa non sunt, ne strangulent operarios, magister metallicorum nemini concedit, ut in puteis vel cuniculis igni frangat venas aut saxa. Venæ autem partes vel ejus saxorumque crustas, quas vis ignis à reliquo saxi corpore separavit, si in superiori parte fuerint, fossiores contis detrudunt, aut ubi adhuc aliquam habent duritiam, bacilla ferrea rimis impingunt, atque ita eas dejiciunt: sin in lateribus, malleis percutiunt. Quæ sic fractæ decidunt: aut si etiam aliqua remanserit durities, eas ferramentis abrumpunt. Seorsum autem saxum & terra, seorsum metallum & materia metallica in vasa ingeruntur & trahuntur sub dium aut ad proximum cuniculum: si putei non fuerint alti, machinâ quam versant homines: sin alti, eâ quam circumagunt equi. Verum sæpè aquarum multitudo, interdum aer immobilis manens fossionibus impedimento est: quocirca hæ res peræquæ ac fossiones metallicis maximæ curæ sunt, aut esse debent. Aquas autem venæ & fibræ, potissimum fossilibus vacuæ, infundunt in puteos & cuniculos. Aer verò manet immobilis, etiam tam in cuniculo, quam in puteo: in puteo quidem profundo, si solitarius fuerit, hoc est, si nec ad eum cuniculus pertineat, neque cum alio puteo sit fossa latente conjunctus: in cuniculo verò si longius in montem actus fuerit, nec ullus puteus adeo fuerit depressus, ut eum attingat. In neutris enim aeris motiones & commutationes fieri possunt: qua de causâ halitus fiunt graves & nebulae similes, ac situm, testudinis, vel subterraneæ alicujus cellæ, multos annos undique conclusæ instar, redolentes: quocirca fossiores in his diu laborem, & si fodina abundaverit argento vel auro, non sustinent: aut si sustinuerint, anhelitum liberè trahere nequeunt, & capitis dolores habent: quod magis accidit si laboraverint in ipsis multi, multasque lucernas, quæ tunc languidum lumen eis præbent, adhibuerint. Halitus nanque quos tam lucernæ quam homines expirant, alios halitus graviores efficiunt. Sed aqua mediocris diversi generis machinis, quas versant, tractant ve homines, exhauritur ex puteis. Si verò tanta tamque multa in unum puteum confluxerit, ut magis impediatur fossiones, alter foditur puteus, qui aliquot passus à priori distet: quomodo in eorum altero labor & opus perficitur sine impedimento: in alterum, qui magis depressus loco lacunæ erit, derivatur aqua: quæ vel iisdem machinis, vel ea quam circumagunt equi, extrahitur in canales cuniculi proximi, aut cassæ, ut per eos effluat. Sed ubi in unum fodinæ puteum altius effossus aqua omnis omnium proximarum fodinarum, non modò illius venæ, in qua puteus foditur, sed aliarum etiam venarum confluit, tunc necesse est, ut ampla fiat lacuna, quæ colligat aquas: ex qua lacuna rursus exanclantur machinis per fistulas trahentibus, vel quibus sunt bulgæ: de quibus in sequenti libro uberius dicam. Aquæ verò, quæ ex venis & fibris atque saxorum commissuris in cuniculos influunt, in eorum canales deducuntur. At au-

ram po-

ram potissimum machinae spiritalis puteis admodum profundis & cuniculis longius in montem actis inspirant: ut sequenti libro, qui etiam has exponet machinas, explicabo. Aer autem exterior se sua sponte fundit in cava terrae, atque cum per ea penetrare potest, rursus evolat foras: sed diversa ratione hoc fieri solet. Etenim, vernis & aestivis diebus in altiore puteum influunt, & per cuniculum vel fossam latentem permeant, ac ex humiliore effluit: similiter iisdem diebus in altiore cuniculum infunditur, & interjecto puteo defluit in humiliorem cuniculum, atque ex eo emanat. Autumnali vero & hybernino tempore contra in cuniculum vel puteum humiliorem intrat, & ex altiori exit: verum ea fluxionum aeris mutatio in temperatis regionibus & locis fit in initio veris & in fine autumnii: in frigidis autem in fine veris, & in initio autumnii: sed aer utroque tempore, anteaquam cursum suum illum consuetum constanter teneat, plerumque quatuordecim dierum spatio crebras habet mutationes, modo in altiore puteum vel cuniculum influens, modo in humiliorem. Sed de his satis: nunc ad reliqua pergamus. Puteorum duo sunt genera, unum altitudine jam descripta, cuiusmodi putei multi solent esse in una fodina: praesertim si cuniculi ad eam pertineant, & grava sit metallo. Tunc enim cum ad primum cuniculum primo puteo perventum fuerit, alii duo fodiuntur putei: imò vero, si aquarum multitudo fossiones impederit, interdum tres: ut unus lacunae loco sit, in reliquis duobus perficiatur munus fodiendi susceptum: idem fit in secundo cuniculo & in tertio, vel etiam in quarto, si tot in montem fuerint acti. At alterum genus puteorum est admodum altum: utpote ad passus sexaginta, vel octoginta, vel centum: qui putei continenter recta descendunt in profundum terrae, unoque fune ductario ex fodina extrahuntur saxa excisa & venae metallicae: qua de causa eos metallici rectos appellant: super hos puteos statuuntur machinae, quibus aquae exhauriuntur: & quidem sub dio ea plerumque, quam equi circumagunt, in cuniculis vero caeterae, quas vis aquarum versat: tales autem putei fodiuntur tunc, cum vena fuerit dives metalli. Sed putei qualescunque diverso modo substruuntur: si enim vena fuerit dura, atque etiam saxum tecti & fundamenti, non opus habent multis substructionibus, sed tigna per intervalla collocantur: quorum altera capita in tecti formas, in saxi incisas, includuntur: altera in fundamenti formas, atque ad tigilla his propius fundamentum superposita asseres & scalae affiguntur: sed asseres & qui utrinque puteum a vena, & qui reliquam ejus partem ab ea, in qua sunt scalae, distinguunt, ad tigna affiguntur: illi autem venam coercent, ne ejus glebae, aquis resolutae, decendant in puteum, & ex utraque parte fossores & reliquos operarios ex altera etiam per scalas descendentes vel ascendentes terreant, aut laedant, aut deiciant. Hi vero glebas saxorum, quae dum extrahuntur, è vasis vel corbibus excidunt, iisdem de causis à scalis excludunt & arcent. Atque praeterea faciunt, ut difficilis & arduus descensus & ascensus, minus terribiles esse videantur, minus sint periculosi. Sin vena fuerit putris saxumque tecti & fundamenti molle, crebriore structura indigent: quamobrem contignationes quadrangulae conjunctae continuataeque collocantur, quarum duplex ratio est. Vel enim tignorum, quae ex tecto ad fundamentum pertinent, capita

pita quadrangula in formas item quadrangulas tignorum, quæ ad tectum & fundamentum sunt, includuntur: vel altera superius, altera inferius excisa sunt, atque illa in hæc imponuntur: earum contignationum grave onus, tigna robusta per intervalla posita, sustinent: quæ item in formas fundamenti & tecti, sed devexa, sunt inclusa: & quidem penitus. Ut autem tales contignationes maneant immobiles, extimi dissectæ arboris asseres vel cunei lignei inter ipsas & venæ latera atque ejus tectum & fundamentum injiciuntur & impelluntur: ac quod inane est, terrâ glareâque completur. Si verò saxa tecti & fundamenti modò fuerint dura, modò mollia, similiter vena, nullæ contignationes fiunt, sed tigna per intervalla collocantur: ac ubi saxa fuerint mollia & vena putris, ab eorum tergo fabri locant asseres, inter quos & montem infertunt terram & glaream: ut eodem modo id, quod fuerit vacuum, expleant. At cum puteus admodum profundus, sive rectus sive devexus, contignationibus fulcitur, tunc quia interdum sunt malè materiata & ruinæ impendunt, majoris firmitudinis causâ intra eas collocantur tria vel quatuor paria tignorum longissimorum & robustissimorum, cujusque autem paris alterum ad eam partem, quæ est tectum versus: alterum è regione ad eam, quæ est fundamentum versus. Ne verò unum in alterum incidat, firmaque & stabilia sint, crebris tignis transversariis sustinentur: sed ut hæc firmitus in illis includantur, ea ipsa longissima media eorum parte excisa sunt. Quinetiam qualiscunq; putei fuerit structura, tigilla quædam tignis superponunt, ad quæ affigunt asseres, qui scalas à reliqua parte distinguunt atque disjungunt. Quod si puteus admodum altus fuerit rectus, ad latus scalarum asseres tignis imponuntur, & ad ea affiguntur, ut ascendentes, atque etiam descendentes, in scandendo defatigati in ipsis sedentes vel stantes possint requiescere. Ne verò etiam ingestoribus à saxis, quæ cum ex tam alto puteo extrahuntur, rursus incidunt, sit periculum, paulò supra infimam ejus partem tigilla rudia sic continuata trabibus superponuntur, ut totum putei spacium, eo excepto, in quo sunt scalæ, occupent. Attamen etiam foramen est structuræ propè fundamentum, quod iccirco patet ad omnem reliquam putei partem ab infima, ut vasa, rebus fossilibus completa, per id machinis ex puteo extrahi, vacua rursus in eundem immitti possint: itaque ingestores & reliqui operarii, sub hac structura quasi latentes, tutissimè in puteo sunt.

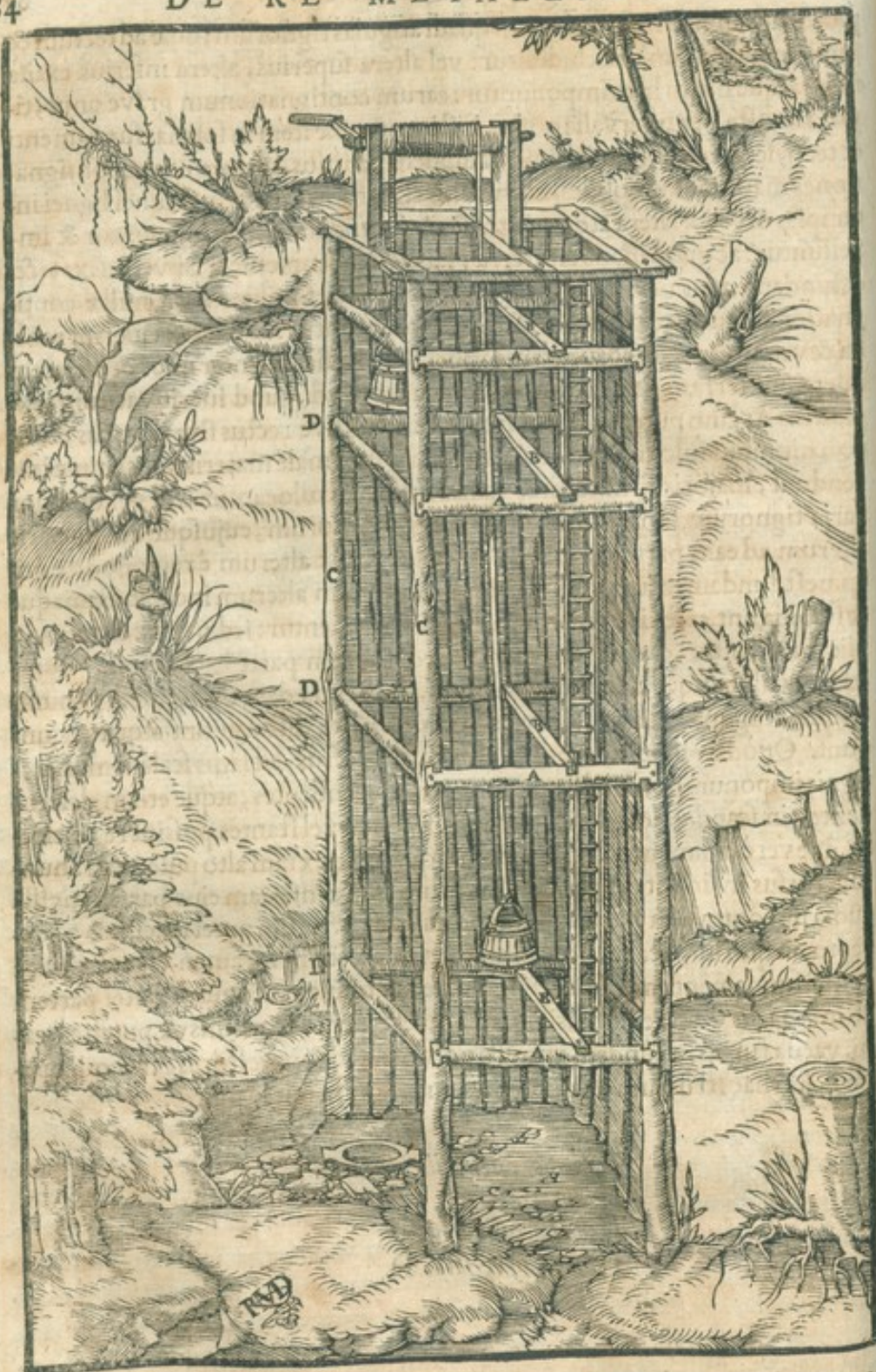
Tigna per intervalla posita A.

Tigilla B.

Tigna longissima C.

Tigna transversaria D.

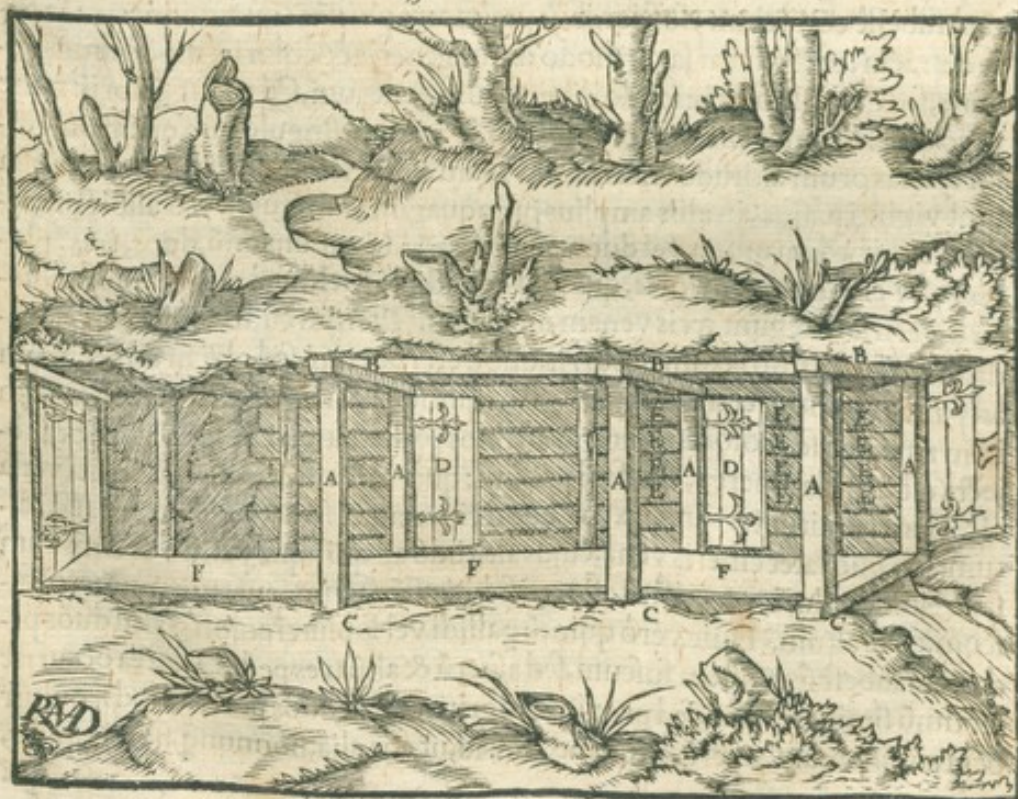

At in unius venæ fodinas cuniculus agitur modò unus, modò duo, nunc
verò tres pluresve: & quidem alter altero semper altiore loco. Sed si vena so-
lida & dura fuerit, itemque saxa tecti & fundamenti, nulla cuniculi pars eget
ullis fulturis: præter eam quæ ad os existit, quod ibi nondum sint solida sa-
xa, sin

xa, sin autem putris, similiter saxa tecti & fundamenti mollia, cuniculo firmis & crebris opus est substructionibus: quæ hoc modo fiunt. Primum duo tigna, quorum utrumque teres sit, in solo cuniculi, paululum effosso, infixæ statuuntur erectæ: ea sunt mediocriter crassâ, & tam alta ut verticem cuniculi ferè tangant capitibus, in quadrati figuram excisis: deinde superius ipsis imponitur tigillum teres, in cuius formas includuntur capita tignorû: inferius contra alterius tigilli capita, pari modo in quadrati figuram excisa includuntur in formas tignorû erectorum: ad quodque autem spacium passus unius & dimidii similis fit substructio. Unamquamque verò metallici appellant ostiolum, quod patens quidam sit aditus: & certe cùm necessitas hoc postulat, fores ad cuiusque ostioli tigna appenduntur, ut claudi possit: tum arbores dissectæ, vel extimi earum asseres, & quidem ejus longitudinis, ut ex uno ostiolo pertineant ad alterum, imponuntur superioribus tigillis, & injiciuntur lateribus: ne pars ex reliquo montis corpore decidens sua mole impediat transitum, aut ingredientem vel egredientem opprimat: ut præterea tigna maneant immota, inter ipsa & latera cuniculi adiguntur paxilli lignei. Postremò, si saxorum terrarumve glebæ evehuntur cisis, asseres inter se conjuncti tigillis inferioribus imponuntur: si capsis patentibus, duo tigna dorantem crassâ & lata: quæ, qua parte conjunguntur, cavari solent, ut in eo cavo, quasi in quadam certa via, ferrei capsarum clavi promoveri possint: quibus sanè clavis cavetur, ne capsæ à trita via, hoc est, à cavo ad dextram vel sinistram aberrant: quin etiam sub iisdem tigillis inferioribus collocantur canales, per quos aqua effluit.

Tigna erecta A. Tigilla superiora B. Tigilla inferiora C.
Fores D. Arbores dissectæ E. Canalis F.

Fossas autem latentes æquæ ac cuniculos substruunt metallici: attamen tignis inferioribus non indigent, nec canalibus: longius enim neque glebæ faxorum vehuntur, nec aqua fluit. Verum actis jam cuniculis, aut etiam fossis latentibus, si venæ superior pars erit gravis metallis, ut interdum ad multos passus esse solet, in earum vertice iterum atque iterum latentes aguntur usque ad eam venæ partem, quæ non est metallis fecunda: quarum fossarum substructiones ita se habent. Tigna admodum robusta per intervalla in formas tecti & fundamenti includuntur: atque ipsis alia tigna, quorum quodque est teres, utpote rude, continenter superponuntur: quæ ut onera sustinere possint, sequipedem crassa esse solent. Itaque cum materia metallica fuerit effossa, alioque loco foditur vena, glebæ faxorum, præsertim si non sine magna difficultate extrahi possint, in ejusmodi fossas substructas invehuntur: parcuntque labori tractores, & dimidias impensas domini lucrantur. Atque eorum quidem, quæ ad puteorum, cuniculorum, fossarum latentium structuram pertinet, hæc ferè ratio est. Quæ autem hætenus scripsi, partim propria sunt venæ profundæ, partim communia omnium venarum: eorum verò quæ sequuntur, quædam venis dilatatis peculiaria sunt, cumulatæ quædam: sed prius dicam quo modo dilatatæ sint excavandæ. Quæ torrètes, aut rivi, aut amnes, cum inundaverint, alluentes declivem montis vel collis partem, venas dilatatas detexerint, agendus est cuniculus primò rectus & angustus, deinde latus: nam vena ferè omnis excindenda est: qui cuniculus ubi longius fuerit actus, in montem vel collem puteus foditur, qui & auram præbeat, & per quem interdum materia metallica, terræ, saxa minoribus impensis extrahuntur, quam per longissima cuniculi spacia vehi possint: atque etiam in iisdem locis, ad quos nondum pertinet cuniculus, metallici fodiunt puteos, ut venam dilatatam, quam intra terram subesse conjiciunt, fositionibus patefacere possint: quomodo terrena cute detracta, perfodiunt saxa, modò unius generis & coloris: modò unius generis, sed diversi coloris: modò diversorum generum, sed unius coloris: nunc verò diversorum generum & colorum. Tam autem singulorum quam universorum faxorum altitudo incerta est. Nam universa in quibusdam locis alta sunt viginti passus, in aliis amplius quinquaginta: singula verò alibi semipedem, alibi pedem unum vel duos aut plures, alibi passum unum, duos, tres, pluresve. Verbi gratiâ, in locis, qui sunt ad radices Meliboci montis, plura coloris diversi saxa tegunt æris venam dilatatam. Etenim cum terreno corio nudati fuerint, primò saxum occurrit, quod est rubrum, sed obscurum, & altum ad passus viginti, vel triginta, vel etiam quinque & triginta. Deinde alterum item rubrum, sed coloris diluti: id ad duos passus altum esse solet: sub hoc subiecta est argilla cinerea, alta ferè passum: quæ etiam si metallica non sit, vena est. Tum sequitur tertium saxum, quod cinereum est, & circiter tres passus altum: sub quo latet cineris vena, cuius altitudo ad quinque passus. Is cinis cum saxo ejusdem coloris permistus est: cui subiectum saxum, quartum numero, fuscum, pedem altum. Huic verò quintum pallidi vel sublutei coloris, altum duos pedes: cui subest sextum, item fuscum, sed asperum & altum tres pedes. Postea occurrit septimum similiter fuscum, sed proximo nigrius & altum duos pedes: quod sequitur octavum cinereum, asperum, altum pedem: id, ut etiâ alia, nonnunquam fibræ lapidis, qui

qui facile igni liquefcit, fecundi generis diftinguunt: fub quo eft aliud faxum cinereum, leve, altū quinque pedes: cui proximum diluti coloris cinereum, altum pedem: fub quo fubjectū eft undecimum: quod ipfum quoque fufcum eft & feptimo fimilimū, atque altum duos pedes: fub eo rurfus duodecimum fubcādidī coloris, molle, etiā altum duos pedes: ejus onus fuftinet decimumtertiū cinereum & altum pedem, cujus rurfus decimū quartum fubatrum & altum femipedē: id excipit faxum cōfequens atrum, altum item femipedem, quod rurfus decimum sextū magis atrum, cujus quoque altitudo eadem, fub quo tandē latet lapis ærofus, niger ille & fifilis, ac quæ interdum tenuiffimis, ut alias fcripsi, pyrite aurei coloris bracteis, quali fcintillis adhærentib. & difcurrentibus, varias animantium fpecies exprimit. Dum autē venam dilatatā metallicā effodiunt longē lateque agunt cuniculum humilem: atque in eo, fi res & ipfa loci natura concefferit, alterum fodiunt puteum gratiā perfcutādī num fub vena, primò inventa, fit altera. Etenim interdum fub ea funt duæ, tres, pluresve iisdē metallis gravidæ: quas fimiliter longē lateque excavant. Dilatatas autē venas plerumque accubantes effodiunt: ne verò vefte terant, & humeros finiftros lædāt, ad eos plerumque folent afferculos modicos alligare: quocirca ejufmodi foffores, quia neceffe eft eos, ut poffint uti ferramentis, colla in finiftrum latus inflectere, ea non raro gerunt intorta. Hæ autē venæ nonnunquam etiam ipfæ fcinduntur in partes, quæ quo loco rurfus cocunt, ibi plerumque uberior & præftatior invenitur materia: idem fit ubi fibræ, quib. omnino non carēt, cum eis cōjunguntur, aut ipfas tranfverfæ fecant, vel oblique diffindunt. Verum, ne mons aut collis hoc modo latē fuffoffus, fua mole fubfidat, vel nativæ quædam fulturæ & fornices relinquuntur, quibus, ut fundamēto, nixus fubfiftat: vel aliquæ fabricantur fubftrūctiōes, quæ eum fuftineant. Quinetiam res effoffas, quæ metallorum expertes funt, mox alveis fubtrahunt, & retro fundentes loca cava rurfus iisdem complent. Porro venæ cumulatæ fodiuntur ratione aliquantum difsimili: cum enim in fuma tellure metallum aliquod efflorefcit, primò unus puteus foditur. Deinde, fi operæ precium fuerit, circa ipfum multi alii fodiuntur putei, & cuniculi in montē aguntur. Si verò torrens vel aqua fontana metalli ramenta rapuerit è tali cumulo, cuniculus primò materiæ inquirendæ gratiā agitur in montē vel in collem. Deinde eā inventā, puteus foditur, rectaque deprimitur: quoniam verò totus mons, magis verò collis fuffoditur, quod totus conftet è materia metallica, neceffe eft nativas fulturas & fornices relinquere aut eum fubstruere. Sed cum interdum vena fit admodum dura, igni frangitur: unde fit ut fulturis, quæ molles fiunt, diffolutis, vel fubftrūctiōibus combuftis, mons magna mole in fe cadat, vafteque hiatu abforbeantur puteorum ftrūcturæ: quocirca utile erit, aliquot puteos, ejufmodi ruinis non fubjectos, circum cumulatam venam fodere, per quos res effoffæ extrahi poffint, & cum fulturæ & fubftrūctiōes adhuc integræ & folidæ fuerint, & poftquam ignis calore labefactatæ conciderint, quinetiam, quia venam quæ concidit, ipfam quoque igni frangere neceffe eft, in voragine novi fodiendi funt putei, per quos fumus eluctari poffit. Quæ præterea parte fibræ intercurreunt, plerumque fructus uberior ex foffiōe capitur, quæ in plumbi candidi metalli lapillos nigros, interdum magnitudine nucis juglandis in fe continent.

Sed si talis vena in loco reperta fuerit campestri, ut non rarò ferri reperiri solet, putei fodiuntur multi, quòd altè fodi non possint, in quibus susceptum laboradi munus perficitur: nec enim cuniculum in ejusmodi campum fossiores agere queunt. Restant fibræ, in quibus solis interdum reperitur aurum ad fluvios & rivos in locis humidis: quæ si corio terræ sublato multæ repertæ fuerint, ex terris quodam modo coctis & adustis constantes, quales nonnunquam in luti fodinis cernere licet, aliqua spes est ex eis aurum cõfici posse: præsertim cum plures conjunguntur. Ipse autem cõnexus perfodiendus est, & longè lateq; quærenda materia: nam alti putei in istis etiam locis fodi non possunt. Absolvi unam hujus libri partem, venio ad alteram, in qua tractabo artè mensorum. Solida autem montium corpora metallici iccirco dimetiuntur, ut domini suis rationib. prospicere possint, & eorū fossiores in alienas possessiones non invadant. Etenim mensor aut metitur spaciū nondum integrè perfossum, quod interest vel inter os cuniculi atq; puteū ad eam altitudinē depressum: vel inter os putei & cuniculū usq; ad eum locum, qui est sub puteo, actū: vel inter utrunq; si neq; cuniculus tam lōgus est ut ad puteum pertingat: neq; puteus tam profundus ut ad cuniculum: sed utrobq; opus est fossionibus, aut intus in cuniculis & fossis latentibus constituit arearum terminos, quemadmodum magister metallicorum supra terrā easdem areas finibus describit: utraq; ratio versatur in dimensione trianguli. Parvus autē dimetiendus est, atq; ex eo existimandum de majori. Maximè verò cavendum ne à vera mensura quicpiā aberremus: nam si ab initio negligentia in parvum rapiemur errorē, is ad extremum magnos errores gignet. Quoniā autē omnes neq; putei, quòd inter se differant, uno & eodem modo deprimuntur in profundū terræ: neq; montes devexi simili modo descendunt in vallem vel planiciem, multifformes trianguli fiunt. Etenim si puteus fuerit rectus, existit triāgulus cui rectus est angulus, quem Græci ὀρθογώνιον nominant: atq; is pro montis declivis inæqualitate habet vel latera duo æqualia, vel tria inæqualia: illum iidem Græci vocant τριγώνον ἰσοσκελές, hunc σκαληνόν: nam tali triangulo tria latera æqualia esse non possunt. Si verò puteus fuerit obliquus, & in una eademq; defodiatur vena, in qua agitur cuniculus, similiter fit triangulus cui rectus est angulus: atque is rursus secundum montis devexi inæquabilem varietatem habet latera vel duo æqualia, vel tria inæqualia. Quòd si cum puteus fuerit obliquus, in altera ipse fodiatur vena, in altera cuniculus agatur, tunc oritur triangulus, cui vel angulus est obtusus, vel omnes anguli sunt acuti: superiorem Græci appellant ἀμβλυγώνιον, posteriorem ὀξυγώνιον: cui obtusus est angulus, nec is ipse potest habere tria latera æqualia, sed pro montis declivis dissimilitudine item habet vel duo æqualia, vel tria inæqualia: cui verò anguli omnes sunt acuti, is secundum montis devexi differentiam habet latera vel tria æqualia, Græci τριγώνον ἰσοπλευρόν nuncupant: vel duo æqualia, vel tria inæqualia. Mensor autem, ut dixi, utitur arte sua, cum domini fodinarum scire cupiunt, quot passuum intervallum effodiendum restet, sive in puteum agatur cuniculus, nondumq; ad eum pertineat: sive putei fossa nondum depressa sit in eam altitudinem, quam habet solum cuniculi, quod est sub ipsam: sive eò neque cuniculus pertineat, neque putei fossa sit depressa: operæ precium enim

enim est, metallicos scire quot passuum intervallum restet à cuniculis ad puteos, aut à puteis ad cuniculos, ut de impensis faciendis ratiocinari possint, & domini fodinæ metallis gravidæ properare fossionem putei & effossionem metalli, anteaquam cuniculus eò pertineat, suoque quodam jure partem metalli effodiat: contrà verò ut domini cuniculi similiter properent fossionem antea quàm puteus ad cuniculi altitudinem fuerit depressus, metallumque, quod jure eis debetur, effodiant. Sed mensor primò ad latera putei, si casæ tigna eam opportunitatem non habuerint, ut pertica transversa ipsis imponi possit, jugum statuit. Deinde funiculum religatū à pertica superiore, & pondere gravatum demittit in puteum: tum alterum funiculum à primi illius capite religatum per montem devexum ad usque solum oris cuniculi tendit, & in terram infigit: postea non longè à primo funiculo tertium, item pondere gravatum, ex eadem pertica demittit, ut quodam modo secet alterum funiculum obliquè descendente. Mox ab ea parte, qua tertius funiculus secat alterum obliquè descendente ad os cuniculi, orsus sursum versus metitur partem funiculi obliquè descendente, quæ usque ad caput primi funiculi pertinet, eamque mensuram primam sibi notat. Dein iterum orsus ab ea parte, qua tertius funiculus dividit alterum, rectà primū versus metitur spacium, quod inter eam & oppositam primi funiculi partem interest, eoque modo figurat triangulum: quam mensuram secundam similiter sibi constituit: tum, si res hoc postulat, à primi funiculi angulo, quem secunda mensura fecit, sursum versus metitur usque ad ejus caput, ipsumque hanc tertiam mensuram etiam sibi notat. Necesse autem est, si puteus fuerit rectus, vel obliquus, qui in eadem defoditur vena, in qua agitur cuniculus, primi funiculi mensuram, ad normam longitudine respondere tertii funiculi parti superiori, quæ attingit secundum funiculum: itaque quot mensuræ primæ inveniuntur in integro funiculo obliquè descendente, totidem secundæ indicant intervallum quod inter os cuniculi & puteum in eam altitudinem defossam interest: similiter totidem tertie intervallum, quod inter os putei & solum cuniculi est intermediū. Cum autem in aliquo monte æquata planicies fuerit, tum mensor primò eam regulā metitur. Deinde juxta finem ejus planicie constituit jugum, atque partem montis declivem triangulo dijudicat, & ad passus, quibus ejus partis cuniculi longitudo definitur, passus longitudinis planicie adjicit. Quoniam verò si mons declivis interdum assurrexerit, funiculus à puteo usque ad os cuniculi non potest descendere, aut contrà ab ore cuniculi usque ad puteum ascendere, ut eum non attingat, mensor ut justum triangulum constituat, montem metitur: atque deorsum versus priori funiculi parti supponit perticam longam passum unum, posteriori longam dimidium. Sursum vero versus contrà, priori perticam longam passum dimidium, posteriori longam integrum. Mox lineam rectam ad angulos adjicit, qua ei opus est ad constituendum triangulum.

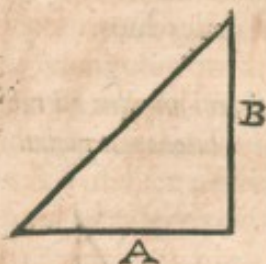
Jugum A. Jugi pertica B. Puteus C. Primus funiculus D. Primi funiculi pondus E. Secundus funiculus F. Idem in terram infixus G. Caput primi funiculi H. Os cuniculi I. Tertius funiculus K. Tertii funiculi pondus L. Mensura prima M. Mensura secunda N. Mensura tertia O. Triangulus P.

Ut verò hæc dimetiendi ratio explicatio & illustrior fiat, eam secundum singulas trianguli species persequar. Cum puteus fuerit rectus vel obliquus, qui in eadem defodiatur vena, in qua agitur cuniculus, oritur, ut dixi, triangulus cui angulus est rectus. Is autem, si duo latera habuerit æqualia, quæ ut mensores numerant, secundum & tertium sunt, mensura secunda & tertia erunt æquales: itaque etiam intervallum, quod est inter os cuniculi & solum putei, atque quod est inter os putei & solum cuniculi, erunt æqualia: verbi causâ. Si prima mensura fuerit longa pedes septem, secunda itemq; tertia pedes quinque, funiculus verò secundus centies & semel pedes septem, id est passus centum decem & septem, ac pedes quinque, intervallum certè utrumque seu jam totum perfossus fuerit, seu vix dum fodi cœptum, centies quinq; pedes colliget, qui efficiunt passus tres & octoginta atq; pedes duos. Licebit autem cuique mensuras, ex quibus constat parvus triangulus, constituere minores vel maiores, si jugum vel trabs hoc postulaverit, quàm à me constitutæ sunt. Puteus certè cum fuerit rectus, omnino fit triangulus erectus: cum obliquus, qui in eadem vena defodiatur in qua cuniculus agitur, in alterum latus inclinatus.

*Trianguli, cui angulus est rectus,
duo latera æqualia.*

Si igitur cuniculus in montem actus fuerit longus passus sexaginta, restat spacium montis perfodiendum longum tres & viginti passus ac duos pedes: nam quinque pedes secundæ mensuræ, quæ supra os putei est, quæq; primæ mensuræ respondet, adnumerari non debent. Quod si puteus ille in medio capitis fodinarum defossus fuerit, cuniculus longus passus sexaginta, ubi montis tantummodo adhuc longitudine duorum passuum & totidem pedum excavatus fuerit, ad aræ subterraneæ principium pertinebit: sin in medio alicujus simplicis fodinæ loco, ubi lōgitudine novem passuum & duorum pedum. Quoniam verò quisq; cuniculus passus centū longus passum unum assurgit, aut saltem assurgere debet, quod ad putei altitudinem attinet, passus præterea unus semper de ea est adimendus: quod ad cuniculi lōgitudinem, adjiciendus unus: pari proportionem, quia cuniculus longus passus quinquaginta, passu dimidio fit altior, passus dimidius de putei altitudine est detrahendus, & ad cuniculi longitudinem addendus: similiter si cuniculus centum vel quinquaginta passibus brevior aut lōgior fuerit, ea quoq; portio de alterius altitudine est subtrahenda, ad alterius longitudinem apponenda. Qua de causâ hîc ad longitudinem spacii perfodiendi adjiciendus est passus dimidius & paulo plus: ut restet

tres & viginti passus, quinque pedes, duo palmi, digitus unus & dimidius, quinta digiti unius pars: si etiam minutula mensura persequenda sint, quas mensores non sine causa prætermittunt. Simili modo, si puteus est altus passus septuaginta, ut ad solum cuniculi pertingat, deprimendus adhuc est in altitudinem passuum tredecim & pedum duorum, sive potius passuum duodecim & dimidii, pedis unius, digitorum duorum, quatuor quintarum digiti dimidii partium. Etenim hic quoque quinque pedes numerando percensendi non sunt, quo hi ipsi perficiant tertiam mensuram, quæ est supra os putei: & de ejus altitudine passus dimidius adimendus est, palmi duo, digitus unus & dimidius, quinta digiti dimidii pars. Quod si cuniculus in eum locum actus fuerit, ut ad ejus verticem puteus pertineat, deprimendus adhuc est in altitudinem passuum undecim, pedum duorum & dimidii, palmi unius, digitorum duorum, quatuor quintarum digiti dimidii partium. Si verò sit talis triangulus, cui tria latera sunt inæqualia, tunc intervalla æqualia esse non possunt: exempli gratiâ. Si prima mensura fuerit longa octo pedes, secunda sex, tertia quinque, funiculus autem secundus (ut ab exemplo jam posito longius non recedam) centies & semel octo pedes, hoc est passus centum triginta quatuor & pedes quatuor, intervallum quidem, quod est inter os cuniculi & solum putei, longitudine implebit centies sex pedes, id est passus centum: intervallum verò, quod est inter os putei & solum cuniculi, centies quinque pedes, hoc est passus tres & octoginta atque pedes duos.

*Trianguli, cui angulus est rectus, tria
latera inæqualia.*

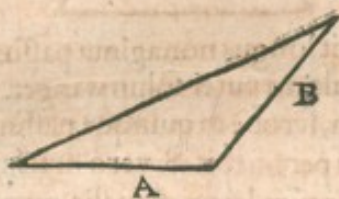

Itaque si cuniculus fuerit longus passus quinque & octoginta, reliqua est pars montis perfodienda longa passus quindecim. Atque hic etiam iuxta mensura de putei altitudine detrahi, & ad cuniculi longitudinem adjici debet: de qua, quia quisque in arithmetica paulum exercitatus id facere potest, posthac non monebo. Sed si puteus fuerit altus passus septem & sexaginta, ut solum cuniculi attingat, effodienda est montis pars alta passus sedecim, pedes duos. Atque mensor ejusmodi ratione in demetiendo monte habet, si vel una eademque vena putei & cuniculi fuerit sive recta sive obliqua, vel utraq; .i. tã putei principalis quàm cuniculi transversa descenderit recta in profundum terre: & hæc ea parte qua foditur, secuerit illam. Si verò vena principalis descenderit oblique, transversa autem recta, tunc oritur triangulus cui vel angulus est obtusus, vel omnes tres anguli sunt acuti, si triangulus habuerit unum angulum obtusum, atque duo

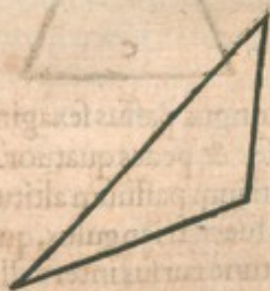
duo latera æqualia, quæ iterum sunt secundum & tertium, rursus mensura secunda & tertia erunt æquales: intervallum igitur utrumque erit æquale, ut si prima mensura fuerit longa pedes novem, secunda itemque tertia quinque, funiculus verò secundus centies & semel pedes novem, hoc est, passus centum quinquaginta unum & dimidium, intervallum utrumque centies pedes quinque colliget, id est, passus tres & octoginta atque pedes duos. Quum autem primus puteus fuerit obliquus, plerumque non est altus: sed plures solent esse, & quidem omnes obliqui, ac alter semper alteri succedere.

Trianguli, cui angulus est obtusus, duo latera æqualia A. B.

Ergo si cuniculus fuerit longus passus septem & septuaginta, sex passuum & duorum pedum longitudine perfossa ad medium putei solum pertinebit. Verum si omnes tales putei obliqui fuerint alti passus sex & septuaginta, ut ultimus solus cuniculi attingat septem passuum & duorum pedum, altitudo defodienda restat. Si verò sit triangulus qui angulum habet obtusum, sed tria latera inæqualia, tunc iterum intervalla paria esse non possunt, verbi gratia. Si prima mensura fuerit longa pedes sex, secunda tres, tertia quatuor, funiculus autem secundus centies & semel sex pedes, hoc est, passus centum & unum, intervallum quidem, quod est inter os cuniculi & solum postremi putei longitudine implebit centies pedes tres, sive passus quinquaginta. Sed ei, quod est inter os primi putei & solum cuniculi, erit altitudo centies quatuor pedum, sive sex & sexaginta passuum & quatuor pedum.

Trianguli, cui angulus est obtusus, tria latera inæqualia.

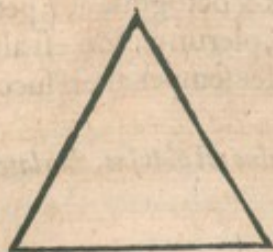

Si igitur cuniculus fuerit longus passus quatuor & quadraginta, reliqua est montis pars, quæ perfodienda sit longa sex passus. Si verò putei fuerint alti passus octo & quinquaginta, octo passuum & quatuor pedum altitudine effossa, novissimus solum cuniculi continget. At si ortus fuerit triangulus, qui habet omnes angulos acutos & tria latera æqualia, tunc necessario mensura secunda & tertia

& tertia erunt æquales, itemque intervalla jam sæpius dicta: veluti si quæque mensura fuerit longa sex pedes, funiculus autem secundus centies & semel sex pedes, id est, passus centum & unum, intervallum certè utrumque colliget centum passus.

Trianguli, cui omnes anguli sunt acuti, tria latera æqualia.

Itaque si cuniculus fuerit longus nonaginta passus, decem passuum longitudine perfossa medium ultimi putei solum tanget. Sed si putei fuerint alti passus quinque & nonaginta, scrobē in quinque passuum altitudine defossa postremus ad solum cuniculi pertinebit. Si verò sit triangulus, qui omnes angulos habet acutos, sed duo tantum latera æqualia, quæ sunt primum & tertium, tunc mensura secunda & tertia non sunt æquales: quare nec intervalla æqualia esse possunt: exempli causâ: Si prima mensura fuerit longa pedes sex, secunda quatuor, tertia iterum sex, funiculus autem secundus centies, & semel sex pedes, hoc est passus centum & unum, intervallum quidem quod est inter os cuniculi & solum novissimi putei, longitudine implebit sex & sexaginta passus atque quatuor pedes. At intervallum, quod est inter os primi putei & solum cuniculi, erit altum passus centum.

Trianguli, cui omnes anguli sunt acuti, duo latera æqualia

A B. Latus inæquale C.

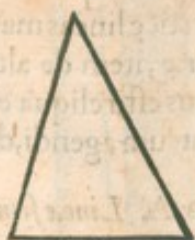

Ergo si cuniculus fuerit longus passus sexaginta, restat montis pars quæ perfodi debet, longa passus sex & pedes quatuor. Verum si putei fuerint alti passus septem & nonaginta, trium passuum altitudine effossa, ultimus solum cuniculi attinget. Sin ortus fuerit triangulus, qui omnes angulos habet acutos, sed tria latera inæqualia, tunc rursus intervalla paria esse non possunt: verbi causâ: Si prima mensura fuerit longa pedes septem, secunda quatuor, tertia sex, funiculus verò secundus centies & semel pedes septem, id est, passus centum decem & septem atque pedes quatuor, intervallum quod est inter os cuniculi & solum postremi putei colliget pedes quadringentos, sive passus sex & sexaginta. Intervalli autem, quod est inter os primi putei & solum cuniculi, altitudo erit passuum centum.

Triangu-

Trianguli, cui omnes anguli sunt acuti, tria latera inæqualia.

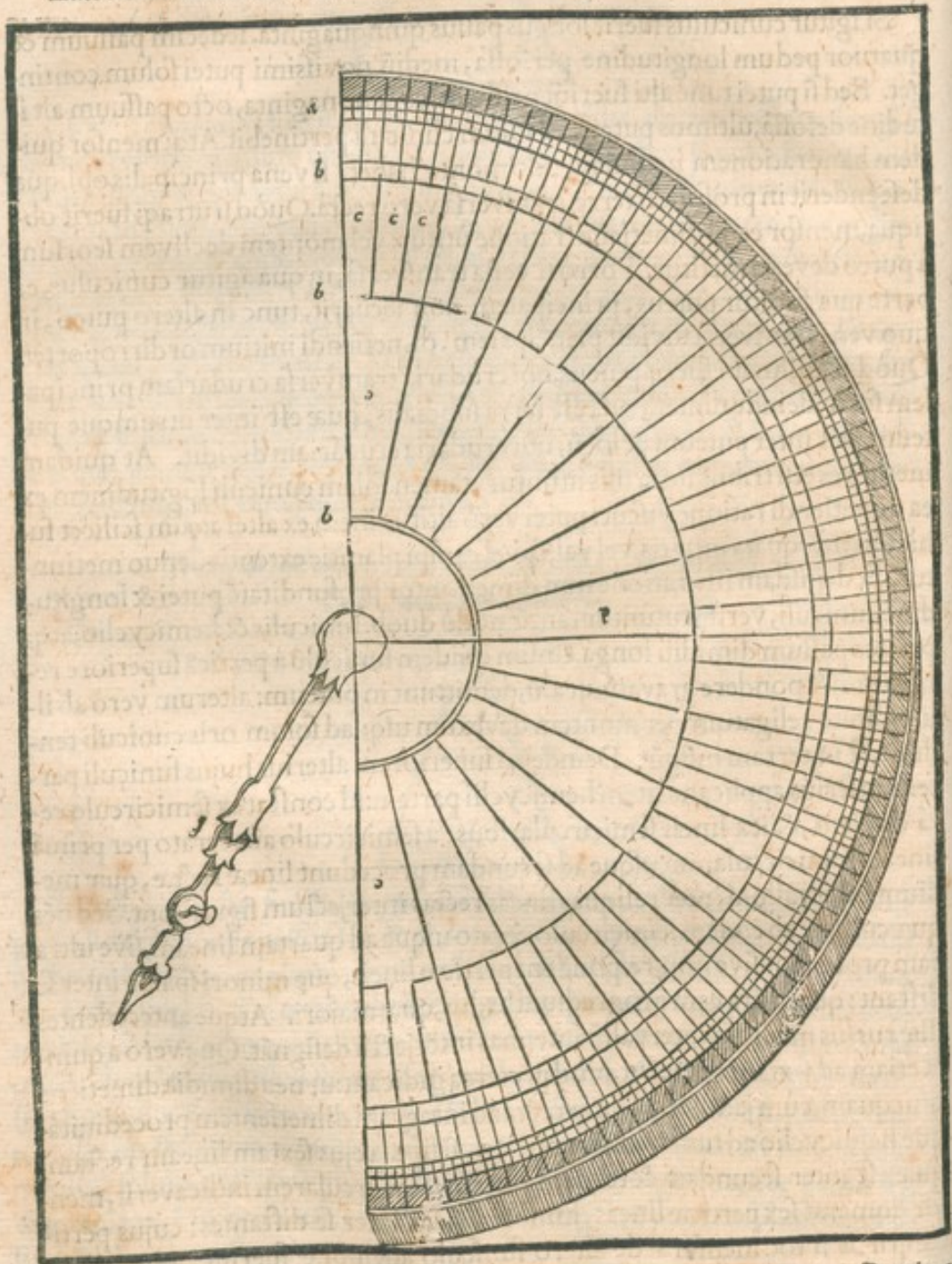

Si igitur cuniculus fuerit longus passus quinquaginta, sedecim passuum & quatuor pedum longitudine perfossa, mediū novissimi putei solum continget. Sed si putei tunc alti fuerint passus duos & nonaginta, octo passuum altitudine defossa, ultimus puteus ad solum cuniculi pertinebit. Atq; mensor quidem hanc rationem in dimetiendo monte habet: si vena principalis obliqua descenderit in profundū terrę, transversa verò recta. Quòd si utraq; fuerit obliqua, mensor eadē dimetiendi ratione utitur: vel montem declivem seorsum à puteo devexo metitur. Porro si vena transversa, in qua agitur cuniculus, ea parte qua foditur puteus, principalem non secuerit, tunc in altero puteo, in quo vena transversa dividit principalem, dimetiendi initium ordiri oportet. Quòd si nullus ibi fuerit puteus, ubi crudaria transversa crudariam principalem secat, deinde dimetienda est terra subdialis, quæ est inter utrumque puteum, vel inter puteum & locū, ubi crudaria crudariam dividit. At quidam mensores etsi tribus funiculis utuntur, tamen solam cuniculi longitudinem ex ea dimetiendi ratione discūt: putei verò altitudinem ex altera: cum scilicet funiculis in æquata montis, vel vallis, vel campi planitie extentis denuo metiuntur. Sed quidam ista ratione non dimetiuntur profunditatē putei & longitudinē cuniculi, verū utuntur tantūmodò duob. funiculis & hemicyclo, atq; pertica passum dimidiū longa. Unum quidem funiculū à pertica superiore religatum, & pondere gravatū, ut alii, demittunt in puteum: alterum verò ab illius capite religatum per montem devexum usq; ad solum oris cuniculi tendunt, & in terram infigūt. Deinde ad superiorem alterius huius funiculi partem, inferius applicant latam hemicycli partem: id constat ex semicirculo ceratō oppleto, & sex lineis semicircularibus: à semicirculo aut cerato per primā lineam semicircularem usque ad secundam procedunt lineæ rectæ, quæ medium intervallum inter reliquas lineas rectas interjectum significant. Sed oēs quæcunque ab eodem semicirculo cerato usque ad quartam lineam, sive ultra eam procedant sive non, respondent perticæ lineis, quæ minori spacio inter se distant: quæ ultra eam progrediuntur, his, quæ majori. Atque antecedentes illæ rursus medium intervallū inter has interjectū designāt. Quæ verò à quinta etiam ad sextam cōmeant, nihil præterea indicant: ut nec dimidia dimetiens quicquam, cum jam à sexta linea recta ad integram dimetientem procedit: itaque hemicyclio ad funiculum applicato, si ligula ejus sextam lineam rectam, quæ est inter secundam & tertiam lineam semicircularem indicaverit, mensor numerat sex perticæ lineas, minori spacio inter se distantes: cujus perticæ partis si tot mensuræ de altero funiculo ademptæ fuerint, quot dimidios passus ipse longus est, relinquitur mensura, quæ longitudinem cuniculi sub

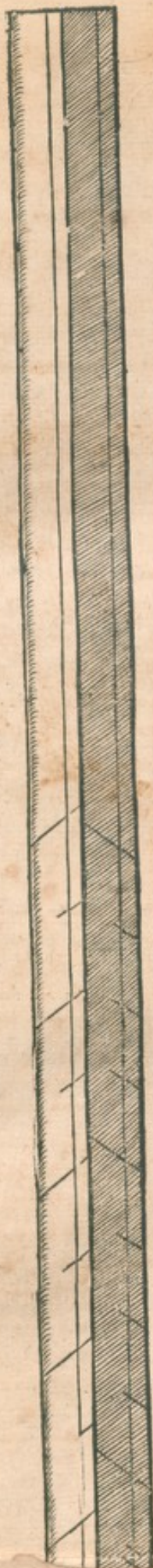
sub puteum agendi, ostendit: sin ligulam significare acceperit eandem lineam sextam, sed quæ ita processit, ut inter quartam & quintam lineam semicircularem media sit, numerat sex perticæ lineas majori spacio inter se distantes: cuius perticæ partis si tot mensuræ, item de altero funiculo detractæ fuerint, quot integros passus ipse longus est, reliqua est mensura quæ nobis similiter longitudinem cuniculi, sub puteum agendi, declarat.

Hemiciclii semicirculus ceratus A. Lineæ semicirculares B. Lineæ rectæ C. Linea dimetiens dimidia D. Linea dimetiens integra E. Ligula F.

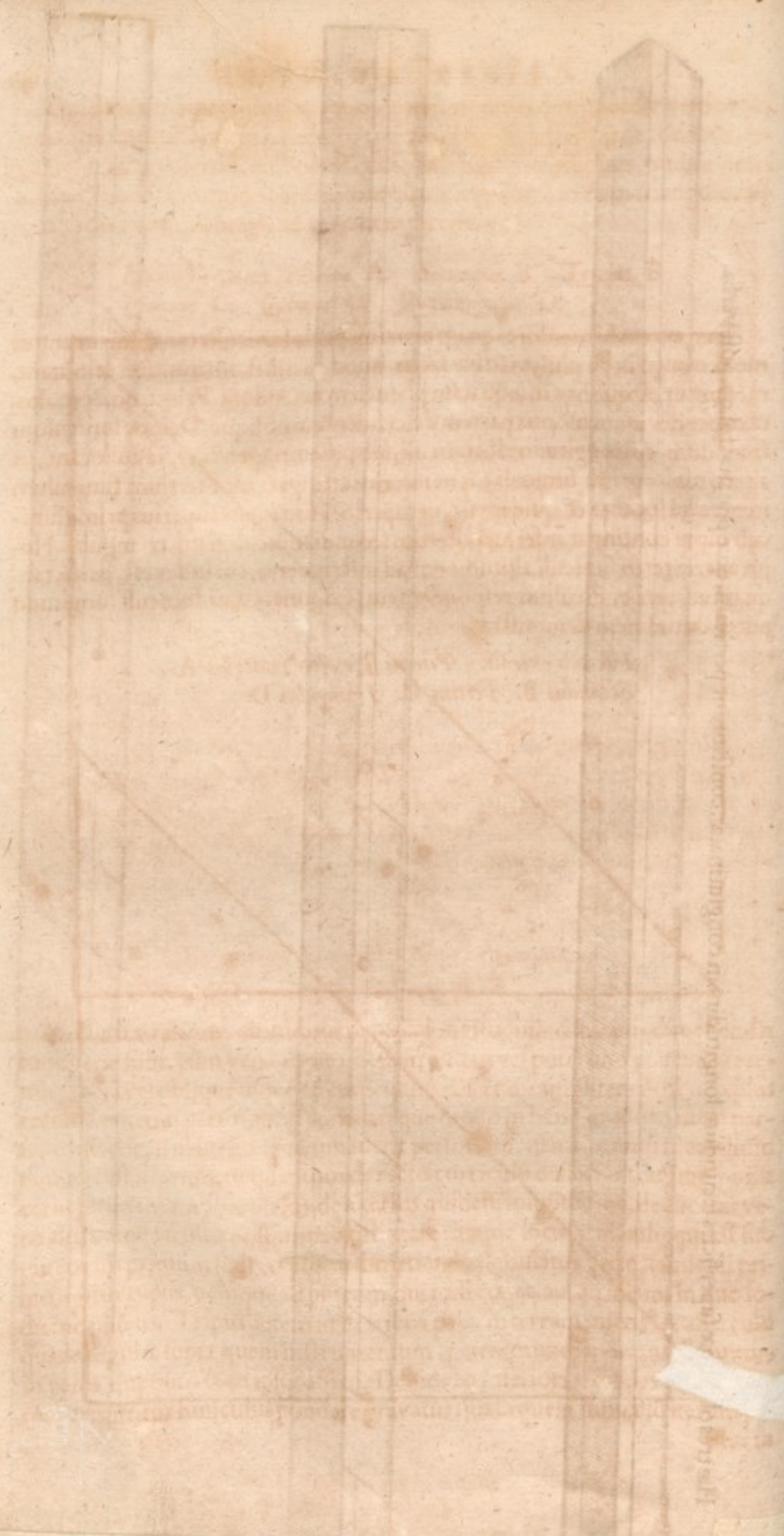
Hæ tres oblongæ superficies secundum longitudinem conglutinatæ, constituunt perticam, quæ ponatur fol. 97. post vers. 2.

B

A

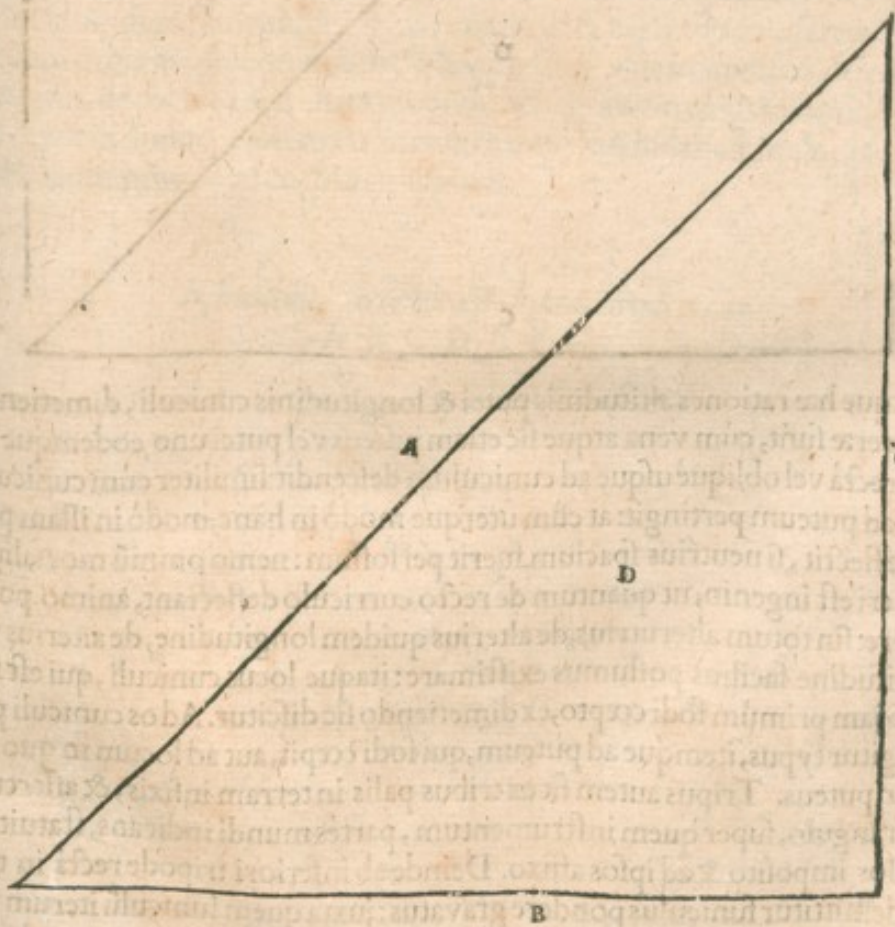
Perticæ lineæ minori spacio inter se distantes A.

Perticæ lineæ majori spacio inter se distantes B.

Tam autem hi mensores quàm proximi prius funiculis canabinis utuntur: mox eos alteris, ex philyris tiliæ factis, quòd hi nihil, illi multum remittant, metiuntur. Atque hos in æquatam planiciem extendunt. Primò quidem alterum per devexam montis partem descendantem obliquè. Deinde funiculum secundum, cui longitudo est cuniculi, sub puteum agendi, rectà collocant, ut altero capite primi funiculi caput inferius attingat: tum tertium funiculum item rectà locant: & quidem sic, ut superiori suo capite superius primi funiculi caput contingat, inferiori alterum secundi funiculi, fiatq; triangulus. Hujus autem tertii funiculi altitudinem ad instrumenti, cui index est, partē, tanquam ad perpendiculum respondentem, exigunt: cujus funiculi longitudo putei altitudinem demonstrat.

Funiculi extenti. Primus sive alter funiculus A.

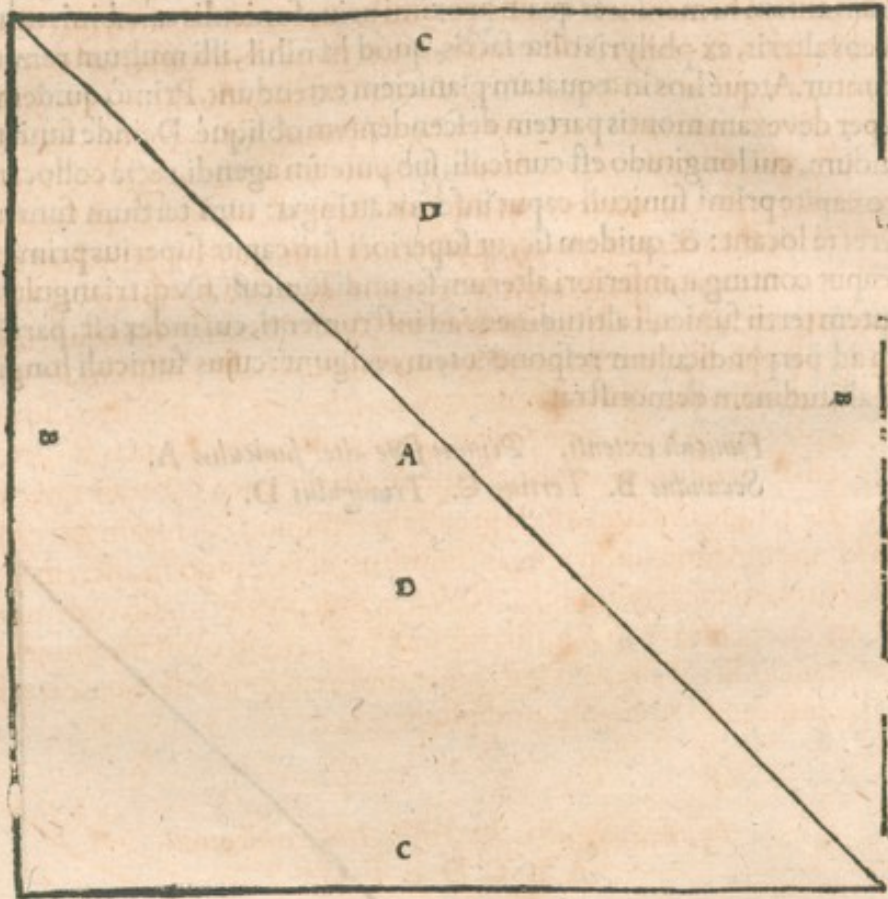
Secundus B. Tertius C. Triangulus D.

Quidam verò mensores, ut ratio altitudinis putei dimetiendæ certior sit, quinque funiculis extentis utuntur: primo obliquè descendente, duobus, secundo scilicet & tertio, quibus est cuniculi longitudo, duobus, quibus putei altitudo: quo sanè modo constituunt quadrangulum, in duos triangulos æquales divisum: qui magis ad veritatem dirigit.

*Funiculi extenti Primus A. Secundus B. Tertius B.
Quartus C. Quintus C. Quadrangulus D.*

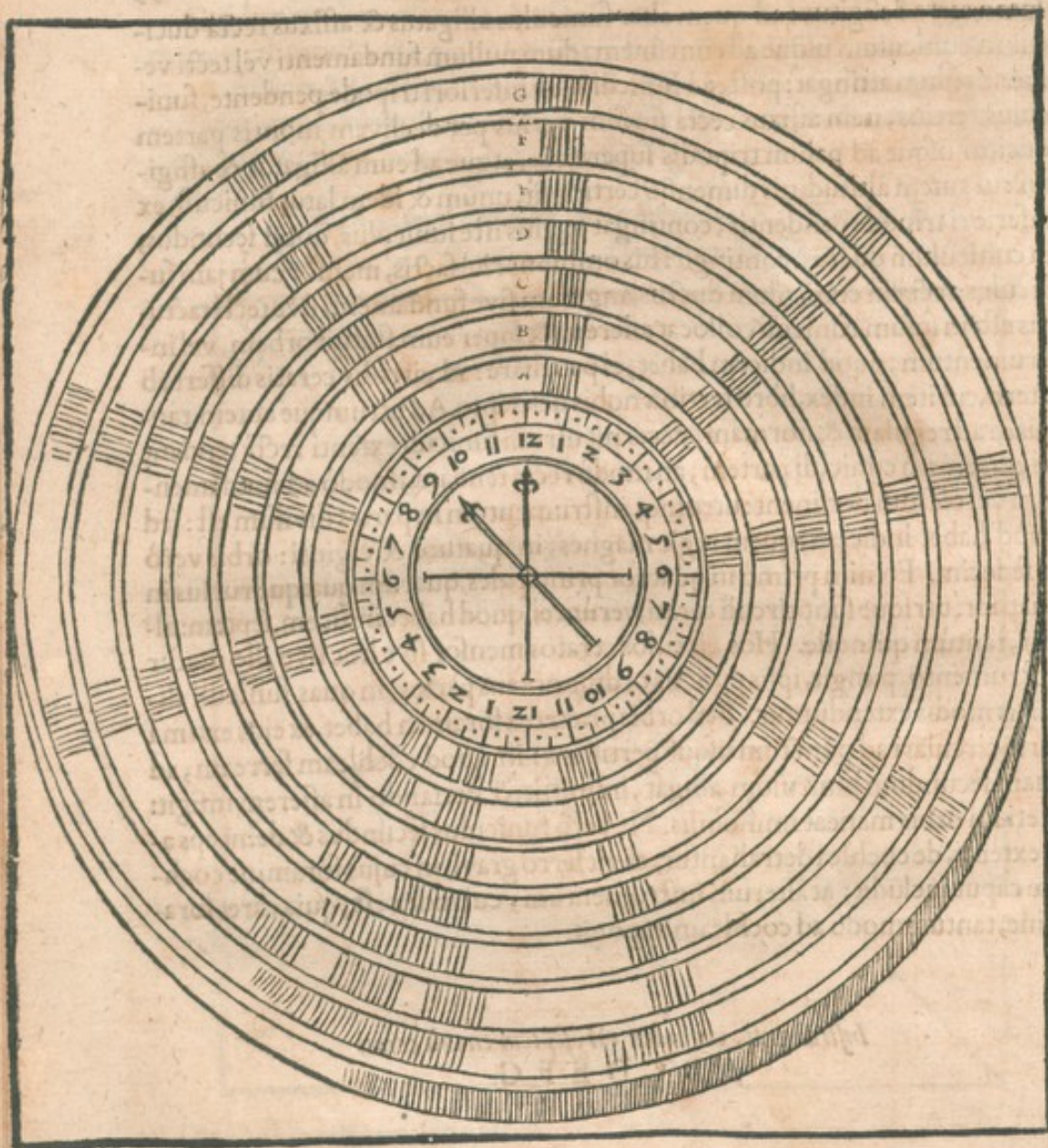
Atque hæ rationes altitudinis putei & longitudinis cuniculi, dimetiendæ tunc veræ sunt, cum vena atque sic etiam puteus vel putei uno eodemque tenore recta vel obliquè usque ad cuniculum descendit: similiter cum cuniculus recta ad puteum pertingit: at cum uterque modò in hanc, modò in illam partem se flectit, si neutrius spacium fuerit perfossum: nemo omniù mortalium tam acri est ingenio, ut quantum de recto curriculo deflectant, animo possit cernere: sin totum alterutrius, de alterius quidem longitudine, de alterius verò altitudine facilius possumus existimare: itaque locus cuniculi, qui est sub puteo jam primùm fodi cœpto, ex dimetiendo sic discitur. Ad os cuniculi primò figitur typus, itemque ad puteum, qui fodi cœpit, aut ad locum in quo fodietur puteus. Tripus autem fit ex tribus palis in terram infixis, & asserculo quadrangulo, super quem instrumentum, partes mundi indicans, statuitur, in palos imposito & ad ipsos affixo. Deinde ab inferiori tripode recta in terram demittitur funiculus pondere gravatus: juxta quem funiculū iterum palus in

lus in terra defigitur: ad quem alter funiculus alligatus & affixus rectà ducitur in cuniculum usque ad eum finem, dum nullum fundamenti vel tecti venæ angulum attingat: postea à funiculo, ex inferiori tripode pendente, funiculus tertius, item affixus rectà sursum versus per declivem montis partem ducitur usque ad palum tripodis superioris, atque ad eum alligatur & affigitur: ut autem altitudinis dimensio certior sit, unum & idem latus funiculi, ex inferiori tripode pendentis, contingat tertius iste funiculus, quod secundus, in cuniculum ductus, contingit: his omnibus ritè factis, mensor cum jam funiculus, rectà in cuniculum ductus, angulum sive fundamenti sive tecti tacturus est, in solum cuniculi collocat asserem, & super eum statuit orbem, vel instrumentum; quod indicem habet, ei peculiare: id circulis ceratis differt ab altero, cui item index, libro tertio à nobis descripto. Ad utrumque autem, tanquam ad regulam & normam, decernit utrum funiculi extenti rectà tendant ad extremam cuniculi partem, an modò rectà tendant, modò ad fundamentum vel tectum declinent: utrumque instrumentum in partes divisum est: sed quòd habet indicem, quem regit mænes, in quatuor & viginti: orbis verò in sedecim. Etenim primò in quatuor principales, quarum quæque rursus in quatuor: utriusque sunt circuli cerati, verum ei, quod habet indicem, septem: alteri, tantum quinque. Hos circulos ceratos mensor sive hoc sive illo utatur instrumento, pungit, ipsis punctis ordine notans partes, in quas funiculi diversis modis extenduntur. Sed orbis præterea foramen habet, ex ejus extrema parte circulari ad punctum usque pertinens: in quod cochleam ferream, ad quam secundum funiculum alligat, immittit, & versando in asserem infigit: ut etiam orbis maneat immobilis. Ne verò funiculus secundus & deinceps alii extenti, de cochlea detrahantur, cavet ferro gravi, in cujus foramine cochleæ caput includit: at alterum instrumentum, cui index est, quia caret foramine, tantummodo ad cochleam apponit.

Instrumenti, cui index est, septem circuli cerati
A B C D E F G.

Hic inferatur pagina, picturam Orbis quinque circularum
ceratorum continens.

Ut autem instrumentum in priorem vel posteriorem partem non incli-
net, atque ita nec mensura in maiorem quàm par sit, longitudinem excre-
scat, super ipsum libellam stativam collocat: cuius ligula, si instrumentum in neu-
tram partem propèderit, nullos numeros, sed eorum principium demōstrat.

Libella

Libella stativa A. Eius ligula B. Libella & ligula C.

Sed redeo ad nostras fodinas. Si mensor intus
tibus voluerit arcarum terminos constituere & pang

Sed cum jam mensor singulis cuniculi angulis diligenter observatis tantam ejus partem dimensus fuerit, quantam dimetiri debuit, sub dio in æquata planicie, rursus singulis angulis non minori diligentia observatis, eodem modo dimetitur: atque primo ad quencumque angulum, prout trianguli ratio & ars hoc postulant, rectum funiculum, tanquam lineam, adjicit. Deinde funiculum, per devexam montis partem ascendentem, sic oblique extendit, ut inferiori capite prius hujus recti funiculi caput attingat: tum tertium funiculum similiter recta, & quidem sic, ut superiori suo capite superius secundi funiculi caput contingat, inferiori posterius primi funiculi. Tertiæ autem funiculi longitudo altitudinem putei, ut supra dixi, demonstrat simul & partem cuniculi, ad quam putei fossa depressa pertinet. Si verò ad cuniculum puteus unus vel plures per intermedias fossas latentes & puteos pertinuerint, mensor à proximo, qui sub dio est, orsus, brevius & citius altitudinem fodiendi putei dimetitur, quam si ordiatur ab ore cuniculi. Primo autem intervallum subdiale, quod est inter puteum effossum & effodiendum, metitur: tum omnium puteorum, quos metiri oportet, obliquitatem, & omnium fossarum latentium, quibus quodam modo conjunguntur, longitudinem usque ad cuniculum. Postremo cuniculi partem, atque his omnibus recte factis, altitudinem putei & locum cuniculi, ad quem puteus pertinebit, demonstrat. Sed interdum ibi puteus rectus admodum altus fodiendus est, ubi prius est obliquus: & quidem iccirco, ut onera machinis directio sursum sublevare & extrahi possint: sub dio certe ea, quam versant equi: intra terram eadem & iis, quas impetus aquarum circumagit: itaque talem puteum, si necesse fuerit fodere, mensor primo cochleam ferream versando in superiorem veteris putei partem infigit: atque ab ea funiculum demittit usque ad primum angulum, ubi rursus infigit cochleam, rursusque demittit funiculum usque ad secundum angulum. Id autem iterum ac sæpius facit, & quidem usque eo dum funiculus ad imum puteum pertineat. Deinde ad quamque funiculi partem inferius applicat hemicyclium, & semicirculum ceratum prope quamque lineam, quam ligula demonstrat, pungit, & numero, ne perturbetur ordo, signat: tum singulas funiculi partes altero funiculo, ex philyristiliæ facto, dimetitur: postea cum ex puteo rediit, secernit se ab aliis, & puncta ex hemicyclii semicirculo cerato transfert in aliquem orbis circulum, item ceratum. Postremo funiculis in æquata planicie extentis angulos, ut trianguli ratio hoc postulat, metitur: ac docet, qua parte fundamenti, qua tecti saxa excindenda sint, ut puteus recta descendat. Quod si mensor fodinæ dominis ostendere debeat locum fossæ latentis vel cuniculi, in quo puteus etiam sursum versus fodiendus sit, ut citius perforetur, ab inferiore fossa latente vel cuniculo discedit: etiam initium facit spacio ferè unius anguli ultra eum, fossa depressa pertinet: ubi eam fossam latente rem puteum, qui ab ipsa ad superiorem vel posteriorem partem non inclique putei obliquitatem habet majorem quam par sit, longitudinem excrescat, Deinde similiter superiorem collocat: cujus ligula, si instrumentum in neufoditur, & superius fuerit, nullos numeros, sed eorum principium demonstrat.

pertingat, metitur: atque ex ea dimensione cognoscit quo loco fossæ latentis vel cuniculi sursum versus fodiendum sit, & quot venæ fodiendæ passus restent, ut puteus perfodi possit. Dixi de priori dimetiendi ratione, nunc dicam de altera. Cum una vena propius ad alteram accedit, & earum diversi sunt possessores, qui nuper venerunt in possessionem sive cuniculum, vel fossam latentem agant, sive puteum fodiant, in veterum dominorum quadratum nullo jure invadunt, aut invadere videntur: quocirca hi plerumque jus suum repetunt, aut persequuntur judicio. Sed mensor vel ipse controversiam inter dominos dirimit, vel arte sua iudices instruit ad decernendum, ut alter ab alterius metallo manus absteineat. Itaque primò utriusque partis fodinas metitur funiculis canabinis & ex philyris tiliaë factis: & ad eos orbe, vel instrumento, cui index est, applicato punctis notat partes, in quas extenduntur. Deinde funiculos in æquata planicie extendit: tum ab ea parte, cujus domini sunt in antiqua quadrati possessione orsus alteram versus, seu in venæ tecto seu in fundamento fuerit, transversarium funiculum recta secundum sextam instrumenti, cui index est, partem tendit spacio passuum trium & dimidii: atque veteribus dominis suum tribuit. Quod si utrumque unius venæ latus in duobus cuniculis vel fossis latentibus adversis fodiatur, mensor prius expendit inferiorem cuniculum vel fossam latentem, posterius superiorem, & cōsiderat quantum uterque paulatim altior factus sit: utrinque autem viri robusti funiculos extensos sic manu comprehendunt & tenent, ut nihil remittant: utrinque mensor perticas, longas passum dimidium, funiculis supponit: & posteriori quidem parte bacillū breve, quoties eo sibi opus est, perticæ: sed quidam ad perticas funiculos, ut minus vacillent, alligant. Libram verò mensor, ut certius utrinque expendere possit, ad medium funiculum appendit: atque ex ea re cognoscit, utrum alter cuniculus magis quàm alter, similiter altera fossa latens magis quàm altera assurrexerit. Deinde utrinque obliquitatem puteorum metitur, ut utrinque eorum rectitudinem habere possit. Tum facile perspicit quot passuum spacium perfodiendum restet. Cuniculus autem quisque, ut dixi, centum passuum spacio altior uno passu fieri debet.

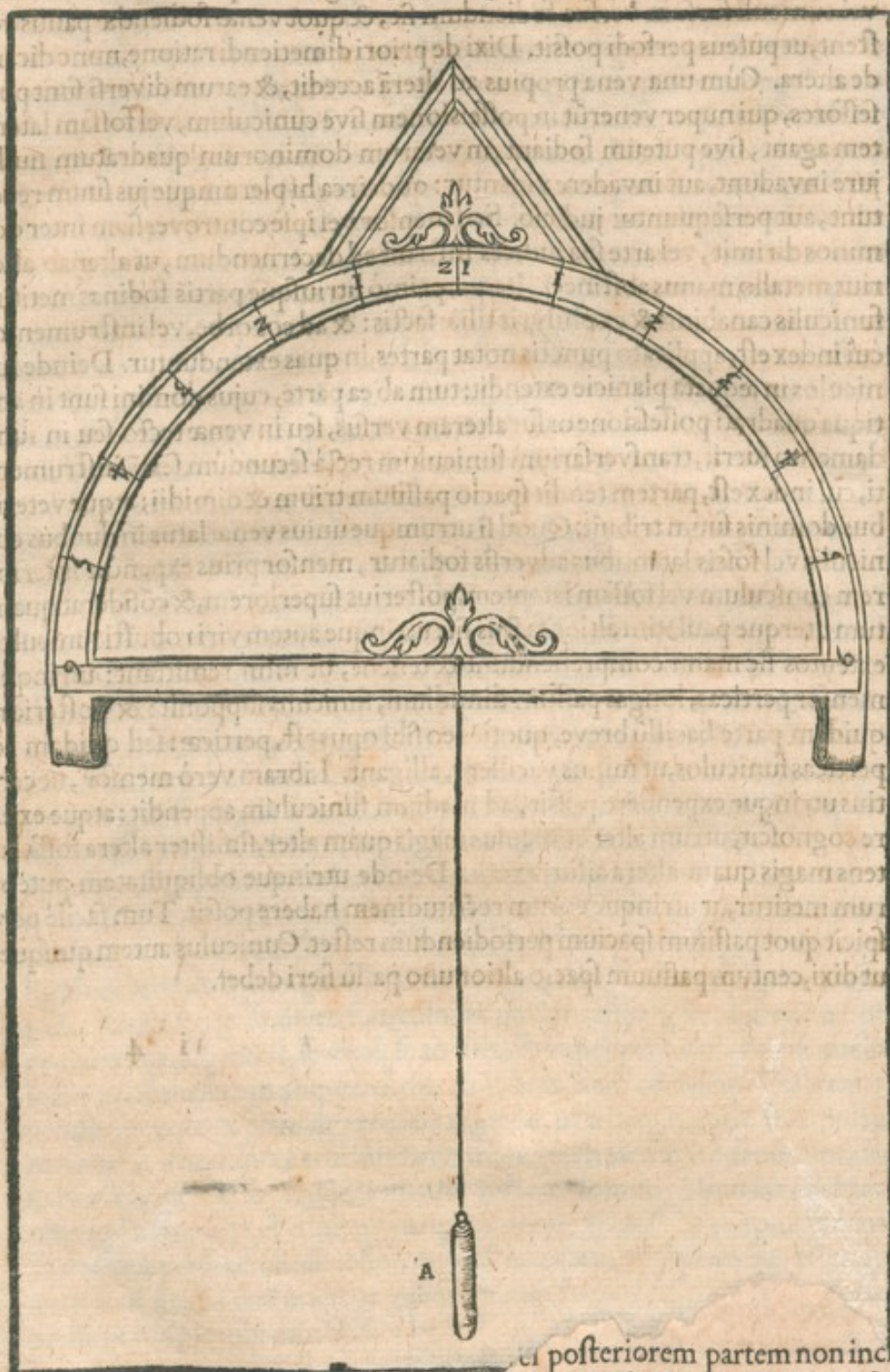
i 4

Sed redeo ad nostras fodinas. Si mensor intus
tibus voluerit arcarum terminos constituere & pang

Libræ pensilis ligula A.

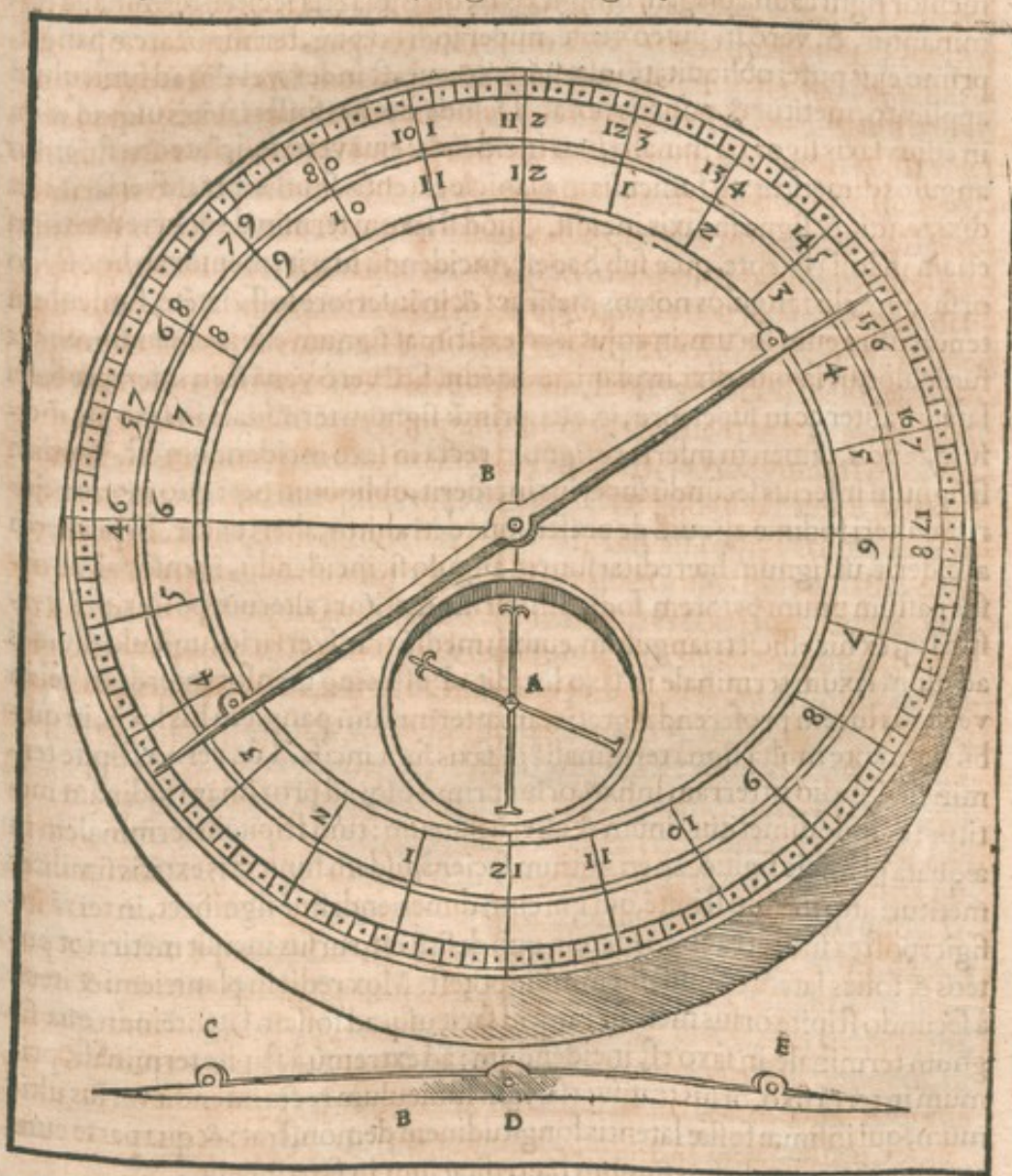
At mensores Alpini cum cuniculo tamquam par sit, longitudinem excrescat, lent, utuntur etiam perticis, parcollocat: cujus ligula, si instrumentum in neubus, quibus sunt cochleae conullos numeros, sed eorum principium demonstrat. *Libella*

Libella

ceratis caret: verum eorum loco in manibus habent chartam, in qua scribunt quamque instrumenti, in posteriorem perticam impositi partem, quam ligula, & funiculus extensus, per ejus tria foramina penetrans, demonstrant, & numeros passuum notant: eadem ligula indicat, utrum funiculus in priorem vel posteriorem partem inclinet. Pensilis autem, ut in libra, non est, sed ad instrumentum affixa, in eo quasi jacet: sed cuniculos iccirco metiuntur, ut scire possint quot passibus facti sint altiores: quot passus inferior à superiori distet: quot passuum intervallum, nondum perfossum, sit inter fossores, qui adversi cavant unam eandemque venam vel fibram transversam, aut duas, quarum altera in alteram vergit.

Instrumenti index A. Ejus ligula B. Ligulae foramina C D E.

Sed redeo ad nostras fodinas. Si mensor intus in cuniculis, vel fossis lateribus voluerit arcarum terminos constituere & pangere signo in saxu inciso, quemad-

quemadmodum magister metallicorū supra terram easdē finib. definivit, tūc primò locū cuniculi vel fossæ latentis, quæ est sub stipite terminali, ex dimetiendo, eo quæ supra explicavi modo, discit: ultra eum locum, in cuius saxū existimat signum esse incidendum, funiculū extendens. Deinde iisdem funiculis in æquata planitie extentis ab ea supremi parte, quæ stipitem terminalem designat, orsus infimū versus rectā secundū sextā instrumenti, cui index est, partē tendit transversarium: tum infimi funiculi parte, quæ est ultra eam, ad quam transversarius pertinet, ablata demonstrat quo loco signum terminale & hæreditarium sit in saxū cuniculi vel fossæ latentis incidendū. Inciditur aut id præsentib. duumviris juratis, utriusq; fodinæ præfecto & præside. Ut enim magister metallicorū, iisdem præsentibus, stipites terminales in terram infigit, ita mensor signi causā plagam infligit saxis; quæ ipsa etiā iccirco terminalia nominantur. Si verò in puteo venæ, nuper fodi cœptæ, terminos areæ pangat, primo ejus putei obliquitatē instrumento, cui est index, vel alio ad funiculum applicato, metitur & punctis notat. Deinde omnes fossas latētes usq; ad eam, in cuius saxis signa terminalia sunt incidenda: ejus verò fossæ latentis singulos angulos dimetitur: tū funiculis in planicie extentis similiter transversariū, ut dixi, tendit, & signa in saxis incidit. Quod si saxum terminale & hæreditarium etiam in fossa latente, quæ sub hac est, incidendū fuerit, mensor ab hoc signo orsus, singulos angulos notans metitur: & in inferiore fossa latēte, funiculū tendit ultra eum locum, in cuius saxo existimat signum esse incidendum: mox funiculos, ut sæpius dixi, in planicie extēdit. Etsi verò vena se in inferiore fossa latente aliter ac in superiore, in qua primū signum terminale in saxo est incisum, tendit, tamen in inferiore signum rectā in saxo incidendum est. Etenim si signum inferius secundū superius incidērit, obliquum fiet: quo modo injuriose alteri fodinæ aliquid de possessione detrahitur, alteri datur. Si præterea acciderit, ut signum hæreditarium in angulo sit incidendū, mensor ab eo orsus passum unum priorem fodinam versus metitur, alterum posteriorem versus: atq; ex his efficit triangulum, eumq; mediū transversario funiculo dividēs ad illum saxum terminale in saxo incidit. Postremò mensor interdum rei in veritatis lucem proferendæ gratia, areæ terminum pangit in his locis, in quibus jam antè multa signa terminalia in saxis sunt incisa. Tūc verò à stipite terminali, sub dio in terram infixō, orsus primò usq; ad proximam fodinam metitur: deinde dimetitur unum & alterū puteum: tum stipitem terminalem in æquata planicie figit: & ab eo initium faciens, iisdem funiculis extētis similiter metitur: atq; iterum stipitē, qui ipsi eum dimetiendi finē significet, in terrā infigit: postea sub terra ab eo loco, in quo desitū est, rursus incipit metiri tot puteos & fossas latentes, quot meminisse potest. Mox redit in planiciem: & iterū à secundo stipite orsus metitur: atq; id facit usq; ad fossam latentem, in qua signum terminale in saxo est incidendum: ad extremū à stipite terminali, primum in terra fixo, orsus transversarium funiculū rectā intendit versus ultimum, qui infimæ fossæ latentis longitudinem demonstrat: & qua parte eum attingit, ea verè judicans signum hæreditarium in saxo incidit.

107

LIBER SEXTUS.

GEORGII AGRICOLAE DE RE METALLICA

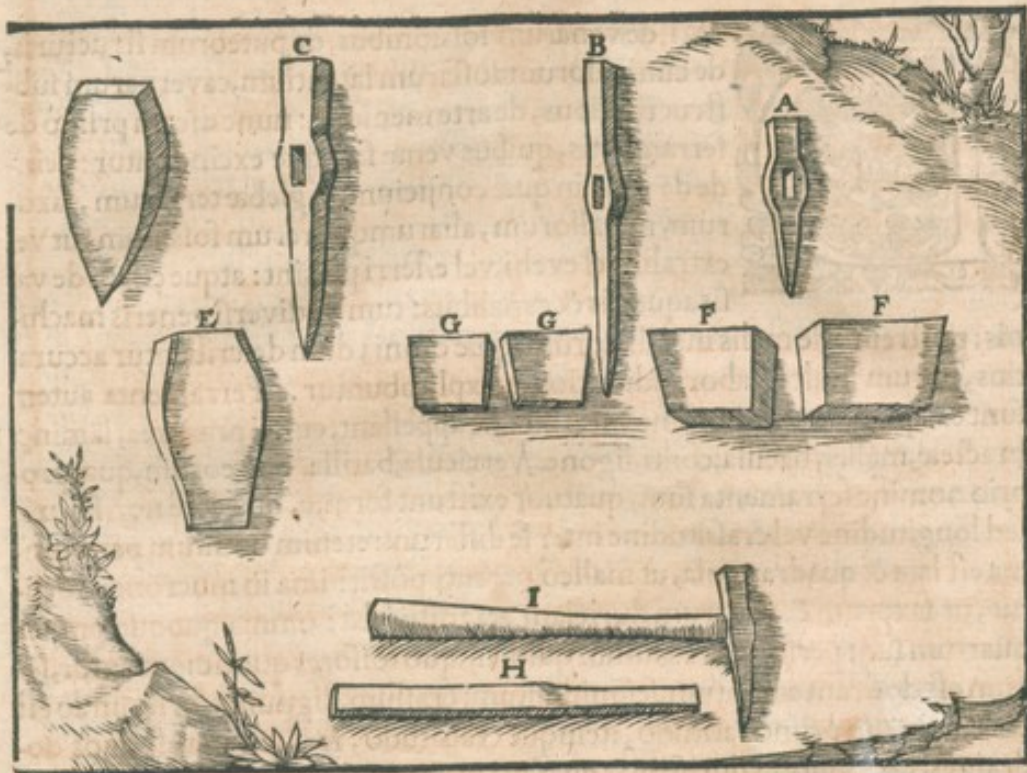
LIBER SEXTUS.

DIXI de venarum fossionibus, de puteorum structuris, de cuniculorum, fossarum latentium, cavernarum substructionibus, de arte mensoris: nunc dicam primò de ferramentis, quibus venæ saxaque excinduntur: deinde de vasis in quæ conjiciuntur glebæ terrarum, saxorum, metallorum, aliarumque rerum fossilium, ut vel extrahi, vel evehi, vel efferri possint: atque etiam de vasis aquariis & canalibus: tum de diversi generis machinis: postremò de malis metallicorum, quæ omnia dum describentur accuratius, iterum multæ laborandi rationes explicabuntur. Ferramenta autem sunt ea, quæ proprio nomine metallici sic appellant, cunei præterea, laming, bractææ, mallei, bacilla, conti, ligones, verricula, batilla. Sed eorum, quæ proprio nomine ferramenta sunt, quatuor existunt formæ, quæ ferè non figurâ, sed longitudine vel crassitudine inter se differunt: etenim omnium pars summa est lata & quadrangula, ut malleo percuti possit: ima in mucronem definit, ut saxorum & venarum duriciam acie diffindat: omnia quoque præter quartum sunt perforata. Primum quidem, quo fossores quotidie utuntur, longum est dodrantem: latum, sesquidigitum: crassum, digitum. In secundo est eadem quæ in primo latitudo, itemque crassitudo, sed longum est duos dodrantes, quo fossores durissimas quasque venas sic findunt, ut rimis fatiscant. Tertium eandem quam secundum longitudinem assumit, verum paulò latius & crassius est: quo fodiunt solum eorum puteorum, qui paulatim colligunt aquas. Quartum ferè longum est palmos tres & digitum unum: crassum, digitos duos: suprema parte latum digitos tres, media palmum, ima, ut cætera cuspidatum. Hoc venas duriores excindunt. Verum primi ferramenti foramen à summa parte distat palmum: secundi & tertii, digitos septem. Quodque verò circa foramen hinc illincque extuberat, in id indunt manubrium ligneum: quod altera manu tenent, cum ferramentum, ad saxa applicatum, malleo feriunt. Hæc ferramenta majora vel minora, prout res hoc postulat, fabricari solent. Omnia retusa fabri ferrarii rursus, quoad fieri potest, acuunt. At cuneus plerunque longus est palmos tres & digitos duos: latus, digitos sex: summa parte ad palmi altitudinem crassus digitos tres, deinde paulatim tenuior, ut ima fiat acut⁹. Sed lamina alta & lata est digitos sex: summa parte crassa digitos duos, ima sesquidigitum. In bractea verò est eadem, quæ in lamina altitudo & latitudo, sed admodum tenuis est. His omnibus, ut proximo libro explicavi, utuntur cum venas durissimas excindunt. Atque etiâ cunei, laminae, bractææ, modò majores, modò minores solent confici.

Ferra-

Ferramentum primum A. Secundum B. Tertium C.
 Quartum D. Cuneus E. Lamina F. Bractea G.
 Manubrium ligneum H. Manubrium in primo ferra-
 mento inclusum I.

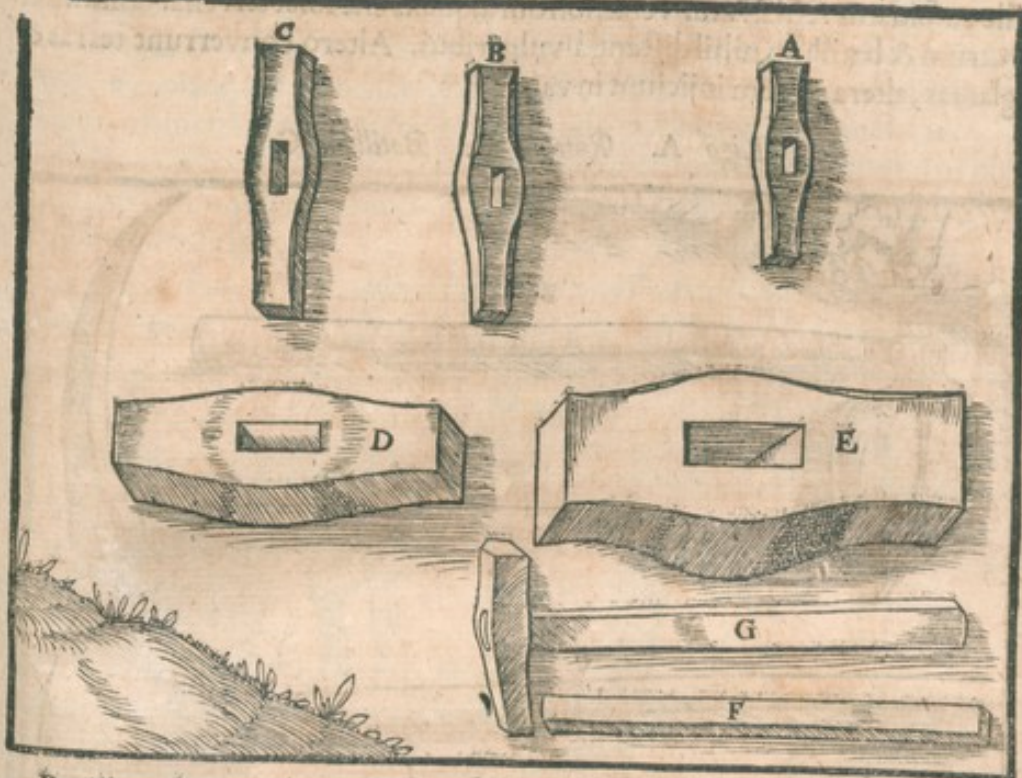

Mallei quoque duplices sunt: minores, quorum manubria foffores una manu tenent: majores, quorum utraque: in illis, quod ad magnitudinem & usum pertinet, triplex est differentia: minimo, tanquam levissimo, percutiunt secundum ferramentum: medio, primum: maximo, tertium: atque is latus & crassius est digitos duos. In majoribus verò bipartita est varietas: parvis quartum ferramentum feriunt, magnis cuneos in fissuras impingunt: illi lati & crassi sunt tres digitos, hi quinque, & longi pedem. Omnes autem media parte, in qua est foramen manubrii capax, extuberant: sed majoribus manubria sunt imbecilliora, ut operarii mallei pondere inclinatiore vehementius ferire possint.

Malleorum minorum Minimus A. Medius B.
 Maximus C. Malleorum majorum Parvus D.
 Magnus E. Manubrium ligneum F.
 Manubrium in minimo malleo inclusum G.

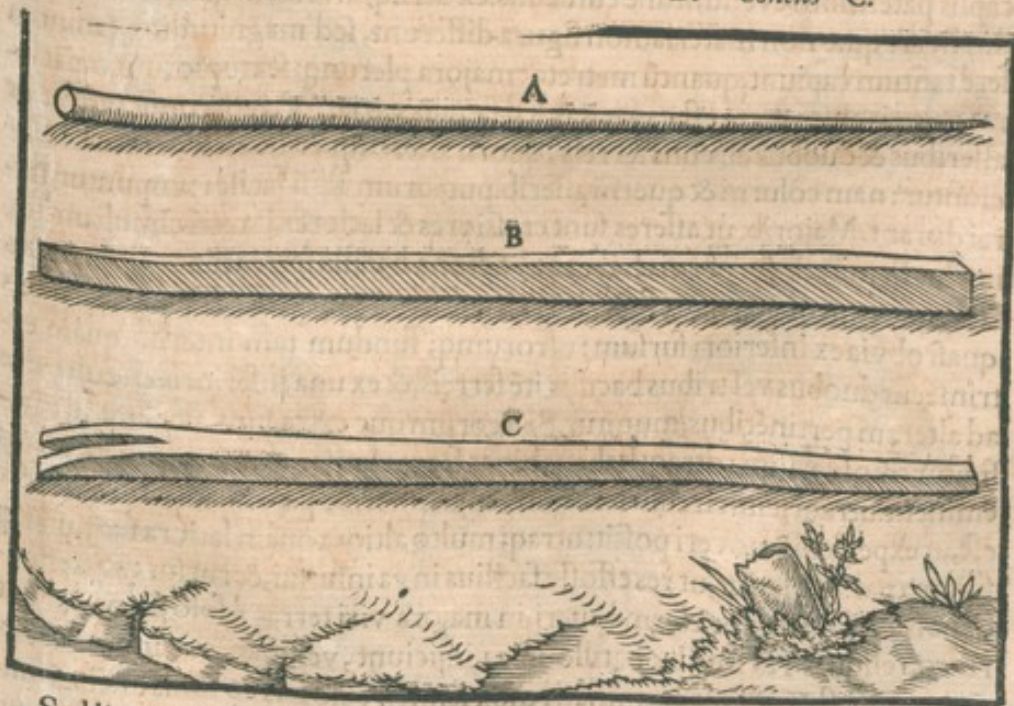
Bacillum

Bacillum ferreum item duplex est: utrumq; ima parte acutum, sed alterum teres, quò puteum, aqua plenum, cum ad eum pertinet cuniculus, perforant: alterum latum, quò de cavernis in solum djiciunt saxa ignis vi mollita, quæ conto detrudi non possunt. Est autem contus metallicorum, ut nautarum, pertica oblonga in capite ferrum habens.

Bacillum teres A. Bacillum latum B. Contus C.

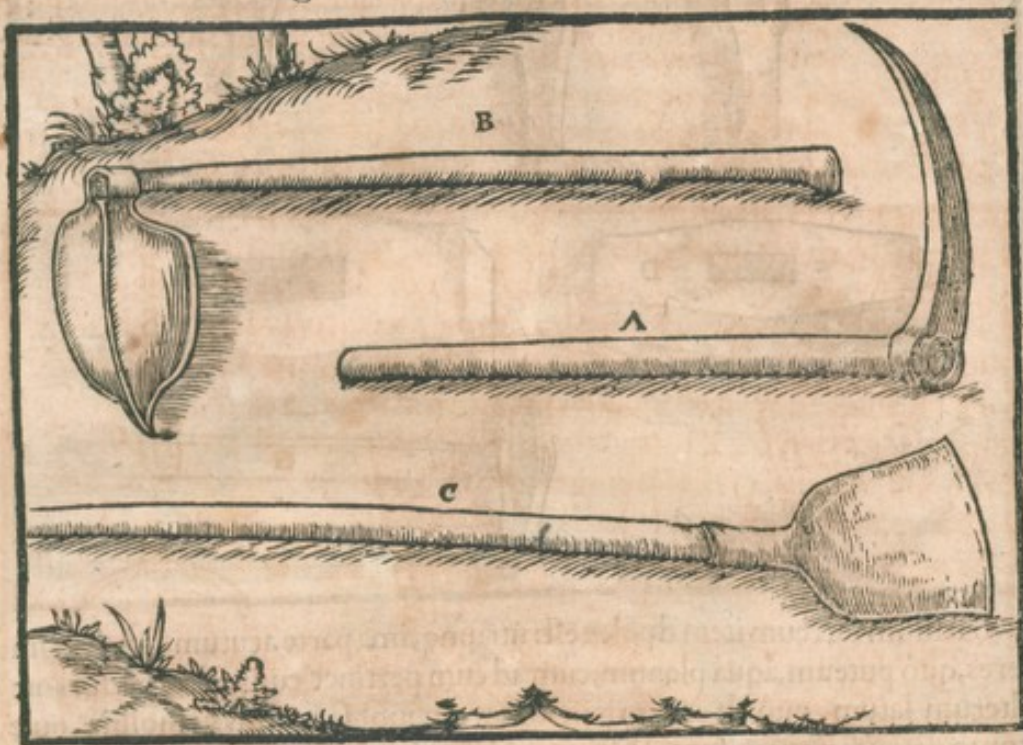

Sed ligo metallicus differt à rustico: nam hic ima parte latus & acutus est:

ille cuspidatus: eo cavatur vena non dura, qualis esse solet terrena. Similiter rutrum & batillum nihil distant à vulgaribus. Altero converrunt terras & glareas, altera easdem injiciunt in vasa.

Ligo A. Rutrum B. Batillum C.

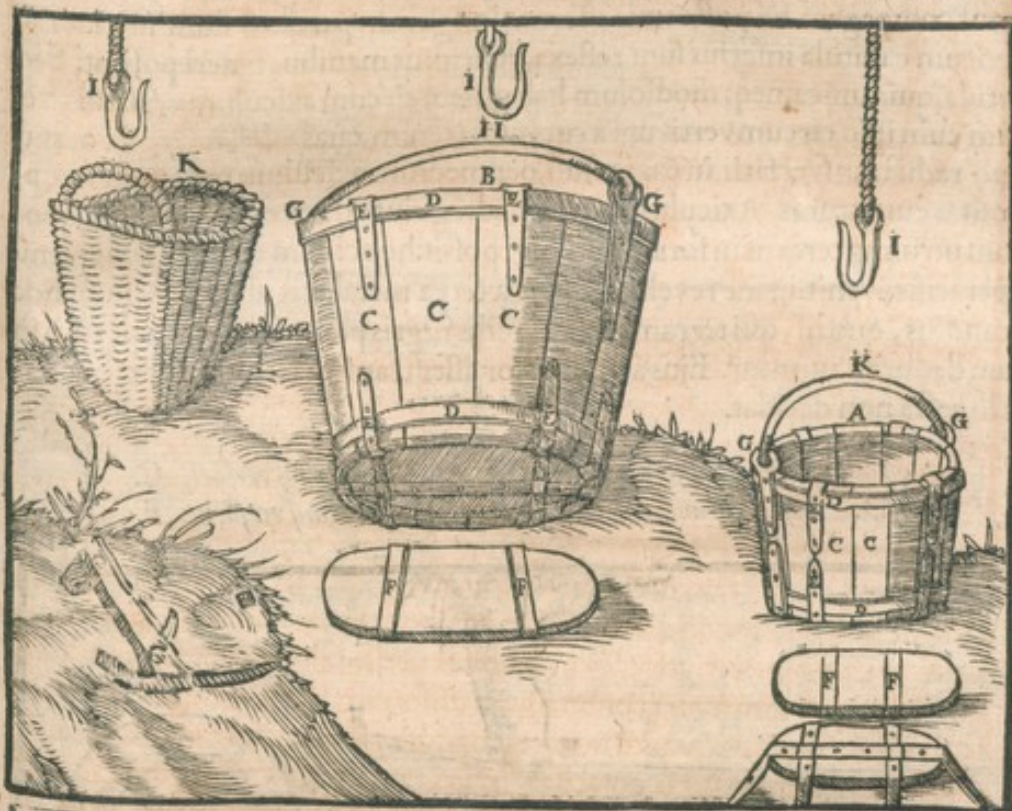

Terræ autem & saxa & res metallicæ, aliæq; fossiles ligone cavatæ vel feramentis excisæ, in vasis, aut corbibus, aut saccis è puteis extrahuntur: cisis vel capsis patentibus evchuntur è cuniculis: ex utrisq; alveis efferuntur. Vasa sunt duplicia: quæ non materia, non figura differunt, sed magnitudine: minora ferè tantum capiunt, quantû metreta: majora plerunq; sextuplo sunt capaciora: neutris enim certa est capacitas, sed sæpius varia. Vtraq; conficiuntur ex asseribus & duobus circulis ferreis, quorû altero superius, altero inferius vinciuntur: nam columni & querni asserib. puteorum illisi facillè rumpuntur, ferrei durant. Majorib. ut asseres sunt crassiores & latiores, ita etiâ circuli utrisq; ut plus firmitatis & roboris habeant, octona bacilla ferrea sunt, aliquantum lata: quorum quaterna ex superiori circulo deorsum procedunt: quaterna eis quasi obvia ex inferiori sursum: utrorumq; fundum tam interius quàm extrinsecus duobus vel tribus bacillis itè ferreis, & ex una inferioris circuli parte ad alteram pertinētibus, munitur. Sed eorum quæ extra sunt, alterum ad id affigitur transversum: utraq; habens binas ferreas ansas, quæ superius extāt atq; eminent: utraq; semicirculû ferreum, cujus inferior pars inclusa in ansis recta est, ut expeditius moveri possit: utraq; multo altiora quàm latiora sunt, utrisq; summa pars est latior, ut res effossæ facilius in ea infundi, & rursus ex eis effundi possint. In minora ferè pueri, in majora viri terras è solo putei trahunt rutro, reliquas res fossiles batillo in ea injiciunt, vel manibus ingerunt: ex qua re ingestores sunt nominati: mox semicirculo ferreo funis ductarii unicum implicant: tû machinis extrahuntur: minora quidè, quod ipsis levius onus sit im-

fit impositum, ea quàm versant homines: majora, quòd gravius, ea quàm equi circumagunt. Quidam verò in vasorum locum substituunt corbes, quæ tantundem capiant, aut, quod leviores quàm vasa sint, etiam plus. Quidam saccis, ex taurinis tergoribus factis, pro vasis utuntur: quorum semicirculos ferreos unco prehendit funis ductarius: eorum plerunq; tres rebus effosis plenè simul extrahuntur, tres demittuntur, tres à pueris implentur: hi Snebergi usitati sunt, illæ Fribergi.

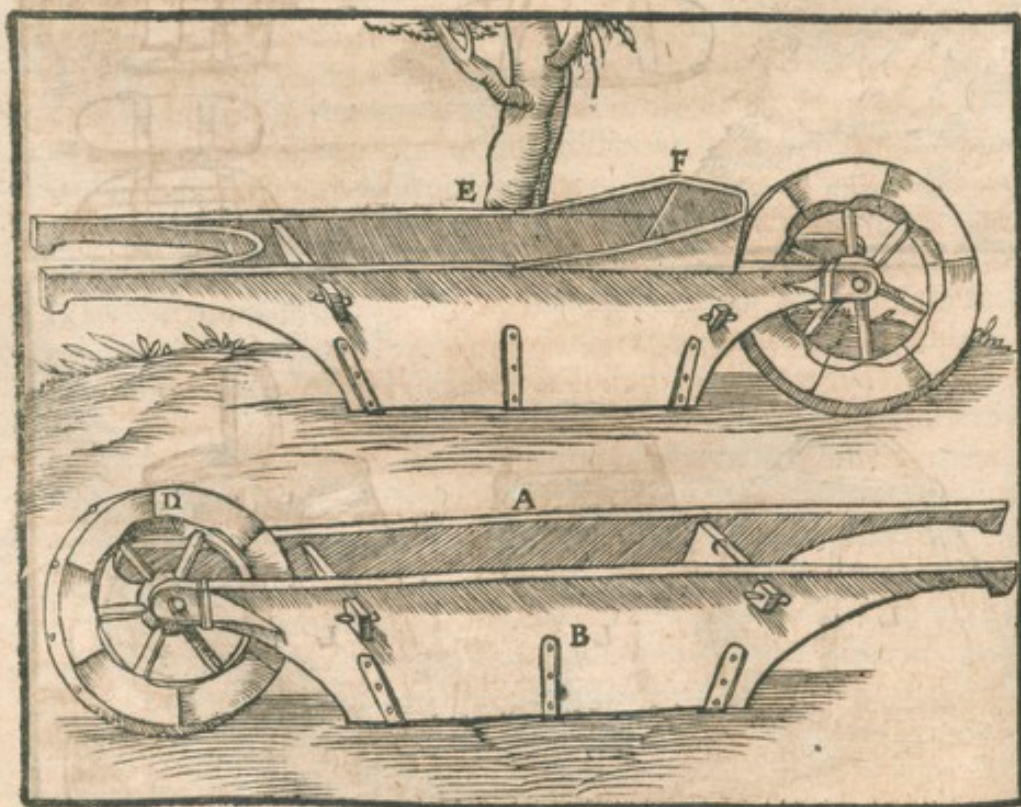
Vas minus A. Vas majus B. Asseres C. Circuli ferrei D. Bacilla ferrea E. Bacilla ferrea fundi F. Anse G. Semicirculus ferreus H. Vncus funis ductarii I. Corbis K. Sacci L.

Quod autem nunc ciseum appellamus, vehiculum est unam habens rotam non duas, ut id quod equi trahunt: ipsum rebus fossilibus refertum, ex cuniculis vel casis ab operario evehitur: sed hoc modo formatur. Asseres duo longi circiter quinque pedes, alti unum, lati duos digitos eliguntur: quorum partes primae futurae ad unius pedis longitudinem, postremae ad duum pedum inferius excinduntur, mediae remanent integrae. Deinde primae excavantur, ut in earum foraminibus circularibus axiculi capita circumagi possint. Mediae vero bis perforantur & prope imum, ut capitula duarum trabecularum, in quas imponuntur asseres, recipiant: & in medio, ut capitula duorum asservariorum: atque clavi, in his capitibus foras eminentibus infixi, totam firmant compagem. Ex postremis asservum longorum partibus fiunt manubria: quorum capitula inferius sunt reflexa, ut firmiter manibus teneri possint. Sed rotula, quia unica, neque modiolum habet, neque circum axiculum versatur, verum cum ipso circumvertitur: à curvaturis enim, quas *ἀψιδας* Graeci vocant, duo radii transversarii, in eas inclusi, per medium axiculum penetrant in oppositas curvaturas. Axiculus autem quadrangulus est, exceptis capitibus, quorum utrumque teres ut in foramine volvi possit: hoc ciseum terris & saxis plenum operarius evehit, inane revehit. Est praeterea metallicis alterum ciseum hoc grandius, quo hi, qui terram, cum lapillis nigris permistam, lavant, rivis in eam deductis, utuntur. Ejus autem prior asserv transversarius altior est, ut terra ingesta non decadat.

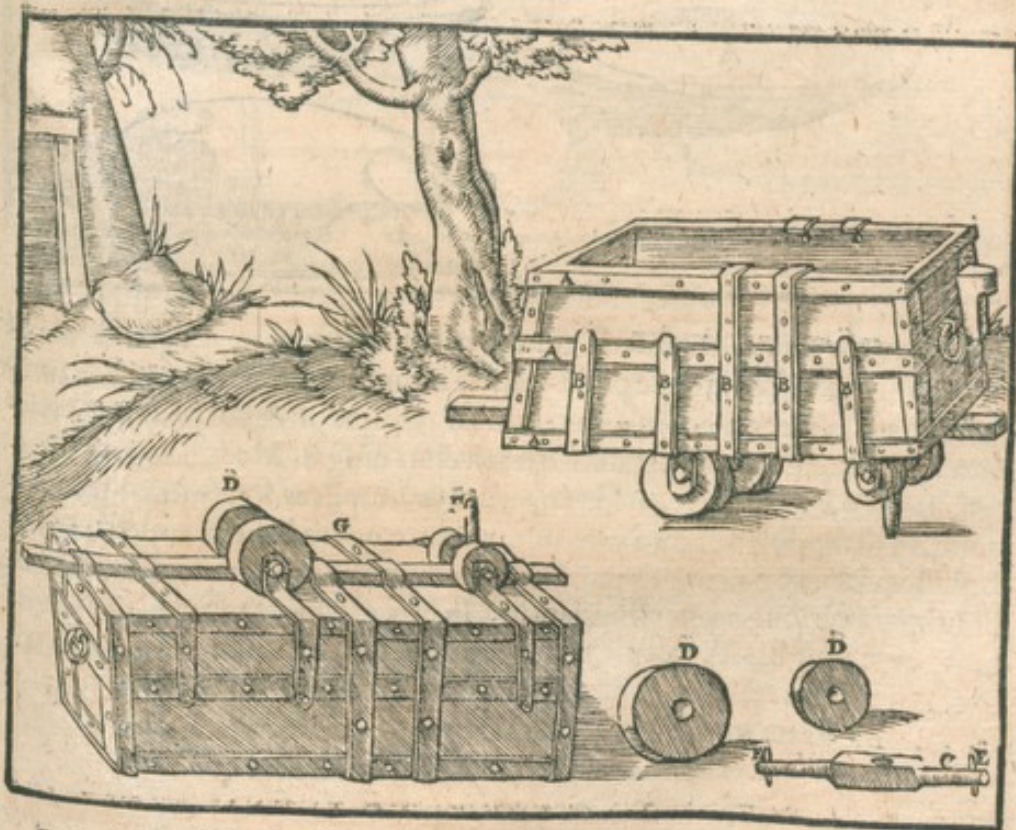
Ciseum minus A. Asseres ejus longi B. Asseres transversarii C. Rotula D. Ciseum grandius E. Ejus prior asserv transversarius F.

Capsa autem patens dimidio capacior est quam cistum: longa ferè pedes quatuor, lata & alta circiter pedes duos & dimidiū: sed quia ei figura est quadrangula, tribus laminis quadrangulis vincitur ferreis: & præter eos undiq; bacillis ferreis munitur: ad ipsius fundum duo axiculi ferrei sunt affixi, circum quorum capitula utrinq; orbiculi lignei versantur: qui, ne ex axiculis immobilibus decidant, parvis clavis ferreis cavetur: ut magno illo obtuso ad idem fundum affixo, ne à trita via, hoc est, cavo trabium aberrant. Eam capsam vector ipsius partem posteriorem manibus tenens & protrudens, evehit onustâ rebus fossilibus, vacuum revehit. Quoniam verò cum movetur, sonum efficit, qui nonnullis visus canum latratui similis, canem vocarunt. Hac capsâ utuntur si quando ex longissimis cuniculis onera evehunt, & quòd moveatur facilius, & quòd gravius onus ipsi possit imponi.

Capsæ quadranguli ferrei A. Ejus bacilla ferrea B. Axiculus ferreus C. Orbiculi lignei D. Parvi clavi ferrei E. Magnus clavis ferreus obtusus F. Capsa eadem inversa G.

Sed alveos cavant ex singulis arborum truncis: quorum minores longi sunt plerumq; duos pedes, lati unum: hos metallo refertos, præsertim cum multum non effoditur, è puteis & cuniculis, vel humeris egerunt, vel funiculis, ex collis pendentibus, devinctos efferunt. Veteres quicquid effossum erat humeris egressisse Plinius auctor est. Verum ea ratio onerum exportandorum, quia plures homines magis laboribus defatigat, & multa pecunia in operas erogatur, spreta à nostris & repudiata. Majorum autem alveorum longitudo est ad tres pedes, latitudo palmipedalis: in quibus terras metallicas

experimenti potissimum gratia lavant.

Alveus minor A. Funiculus B. Alveus major C.

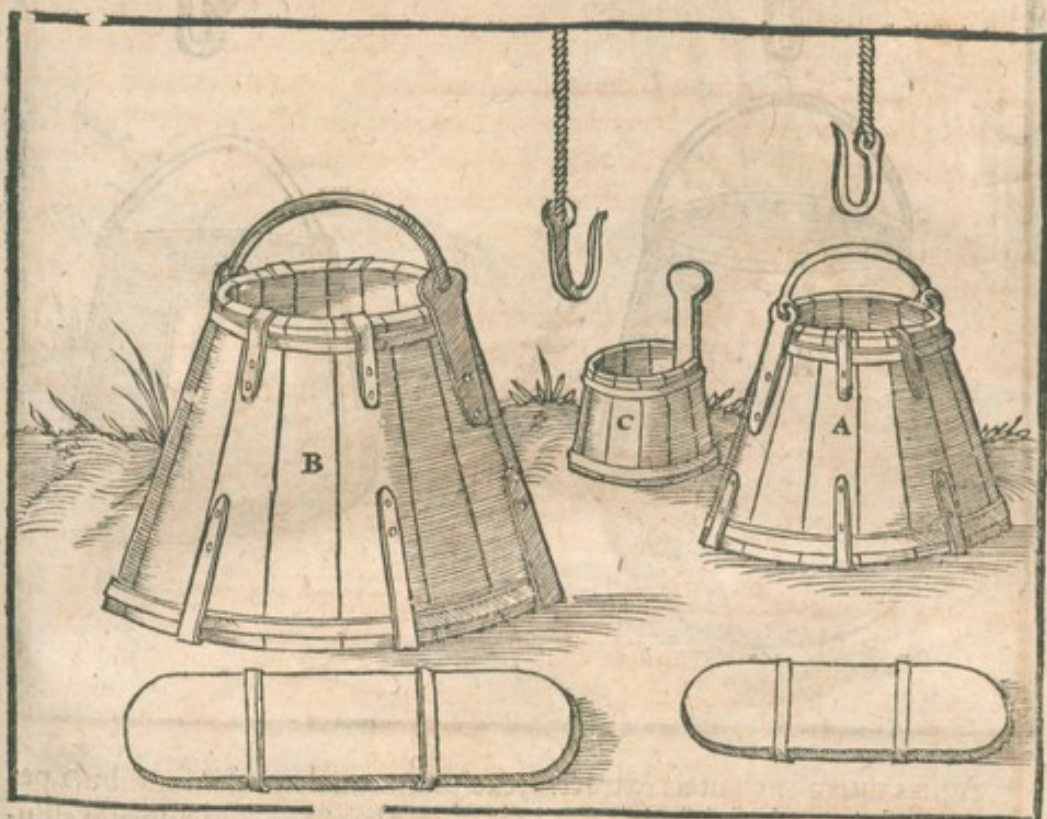

At aquaria vasa differunt usu, quem habent, & materia, ex qua formantur. Nam quibusdam aqua è puteis hausta infunditur in alia, ut situlis: quædam aquarum plena machinis extrahuntur, ut moduli & bulgæ. Alia sunt lignea, sicuti situlæ & moduli: alia scortea, veluti bulgæ. Moduli autem aquarii æque ac vasa, in quæ res aridæ ingeruntur, duplices sunt, minores & majores: sed hi moduli distant à vasis summa parte, quam habent angustiore: & quidem iccirco ne, cum ex puteis, maximè multum devexis, trahuntur & illiduntur asseribus, aquæ effundantur. In hos modulos aquas situlis infundunt, quæ sunt lignea vascula, non ut moduli in summo angusta, neq; vineta circulis ferreis, sed columnis, quod neutrum necessitas flagitet: atq; hic etiam moduli minores extrahuntur ea machina, quam versant homines: majores ea quam equi circumagunt.

Modulus

Modulus minor A. Modulus major B. Situla C.

Sed bulgas nostri nominant maximos illos utres aquarios, qui constant ex taurinis tergoribus duobus, vel duobus & dimidio: ex his bulgis tritis & usitatis primo excidunt pili, atq; glabræ & candidæ fiunt. Post id temporis rumpuntur. Quod si parum, in partem ruptam bacilli teretis & striati particula immittitur, ac in ipsius strias bulga rupta undiq; illigata fuitur: sin multum, eam resarciunt particula tergoris taurini. Bulgæ autem unco catenæ ductariæ implicatæ & demissæ merfantur in aquis, & quàm primum eas hauserint, machina maxima extrahuntur: duplices verò sunt: alteræ per se hauriunt aquas: in alteras ba tillo ligneo agitatae quodammodo infunduntur.

*Bulga per se hauriens aquas A. Bulga in quam
aque pala agitatae infunduntur B.*

Aquas autem, ex puteis extractas, excipiunt canales, vel infundibula, per quæ transmittuntur in canales: similiter aquæ è lateribus cuniculorum effluentes in canales derivantur. Hi constant ex binis trabibus excavatis, & arctè conjunctis, ut aquas profluentes possint continere: ex ore cuniculi usq; ad extremam ejus partem pertinent asseribus connecti, ne terra vel saxum in eos incidens, aquarum cursum impediat. Quòd si multus limus paulatim in ipsis subsederit asseribus sublatis purgantur, ne, quod etiam tunc eis accidit, obstruantur & obturentur. Quos autem canales metallici extra terram infundibulis, quæ sunt ad casas puteorum, subjiciunt, eos plerunq; cavant ex singulis arboribus. Infundibula verò ferè conficiuntur ex quatuor asseribus, sic inferius excisis & conjunctis, ut summa infundibulorum pars fiat latior, angustior ima.

Canalis A. Infundibulum B.

Quæ

Quæ sint ferramenta metallicorum, quæ vasa satis ostendi: nunc machinas exponam, hæ triplices sunt, tractoriæ scilicet, spiritales, scanforiæ. Tractoriis onera ex puteis extrahuntur. Spiritales aerem conceptum ex ore suo inflant in cuniculos vel puteos: quod ni fiat in nonnullis fossiores laborare sine magna spirandi difficultate non possunt. Scanforiæ sunt scalæ, quarum gradibus metallici descendunt in puteos: & ex eis rursus ascendunt. Tractoriarum variorum & diversarum sunt formæ: & quædam ex ipsis multum artificiosæ: & nisi ego fallor, veteribus incognitæ: quæ iccirco inventæ sunt, ut & aquæ trahi possint ex terræ profundo, ad quod nulli cuniculi pertinent: & res fossiles ex puteis, quos item nulli contingunt cuniculi, vel longissimi. Quoniam verò puteorum non eadem est altitudo, in istius generis machinis magna varietas existit: sed earum, quibus onera sicca ex puteis extrahuntur, formæ quinque potissimum sunt usitatæ, quarum prima sic conficitur. Tigna duo, quam puteus, paulo longiora, collocantur: alterum in fronte putei, alterum in tergo. Eorum partes extremæ habent foramina, in quæ pali, ad imum cuneatiores, immissi altius in terram adiguntur, ut maneant immobilia. Habent præterea formas, in quibus inclusa sunt capita duorum tignorum transversariorum: quorum unum dextrum putei latus occupat: alterum tantum abest à sinistro, ut inter ipsa locus sit aptus ad scalas affingendas: in horum tignorum transversariorum formis, quæ in media eorum sunt parte, stipites vel asseres crassi infiguntur, & configuntur clavis ferreis: in quorum stipitum vel asserum cava, crassis laminis ferrata conjiciuntur fuculæ capita: utrumque autem caput, ex stipitis aut asseris cavo foras eminens, est inclusum in forma alterius capitis, ligni longi sesquipedæ, lati palmum, crassi tres digitos: sed utrumque ejus caput latum est digitos septem: in alterum verò inclusus est vectis, teres item longus sesquipedæ.

circa

circa verò fuculam funis ductarius involvitur, & ejus media pars ad ipsam religatur: at utraq; ejusdem ansa habet uncum ferreum, qui vasis semicirculo implicatur: itaq; vectibus coacta fucula, dum volvitur, semper alterum vas onere plenum ex puteo extrahitur, in eundem demittitur vacuum. Cogunt autem fuculam viri duo robusti, uterq; prope se ciseum habens, in quod, cum vase ei propius fuerit extractum, exoneret. Duo verò vasa plerunq; implent ciseum. Quare ubi quatuor extracta fuerint, uterq; suum ciseum ex casa evchit & evertit: ita fit, ut si putei fodiantur profundi, collis assurgat circa machinæ casam. Quod si vena metallorum fecunda non fuerit, terras saxaq; discrimine remoto profundunt: si fecunda, seorsim exonerata servant, tundunt, lavant. At cum vasa aquaria extrahunt, ea evertentes aquam per infundibula transmittunt in canalem, per quem effluit.

Tignum in fronte putei collocatum A. Tignum in tergo putei collocatum B. Pali cuneati C. Tigra transversaria D. Stipites vel asseres crassi E. Lamina ferrea F. Sacula G. Ejus capita H. Lignum I. Vectis K. Funis ductarius L. Ejus uncus M. Vas N. Ejus semicirculus O.

Altera machina, qua metallici, cum putei sunt altiores, utuntur, à prima differt rota, quam præter vectes habet: eam, si pondus altè non extrahitur, unus vectarius versat, rota in alterius locum succedente: sin altius, tres, rota in quarti locum substituta. Etenim fucula semel mota rotæ volubilitate juvatur,

vatur, ut multò facilius circumagi possit: ad quam rotam aliquot interdum massulæ plumbeæ appenduntur, vel in asserculis, ad eam affixis, includuntur, ut cum versatur pondere depressa ad motum propensior fiat. Quidam eadem de causa duo, vel tria, vel quatuor bacilla ferrea includunt in fucula, eorumque capita massulis plumbeis aggravant: sed ista rota differt à rota currus, & ea, quam fluminis impetus versat. Etenim caret pinnis, quæ rotæ, quam vertit flumen, sunt: caret modiollo, qui est currus rotæ. Ejus autem loco habet fuculam crassam: in cujus formis inferiorum radiorum capita sunt inclusa, ut superiora in curvaturarum formis: cum tres vectiarii hanc machinam torquent in orbem, tunc ad alterum fuculæ caput quatuor vectes recti sunt in eo inclusi: ad alterum unicus ille in metallis usitatus, qui è duobus membris constat: quorum teres, quod stratum eminet, manibus prehenditur: quadrangulum, quod rectà assurgit, duas habet formas, in inferiore membrum teres includitur, in superiore fuculæ caput. Hunc vectem unus circumagit, illos duo: quorum alter eos trahit, alter trudit. Omnes verò vectiarios, quacumque machinam versant, viros esse robustos necesse est, ut tam magnum laborem sustinere possint.

*Sucula A. Vectes recti B. Vectis usitatus C.
Rotæ radii D. Eiusdem curvaturæ E.*

Tertia machina minus fatigat operarios, cum onera majora sublevet. Et si verò tardius, ut omnes aliæ machinæ, quibus tympana sunt, tamen altius: nempe ad pedes centum & octoginta: quæ sic se habet, axis statuti codaces ferrei versantur in duobus catillis ferreis: quorum inferior est inclusus in trūco in terra locato, superior in trabe: axis ille inferiore parte habet orbem, ex crassis asseribus coagmentatis & compactis factum: superiore tympanum dentatum: id axis strati tympanum quod ex fuis constat, circumagit: circa hunc axem, cujus codaces versantur item in ferreis tignorum catillis, ductarius funus est involutus: operarii duo manibus quidem, ne cadant, prehendentes & tenentes perticam, ad duo tigna statuta affixam, pedibus verò tabellas retrò trudentes machinam circumagunt: quoties autem vas unum, rebus effosis plenum, extraxerunt & subverterunt, toties contrariè machinam versantes alterum extrahunt.

Axis statutus A. Truncus B. Trabs C. Orbis D. Tympanum dentatum E. Axis stratus F. Tympanum quod ex fuis constat G. Funis ductarius H. Pertica I. Tigna statuta K. Orbis tabellæ L.

Quarta machina subleuat onera fescuplo majora, quàm duæ machinæ primò explicatæ: quæ ita fit. Tigna ad sedecim, longa pedes quadraginta, crassa

crassa & lata pedem, fibulis in summo conjuncta, in imo divaricata eriguntur: eorum singulorum inferiora capita, in singulorum tignorum in solo stratorum formis includuntur: tigna, quæ humi jacent, longa sunt pedes quinque, lata sesquipedem, crassa pedem. Quodque autem tignum erectum cum tigno humi strato connectitur tertio quodam tigno oblique descendente: cujus caput superius includitur in forma tigni erecti: inferius in forma tigni humi jacentis. Ejusmodi verò tignum longum est pedes quatuor, crassum & latum pedem: quomodo sit area rotunda, cujus linea dimetiens habet ad quinquaginta pedes: in ejus area medio crater altus ad decem pedes foditur, & fistuca spissatur, aut, ut satis habeat firmitatis, contiguus tigillis, per quæ penetrant pali, stabilitur: eorum enim conjunctione terra crateris continetur ut decidere non possit. In imo crateris tignum sternitur, longum pedes tres vel quatuor, crassum & latum sesquipedem: id, ut immobile maneat, in tigillis contiguus est inclusum. In ejus medio ferreus est catillus, acie temperatus, in quo ferreus axis codax versatur: simili modo tignum, quod in summo sub fibula, in formis duorum tignorum erectorum est inclusum, habet catillum ferreum, in quo alter ipsius axis codax ferreus vocitur: nam quisque axis metallicus, ut quæque semel, si res ita ferat, dicam, duos ferreos habet codaces, tanquam clavos, in medio capitum, ad circinum rotundatorum infixos: eorum pars, quæ in axis caput infigitur tam lata est, quam ipsum caput, & crassa digitum: quæ extat teres & crassa palmum, aut crassior, si res hoc postulat. Capita etiam cujusque axis metallici circulo ferreo cinguntur & vinciuntur, ut eo firmitus codaces continere possint. Axis autem hujus machinæ, exceptis capitibus, quadrangulus est & longus pedes quadraginta, crassus & latus sesquipedem: in cujus axis formis quæ sunt supra caput inferius, quatuor tignorum oblique ascendentium capita inclusa fibulantur: eorundem capita superiora sustinent duo tigna transversaria duplicata, item in eorum formis inclusa. Tigna verò oblique ascendentia, sunt longa pedes decem & octo, crassa palmos tres, lata quinque. At transversaria duplicata sic ad axem affixa sunt & inter se clavis ligneis conjuncta, ut non separentur: ea autem longa sunt pedes quatuor & viginti. Deinde tympanum est, quod constat ex tribus rotis: quarum media tam à suprema quam ab infima distat pedibus septem. Eis quatuor sunt radii, quos totidem tigilla oblique ascendentia sustinent: quorum capita inferiora circum axem fibula conjunguntur: singulorum autem radiorum, alterum caput in forma axis, alterum in forma curvaturæ inclusum est. Ex curvaturis infimæ rotæ, ad curvaturas mediæ undique pertinent fusi: similiter ex curvaturis mediæ, ad curvaturas supremæ: quibus fuis ductarii funes involvuntur: alter inter infimam rotam & mediam, alter inter mediam & supremam. Hoc ædificium, in metæ figuram, excepta ea parte quadrangula, quæ spectat ad puteum formatum, totum scandulis contegitur. Tunc duplicis ordinis sunt tigna transversaria utrinque statutis inclusa: utraq; longa sunt pedes decem & octo: sed statuta crassa & lata pedem, transversaria tres palmos. Statuta numero sunt sedecim, transversaria octo, super quæ collocantur duæ trabes latæ pedem, crassæ tres palmos, excavatæ ad semipedis latitudinem, ad quinque digitorum altitudinem: & altera quidem locatur su-

per superiora tigna transversaria, altera super inferiora: utraq; tam longa est, ut fere ex machinae tympano usq; ad puteum pertineat. Vtriq; prope idem tympanum axiculus ligneus est teres & crassus digitos sex, cujus capitula, lamellis ferrata, versantur in armillis ferreis: utriq; sunt orbiculi lignei, qui una cum axiculis suis ferreis volvuntur in earundem trabium foraminibus: atq; hi orbiculi circumcirca sunt excavati, ut funis ductarius ex ipsis excidere nō possit: itaq; uterq; funis per suum axiculum suosq; orbiculos extensus versatur: utriusq; uncus ferreus vasis semicirculo inijcitur: utriq; præterea capiti alterius inferioris tigni duplicati, quod est in axe inclusum, est tigillum longum pedes quatuor: id quasi ex duplicato pendet: cui inferius tignum curtum est inclusum, in quo auriga sedet: quodq; ferreum habet clavum, qui recipit catenam, atq; ea rursus stateram. Quo modo fieri potest ut duo equi hanc machinam modò hac, modò illac trahant: vicissimq; vas alterum onere plenum ex puteo extrahatur, alterum vacuum in eundem demittatur. Si verò puteus fuerit profundus, quatuor equi machinam circumagunt. Vasi autem extracto, sive siccae, sive humidæ res effundendæ fuerint, operarius harpagonem inijcit, ipsumq; subvertit: is ex catena, cui tres vel quatuor annuli sunt, ad trabem affixa, dependet.

Tigna erecta A. Tigna humistrata B. Tigna oblique descendencia C. Area D. Tignum in imo crateris stratum E. Axis F. Tigna transversaria duplicata G. Tympanum H. Ductarii funes I. Vas K. Tigillum ex duplicato pendens L. Tignum curtum M. Catena N. Statera O. Harpago P.

Quinta

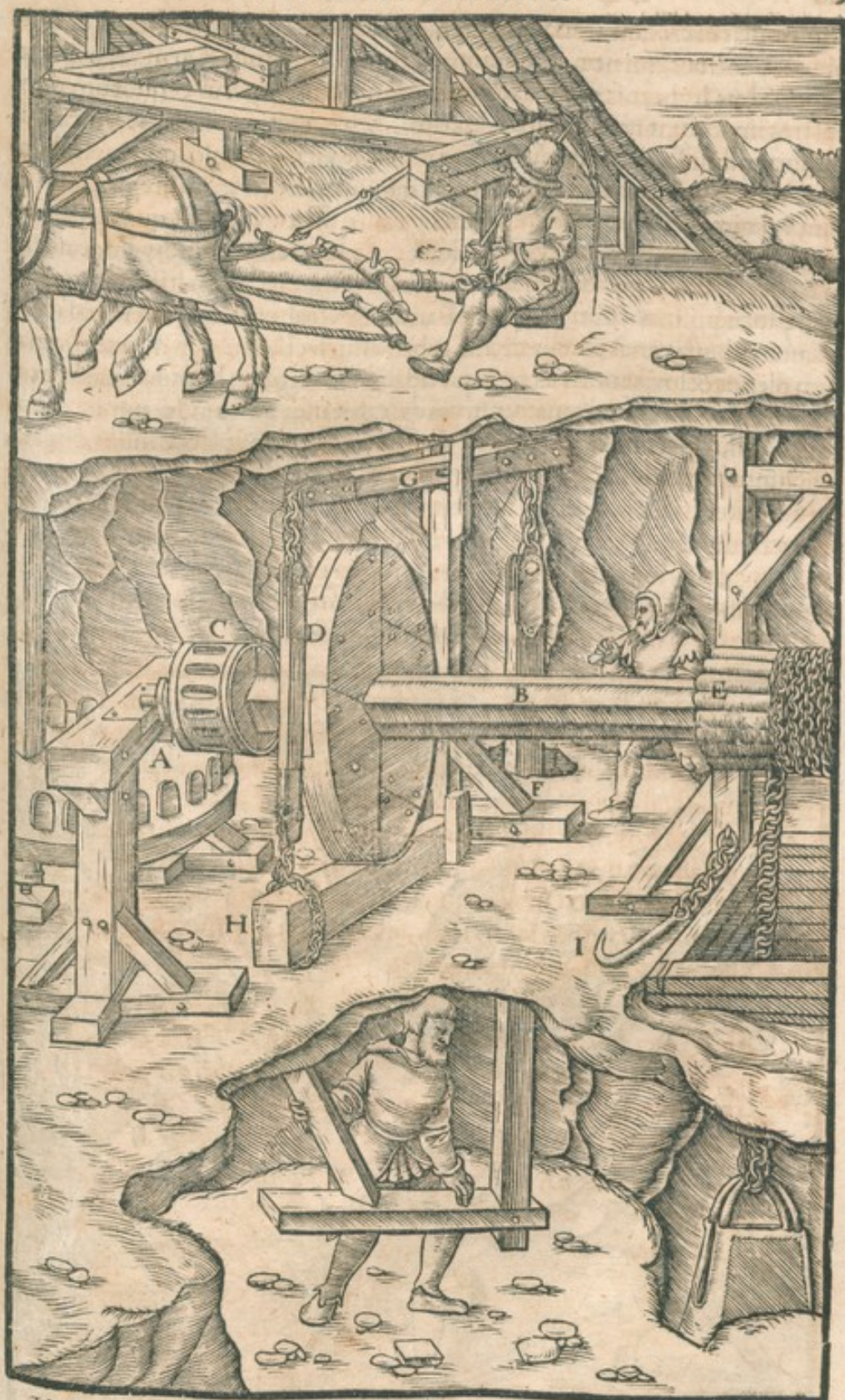
Quinta similis est partim machinae maximae, partim tertiae, quae ab equis
 versata pilis aquas haurit: quarum utranq; paulò post exponam. Etenim si-

cuti tertia & ab equis versatur, & duos habet axes: statutum scilicet, circum quem, in terræ cavernam penetrantem, similiter inferius est tympanum dentatum: atq; stratum, circum quem tympanum quod ex fusis constat. Ut verò machina maxima duo habet tympana circum axem stratum, prorsus illius tympanis similia, sed minora, quod vasa ex puteo ducentos & quadraginta tantummodò pedes alto trahere possit: quorum alterum ex orbibus, ad quos affixa sunt tigna compositum est: alterum, quod existit propè tympanum, quod ex fusis constat, altum est undiq; circum axem pedes duos, crassum unum: huic harpago impingitur: qui ipsum retinens machinam, cum res id postulaverit, sistit. Toties verò postulat, quoties vel sacci è corio saxorum fragmentis aut terris pleni, extracti evertuntur, vel aquæ ex vasis, item extractis effunduntur: nam hæc machina non onera modò sicca levat, sed etiam humida, perinde ac aliæ quatuor machinæ jam nunc à me descriptæ: quintetiam hac in puteum demittuntur tigna, ad ejus catenam ductariam alligata. Sed harpago crassus pedem, longus semipedem extat è tigno, catena appenso ex altero capite tigni, quod versatur circum axiculum ferreum, quem continent chelæ tigni statuti. Ex altero verò mobilis illius tigni capite iterum catena appensum est tignum longum, & ex eo rursus catena alterum tignum breve: cui, cum machina sistenda fuerit, operarius insidet, atq; sic ipsum deprimit. Mox ei injicit asserem vel tigillum, quod subter duo tigna pertinens, ab eis ne attolli possit retinetur: quo modo harpago sublevatus, tympanumq; amplexus tam validèprehendit, ut sæpe ex ipso scintillæ exiliant. Habet autem tignum dependens, ad quod harpago est affixus aliquot foramina, in quibus catena includitur, ut ipse quemadmodum covenit sublevare possit. Supra tympanum est tabulatum, ne id aqua destillans madefaciat. Nam si madefactum fuerit, harpago machinam minus retinebit. Iuxta verò alterum tympanum est palus, ex quo dependet catena, in cuius annulo postremo inclusus est alter harpago, hoc est uncinatum ferrum, longum pedes tres. Is annulo, ad fundum tam vasis quàm sacci affixo, injectus illud retinet ut aqua effundi possit, hunc ut saxorum fragmenta everti.

*Tympanum dentatum, quod est ad axem statutum A. Axis stratus B.
Tympanum quod ex fusis constat C. Tympanum propè id ipsum D.
Tympanum quod ex orbibus constat E. Harpago F.
Tignum mobile G. Tignum breve H. Alter Harpago I.*

Venas autem illis quinq; machinis è puteis extractas vel è cuniculis eve-
ctas, metallici de montibus aut devehunt, aut detrahunt, aut dejiciunt. No-

strates ipsas in capsam, trahæ, quam equus trahit, impositâ, conjicientes hyeme de montibus, qui non admodum alti sunt, devehunt. Carni verò iisdem temporibus hybernis eas in saccos, è corio factos, ingerunt: quorum duos vel tres imponunt parvæ trahæ, quæ priore parte altior est, posteriore humilior: quibus saccis animosus vector non sine vitæ periculo insidens trahande monte in vallem decurrentem bacillo, quod gerit in manu, regit. Eam enim vel nimis celeriter decurrentem opposito sistit: vel aliò, quam quo debet, deflectentem eodem in viam reducit. At Norici quidam, hyeme easdem in saccos, è fetosis pellibus suillis confectos, colligunt, & de altissimis montibus, quos equi, muli, asini nequeunt scandere, detrahunt. Eorum verò saccos vacuos robusti canes clitellarii, his rebus assuefacti, ferunt in montes: venarum plenos & loris constrictos atque ad funem alligatos homo, cum in brachium vel pectus involvens, per nives detrahit usq; ad eum locum, in quem equi, muli, asini clitellarii ascendere possunt: ubi venæ, è saccis suillis erectæ, injiciuntur in alios saccos, è lineo panno bilice vel trilice factos: qui jumentorum clitellis impositi deferuntur in officinas, in quibus venæ vel lavantur, vel excoquantur.

Traba cui imposita est capsula A. Traba cui impositi sunt sacci B. Bacillum C. Canes clitellarii D. Sacci suilli ad funem alligati E.

Siverò equi, muli, asini clitellarii montes scandere possunt, eorum clitellis primò sacci linei venis repleti imponuntur: quos angustis montium viis, quæ nec plaustra nec trahas recipiunt, in valles, rupibus altis & difficilibus aditu subjectas deferunt. At in rupibus, in quas iumenta scandere non possunt, declives collocantur longæ capsæ patentes ex asseribus factæ, & tabellis transversis, ne concidant, distinctæ. In has venæ cisis, quibus unica est rota, advectas conjiciunt: easq; in planiciem devolutas, & vel in saccos lineos collectas iumenta clitellis deferunt, vel in trahas aut plaustra coniectas devehunt. Cum autem aurigæ venas de arduis montium clivis devehunt, birotis utuntur cisis, quæ à tergo trahunt duos arborum truncos in terram demissos: hi sua gravitate renitentes primum gravium cisorum, quæ in capsis venas continent, decursum impediunt: qui ni essent aurigæ sæpius catenas rotis implicare cogerentur. Sed cum iidem aurigæ venas de montibus, qui carent istiusmodi clivis, devehunt, plaustris, quorum capsæ duplo sunt longiores quàm cisorum, utuntur: utrarumq; asseres ita coagmentati sunt, ut cum venæ rursus ab aurigis de plaustris excutiendæ sunt, levare & dissolvere possint. Nam eostantummodò repagula coercent. Aurigæ verò venarum plaustra triginta vel sexaginta de dominis conducunt devehenda: quorum singulorum numerum præses officinæ in bacillo signat. Sed quædam venæ, potissimum autem plumbi candidi, è fodinis extractæ in octo partes vel novem, si domini fodinæ dominis cuniculi dant nonas, distribui solent: id rarius fit modulis, sæpius capsis: quæ ex tignis contiguis, & qua ad cavum convertuntur planis, sunt confectæ. Dominus verò quisq; eam partem, quæ ei sortitò obtigit, avehendam, lavandam, excoquendam cûrat.

Equi clitellarii A. Capsa longa in rupe declivis locata B. Ejus tabellæ C. Cisium cui unica est rota D. Cisium birotum E. Trunci arborum F. Plaustrum G. Vena de plaustro excutitur H. Repagula I. Præses officinæ plaustrorum numerum in bacillo signans K. Capsæ in quas venæ distribuendæ injiciuntur L.

In vata, quæ quinq; hæ machinæ trahut, pueri vel viri terras & saxorû fragmenta batillis injiciunt, vel manibus eadē iisdem ingerunt: unde ingestores sunt nominati: eadē verò machinæ non sicca modo, ut dixi, levant onera, sed etiam

sed etiam humida sive aquas. Verum priusquam exponam varia & diversa genera machinarum, quibus metallici aquas solum exantlare solent, dicam quo modo res graves, quod genus sunt axes, catenæ ferreæ, fistulæ, ligna grandia, in puteos rectos & profundos demittendæ sunt. Machina erigitur, cujus sucula, utrinq; quatuor vectes rectos habens, in tignis statutis includitur, & circa eam ductarius involvitur funis, ejusq; caput alterum ad eandem affigitur, alterum alligatur ad res illas graves: quæ rectâ sensim operariis renitentibus demittuntur: atq; si in aliqua putei parte substiterint, paululum retrahuntur. Cum verò eadem sunt gravissimæ, tunc secundum hanc machinam altera ei prorsus assimilis erigitur, ut & oneri robore pares sint, & id ipsum sensim demitti possit: quinetiam interdum iisdem de causis trochlea funiculis ad trabem religatur: per cujus orbiculos ductarius funis traductus descendit & ascendit.

Sucula A. Vectes recti B. Tigna statuta C. Funis D. Trochlea E. Ligna demittenda F.

Aquæ autem ex puteis aut extrahuntur, aut hauriuntur. Extrahuntur verò in vasa vel utres aquarios infusæ: hos potissimum trahit machina, cujus rota duplices habet pinnas: illa quinque machine jam explicatæ: quanquarta in quibusdam locis etiâ utres mediocres trahit: at hauriuntur situlis vel orbiculis, quib. foramina sunt, vel pilis. Cum aut paucæ sunt, aut extrahuntur in vasis: aut hau-

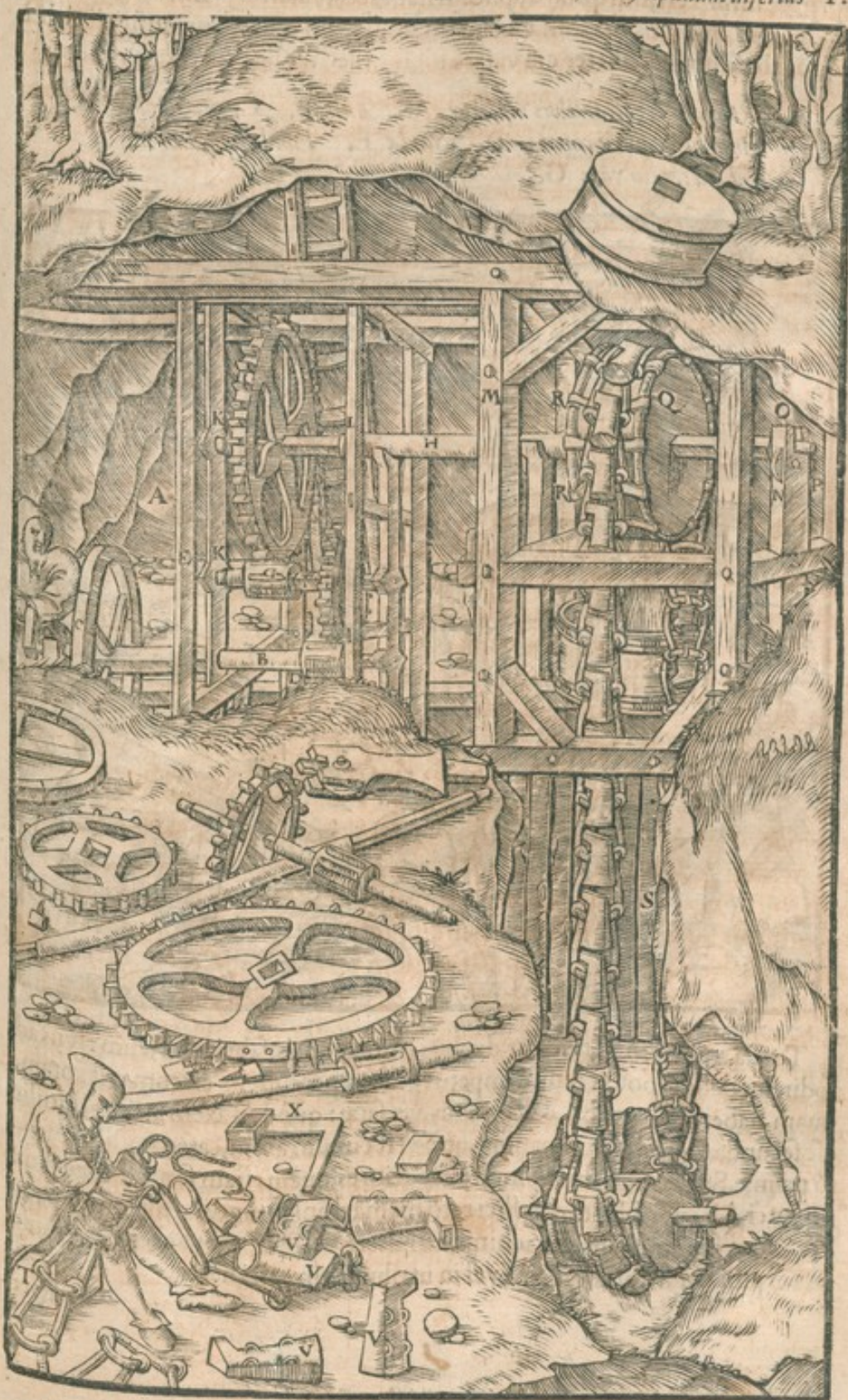
aut hauriuntur situlis vel orbiculis: cum multæ, vel extrahuntur in utribus, vel hauriuntur pilis. Sed primò machinas situlis aquas exantlantes in mediū proferā, quarū tres sunt species: prima sic se habet. Loculamentū quadrangulū totū constat ex cancellis ferreis, altū pedes duos & dimidium: longū item pedes duos & dimidiū, ac insuper sextantem & quartā digiti partē: latū quadrantem & semunciam: in quo sunt tres axiculi ferrei strati, qui in catillis vel latis circulis ferreis acie temperatis versantur: atq; quatuor ferrea tympana: quorū duo ex fuis constant, totidē sunt dentata. Circū axiculū infimum extra loculamentum est rotula lignea, ut propensior ad motū fiat: intra loculamentū minus prioris generis tympanū, quod ex octo fuis, sextantē & semunciam longis, constat: circū alterum axiculū ē loculamento nō eminentem, ac iccirco tantummodo lōgum pedes duos & dimidium, unciā, atq; tertiā digiti partem, est altera parte minus tympanū dentatū, quod habet octo & quadraginta dentes: altera majus prioris generis tympanū, quod ex duodecim fuis, quadratē longis, constat. Circū aut tertiū axiculū, crassum unciā & tertiā ejus partem, est majus tympanū dentatum ex eo undiq; pedem assurgens: quod habet duos & septuaginta dentes: utriusq; verò tympani dentibus sunt cochleæ: quarū striges in tympanorum strias aguntur, & contra earū strigē in eorundē striges, ut in fractorum locum alii reponi possint. Tam autem dentes quā fusi sunt acie temperati: at supremus axiculus ex loculamento extans ita artificiosè est inclusus in forma alterius axiculi, ut unus esse videatur: is per receptaculum, ex tignis cōpositum, quod est circū puteū penetrans, in unci ferrei, in crasso trunco querno inclusi, orbiculo, ex mera ferri acie factō, versatur: circū eum axiculum est tale tympanū, quale habet machinē pilis aquas haurientes: cui similiter sunt fibulæ ter curvatae: quib. quia ferreæ catenæ ductariæ annuli inhaerent, tam magnū onus eam retrahere nō potest: qui annuli nō sicuti cæterarū catenarū annuli sunt integri, sed quisq; superiore parte utrinq; curvatus sequentē recipit: quocirca duplicis catenæ speciem gerit: qua verò alter alterum recipit, situlæ, ex laminis ferreis vel æreis factæ, semicongiales ad eos loris alligantur: quare si annuli fuerint centū, totidē erunt situlæ aquas efferentes: earū aut ora extant, & operculis tecta sunt, ne aquas effundant cum putei fuerint declives. Nam cum recti fuerint, situlæ operculis necesse non habent. Itaq; vectarius infimi axiculi, caput in vectis forma includens eum simul cum tympano versat: cujus fusi convertunt alterius axiculi tympanum dentatū. Quoniam verò unā cum ipso circumagunt id, quod ex fuis constat, hi rursus supremi axiculi tympanū dentatum versant atq; alterū, cui fibulæ sunt infixæ: quomodo catena simul cum vacuis situlis demittitur juxta venæ fundamentum, per annulum paululum compressum in lacunam, usq; ad imū libramentum: cujus tympani axiculus ferreus utrinq; in crassi ferri catillo versatur: in quo tympano catena involuta situlis aquas haurit: quas plenas juxta venæ tectū extracta pervehit super axiculi supremi tympanū, ac semper tres simul inversas aquā effundere cogit in labrū ex quo effluit in cuniculi canalem. Verū tamen talis machina minus est utilis, quòd, cum sine magno impendio construi non possit, paucas aquas efferat: & quidem tardius, ut etiam cæteræ machinæ quibus plura sunt tympana.

LIBER SEXTUS.

121

Loculamentum A. Axiculus infimus B. Rotula C. Tympanum quod ex fusis
constat minus D. Axiculus alter E. Tympanū dentatum minus F. Tympanū
quod ex fusis constat majus G. Axiculus supremus H. Tympanū dentatū majus I.
Catillus K. Circulus latus L. Receptaculum M. Truncus quernus N. Vncus
ferreus O. Orbiculus P. Tympanum superius Q. Fibula R. Catena S.
Annuli T. Siule V. Vectis X. Libramentum sive tympanum inferius Y.

Altera istius generis machina, paucis verbis à Vitruvio descripta, cōgiales situlas citius effert. Atq; propterea ad aquas ex puteis, in quos multae continenter influunt, hauriendas utilior est quam prima: ea ferreo loculamento tympanisque carens, habet circum axem ligneum rotam, quae à calcantibus versatur. Axis autem diu, quod careat tympano, durare non potest: cæteris primae similis est, nisi quod duplicem habeat catenam ab illa diversam. Fibulas autem in huius machinae axem, ut in aliarum tympanum infigere debet, quos alii simplices, alii ter curvatas efficiunt, sed utrisq; quatuor cuspides.

Rota quae à calcantibus versatur A. Axis B. Catena duplex C. Annulus duplicis catenae D. Situla E. Fibula simplex F. Fibula ter curvata G.

Tertia, quae longè præstat duabus jam expositis, fabricatur, cum rivus ad fodinam deduci potest: cuius impetus pinnas percutiens circumagit rotam, quam habet loco rotæ à calcantibus versatæ: quod ad axem attinet, similis est secundæ: quod ad tympanum, quod est circum axem, catenam, libramentū primæ. Situlas verò habet multo capaciores, quam etiam secunda. Sed quia situlae citò frangi solent, metallici ratò his machinis utuntur: maluntq; paucas aquas quinq; primis machinis extrahere, vel siphonibus exantlare, multas vel pilis per fistulas haurire, vel in utribus item extrahere.

Rota cujus pinnas impetus rivi percurrit A. Axis B. Ejus tympanum in quod fibulae sunt infixae C. Catena D. Annulus E. Situla F. Libramentum G.

Verum de primo machinarum genere satis: nunc alterum, hoc est, siphones aquam spiritu tractam orbiculis haurientes exponam: quorum septem sunt formae: quae licet structura inter se differat, tamen eundem utilitatis fructum metallicis praebent: quanquam alia alia maiorem. Primus sypho sic fit. Super lacunam statuitur contignatio: ad quam fistula una vel duae, quarum altera in altera inclusa est, in lacunae fundum immissae fibulis ferreis cuspidatis, & utrinque directo deorsum versus actis affiguntur, ut immotae maneant: inferioris autem fistulae inferior pars inclusa est in trunco, alto ad duos pedes: is fistulae instar perforatus stat in fundo lacunae: sed inferius ejus foramen ligno tereti ocluditur: idem truncus circumcirca habet foramina, per quae aqua in ipsum manat. In superiore vero ejus parte excavata, si una fistula fuerit, pyxis ferrea, vel aerea, vel orichalcea, palmum alta, sed fundo carens, includitur: quam foricula rotunda tam arcte claudit, ut aqua sursum spiritu ducta relabi non possit: sin duae fistulae fuerint, qua conjunguntur, pyxis in inferiore includitur, superioris apertura vel siphunculus ad cuniculi canales pertingit. Itaque operarius impiger ad labores, in contignationis tabulato

stans, pilum in fistulam demissum intrudit ac retrahit: ad ejus pili summum est vectis, imum est calceo indutum: sic vocatur corium turbinis ferè figurat: nam isto modo sutum est, ut inferiore parte, qua ad pilum, in ipso inclusum, affigitur, angustum sit: superiore, qua haurit aquam, pateat. Vel orbiculus ferreus, digitum crassus, aut ligneus, sex digitos crassus, uterque longè calceo præstans, ad imum pili, quod per eam penetrat, clavo ferreo trajecto affixus est, aut in eadem, in cochleæ figuram formata, inclusus: qui orbiculus superius circumcirca corio tectus, quinque aut sex foramina habet, vel rotunda vel longiuscula, quæ universa stellæ speciem exprimere videntur. Habet etiam eandem, quam fistulæ foramen, latitudinem, ut tantummodo in eam demitti & rursus attolli possit. Cùm autem operarius pilum sursum versus trahit, aquam orbiculi foraminibus, cujus corium tunc deprimit, haustam, ducit ad aperturam vel siphunculum per quem effluit: foricula verò pyxidis aperitur, ut aqua, quæ in truncum influxit, spiritu ducta denuo ascendat in fistulam: cùm idem operarius pilum intrudit, foricula clauditur, ut orbiculus iterum aquam haurire possit.

Lacuna A. Fistula B. Contignatio C. Truncus D. Foramina trunci E. Foricula F. Siphunculus G. Pilum H. Ejus vectis I. Calceus K. Orbiculus habens foramina rotunda L. Orbiculus habens foramina longiuscula M. Corium N. Hic terebrat stipites & ex eis fistulas facit O. Terebra, cui cochlea est P. Terebra latior Q.

Alterius

Alterius siphonis pilum facilius cōmotum directo, deorsum fertur, & sursum refertur: qui sic fit. Tigna duo super lacunam collocantur: alterum prope

dextrum ejus latus, alterum propè sinistrum. Ad hoc fistulæ fibulis ferreis affiguntur: ad illud vel stipites chelas habens perforatas, vel tignum superius excavatum, ut pro chelis sit. Axiculus autem ferreus per tigni cujusdam statuti latius & rotundum foramen, quod in ejus medio est, penetrans in chelarum foraminibus sic includitur, ut ipse quidem maneat immobilis, tignum verò circa eum versetur intra chelas: in cuius tigni altero capite superius pili caput est inclusum, ferroq; clavo transfixum: in altero vectis item superius caput. Inferiori verò manubrium est, ut eò firmitus manibus teneri possit. Itaq; cum operarius vectem sursum trudit, pilum in fistulam impellit: cum retrahit vectem, ex fistula pilum extrahit: atque ita pilum iterum aquam, orbiculi foraminibus haustam, ducit ad siphunculum, per quem effluit in canalem. Hic autem siphon, ut etiam sequens, quod ad pilum, orbiculum, truncum, pyxidem, foriculam pertinet, eodem modo, quo primus, se habet.

Tignum statutum A. Axiculus B. Tignum quod circa axiculum versatur C. Pilum D. Vectis E. Annulus, quo duæ fistulæ conjungi solent F.

Tertius siphon jam dicti nonnihil dissimilis est. Loco enim stipitis duo statuuntur tigna circa summum perforata: in quibus foraminibus axis capita vertun-

vertuntur. In medio ejus axis duo tigilla sunt inclusa: in quorum alterius capite infixum est pilum: ad alterius verò caput affixum est tignum grave, sed curtum, ut protrusum inter duo illa tigna statuta moveri, atq; quasi ire & redire possit. Id tignum cum protrudit operarius, pilum ex fistula extrahitur: cum sua vi redit, intruditur: quo modo aquam, quam fistula concipit, pilum orbiculi foraminibus haustam exprimit per siphunculum in canalem. Sunt qui vectem in locum tigni curti supponunt: verum hic siphon, ut etiam proximus superior, minus quam cæteri, in metallis est usitatus.

*Tigna statuta A. Axis B. Tigilla C. Pilum D.
Tignum curtum E. Canalis F. Hic deducit aquam è
canali effluentem, ne in fossas actas influat G.*

Quarta siphonum species simplex non est, sed duplex: ea sic se habet. Sex-
angulus truncus faginus, longus pedes quinque, latus duos & dimidium,
crassius sesquipedem in duas partes secatur: quæ secundum, ferreum axicu-
lum, in eis collocandum distribuuntur, & tam altè & latè excavantur, ut in
ipsis versari possit: cujus axiculi pars, quæ in trunco includitur, tota teres est,

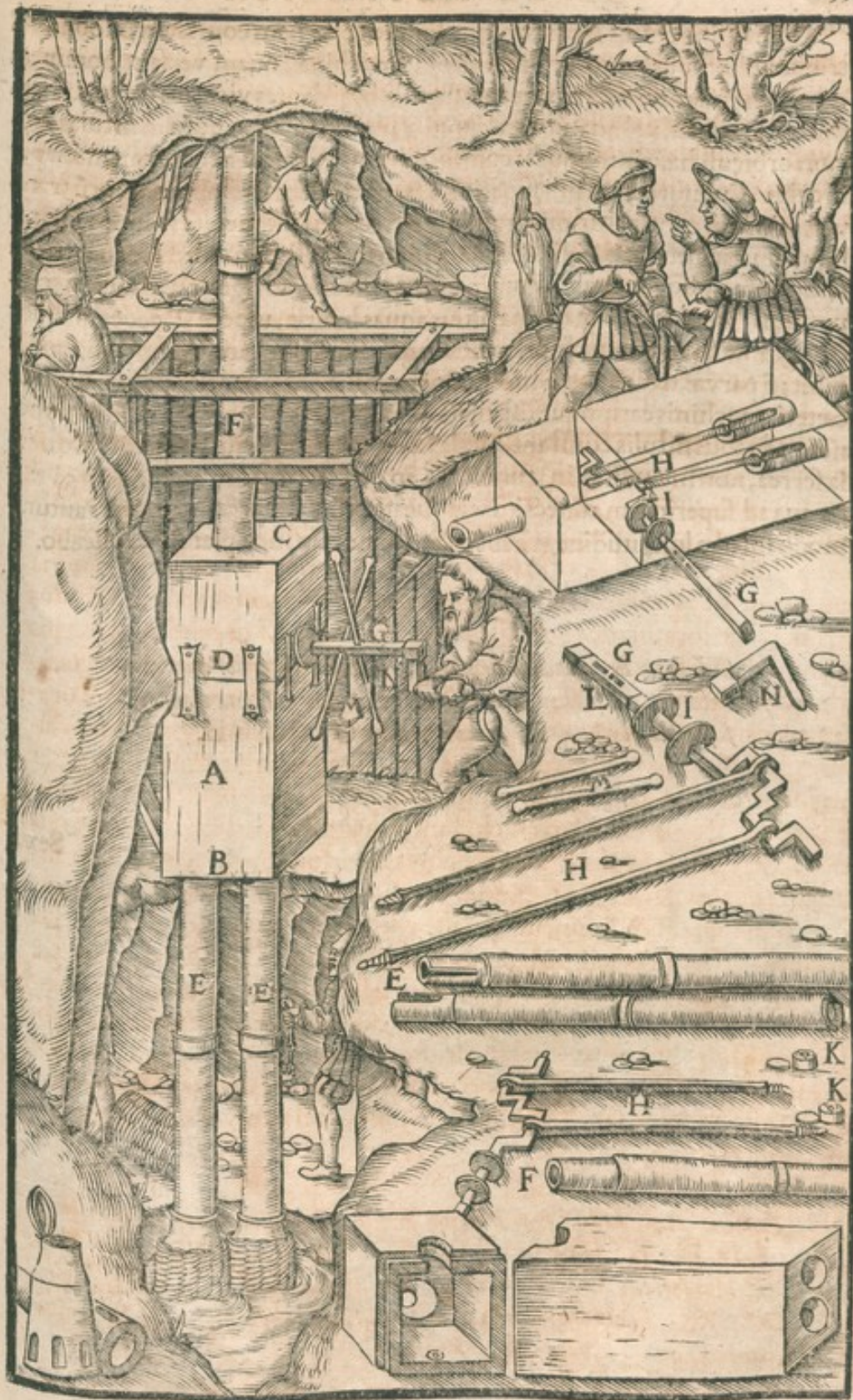

ejusque extrema, quæ pro codace est, recta existit. Deinde altitudine pedis residet, rursusque recta procedit, qua pilum teres ex eo dependet. Postea tam assurgit altè quàm resedit, iterumque paululum recta procedit. Deinde altitudine pedis assurgens rursus recta procedit, qua alterum pilum teres ex eo suspensum est. Postea tam residet altè quàm assurrexit: tum ejus altera pars, quæ item pro codace est, recta existit: quæ, quia ex trunco extat, ne aqua, in eum tracta, erumpat duabus bracteolis ferreis orbiculi figura, cum quibus duo coria ejusdem figuræ & magnitudinis sunt conjuncta, cavetur: quorum alter intra truncum, alter extra, circum axiculum est. Postremò sequitur pars ejus quadrangula duo habens foramina, in quibus duo bacilla ferrea includuntur, eorumque capita massulis plumbeis aggravantur, ut axiculus ad motum fiat propensior. Qui, postquam ejus caput in forma vectis fuerit inclusum, facile circumagi potest. Superior autem trunci pars est humilior: inferior, altior; illa in medio semel fistulæ modo, cujus foramen simplicem habeat latitudinem, recta deorsum perforatur: hæc bis, nempe ad utrumque latus, item recta deorsum duarum fistularum modo, quarum foramina duplicem habeant latitudinem: quæ trunci pars imponitur duabus fistulis, in eum superiore parte inclusis, inferiore in truncos, in lacuna statutos, quibus foramina sunt, per quæ aquæ in eos influunt, penetrantibus. Deinde ferreus axiculus in trunci cavo locatur, duobus pilis ferreis, quæ ex ipso dependent, per ejus foramina demissis in fistulas altitudine pedis: utrique pilo inferius est cochlea, quæ crassam laminam ferream, in orbiculi figuram formatam & foraminibus plenam, atque corium, quod eam tegit, continet, ut fistula alteram pyxidem, cui est rotunda foricula eam claudens. Tum superior trunci pars super inferiorem ex omni parte congruenter aptata imponitur: & qua conjunguntur latis & crassis laminis ferreis cinguntur, parvis cuneis latis, item ferreis adactis coercentur, fibulis vinciuntur, in ea superiore trunci parte fistula includitur: quam altera excipit, eamque rursus tertia, atque deinceps alia aliam usque dum suprema ad cuniculi canalem pertingat. Itaque cum vectarius axiculum versat, pila vicissim laminis hauriunt aquas. Quod quia celeriter fit, & duarum fistularum, supra quas truncus est statutus, foramina duplo majora sunt quàm foramen supra truncum statutæ, nec altè pila hauriunt aquas, inferiorum impetus continenter superiores ascendere, & ex supremæ fistulæ apertura in cuniculi canalem effluere cogit. Quoniam verò truncus ligneus rimis fathiscere solet, satius est eum ex plumbo, vel ære, vel orichalco conflato conficere.

Truncus A. Trunci pars inferior B. Ejusdem pars superior C. Fibulæ D. Fistulæ sub trunco E. Fistula super truncum statuta F. Axiculus ferreus G. Pila H. Eorum laminæ orbiculi figura I. Coria K. Foramina axis L. Bacilla, quorum capita massulis plumbeis sunt aggravata M. Vectis N.

Quin-

Quinta siphonum species minus simplex est: nam constat ex duobus vel tribus siphonibus, quorum pila attollit machina, quam versant homines; etenim cuique pilo est dens, quem fuculæ bini dentes vicissim tollunt. Eam duo viri robusti, vel quatuor, cogunt. Sed cum pila decidunt in fistulas, eorum orbiculi hauriunt aquas: cum attolluntur, easdem aquas exprimunt per fistulas. Cujusq; autem pili superior pars, quæ in foraminibus tignorû transversariorum continetur, quadrangula est, & crassa atque lata semipedem: reliqua, quæ in fistulas incidit, & ex alio ligno facta est, tota teres. Horum trium siphonum quisq; ex duabus continentibus fistulis, ad tigna putei affixis, componitur. Verum hæc machina altius aquas haurit, utpote ad pedes quatuor & viginti. Si foramina fistularum magna sunt, duo tantummodo siphones fiunt; si parvæ, tres: ut utroque modo machina oneri par esse possit. Idem de cæteris machinis earumque fistulis sentiendum est. Quoniam verò hi siphones ex duabus fistulis constant, pyxis ferrea, ut etiam prius dixi, cui est foricula ferrea, non includitur in trunco, sed in fistula inferiore, & quidem ea parte, qua ad superiorem adnectitur: atque ita pili parsteres superioris tantummodo fistulæ longitudinem habet. Sed hanc rem mox planius explicabo.

Pili dens A. Sunculæ dentes B. Pili pars superior quadrangula C. Ejusdem pars inferior teres D. Tigna transversaria E. Fistulæ F. Ejus apertura G. Canalis H.

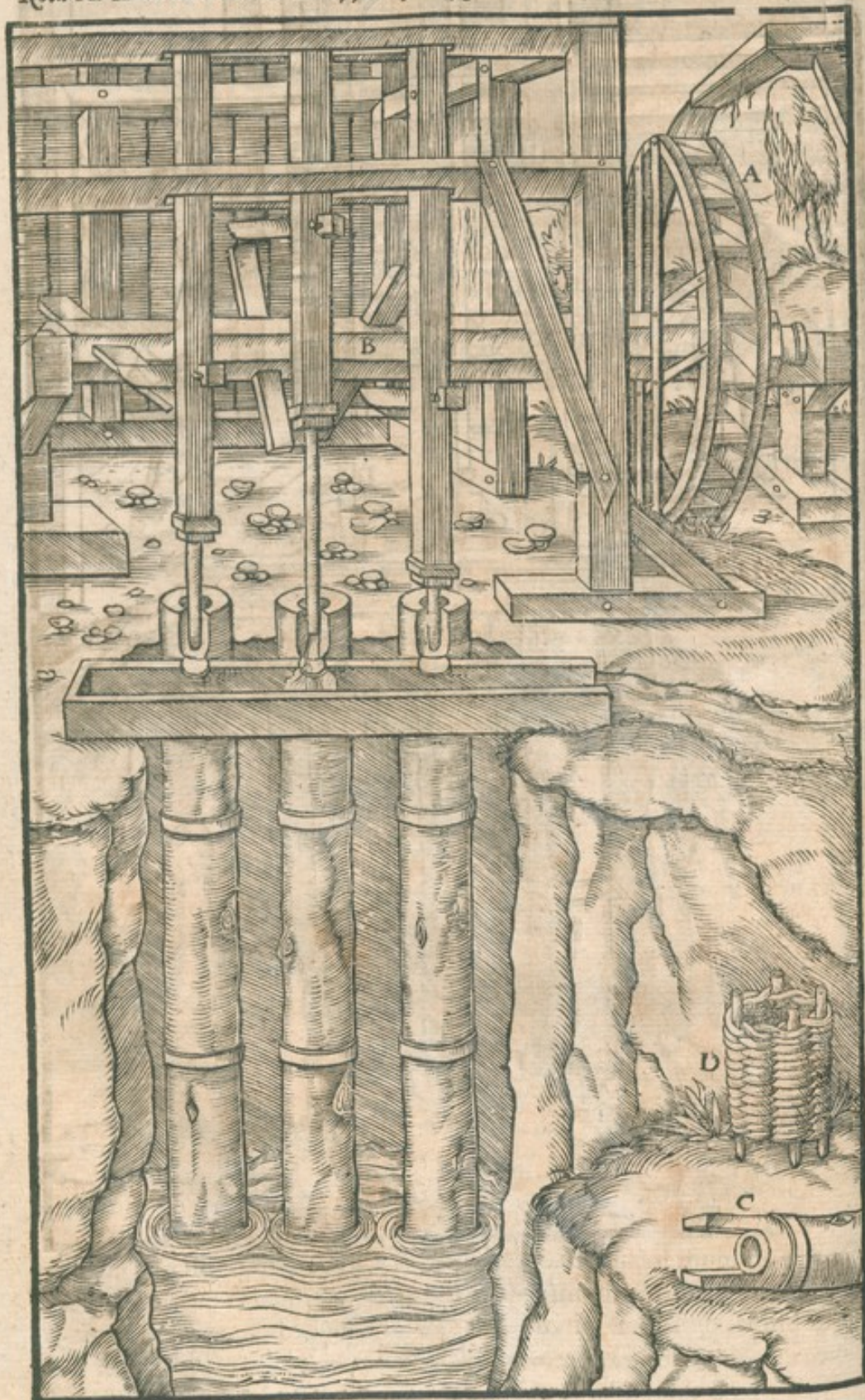

Sexta siphonum forma prorsus eadem esset quæ quinta, nisi pro iucula axem haberet, eamq; non homines versarent, sed rota, quam aquarum impetus, ejus pinnas percutiens circumagit: qui quia longè superat vires humanas hæc machina aquas ex puteo amplius centum pedes alto orbiculis per fi-

stulas haurit. Infima autē non modò hujus siphonis, sed etiā aliorum, infimæ fistulæ pars, ne res egmina lignorū, vel aliud quiddā, in se trahens forbeat, plerunq; includi solet in corbe crassis viminibus contexta, & in lacuna posita.

Rota A. Axis B. Truncus cui insistit infima fistula C. Corbis circumdans truncum D.

Septima siphonum species ab hinc annis decem inventa, cum omniū maximè artificiosa & durabilis & utilis sit, sine magno impendio confici potest, ea constat ex pluribus siphonibus: qui simul, ut proximi, in puteum non descendunt, sed alter alteri quodammodo subjicitur: etenim si tres fuerint, ut esse solent, ultimus exorbet aquas putei, & eas in primum lacusculum effundit: secundus ex eo rursus exhaustas in secundum transfundit: tertius in cuniculi canalem: pila horum siphonum omnium rota pedes quindecim alta attollit pariter pariterque deiecit: quam ejus pinnae, ab impetu rivi, in montem ducti, percussae, cogunt versari: rotæ radii in axe, longo pedes sex, crasso pedem, inclusi sunt: cujus utrunq; caput circulo ferreo cingitur: sed in alterum quidem infixus est codax, in alterum verò ferrum, ut codacis posterior pars, crassum digitum & tam latum quam ipsum caput est: quod tamen teres & circiter digitos tres crassum primò longitudine pedis recta extat, quatenus obtinet locum codacis: mox curvatum & quasi lunatis obliquatum cornibus altitudine pedis assurgit: deinde rursus pedem recta eminet; quo modo fit, ut hæc pars recta, cum in orbem volvitur, vicissim fiat pedem altior & humilior quam illa. Ex hac posteriore ferri teretis parte pendet primum pilum latum: ipsa enim in superius istius pili caput perforatum, ut clavus ferreus primarum chelarum in inferius infigitur. Ne verò pilum ex ea excidat, ut facile excidere potest, & cum necessitas id postulat, eximi solet, quod ejus foramen latius sit quam ferri pars, utrinque clavo ferreo, in ipsam infixio, coercetur; ne ii atterant, caput pili bracteis ferreis vel coriis intermediis cavetur: tale pilum primum longum est circiter pedes duodecim, reliqua verò duo pedes sex & viginti. Sed quodque latum est palmum, crassum digitos tres: utraq; cujusque pars lata tecta & munita est laminis ferreis; quæ cochleis item ferreis continentur, ut pars, quæ vitium fecerit, refici possit. At chelæ in axiculum inclusæ sunt teretem, longum sesquipedem, crassum palmos duos: is utrinque cingitur circulo ferreo, ne codaces ferrei, qui in tignorū armillis ferreis versantur, ex eo excidant: ex quo axiculo utraque chelarum pars lignea eminet longa pedes duos, lata & crassa digitos sex. Altera ab altera distat palmos tres: utriusque rursus pars tam interior quam exterior etiam laminis est ferrata. In chelas verò clavi duo ferrei teretes & crassi digitos duos sic infixi sunt, ut immobiles maneant. Eorum posterior per primi pili lati inferius & secundi superius caput perforatum & immobile penetrat. Prior autem similiter immobilis per ferreum primi pili teretis caput item immobile & deflexum. Istiusmodi pilum quodque longum est pedes tredecim, crassum digitos tres, & in priorem cujusque siphonis fistulam descendit tam profunde, ut ejus orbiculus foriculam pyxidis ferè attingat. Quod cum decidit in fistulam, aquæ, per orbiculi foramina penetrantes, corium attollunt: cum sublevatur, eadem corium, quod ipsas fert, deprimunt. Foricula verò pyxidem, ut foris januam, claudit. At fistulæ junguntur duobus circulis ferreis, palmum latis, altero interius, altero extrinsecus. Sed interiore utrinque acuto, ut in utramq; fistulam penetrare & eas continere possit. Quam nunc fistulæ carent interiore circulo, sed habent commissuras, quibus junguntur. Etenim superioris inferius caput continet, inferioris caput superius: utrunq; enim ad altitudinem septem

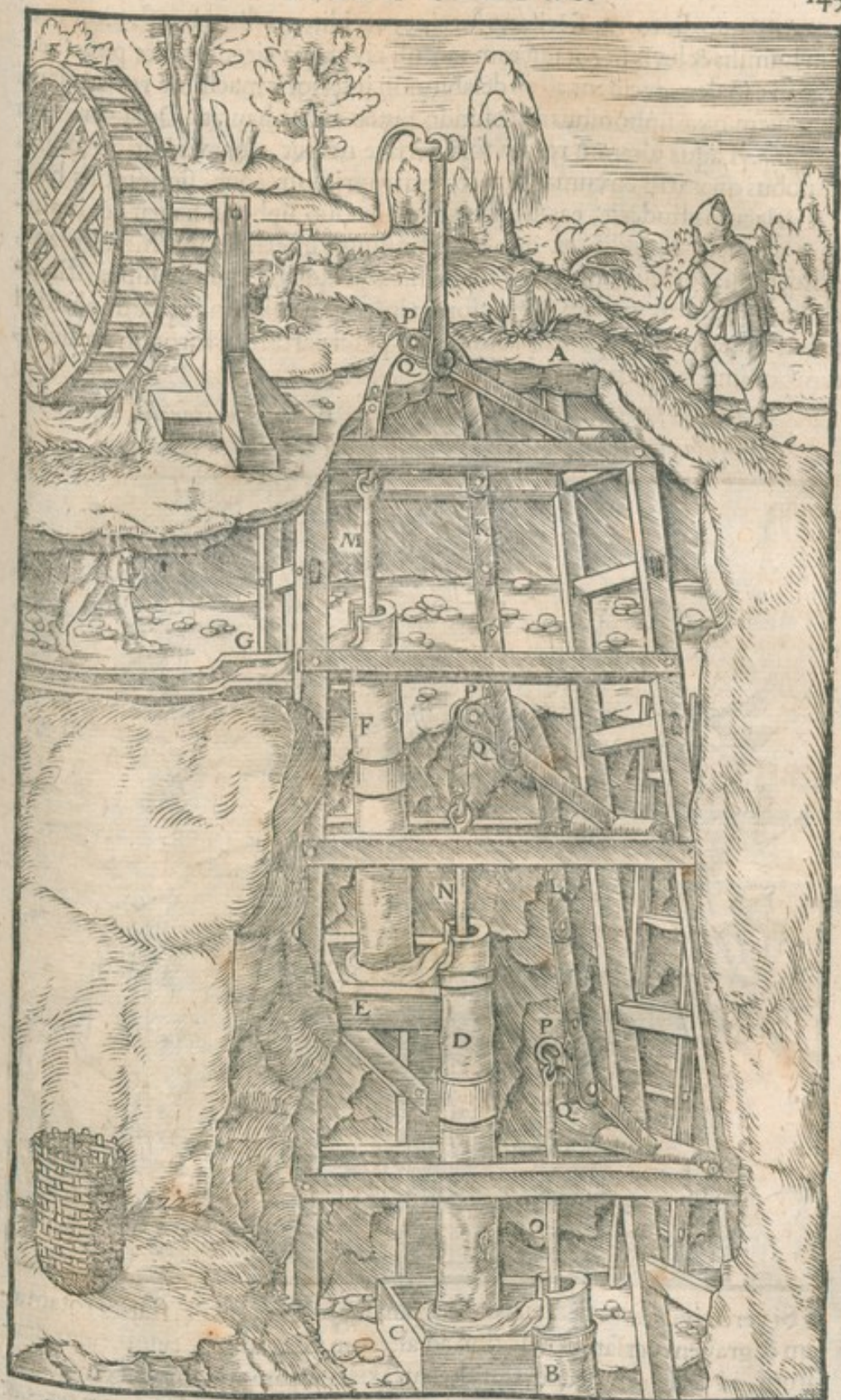

septem digitorum excisum est: verum illud interius, hoc extrinsecus, ut alterum in alterum inire possit, cum pilum incidit in priorem fistulam, foricula illa clauditur: cum extrahitur, aperitur: ut aquae pateat foramen. Unusquisque autem istiusmodi siphonum constat ex duabus fistulis: quarum utraque longa est pedes duodecim: utriusque foramen latum est digitos septem. Inferior in putei lacuna vel in lacusculo collocatur, ejusque foramen inferius obstruitur ligno tereti: supra quod fistulae circumcirca sex sunt foramina, per quae aqua in eam influit. At superioris fistulae pars superior aperturam habet altam pedem, latam palmum, per quam aqua effluit in lacusculum vel in canalem: quisque lacusculus longus est pedes duos, latus & altus unum. Quot vero sunt siphones, tot sunt axiculi, tot chelae, tot utriusque generis pila. Sed si tres fuerint siphones, duo tantummodo lacusculi sunt, quod lacuna putei & canalis cuniculi in duorum locum succedant. Haec autem machina sic aquas ex puteo haurit: rota versata primum pilum attollit, id subleuat primas chelas, atque ita etiam secundum pilum latum & primum teres. Deinde secundum latum secundas chelas, & sic tertium pilum latum & secundum teres: tum tertium pilum latum tertias chelas & tertium pilum teres. Nam ex harum chelarum clavo ferreo nullum pilum latum pendet, quod nulla in re ultimo siphoni usui esse possit. Contra vero cum primum latum decidit, quaeque chelae delabuntur, quodque pilum latum, quodque teres. Atque ista ratione uno eodemque tempore aqua in lacusculos infunditur, & ex eisdem exhauritur: ex lacuna vero putei solum exhauritur, in canalem cuniculi tantum infunditur. Quinetiam circum axem longiorem duae rotae fieri possunt, si rivus tantam aquarum copiam suppeditaverit, quanta eas versare possit: atque ex utriusque ferri teretis parte posteriore unum vel duo pila lata appendi possunt: quorum quodque trium siphonum pila commoveat. Postremo necesse est puteos, & quibus aquae fistulis hauriuntur, esse rectos. Nam omnes siphones, ut etiam aliae machinae tractoriae, quibus fistulae sunt, aquas minus alte hauriunt, si fistulae oblique in obliquis puteis locantur, quam si recta in rectis statuuntur.

Puteus A. Ultimus siphon B. Lacusculus primus C. Secundus siphon D. Lacusculus secundus E. Tertius siphon F. Canalis G. Ferrum in axe inclusum H. Primum pilum latum I. Secundum pilum latum K. Tertium pilum latum L. Primum pilum teres M. Secundum pilum teres N. Tertium pilum teres O. Axiculi P. Chelae Q.

Verum

Verum si rivus tantam aquarum copiam, quanta machinam proximè
 explicatam versare potest, non suppeditat, quod vel natura loci fit, vel æstivo
 n

tempore, quo diuturnæ siccitates fuerint, accidit, machina construitur, cui tam humilis & levis sit rota, ut eam tantuli rivi aqua circumagere possit: eadem in canalem decedens ab eo delabitur in inferioris machinæ rotam altam & gravem, quæ siphonibus è profundo puteo aquas haurit. Quia verò tam exigui rivi aqua alteram rotam sola versare nequit, ejus axis initio vectibus à duobus operariis circumagitur, sed quamprimum aquas siphonibus hauftas in lacum effuderit, eas superior machina suo siphone haurit, & in alterum canalem effundit, ex quo etiam influunt inferioris machinæ rotam, ejusq; pinnas percutiunt. Tam autem hæ aquæ, quàm rivi, canalibus istis declivibus, in altiore illam & graviores inferioris machinæ, quæ duobus vel tribus siphonibus aquas ex profundiore putei parte haurit, rotam reductæ, eam possunt convertere.

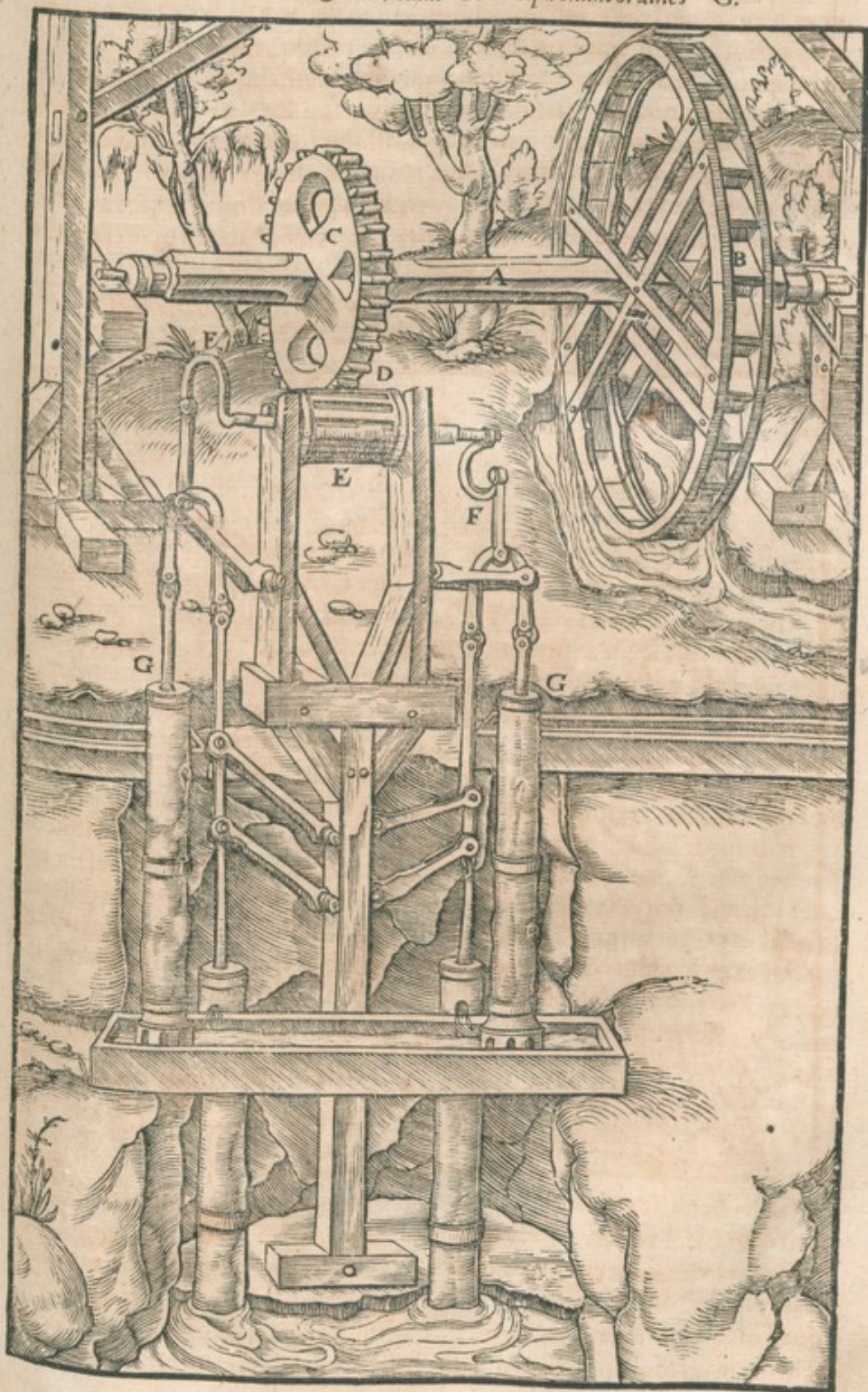
Machinæ superioris rota A. *Ejus siphon* B. *Ejusdem canalis* C.
Machinæ inferioris rota D. *Ejus siphones* E. *Alter canalis* F.

Si verò rivus tantam aquarum copiam suppeditat, quanta statim rotam altam & gravem versare potest, tum ad alterum axis caput fit tympanum dentatum, id versatum circumagit alterius axis tympanum, quod ex fusis constat, ei subiectum: ad utrumq; ejusdem axis inferioris caput fit ferrum teres, & quasi lunatis obliquatum cornibus, in istiusmodi machinis usitatum. Hæc autem quod utrinq; siphonum ordines habeat, per multas aquas haurit.

Axis superior A. Rota cujus pinnas rivi impetus percutit B. Tympanum dentatum C. Alter axis D. Tympanum quod ex fufis constat E. Ferrum teres & curvatum F. Siphonum or lines G.

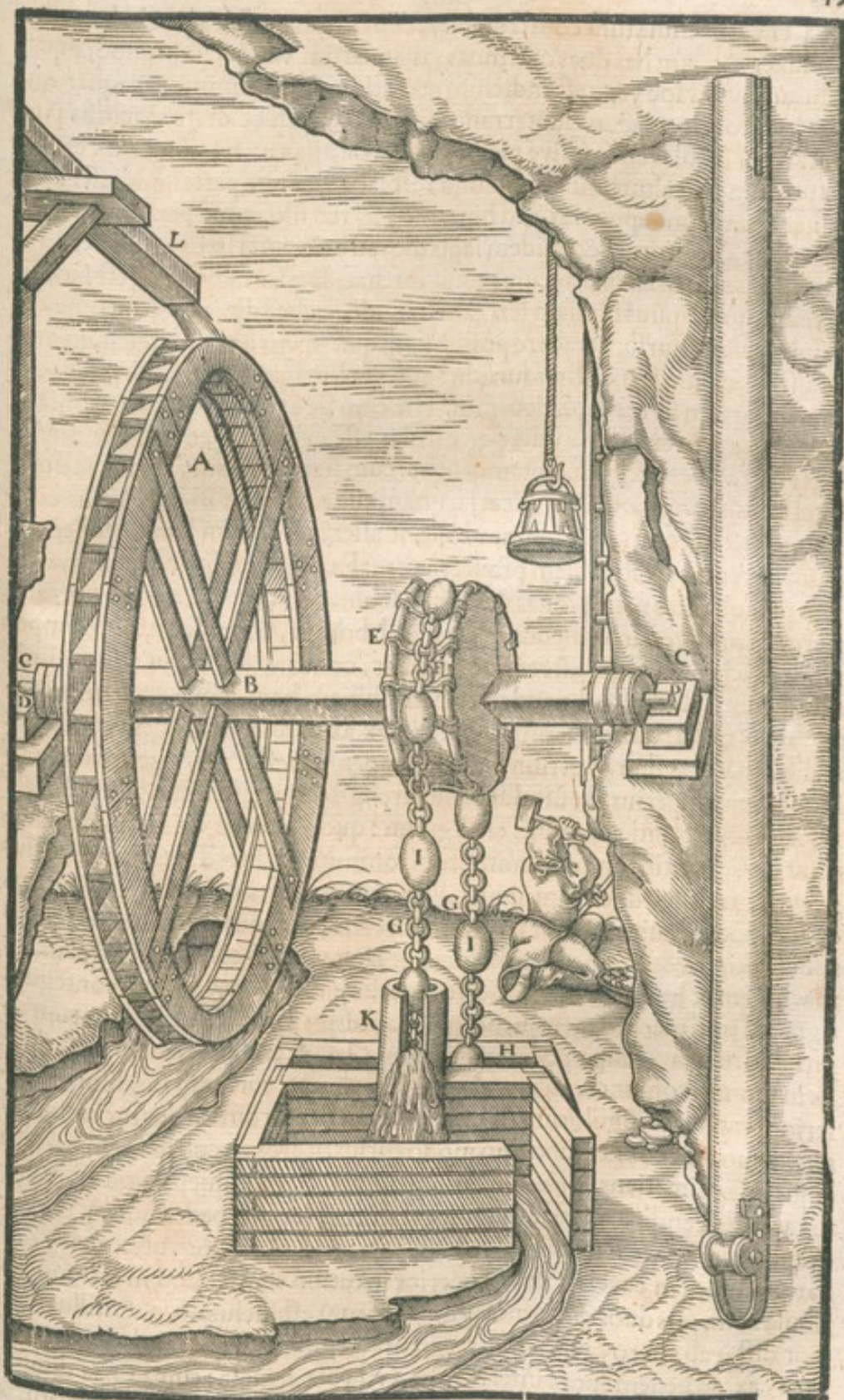

At machinarum, quæ pilis aquas hauriunt, item sex sunt formæ nobis notæ: quarum prima sic se habet. Sub summo terræ corio vel cuniculo foditur caverna, ac undiq; robustis tignis & asseribus substruitur, ne ruinis vel homines opprimantur vel machina frangatur. In ea caverna substructa collocatur rota, in axi angulato inclusa. Axis autem codaces ferrei in dimidiatis catillis item ferreis versantur: qui in tignis admodum robustis inclusi sunt. Rota verò plerunq; alta est pedes quatuor & viginti, rarò triginta, nihil dissimilis ad molendum frumentum fabricatæ: nisi quod paulò sit angustior: axi ab altera parte tympanum est, in medio circumcirca excavatum, in quod multæ fibulæ ferreæ quater curvatæ sunt infixæ: in quib. quia annuli inhaerent, catena ductaria per fistulas extrahitur ex lacuna, rursusq; in eandem demittitur per tigna excavata usque ad imum libramentum: orbis est ferreus circum axiculum ferreum: cujus uterq; codax in crassi ferri, ad tignum affixi, catillo versatur: in quo tympano catena involuta aquas pilis haustas per fistulas effert. Quæq; fistula quinq; ferreis circulis palmum latis & digitum crassis cingitur: qui æqualia ejus spacia dividunt & muniunt, eorum primus ei communis est cum fistula antecedente in qua includitur: ultimus cum consequente, quæ in ea includitur: quæq; fistula, excepta prima, summa parte extrinsecus circumcirca longitudine digitorum septem, crassitudine trium excavata est, ut in eam quæ antecedit, inferi possit: quæq;, excepta ultima, ima parte interius circumcirca pari longitudine, sed crassitudine palmi, resecta est ut eam quæ sequitur recipere possit: quæq; ferreis fibulis ad putei tigna affigitur, ut immobilis maneat. Per has continentes fistulas aquæ pilis catenæ ductariæ, ex lacuna extrahuntur usq; ad cuniculum: ubi per supremæ fistulæ aperturam exprimuntur in canalem per quem effluunt. Pilæ verò quæ ducunt aquam, implicantur annulis ferreis catenæ ductariæ: distatq; una ab altera pedibus sex: constant ex caudæ equinæ pilis corio insutis, ne ferreis tympani fibulis evellantur: tantæ sunt ut utraq; manu capi possint. Si autem hæc machina sub summo terræ corio fuerit collocata, rivus, qui ejus circumagit rotam, per subdiales canales deducitur: si sub cuniculo, per subterraneos. Itaque rotæ pinnae, ab impetu fluminis percussæ, progredientes versant rotam: atq; una cum ea tympanum: quo modo catena ductaria extracta pilis per fistulas exprimit aquas. Hujus machinæ rota si alta fuerit pedes quatuor & viginti ex puteo, alto pedes ducentos & decem, extrahit aquas: si pedes triginta, ex puteo alto pedes ducentos & quadraginta. Sed huic opus est rivo cui major vis aquarum sit.

Rota A. Axis B. Codaces C. Armille D. Tympanum E.
 Anse ferreæ F. Catena ductaria G. Tigna H. Pila I. Fi-
 stule K. Canales rivi L.

Alter

Altera machina duo habet tympana, duos fistularum ordines, duas catenas ductarias, quæ pilis aquas exprimunt. Cætera proximis prorsus sunt si-

milia. Hæc machina tunc construi solet, cum nimis multæ aquæ in lacunam confluerunt: atq; has duas machinas vis aquarum versat, omninoq; aquæ trahunt aquas. Hoc verò est indicium accretionis & diminutionis aquarum, quas in se continet lacuna subterranea, siue eas aquas hæc altera machina pilis haustas per fistulas efferat, siue prima, siue tertia, aliâ ve. E trabis, quæ est supra puteum tam altum quàm profunda est lacuna, altera parte lapis, asser altera, uterq; uno fune appensus. Sed hic tamen ferreo filo, quod pendet ab altero ejus capite, demittitur: & quidem lapis usq; ad oris putei latus, asser verò rectà per puteum in lacunam, cujus aquis innatat. Is asser tam gravis est, ut filū ferreum, quod ipsius fibulam ferream hamuloprehendit, unā cum fune deorsum, lapidem sursum trahere possit: itaq; quo magis aqua decrescit, eò magis asser deorsum fertur, lapis sursum: quò verò magis accrescit, eò magis contra asser sursum fertur, lapis deorsum. Hic cum ferè trabem contingit, quia signum dat aquas ex lacuna pilis per fistulas esse exhaustas, machinæ præfectus rivi canales occludit, rotamq; sistit: cum ferme terram, quæ est ad oris putei latus, attingit, quia significat lacunam esse aquis, quæ in eam rursus confluerunt, repletam (aquæ enim attollunt asserem, atq; ita lapis & funem & filum ferreum retrahit) idem præfectus canales recludit: quare aquæ rivi iterum percutientes rotæ pinnas versant machinam. Quoniam verò operarii plerunq; anniversariis diebus festis non laborant, & profectis non semper prope machinam, atq; ea, si res hoc postulat, continenter trahit aquas, tintinabuli sonus assidue auditus, declarat machinam hanc æquè ac primam integram & nulla re impeditam versari: id ex axiculo ligneo, quem continent trabes, quæ sunt supra puteum, funiculo appensum est. Alter verò funiculus lógus, cujus superius caput ad axiculum religatum est, demittitur in puteum: inferiori ejus capiti alligatum est lignum: quod quoties axis manus percutiunt, toties tintinabulum commotum sonitum reddit. Tertia autem istius generis machina tunc utuntur metallici, cum nullus rivus, qui verset rotam, deduci potest: cujus hæc est fabrica. Cavernam primò fodiunt: quam etiam robustis tignis & asseribus construunt, ne latera ruinas edant, quæ labefactent machinam & homines lædant. At superiorem cavernæ partem contegunt tignis: ut equi machinam trahentes per ea possint incedere. Deinde iterum tigna ad sedecim, longa pedes quadraginta, lata & crassa pedem unum, fibulis in summo conjuncta, in imo divaricata erigunt: eorumq; singulorum inferiora capita in singulorum tignorum humi stratorum formis includunt, & tertio quodam connectunt: quo modo rursus fit area circuli speciem habens, cujus linea dimetiens sit pedum quinquaginta. Per foramen, quod est in media area, descendit axis quadrangulus statutus, longus pedes quinque & quadraginta, crassius & latus sesquipedem: cujus codax inferior volvitur in catillo tigni humi in caverna strati, superior in catillo tigni, quod in summo sub fibula in formis duorum tignorum erectorum est inclusum. Catillus inferior distat ab altero cavernæ latere, item ab ejusdem fronte & à tergo pedes XVII. axi ad pedem supra inferius caput est rota dentata: cujus linea dimetiens habet pedes XII. Ea rota constat ex quatuor radiis & octo curvaturis. Radii sunt longi pedes XV. crassi & lati dodrantem: quorum alterum caput inclu-

inclusum est in axe, alterum in formis duorum curvaturarum, qua parte cō-
junguntur. Hæ curvaturæ crassæ sunt dodrantem, latæ pedem: ex quibus
fursum versus eminent & extant dentes recti, alti dodrantem, lati semipedem;
crassi digitos sex: qui versant tympanum alterius axis strati, id constat ex du-
odecim fufis, longis pedestres, latis & crassis digitos sex: quod circumactum
volvitur axem, circum quem est tympanum, habens fibulas ferreas quater cur-
vatas: in quibus annuli catenæ ductariæ, quæ pilis per fistulas haurit aquam,
inhærent. Hujus axis strati codaces ferrei in armillis, quæ in medio trabium
sunt inclusæ, versantur. Supra loculamentum rotæ in axis statuti formis ca-
pita duorum tignorū oblique ascendentium inclusæ fibulantur. Eorundem
verò capita superiora sustinent tigna transversaria duplicata, item in ejus for-
mis inclusæ. In altero autem tigni transversarii capite inclusum est tigillum,
quod quasi ex duplicato pendet: cui similiter inferius tignum curtum est in-
clusum. Id verò habet ferreum clavum, qui recipit catenam, atq; ea rursus
stateram. Hanc machinam, quæ extrahit aquas ex puteo, alto pedes ducentos
& quadraginta, duò & triginta equi circumagunt: atq; eorum octo quatuor
horis, deinde hi quiescunt duodecim horis, & totidem in eorum locum succe-
dunt. Talis autem machina ad radices Meliboci montis & in vicinis locis est
usitata. Quin, si res hoc postulat, plures ejusmodi machinæ unius venæ fo-
diendæ gratia, sed alia alio in loco profundiore solent construi: ut in Carpato
monte Schemnicii tres: quarum infima ex infima lacuna trahit aquas ad pri-
mos canales, per quos in secundam lacunam influunt: media ex secunda lacu-
na ad secundos canales, è quibus in tertiam lacunam defluunt: suprema ex ter-
ra ad cuniculi canales, per quos effluunt. Ejusmodi tres machinas circum-
agunt equi sex & nonaginta: qui per puteum declivem & cochleæ instar cō-
tortum gradibus descendunt ad machinas: quarum infima in loco profundo
est collocata: qui distat à subdiali terræ corio ad pedes sexcentos & sexaginta:

*Axis statutus A. Rota dentata B. Dentes C. Axis
stratus D. Tympanum, quod constat ex fufis E. Alte-
rum tympanum F. Catena ductaria G. Pile H.*

Ex eodem genere est quarta machinae species, quae ita fit. Duo tigna statuuntur, in quorum foraminibus, fuculae capita volvuntur: eam duo vel quatuor ro-

tuor robusti viri circumagunt : unus enim vel duo trahunt vectes, unus vel duo eosdem trudent, atq; ita illos juvant Vicissim autem alii duo vel quatuor in eorum locū succedunt. Sucula istius machinae, non aliter ac stratus aliarum machinarū axis, habet tympanum, in cuius item fibulis ferreis annuli catenae ductariae inhaerentes aquas pilis per fistulas hauriunt, altitudine pedū octo & quadraginta. Altius enim eas extrahere non possunt humanae vires, quòd labor ille maximus nō homines modo, sed etiam equos defatiget. Nam sola aqua rotam, cui est ejusmodi tympanum, continenter potest impellere: plures etiam istius generis machinae, ut proximae, unius venae fodiendae gratia, sed alia alio in loco profundiore solent construi.

Sucula A. Tympanum B. Catenae ductaria C. Pila D. Fibulae E.

Quinta machina partim tertiae similis est, partim quartae. Nam à viris robustis ut haec circumagitur : ut illa duos habet axes, quanq̃ utrunq; stratum, & tria tympana utriusq; axis codaces sic in tignorum armillis inclusi sunt, ut exilire nequeant. Inferiori aut̃ axi altera parte sunt vectes, altera tympanū dē-tatum : superiori altera tympanum quod ex fusis constat, altera id, in quo fibulae ferreae sunt infixae : quibus annuli catenae ductariae similiter inhaerentes aquas pilis per fistulas eadem altitudine hauriunt. Hanc machinam volubilem duo virorum paria vicissim versant : alterum stans laborat, alterum feriatum

feriatum sedet: dum munus volvendi exercent, unus vectes trahit, alter trudit, tympana ad machinam facilius circumagendam adjuvant.

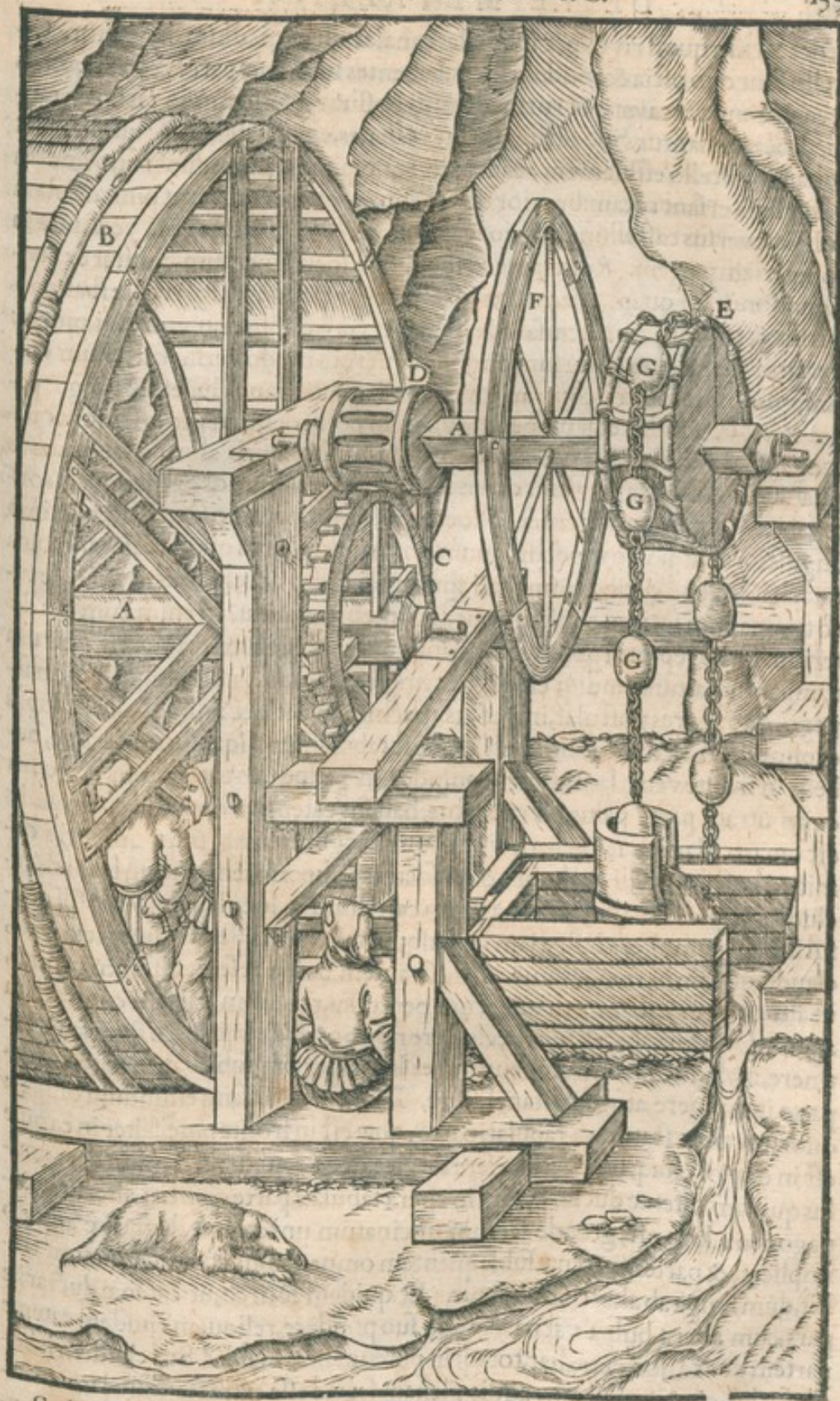
Axes A. Vectes B. Tympanum dentatum C. Tympanum ex fusis constans D. Tympanum in quo infixæ sunt fibulæ ferreæ E.

Sextæ machinæ item duo sunt axes: inferior altera parte habet rotam, quæ à duobus calcantibus versatur, altam pedes tres & viginti, latam quatuor, ut alter juxta alterum stare possit: altera tympanum dentatum. Inferiori verò sunt duo tympana & una rota: alterum tympanum ex fusis constat, in altero infixæ sunt fibulæ ferreæ. Rota similis est ei, quam habet secunda machina, quæ terras & saxorum fragmenta potissimum ex puteis extrahit. Calcantes autem ne cadant manibusprehendunt perticas, ad rotæ latera interius affixas: quam cum versant tympanum dentatum simul circumactum impellit alterum, quod ex fusis constat, quo modo rursus annuli catenæ ductariæ tertii tympani fibulis inhærentes aquas pilis per fistulas hauriunt, altitudine pedum sex & sexaginta.

Axes A. Rota quæ calcatur B. Tympanum dentatum C. Tympanum ex fusis constans D. Tympanum, in quo infixæ sunt fibulæ ferreæ E. Altera rota F. Pile G.

Sed machina, omnium quę aqua trahunt maxima, sic construitur. Primò
 castellum in caverna substructa collocatur, longum pedes XVIII. latũ & altũ
 pedes

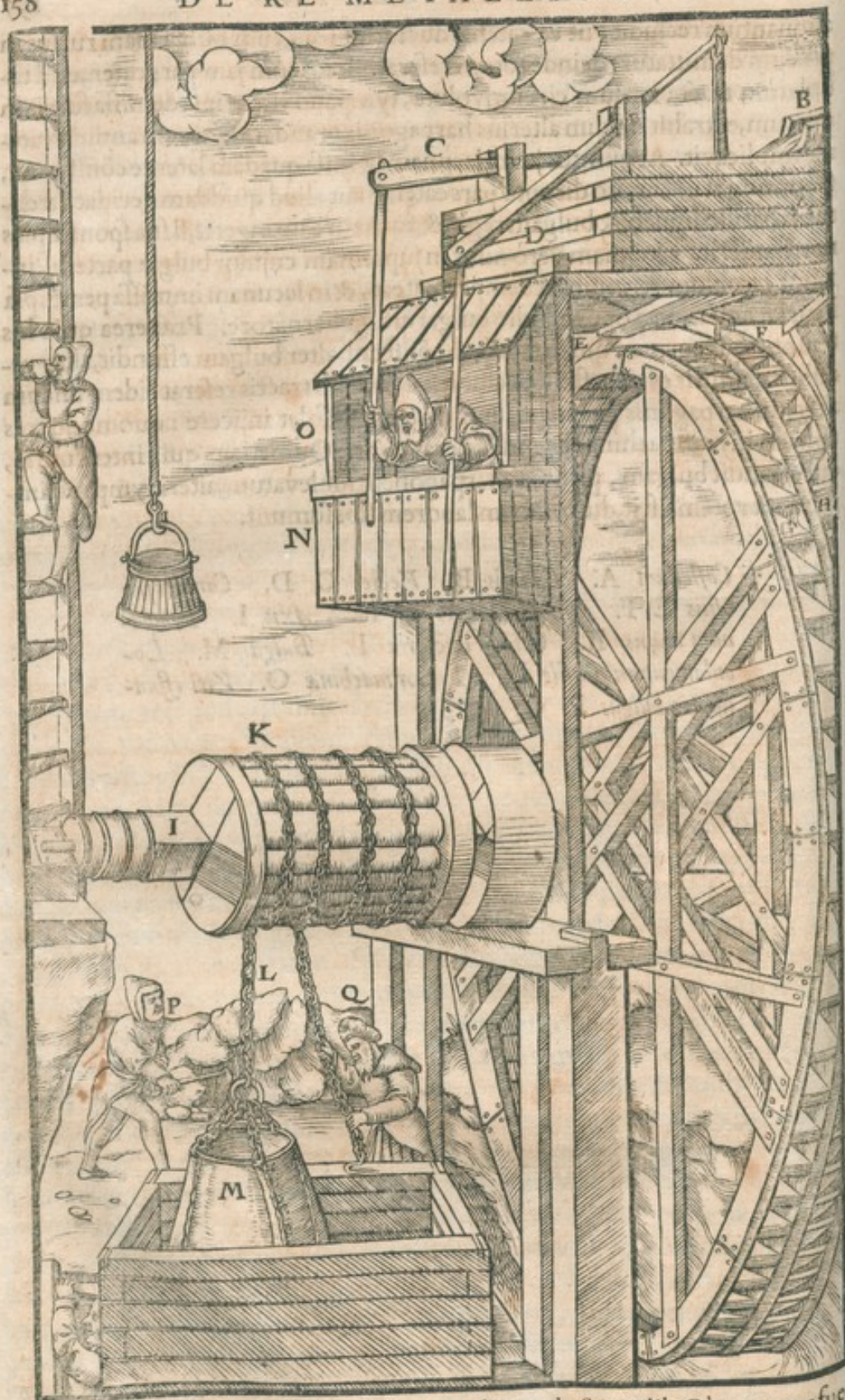
pedes XII. in quod rivus per subdiales canales aut cuniculum deducitur. Castello sunt duo ostia & totidem fores, habentes superiori parte vectes, quibus levare in antis excavatis & rursus demitti possunt, ut illo modo ostia referantur, hoc claudantur. Sub ostiis sunt duo canales, ex asseribus facti: qui excipiunt aquam è castello effluentem, eamq; in rotæ pinnas infundunt: quo impetu percussæ versant rotam: brevior defert aquas, quæ percutiunt pinnas rotam volvêtes versus castellum: longior eas, quæ percutiunt pinnas rotam versantes in contrariam partem. Rotæ autem theca sive loculamentum constat ex contiguatione, ad quam etiam interius affixæ sunt tabulæ. Ipsa rota est alta pedes sex & triginta, atq; inclusa in axi. Habet verò duplices, ut jam dixi, pinnas: quarum alteræ alteris situ sunt oppositæ, ut rota modò versus castellum versari possit, modò retrò contrario motu. Axis quadrangulus est & longus pedes XXXV. crassus & latus pedes duos: cui post rotam ad pedes sex sunt quatuor orbes alti & crassi pedem: quorum unusquisq; ab alio distat pedibus quatuor. Ad hos affixæ sunt clavis ferreis tot tigna, ut eos orbes omnes contegant. Vt autem continenter collocari possint, in summo sunt latiora, in imo angustiora: atq; isto modo fit unum tympanum, circa quod versatur catena ductaria, cuius capitibus implicati sunt unci bulgas prehendentes. Tale verò tympanum iccirco conficitur, ut axis integer maneat. Id enim cum usu deditur facile reparari potest. Non longè præterea ab axis capite est alterum tympanum altum undiq; circum axem pedes duos, latum unum, huic harpago, quoties res postulat, impactus machinam retinet: qui qualis sit supra explicavi. Ad axem infundibuli loco est tabulatum aliquantum declive, habens in fronte venæ latitudinem quindecim pedum, & totidem in tergo: in cuius utraq; parte palus est robustus, habens catenam ferream, cui grandis est uncus. Hanc machinam quinque homines gubernant: unus qui fores demittens ostia castelli occludit, & eosdem ad superiorem partem trahens recludit. Atq; rector ille machinæ juxta castellum in loculamento pensili consistit. Itaq; cum altera bulga jam ferè usq; ad tabulatum declive fuerit extracta, claudit ostium ut rota sistatur. Effusa autem bulga referat alterum ostium, ut alteræ pinnae ab impetu aquarum percussæ, rotam in partem contrariam agant. Quod si mox ostium occludere non potest, & aquarum fluxionem continere, inclamat socium atq; eum jubet harpagonem sublevatum alteri tympano impingere, atq; sic rotam sistere. Duo verò vicissim effundunt bulgas: quorum alter stat in ea tabulati parte, quæ est in fronte putei: alter in ea quæ est in dorso. Itaq; si bulga jam ferè fuerit extracta, cuius rei signum dat annulus quidam catenæ ductariæ, qui in altera tabulati parte consistit: alterum harpagonem, hoc est, grande ferrum uncinatum uni catenæ ductariæ annulo implicat, & partem catenæ subsequenter omnem usq; eò ad tabulatum trahit, dum bulga ab altero effundatur. Et quidem iccirco, ut catenæ ductariæ pars, cum altera bulga vacua demissa suo pondere, reliquam ejusdem catenæ partem de axe non detrahat, totaq; in puteum non incidat. Sed ejusdem laboris socius cernens bulgam aquis plenam ferè esse extractam, inclamat machinæ rectorem, eumq; jubet ostium castelli claudere, ut spatium effundendi habere possit. Bulga effusa rector machinæ, alterum castelli ostium primò aliquan-

aliquantum recludit, ut ea catenæ ductariæ pars, cum bulga inani rursus in puteum demittatur: deinde totum referat. Itaq; cum jam pars catenæ ad tabulatum tracta rursus circumvoluta, tympano etiam ipsa demissa fuerit in puteum, extrahit uncum alterius harpagonis grandem, qui eum annulo catenæ implicavit. At quintus juxta lacunam in fossa quadam latente cōsistit: ne, si contingat ut annulo disrupto pars catenæ aut aliud quiddam decidat, lædatur: is batillo ligneo, & bulgam regit, & aquas in eam ingerit, si sua sponte ipsas non hauserit. Quoniam verò nunc in supremam cujusq; bulgæ partem, insunt circulum ferreum, ut semper pateat, & in lacunam immissa per se ipsa hauriat aquas, non opus est ullo bulgarum gubernatore. Præterea quia his temporibus eorum, qui in tabulato cōsistunt, alter bulgam effundit, alter vetibus demissis ostia castelli occludit, aut sursum tractis referat: idem uncum alterius harpagonis grandem, annulo catenæ solet injicere: quomodo tres tantum in hac machina regenda operas dant. Quinetiam quia interdum is, qui effundit bulgam, priorem harpagonem sublevatum, alteri tympano imprimens rotam sistit, duo omnem laborem sibi sumunt.

Castellum A. Canalis B. Vectes C D. Canales sub
ostis E F. Pinnæ duplices G H. Axis I. Tympa-
num majus K. Catena ductaria L. Bulga M. Lo-
culamentum pensile N. Rector machinæ O. Viri effun-
dentes bulgas P Q.

Sed de machinis tractoriis satis: nunc dicam de spiritalib. Cum puteus fuerit valde profundus ad quē nullus cuniculus, nullā ve fossa latens ex altero puteo pertinet: aut cuniculus admodū lōgus, ad quē nullus puteus pertingit, tūc aer, quōd extenuari nō possit, fossorib. crassus offunditur, atq; difficulter spirant.

rant. Interdum etiam suffocantur: ardentes quoque; lucernæ extinguuntur. Itaque opus est machinis, quas etiam Græci *πνευματικά*, Latini spirituales appellarent: etsi vocem non mittunt: nam ipse efficiunt ut fossiores ex facili spirare & opus institutum perficere possint. Earum tria sunt genera. Primum venti flatus exceptos in puteum deducēs in tres species dividitur: quarum prima sic se habet. Super puteum, ad quem nullus cuniculus pertinet, tria tigna, quam puteus paulo longiora, collocantur: primum super ejus frontē, alterum super mediū puteū, tertium super ejusdē tergū. Eorū capita habēt foramina, in qua pali, ad imū cuneatiores, immissi altius, pariter ac primæ machinæ tigna, in terrā adiguntur ut maneant immobilia. Quodque illorum tignorum habet tres formas in quibus inclusa sunt tria tigna transversaria: quorum unū dextrū putei latus occupat: alterū, sinistrum: tertium, mediū puteū. Ad hoc & ad illud alterū, quod etiam super medium puteū collocatū est, affiguntur asseres sic alternè coagmetati, ut semper antecedentis modicā cōmissuram sequens obtineat: quo sanè modo fiunt quatuor anguli & totidem intermedia cava, quæ ventos undique flantes concipiunt. Ut verò ad superiora sublatis non elucentur, sed retrò ferantur, asseres operculo, in orbis figuram formato, superius tecti sunt, inferius patent: quare ventis necessitate quadam, putei quatuor istis foraminibus inspirantur. Attamen id genus machinam operculo tegere non est in his locis, in quibus sic locari potest, ut ventus per supremam ejus partem flatum inspiret.

Tigna strata A. Pali cuneati B. Tigna transversaria C. Asseres D. Cava E. Venti F. Operculum G. Puteus H. Machina carens operculo I.

Secunda hujus generis machina venti flatus in puteum canali longo inducit. Is ex quatuor asseribus toties conjunctis & coagmentatis, quoties altitudo putei hoc postulat, in quadranguli figuram formatur: ejusque commissuræ terræ pingui & glutinosa aquis madefacta oblinuntur: ejusdem canalisis os ex puteo vel extat, & quidem altitudine trium quatuorve pedum: vel non extat: si extat, speciem infundibuli quadranguli præ se ferens, latius & patentius quam ipse canalisis est, ut eò facilius flatum concipere possit: si non extat, latius canali non est, sed ad id è regione venti spirantis asseres affiguntur, qui flatum excipientes in ipsum ingerunt.

Os canalisis extans A. Asseres ad canalisis os, quod non extat affixi B.

Tertia ex fistula vel fistulis & vase constat: etenim super supremam fistulã statuitur vas ligneum, ligneis circulis cinctũ, altũ pedes quatuor, latũ tres: cujus os quadrangulum, quod semper patet, venti flatum concipit, & cum vel una fistula in canalem longum, vel plurib. in puteũ deducit. Suprema fistulæ pars inclusa est in orbe tam crasso, quam vasis fundum est: paulò minus lato, ut vas circum ipsum versari possit. Ex orbe tamen fistula extans includitur in rotundo foramine, quod est in medio vasis fundo: qua parte ad fistulam affixus est axiculus statutus, qui per vas ferè mediũ penetrans fertur in operculi, fundo simillimi, foramẽ, inq; eo includitur, circũ quẽ axiculũ immobilẽ & fistulæ orbe vas mobile facillimè versatur à leni aura spirante, nedum à vêtõ, q; ejus alã gubernat: ea extenuibus tabellis cõstans, ad supremã vasis partem affixa est: & quidem è regione spiritalis oris: quod esse quadrangulum & semper pa-

per patere dixi. Etenim ventus, ex quacunq; mundi parte spiraverit, alam propulsam rectà versùs partem ei adversam extendit: quo modo vas os spiritale in ipsum ventum obvertit: quod ejus flatum concipit, eumq; fistula in canalem longum, vel fistulis in puteum deducit.

Vas ligneum A. Circuli B. Os spiritale C. Fistula D. Orbis E. Axiculus F. Foramen quod est in fundo vasis G. Ala H.

Alterum machinarum spiritalium genus ex flabellis constat, itemq; vari-
um & multiplex est: nam flabella vel in fucula includuntur, vel in axe. Si in
fucula, ea aut cavum tympanum, ex duabus rotis & pluribus tabulis inter se
coagmentatis compositum, in se continet, aut quadrangulum loculamen-
tum. Sed tympanum immobile, atq; à lateribus clausum, ibidem rotunda tan-
tummodo habet foramina: & quidem tanta, ut fucula in eis versari possit: sed
habet præterea duo spiritalia foramina quadrangula: quorum superius con-
cipit auram: inferius canalis longus excipit, quo eadem in puteum induci-
tur. Suculae autem capita utrinq; ex tympano eminentia chelæ stipitum, vel
tignorum cava crassis laminis ferrata sustinent: quorum alterum habet ve-
ctem, in altero quatuor infixæ sunt perticæ, quibus capita crassa & gravia
sunt, ut eorum pòdere fucula cum circumagitur depressa ad motum pronior
fiat: itaq; cum operarius vecte versat fuculam, flabella, quæ qualia sint, paulò
post dicam, foramine spiritali auram haurientes in alterum foramen, quod
excipit canalis longus, impellunt: quæ per eum penetrat in puteum.

Tympanum A. Loculamentum B. Foramen spiritale C. Alterum foramen D. Canalis longus E. Sucula F. Ejus veſis G. Perticæ H.

Locula-

Loculamento prorsus eadem quæ tympano sunt: sed alterum altero longè præstat. Etenim flabella tympanum sic occupare possunt, ut ipsum undique ferè attingant, omnemq; auram conceptā in canalem longum impellant: loculamentum propter angulos sic occupare non possunt: in quos quòd aura partim recedat, ipsum tam utile quàm tympanum esse non potest. Verùm loculamentum non humi modo locatur, sed etiam super tigna, sicuti mola, quam versant venti, statuitur, habetq; ejus fucula loco vectis etiā extra ipsum quatuor alas molæ alis similes. Hæ impetu ventorum percussæ fuculam circumagunt: quo modo ejus flabella, quæ intra loculamentum sunt, ventum, foramine spiritali haustum, per canalem longū puteo inspirant. Quamquam autem huic machinæ nullo opus est vectiario, cui merces persolvatur, tamen quia cùm cælum filet à ventis, ut sæpè filet, non versatur, minus quàm cæteræ est ad ventulum puteo faciendum accommodata.

Loculamentum humi locatum A. Ejus foramen spiritale B. Ejusdem fucula habens flabella C. Vectis fuculæ D. Ejusdem perticæ E. Loculamentum supra tigna statutum F. Alæ quas fucula habet extra loculamentum G.

Si verò flabella includuntur in axe, ea plerunq; cavum tympanum, itē immobile capit: cui axi ex altera parte est tympanum, quod ex fufis constat: id

inferioris axis tympanum dentatum circumagit, ipsum à rota, cuius pinnae aquarum impetus percutit, versatum: si locus aquarum copiam suppeditat, hanc machinam fabricari utilissimum est, & quòd nullo egeat vectuario, cui merces danda sit, & auram perpetuam puteo per longum canalem inspiret.

Tympanum cavum A. Ejus foramen spiritale B. Axis cui flabella sunt C. Ejus tympanum quod ex fusis constat D. Axis inferior E. Ejus tympanum dentatum F. Rota G.

Flabellorum verò, quæ in formis fuculæ vel axis inclusa tympanum & loculamentum in se continent, tria sunt genera: unum fit ex tenuibus tabulis, altis & latis, prout altitudo & latitudo tympani vel loculamenti postulat: alterum ex tabulis æquè latis, sed humilibus, ad quas tenuia & longa populi vel alterius arboris lentæ resemina sunt affixæ: tertium ex tabulis proximis similibus, ad quas alæ anserum duplicatæ vel triplicatæ sunt affixæ. Hoc minus usitatum est quàm secundum: quod rursus minus quàm primum. Includuntur autem flabellorum tabulæ in quadrangulis fuculæ vel axis partibus.

*Primum flabellorum genus A. Secundum B. Tertium C.
Siculæ pars quadrangula D. Ejusdem rotunda E. Vectis F.
Tertium*

Tertium machinarum spiritalium genus, non minus quàm secundum varium & multiplex, constat ex follibus: quorum non flatu solum putei & cuniculi, canalibus longis vel fistulis inspirantur, sed etiam haustu à gravibus & pestilentibus halitibus purgantur. Hos diducti foraminibus spiritalibus per canales hauriunt & in se alliciunt, illum compressi per nares in canales vel fistulas inspirant: eos verò vel homo comprimit, vel equus, vel impetus aquæ. Si homo, super canalem longum, ex puteo eminentem, sic ponitur & ad tigna affigitur inferius follis magni tabulatum, ut, cum flatum per canalem inspirare debet, ejus naris in ipso includatur: cum graves vel pestilentes halitus haurire, canalis os follis foramen spiritale undiq; comprehendat: sed cum superiore follis tabulato vectis copulatus, per medii axiculi formam, in qua sic inclusus est, ut ea parte immobilis maneat, penetrans descendit. Axiculi autem codaces ferrei in foraminibus tignorum statutorum versantur. Itaq; cum operarius vectem deprimit, superius follis tabulatum attollitur, simul & fores spiritalis foraminis spiritu rapti aperiuntur: quomodo follis, si naris ejus in canali inclusa fuerit, aerem liberum in se allicit, sin canalis os foramen ejus spiritale comprehenderit, graves vel pestilentes halitus ex puteo, centum & viginti etiam pedes alto, trahit & canali haurit. Cum verò lapis in superius tabulatum impositus, id deprimit fores spiritalis foraminis clauduntur, & follis priore modo aerem salubrem per narem canali inspirat:

inspirat: altero graves vel pestilentes halitus conceptos per eandem narem expirat. Quoniam verò tunc aura salubris majore putei parte intrat, fossiores, quod ea fruuntur, laborem sustinere possunt: nam putei minor quædam pars, quæ in æstuarii loco est, ab altera majore tabulis continentibus, & ex summo putei ad imum usq; pertinentibus, distinguenda est: per quam canalis longus, sed angustus, fere ad imas putei fauces descendit.

*Putei pars minor A. Canalis quadrangulus B.
Follis C. Putei pars major D.*

Ubi verò nullus puteus in eam altitudinem fuerit depressus, ut cuniculum, longius in montem actum, attingat, fabricetur talis machina, quam item operarius trahat: juxta cuniculi canales, per quos aqua effluit, fistulæ lignæ collocentur arctius connexæ, ut flatum continere possint. Hæ ab ore cuniculi usq; ad ultimam ejus partem pertineant: ad quos os existat, follis sic collocatus, ut flatum conceptum per narem fistulis, vel canali longo, inspirare possit. Quia enim alius flatus alium semper impellit, in cuniculum penetrans, aeris mutationes facit: quare fossiores instituta perficere possunt.

Cuniculus A. Fistula B. Naris duplicati follis C.

Sin halitus graves follibus è cuniculis hauriendi fuerint, plerumq; tres duplicati vel triplicati, naribus carentes & priore parte clausi, in sedilibus collocantur: quos operarius non aliter pedibus calcando comprimit, ac eos qui in templis sunt ad organa, quæ varios & dulces sonos edunt. Follium autem quisq; graves istos halitus inferioris tabulati foramine spiritali per canalem longum tractos, foramine tabulati superioris expirat vel in aerem liberum, vel in aliquem puteum, vel in fossam quampiam latentem. Hoc foramen foriculam habet, quam flatus noxius toties aperit, quoties exit. Quoniam verò aerem follibus tractum alius continenter subsequitur, non gravis modo extrahitur ex cuniculo mille & ducentos pedes longo, aut etiam longiore, sed salubris naturaliter ipsum consequens, in eundem parte ejus aperta, quæ extra canalem illum longum est, trahitur. Quo modo cum aeris mutationes fiant, fossiores laborem susceptum sustinere possunt: quod genus machinæ ni essent invetæ, metallici necesse haberent duos cuniculos in montem agere, & post pedes summum ducentos semper puteum ex superiore cuniculo ad inferiorem pertinentem fodere, ut aer, qui in illum influxit, in hunc puteis descendens fossoribus salutaris esse possit: quod sine magno impendio perficere non possent. At duas machinas supradictis asimiles follibus equi versant: quarum altera ad axem habet ligneum orbem, circumcirca gradibus di-

bus distinctum, quos equus in claustris, similibus his, in quæ equi solis ferreis calceandi induci solent, inclusus continenter, pedibus calcans orbem simul cū axe circumagit : cuius dentes longi deprimunt tigilla folles comprimētia. Quale verò si organum quod eos rursus diducit, & qualia sunt ipsorum sedilia libro nono planius explicabo. Follis autem quisq; si graves halitus ex cuniculo trahit, eos superioris tabulati foramine expirat : sint ex puteo, eodem vel nare. Orbi præterea est rotundum foramen, quod, cū machina sistenda est, trude trajicitur. Altera verò machina duos habet axes, statutum equus versat : ejus autem tympanum dentatum circumagit axis strati tympanum, quod ex fusis constat. Cæteris machina similis est proximæ : hic etiam folium nares in canalibus longis collocatæ, flatum in puteum vel cuniculum inspirant.

Machina primo descripta A. Operarius iste pedibus calcans folles comprimit B. Folles naribus carentes C. Foramen quo graves halitus sive flatus expirant D. Canales longi E. Cuniculus F. Machina secundo descripta G. Orbis ligneus H. Ejus gradus I. Claustra K. Ejusdem orbis foramen L. Trudes M. Machina tertio descripta N. Axis statutus O. Ejus tympanum dentatum P. Axis stratus Q. Ejus tympanum, quod ex fusis constat R.

Ut autem

Ut autem hæc proxima machina gravio rem aerem putei & cuniculi emen-
dare potest, ita etiam vetus ratio eventilandi assiduo linteorum jactatu, quam

explicavit Plinius. Aer enim non tantum ipsa putei altitudine, cujus rei ille mentionem facit, sit gravior, sed etiam cuniculi longitudine.

Cuniculus A. Lintheum B.

At metallicorum machinae scanforiae sunt scalae, ad alterum putei latus affixae: haec pertinent vel ad cuniculum, vel ad solum putei: earum fabricam non necesse habeo tradere quod omnibus in locis sint usitatae, & non tam artem, cum conficiuntur, requirant, quam diligentiam cum affiguntur. Verum metallici non solum scalarum gradibus descendunt in fodinas, sed etiam insidentes in bacillo vel in crate, ad funem ductarium religata, in eas demittuntur tribus machinis tractoriis quas primo descripsi. Cum praeterea putei valde devexi fuerint, fossiores alique operarii insidentes in corio, circum lumbos dependente, quasi devehuntur non aliter ac pueri tempore hyberno, cum in aliquo colle aqua conglaciaverit frigoribus. Attamen, ne decident altero brachio, circumdant funem extensum, qui superius ad tignum, quod ad os putei collocatur, religatus est: inferius ad palum, in ejus solo defixum. His tribus modis metallici descendunt in puteos: quibus annumerari potest quartus, qui est, cum homines & equi per puteum, ut dixi, declivem & cochleae instar contortum, gradibus in saxo incisus descendunt ad machinas subterraneas, atque rursus ascendunt.

Descen-

Descendens scalis in puteos A. Insidens in bacillo B. Insidens in corio C. Descendens gradibus in saxo incisus D.

Restat de malis & morbis metallicorum, ac de modis quibus sibi ab ipsis cavere possunt: nam semper maiorem rationem valetudinis sustentandæ, quam lucri faciendi habere convenit, ut liberè muneribus corporis fungi possimus. Eorum autem malorum alia affligunt artus, alia lædunt pulmones, partim oculos, quædam denique homines interimunt. Aqua, in quibus puteis inest multa & frigidior, crura vitare solet: etenim frigus est inimicū nervis. Sed fossiores ad eam rem satis altos perones sibi comparent, qui crura tueantur ab aquarum frigore: cui consilio qui non paruerit, is magno afficietur incommodo valetudinis, præsertim cum vixerit ad senectutem. Contrà verò aliquæ fodinæ adeo siccae sunt, ut prorsus aqua careant: quæ ariditas majus etiam malum dat operariis: siquidem pulvis, qui cietur & agitur fossionibus, penetrans in asperam usque arteriam & pulmones, parit difficultatem anhelitus, & vitium, quod *ἀσθμα* Græci nominant. Quod si vim corrodendi habuerit, pulmones exulcerat, & tabem ingignit in corporibus: hinc in metallis Carpati montis invetæ sunt mulieres, quæ septem viris nupserunt, quos omnes dira illa tabes immatura morte affecit. Aldebergi certè in Misena in fodinis reperitur pompholyx nigra, quæ usque ad ossa exedit vulnera, & ulcera. Ferrum quoque corrodit: atque ob id clavi earum casarum omnes sunt lignei. Quin etiam cadmiæ quoddam genus est, quod operariorum pedes, a quis madidos, itemque manus exedit, pulmones & oculos lædit. Fodientes igitur sibi non modò perones comparent, sed chirothecas etiam ad cubitum usque altas: & vesicas laxas illigent faciei. Per has enim pulvis neque trahetur ad arteriam & pulmones, nec in oculos involabit: non dissimiliter apud Romanos sibi cavebant minii confectores, ne pulverem ejus lethalem haurirent. Tum difficultatem anhelitus parit aer immobilis, manès tam in puteo quam in cuniculo: cui malo remedia sunt machinæ spiritales, quas paulò antè exposui. Sed est aliud malum magis pestiferum, quodque homini mox affert necem: in quibus puteis, vel fossis latentibus, vel cuniculis duricies saxorum igni frangitur, in his aer inficitur veneno: siquidem venæ & venulæ commissuræque saxorum exhalant subtile quoddam virus, ignis vi expressum in rebus metallicis aliisque fossilibus: quod ipsum cum fumo sublevatur, non aliter ac pompholyx, quæ in officinis, in quibus venæ metallicæ excoquuntur, ad superiorem parietis partem adhærescit: id si ex terra evolare nequiverit, sed deciderit in lacunas, atque eis innataverit, periculum conflare solet. Etenim si quando aqua jactu lapidis aut alterius rei commota fuerit, rursus ex ipsis lacunis evolat, itaque spiritu ductum homines inficit: sed idem magis efficit fumus igni nondum extincto. Corpora autem animantium isto veneno infecta, plerunque continuo turgescunt, & omnem motum ac sensum amittunt, sineque dolore intereunt. Homines etiam ex puteis scalarum gradibus ascendentes, ubi virus incrementum sumpserit, rursus in eos decidunt: quia manus non faciunt suum officium, globosæque & rotundæ ipsis videntur esse, itemque pedes. Aut si bonâ fortunâ parumper læsi ex his malis evaserint, pallidi sunt, & similes mortuorum. Itaque tunc nemo in eam ipsam fodinam vel in proximas descendat: aut si fuerit in eis, ascendat ocyus. Providi certè solertesque fossiores die Veneris ad vesperam incendunt struem lignorum: nec ante diem

diem Lunæ rursus in puteos descendunt, aut ingrediuntur in cuniculos. Interea vis illa fumi virosi evanescit. Est etiam ubi ratio cum Orco habetur: nam quidam loci metallici, licet rari sint, sua sponte virus gignunt, pestilentemque auram exhalant: sicut etiam quædam venarum cavernæ, sed hæ sæpius graves halitus in se continent. Ad Planam Boemiæ oppidum sunt nonnulli specus, qui quibusdam anni temporibus halitum ex acidulis emittunt lucernas restinguentem, & fossores, diutius in eis morantes, necantem. Plinius quoque scriptum reliquit: Depressis puteis, sulfurata vel aluminosa occurrentia, putearios necant, experimentū huius periculi, demissa ardens lucerna si extinguatur: tunc secundū puteum dextra ac sinistra fodiuntur æstuaria, quæ graviozem illum halitum recipiant. Verū Planæ construunt folles, qui graves istos halitus haurientes huic malo medentur, de quibus supra dixi. Quinetiam interdum operarii de scalis in puteos delapsi, brachia, crura, cervices frangunt, aut decedentes in lacunas suffocantur: plerunq; verò in causâ est negligentia præsidis: cuius est proprium munus & scalas ita vehementer ad tigna affigere, ut non abrumpantur, & lacunas, ad quas putei pertinent, ita firmè asseribus contegere, ne ipsis motis, homines decidant in aquas: quocirca præses diligenter suum munus exequatur: tum janua casæ non vergat in aquilonem, ne tempore hyberno scalæ frigoribus congelent: nam id ubi factum fuerit, manus frigore rigentes, vel lubricæ, suum tenendi officium facere non possunt: ipsi etiam homines sint providi, ne, si nihil horum fuerit, suâ cadant incuriâ. Concidunt præterea montes, eaque ruinâ oppressi homines intereunt. Certè cum quondam Goselariæ Ramesbergum defecisset, ruinis tot homines sunt oppressi, ut uno die circiter quadringentas feminas viris orbatas esse, annales loquantur: & ab hinc annis undecim Aldebergi suffossi montis pars resoluta resedit, & sex fossores improvise oppressi: absorbu it etiam casam atque unâ matrem cum filiolo. Id autem plerunque his accidit montibus, quibus venæ sunt cumulatae. Itaque fossores relinquunt fornices crebros montibus sustinendis, aut substructiones faciant. Saxum quoque abruptum articulos atterit: quod ne fiat, metallici structuris necessariis puteos, cuniculos, fossas latentes fulcire debent. At in nostris fodinis non est solifuga, quam Sardinia gignit. Animal est, ut Solinus scribit, perexiguum, simileque araneis formâ: solifuga dicta, quod diem fugiat. In metallis argentariis plurima est: occultim reptat, & per imprudentiam supersedentibus pestem facit. Sed, ut idem ait, fontes calidi & salubres aliquot locis effervescunt, qui abolent à solifugis insertum venenum. Sed in quibusdam fodinis nostris, quanquam perpaucis, est alia pestis & perniciēs: dæmones scilicet aspectu truci: de quibus dixi in libro De subterraneis animantibus inscripto: quod genus dæmonum precibus & jejuniis pellitur ac fugatur. Quædam autem ex his malis atque aliæ quædam res causa sunt, cur putei amplius fodi non soleant. Itaque prima & potissima causa est, quod non sint fecundi metallorum, aut si ad aliquod passus fecundi fuerint, quod in profundo sint steriles. Secunda affluentis aquæ multitudo: quam neque metallici possunt derivare in cuniculos, quia tam altè in montes agi non possint: neque machinis extrahere, quod putei sint admodum profundi: aut si possent eam extra-

here machinis, quòd ipsis non utantur: nimirum quòd impensæ sint majores quàm pauperioris venæ fructus. Tertia est aer gravis, quem interdum domini non arte, non sumptu emendare & corrigere possunt: quam ob causam fossio non puteorum tantum, sed etiam cuniculorum deseritur. Quarta virus in singulari loco genitum, si id funditus tollere, vel levius facere in nostra potestate non fuerit: ea de re specus ad Planam, Laurentius dictus, non fodi solebat, cum argento non careret. Quinta dæmon truculentus & homicida: etenim ab eo, si expelli non possit, nemo non fugit. Sexta, substructiones si labefactatæ conciderint: eas enim ruina montis sequi solet. Substructiones autem tunc solum restituuntur, cum vena admodum dives metalli fuerit. Septima, motus bellici: propter quos, nisi certò constet fossiores deseruisse puteos & cuniculos, reficiendi non sunt. Non enim credamus, majores nostros tam inertes & ignavos fuisse, ut fossiones, quæ potuerint fieri cum fructu, reliquerint. Nostri profectò temporibus non pauci metallici, cum anilibus fabulis persuasi, refecissent puteos desertos, operam & oleum perdiderunt: ne igitur posteritas acta agat, ex re ejus erit in tabulas referre, quam ob causam cujusq; putei vel cuniculi fossio relicta sit. Id quòd quondam Fribergi factum esse constat puteis desertis propter copiam & affluentiam aquarum.

De re Metallica Libri VI. FINIS.

GEORGII AGRICOLAE DE RE METALLICA LIBER SEPTIMUS.

EXTUS liber descripsit ferramenta, vasa, machinas, hic venarum experiendarum rationes describet: eas enim effossas, ut utiliter excoqui, & ex ipsis à recremento purgatis, metalla pura confici possint, opere precium est prius experiri. Sed talis experimenti quanquam mentio facta est à scriptoribus, tamen nemo ex illis præcepta ejus memoriæ tradidit: quocirca mirum non est, si ætate posteriores nihil de eo scripserint. Metallici certè ex istius generis experimento cognoscunt de venis, utrum aliquod quoddam metallum, an nullum in se contineant: aut, si ipsæ nobis indicia unius metalli vel plurium ostenderint, multum an paucum in eis insit: qua ratione etiam unius venæ partes metalli participes, ab his, quæ ejus expertes sunt, separari possunt. Atque illæ rursus, in quibus multum est ab his in quibus paucum. Nisi enim hoc antea, quàm ex venis conflentur metalla, diligenter factum fuerit, non sine magno dominorum detrimento excoquentur. Nam partes

partes venarum, quæ non facile igni liquefcunt, metalla ad fe rapiunt, vel ea confumunt. Hoc modo cum fumo evolant, altero cum recremento & cadmia commifcentur: quo domini operam perdunt, quam pofuerunt in fornacibus atq; catinis præparandis, & eos novas impenfas in ejufmodi recrementa & cæteras res facere neceffe eft. Verùm metalla jam excocta experiri ſolemus, ut exploratum habere poſſimus, quota argenti portio inſit in centumpondio æris vel plumbi: aut quotam auri particulam libra argenti in ſe contineat. Et contrà, quotam æris vel plumbi portionem habeat argenti centumpondium: aut quota argenti particula fit in auri libra: atque ex ea re conjicere licet, utiliter poſſit, nec ne, metallum præcioſum à vili ſecerni: quin etiam tale experimentum docet, utrum nummi boni ſint, an adulterini, manifeſtoque deprehendit argentum, ſi ejus plus quàm fuerit juſtum, monetarii miſcuerint auro: aut æs, ſi ejus plus, quàm fas ſit, iidem temperaverint cum auro vel argento: quorum omnium rationem quàm pòtero, diligentiffimè explicabo. Venarum autem experimentum, quod ſolis metallicis utile eſt, ab excoctione differt ſola materiæ paucitate: etenim coquendo paucam diſcimus, utrum excoctio multæ nobis lucrum dabit in damnum, niſi enim metallici ſtudio incumberent in eam experiendi rationem, qua utuntur, ex venis, ut jam dixi, metalla interdum cum detrimento, interdum ſine ullo emolumento excoquerent: nam experiri venas impenſis admodum exiguis, excoquere tantummodo magnis poſſumus. Simili autem modo fiunt. Primum enim ut venas experimur in fornacula, ſic eaſdem excoquimus in fornace. Deinde utrobique non ligna, ſed carbones incenduntur: tum ut in catillo fictili, cum venas experimur, metalla quæ in ipsis inſunt, ſi aurum, argentum, æs, plumbum fuerint, juſtiſſimè miſcentur, ita in primis fornacibus, cum eadem excoquantur, permifceri ſolent. Præterea ut hi, qui venas explorant igni, metallum vel liquidum effundentes, vel frigefactum fracto catillo terreno purgant à recrementis, ita excoctores quàmprimùm metallum è fornace defluxerit in catinum, frigidam infundentes, ab eo rutris auferunt recrementa. Poſtremò ut in catillo cinereo aurum vel argentum à plumbo ſeparatur, ita quoque in ſecundis fornacibus. Sed artificem experiendæ venæ vel metalli neceſſe eſt paratum, & inſtructum rebus neceſſariis ad experimentum venire: atque fores conclavis, in quo ſtatuta eſt fornacula, claudere, ne quis intempeſtivè accedens, mentem ejus, in operas intentam, perturbet: libram præterea in ſuo loculamento collocare, ut ea, cum ipſe maſſulas metallorum ponderat, flatu ventorum huc & illuc agitari non poſſit: is enim arti eſt impedimento. Verùm res ſingulas, ad experimentum neceſſarias, deſcribam exorſus à fornaculis: quarum alia ab alia differt figurâ, materiâ, loco in quo collocatur: figurâ quidem, quòd ſit teres vel quadrangula. Atque hæc magis eſt ad venas experiendas accommodata.

Fornacula teres.

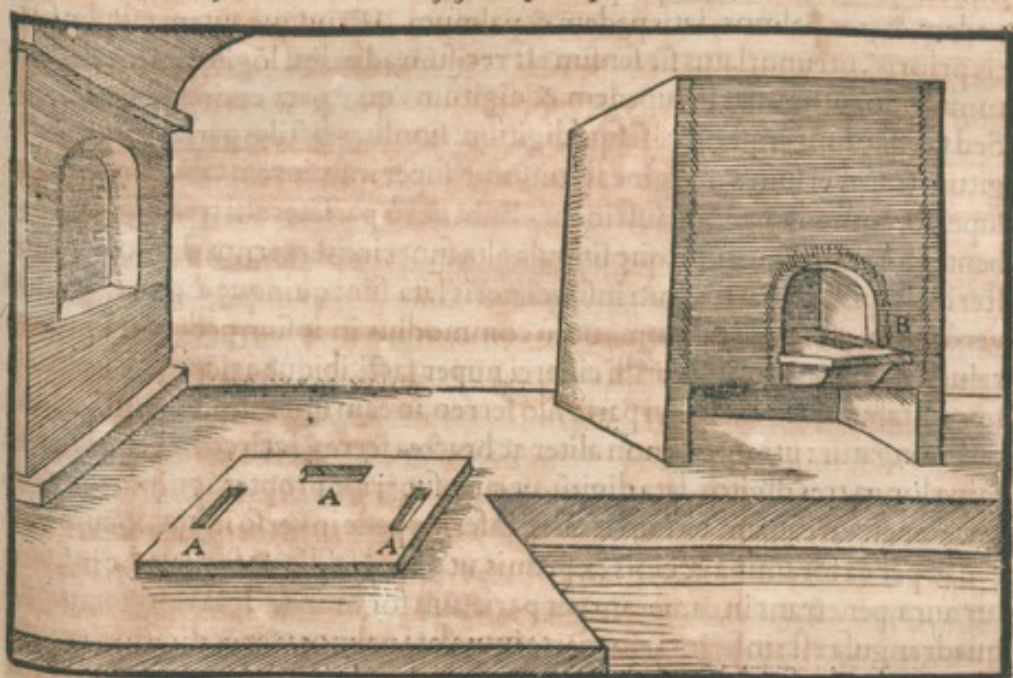
Fornacula quadrangula.

Materiâ verò differunt fornaculæ, quòd alia sit latericia, alia ferrea, quædam fictilis. Latericia extruitur in camini foco, alto pedes tres & dimidium: ferrea in eodem collocatur, similiter fictilis. Sed latericia est alta cubitum, intus lata pedem, lōga pedē & duos digitos: cū ē foco assurrexerit ad quinque digitos, quæ laterum crudorum crassitudo esse solet, super lateres locatur bractea ferrea, luto superius oblita, ne propter vim ignium detrimētum accipiat. In fronte fornaculæ supra bracteam est os, altum palmum, latum quinque digitos,

digitos, superiori parte rotundum. At bractea habet tria foramina, in utroque latere unum, tertium in posteriori ejus parte, quæ lata sunt digitū, longa tres digitos: per ea tum cinis ex carbonibus candentibus decedit, tum spirat flatus penetrans in cameram, quæ sub ipsa bractea est: itaque is flatus ignem excitat. Quam ob rem hæc fornacula, quam metallici propter usum ab experiendo appellant, apud chymistas ex vento nomen invenit: verum bracteæ ferreæ pars, quæ est fornacula extat & eminet, longa esse solet dodrantem, lata palmum. In ea carbunculi locati, expeditè in fornaculam per ipsius os forcipe imponuntur, rursusque, si res hoc postulat, ex fornacula exempti in eadem reponuntur.

Bracteæ foramina A. Ejusdem pars quæ extat est fornacula B.

Ferreæ autem fornacula constat ex quatuor bacillis ferreis, altis sesquipedem, inferius parumper divaricatis & latis, ut firmitus stare possint: ex quorū duobus prior fornaculæ pars, ex duobus posterior efficitur: cum istis bacillis utriusq; partis conglutinata & conferruminata sunt bacilla ferrea transversaria, numero tria: prima ubi ad altitudinē palmi assurrexerunt: secunda ubi ad altitudinem pedis: tertia in summa eorum parte. Recta quidem bacilla ea parte perforata sunt, qua cum ipsis conglutinantur transversaria, ut à lateribus in ea includi possint alia bacilla ferrea similiter utrinq; tria numero. Itaq; duodecim sunt bacilla transversaria, quæ tres efficiunt ordines, imparib. intervallis distinctos: etenim ab uno bacillo recto ad alterū in infimo ordine, est intervallum unius pedis & quinque digitorum. At in medio inter priora quædam bacilla & posteriora est spatium trium palmarū & unius digiti. Laterū verò bacilla inter se distant tribus palmis & totidem digitis: sed in supremo ordine, inter priora quidem bacilla & posteriora est intervallum duorum palmarū, inter laterū verò bacilla trium, ut isto modo fornacula in summa parte fiat angustior: quin

quin etiam ferreum bacillū, in oris speciem formatū, in infimo prioris partis bacillo includitur: quod os æquē ac latericiæ fornaculæ, altum est palmum, latum quinque digitos. Tum prius infimi ordinis bacillum transversarium ad utrumque oris latus perforatum est, similique modo posterius: per quæ foramina penetrant duo bacilla ferrea, quæ cum ipsa, tum quatuor infimi ordinis bacilla sustinent bracteā ferream luto oblitam: cujus etiam pars ē fornacula extat: inferiora quoque fornaculæ latera ab infimo bacillorum ordine usque ad supremum bracteis ferreis teguntur: quæ filis ferreis affiguntur ad bacilla, lutoque oblinuntur, ut quā diutissimē vim ignium ferre possint. At fictilem fornaculam ex terra pingui & spissa & mediocri, quod ad mollitudinem & duriciem attinet, fingere convenit. Ea verò ferē eandem habet altitudinem quam ferrea: ejusque pes constat ex duabus tabulis fictilibus, longis pedem & tres palmos, latis pedem & palmum. Utriusque autem tabulæ partis prioris, utrunq; latus sic sensim est recisum ad palmi lōgitudinem, ut tantummodo latum fiat semipedem & digitum, quæ pars eminet ē fornacula. Sed tabulæ sunt crassæ ferē sesquidigitum: similiter fictiles parietes, qui ad digitum transversum à margine statuuntur super inferiorem tabulam, quique superiorem eodem modo sustinent. Sunt verò parietes alti tres digitos, habentes foramina quatuor, quæ singula alta sunt circiter ternos digitos: sed posterioris quidem partis & utriusque lateris lata sunt quinque digitos: prioris verò latum est sesquipalmum, ut eò commodius in ipsum pedem, cum concaluerit, imponi possint catilli cinerei nuper facti, ibique exiccari. Verū utraque tabula ideo exteriori parte filo ferreo, in eam impresso, vincitur, ut minus frangatur: utraq; etiā non aliter ac bractea ferrea, ideo habet tria foramina longa tres digitos, lata digitū, ut cum superior propter ignium vim, aut propter aliam causam vitium fecerit, inferior pede inverso in ejus locum succedat: per ea foramina & cinis ex prunis, ut dixi, decidit, & fornaculæ inspiratur aura, penetrans in cameram per parietum foramina. Ipsa verò fornacula quadrangula est: inferiori ejus parte intus lata palmos tres & digitum unum, longa palmos tres & totidem digitos: superiori lata palmos duos & digitos tres, ut etiam ipsa fiat angustior: Alta autem est pedem. Posterior etiam ejus pars, inferius in medio excisa est in modum semicirculi, qui sit semidigitū altus, pari modo latus utrunque: atq; non secus ac fornacula in priori ejus parte habet os superius rotundum, altum palmum, latum palmum & digitū: cujus fores fenestrati etiam ex terra sunt, habentq; ansam. Quin operculum fornaculæ ex terra factum suam habet ansam, filoque ferreo vincitur: tum ipsius fornaculæ exteriorem partem utranque & latus utrunq; fila ferrea vinciunt: ex quibus impressis triangulorum formæ solent effici. Fornaculæ autem latericiæ manent ac fixæ sunt, fictiles verò & ferreæ ex uno loco portātur ad alterum: atq; latericiæ citius parari possunt, ferreæ magis durant, fictiles non aptiores. Metallici præterea faciunt fornaculas temporarias hoc modo. Lateres tres supra focum statuunt, utrinq; unum, tertium à tergo: pars prior patet flatui: his lateribus imponunt bracteā ferream: cui rursus tres lateres, qui carbonem arceant & contineant. Sed loco fornacula alia ab alia differt, quod quædam in altiori collocetur, quædam in humiliori. Ea verò locatur in altio-

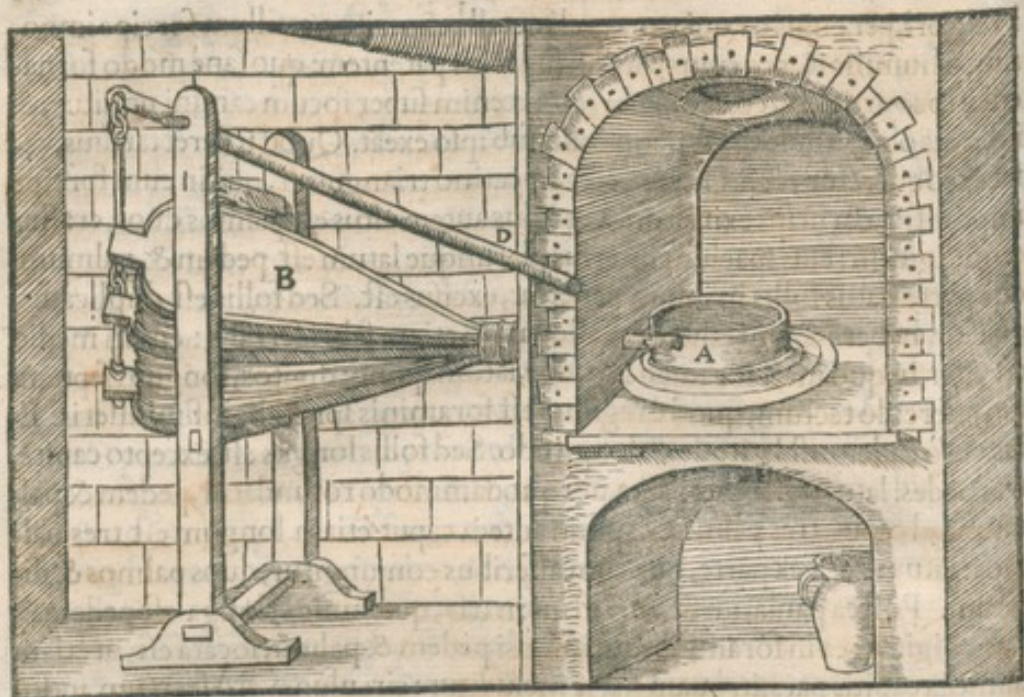

in altiori, per cuius os, qui venas vel metalla experitur, catillum forcipe imponit: in humiliori, per cuius partem superius patentem: quo sanè modo fornaculæ loco artificii est circulus ferreus: etenim super focum camini ponitur, & inferius oblinitur luto, ne flatus follis sub ipso exeat. Quod si fieret tardius, vena excoqueretur, & æs liquefceret in catino triangulari, qui in eum forcipe imponitur, & rursus eximitur. Circulus autem altus est palmos duos, crassius semidigitum: ejus spacium interius plerunque latum est pedem & palmum: qua parte flatus follis in ipsum penetrat, excisus est. Sed follis est duplicatus, qualem habere solent aurifices, aliquando etiam fabri ferrarii: cui in medio est asser, in quo inest foramen spiritale, latum quinq; digitos, longum septem, suo asserculo tectum, quod è regione est foraminis spiritalis infimi asseris. Ejus verò eadem est latitudo & longitudo. Sed follis longus est, excepto capite, tres pedes: latus postrema parte, ubi quodammodo rotundatur, pedem & palmum: ad caput, tres palmos. Ipsum autem caput etiam longum est tres palmos: latum verò ea parte, qua cum asseribus conjungitur, duos palmos & digitum. Postea paulatim fit angustius: naris, quæ unica, longa est pedem & duos digitos: ea in foramine muri, crassi pedem & palmum, locata est, ut etiam dimidia capitis pars, in quam naris includitur: circulum verò ferreum in foco statutum tantummodo attingit: nam extra murum non eminet. Corium follis sui generis clavis ferreis infixum est asseribus: tum corio utrinque asseres junguntur cum capite, super quo est corium transversarium in asseris parte clavis, quibus lata sunt capitula, infixum, similiter alterum in parte capitis. Medius autem follis asser situatus est in bacillo ferreo, ad quod clavis ferreis utrinque cuspidatis & utrinque directò deorsum versus actis affigitur, ut levare non possit. Bacillum verò ferreum in medio est duorum tignorum creatorum, per quæ penetrat. Superius etiam axiculus ligneus, habens codaces ferreos, in foraminibus eorundem tignorum volvitur: in cuius medii forma inclusus est vectis, & clavis ferreis affixus, ut non queat exilire. Longus autem est quinque pedes & dimidium, cuius postremam partem prehendit annulus ferreus bacilli ferrei, pertinentis ad caudam infimi asseris ipsius follis, quam alter ejus annulus similiter prehendit. Itaque cum artifex vectem deprimit, follis pars inferior levatur, flatumque in narem compellit: atque etiam spiritus, per foramen, quod spiritale dicitur, asseris medii penetrans sublevat superiorem follis partem, cuius asseri superpositum est plumbum tam grave, ut eam follis partem rursus possit deprimere: quæ depressa, æquè ac inferior pars, per narem flatum expirat. Isto modo se habet follis duplicatus: qui fabricatus est propter circulum ferreum, in quo catillus triangularis, in quo vena æris excoquitur, & æs liquefcit, collocatur.

Circulus ferreus A. Follis duplicatus B.
Ejus naris C. Vectis D.

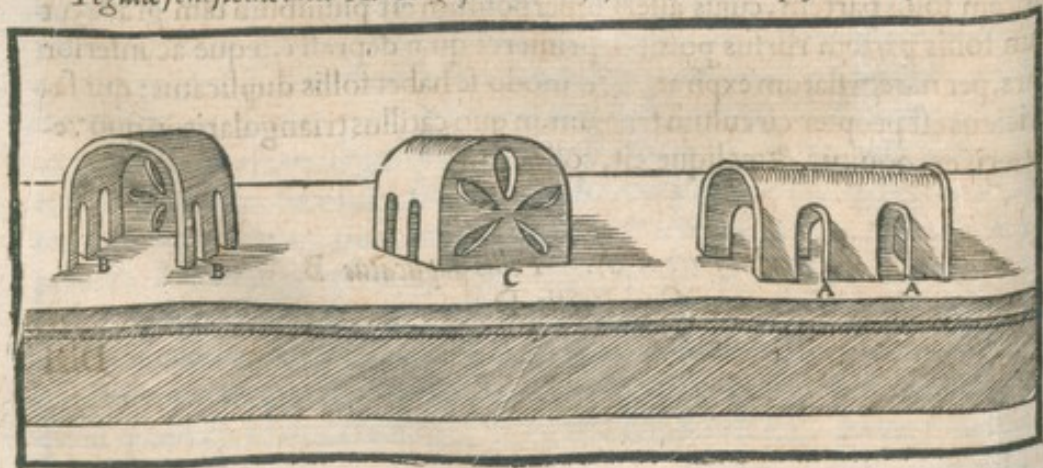
Dixi

Dixi de fornaculis & circulo ferreo, nunc dicam de tegula & catillis. Tegula quidem est fictilis & imbricis inversi figura. Tegit autē catillos, ne carbunculi, in eos incidentes, experimentum impedian. Lata est sesquipalium: altitudine, quæ plerunque solet esse palmaris, respondet ori fornaculæ, longitudine ferè toti fornaculæ. Veruntamen priori tantum parte attingit os ejus, alioqui unde quaque à lateribus & posteriori parte iccirco distat digitos tres, ut carbones in medio loco, qui est inter ipsam & fornaculam, jacere possint. Habet verò crassitudinem ollæ fictilis bene crassæ: sed superior ejus pars integra est, posterior duas habet fenestellas, & utrunq; latus duas vel tres, vel etiā quatuor, per quas calor penetrans in catillos venam excoquit: vel loco fenestellarum habet parva foramina: & posteriori quidem parte decem, in utroq; verò latere plura. Quinetiam posterior pars sub fenestellis vel parvis foraminibus, ter excisa est in modum semicirculi alti semidigitum: sed latera, quater. Posterior autem tegulæ pars paulò minus alta esse solet quàm prior.

Tegulæ fenestella latæ A. Angustæ B. Ejusdem foramina posterioris partis C.

At catilli materia, ex qua fiunt, inter se differunt. Sunt enim vel terreni, vel cinerei: atq; terreni, quos etiam fictiles appellamus, rursus in figura & magnitudine sunt dissimiles. Nam quidam in scutellæ figuram sunt formati, & mediocriter crassi, lati q; tres digitos & uncia mensuralis capaces: in quibus vena cum additamentis mista coquitur: etenim ipsis utuntur, qui venas auri vel argenti experiri solent. Quidam verò sunt triangulares, aliisq; multò crassiores & capaciores: utpote quinque, vel sex, vel plurimum unciarum: in quibus æs liquatur, ut fundi, dilatari, igni explorari possit. In iisdem vena etiam æris plerumq; excoquitur. Sed cinerei ex cinere formantur: his ut primis, scutellæ, cuius inferior pars admodum crassa, est figura: verum minus capiunt: in quibus plumbum separatur ab argento, & experimentum perficitur.

Catillus fictilis A. Catillus triangularis B. Catillus cinereus C.

Quoniam verò cinereos catillos ipsi metallici cōficiunt, de materia ex qua finguntur & de modo, quo efficiuntur, est dicendum. Alii eos ex simplici omnis generis cinere formant: qui boni non sunt, quod istiusmodi cinis aliquā pinguitudinem in se contineat: quamobrem tales catilli quando concaluerunt, facile rumpuntur. Alii faciunt eos item ex cinere, quiscunq; tandem fuerit, sed qui ante percolatus sit: qualis est in quem, lixivii faciendi gratia, aqua calida fuit infusa: atque is rursus in sole aut fornace siccatus cribro, e setis facto, purgatur: quamvis autem aqua calida pinguitudinem cineris eluerit, tamen catilli ex eo facti non sunt boni, quod ipse cinis cum minutis carbonculis arenulis, lapillis soleat esse permixtus. Alii verò similiter eos ex quocunq; cinere efficiunt, sed primò in cinerem ipsum infundunt aquam, & purgamentum ei innatans auferunt. Dein aquam, postquam pura facta fuerit, effundentes cinerem exiccant: tum cribrant, & ex eo catillos formant: qui bo-

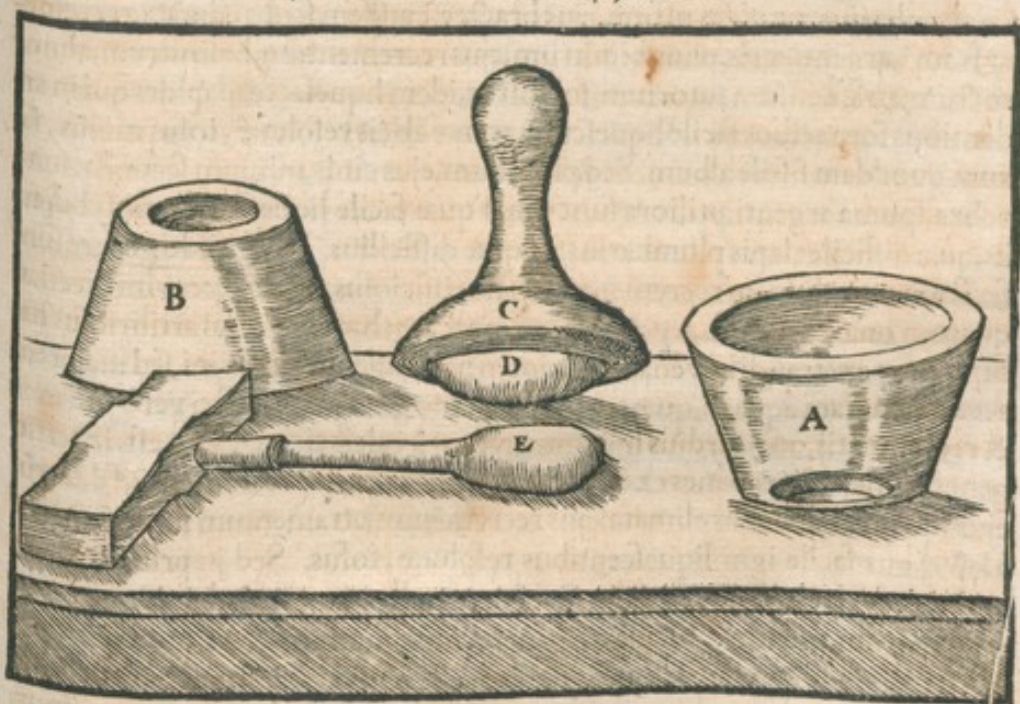
boni quidem sunt, non tamen optimi, quod is etiam cinis non careat minutis lapillis & arenulis. Verum ut optimi catilli fieri possint, à cinere omne purgamentum auferatur: quod duplex est, alterum leve, cuiusmodi sunt carbunculi & pinguitudines, atq; res aliæ aquis innatantes: alterum grave, quales sunt lapilli, arenulæ, & si quæ aliæ res resident in fundo vasculi. Itaq; primo aqua infundatur in cinerem & leve purgamentum auferatur. Deinde cinis agitetur manibus, ut bene cum aqua misceatur: quæ turbida & impura infundatur in alterum vasculum: quo modo remanent in priori vasculo lapilli & arenulæ, ac si quid aliud fuerit grave quæ rejiciuntur. Postquam verò cinis omnis in hoc altero vasculo relederit, quod ex aqua cognoscitur, si pura facta gustatum non commoveat lixivii sapore, tunc aqua effundatur: cinis autem, qui remansit in vasculo, in sole aut fornace siccetur: atque is aptus est ad catillos: maximè si fuerit faginus, aut ex aliis lignis, cui accretiones annuæ tenues sunt. Qui verò ex vitium sarmentis & lignis, quibus accretiones annuæ sunt crassæ, factus fuerit, tam bonus non est: etenim catilli ex eo formati, quod satis sicci non sint, in igni dividi & disrumpi solent ac absorbere metalla. Quocirca si faginus aut ejus similis non fuerit, in promptu globulos ex tali cinere, qui modo jam dicto fuerit purgatus, artifices faciunt, eosq; in fornace pistoris vel figuli ponunt, ut ignescant. Ignis enim quicquid pingue fuerit & humidum consumit, atq; tandem ex ipsis catillos formant. Omnis autem cinis quo vetustior, eo melior est: siccitatem namq; summam ipsi esse necesse est: qua de causa cinis qui fit ex ossibus, combustis, præcipuè verò ex capitis animantium ossibus, etiam idoneus est ad catillos: tum qui fit ex cornibus cervorum, & ex spinis piscium. Postremò aliqui capiunt cinerem, qui fit ex scobe corii combusta: nam coriariis & alutariis corium, à pilis purgatum radunt & discobinant. Nonnulli verò malunt uti compositionibus, quarum hæc laudatur, quæ habet cineris ex ossibus animantium vel ex spinis piscium partem unā & dimidiā: cineris fagini partem unā, cineris scobis corii combustæ partē dimidiam: ex hac enim mistura fiunt boni catilli, sed multò meliores conficiuntur ex paribus portionibus cineris scobis corii combustæ, cineris ossium capitis ovilli vel vitulini, cineris cornu cervini: at omnium optimi formantur ex folio cornu cervini usti pulvere: nam is propter vehementem siccitatem metalla minime combibit. Veruntamen nostrates metallici plerunq; eos efficiunt ex cinere fagino: quem modo jam dicto paratum primò conspergunt zytho vel aqua, ut coherere possit, & in mortariolo tundūt. Deinde cineribus, qui sunt ex calvariis quadrupedum, aut ex piscium spinis, inspersis iterum tūdunt: quo autem magis tūduntur, eo meliores fiunt. Quidam verò lateres terunt, & eum pulverem cribratum inspergunt cineri fagino: nam istiusmodi pulveres non sinunt molybdænam corrodentem catillos, aurum vel argentum sorbere. Alii ut idem caveant catillos formatos ovi albumine humectat, & iterum in sole siccatos tūdunt, maximè si venam vel æs, quod ferrum in se continet, voluerint explorare. Nonnulli autem lacte bovino iterum atq; iterum madefaciunt cineres, eosq; exiccant, & in mortariolo tūdunt, atq; formant catillos. At in officinis, in quibus argentum ab ære secernitur, ex cineris catini secundæ fornacis, qui admodum siccus est, duabus partibus & una ossium faciunt

faciunt catillos. Sed his etiam modis formati catilli locandi sunt in sole aut in fornace. Deinde quocunq; modo formati siccis in locis diu servandi, quāto enim fuerint vetustiores, tantò sunt sicciores atq; meliores. Quinetiam nō figuli modo formāt catillos terrenos & triangulares, sed ipsi etiam metallici. Conficiunt verò eos ex terra pingui, quæ spissa est & mediocris, quod ad duriciam & mollitudinem attinet. Miscent autem cum ea pulverem istius generis catillorum veterum fractorum, aut lateris usti & triti: itaq; terram sic cum pulvere permistam formant pistillo, quam deinde exiccant: hi etiam catilli quò vetustiores fuerint, eò sunt sicciores atq; meliores. At mortariola in quibus catilli formantur, duorum sunt generum, minora scilicet & majora. In minoribus conficiuntur catilli cinerei, in quibus argentum vel aurum, quod plumbum combibit, purgatur: in maioribus item cinerei, in quibus argentū ab ære & plumbo separatur. Vtraq; verò ex orichalco fiunt: atq; ima sui parte fundum non habent, ut catilli integri ex eis eximi possint. Pistilla quoq; duplicia sunt, minora scilicet & majora: utraq; etiam orichalcea, è quibus inferius eminet tuber rotundum: atq; id tantummodò in mortariolum impressum format cavam catilli partem. Quæ verò ipsi contigua est, superficiei mortarioli respondet.

Mortariolum A. Mortariolum inversum B. Pistillum C.

Ejus tuber D. Alterum pistillum E.

Hæc hætenus: nunc de venarum experiendarum præparatione dicam: præparantur aut vrendo, torrendo, tundendo, lavando: sed certum vne pōdus sumere necesse est, ut sciri possit quotam ejus partem istiusmodi præparationes consumpserint: verum uritur durus lapis cum metallo permistus, ut duricie deposita possit tundi & lavari. Durissimus verò priusquam uritur aceto perfunditur, ut citius igni mollescat: sed lapis mollis primò frangendus est malleo, & in mortario tundendus, atq; redigendus in pulverē: deinde la-

vandus : tum rursus siccandus. Si verò terra fuerit cum metallo mista, lavatur in alveo, atq; id quod refedit siccatum igni exploratur : etenim omnes res fossiles, quæ lavantur, rursus siccandæ sunt : at vena cujusq; metalli dives non uritur, neq; tunditur, neq; lavatur, sed torretur tantum, ne istis preparandi modis aliquid metalli pereat. Succensis verò ignibus torretur in olla, quæ luto obstructa est, inclusa. Vilior autem vena etiam in foco uritur carboni imposita : non enim magnam metalli jacturam facimus, si quid ex ea perdamus. Verum de omnibus his venarum præparandarum rationib. & paulo post & in sequenti libro uberius disputabo : nunc explicare decrevi ea quæ metallici additamenta solent nominare, quod adjiciantur ad venas, non modo experientias, sed etiam excoquendas : in quibus magna vis cernitur, sed non omnium eundem esse videmus effectum, & nonnullis est varia multiplexq; natura : nam quando cum venis permista coquantur in fornacula vel in fornace, ex eis quædam, quia facile liquefcunt, illas quodammodo liquant : alia quod aut valde calfaciant venas, aut penetrent in ipsas, igni sunt magno ad purgamenta à metallis separanda adjumento, & liquefactas cum plumbo commiscet, partim ab igni tuentur venas, quarum metallum vel ipse consumit, vel vna cum fumo sublatum ex fornace evolat : quædam metalla combibunt. In primo genere sunt plumbum, idem in globulos redactum, aut ignis vi in cinerem resolutum, minium secundarium, ochra ex plumbo facta, spuma argenti, molybdæna, lapis plumbarius, æs, idem ustum, ejus bracteg, ejusdem scobs elimata, recrementum auri, argenti, æris, plumbi, nitrum, ejus recrementum, halinitrum, alumene coctum, atramentum futorium, sol tostus, idem liquefactus, lapides qui in ardentibus fornacibus facile liquefcunt, arenæ ab eis resolutæ, tofus mollis, saxum quoddam fissile album. Sed plumbum, ejus cinis, minium secundarium, ochra, spuma argenti, utiliora sunt venis quæ facile liquefcunt : molybdæna iis, quæ difficile : lapis plumbarius iis, quæ difficilius. In secundo genere sunt ferri squama, ejusdem recrementum, sal artificiosus, sicca feces vini, aceti, aquarum quæ aurum ab argento secernunt : atq; hæ feces & sal artificiosus habent vim penetrandi in venas : & quidem permagnam feces vini, sed majorem aceti, maximam aquarum, quæ aurum ab argento secernunt. Ferri verò squamis & recrementis, quia tardius liquantur, venarum calefaciendarum vis est. In tertio genere sunt pyrites, panes ex eo conflati, nitrum, ejusdem recrementum, sal, ferrum, ejus squama, ejus scobs elimata, ejus recrementum, atramentum futorium, arenæ à lapidibus facile igni liquefcuntibus resolutæ, tofus. Sed in primis pyrites & panes ex eo conflati venarum sorbent metalla : atq; ipsa ab igni, consumptore eorum, tuentur. In quarto genere sunt plumbum & æs, atq; eis cognata. Itaq; de additamentis liquet quædam esse nativa, alia in recrementorum numero, cætera à recrementis purgata. Certe quidem cum venas experimur, exiguum additamentorum quoruncunq; portionem ad eas adjicere sine magno impendio possumus : cum verò easdem excoquimus, grandem adjungere sine magno nequimus : quocirca consideremus impensam quantam sit, ne in venas excoquendas faciamus majorem, quam ex metallis conflatis capiamus fructum. Color autem fumi quem emittunt venæ, batillis vel laminis ferreis candentibus impositæ, docet nos de additamentis, quibus ad eas experi-

experiendas vel excoquendas præter plumbum nobis opus est. Etenim si fuerit purpureus, est optimus, & venæ plerumque non indigent singularis alicujus additamenti, si cæruleus, ad eas adjici debet panis ex pyrite vel alio quodam lapide æroso conflatus: si luteus, spuma argenti & sulfur: si ruber, vitri recrementum & sal: si viridis, panis ex ærosis lapidibus conflatus, & spuma argenti & vitri recrementum: si niger, sal liquefactus, vel ferri recrementum & spuma argenti, atque saxum calcarium candidum: si candidus, sulfur & ferrum quod vitio æruginis infestatur: si in viridi candidus, ferri recrementum & arenæ à lapidibus facile liquefcentibus resolutæ: si media ejus pars lutea fuerit & densa, extimæ verò virides, eadem arenæ & ferri recrementum. Verum color fumi non modò nos docet de remediis, quæ cuique venæ sunt adhibenda, sed etiam ferè de succis concretis cum ea permistis, qui talem fumum emittunt: nam plerumque cæruleus significat venam cæruleo esse infectam: luteus auripigmento: ruber, sandaraca: viridis, chrysocolla: niger, bitumine nigro: candidus, candido: in viridi candidus, eodem cum chrysocolla permisto: cujus media pars est lutea & extimæ virides, sulfure. Quanquam terræ aliæque res fossiles cum metallis permistæ, interdum assimilem fumum emittunt. Quod si venæ participes fuerint stibii, ad eas adjicitur ferri recrementum: si pyritæ, panis ex lapide æroso conflatus, & arenæ à lapidibus facile liquefcentibus resolutæ: si venæ ferri, pyrites & sulfur: ut enim venæ cum sulfure permistæ additamentum est ferri recrementum, ita contra auri vel argenti venæ, ferri vena infectæ, à qua non facile separantur, sulfur: sed etiam arenæ à lapidibus facile liquefcentibus resolutæ. Sal autem artificiosus ad venas experiendas aptus multis modis conficitur. Primò ex paribus portionibus aridæ vini fecis, aceti, hominis urinæ simul decoctis, donec in salem vertantur. Secundò item ex paribus portionibus cineris, quo infectores lanarum utuntur, calcis, aridæ vini fecis purgatæ, salis liquati: etenim singulorum libra conjicitur in hominis urinæ libras viginti. Deinde omnia decocta ad tertias colantur: tum ad residuum salis non liquati libra adjicitur, & ejusdem uncie quatuor, atque lixivii libris octo superfusus simul in olla, argenti spuma intrinsecus obducta, coquuntur usque dum exiccata sal fiant. Tertiò sic conficitur: sal non liquatus, & ferrum, quod rubigine infestatur, injicitur in vas: quod hominis urina superfusa operculo tegitur, ac triginta diebus reponitur in loco tepido: postea ferrum urina lavatur & seponitur, reliqua verò tantum coquuntur quoad in salem mutantur. Quartò, sal artificiosus hoc modo fit. In lixivio ex calcis & cineris, quo infectores lanarum utuntur, paribus portionibus facto, pares portiones salis, saponis, aridæ vini albi fecis, halinitri coquuntur, usque ad eum finem, dum in salem abeant: is ramentum lotura collectum mistum, liquefacit. At halinitrum isto modo præparatur, ut ad venas experiendas aptum sit: ipsum in ollam, argenti spuma intrinsecus obductam, injicitur, & lixivium ex calce viva factum sæpius superfunditur & coquitur, usque dum ignis id consumat. Quod si halinitrum non inflammatur igni à quo ipsum sal, ex lixivio, quod calcem combibit, ortus, tuetur, præparatum est. Sed in primis laudantur sequentes compositiones, quæ omnem venam excoquunt, quam ardor ignis difficulter dissolvit & diffundit: quarum una

conficitur ex tertii generis lapidibus, qui in arduas fornaces coniecti facile liquefcunt candidis & puris atq; comminutis: cum ejus enim pulveris femuncia permifcentur fpumæ argenti fulvæ, item comminutæ, uncia: duæ: quæ miftura injicitur in catillum fictilem ejus capacem: ac fub tegulam arduis fornaculæ collocatur. Cùm autem aquæ inftar fluxerit, quod ei hore dimidio fpacio accidit, ex fornacula exempta effunditur in aliquem lapidem: ea temperatura, ubi refrixerit, viri fimilis effe apparebit: quæ rurfus comminuitur. Iftiusmodi verò pulvis qualicunq; venæ metallica, quæ, cùm eam experimur, non facile liquefcit, infpergitur & recrementum exfudabit. Alii in locum fpumæ argenti cinerem plumbi fubftituunt, qui fic conficitur. In plumbum, in catino liquefactum, conjicitur fufur: & mox quadam quafi cute tegitur: qua fublata rurfus injicitur fufur, rurfusq; cutis nota detrahitur: quod fæpius fit, & quidem, donec plumbum in pulverem refolutum fuerit. Sed valens additamentum compositum eft, quod conficitur ex halinitri præparati, falis liquati, recrementorum vitri, fecis vini aridæ, fingulorum uncia, fpumæ argenti triente, vitri in pulverem triti befle, hoc additamentum ad venam, quæ par pondus habeat, adjectum eam liquefacit. Valentius verò conftat ex paribus portionibus fecis albi vini ficcæ, falis communis, halinitri præparati, quæ tria fimul in olla, argenti fpuma intrinsecus obducta, torrentur ufq; dum pulvis inde fiat candidus: cum quo tantundem fpumæ argenti commifcetur. Hujus verò mifturæ pars una cum duabus venæ experiendæ partibus permifcetur. Quo valentius fit ex nigri plumbi cinere, halinitro, auripigmento, ftibio, fece ficca aquarum, quibus aurifices aurum ab argento feperant: fed nigri plumbi cinis conficitur ex plumbi libra, & fufuris libra: plumbeo malleo percuffum dilatatur: atq; alterius bractea, alterius fufur injicitur in catinum vel ollam, & fimul torrentur ufq; dum ignis fufur confumat & plumbum in cinerem vertat. Halinitri verò comminuti libra cum auripigmenti item in pulverem triti libra commifcetur, & in patina ferrea coquuntur donec liquefcant: poftea effunduntur, & refrigerata iterum in pulverem conteruntur. Stibii autem libra & fecis ficcæ bes alternatim injiciuntur in catinum, & coquuntur ufq; ad eum finem dum maffula inde fiat: quæ fimiliter refolvitur in pulverem: hujus pulveris bes & plumbei cineris libra, itemque pulveris ex halinitro & auripigmento facti libra permifcentur, & ex eis conficitur pulvis: cujus una pars ad duas venæ partes addita eam liquefacit, & à recrementis purgat. At valentiffimum eft quod habet fufuris drachmas duas, & recrementi vitri totidem, ftibii, falis ex urina decocta confecti, falis communis liquati, halinitri præparati, fpumæ argenti, atramenti futorii, fecis vini ficcæ, falis ex anthyllidis cinere facti, ficcæ fecis aquarum quibus aurum ab argento aurifices feperant, aluminis igne refoluti in pulverem fingulorum femunciam, camphoræ unâ cum fufure in pulverem triti unciam: hujus mifturæ pars dimidia vel integra, prout hoc res ipfa poftulat, cum parte una veng & duabus plumbi partibus permifta injicitur in catillum fictilem, & miftura pulvere vitri Venetiani comminuti confpergitur: quæ cùm fefquihora, vel duabus horis cocta fuerit, maffula in fundo catilli refidebit, à qua mox plumbum feperatur. Eft etiam additamentum quod fufur, auripi-

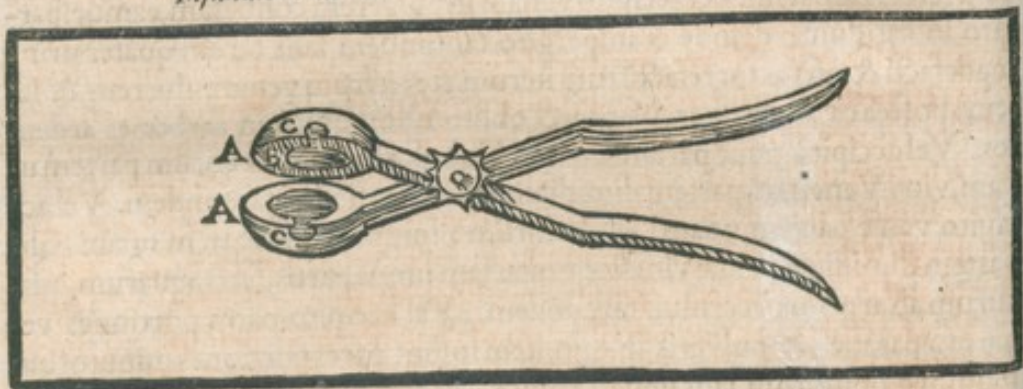

auripigmentum, sandaracam à venis metallicis separat : id habet pares portiones recrementi ferri, tofi albi, salis. Sed postquam tales succi fuerint secreti, ipsæ venæ arida vini fece ad eas adjecta excoquuntur. Est quod ab igni tuetur stibium, ne id consumat : & à stibio metalla, quale est quod constat ex paribus portionibus sulfuris, halinitri præparati, salis liquati, atramenti futorii simul in urina vel lixivio coctorum, donec nullus odor affletur è sulfure : quod fit trium vel quatuor horarum spacio. Est præterea operæ precium subicere aliquas alias misturas. Accipito venæ ut convenit præparatæ partes duas, scobis ferri elimatæ partem unam, salis item partem unam : atq; misceto : deinde ea injicito in catillum fictilem, & in fornacula locato : ubi igni resoluta confluxerint, massula in fundo catilli residebit. Vel accipito venæ & ochræ plumbeæ pares portiones, atq; cum ipsis misceto paucam ferri scobem elimatam, & injicito in catillum : tum super ipsam misturâ spargito scobem ferrei elimatam. Vel accipito venam in pulverem contritam, eamq; spargito in catillum : deinde ei inspergito tantundem salis ter aut quater urina madefacti & rursus torrefacti : tum iterum atq; iterum venæ pulverem & sallem : postea catillum operculatum & oblitum imposito in carbones ardentis. Vel accipito venæ partem unam, globulorum plumbeorum partem unam, vitri Venetiani partem dimidiam, recrementi vitri tantundem. Vel accipito venæ partem unam, globulorum plumbeorum partem unam, salis partem dimidiam, aridæ vini siccæ quartam unius partis, fecis aquarum, quæ aurum ab argento secernunt tantundem. Vel accipito pares portiones venæ præparatæ, & pulveris in quo item insunt pares portiones minutorum plumbi globulorum, salis liquati, stibii, recrementorum ferri. Vel accipito pares portiones venæ, in qua inest aurum, atramenti futorii, fecis vini siccæ, salis. Hactenus de additamentis. In fornaculam autem eo, quo dixi, modo præparatam, primò tegulam imposito : deinde prunas super eam conjicito, electosque carbunculos : nam ex minus bonis multum fit cineris, qui circum tegulam collectus operationem ignis impedit : tum catillos fictiles forcipe sub tegulam locato, & sub priorem ipsius partem ponito carbonem ardentem, ut catilli citius caleant : quem, cum plumbum injiciendum fuerit in eos, vel vena, rursus forcipe eximito. Postquam autem catilli excandescant igni, primò per cannam ferream duos pedes longam & capacem digiti cinerem vel carbunculum, si quis in eos inciderit, spiritu diffuso & dispergito : quod idem faciendum erit, si cinis vel carbunculus in catillos cinereos inciderit : deinde plumbeum globulum injicito forcipe : quod plumbum ubi in fumum uerti, consumi q; coeperit, ad ipsum addito venam præparatam in charta involutam. Multo autem artifice præstat eam involvere in chartam, sicq; imponere in catillos, quàm æneo cochleari in ipsos infundere. Cum enim catilli sint parvi, si cochleari usus fuerit, non raro aliquam venæ partem diffundit. Charta verò cremata carbunculo forcipe prehensò venam moveto, ut plumbum eam combibat, cumq; ipso metallum venæ misceatur : quæ mistio cum facta fuerit, tunc recrementum partim circum eam ad catillos adhærescit, nigriq; annuli speciem quandam gerit : partim innatat plumbo cum auro vel argento permisto : quod mox ab eo auferto. Plumbum autem omni-

no omni argento careat, quale est Villacense. Quod si ejusmodi non fuerit in promptu, seorsum plumbum est experiendum, ut certò sciatur, quantam argenti portionem in se contineat, utq; calculi subductis de vena rectè judicetur: nisi enim tale plumbum fuerit, experimentum erit falsum & fallax. Verùm globuli plumbei hoc modo formantur: forceps est ferrea longa circiter pedem unum: ejus chelæ continent ferrum divisum, quod conjunctum ovi figuram exprimit: utrunq; habet duas partes cavas, quod ferrum divisum, cum compressum fuerit superius, ex ipso eminet infundibulum: in quo sunt duo foramina, quorum alterum ad unam partem cavam penetrat, alterum ad alteram. Itaq; plumbum infusum defluit per foramina, in partes cavas, efficiunturq; una effusione globuli duo.

*Forcipis chelæ A. Ferrum ovi figuram exprimens B.
Infundibulum C.*

Nec hoc in loco de diversâ quorundam artificum experiendi ratione reticere debeo: qui primò in catillos injiciunt venam præparatam, eamque coquunt. Deinde addunt plumbum: quæ ratio mihi non probatur: etenim vena isto modo ferruminari solet: quare postea commota non bene, aut admodum tardè cum plumbo miscetur. Quod si catillis ejusmodi fictilibus omne fornaculæ spacium, quod contegit tegula, non compleatur (nam interdum compleri solet, cum scilicet multarum venarum, aut multarum unius venæ partium una experimur) in vacua loca catillos cinereos ponito, ut interea ignescant. Quod etsi una hora plerunq; fit, tamen id ipsum minoribus citius, majoribus tardius contingit: nisi verò catilli, anteaquam in eos injiciatur metallum, cum plumbo permistum, igniti fuerint, ipsi solent sæpe disrumpi, plumbum semper contremiscere, nonnunquam ex ipsis exilire. Si autem catillus disrumpatur, aut plumbum ex eo exiliat, aliam venæ partem experi ri oportet: sin plumbum contremiscat, tunc catillus pruna lata ac tenui tegatur: quam cum plumbum attigerit, resilit: atq; sic etiam mistura tandè ipsum exhalat. Quinetiam si in secunda excoctione plumbum, quod in mistura inest, non consumeretur, sed stabile & fixum permanens tegeretur quadam quasi cute, signum est, quod non satis ardore ignis concaluerit. Aridum igitur lignum tedæ, vel arboris ei consimilis, in misturam imponio, inque manu teneto, ut cum concaluerit, retrahere ab ea possis: tum curato, ut semper calorem satis multum, eumq; æqualem habeat. Quod si calor misturam non
rotun-

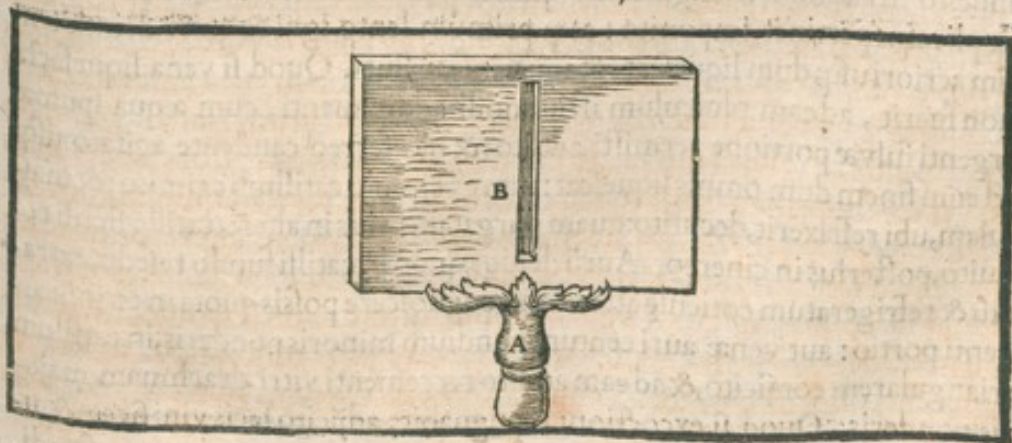
rotundaverit, ut fieri solet, ubi omnia rectè fiunt, sed faciat longiusculam ut caudata videatur, signo est calorem ipsum, qua cauda est, nimium esse: quare catillum parvo unco ferreo, cujus manubrium item sit ferreum & longum sesquipedem, circumagito, ut altera pars æquè caleseat ab igni.

Parvus Unciūs ferreus.

Præterea si quando mistura satis plumbi non habuerit, addito cum forcipe ferrea, vel cochleari æneo, cui manubrium prælongum est, tantum ejus, quantum satis est. Ne verò mistura frigescat, id ipsum antè concalefacito: sed satius est primo tantum plumbum, quanto opus est ad venam excoquendam, addere, quàm postea cum dimidia excoctio perfecta fuerit: ne totum non abeat in fumum, sed pars ejus fixa permaneat. Porro ubi calor ignis jam ferè consumpserit plumbum, tunc aurum argentum ve, variis coloribus efflorescit: at ubi totum fuerit consumptum, auri vel argenti residet in catillo: quam statim ex fornicula eximito, massulamq; dum adhuc calet, ex eo extrahito, ne cinis ad eam adhærescat: quod plerunq; fit, si massula, ubi jam refrixerit, ex eo extrahatur. Quod si etiam tunc cinis ad eam adhæserit, cultro non radito, ne aliquid pereat, atq; experimentum fiat falsum: sed forcipe ferrea comprimito, ut cinis dissiliat ipso pressu. Vtile deniq; est duo, tria ve unius venæ experimenta facere eodem tempore, ut si forte unum non successerit, ex altero aut saltem ex tertio certior fieri possis. At interea dum artifex venam experitur, ne vehemens ignis calor oculos ejus lædat, quia sæpius introspicere, accuratèq; considerare omnia necesse est, utile erit ei semper in promptu habere tabellam ligneam subtilem, latam duos palmos, habentem manubriū quo teneatur, atq; per mediam latitudinem excisam, ut per eam quasi rimam quandam possit cernere:

Tabellæ manubrium A. Ejus rima B.

Verum

Verum plumbum, quod venæ metallicæ argentum combibit, horæ partium trium de quatuor spacio ignis consumit in catillo cinereo. Experimento autem perfecto ex fornacula eximitur tegula, rutroq; ferreo extrahitur cinis, non modò ex latericia & ferrea, sed ex fictili etiam, ne eam deponere de pede opus sit. At ex vena in catillum triangularem coniecta sic conflatur massula, ex qua postea conficitur metallum. Primò in circulum ferreum imponuntur prunæ carbonesq; : deinde catillus triangularis, qui continet venam, atq; res quæ eam liquefacere atq; à recremento purgare possunt : tum folle duplicato excitatur ignis, venaq; tam diu coquitur, usq; dum massula in fundo catilli resideat. Duplicem rationem venarum experiendarum esse demonstravimus : unam qua in catillo fictili plumbum miscetur cum vena, deinde in cinereo rursus ab eo separatur : alteram, qua excoquitur primò in catillo fictili triangulari, deinde in altero fictili cum plumbo permiscetur, tum in cinereo rursus ab eo separatur. Nunc videamus utra cuiq; venæ magis coveniat : aut si neutra ei coveniat, quonam aliò, alio modo ipsam experiri possimus : sed jure ordimur ab auri vena, quam utraq; ratione solemus experiri : etenim si illa dives fuerit, & nobis igni non repugnare videatur, sed facile liquefcere, ejus centumpondium, minora pondera intelligimus, unà cum sescuntia vel duabus uncis plumbi, de majoribus ponderibus loquimur, mistum conijcitur in catillum fictilem, & igni coquuntur usq; eò dum bene permisceatur : quia verò talis etiam vena interdum excoctioni repugnat, ad eam adjicito parum salis comunis torrefacti aut artificiosi : id enim ipsum expugnabit, facietq; ne mistura multum recrementum contrahat : sæpius autem ea filo ferreo moveto, ut plumbum undiquaq; circumeat aurum, idq; absorbeat & expuat purgamenta : quod ubi factum fuerit, misturam eximito & à recrementis purgato : tum eam conijcito in catillum cinereum & coquito, usq; eò, dum exhalet totum plumbum, auriq; massula resideat in fundo : sin auri vena igni non facile liquefcere visa fuerit, eam urito, & pueri impuberis urina, quæ salem combibet, restinguito : quod iterum ac sæpius facito : quò enim illa sæpius usseris & restinxis, eò facilius comminui potest, atq; citius igni liquefcit, & quicquid habet recrementi, exsudat. Hujus venæ ustæ, comminutæ, lavatæ partem unam cum alicujus pulveris compositi, qui venas liquefacit, partibus tribus & plumbi partibus sex commisceto : atq; misturam injicito in catillum triangularem : quem in circulum ferreum, ad quem folles duplicatus pertinet, imposito : atq; primùm lento igni coquito, deinde sensim acriori usq; dum liquefcit, & aquæ instar fluat. Quod si vena liquefacta non fuerit, ad eam plusculum istiusmodi additamenti, cum æqua spumæ argenti fulvæ portione permisti, addito : & filo ferreo candente agitato usq; ad eum finem dum omnis liquefcit : tum ex circulo catillum eximito : & massulam, ubi refrixerit, decutito : quam purgatam prius in altero catillo fictili coquito, posterius in cinereo. Aurum deniq; quod in catilli fundo resedit, extractum & refrigeratum coticulæ atterito, ut cognoscere possis quanta in eo insit argenti portio : aut venæ auri centum pondium minoris ponderis, in catillum triangularem conijcito, & ad eam addito recrementi vitri drachmam majoris ponderis. Quod si excoctioni repugnabit, adjicito fecis vini ficæ & uris di.

stæ dimidiam drachmam. Quod si etiam tum repugnabit, tantundem fecis aceti, aut aquarum, quæ aurum ab argento secernunt, etiam iustæ, atq; massula in fundo catilli residebit: quam iterum coquito in altero catillo fictili, tertio in cinereo. Sed utrum pyrites aurum in se contineat necne, anteaquam in fornacula excoquatur, sic cognoscimus. Si ter crematus, ter acri aceto restinctus, non fuerit fractus, nec ei color immutatus, auri particeps est: sed acetum, quo restinguitur, permistum sit, vel cum hominis urina vel cum sale, qui in ipsum coniectus & sæpius agitato triduo resolvitur: nec pyrites auro caret, qui cum crematus coticulæ atteritur, eam eodē modo colorat, quo cum atterebatur crudus, colorabat. Nec auri expers est is, cujus ramentum lotura collectum igni coctum facile liquefit, olet parum, pulchrum remanet: sed id ipsum cum igni coquitur, in carbonem excavatum injicitur, & altero carbone tegitur. Quinetiam venam auri, sed potius ejus arenam & ramentum lotura, vel pulverem alio modo collectum sine igni experimur: nam ejus paulum aqua madefacti & igni sic calfacti, ut odorem incipiat expirare, pars una, argenti vivi partes duæ primò conjiciuntur in patinam ligneam, catini modo profundam: & commiscuntur: deinde cum pauca urina duarum horarum spacio conteruntur: & quidem pistillo ligneo, donec mistura farinae ex qua subactæ instar crassescat: & nec argentum vivum à ramento lotura collecto, neq; ramentum lotura collectum ab argento vivo dinosci possit. Tum aqua calida vel saltem tepida, in patinam infusa usq; eo lavatur dum effundatur pura: deinde in eandem patinam infunditur frigida, ac mox argentum vivum, quod aurum omne absorbit, à reliquo ramento lotura collecto secretum in unum confluit: postea id ab auro hac ratione separatur. Olla tegitur linteo, filorum lini xylini contextu facto, vel aluta tenui: in cujus mediam partē manu depressam mistura infunditur: post aluta complicata funiculo incerato ligatur, & argentum vivum per eam expressum patina excipit. Aurum verò, quod in aluta resedit, in catillum fictilem effunditur, atq; ardentibus carbonibus apposis purgatur. Alii spurciciam non eluunt aqua calida, sed acri lixivio & aceto: eos enim liquores in ollam infundunt, & in eandem ramentum lotura collectum cum argento vivo permistum conjiciunt: mox ollam reponunt in loco tepido, post horas quatuor & viginti liquores cum spurcicia effundunt, & argentum vivum eo, quo dixi, modo separant ab auro: deinde in urceum, in terra defossum, hominis urinam infundunt: & urceo imponunt ollam, cujus fundum habet foramen: inq; eam aurum injiciunt, & operculo tectam oblinunt: etiam quæ cum urceo conjungitur: tum igni coquunt donec rubescat olla. Refrigeratum postremò aurum, si æs in eo inest, cum plumbo excoquunt in catillo cinereo, ut id ipsum æs ab eo separari possit: sin argentum, ab eo aqua, quæ hæc duo secernit metalla, separant. Quidam, cum aurum secernunt ab argento vivo, misturam in alutam non infundunt, sed eam injiciunt in vas fictile cucurbitinum, quod in fornacula locatum carbonibus ardentibus sensim calfaciunt: mox operculi foramen bractea ferrea tegunt: quæ humore sudat. Sed quamprimum amplius non sudaverit, eam luto oblinunt: & ad breve tempus coquunt: post operculum de olla remonent: & argentum vivum, quod ad ipsum adhæret, pede leporino detergentes ad eandem

candem operam reservant: sed hac ratione argenti vivi plus, illa minus perit. At vena argenti si dives fuerit, quale est argentum rude, sed sæpius sui coloris vel plumbei, rarius cinereum, nigrum, rubrum, purpureum, luteum, postquam purgatum & calefactum fuerit, ejus centumpondium, minus pondus intelligo, in plumbi, in catillo cinereo liquefacti, unciam conjicitur & coquitur, usq; eò, dum mistura exhalet plumbum: sin pauper vel mediocris, primò exiccare debet, deinde comminui, tum ad ejus centumpondium plumbi uncia adjungi, & in catillo fictili coqui quoad liquefcat. Quæ si mox ignis calore liquata non fuerit, ei oportet paucum pulverem primi additamenti compositi inspergere: atq; si tunc etiam liquata non fuerit, iterum atq; iterum paucum, donec liquefcat & recrementum exsudet: ut verò id citius perficiatur pulvis inspersus agitur filo ferreo: postquam catillus è fornacula fuerit exemptus, temperatura infundatur in foramen lateris cocti: ubi cum refrixerit à recremento purgata, injiciatur in catillum cinereum & coquatur, usq; dum ipsa omne plumbum exhalet. Argenti, quod in catillo remanet, pondus indicat quotam argenti portionem vena in se contineat. Sed æris venam sine plumbo experimur: nam si cum eo fuerit excocta, æs evolare solet & dissipari: itaq; talis vena certo pondere primo utitur & acri igni crematur circiter sex aut octo horas. Deinde cum refrixerit, comminuitur & lavatur: tum ramentum lotura collectum rursus crematur, comminuitur, lavatur, siccatur, expenditur: portio, quam, dum cremaretur & lavaretur, perdidit, revocatur ad calculos: quod ramentum lotura collectum pro pane, ex vena æris conflato, habetur: hujus tria centumpondia cum squamæ æris, halinitri, vitri Venetiani singulorum totidem centumpondiis commista in catillum triangularem injicito, cumq; in circulum ferreum, qui est in foco camini ante follem duplicatum collocatus, imposito: & carbone, ut ne quid in venam excoquendam incidat, & citius liquefcat, tegito. Primò autem spiritum folle leniter efflato ut vena sensim igni calefcat: deinde valenter: tum valentius, donec liquefcat, & quæ ad eam addita sunt, ignis consumat, atq; ipsa, quicquid habet recrementi, exsudet: postea catillum extractum refrigerato, ac eo tandem fracto invenies æs, quod expendito, ut scire possis quotam rursus venæ partem ignis consumpserit. Quidā venam semel tantummodo cremant, comminuunt, lavant: atq; istiusmodi ramenti lotura collecti accipiunt tria centumpondia, salis communis, fecis vini ustæ, recrementi vitri, singulorum centumpondium unum: & ea coquunt in catillo triangulari: qui, ubi refrixerit, invenitur massula æris puri, si vena ejus metalli dives fuerit: sin minus, massula lapidea, cui æs est immistum: quæ rursus crematur, tunditur, iterumq; excoquitur in altero catillo fictili, adjectis lapidibus facile liquefcentibus & halinitro: atq; residet in fundo catilli æris puri massula. Quod si scire voveris, quota in ipso argenti portio insit, id ad ipsum adjecto plumbo excoquit in catillo cinereo: de quo experimento dicam postea. Qui verò mox scire cupiunt, quotam argenti portionem vena æris in se contineat, hi eam cremant, comminuunt, lavant, cum ramenti lotura collecti, centumpondio paucā spumam argenti fulvam commiscent, misturam injiciunt in catillum, quem sub tegulam ardentis fornaculæ collocant, ad horæ dimidiæ spacium: ubi cum

propter

propter vim liquefendi, quæ inest in spuma argenti, recrementum exsuda-
verit, eximunt: refrigeratam à recremento purgant, rursusq; eam cōminuunt:
cum ejus centumpondio fescunciam globulorum plumbeorum miscent: in-
jiciunt in alterum catillum fictilem, quem sub tegulam ardentis fornaculæ
collocant, adjicientes ad misturam paucum pulverem alicujus additamenti
compositi, quod venas liquefacit: liquatam eximūt, refrigeratam à recremen-
to purgant. Postremò eam coquunt in catillo cinereo, quoad omne plumbū
exhalaverit, solumq; argentum remanserit. Nigri autem plumbi venam isto
modo experiri convenit: lapidis plumbarii puri semunciam, & chrysocollæ,
quam boracem vocant, tantundem cōminuito, permisceto, in catillum ficti-
lem injicito, carbonem ardentem in media ejus parte collocato: quamprimū
chrysocolla crepuerit, & lapis plumbarius liquefactus fuerit, quod cito eis ac-
cidit, carbonem à catillo amoveto: & in ipsius fundo plumbū residebit: quod
expendito: & ejus portionem, quam ignis consumpsit, ad calculos revocato.
Si verò etiam scire volueris, quota argenti particula in plumbo insit, id in ca-
tillo cinereo excoquito, usq; dum omne plumbum exhalet. Vel venam plum-
bi qualemcunque urito, lavato, ramenti lotura collecti centumpondium &
pulveris compositi, qui venas liquefacit, tria centumpondia commista in ca-
tillum fictilem injicito, & in circulum ferreum collocato ut liquefcat: refri-
geratum à recremento purgato: atque reliqua, ut dictum est, perficito. Vel ac-
cipito venæ præparatæ uncias duas, æris ultri drachmas quinque, vitri aut re-
crementi ejus in pulverem redacti unciam unam, salis semunciam, & misce-
to: atque misturam in catillum triangularem conjicito, eumq; lento igni
calefacito, ne disrumpatur. Ubi mistura liquefacta fuerit, ignem folle magis
excitato: deinde ex prunis eximito catillum, & finito refrigerescere in aere: aquā
verò non perfundito, ne plumbi massula nimio frigore commota, cum recre-
mentis misceatur: atque sic experimentum fiat falsum: postquam autem catil-
lus refrixerit, in ejus fundo invenies massulam plumbeam. Vel accipito venæ
uncias duas, spumæ argenti semunciam, vitri Venetiani drachmas duas, hali-
nitri semunciam. Quod si vena difficulter excoquitur, ad eam adjicito sco-
bem ferri elimatam, quæ, quia valde calefacit, purgamenta facile secernit à
plumbo ac reliquis metallis. Quinetiam vena plumbi nigri, ut convenit, præ-
parata conjicitur in catillum, & solum ad eam adjiciuntur arenæ à lapide faci-
le liquefcente resolutæ, aut scobs ferri elimata, & experimentum perficitur.
Venam verò plumbi candidi hac ratione experiri poteris: eam primò urito,
deinde comminuito, tum lavato: ramentum loturâ collectum rursus urito,
cōminuito, lavato: ejus centumpondium unū & dimidium cum chrysocolle,
quam boracem nominant, centumpondio commisceto: ex mistura, aquis
madefacta, massulam formato, postea carbonem magnum & teretem perfo-
rato. Foramen autem altum sit palmum, superius latum digitos tres, inferius
angustum: hoc, cum collocatur carbo, inferiorem locum, illud superiorem
occupet. Collocetur verò in catinum fictilem, & undique ad eum apponan-
tur carbonēs ardentes. Ubi verò carbo perforatus ignem conceperit, massu-
la in superius ejus foramen imponitur, & lato carbone ardente tegitur: atque
pluribus carbonibus circum eum apposis folle acris ignis excitatur, donec

omne plumbum candidum ex inferiore carbonis foramine defluerit in catinum. Vel accipito carbonem magnum, cumque excavato & luto oblinito, ne vena candens exiliat. Præterea in media ejus parte facito foramen parvum: magnum autem foramen carbunculis minutis completo: super quos venam projicito: at in parvum foramen imposito ignem, & follis manualis narem, ut ignem excitare possis: verum carbonem cum locato in fovea luto oblita, in qua excoctione perfecta invenies massulam plumbi candidi. At venam plumbi cinerei hoc modo experimur: ejus fragmenta in catillum fictilem injicimus, & sub tegulam ardentis fornaculæ collocamus: quamprimum calefacta fuerint, stillant plumbo: quod in unam massulam confluit. Venam verò argenti vivi sic experiri convenit: cum parte una fragmentorum ejus tres partes pulveris carbonum, & manipulum salis commisceto: misturam in catinū, vel ollam vel urceum injicito, operculo tegito: luto oblinito: in carbones arduentes imposito, postquam ei infederit ustæ color, catinum extrahito: nam si diutius ipsum coxeris, misturā argentum vivum, unā cum fumo exhalat: quod ipsum in fundo catini vel alterius vasis refrigerati invenitur. Aut venam ejus tritam injicito in vas fictile cucurbitinum, & id in fornaculam imposito, atque operculo, cui longa est naris, contegito: nari autem supposito ampullam, quæ recipiat argentum vivum, quo ipsa stillat: sit verò aqua frigida in ampullam infusa, ut argentum vivum igni concalescentum continuo refrigeretur & confluat: nam argentum vivum vi ignis in sublime fertur, & per operculi narem in ampullam defluit. Experimur etiam venam argenti vivi eodem planè modo, quo eam excoquimus, quem suo loco explicabimus. Postremò, venam ferri experimur in camino fabri ferrarii: eadem uritur, comminuitur, lavatur, siccatur: magnes in ramentum loturā collectum imponitur, qui scobem ferream ad se trahit: ea pennis deterfa, catino excipitur: atque magnes usque eò in ramentum loturā collectum imponitur, & scobs detergitur, dum restet, quam ad se alliciat. Ea autem simul cum halinitro coquitur in catino donec liquefcat, & ex ea ferrea massulula conficitur. Quod si magnes citò, facileque scobem ad se traxerit, venam ferri divitem esse conjicimus: si tardè, pauperem: si prorsus eam respuere visus fuerit, ferri paulum, aut nihil in se continere. Sed de experimento venarum metallicarum satis; nunc dicam de metallorum experimento. Quod utile est tum monetariis & mercatoribus, qui metalla emunt & vendunt: tum metallicis, sed maximè dominis & præfectis fodinarum: atque dominis & præfectis officinarum, in quibus metalla excoquuntur, aut alterum ab altero separatur. Primò autem dicam quomodo experiri conveniat, quotam preciosi metalli partem vile in se contineat: sed aurum & argentum habentur nunc preciosa, reliqua verò omnia vilia. Quondam metalla vilia combusta sunt, ut preciosa pura haberi possent. Veteres etiam ustione indagarunt, quotam argenti portionem aurum in se contineret: eoque modo omne argentum consumebatur, quæ non levis iactura fuit; attamen Archimedes nobilis mathematicus, Hieroni regi gratificaturus, invenit rationem idem deprehendendi non admodum promptam, & quā massa magna accuratius quā parva explorari potest: quam in cōmentariis exponam. Sed chymistarum sectatores ostenderunt rationē discernendi argen-

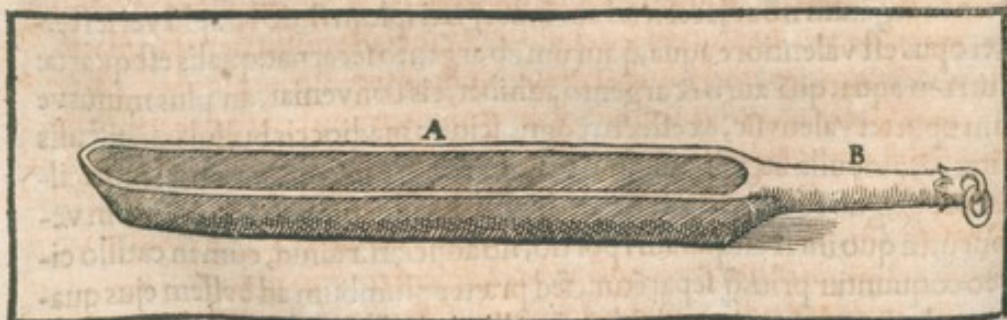

argentum ab auro, qua neutrum perit. Aurum autem, in quo inest argentum: vel argentum, in quo aurum, primo coticulæ atteratur: deinde eidem acus auri vel argenti simillima: quo modo ex lineis productis cognoscitur, quota argenti portio in auro inest, quota auri in argento: mox ad argentum, quod est in auro, adjiciatur tanta ejusdem portio, ut auri triplum sit. Tum plumbum injiciatur in catillum cinereum, & coquatur: paulo post in eundem injiciatur paucum æs: utpote ejus semuncia, vel semuncia & sicilicus minoris ponderis: si aurum vel argentum aliquam æris particulam in se non contineat. Etenim catillus, cum plumbum & æs desunt, quæ consumat, particulam auri & argenti ad se allicit & conbibit. Tandem auri trientem & argenti libram in eundem catinum injicere & coquere convenit: nam si aurum & argentum primo in catillum conjuncta coquantur, is, ut jam dixi, particulam ejus conbibit, & aurum, cum ab argento separatum fuerit, purum non invenitur. Coquantur verò hæc metalla usque dum ipsum plumbum & æs consumantur: atque iterum idem utriusque pondus eodem modo coquatur in altero catillo cinereo: utraque massula malleo percussa dilatetur: utraq; bracteola in fistulæ figuram formetur: utraque conjiciatur in parvam ampullam vitream: quibus tertiæ aquæ valentis, quæ decimo libro describam, uncia & drachma majoris ponderis affundantur: lento igni calefiant, quomodo bullulæ figura margaritis assimiles ad fistulas adhærescere videntur. Quo autem major rubor apparuerit, eò melior esse aqua judicatur. Sed postquam rubor evanuerit, bullulæ candidæ margaritis non tantum figuræ, sed etiam colore similes eisdem fistulis videntur insidere: post breve tempus aqua effundatur, & infundatur altera: cum ea rursus bullulas candidas sex vel octo excitaverit, effundatur & fistulæ eximantur: atque quater aut quinquies aquam fontanâ laventur: magis verò coquantur ex eadem bulliente: nam colore clariore splendent: postea in auream phialam, quæ in manu teneatur, conjectæ sensim leni ignis calore siccentur: mox phiala imponatur in carbones ardentes, & carbonibus tegatur, ac oris flatu modico inspirentur: tunc flammam cæruleam emittent: ad extremum fistulæ appendant, quibus si par pondus erit, artifex harum rerum laborē frustra non suscepit. Postremo ambæ in altera lance positæ ponderentur. Unæ tantummodo quaternæ siliquæ non numerentur, propter argentum quod remanet in auro, & ab eo separari non potest. Ex fistularum autem pondusculo cognoscimus pondus & auri & argenti quod in massa inest. Quod si quis artifex tantum argentum non adjecerit ad aurum, ut ejus triplum sit, sed duplum vel sesterium, ei opus est valentiore aqua, quam aurum ab argento secernat: qualis est quarta: sed utrum aqua, quam auro & argento adhibet, eis conveniat, an plus minusve quam oportet valens sit, ex effectu cognoscitur: mediocris bullulas in fistulis excitat, & ampullam atque operculum eximio rubore inficere videtur: imbecillior eadem exiguo rubore tingere, valentior fistulas dirumpit. Ad argentum verò purum, in quo inest aliqua auri portio, non adjiciatur aliud, cum in catillo cinereo coquantur priusquam separentur, sed præter plumbum ad bessem ejus quadrans vel triens æris, minora pondera intelligo. At si argentum etiam in se contineat aliquam æris portionem, & postquam cum plumbo fuerit excoctum appendat, & postquam aurum ab eo fuerit secretum: altero modo cognoscimus quantum æris in eo fuerit, altero quantum auri. Sed vilia metalla experimenti gratia etiam hodie combu-

runtur, quod tantulum metallum perdere damnū sit exiguum, at à magna vilis metalli massa metallum pretiosum semper secernitur, ut in eodē lib. 10. undecimoq; exponam. Misturā autem æris & argēti hoc modo experimur. Artifex ex aliquot panib⁹ æris excindit portiones, ex parvis parvas, ex mediocribus mediocres, ex magnis magnas: veruntamen parvæ magnitudinē dimidiæ nucis avellanæ æquant, magnæ dimidiæ castanæe molem non excedunt, mediocres mediocri modo se habēt. Excindit verò portiones ex media inferiori parte cuiusq; panis: quas portiones simul cōjicit in catillum triangularem novum & purū, additq; schœdas quæ pōdus scriptum continēt, quod habent oēs æris panes quanti tandem fuerint: verbi causa. Hæ portiones, sic enim scribit, excisæ sunt ex ære, quod pendit viginti centumpondia: itaque cū scire vult, quotā argenti partē unum ejusmodi æris centumpondiū in se cōtineat, primò in circulum ferreum prunas injicit: deinde ad eas addit carbones. Cū verò ignis jam vires habuerit, tunc schœda ex catillo exēpta asservataq; eum catillū in ignē imponit, quartaq; unius horæ parte sensim calefacit donec excādescat: postea flatu folliis duplicati dimidio horæ spacio excitat & auget ignem: tanto enim tēporis intervallo æs plumbi expers calefieri & liquefcere allolet: quod autē non caret plumbo, citius. Itaq; cū ferē ad definiti tēporis spacium inflaverit follem, tunc forcipe removet prunas, & ligno in tenue scisso, quod forcipeprehendit, æs movet. Quod si facile movere non potest, signum est, ipsum prorsus liquefactum nōdum esse: id si intelligit, iterum in catillū imponit carbonē magnum, prunasq; ante exemptas in eundem reponit, rursusq; ad breve tēpus inflat follem. Ubi verò æs omne liquefactum fuerit, tunc ultra folliis flatu non utitur: nam si eo uteretur, ignis partem æris cōsumeret, fieretq; quod reliquum esset ditius, q̃ panes ē quibus est excisum; qui non levis error est. Itaq; quāprimū æs satis fuerit liquefactum, id ipsum fundit in canaliculum ferreum: qui magnus aut parvus solet esse, prout multum aut paucum æs in catillo experimenti gratiā liquefit. Habet autem suum manubrium similiter ferreum, quo capit ipsum cū æs infusum fuerit, ac immergit in aquam solii propē locati, ut æs refrigeretur: quod rursus ad ignem exiccat, cuneoq; ferreo ejus cuspidem decutit. Portionem verò cuspidi proximam super incude cudit, efficitq; bracteam, quam discindit in particulas.

Canaliculus ferreus A. Ejus manubrium B.

Alii æs liquefactum carbone tiliaē agitant: mox in scopas, ex betula factas novas & puras fundunt: quib. suppositum est vas ligneum satis amplū & aqua plenum: tunc dissolvitur in globulos minutos, quātuli sunt semina canabis. Alii loco scoparum stramē sumunt. Alii lapidē latum in vas imponunt, & tantā aquam

aquā infundunt, quanta superat lapidem, atq; æs liquidum è catillo in lapidē effundunt, ex quo dilapso globuli minuti fiunt. Alii æs liquefactum mox fundunt in aquā atq; agitant usq; eò dum dissolutum abeat in globulos: nisi verò æs fundatur & ex eo efficiatur bractea, vel in globulos resolvatur, vel limetur, ignium vi non facilè liquefcit in catillo cinereo. Quod si liquefactum nō fuerit, omnis labor frustra est susceptus. Eodem autem modo quo æs in globulos argentum & plumbum resolvuntur, ut iustissimè appendi possint. Sed redeo ad æris experimentum. Cū æs istis modis præparatū fuerit, tunc ad quodq; centum pondium minorū ponderum, si fuerit æs quod plumbi & ferri expers est, & quidē dives argēti, adjicito plumbi sescunciā majorum ponderū: si verò æs plumbo non caruerit, uncia: si ferri particeps fuerit, duas uncias. Primò aut plumbum imposito in catillū cinereum; deinde cū fumare cœperit, adjicito æs: quod unius horę & quartę ejus partis spacio ignis cōsumere solet una cum plumbo: id ubi factū fuerit, argentum in fundo catilli cōspicies: citius tñ ignis utrunq; cōsumit si in fornacula coquantur, quæ aura inspiratur: sed satius est superiorem ejus partē dimidiam operculo tegere, & fores fenestratos nō solū apponere ad ostiolum, verū etiā fenestrā carbone vel lateris portiuncula claudere. Quod si tale æs fuerit, à quo difficulter argentum separatur, anteaquam igni exploretur in catillo cinereo, plumbum primò injiciendū est in catillum fictilem: deinde æs adjiciendum cum modico sale torrefacto, ut & plumbum cōbibat æs, & es purgetur à recremento, quo abundat. Verū plumbū candidum quod argentū in se cōtinet, neq; ipsum in initio experimenti in catillum cinereum injicere oportet, ne una cum eo argentum, quod fieri solet, cōsumat & in fumum vertat: sed posteaquā plumbum fumare cœperit in catillo fictili, tunc id ad ipsum adjicito: quo modo nigrum plumbū concipiet argentū, candidum verò ebulliet, abibitq; in cinerem, qui ligno in tenuescisso removetur. Idem fit si temperatura aliqua, in qua inest plumbum candidum, excoquitur. Cū verò plumbū nigrum cōbiberit argentū, quod erat in plumbo candido, tunc demū in catillo cinereo coquitur. At plumbum nigrum, cū quo argentū est permistū, primò in catino ferreo, sup fornaculā ardentē statuto, liquefcit finito. Dein ut æs in canaliculum ferreum fundito, tum super incude malleo percussū dilatato, & ex eo bractea efficitur: postremò in catillū cinereum injicito, quod experimentū dimidiæ horæ spacio potest perfici. Vehemens em̄ ignis calor ei obest: quare non est necesse neq; dimidiā fornaculæ partē operculo tegere, neq; ostiolum ejus occludere. At metalla mista signata, quæ moneta nominatur, hoc modo experimur. Numos argenteos minores ex acervi infima & suprema parte, ejusq; laterib. exemptos primò bene purgato; deinde in catillo triangulari liquefactos vel in globulos redigito, vel ex eis bracteas efficito: Majores verò qui pendunt drachmā, sicilicet semunciam, uncia dilatato; tum bessem minorem globulorum sumito, vel par bracteæ pondus, iteq; alterum bessem, utrunq; verò separatim chartā involvito, postea duas plumbi particulas in duos catillos cinereos prius calefactos injicito: quanto autē moneta fuerit preciosior, tantò minore plumbi portione ad experimētum nobis opus est; quātò vilior, tantò majore: etenim si bes argenti tantūmodo semunciam vel uncia æris in se cōtinere dicitur, ad bessem minorem adjicimus plūbi semunciam, si ex æquis argenti & æris partibus cōstiterit, unciam: sin in besse

/V3.

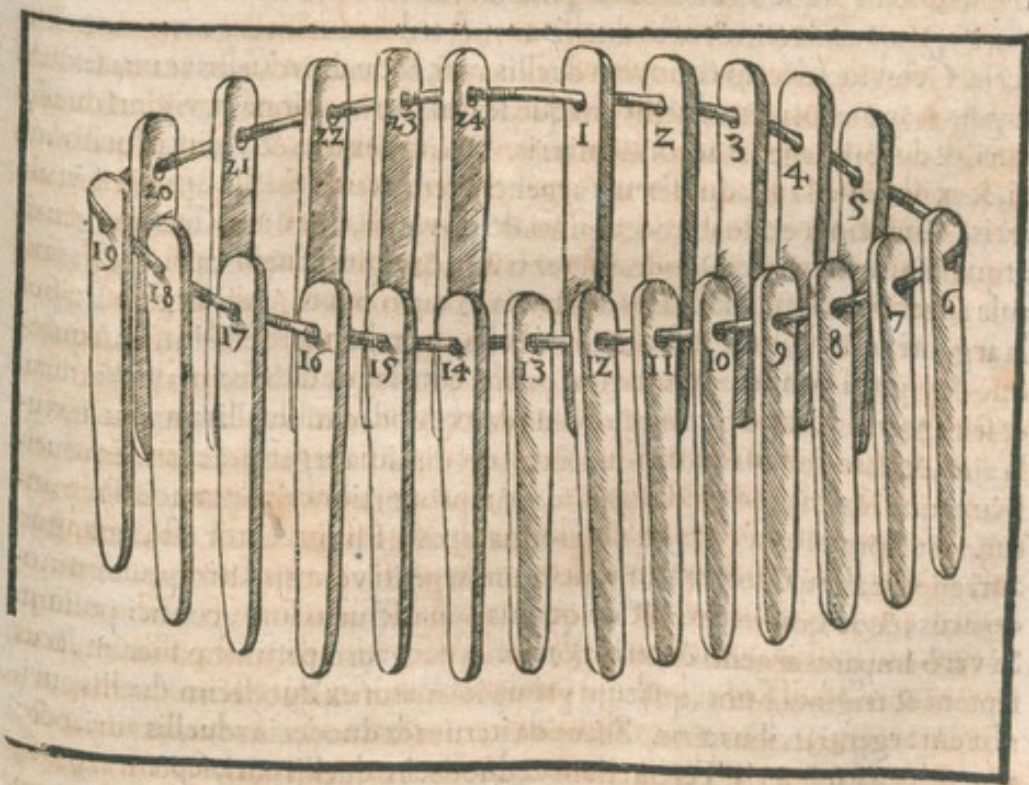
moneta ut
explicet?

æris solū semuncia vel uncia argēti inest, sescuntiam. Sed quamprimū plum-
 bum fumare cœperit, in singulum catillum cinereum singulā chartam, in quā
 argentum ære temperatum est, involutū imposito, os tegulæ carbonibus ob-
 struito; lento igni coquito, donec omne plumbum & æs consumatur: nam æ-
 cris suo calore argentū cum aliqua plumbi particula cōpellit in catillum; quo
 modo experimentū fit fallax; tum massulas ex catillo extrahito, & à cremēto
 purgato; si neutra libræ lancē, in quam imponitur, depresserit, sed par utriusq;
 fuerit pondus, experimentum nobis nullum attulit errorem; sin altera depres-
 serit lancem, plenum est erroris, quare id ipsum iterare oportet. Quod si bes in
 se contineat argenti puri uncias septē, rex, vel princeps, vel civitas, quæ cudit
 monetā, adimit uncia, quam partim lucratur, partim impendit in fabros mo-
 netales, atque in æs quod ad argentum adiecit; qua de re copiosius dixi in li-
 bris De precio metallorum & monetis inscriptis. Aureos autem numos variis
 modis experimur: etenim si æs cum auro permistum fuerit, eos eodem modo
 quo argenteos igni excoquimus; si argentum, ab eo aqua illa valentissima au-
 rum fecernit: sin æs & argētum, prius adjecto plumbo excoquunt in catillo ci-
 nereo, donec ignis æs & plumbum cōsumat, posterius autem ab argēto fecer-
 nitur. Restat de coticula, qua explorare aurum & argentum vetus est & usita-
 tum; quanquam enim experimentum quod igni perficitur, certius est, tamen
 quia sæpe nobis deest fornacula, sæpe tegula, sæpe catilli, nec ulla mora inter-
 ponēda est; coticulæ, quam semper in promptu habere possumus, aurum ar-
 gentūve atterimus: quid quod aureos numos igni excoquere ne utile quidē
 semper sit? verū eligere oportet admodum nigrā, & sulfuris expertem; quo
 enim nigrior fuerit, & sulfuris magis expers, eò melior esse solet; de cuius na-
 tura alibi scripsi. Coticulæ autem primò atteritur aurum sive argentosum, si-
 sive ærosum, sive canaliense, sive igni excoctum fuerit; similiter argētum. De-
 inde una aliqua acus, quam ejus esse simillimā ex colore cōjicimus; quæ si nos
 fallit defectu, acus altera colorē habens magis saturum coticulæ atteritur; sin
 excessu, tertia quæ dilutiore habet colorem, ea nanq; nobis indicat quota ar-
 genti, vel æris, vel argenti simul & æris portio sit in auro; aut quota æris in ar-
 gento. Sunt enim quadruplices. Primæ ex auro & argento factæ, secundæ ex
 auro & ære, tertiæ ex auro & argento & ære, quartæ ex argento & ære. Primis
 tribus acum generib⁹ potissimum aurum experimur, quarto argentum. Sed
 ejusmodi acus sic parantur. Pondera minora proportionē respondent majo-
 ribus; utrisq; utuntur non modò metallici, sed etiam monetarii; verū acus
 secundum minora formantur, & unaquæq; pendit bessem, quem nostro vo-
 cabulo marcam nominant. Cum autem bes, quo utuntur, qui cudunt aurum,
 distribuatur in quatuor & viginti binas sextulas, quas Græco nomine nunc
 ceratia appellant; binæ verò sextulæ quæq; in quatuor semisextulas, quæ gra-
 na vocant; semisextula quæq; in tres quaternas siliquas, quas granula nuncu-
 pant, si acus fecerimus ad numerum quaternarū siliquarum, fient ducentæ o-
 ctoginta octo: si ad numerum semisextularū sive binorum scripulorum, sex &
 nonaginta. Sed istis duob. modis numerus acum nimis efficeretur magnus,
 & ex eis non paucae propter exiguā auri portionem nihil nobis significarent,
 eas igitur ad numerum binarum sextularum facere convenit: quo sanè modo
 acus

acus quatuor & viginti fiunt, quarum prima conficitur ex argenti tribus & viginti duellis & auri una; binas autem sextulas veteres dixisse duellas, Fānius auctor est. Quæcūq; igitur virgula argentea corticulæ attrita eam ita ut hæc acus colorat, ipsa unam auri duellam in se continet: sic secundum auri portionem, aut, cum jam aurum pondere superat argentum, secundum argenti portionem de reliquis acubus est iudicandum. Secunda acus fit ex duabus & viginti duellis argenti, & ex duabus auri. Tertia ex una & viginti duellis argenti, & ex tribus auri. Quarta ex viginti duellis argenti, & ex quatuor auri. Quinta ex decem & novem duellis argenti, & ex quinque auri. Sexta ex decem & octo duellis argenti, & ex sex auri. Septima ex decem & septem duellis argenti, & ex septem auri. Octava ex sedecim duellis argenti, & ex octo auri. Nona ex quindecim duellis argenti, & ex novem auri. Decima ex quatuordecim duellis argenti, & ex decem auri. Undecima ex tredecim duellis argenti, & ex undecim auri. Duodecima ex duodecim duellis argenti, & ex totidem auri. Decimatertia ex undecim duellis argenti, & ex tredecim auri. Decimaquarta ex decem duellis argenti, & ex quatuordecim auri. Decimaquinta ex novem duellis argenti, & ex quindecim auri. Decimasexta ex octo duellis argenti, & ex sedecim auri. Decimasextima ex septem duellis argenti, & ex decem & septem auri. Decima octava ex sex duellis argenti, & ex decem & octo auri. Decimanona ex quinque duellis argenti, & ex decem & novem auri. Vicesima ex quatuor duellis argenti, & ex viginti auri. Vicesima prima ex tribus duellis argenti, & ex una & viginti auri. Vicesima secunda ex duabus duellis argenti, & ex duabus & viginti auri. Vicesima tertia ex una duella argenti, & ex tribus & viginti auri. Vicesima quarta tota formatur ex auro puro.

Itaq; primis undecim acubus coticular attritis experimur, quōtā auri portione virgulæ argentæ in se contineant: reliquis autem tredecim non modò quota argenti portio in virgulis aureis insit, sed etiā quota in monetis. Quoniam verò quidā numi aurei constant ex auro & ære, tredecim ejus generis acus formantur: quarum prima cōficitur ex duodecim duellis auri & ex totidē æris. Secunda ex tredecim duellis auri & ex undecim æris. Tertia ex quatuordecim duellis auri & ex decem æris. Quarta ex quindecim duellis auri, & ex novem æris. Quinta ex sedecim duellis auri, & ex octo æris. Sexta ex decē & septem duellis auri, & ex septem æris. Septima ex decem & octo duellis auri, & ex sex æris. Octava ex decem & novē duellis auri & ex quinq; æris. Nona ex viginti duellis auri, & ex quatuor æris. Decima ex una & viginti duellis auri, & ex tribus æris. Undecima ex duabus & viginti duellis auri, & ex duabus æris. Duodecima ex tribus & viginti duellis auri & ex una æris. Decimatertia ex auro puro. Sed hoc genus acuum non est multum usitatum, quod ejusmodi aurei numi rariores sint: maxime hi in quibus magna æris portio inest. At tertium genus acuum, quæ constant ex auro & argēto & ære, magis est usitatum, quòd tales aurei nummi sint vulgati. Sed quia cum auro pares vel impares argenti & æris portiones miscentur, duplices fiunt acus: si pares, prima formatur ex duodecim duellis auri & sex argenti ac totidem æris. Secunda ex tredecim duellis auri & quinq; duellis & una sextula argenti ac totidem duellis unaq; sextula æris. Tertia ex quatuordecim duellis auri & quinque argenti ac totidem æris. Quarta ex quindecim auri, & quatuor duellis ac una sextula argenti, atq; totidem duellis unaq; sextula æris. Quinta ex sedecim duellis auri, & quatuor argenti ac totidem æris. Sexta ex decem & septem duellis auri, & tribus duellis atque una sextula argenti, ac totidem duellis unaq; sextula æris. Septima ex decem & octo duellis auri, & tribus duellis argenti ac totidem æris. Octava ex decem & novem duellis auri, & duabus duellis ac una sextula argenti, atque totidem duellis unaq; sextula æris. Nona ex viginti duellis auri, & duabus argenti ac totidem æris. Decima ex una & viginti duellis auri, & ex una duella unaq; sextula argenti, item ex una duella unaq; sextula æris. Undecima ex duabus & viginti duellis auri, & ex una duella argenti, atque etiam una æris. Duodecima ex tribus & viginti duellis auri, & una sextula argenti unaq; æris. Decimatertia ex auro puro. Alii ut duo scripula argenti vel æris, quæ insunt in auri besse, deprehendere possint, acus quinque & viginti conficiunt: quarum prima constat ex duodecim duellis auri, & sex argenti ac totidem æris. Secunda ex duodecim duellis unaq; sextula auri, & quinque duellis unaq; sextula & dimidia argenti, ac totidem duellis unaq; sextula & dimidia æris; eadem proportionē reliquæ acus formantur. At Romanos scripulari differentia dixisse Plinius auctor est, quantum auri esset in aliqua temperatura, quantum argenti vel æris. Utroq; autem modo acus, & de quibus dixi, & de quibus jam dicturus sum, confici possunt. Si verò impares argenti & æris portiones cum auro permistæ fuerint, acus septem & triginta fiunt, quarum prima formatur ex duodecim duellis auri, novem argenti, tribus æris. Secunda iterum ex duodecim duellis auri, octo argenti, quatuor æris. Tertia etiam ex duodecim duellis auri, septem argenti, quinq;

quinq; eris. Quarta ex tredecim duellis auri, octo duellis & dimidia sextula argenti, duab⁹ duellis unaq; sextula & dimidia æris. Quinta ex tredecim duellis auri, septē duellis & dimidia sextula atq; unis quaternis siliquis argenti, tribus duellis & una sextula, ac binis quaternis siliquis æris. Sexta ex tredecim duellis auri, sex duellis & dimidia sextula atq; binis quaternis duellis argenti, quatuor duellis unaq; sextula & unis duellis æris. Septima ex quatuordecim duellis auri, septē duellis & una sextula argenti, duab. duellis unaq; sextula æris. Octava ex quatuordecim duellis auri, sex duellis & una sextula atq; binis quaternis siliquis argenti, trib. duellis & dimidia sextula ac unis quaternis siliquis æris. Nona ex quatuordecim duellis auri, quinq; duellis & sesquiseptula ac unis quaternis siliquis argenti, quatuor duellis & binis quaternis siliquis æris. Decima ex quindecim duellis auri, sex duellis & sesquiseptula argenti, duab. duellis & semiseptula æris. Undecima ex quindecim duellis auri, sex argenti, tribus æris. Duodecima ex quindecim duellis auri, quinq; duellis & semiseptula argenti, trib⁹ duellis atq; sesquiseptula æris. Decimatertia ex sedecim duellis auri, sex argēti, duabus æris. Decimaquarta ex sedecim duellis auri, quinq; duellis & semiseptula atq; unis quaternis siliquis argenti, duab. duellis & una sextula ac binis quaternis siliquis æris. Decimaquinta ex sedecim duellis auri, quatuor duellis & una sextula atq; binis quaternis siliquis argenti, tribus duellis & semiseptula ac unis quaternis siliquis æris. Decimasexta ex decem & septem duellis auri, quinq; duellis & semiseptula argenti, una duella & sesquiseptula æris. Decimasextima ex decem & septem duellis auri, quatuor duellis & una sextula atq; binis quaternis siliquis argenti, duabus duellis & semiseptula ac unis quaternis siliquis æris. Decima octava ex decem & septē duellis auri, quatuor duellis & unis quaternis siliquis argēti, duab. duellis & sesquiseptula atq; binis quaternis siliquis æris. Decimanona ex XVII. duellis auri, quatuor duellis & una sextula argenti, una duella unaq; sextula æris. Vicesima ex decē & octo duellis auri, quatuor argenti, duabus æris. Vicesima prima ex decē & octo duellis auri, tribus duellis & una sextula argēti, duabus duellis & una sextula æris. Vicesima secunda ex XIX. duellis auri, tribus duellis & sesquiseptula argenti, una duella & semiseptula æris. Vicesima tertia ex XIX. duellis auri, tribus duellis & semiseptula ac unis quaternis siliquis argenti, una duella & una sextula ac binis quaternis siliquis æris. Vicesima quarta ex XIX. duellis auri, duabus duellis & sesquiseptula atq; binis quaternis siliquis argenti, duab. duellis & unis quaternis siliquis æris. Vicesima quinta ex viginti duellis auri, trib⁹ argenti, una æris. Vicesima sexta ex viginti duellis auri, duabus duellis & una sextula atque binis quaternis siliquis argenti, una duella & semiseptula ac unis quaternis siliquis æris. Vicesima septima ex XX. duellis auri, duabus duellis & semiseptula ac unis quaternis siliquis argenti, una duella unaq; sextula & binis quaternis siliquis æris. Vicesima octava ex XXI. duellis auri, duabus duellis & semiseptula argenti, sesquiseptula æris. Vicesima nona ex una & viginti duellis auri, duabus argenti, una æris. Tricesima ex una & viginti duellis auri, una duella & sesquiseptula argenti, una duella & semiseptula æris. Tricesima prima ex XXII. duellis auri, una duella unaq; sextula argenti, una sextula æris. Tricesima secunda ex duabus & viginti duellis auri, una duella, & semi-

& semisextula ac unis quaternis siliquis argēti, una sextula atq; binis quaternis siliquis æris. Tricesima tertia ex duabus & viginti duellis auri, una duella & binis quaternis siliquis argenti, sesquiseptula ac unis quaternis siliquis æris. Tricesima quarta ex tribus & viginti duellis auri, sesquiseptula argēti, semisextula æris. Tricesima quinta ex tribus & viginti duellis auri, una sextula atque binis quaternis siliquis argēti, semisextula & unis quaternis siliquis æris. Tricesima sexta ex trib. & viginti duellis auri, una sextula & unis quaternis siliquis argēti, semisextula & binis quaternis siliquis æris. Tricesima septima ex auro puro. Cum autē rarō inveniant aurei, qui ex besse auri, in quo nō insunt quindecim duellæ auri, signantur, nonnulli tantum octo & viginti acus efficiunt: atq; quidā à jam dictis diversas, quod auri mistura cum argēto & ære interdum sit diversa: earum acuum prima formatur ex quindecim duellis auri, sex duellis & una sextula atq; binis quaternis siliquis argenti, duabus duellis & semisextula ac unis quaternis siliquis æris. Secunda ex quindecim duellis auri, sex duellis & unis quaternis siliquis argenti, duabus duellis & sesquiseptula ac binis quaternis siliquis æris. Tertia ex quindecim duellis auri, quinq; duellis & semisextula argēti, trib. duellis & sesquiseptula æris. Quarta ex sedecim duellis auri, sex duellis & semisextula argenti, una duella & sesquiseptula æris. Quinta ex sedecim duellis auri, quinq; duellis & una sextula atq; binis quaternis siliquis argenti, duabus duellis & semisextula ac unis quaternis siliquis æris. Sexta ex sedecim duellis auri, quatuor duellis & sesquiseptula atq; binis quaternis siliquis argēti, tribus duellis & unis quaternis siliquis æris. Septima ex decem & septē duellis auri, quinq; duellis & una sextula unisq; quaternis siliquis argenti, una duella & semisextula atq; binis quaternis siliquis æris. Octava ex decem & septem duellis auri, quinq; duellis & unis quaternis siliquis argēti, una duella & sesquiseptula & binis quaternis siliquis æris. Nona ex decem & septem duellis auri, quatuor duellis & una sextula ac unis quaternis siliquis argenti, duabus duellis & semisextula atq; binis quaternis siliquis æris. Decima ex decē & octo duellis auri, quatuor duellis & una sextula argenti, una duella unaq; sextula æris. Undecima ex decē & octo duellis auri, quatuor duellis argenti, duab. duellis æris. Duodecima ex XVII. duellis auri, tribus duellis & una sextula argēti, duab. duellis & una sextula æris. Decimatertia ex XIX. duellis auri, trib⁹ duellis & sesquiseptula ac unis quaternis siliquis argenti, una duella atq; binis quaternis siliquis æris. Decimaquarta ex XIX. duellis auri, trib duellis & semisextula ac unis quaternis siliquis argenti, una duella unaq; sextula atq; binis quaternis siliquis æris. Decimaquinta ex XXI. duellis auri, duab. duellis & sesquiseptula ac unis quaternis siliquis argenti, duabus duellis & binis quaternis siliquis æris. Decima sexta ex viginti duellis auri, tribus argenti, una æris. Decima septima ex viginti duellis auri, duabus duellis & una sextula argenti, una duella unaq; sextula æris. Decima octava ex XX. duellis auri, duabus argenti & totidem æris. Decimanona ex XXI. duellis auri, duabus duellis & semisextula ac unis quaternis siliquis argenti, una sextula atque binis quaternis siliquis æris. Vicesima ex una & viginti duellis auri, una duella & sesquiseptula ac unis quaternis siliquis argenti, una duella atque binis quaternis siliquis æris. Vicesima prima ex una & viginti duellis auri, una duella &

una sextula atq; binis quaternis siliquis argenti, una duella & semisextula ac unis quaternis siliquis æris. Vicefima secunda ex duabus & viginti duellis auri, una duella unaq; sextula atq; binis quaternis siliquis argenti, semisextula ac unis quaternis siliquis æris. Vicefima tertia ex duabus & viginti duellis auri, una duella unaq; sextula argenti, una sextula æris. Vicefima quarta ex duabus & viginti duellis auri, una duella & semisextula, ac unis quaternis siliquis argenti, una sextula atq; binis quaternis siliquis æris. Vicefima quinta ex tribus & viginti duellis auri, sesquiseptula ac unis quaternis siliquis argenti, binis quaternis siliquis æris. Vicefima sexta ex tribus & viginti duellis auri, sesquiseptula argenti, semisextula æris. Vicefima septima ex tribus & viginti duellis auri, una sextula atque binis quaternis siliquis argenti, semisextula ac unis quaternis siliquis æris. Vicefima octava ex auro puro. Sequitur quartum genus acuum, quibus argenteos nummos, qui æs in se continent, aut æreos, qui argentum, exploramus. Res autem quo argentum ponderamus, distribuitur dupliciter: vel enim duodecies in quinque drachmas & unum scrupulum, quæ pondera vulgus nummos nominat: quorum quodque rursus partimur in quatuor & viginti quaternas siliquas, quas idem vulgus granula appellat: vel in sedecim semuncias, quas lothones nuncupant: quarum quæque rursus dividitur aut in decem & octo quaternas siliquas, quas vocant granula, aut sedecim semuncias, quarum ut quæque distribuitur in quatuor drachmas, ita quæque drachma in quatuor nummos: secundum utranq; beasis divisionem formantur acus: secundum priorem ad numerum dimidiorum nummum quatuor & viginti: secundum alteram ad numerum dimidiarum semunciarum, hoc est sicilicorum, una & triginta; nam si conficerentur ad numerum minorum ponderum, iterum numerus acuum efficeretur nimis magnus, & ex eis non pauca propter exiguum argenti vel æris portionem nihil significarent nobis: utrisq; tam virgulas quam monetas, quæ ex argento & ære constant, experimur. Alteræ sic se habent. Prima efficitur ex tribus & viginti æris partibus, & una argenti parte: quare quæcunque virgula vel nummus coticulæ attritus ipsam ita colorat ut hæc acus, in ea inest quarta & vigesima argenti portio: atq; ita quoque secundum argenti portionem, cum superat æs, judicandum est. Secunda acus conficitur ex duabus & viginti æris partibus & duabus argenti. Tertia ex una & viginti æris partibus, & tribus argenti. Quarta ex viginti æris partibus & quatuor argenti. Quinta ex decem & novem æris partibus & quinque argenti. Sexta ex decem & octo æris partibus & sex argenti. Septima ex decem & septem æris partibus & septem argenti. Octava ex sedecim æris partibus & octo argenti. Nona ex quindecim æris partibus & novem argenti. Decima ex quatuordecim æris partibus & decem argenti. Undecima ex tredecim æris partibus & undecim argenti. Duodecima ex duodecim æris partibus & totidem argenti. Decimatertia ex undecim æris partibus & tredecim argenti. Decimaquarta ex decem æris partibus & quatuordecim argenti. Decimaquinta ex novem æris partibus & quindecim argenti. Decima sexta ex octo æris partibus & sedecim argenti. Decima septima ex septem æris partibus & decem & septem argenti. Decima octava ex sex æris partibus & decem & octo argenti. Decimanona ex quinque æris partibus & decem & novem argenti. Vicefima ex quatuor æris partibus

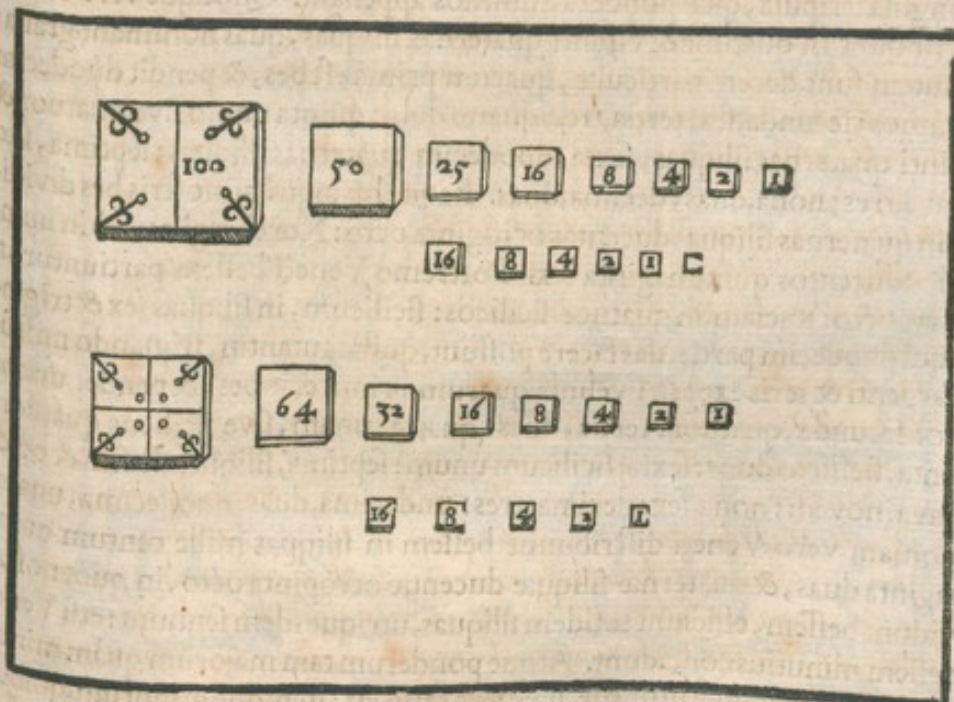
22/22
35
16
2
320
29
80
72
8

partibus & viginti argēti. Vicesima prima ex tribus æris partibus, & una & viginti argenti. Vicesima secunda ex duabus æris partibus, & duabus ac viginti argenti. Vicesima tertia ex una æris parte ac tribus ac viginti argenti partibus. Vicesima quarta ex puro argento. Alteræ verò acus ita se habent. Prima conficitur ex quindecim semunciis æris, & una semuncia argēti. Secunda ex quatuordecim semunciis & sicilico æris, & semuncia atque sicilico argēti. Tertia ex quatuordecim semunciis æris, & duabus argenti. Quarta ex tredecim semunciis & sicilico æris, & duabus semunciis & sicilico argenti. Quinta ex tredecim semunciis æris & tribus argenti. Sexta ex duodecim semunciis & sicilico æris & tribus semunciis atque sicilico argenti. Septima ex duodecim semunciis æris & quatuor argenti. Octava ex undecim semunciis & sicilico æris & quatuor semunciis atque sicilico argenti. Nona ex undecim semunciis æris & quinque argenti. Decima ex decem semunciis & sicilico æris, ac quinque semunciis atque sicilico argenti. Undecima ex decem semunciis æris & sex argenti. Duodecima ex novem semunciis & sicilico æris, & sex semunciis atque sicilico argenti. Decimatertia ex novem semunciis æris, & septem semunciis argenti. Decimaquarta ex octo semunciis & sicilico æris, & septem semunciis & sicilico argenti. Decimaquinta ex octo semunciis æris, & totidem argenti. Decima sexta ex septem semunciis & sicilico æris, ac octo semunciis & sicilico argenti. Decima septima ex septem semunciis æris, & novem argenti. Decima octava ex sex semunciis & sicilico æris, & novem semunciis atque sicilico argenti. Decima nona ex sex semunciis æris, & decem argenti. Vicesima ex quinque semunciis & sicilico æris, ac decem semunciis atque sicilico argenti. Vicesima prima ex quinque semunciis æris, & undecim argenti. Vicesima secunda ex quatuor semunciis & sicilico æris, ac undecim semunciis & sicilico argenti. Vicesima tertia ex quatuor semunciis æris, & duodecim argenti. Vicesima quarta ex tribus semunciis & sicilico æris, ac duodecim semunciis & sicilico argenti. Vicesima quinta ex tribus semunciis æris, & tredecim argenti. Vicesima sexta ex duabus semunciis & sicilico æris, ac tredecim semunciis & sicilico argenti. Vicesima septima ex duabus semunciis æris, & quatuordecim argenti. Vicesima octava ex una semuncia & sicilico æris, & quatuordecim semunciis atque sicilico argenti. Vicesima nona ex una semuncia æris, & quindecim semunciis argenti. Tricesima ex sicilico æris & quindecim semunciis atque sicilico argenti. Tricesima prima ex argento puro. Hæc hætenus. Pluribus fortasse verbis quam optimarum artium studiosi desiderent, tamen ad harum rerum cognitionem necessariis: nunc de ponderibus dicam, quorum sæpè mentionem feci: ea duplicia sunt metallicis, majora scilicet & minora. Centumpondium est primum & maximum pondus, nimirum centum librarum, atque ob id centenarium dictum. Dimidium centumpondium secundum: & quidem quinquaginta librarum. Quarta centumpondii pars, quæ est quinque & viginti librarum, est tertium pondus: quartum sedecim librarum: quintum, octo: sextum, quatuor: septimum, duarum: octavum, libræ unius. Hæc verò libra est sedecim unciarum: cujus dimidia pars nempe selibra, quam nostri Marcam nominant, est unciarum octo: sive, ut ipsi dividunt, semunciarum sedecim: quæ selibra est nonum

nonum pondus. At decimum est semunciarum octo: undecimum, quatuor: duodecimum, duarum, decimum tertium, unius semuncia: decimum quartum, sicilici: decimum quintum, unius drachmæ: decimum sextum, dimidiæ drachmæ. Ita distribuuntur majora pondera. Minora verò sunt portiones factæ ex argento vel orichalco, vel ære: quarum prima & maxima plerunque pendit drachmam unam: quâto enim minora fuerint, tanto utiliora sunt: minus enim & venæ, vel metalli experiendi, & plumbi nobis opus est. Ea autem portio nominatur centum pondium, respondetque majori librarum numero: quas ite centum pendit. Secunda est librarum quinquaginta: tertia, quinque & viginti: quarta, sedecim: quinta, octo: sexta, quatuor: septima, duarum, octava, unius libræ: nona, selibræ: decima, octo semunciarum: undecima, quatuor: duodecima, duarum: decimatertia, unius: decima quarta, sicilici: quæ est ultima. Nam portiones, quæ respondent drachmæ, & dimidiæ drachmæ, non sint usitatæ. In his autem portionibus ponderum minorum, omnibus numeri librarum & semunciarum sunt inscripti. At metallici quidam ærarii minora, ut etiam majora, pondera aliter distribuunt in partes: etenim eorum maximum pondus pendit libras centum & duodecim, quæ prima particula est: secunda, quatuor & sexaginta: tertia, duas & triginta: quarta, sedecim: quinta, octo: sexta, quatuor: septima, duas: octava, unam: nona, selibræ, sive semuncias sedecim: decima, semuncias octo: undecima, quatuor: duodecima, duas: decimatertia, unam.

Verum minorem selibræ, quam nostri, ut sæpè dixi, appellant marcam, Romani bessè nominarēt, æquæ ac majorem monetarii, qui cudunt aurum, partiuntur in quatuor & viginti binas sextulas: singulas binas sextulas in quatuor semisextulas: singulas semisextulas in tres quaternas siliquas. Singulas præterea quaternas siliquas quidam in quatuor siliquas: sed plerique o-

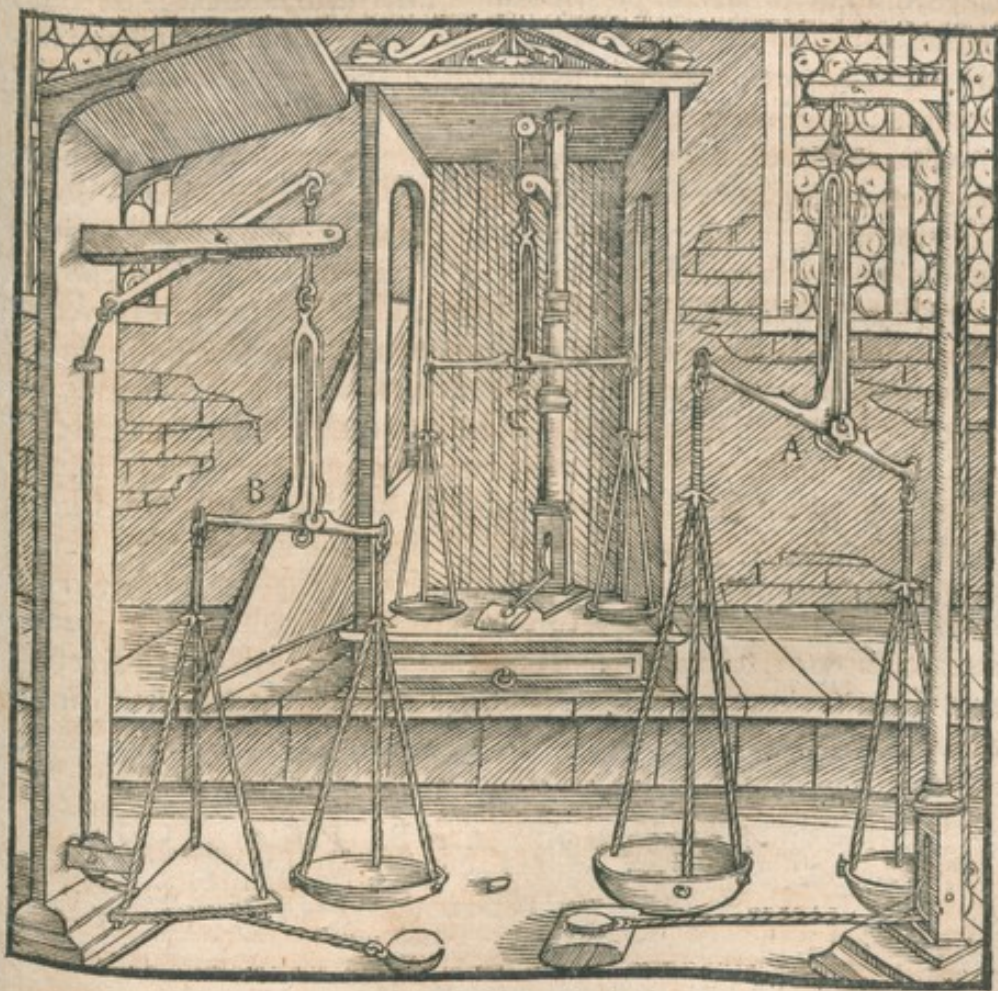

mittentes semisextulas, mox binas sextulas dividunt in duodecim quaternas siliquas, nec has partiuntur in quatuor siliquas. Itaque prima & maxima particula, quæ bes est, pendit quatuor & viginti binas sextulas; secunda, duodecim; tertia, sex; quarta, tres; quinta, duas; sexta, singulas sive quatuor semisextulas; septima, duas semisextulas; octava, unam, sive tres quaternas siliquas; nona, duas; decima, unam. Quinetiam monetarii, qui signant argentum, bessem minorem similiter atque maiorem partiuntur: nostri quidem in semuncias sedecim, semunciam verò in decem & octo quaternas siliquas. Ipsi autem particulae sunt decem, quibus in alterâ libræ lancem impositis, ponderant argentum, quod, cum igni experiuntur misturam, superest ære jam cōsumpto: quarum prima est bes, & pendit semuncias sedecim; secunda, octo; tertia, quatuor; quarta, duas; quinta, unam, sive decem & octo quaternas siliquas; sexta, novem quaternas siliquas; septima, sex; octava, tres; nona, duas; decima, unam. At Norebergii monetarii, qui cudunt argentum, bessem etiam dividunt in semuncias sedecim, sed semunciam in quatuor drachmas, drachmam in quatuor nummulos, quibus sunt novem particulae, quarum prima pendit semuncias sedecim; secunda, octo; tertia, quatuor; quarta, duas; quinta, unam. Bessem enim non aliter ac nostri distribuunt: sed quia semunciam partiuntur in quatuor drachmas, sexta particula pendit duas drachmas; septima, unum, sive nummulos quatuor; octava, nummulos duos; nona, unum. Verum Agrippinenses & Antuerpiani dividunt bessem in duodecim quinas drachmas & singula scripula, quæ pondera nummos appellant. Quodque verò rursus distribuunt in quatuor & viginti quaternas siliquas, quas nominant grana: eis autem sunt decem particulae, quarum prima est bes, & pendit duodecim nummos; secunda, sex; tertia, tres; quarta, duos; quinta, unum sive quatuor & viginti quaternas siliquas; sexta, duodecim quaternas siliquas; septima, sex; octava, tres; nona, duas; decima, unam. Itaque his æquæ ac nostris bes dividitur in quaternas siliquas ducentas octoginta octo: Norebergiis verò in nummulos ducentos quinquaginta sex. Postremo Veneti bessem partiuntur in uncias octo: unciam, in quatuor sicilicos: sicilicum, in siliquas sex & triginta: qui duodecim particulas facere possunt, quibus utantur, si quando misturas argenti & æris experiri velint: quarum prima erit bes, & pendet uncias octo: secunda, quatuor: tertia, duas: quarta, unam, sive sicilicos quatuor: quinta, sicilicos duos: sexta, sicilicum unum: septima, siliquas decem & octo: octava, novem: nona, sex: decima, tres: undecima, duas: duodecima, unam. Quoniam verò Veneti distribuunt bessem in siliquas mille centum quinquaginta duas, & quaternæ siliquæ ducentæ octoginta octo, in quot nostri dividunt bessem, efficiunt totidem siliquas, utrique idem sentiunt: etsi Veneti bessem minutius concidunt. Atque ponderum tam majorum quam minorum, quibus metallici utuntur, hæc ferè ratio est: itemque minorum, quibus monetarii & mercatores cum metalla & monetas experiri solent. Majores verò bessem, quos adhibent cum magnas earundem rerum massas ponderant, explicavi libro De restituendis mensuris & ponderibus inscripto, & secundo De precio metallorum & monetis. Tres autem minores libræ sunt, quibus venas, metalla, additamenta ponderamus: prima, qua plumbum & addi-

& additamenta, ea inter minores istas libras est maxima, & octo majoris ponderis uncii in ejus alteram lancem, & totidem in alteram impositis vitium non facit. Secunda subtilior est, qua ponderamus venas experiendas vel metallum: ea centumpondium minoris ponderis bene ferre potest in altera lance, atq; in altera venam vel metallum tam grave quàm tantulum centumpondium est. Tertia est subtilissima, qua ponderamus massulam auri vel argenti, quæ experimento perfecto in catilli cinerei fundo resedit. Quod si quis secunda libra ponderabit plumbum, vel tertia venam, multum eis nocebit. Quod autem metalli pondus minus ex venæ vel metalli misti centumpondio minore conficitur, idem metalli pondus majus ex venæ vel metalli misti centumpondio majore conflatur.

*Prima libra minor A. Secunda B.
Tertia in loculamento posita C.*

De re Metallica Libri VII. FINIS.

GEORGII AGRICOLA

LAE DE RE METALLICA

LIBER OCTAVUS.

U^{TEM} AD MODUM venas experimenti gratia tractare conveniat, superiore libro explicavi, nunc aggredierer ad majus opus, id ipsum scilicet, quod nobis parit metalla, nisi prius venarum præparandarum rationes essent exponendæ: cum enim natura metalla plerunque procreare soleat impura & mista cum terris & succis concretis, & lapidibus, necesse est eas res fossiles, pleraque à venis metallicis anteaquam excoquantur, quoad fieri potest, separare. Itaque quibus modis venæ discernantur, tundantur malleis, urantur, tundantur pilis, molantur in farinam, cribrentur, laventur, torreantur, cumentur, nunc dicam, exordiarque à prima laborandi ratione. Periti metallici cum venas fodiunt, mox in ipsis puteis aut cuniculis materiâ metallicam discernunt à terris, succis concretis, lapidibus: preciosamque in alveis, vilem in vasis reponunt. Quod si fossor aliquis rerum metallicarum imperitus non fecerit, aut peritus etiam necessitate, cui parendum fuit, coactus facere non potuerit, quamprimum id quod effossum est, ex fodina fuerit extractum, omne lustrari debet, venæque pars metalli dives discerni ab ejus parte metalli experte, sive terra sive succus cōcretus, sive lapis fuerit. Nam venam inutilem simul cum utili excoquere damnosum est: siquidem impensæ pereunt, quod ex terris & lapidibus conflentur, recrementa tantummodo inania & inutilia: ex succis concretis quidam impediunt metallorum excoctionem, & damnum dent. At saxa, quæ sunt ad venam divitem, etiam ipsa, ne quid metalli pereat, sunt tundenda, comminuenda, lavanda. Verum si fossores vel ignari, vel incauti venas, dum eas cavarent, cum terris & saxis commiscuerunt, munus metalli rudis discernendi, vel venæ præstantis, non viri modo suscipiunt, sed etiam pueri vel mulieres: eam verò misturam in abacum longum, cui totos ferè dies assident, injiciunt, & ab ea metallum separant: separatum in alveos colligunt: collectum in vasa injiciunt: quæ in officinam, in qua venæ excoqui solent, invehuntur.

Abacus longus A. Alvei B. Vasa C.

Sed metallorum, quæ pura vel rudia sunt effossâ, quod genus sunt argenti purum, aut rude plumbei vel cinerei coloris, massas præfides fodinarum lapidi superimpositas, malleis quadrangulis & crassis percutientes dilatant: quas laminas deinde vel trunco impositas, ferreis cuneis malleo percussis, secant in partes; vel ferramento, forficis simili concidunt: ejus altera chela, in trunco immobili infixâ, longa est pedes tres; altera, quæ metallum concidit, sex. Eas autem metalli partes posthæc excoctores in catillis ferreis calfactas, in secundis fornacibus excoquunt.

Metalli massa A. Malleus B. Cuneus C.
Truncus D. Ferramentum forfici simile E.

Et si verò fossiores in puteis aut cuniculis res fossiles discreverunt, tamen venæ metallicæ ex ipsis extractæ aut evectæ, malleis in partes frangendæ sunt, vel minutim contundendæ, comminuendæq; ut isto etiam modo præstantiores & meliores partes à vilioribus & deterioribus discerni possint: quod in venis excoquendis plurimum valet: etenim si discrimine remoto venæ excoquantur, preciosa non raro magnum detrimentum accipit, priusquam vilis igni lique scat, aut una alteram consumit; quod ne fiat, partim hac diligentia, partim additamentis possumus cavere: sed si vena metalli alicujus vilis fuerit, ejus extractæ vel evectæ, meliorem partem conjicere oportet in unum aliquem locum, deteriore verò itemque saxa abjicere. Discretiores autem cuque abaco durum & latum lapidem imponunt. Abaci plerunq; longi & lati quatuor pedes, constant ex asseribus inter se coagmentatis; ad quorum latera & tergum asseres, ex eis circiter pedem eminentes, affixi sunt: frons, cui se cretor assidet, patet. Eorum verò alii venæ auri vel argenti, divitis massam lapidi superimpositam, & malleo lato, sed non crasso, percussam, modò in partes frangunt, & in unum vas conjiciunt; modò frangunt, & præstantes à vilioribus discernentes, unde nomen invenerunt, eas separatim in diversa vasa injiciunt & colligunt. Alii verò venæ minus auri vel argenti divitis massam item lapidi superimpositam, malleoque lato & crasso percussam minutim contundunt: ac, cum multa fuerit comminuta, collectam in unum vas inji-

inijciunt. Vasorum duplex genus est; alterum altius, & in medio paulo amplius quàm in infimo vel summo; alterum humilius. Quod cum in imo amplius sit, continuo sursum versus aliquanto est angustius; illud superius operculo tegitur, hoc non tegitur; sed bacillum ferreum per ejus ansas penetrans, utrinque recurvatur: quod manibus, cum vas deportandum est, prehenditur. Discretiores autem in primis assiduos esse oportet.

Abacus A. Asseres eminentes B. Malleus C. Malleus quadrangulus D. Vas altius E. Vas humilius F. Bacillum ferreum G.

Alter modus venas tundendi malleis, hic est: magnæ venæ duræ fragmenta contunduntur anteaquam urantur. Operariorum certè, qui Goselariæ isto modo magnis malleis tundunt pyritas, pedes sunt corticibus quasi ocreis armati, manus chirothecis prælongis: ne glareæ de fragmentis desilientes eos laucient.

Pyritæ A. Cortices B. Chirotheca C. Malleus D.

At in magnæ Germaniæ regione, quæ Westofalia dicitur, & in Germaniæ inferioris regione quæ Eifalia nominatur, operarii contra venarum prius ustarum fragmenta in rotundam aream, lapidibus durissimis arcuè stratam, coniecta terunt ferramentis, quæ figurâ ferè malleis similia sunt, usui tribulis: nam longa pedem, lata palmum, crassa digitum, in medio sicut mallei habent foramen, in quo includitur manubrium ligneum non admodum crassum, sed longum ad pedestres & dimidium, ut operarii ejus pondere inclinatiore vehementius venarum fragmenta percutere possint; lata verò ferramenti parte percutientes ea conterunt; quo modo etiam tribulis, quanquam ea lignea & teretia sunt, atque ad perticas appensa, frumenta in area teruntur. Venas autem comminutas scopis converrentes in officinam invehunt, in qua lavantur in area curta; ad cujus caput lotor stans, rutro ligneo sursum versus trahit aquam; quæ rursus delapsa, id, quod leve est, rapit in subjectum canalem, quam lavandi rationem paulo post planius explicabo.

*Area lapidibus strata A. Venarum fragmenta B.
Area venarum fragmentis referta C.
Ferramentum D. Ejus manubrium E. Scopæ F.
Area curta G. Rutrum ligneum H.*

At dua-

At duabus de causis venæ uruntur: vel enim ut ex duris molles & fragiles factę facilius aut tundi malleis pilis ve, aut mox excoqui possint: vel ut res pingues comburantur sulfur scilicet, bitumen, auripigmentū, sandaraca: sed sulfur sæpius in venis metallicis inest, & plerunq; plus quàm cętera nocet metallis omnibus, excepto auro: verum maximè nocet ferro, minus plumbo candido quàm vel cinereo, vel nigro, vel argento, vel æri. Quoniam verò rarissimè invenitur aurum, in quo non sit argentum, etiam venæ auri sulfur in se continentes, urendæ sunt priusquam excoquantur: etenim sulfur in cinerem resolvit metallum in vehementissimo fornacum igni, atq; ex eo recrementum efficit; idem agit bitumen: imò interdum argentum consumit; quod in cadmia bituminosa licet videre. Sed nunc ad urendi modos venio, & primò quidem ad eum, qui omnib. venis cōmunis est. Terra tantūmodo effossa fit area quadrangula satis magna & à frōte aperta: super quam ligna cōtinenter componuntur, & super ea alia ligna transversa item continenter locātur: quocirca hanc lignorū struem nostri cratem appellant: id verò iteratur usq; dū strues illa cubitū unum vel duo fiat altatū super eam imponuntur venarū qualiumcunq; malleis cōminutarum fragmenta; primò maxima, deinde mediocria, postremò minima; sicq; coagmentatio clementer assurgens metæ forma figuratur. Ne verò dissipet ejusdem venæ arenula aquis madida ipsi illinitur, & batillis

batillis tunditur. Quidam, si talis arenula eis defuerit, pyram pulvere, à carbonibus resoluta, non aliter ac carbonarii tegunt. At Goselariæ compositioni, in metæ figuram formatæ, atramentum sutorium rubrum, quo destillat pyrites ustus, aquis madefactum illinunt. Alibi autem semel vena uritur: alibi bis, alibi ter, prout ipsius duricies id postulat. Goselariæ quidem cum pyrites tertio uritur, is, qui in summo pyræ est collocatus, exudat, ut alias scripsi, quiddam subviride, aridum, asperum, tenue: quod ignis non aliter ac amiantum non facile comburit. Quinetiam persæpe aqua immittitur in venam ustam & adhuc calentem, hac de causa, ut magis mollescat & friabilis fiat. Nam cum vis ignium ejus humorem exiccavit, aqua calentem facilius dissolvit: cujus rei maximum indicium sunt saxa calcaria usta.

Area A. Ligna B. Vena C. Metæ figura D. Canalis E.

Sed terra item effossa fiant areae multò ampliores, & ad normam quadratæ: à quarum lateribus atque tergo muri ducantur, ut ignis ardorem magis contineant: à fronte verò similiter patere debent. In his separatim vena plumbi candidi uratur hoc modo. Primò ligna circiter duodecim pedes longa in area locentur, quater vicissim, recta & transversa. Deinde majora
venæ

venæ fragmenta eis superiniciantur: quibus rursus minora quæ etiam ad eorum latera apponantur: quin ejusdem venæ arenulæ ipsis quoque illinantur & batillis tundantur, ne prius quàm usta fuerint, decidant: tum ligna incenduntur.

Pyra accensa A. Pyra quæ extruitur B. Vena C.
Ligna D. Eorundem strues E.

Plumbi verò nigri vena, si ustionis indigebit, in aream conjiciatur prorsus assimilem, sed declivem, ei que ligna superimponantur: à fronte etiam ad venam, ne decidat, arbor apponatur. Vena sic usta quodammodo liquefcit, & recrementis fit similis. In Tauriscis autē pyrites, in quo aliquid auri, sulfuris, atramenti futorii inest, postquam ultimum ex eo aqua cocto confectum fuit, in fornacem furni figura fere similem, in quam ligna sunt imposita, conjicitur, ut, cum uritur, id quod utile, cum fumo non evolet, sed ad fornacis testudinem adhærescat: quo modo sæpe etiam sulfur de duobus ejusdem testudinis foraminibus, per quæ fumus eluctatur, stiriæ instar pendet.

Pyra, quæ ex vena plumbi & lignis ei superimpositis constat, accensa A.
Operarius venam in alteram aream conjicit B. Fornax furni similis C.
Foramina per quæ fumus eluctatur D.

Si verò

Si verò pyrites vel cadmia, vel alia vena metalli particeps plusculum sulfuris vel bituminis in se cōtineat, sic urenda est, ut neutrum pereat: itaq; in ferreā laminam foraminum plenam cōiecta, carbonibusq; superinjectis urit̃. Eam laminam sustinēt tres muri, duo à lateribus, tertius à tergo. Sub ipsa ollæ, in qb^a aqua inest, collocantur, in quā vapor sulfureus vel bituminosus defertur; inq; ea pinguitudo, si sulfur fuerit, plerunq; lutea: si bitumen, picis instar nigra supernatans concrevit; quæ ni eliceretur, metallo, dum excoqueret vena, multum noceret. Ab ea verò sic separata aliquem utilitatis fructum hominib. prebet, maxime sulfurea. Ex vapore autem, qui non in aquam, sed in solum defertur, sulfur vel bitumen fit pompholygis simile, & tam leve, ut diffilari spiritu possit. Alii utuntur fornace concamerata, & è fronte patente, atq; in duas cameras distincta. Inferiorem murus, in ejus medio ductus, in duas partes æquales dividit, in quibus ollæ, similiter aquam in se cōtinentes, collocantur. Superior verò rursus in tres partes est distributa; quarum media, non latior medio muro, cujus suprema pars est, semp patet: in ea enim ligna imponuntur; aliis duabus sunt ferreæ fores, quæ lignis accensis clauduntur, ut non minus quàm testudo ignis ardorem contineant: in illarum bacillis ferreis, quæ pro pavimento habent, collocantur ollæ fundo carentes: cujus loco cancelli, ex ferreis filis facti, in quanq; imponuntur, per quorum foramina sulfureosi vel bituminosi vapores à vena usta manant in ollas inferiores. Superiorum autem ollarum singulæ centumpondium venæ capiunt; qua repleta, operculis teguntur, lutoq; oblinuntur.

Lami-

Lamina ferrèa foraminum plena A. Muri B. Lamina cui vena injecta C.
 Carbones venæ superinjecti ardentes D. Olle E. Fornax F. Superioris
 camerae pars media G. Aliæ duæ partes H. Inferioris camerae partes I.
 Murus medius K. Olle quæ vena replentur L. Earum opercula M. Cancelli N.

Eislebii quoq; & in finitimis locis cum urunt lapides fissiles bituminis non expertes, ex quibus es conflatur, non utuntur strue lignorum, sed fascibus virgultorum: quondam id genus lapides ex puteis extractos, mox super fasces virgultorum substratos injiciebant, eisq; accensis urebant. Nunc eisdem primo in unum acervum convehunt: deinde ad quoddam tempus ita jacent, ut aer & imber eos aliquo modo molles efficiant: tum prope acervum sternunt fasces virgultorum: atq; in ipsos invehunt proximos lapides: postea rursus in vacuo loco, à quo primi lapides ablati sunt, fasces virgultorum ponunt: & lapides primis proxime adjunctos eis injiciunt: quod faciunt usque ad eum finem dum lapides omnes fuerint in fasces virgultorum conjecti, fiatq; tumulus: postremo incendunt fasces virgultorum: verum non ea parte, qua flat ventus, sed opposita, ne ignis vi venti concitatus antè consumat fasces virgultorum quàm lapides urantur & molles fiant: quo sanè modo lapides etiam fascibus vicini ignem concipiunt, eumq; communicant cum proximis: atq; hi iterum cum finitimis: ardetq; sic pyra sæpenumero dies triginta pluresve continuos. Lapis autem iste ærosus fissilis copiosius, ut aliàs dixi, exudat illud, cui natura est similis amianto.

*Acervus lapidum ærosorum A. Pyra accensa B.
Lapides invehens in fasces virgultorum C.*

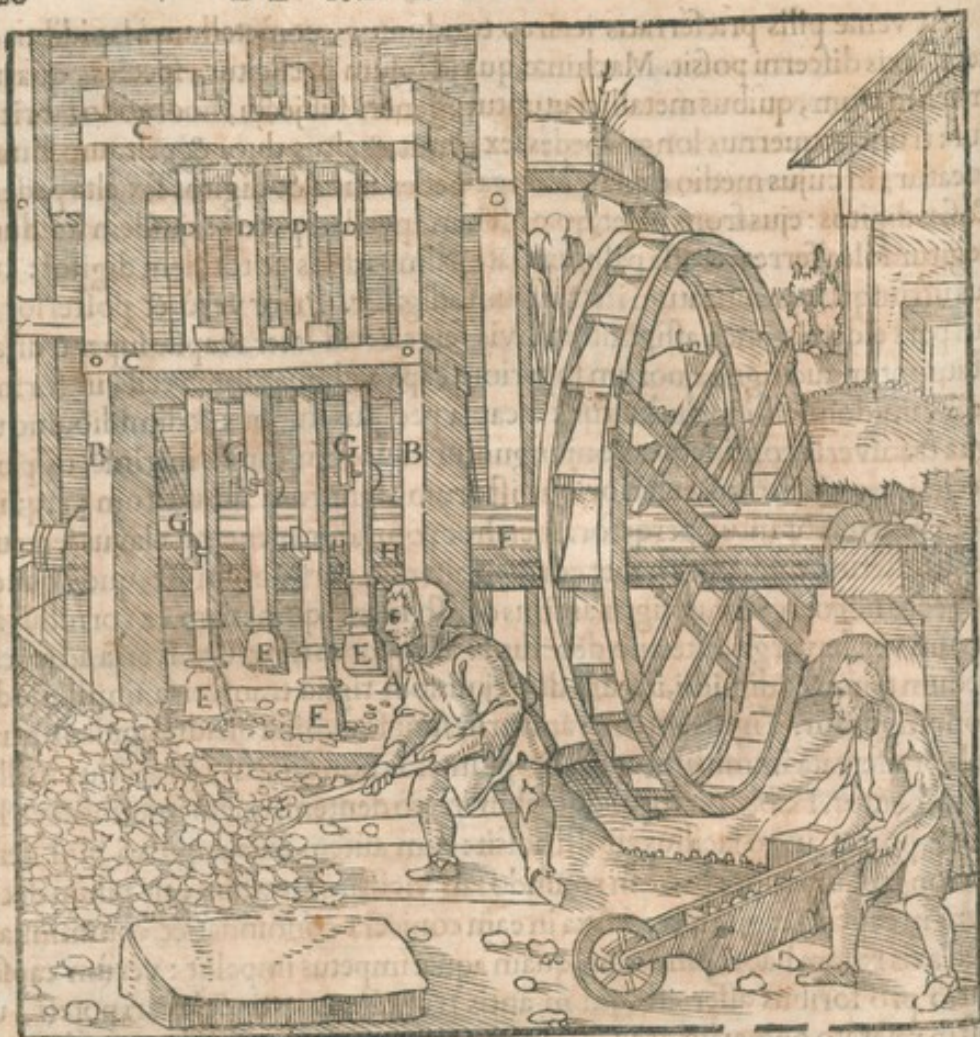
At venæ

At venæ pilis præferratis iccirco tunduntur, ut metallum à lapidibus & tecti saxis discerni possit. Machinæ, qua id ipsum perficitur, species, quarto machinarum, quibus metallici utuntur, generi subiecta, hoc modo fabricatur: truncus quernus longus pedes sex, latus & altus duos & palmum humi locatur: in cuius medio capsâ est longa pedes duos & digitos sex, alta pedem & sex digitos: ejus frons patet, quæ ostium appellari potest: ejusdem fundum tegitur solea ferrea, crassa palmum, lata palmos duos & totidem digitos: cujus utrunq; latus cuneatum in truncum adigitur. Prior verò & posterior ejus pars eidem trunco affiguntur clavis ferreis: ad latera capsæ super truncum statuuntur duo tigna, quorum superiora capita aliquantum recisa in formis trabium domicilii includuntur: à capsâ pedibus duobus & dimidio, duo tigna transversa continenter junguntur: quorum capita intrinsecus parum recisa jacent in formis exterioribus istorum tignorum statutorum: atq; ibi cum ipsis terebrantur, perq; foramen hoc rotundum penetrat clavus ferreus: cujus alterum caput duo habet cornua: alterum perforatum est, quod cuneo trajecto sic coercetur, ut tigna arctius constringat: quinetiam ex cornibus alterum versus vergit, alterum deorsum: at super ea tigna transversa ad spaciū pedum trium & dimidii, iterum duo ejusmodi tigna transversa simili modo junguntur. Tignis autem transversis sunt foramina quadrangula, in quæ pila præferrata immittuntur: ea longe inter se non distant, & arctius in illis continentur. Habet verò quodq; pilum retrò dentem, quem inferius sevo linire oportet, ut eò facilius attolli possit: eum autem axis angulati bini dentes longi & superiore parte in rotundo lati vicissim attollunt, ut pilum decidens in capsam capite ferreo, saxa in eam coniecta contundat & comminuat. Sed axis rotam habet pinnatam, quam aquæ impetus impellit: verum capsæ ostio pro foribus asser est: qui in antis trunci excavatis & levare potest, ut ostio referato operarius arenam, in quam saxa contrita sunt, itemq; sabulum & glareas batillo eximat: & demitti, ut ostio clauso alia saxa injecta rursus pilis præferratis tundantur: sed, si truncus quernus in promptu non fuerit, duo tigna humi locantur, & inter se fibulis ferreis jungantur: quorum utrumque longum sit pedes sex, latum pedem, altum sesquipedem: quæ altitudo capsæ esse debet: ea sit priore tigno latitudine dodrantis, & longitudine duorum pedum & trientis ac semuncie prorsus exciso: in cuius solo effosso locatur saxum durissimum, crassum pedem, latum dodrantem: ad id, si quod cavum remanet, ipsum terra vel arenula cōpleatur, eaq; tundatur: solum quod est ante capsam asseribus tegatur: saxum perfractum auferatur, & in ejus locum aliud reponatur: licet etiam capsam minorem & trium tantummodo pilorum facere capacem.

*Capsa A. Tigna statuta B. Tigna transversa C. Pila D.
Eorum capita E. Axis F. Dens pili G. Dentes axis H.*

Pila autem efficiuntur ex tigillis novem pedes longis, quadrangulis, undiquaq; latis semipedem : cujusq; caput ferreum ita se habet. Inferior ejus pars longa est tres palmos, superior totidem : inferioris partis media pars lata & crassa est palmum, longa duos palmos : infima extuberat ut fiat lata quinq; digitos, crassa totidem, longa duos : suprema etiam ipsa extuberat : fitq; lata & crassa sesquipalmum, longa duos digitos : superius ubi includitur in pilo perforata : simili modo pilum ipsum terebratum est : atq; per utriusq; foramen penetrat cuneus ferreus latus : qui continet caput ne de pilo decidat. Ut vero pilu continenter venaru fragmenta vel saxa tūdens nō frangatur, inter ipsum & supremā partis inferioris partē ponitur lamina ex ferro quadrangula, crassa digitu, lata digitos septē, alta sex. Qui verò tria pila faciūt, ut pleriq; faciunt, ea multo majora faciunt : etenim cum quadrangula existant, undiq; lata sunt tres palmos : cujusq; autem caput ferreum ita se habet : totum longum est pedes duos & palmum : inferius sexangulum : ubi latum & crassum existit digitos septem. Inferior ejus pars, quæ ex pilo extat, longa est pedem & palmos duos : superior, quæ in eo includitur, palmos tres : inferiore ejus parte lata & crassa palmum. Deinde paulatim fit angustior & tenuior, ut superiore parte maneat lata digitos tres & dimidium, crassa duos : ubi anguli quodam modo recipiunt : eaq; parte perforatum est. Foramen verò longum digitos tres, latum unum,

unum, distat à suprema parte acuta digito. Quidam superiorem capitis partem, quæ in pilo inferius exciso includitur uncinatam & striatam faciunt, ut uncis in pilum infixis & cuneis in strias adactis in ipso prorsus immobilis maneat: præsertim cum duabus præterea quadrangulis laminis ferreis cingantur. Axem verò alii ad circinum distribuunt in sex partes, alii in novem: sed satius est eum in duodecim partiri, ut vicissim una pars plana dentem in se contineat, altera eo careat.

Pilum alterum A. Pylum inferius excisum B. Caput pili C. Alterum caput uncinatum & striatum D. Lamina ferrea quadrangula E. Cuneus F. Dens pili G. Axis angulatus H. Dens axis I. Circinus K.

Rota verò ne hyeme vel altæ nives vel glacies, vel tempestates ejus cursum, & conversionem impedian, in quadrangula contignatione prorsus includitur. Tigna autem, qua inter se coagmentantur, undiq; obturantur musco: unum tamen contignatio foramen habet: per quod canalis deferens aquam penetrat: quæ in rotæ pinnas decidens eam versat: rursusq; in inferiore canale sub cõtignatione effluit. Rotæ autem radii nō rarò in medio axe lōgo includuntur: cujus dentes utrinq; pila attollunt, quæ vel utraq; venas siccas aut udas tundunt, vel altera siccas, udas altera, pro ut res hoc aut illud postulat:

quin etiam alteris levatis & clavis ferreis in eorum & primi tigni transversi foramina infixis, altera tantummodo venas tundunt.

Contignatio A. hæc cum superiore etiam parte non sit aperta, hic patet, ut rota videri possit. Rota B. Axis C. Pila D.

At glareas saxorum vel lapidum, & sabulum atq; arenas è capsâ hujus machinæ exemptas & cumulas, aut è tumulo, qui est prope fodinam, rastreo erutas operarius injiciat in capsam superius & è fronte patentem, longam pedes tres, latam ferè sesquipedem: cujus latera declivia sunt & formata ex asseribus: sed fundum filis ferreis instar retis contextum sit, & ad duo bacilla ferrea, quæ ad utriusq; lateris asserem affixa sunt, item filis ferreis alligatum. Hoc ejus fundum foramina habet, per quæ glareae nucis avellanæ magnitudine penetrare non possunt: quæ sunt majores quàm ut penetrent, eas operarius reportat, rursusq; pilis subjicit: eas verò quæ penetrarunt, & sabulum atque arenas in vas magnum colligit & ad loturam reservat: cum autem laborandi munus exequitur, capsam duobus funiculis de trabe suspendit. Hæc capsâ cribrum quadrangulum rectè nominari potest, ut etiam id genus aliæ quæ sequuntur.

Capsa recte in solo locata A. Ejus fundum quod ex filis ferreis constat B. Capsa inversa C. Bacilla ferrea D. Capsa de

trabe suspensa, cuius fundi pars supina conspicitur E. Capsa de
trabe suspensa, cuius fundi pars prona conspicitur F.

Alii utuntur cribro, cuius vas ligneum duobus ferreis circulis cingitur: fundū, nō aliter ac capsæ, ferreis filis instar retis cōtextitur: id imponunt duobus asserculis sic affixis ad stipitem, in terra defixum, ut alter alteri trāsvērsus superpositus sit. Quanquam quidam stipitem terræ non infigunt, sed eum super solum statuentes, usq; dum ejus, quod cribrum transmissit, acervus fiat: cui illam infigunt: in hoc cribrum operarius glareas, lapillos, sabulum, arenas tumulo erutas, batillo ferreo injicit: & ejus ansas manibus tenens, ipsum agitando succutit: ut eo motu per fundum arena, sabulum, lapilli, minutæ glaree decendant. Alii non usurpant cribrum, sed capsam patentem: cuius fundum item filis ferreis contextum est: eam in tigillo transverso, in duobus tignis statutis incluso, locatam ducunt & reducunt.

Cribrum A. Asserculi B. Stipes C. Cribri fundum D. Capsa
patens E. Tigillum transversum F. Tigna statuta G.

Alii utuntur cribro, cui vas æneum est, utrinque habens ansam æneam quadrangulam: per quas ansas pertica penetrat: cuius alterum caput, quod ex altera ansa eminet ad dodrantem, cum operarius in funiculum de trabe suspensum imposuerit, perticam sæpius, & quidem vicissim, à se abstrahit, & ad se retrahit: quo motu per cribri fundum res minutæ decidunt: sed ut perticæ caput in funem facile imponi possit, ipse inferius bacillo longo duos palmos diducitur: etenim duplicatus descendit: quod utrunque ejus caput ad trabem sit religatum. Attamen pars funiculi post bacillum dependet longa semipedem. Quinetiam magna capsula in hac re est usitata: cujus fundum vel ex afferforaminum pleno conficitur, vel filis ferreis, ut cæterarum capsarum contextitur: ex mediis afferribus, qui ad ejus latera sunt, semicirculus ferreus extat: ad quem funiculus, ex tigno vel trabe suspensus, alligatur, ut capsula trahi & in omnes partes inclinari possit: ei utrinque duo sunt manubria, cissi manubriis non dissimilia: quæ duo operarii prehendentes capsulam ultrò, citroque tractam & retractam agitant: hac Germani, qui in Carpato monte habitant, potissimum utuntur: istis autem tribus capsis & duobus cribris minutæ res a majusculis iccirco discernuntur, ut earum quæ transmissæ simul lavandæ sunt, æquales fiant portiones: nam fundum tam capsarum quam cribrorum foramina habet, quæ glareas nucis avellanæ magnitudine non transmittunt: in fundo remanentes metallici siccas, si metallo non carent, sub pila subjiciunt: sed

sed glareæ majusculæ à minutis non discernuntur his modis, priusquam viri vel adolescentes ab eis, & lapillis, & sabulo, & arenis, & terris in tumulo è fodina egesto sitis, saxorum fragmenta rastris quinq; dentibus separarint.

Capsa A. Semicirculus B. Funiculus C. Tignum D.
Manubria E. Rastrum quinquedens F. Cribrum G.
Ejus ansæ H. Pertica I. Funiculus K. Trabs L.

Neusolæ verò, quod metallum est in Carpato, tumulos è fodinis, dum æris venæ, quæ sunt in jugis & cacuminibus montium cavarentur, egestos operarius alter discernit, alter terras, arenas, sabulum, lapillos, glareas, atq; etiã venas pauperiores, ne impensæ in non tritam & interdum ferè præcipitem viam, atque longam & difficilem vecturam faciendæ sint, cisio advehit: & id ipsum invertens eas in capsam longam patentem, & tabellis transversis distentam, & ad rupem præcipitem affixam injicit: quæ pedum ferè centum & quinquaginta altitudine delabuntur in capsam brevem, cujus fundum ex ærea lamina crassâ & foraminum plena constat: ea capsâ habet duo manubria, quibus attrahitur & retruditur: superius etiã duos arcus, ex bacillis columnis factos, quib. uncus ferreus funis ex arboris ramo vel trabe, quæ ex tigno statuto eminet, suspensi injicitur: hanc capsam discretor aliquoties attrahit, & ad arborem vel tignum valide appellit: quo modo res minutæ
per ejus

per ejus foramina penetrâtes altera capsâ longa decidunt in alteram brevem, cujus fundum foramina habet angustiora: quam secundus discretor, item ad arborem vel tignum valide appellit: iterumq; minutiores tertia capsâ exceptæ delabuntur in tertiam capsâ brevem, cujus fundum angustissima habet foramina, q̃ capsâ tertius discretor, similiter ad arbore vel tignum valide appellit, ac tertio res minutulæ per foramina incidunt in abacum. Dum autem operarius ciso advehit aliam tumuli partem discernendam, quisq; interea discretor unco ex arcubus extracto suam capsâ aufert, eamq; invertens, glareas vel sabulum, quod in ejus fundo remansit, coacervat. Minutulas verò res, in abacum delapsas, primus lotor, nam totidem sunt, quot discretor, deverrit, & cribro, cujus foramina sunt angustiora quàm tertiæ capsæ brevis foramina, exceptas lavat in vase, aquis ferè pleno. Quod cum fuerit eò, quod cribrum transmisit, refertum, turbinem extrahit, ut aqua effluat: mox id, quod in vase refedit, batillo conjicit in abacum secundi lotoris: qui ipsum lavat in cribro, cui angustiora sunt foramina: quod etiam tunc in vas decedit, idem eximit & in tertii lotoris abacum injicit: qui id ipsum lavat in cribro, cui angustissima sunt foramina. Aeris autem ramenta, quæ in ultimo vase refecerunt, exempta excoquantur: id verò, quod quisq; lotor radio abstulit, in area linteis extensis contacta lavatur. Quin etiam Aldebergi, quod plumbi candidi metallum est, in montibus Bohemiæ finitimis, discretor talibus capsis brevibus extrabe suspensus utuntur: quæ tamen paulò ampliores sunt, & priore parte patent: quæ glareæ, quas non transmiserunt, earum ad tignum appulsi statim excuti possunt.

Operarius ciso glareas advehens A. Prima capsâ longa B. Prima capsâ brevis C. Ejus manubria D. Ejusdem arcus E. Funis F. Trabs G. Tignum H. Secunda capsâ longa I. Secunda capsâ brevis K. Tertia capsâ longa L. Tertia capsâ brevis M. Abacus primus N. Cribrum primum O. Vas primum P. Secundus abacus Q. Secundum cribrum R. Secundum vas S. Tertius abacus T. Tertium cribrum V. Tertium vas X. Turbo Y.

At si vena metalli divestuerit, terrę, arenę, sabulum, glareę saxorum, ex te-
cto excisorum, rutro vel rastro ẽ tumulo erutę, & batillo in cribrũ amplũ vel
in cor-

in corbem conjectæ, lavantur in vase aquarum ferè pleno. Cribrum plerunq; latum est cubitum, altum semipedem : ejus fundum tantula habet foramina, ut per ea glareæ eruo non majores decidant. Filis verò ferreis rectis & transversis, quæ ubi se contingunt claviculæ ferreæ complectuntur, contextum circulo ferreo, duobusq; bacillis transversis item ferreis innititur : reliquam cribri partem, è tabulis in vasis figuram formatam, duo circuli ferrei cingunt : veruntamen nonnulli id ipsum columnis aut quernis circulis vinciunt : sed tunc tribus. Habet autem utrinq; ansam : quas materiam metallicam lavaturus manibus tenet : in hoc cribrum adolescens res lavandas conjicit : mulier ipsum vicissim ad dextram & sinistram versans succutit : quo modo terras, arenas, glareas minores transmittit : majores in eo remanent : quæ ejectæ & coacervatæ subjiciuntur pilis. Limus verò cum arenis, sabulo, glareis aqua exantlata ex vase batillo ferreo ejicitur : & in canali, de quo paulò post dicam, lavatur.

Cribrum A. Ejus anse B. Vas C. Fundum cribri filis ferreis contextum D. Circulus E. Bacilla F. Circuli G. Mulier versat cribrum H. Adolescens ei suppeditat materiam lavandam I. Vir batillo materiam, quam cribrum transmissit, ex vase ejicit. K.

Sed Bohemi utuntur corbe viminibus contexta, sesquipedem lata, semipedem

pedem alta: cui duæ sunt ansæ, quibus prehensam agitant & succutiunt in vâ-
 lē vel parva lacuna aquis ferè plena: quod ex ea in vas vel lacunam decidit, ex-
 emptum lavant in lance: quæ posteriore parte altior est, priore humilior &
 plana: ex qua, cum ansis, quas item duas habet, prehensam agitant in aqua, id,
 quod leve est, effluit: quod grave & metallicum, in ejus fundo residet.

*Corbis A. Ejus ansæ B. Lanx C. Ejus posterior
 pars D. Ejusdem pars prior E. Ejusdem ansæ F.*

At auri vena malleis contusa vel pilis comminuta, atq; etiam plumbi cadi-
 di molitur in farinam. Prima mola, quam aquarum impetus circumagit, sic
 se habet: axis ad circinum rotundatur, aut angulatus efficitur: cujus codaces
 ferrei versantur in dimidiatis catillis ferreis, qui in tignis inclusi sunt: is verò
 axis impellitur rota, cujus pinnas, ad frontem affixas, percutit fluminis im-
 petus. In eodem axe inclusum est tympanum dentatum: cujus dentes in late-
 re fixi sunt: hi impellunt alterum tympanum, quod ex fufis materiæ durissi-
 mæ constat. Hoc autem tympanum est circum axem ferreum, habentem in
 imo codacem, qui in tigni cujusdam catillo ferreo versatur: in summo sub-
 scudem ferream quæ molam continet, itaq; cum alterius tympani dentes al-
 terius fufos impellunt, molæ fit circinatio: cui machina impendēs per infun-

dibulum suppeditat venā: quæ in farinam molita ex lignea bractea rotundata effunditur in canalem, & ex eo in officinæ solum delapsa accumulatur: inde avecta reservatur ad loturam: quoniam verò hæc molendi ratio postulat, ut mola modò attollatur, modò demittatur, duæ traves, quæ trudibus attolli & demitti possunt, tignum, in cujus catillo ferreo axis ferrei codax versatur, sustinent.

Axis A. Rota B. Tympanum dentatum C. Tympanum quod ex fufis constat D. Axis ferreus E. Mola F. Infundibulum G. Lignea bractea rotundata H. Canalis I.

Molæ præterea tres sunt in auri venis, in primis verò lapidibus liquecentibus ejus metalli non expertibus molendis usitatæ: quas omnes non aquarum impetus, sed hominum vires, etsi duas etiam jumentorum, circumagunt. Prima versatilis à proximè descripta tantummodo differt rota: quæ clausa versatur ab hominibus ipsam calcantibus, aut ab introductis equis, vel asinis, vel etiam robustis capris: quorum jumentorum oculi linteis illigantur. Secunda tam trusatilis quàm versalis à superioribus duabus differt altero axe statuto, qui ei prostrato est. Axis ille ad inferius caput habet vel orbem, quem operarii duo tabellas ejus pedibus retrò trudentes circumagunt, quam

quam non rarò unus cum laborem sustinet: vel ex eo extat temo, quem equus aut asinus, unde asinaria dicta, circumagit. Axis autem circumacti tympanum dentatum, quod est ad superius ejus caput, versat id, quod ex fusis constat, & unà cum eo molam. Tertia versatilis est: nam non trusa manibus, sed circumacta versatur: inter quam & cæteras magnum est discrimen: etenim inferior lapis molaris superius formam habet, ut molam, quæ versatur circum ferreum axiculum continere possit. Is in media molaris forma inclusus per molam penetrat. Operarius autem ferreum vectem statutum, qui est ad superiorem lapidem molarem, qui proprie mola dicitur, manu prehensens circumagit: mola media est perforata: in quod foramen vena conjecta delabatur in inferiorem lapidem molarem, ibiq; molitur in farinam: quæ sensim ex ejus foramine decedit: & variis modis, quos postea exponam, lavatur, priusquam cum argento vivo permisceatur.

Prima mola A. Rota à capris versata B. Secunda mola C. Orbis axis statuti D. Ejus tympanum dentatum E. Tertia mola F. Inferioris lapidis molaris forma G. Ejusdem axiculus statutus H. Ejusdem foramen I. Superioris lapidis molaris vectis K. Ejusdem foramen L.

Attamen quidam fabricantur machinam, quæ una auri venam uno eodemq; tempore tundat, molat, lavando purget, cum argento vivo permisceat aurum

aurum. Machinae unica est rota, quam rivi impetus ejus pinnas percutiens versat: axi ab altero rotæ latere existunt longi dentes: qui pila attollunt, venamq; siccam contundunt: mox in rotundum molæ receptaculum injecta, & sensim per ejus foramen illapsa molitur in farinam. Inferior lapis molaris est quadrangulus, sed formam habet rotundam, in qua mola rotunda versatur: atq; foramen, ex quo farina in primum vas delabitur. Verum axiculi ferrei subscus in mola, codax in trabis catillo includitur: cujus axiculi tympanum, quod ex fustis constat, à tympano axis dentato circumactum molam versat. Ut verò farina continenter incidit in primum vas, ita etiam aqua: quæ rursus ex eo effluit in secundum, quod humilior est: & ex secundo in tertium, quod humilimum: ex tertio plerumq; in lacusculum ex una arbore cavatum: in unoquoq; autem vase inest argentum vivum, unicuiq; asserculus est impositus & ad ipsum affixus: per cujus medii foramen penetrat axiculus statutus: is ne altius quam oportet, in vas descendat, qua asserculum attingit, extuberat: ad ejus inferius caput duæ tabellæ inter se transversæ affiguntur, quas tertia decussat: superiori codax est in trabis catillo inclusus: at circum quæq; axiculum est parvum tympanum, quod ex fustis constat: quorû quodq; versatur à parvo tympano dentato, quod est circum axiculum stratum, cujus alterum caput in magno axe strato inclusum est: alterum in tigni cujusdam cavo crassis laminis ferrato: itaq; tabellæ, quarum ternæ in singulis vasis in orbem torquentur, farinam cum aqua permixtam agitantes, etiam minutula auri ramenta ab ea separant: quæ delapsa argentum vivum in se trahit atq; purgat. Sordes verò aqua rapit: argentum vivum in alutam, vel linteum lini xylini contextu factum infunditur: quæ cum, ut alias scripsi, comprimitur, argentum vivum per eam defluit in ollam subjectam: aurum in ea remanet purum. Alii in locum vasorum tres canales latos substituunt: quorum quisq; habet axiculum angulatum: in quo senæ tabellæ angustæ inclusæ sunt, & ad eas totidem tabellæ latiores transversæ affixæ: quas aqua immixta percutiens circumagit: hæc farinam cum aqua permixtam agitantes, metallum ab ea secernunt: veruntamen si farina, in qua auri ramenta insunt, purgatur, prior lavandi ratio hac longe præstat, quod ea argentum vivum, quod in vasis continetur, statim ad se alliciat: si farina, in qua lapilli nigri, ex quibus conflatur plumbum candidum, insunt, minimè est aspernanda. Quanquam rami abiegni convoluti, & in canales, in quibus talis farina de mola per canaliculum in eos delapsa lavatur, impositi utiliores sunt: nam lapilli vel ab eis retinentur, vel, si aqua ipsos rapit, de eis decidunt & subsidunt.

Machinae rota A. Axis B. Pila C. Mole receptaculum D.
Ejus foramen per medium penetrans E. Inferior lapis molaris F.
Ejus forma rotunda G. Ejusdem foramen H. Axiculus ferreus I.
Ejus subscus K. Trabs L. Axiculi ferrei tympanum quod ex fustis
constat M. Axis tympani dentatum N. Vasa O. Asserculi P.
Axiculi statuti Q. Eorundem pars extuberans R. Eorundem ta-
bellæ S. Eorundem tympana quæ ex fustis constât T. Axiculus stra-
tus in axe inclusus V. Ejus tympana dentata X. Tres canales Y.
Eorum axiculi Z. Tabellæ rectæ AA. Tabellæ transversæ BB.

At septem lavandi rationes sunt plurium metallorum venis communes:
 lavantur enim vel in canali simplici, vel in canali tabellis distincto, vel in ca-
 nali de-

nali devexo, vel in amplo lacu, vel in area curta, vel in area linteis extensis con-
 tecta, vel in cribro angusto. Cæteræ verò lavandi rationes aut alicujus me-
 talli propriæ sunt, aut cum ratione pilis tundendi venas udas conjunctæ. Ca-
 nalis autem simplex sic se habet: primò caput altius est quàm canalis, longum
 pedes tres, latum sesquipedem: quod constat ex asseribus super tigna impo-
 sitis & ad ea affixis: ejus latus utrunq; habet tigillum in asseres immissum:
 quod aquam in id per fistulam vel canaliculum influentem arcet, cogitq; re-
 ctà defluere. Ejus verò medium aliquanto depressius est, ut in eo glareæ saxo-
 rum & majuscula metallorum ramenta subsidere possint: ad altitudinem
 dodrantis sub capite est canalis depressus in terram, longus pedes duodecim,
 latus & altus sesquipedem: cujus fundum & utrunq; latus est ex asseribus fa-
 ctum, ne terra sorbeat metallorum ramenta, aut aquis madefacta incidat in
 canalem, ejusdem infima pars obstruitur tabella humiliore quàm canalis est:
 cum hoc canali recto committitur alter canalis transversus, longus pedes sex,
 latus & altus sesquipedem, atq; similiter asserum munitione septus: infima
 parte occluditur tabella, sed etiam humiliore, ut aqua defluere possit: quam
 tertius canalis excipit, & extra domicilium deducit. In illo canale simplici la-
 vatur materia metallica, quam quinq; cribra ampla transmiserunt in offici-
 næ solum: ipsam enim avectam & coacervatam lotor injicit in caput cana-
 lis, & aqua in ipsum per fistulam & canaliculum immissa, eam, quæ in medi-
 um caput defluxit & resedit, agitatur rutro ligneo: sic posthac appellabimus
 instrumentum confectum è pertica, in tabellam, longam pedem & latam pal-
 mum, infixa: qua agitatione aqua sit turbida, rapitq; limum & arenam, atq;
 minutula metallorum ramenta in subjectum canalem: majuscula verò cum
 glareis remanent in capite: quæ ablata adolescentes in abacum ampli lacus
 aut in aream curtam conjiciunt, eaq; à glareis discernunt: postquam canalis
 limo & arenis refertus fuerit, lotor fistulam, per quam aqua influit in caput,
 occludit. Mox ea, quam continet canalis, effluit: quod quam primum factum
 fuerit, limum & arenas, cum minutulis metallorum ramentis permistas, ba-
 tillo ejicit, & eas in area linteis extensis contecta lavat: quinetiam canali non-
 dum repleto persæpe adolescentes eas in alveum injectas, in eandem aream
 inferunt & lavant. In capite hujus canalis etiam farina metallica lavatur, sed
 maxime ea, in qua lapilli nigri insunt, quo modo in canalem abiegnus ramus
 convolutus imponitur, sicuti quoq; cum venæ udæ pilis tunduntur, in ma-
 gnos canales imponi solet. Lapilli autem majusculi, qui in suprema canalis
 parte resident, separatim lavantur in canali devexo: separatim in eodem me-
 diocres, qui in media subsidunt: separatim limus, cum minutulis lapillis mi-
 stus, qui post ramum in infima canalis parte subsidit, in area linteis extensis
 contecta.

Caput canalis A. Fistula B. Canalis C. Tabella D.
 Canalis transversus E. Batillum F. Rutrum G.

Ab hoc alter canalis differt pluribus tabulis, quibus in eum impositis quasi quibusdam gradibus distinguitur. Imponuntur verò si longus pedes duodecim fuerit, quatuor: si novem, tres: quanto quæq; capiti proximior, tanto altior: quanto ab eo remotior, tanto humilior. Itaq; cum suprema fuerit alta pedem & palmū, secunda esse solet alta pedē & digitos tres, tertia pedem & digitos duos, infima pedē & digitum. In hoc canali potissimū lavatur materia metallica, quam cribrum amplum transmisit in vas quod aquam cōtinet: quæ materia usq; ad eum finē batillo ferreo conjicitur in canalē caput, & aqua in ipsum immissa rutro ligneo agitur, dū canalis plenus fuerit: tum tabellis à lotore exemptis aqua colatur. Deinde materia metallica, quæ in ejus receptaculis resedit, rursus lavatur vel in area curta, vel in area linteis extensis contenta, vel in cribro angusto: sed quia curta cum hoc canale & superiore plerūq; conjungitur, fistula aquam primo in canale transversum infundit: ex quo per unum canaliculum defluit in canale, per alterum in aream.

*Fistula A. Canalis transversus B. Canaliculi C. Caput
canalis D. Rutrum ligneum E. Tabellæ F. Area curta G.*

Canalis

Canalis verò devexus, quod ad asseres attinet, reliquis duobus dissimilis non est: ejus etiam, ut aliorum, caput primò terra completur, pilisq; tūdatur: deinde assere tegitur: tū rursus, qua oportet, terra injecta iterū tūdatur, ut nulla rima remaneat, per quā aqua cum ramētis metallorū mista in ipsum penetrare possit: rectā enim defluere debet in canalem devexum, longum ad pedes octo, latū ad sesquipedē: cum eo cōmittitur canalis transversus: atq; is ad lacū, qui extra domiciliū est, pertinet. Adolescens aut batillo vel trulla metallorum ramenta impura, vel lapillos nigros impuros de acervo sumit, eosq; in canalis caput injicit, vel eidē illinit. Lotor verò eadem in canali agitatur rutro ligneo: quo modo limus cum aquis permistus defluit in canale transversum, ramēta metallorum vel lapilli nigri in canali devexo resident: sed quia interdū ramēta vel lapilli simul cū limo defluūt in canale trāsversum, eum alter post spaciū ferè sex pedū assere claudit, & limū sepe batillo agitatur, ut etiā is cum aquis mistus effluat in lacum, remaneantq; in canali ramenta tantummodo vel lapilli. Schlacchevaldi & Irberesdorfi lapilli nigri in istiusmodi canali lavantur semel aut bis: Aldebergi ter quater ve: Gairi sepe septies: nam Schlacchevaldi & Irberesdorfi vena, in qua sunt lapilli nigri satis magni, sub pila subjicitur: Aldebergi, in qua multo minores: Gairi etiam saxorum fragmenta, in quibus vix exigui lapilli interdum conspici possunt: hanc lavandi rationē metallici, qui tractant venas plumbi cādidi, primò excogitarūt: quę deinde ex plumbariis officinis in argentarias aliasq; defluxit. Certior. n. hæc lavandi ratio est q̃ cribris etiā angustis. Prope hunc canalem area, linteis extēsis contexta esse solet.

Area A. Canalis B. Trulla C. Rutrum D. Lintea E. Radius quo æquatur lintea F.

Nunc duo canales devexi simili modo facti plerunq; conjunguntur: caput quidem à capite distat pedes tres: Canalis verò à canali quatuor: sed unus canalis transversus sub utroque devexo est: unus etiam adolescens metallorum ramēta vel lapillos nīgros cum limo mistos, ex cumulo injicit batillo in utrūq; caput. Duo autē sunt lotores: quorū alter alterius canalis lateri dextro, alter alterius sinistro insidens, laborandi munus exequitur: uterq; utitur tali instrumento: in catillo alterius tigni, duo. nō sunt utriq; canali, & in trabis, quę est in domicilio, dimidiata armilla ferrea volvitur pertica teres, longa pedes novem, crassa palmum: in ea sursum versus inclusum est lignum teres, longū palmos tres & totidē digitos crassum: cui affixa est tabella alta pedes duos, lata digitos 5. in cujus foramine versatur alterum caput axiculi, in quo inclusum est rutelli manubriū: alterū verò ejusdē axiculi caput volvitur in alterius tabellę foramine, quę itē affixa est ad lignū teres, quod eque ac prius longū est palmos tres & totidē digitos crassum: quo pro manubrio lotor utitur: rutellū autē factum est ex pertica longa pedes tres: cui præfixa est tabella longa pedē, lata digitos sex, crassa sesquidigitū: lotor altera manu assidue movet manubriū hujus instrumenti, atq; sic rutellū in canalis capite agit metallorū ramenta vel lapillos nīgros, cum limo permistos, qui cōmoti defluūt in canalē: altera tenet alterū rutellū, cui manubriū dimidio brevius est: eo ramenta vel lapillos, qui in sup̄ma canalis parte resederūt, continēter agit: quo modo limus cū aquis mistus defluit in canalē transversum: & ex eo in lacū, qui extra domiciliū est.

Superior

Superior canalis transversus A. Canaliculi B. Capita canalium C. Canales D.
Inferior canalis transversus E. Lacus F. Catillus qui est in tigno G. Dimidiata
armilla ferrea ad trabē affixa H. Pertica I. Ejus rutellā K. Alterum rutellū L.

Quinetiam priusquam area curta esset inventa, & cribrum angustum, metallorum venæ, imprimis verò plumbi candidi, siccæ pilistusæ lavabantur in amplo lacu, ex una vel duabus arborib. cavato: ad cuius caput erat abacus, in quem vena comminuta coniciebatur: quam lotor rutro ligneo, cui longum erat manubrium, detrahebat in lacum, & aqua in eum immissa, venam eodem rutro agitabat.

Lacus A. Abacus B. Rutrum ligneum C.

Area autem curta est superiore parte, qua per canaliculum in eam aqua defluit, angusta: nemp e lata tantummodo pedes duos: inferiore latior, pedes scilicet tres & totidem palmos: ad latera verò lōga pedes sex, affixæ sunt tabellæ altæ palmos duos: cæteris simplicis canalis capiti similis est, nisi quod in medio non est depressa: sub hac est canalis transversus tabella humiliore clausus: in hac area non venæ modo agitatae rutro ligneo lavantur, sed adolescentes etiam metallorum ramenta, in eam coniecta, lecernunt à saxorum glareis, & in vasa colligunt: ea metallici nunc rarò utuntur: adolescentium enim negligentia sæpius deprehensa, in causa est, cur in ejus locum successerit cribrum angustum: quin limus, qui in canali refedit, si vena dives fuerit, sublatu in cribro angusto, vel in area linteis extensis contexta lavatur.

Area A. Canaliculus B. Transversus C. Rutrum ligneum D. Verum

Verum area linteis extensis contexta sic se habet. Tigna duo, longa pedes decem & octo, lata semipedem, crassa tres palmos declivia collocantur: quorum pars prona dimidia est excisa, ut asserum capita in ea poni possint: etenim asseribus longis pedes tres & transversis, continenterq; positis teguntur: dimidia est integra & altior quam asseres palmum, ut aqua delapsa non effluat ex lateribus, sed recta defluat: quin etiam areae caput altius reliquo corpore devexum est, ut aqua delabi possit: ipsa area tota sex linteis extensis & radio æquatis contegitur: quorum primū tenet infimū locū, in quo secundū sic collocatur, ut ipsum paululū tegat: in secūdo similiter tertiū locatur, & deinceps alia in aliis: si. n. contrario modo collocata fuerint, aqua defluens metallorum ramenta, vel lapillos nigros rapit sub ipsa, & labor inutilis suscipitur: linteis ita extensis adolescentes vel viri, metallorum ramenta vel lapillos nigros cū limo mistos, cōjiciūt in canalis caput, canaliculoq; recluso aquā in id ipsum immittunt: tum rutris ligneis agitant metallorū ramenta, vel lapillos, usq; dū aquarū vis omnes inferat in lintea: deinde iisdē rutris ligneis leniter verrūt lintea, donec limus in lacum vel in canalem trāversum defluat. Quā primum autē nullus aut paucus in linteis infederit, sed tantummodo metallorum ramenta, vel lapilli nigri, tunc ea auferunt, lavantq; in vase propè posito, in quod incidunt: redeuntq; subinde ad eundem laborem. Postremò aquam ex vase

effundunt, & metallorum ramenta vel lapillos nigros colligunt: quinetiam si vel ramenta vel lapilli de linteis delapsi, in lacu aut canali transverso resederint, limum iterum lavant.

*Tigna A. Lintea B. Caput areae C. Canaliculus D.
Lacus E. Rutra lignea F. Vasa G.*

Aliqui lintea nec auferunt, nec in vasis lavant, sed ipsis utrinque tabellas angustas atque non multum crassas superimponunt, & eas ad tigna clavis affigunt: similique modo materiam metallicam rutris ligneis agitantes lavant: quam primum autem iterum nullus aut paucus limus in linteis infederit, sed tantummodo metallorum ramenta vel lapilli nigri, tum alterum tignum erigunt, ut tota area in altero insistat, & aquam, situlis ex lacusculo haustam, effundunt: quo modo id quod ad lintea adhærescit, decedit in canalem subiectum, ex una arbore cavatum, & in terra effossa locatum: cujus cavum superiore parte latum est pedem, inferiore minus latum, quod rotundatum sit in ejusdem canalis medio includunt tabellam, ut majuscula metallorum ramenta, vel majusculi lapilli in priore parte, in quam inciderunt, remaneant, minutula ra-

tula ramenta vel lapilli in posteriore: nam aqua ex una in alteram influit, & tandem per ejus foramen defluit in lacum. Majuscula autem metallorum ramenta, vel lapillos nigros ex canali ejectos, denuo lavant in canali devexo: minutula verò ramenta vel lapillos, rursus in hac area linteis extensis contexta: quæ isto modo, quòd affixa maneant, diutius durant: & ferè duplum opus ab uno lotore tam cito perficitur, quàm altero simplum à duobus.

Area A. Aquam linteis affundens B. Situla C. Alterius generis situla D. Ramenta vel lapillos ex canali ejiciens E.

Cribrum etiam angustum nuper in usu metallico esse cœpit: in hoc materia metallica conjicitur, cribraturq; in vase aqua ferè pleno: succutiturq; cribrum: quo succussu, id quod est infra ervi magnitudinem, transmittit in vas, reliquum in ejus fundo remanet: hoc duplex est: metallicum, quod inferiorem locum obtinet: saxeum & terrenum, quod superiorem: grave enim semper descendit, leve vis aquarum sursum fert, quod aufertur radio, qui tabella tenuis est ferè semicirculi figura, longa dodrantem, alta semipedem: sed leve priusquam aufertur, radio decussari solet, ut eò citius aqua penetrare pos-

fit. Postea iterum alia materia in cribrum conjicitur & succutitur. Ubi verò multa metallorum ramenta in cribro resederint, in alveum aliquem prope positum ejiciuntur. At quia cum limo non solum auri vel argenti ramenta, sed etiam arenæ, pyritæ, cadmiæ, galenæ, lapidum liquefcentium, aliorumq; decidunt in vas, nec eas aqua, quod graves sint, à ramentis metallicis separare potest, iterum limus ille mistus lavatur, abjiciturq; quod inutile est. Ne autem eam arenam mox cribrum rursus transmittat, lotor ei substernit lapillos aut glareas. Quoniam verò si cribrum non recte succusserit, sed inclinaverit ad latus, lapilli vel glarea ex una parte amoveantur, ac iterum tam metallica materia quam inanis decidit in vas, laborq; frustra suscipitur, angustius etià cribrum fecerunt metallici nostrates, quod ne inertes quidem lotores potest fallere: ad quam loturam eis nihil opus est fundo ex lapillis substratis facto: qua lavandi ratione limus cum minutulis metallorum ramētis decidit in vas: majuscula in cribro resident: quæ inanis arena contegit: ea radio aufertur: ramenta collecta simul cum aliis excoquuntur: limus cum minutulis ramētis mistus tertio lavatur in cribro angustissimo, cujus fundum fetis est contextum: id quod radio est ablatum, si vena metalli dives fuerit, in area linteis extensis contexta lavatur: si pauper, abjicitur.

Cribrum angustum A. Radius B. Cribrum angustius C. Cribrum angustissimum D.

Perfolvi

Perfolvi lavandi rationes plurium metallorum venis communes, venio
nunc ad alteram venarum tundendarum rationem : nam de hac prius, quàm

de iis lavandi rationibus, quæ cujufq; metalli venis propriæ sunt, dicere convenit. Cùm anno M. D. XII. Georgius illustris Saxonum Dux in Misena jus omnium tumulorum è fodinis egestorum dedisset nobili & prudenti viro Sigismundo Malthicio, patri Ioannis Episcopi Miseni & Henrici: Is Dippoldesvaldi & Aldebergi, quibus in locis fodiuntur lapilli nigri, ex quibus plumbum candidum conficitur, rejectis pilis siccis, cribris amplis, mola, invenit machinam, quæ venas udas pilis præferratis tunderet. Venas autem udas vocamus aquis, quæ in capsam influunt, madefactas: quo modo etiam interdum pila uda nominamus, item aquis madida: contra pila sicca vel venas siccas appellamus nullis aquis, dum pilis tunduntur, madefactas: sed redeamus ad nostrum propositum. Hæc machina non multum dissimilis est ei, quæ venas siccas pilis præferratis tundit: horum tamē pilorum capita dimidio sunt majora quàm illorum: nec capsam, quæ, ex trunco querno vel fagino confecta, in spacio, quod est inter tigna statuta locatur, è fronte patet, sed ex altero latere: ea longa est pedes tres, lata dodrantem, alta pedem & digitos sex: si caret fundo, similiter statuitur super saxum durum atq; planum, in terra paululum effossa positum: & qua conjunguntur undiq; musco ac linteolis rallis obturantur: si habet fundum, solea ferrea, longa pedes tres, lata dodrantem, crassa palmum in ea locatur, qua patet ad ipsam ferrea lamina foraminum plena affigitur, ut inter eam & caput proximi pili spaciū duorum digitorum sit: atque tantundem inter laminam & tignum statutum, in cuius foramine positus est canalis parvus & longiusculus: per quem argenti vena minutim contusa cum aqua defluit in lacum: id, quod in canali remansit, batillo ligneo eicitur in proximum solum: asseribus tectum: quod in lacu subsedit, batillo ferreo separatim in solum pleriq; faciunt duos canales, ut dum operarius unum, eò, quod resedit, refertum, exinanit, interea aliud in altero resideat: ad alterum capsæ latus, quod est prope rotam, quæ machinam versat, aqua per canaliculum in eam influit: qua etiam operarius venam contundendam injicit in capsam, ne fragmenta, si in pila fuerint coniecta, ipsis sint impedimento: atq; hac ratione vena argenti vel auri minutim pilis tunditur.

Capsa A. Latus capsæ patens B. Saxum C. Solea ferrea D. Lamina E. Canalis F. Batillum ligneum G. Lacus H. Batillum ferreum I. Ejus quod subsedit acervus K. Vena contundenda L. Canaliculus M.

omni, rationibus, quæ cujufq; metalli venis propriæ sunt, dicere convenit. Cùm anno M. D. XII. Georgius illustris Saxonum Dux in Misena jus omnium tumulorum è fodinis egestorum dedisset nobili & prudenti viro Sigismundo Malthicio, patri Ioannis Episcopi Miseni & Henrici: Is Dippoldesvaldi & Aldebergi, quibus in locis fodiuntur lapilli nigri, ex quibus plumbum candidum conficitur, rejectis pilis siccis, cribris amplis, mola, invenit machinam, quæ venas udas pilis præferratis tunderet. Venas autem udas vocamus aquis, quæ in capsam influunt, madefactas: quo modo etiam interdum pila uda nominamus, item aquis madida: contra pila sicca vel venas siccas appellamus nullis aquis, dum pilis tunduntur, madefactas: sed redeamus ad nostrum propositum. Hæc machina non multum dissimilis est ei, quæ venas siccas pilis præferratis tundit: horum tamē pilorum capita dimidio sunt majora quàm illorum: nec capsam, quæ, ex trunco querno vel fagino confecta, in spacio, quod est inter tigna statuta locatur, è fronte patet, sed ex altero latere: ea longa est pedes tres, lata dodrantem, alta pedem & digitos sex: si caret fundo, similiter statuitur super saxum durum atq; planum, in terra paululum effossa positum: & qua conjunguntur undiq; musco ac linteolis rallis obturantur: si habet fundum, solea ferrea, longa pedes tres, lata dodrantem, crassa palmum in ea locatur, qua patet ad ipsam ferrea lamina foraminum plena affigitur, ut inter eam & caput proximi pili spaciū duorum digitorum sit: atque tantundem inter laminam & tignum statutum, in cuius foramine positus est canalis parvus & longiusculus: per quem argenti vena minutim contusa cum aqua defluit in lacum: id, quod in canali remansit, batillo ligneo eicitur in proximum solum: asseribus tectum: quod in lacu subsedit, batillo ferreo separatim in solum pleriq; faciunt duos canales, ut dum operarius unum, eò, quod resedit, refertum, exinanit, interea aliud in altero resideat: ad alterum capsæ latus, quod est prope rotam, quæ machinam versat, aqua per canaliculum in eam influit: qua etiam operarius venam contundendam injicit in capsam, ne fragmenta, si in pila fuerint coniecta, ipsis sint impedimento: atq; hac ratione vena argenti vel auri minutim pilis tunditur.

Cum verò plūbi candidi vena istiusmodi pilis præferratis tunditur, ut pri-
ma tūdi cœpit, tum canalis, qui pertinet ad laminā foraminū plenā, defert a-
quā, cū lapillis nigris & arenula permistā, in canalē transversum: ex quo mox

per canaliculū, qui per cōclavis partē penetrat, defluit in alterū magnū canalē subjectū. Nā iccirco duo sunt, ut dū lotor alterum lapillis nigris & arenis refertū, effundit, in alterū eadem res influant: uterq; longus est pedes duodecim, altus cubitū, latus sesquipedem: lapilli nigri, qui in suprema canalē parte resident, majusculi, ut sunt, nominantur: hi sæpius batillo cōmoventur, ut lapilli mediocres & limus cū minutulis permistus, defluant: sed lapilli mediocres plerūq; residēt in media ejusdē canalē parte, eosq; abiegnus ramus convolutus retinet: limus verò, qui cū aqua defluit, inter ramū & tabellam quæ claudit canalē, hoc est, in ultima canalē parte, cōsistit. Seorsum autē ab aliis nigri lapilli majusculi batillo ejiciuntur ē canali, seorsum mediocres, seorsum limus. Etenim separatim in area linteis extensis contecta & in canali devexo lavantur, & torrentur, & excoquuntur: exceptis lapillis, qui in media canalē parte resederunt. Hi. n. etsi semper separatim lavantur in area linteis extensis contecta, tamē si magnitudine ferē exæquaverint eos lapillos, qui in suprema canalē parte resederunt, simul cū eis in canali devexo lavantur, simul torrentur, simul excoquuntur: sed limus unā cū aliis, neq; in area linteis extensis cōtecta, neq; in canali devexo lavatur, sed separatim: atq; lapilli, ex eo confecti, seorsum etiam torrētur & excoquuntur. Duos autē canales magnos excipit transversus: atq; eum rursus rectus in lacum, qui est extra conclave, exonerans.

Canalis ad laminā pertinens A. Canalis trāversus B. Canaliculus C. Canales magni D. Batillū E. Ramus cōvolutus F. Tabellæ claudētes canales G. Alter canalē trāversus H

Verum hæc lavandi ratio nuper non parum est immutata: nã canalis, qui excipit aquã cū lapillis nigris & arenulis permistã, quæ per laminæ foramina effluit, ad nullum canalẽ transversum, qui est extra cõclave, pertinet, sed rectã per ejus parietem penetrat in lacusculum: id autem, quod in canali recto extra cõclave subsedit, adolescens tridenti rastro radit, quomodo lapilli majusculi resident in fundo: quos lotor batillo ligneo ejicit: in conclave importat: in canalẽ devexum coniectos, rutro ligneo agit & lavat: quinetiam lapillos, quos aqua rapuit in canalẽ devexo subiectum, usq; eò resumptos lavat, dum puri fiant: reliqui verò lapilli cum arena mista influunt in lacusculũ, qui est in cõclavi. Is autẽ exonerat in duos illos canales magnos: in quorũ superiore parte lapilli mediocres cum majusculis permisti resident, in inferiore minutuli: sed utriq; impuri: quare illi separatim ejecti bis lavãtur, prius in canali simplicis assimili, postèrius in canali devexo. Hi item bis, prius in area linteis extensis contacta, postèrius in canali devexo. Canalis simplicis assimilis ab eo differt capite: quod hic totum habet declivẽ, alter in medio depressum. Hic præterea habet axiculũ ligneũ, qui in foraminibus duorũ crassorũ asserũ, ad latera canalis affixorũ versatur: ut adolescẽs batillũ, quo lapillos facit puros, in eũ possit imponere: quod ni faceret nimĩ istis laborib. defatigaretur: in quos stans totos dies infumit: sed canales magni, simplicis assimilis, devexus, area linteis extensis contacta, propterea construuntur in cõclavi, cui fornax est, calorem per fictilia vel tabulas ferreas, ex quib. cõstat, effundẽs, ut etiam hyeme, si flumina prorsus non congelaverint, lotores suum munus exequi possint.

Canalis primus A. Rastri tridẽs B. Lacusculus C. Canales magni D. Canalis simplicis assimilis E. Axiculus F. Asseres G. Forũ foramina H. Batillum I. Conclave K. Fornax L.

In area autem linteis extensis cōtecta lapilli minutuli cum limo misti, qui subsederunt in infima parte magnorum canalium & canalis simplicis assimilis & devexi lavantur: ejus lintea in lacu ex una arbore cavato, & duabus tabellis, ut tres capsæ fiant, distincto abluuntur: & primum quidem & secundum in prima, tertium & quartum in secunda, quintum & sextum in tertia. Sed quia in istis lapillis minutulis aliquæ lapidis saxi marmoris arenulæ interesse solent, eos magister in canali devexo puros facit, scopis supremam eorum partem leniter verrens, non æqualibus ductibus, sed modo rectis, modo transversis: quo modo aqua arenulas, quod sint leviores, per canalem rapit in lacum: lapillos, quod graviores, in canali relinquit. Canalibus autem omnibus tam intra quàm extra conclave subjiciuntur vel lacus, vel canales transversi, in quos exonerant: ut aqua per paucos lapillos minutulos in flumē deferre possit. Sed lacus magnus, qui est extra conclave, plerunq; conficitur ex contignationibus quadratis: atq; longus, & latus, & altus est pedes octo: in quo cum multus limus, cum minutulis lapillis nigris mistus, subsederit, primò aqua turbine extracto emittitur: deinde limus ejectus lavatur extra domicilium in area linteis extensis cōtecta: tum in canali devexo, qui est in conclavi: quibus modis minutissimi lapilli fiunt puri.

*Canalis ad laminam capsæ pertinens A. Rastrum tridens B.
Lacusculus C. Lintea D. Canalis devexus E. Scopæ F.*

Sed limus

Sed limus, cum minutulis lapillis commistus, qui nec in magno lacu, nec in canali transverso, qui extra domicilium est sub linteis, subsedit, is effluit in rivum vel

vum vel fluvium, atq; in ejus alveo residet. Ut verò etiam lapillorum partē metallici capere possint, plures in alveo rivi vel fluvii faciunt extruções similimas his, quæ conficiuntur supra moletrinas, ut impetus aquarum deflectant ad fossas, in quibus cursu suo ad rotas profluunt. Ad alterum autem cujusq; extruções latus, est area ad quinq; vel sex, vel septē pedum altitudinem depressa, & quaquaversus, si loci natura ita feret, pedes habens amplius sexaginta: itaq; cum aqua rivi vel fluvii autumnò & hyeme inundaverit terram, tunc fores extruções clauduntur: quo modo vis aquarum limum cum lapillis permistum, rapit in areas: qui vere & æstate similiter lavatur in area linteis extensis contacta, & in canali devexo: colligunturq; lapilli nigri, sed minutuli. At cum alveus rivi vel fluvii à domiciliis, in quibus lavantur lapilli nigri, jam cœperint distare quatuor millibus passuum, metallici tales extruções non faciunt, sed in pratis sepes obliquas, & ante singulas ejusdem longitudinis fossam, ut limus cum lapillis nigris mistus, rivi vel fluvii inundationibus raptus in his subsideat, ad illas adhærescat: qui collectus item in area & canali lavatur, ut lapilli nigri ab eo separentur: certe quidem tales areas & sepes plurimas, quæ istius generis limum excipiunt, in Misena sub Aldergergo videre licet, ad Mogelicium fluvium illum semper subrubrum, cum faxa, cum lapillis nigris permista, tunduntur pilis.

Fluvius A. Extructio B. Fores C. Area D. Pratum E. Sepes F. Fossa G.

Sed redeo ad machinas. Quidam solent id genus quatuor uno in loco construere: duas scilicet in superiore ejus parte, & totidem in inferiore: quo modo necesse est rivum deductum altius defluere in superiores rotas, quod axes versent, quorum dentes graviora pila attollunt. Machinarum enim superiorum pila ferè duplo longiora quam inferiorum pila esse oportet: & quidem propterea, quod omnes capsæ in eadem planicie collocentur: qua de causa etiam ea pila dentes habent sub parte superiore, non ut inferiora supra inferiorem. Aquas autem ex duabus superioribus rotis defluentes, duo canales latè excipiunt, ex quibus præcipitant in duas inferiores rotas. Quia verò istiusmodi machinarum omnium pila ferè contigua sunt, ne capita ferrea se conterant, qua in eis includuntur, paululum refecantur. Ubi verò propter vallis angustias tot machine construere non possunt, monte duobus in locis, quorum alter altero sit altior, cavato & æquato duæ machine, quas unum domicilium in se continet, solent confici: aquam ex superiore rota defluentem item canalè excipit: ex quo similiter præcipitat in inferiorem. Verùm capsæ non in una planicie locantur, sed utraque in suæ machine propria: quocirca duobus operariis, qui venam in caplas injiciant opus est. At cum nullus rivus, qui ex altiore loco præcipitet in superiorem rotæ partem, deduci potest, deducitur qui inferiorem verset: ejus aquæ multæ in unum locum, ad ipsas continendas aptum, colliguntur: ex quo foribus sublevatis emittuntur in rotam, quæ in canali versatur. Istiusmodi autem rotæ pinnae altiores sunt, & supinae sursum versus extant: alterius verò humiliores, & pronæ deorsum versus vergunt.

Prima machina A. Ejus pila B. Ejusdem capsæ C.
Secunda machina D. Ejus pila E. Ejusdem capsæ F.
Tertia machina G. Ejus pila H. Ejusdem capsæ I.
Quarta machina K. Ejus pila L. Ejusdem capsæ M.

Quinetiam in Juliis ac Rheticis Alpibus, ac in Carpato monte nunc auri, vel etiam argenti vena subiecta pilis, interdum amplius viginti ex ordine colloca-

collocatis, uda tunditur in longa capsâ, cui duæ sunt laminæ foraminum plenæ, per quæ vena cõminuta simul cum aqua defluit in subiectum canalẽ transversum: ex quo duobus canaliculis defertur in capita arearum linteis extensis contactarum: utrunq; ex crasso & lato assere, qui attolli & erigi potest, & ad quem utrinq; eminentes tabellæ sunt affixæ, cõstat: in eo assere multa sunt cava catillis, in quorum singulis singula ova mollia vel forbilia locantur, & magnitudine æqualia & figurâ similia: quibus cavis deorsum versus breves sunt recessus auri vel argenti ramenta recipientes: quibus cum cava ferè plena fuerint, assere in alterum latus erigitur, ut ramenta excidant in alveum grandem: cava etiam aquis affusis eluuntur. Separatim autem hæc ramenta lavantur in alveo, separatim ea quæ in linteis resederunt: alveus ille lævis & altus duos digitos transversos figura ferè naviculæ similis est: nempe priore parte latus, posteriore angustus: in cuius medio canaliculus est transversus, in quo auri vel argenti ramenta pura subsidunt, arenæ quod leviores, ex eo excidunt.

Pila A. Capsa B. Laminæ foraminum plenæ C. Canalis transversus D. Asseres cavis pleni E. Canaliculi F. Alveus in quem ramenta incidunt G. Areæ linteis contactæ H. Alveus naviculæ ferè similis I. Lacus areis subiecti K.

In quibusdam præterea Maraviæ locis auri vena, quæ ex lapidib. liquescentibus, cum quibus aurum permistum est, constat, subiecta pilis uda tunditur:

cōminuta per canaliculum effluit in lacū, ibi rutro ligneo agitur, auri minūtæ particulæ, quæ in supremo lacu resident, in alveo nigro lavantur. Hactenus de machinis, quæ venas udas tundunt pilis præferratis, dixi: nunc lavandi rationes quorundam metallorum venis quodāmodo proprias exponam, orsus ab auro: venæ certè in quib. illius metalli particulæ insunt, & arenæ rivorum vel fluviorum, in quib. ejusdē ramenta, lavantur in areis aut in alveis: arenæ præterea in lacu: sed non uno modo lavantur in areis: nā hæ auri particulas vel ramenta aut transmittunt aut retinēt: atq; transmittunt quidē, si habuerint foramina: retinēt, si eis caruerint: verū vel ipsa area habet foramina, vel capsā in ejus locum substituta: si ipsa, auri particulas vel ramenta transmittit in lacum: si capsā, in canalem longum, de quib. duabus lavandi rationibus primò dicam. Area conficitur ex duobus asseribus inter se coagmentatis, longa pedes duodecim, lata tres, foraminū, quæ per ervum penetret, plena. Ne verò vena vel arena, cui aurum est immistum, è lateribus excidat, ad ea tabellæ eminētēs affiguntur. Hæc area super duo scabella imponitur: quorū prius iccirco est altius posteriore, ut glareæ & lapilli ex ipsa devolvi possint. Lotor autē in areæ caput, quod altius est, venam vel arenam cōjicit, & canaliculo recluso aquas in eam immittit, mox rutro ligneo ipsam agit: quomodo glareæ & lapilli per aream devolvuntur in humum: auri particulæ vel ramenta simul cum arenis per foramina in lacum areæ subjectū decidunt, quæ collectæ in alveo lavantur.

*Area caput A. Area B. Foramina C. Tabellæ D. Scabella E.
Rutrum F. Lacus G. Canaliculus H. Alveus I.*

Capſa verò, cui fundū eſt ex lamina foraminū plena, ſupremo canali, qui ad-
modū longus eſt, ſed mediocriter latus, ſuperimponitur. In hanc capſam auri
materia lavanda cōjicitur, & aqua multa immittitur: glebis etiā, ſi vena lavat,
batillo ferreo diſcuſſis, id qđ tenue eſt ex capſæ fundo decidit in canalē, quod
crasſum in eo remanet: id ipſum rutro ex ejus parte ferē media alterius lateris
patēte extrahit. Quia verò aqua multa neceſſariò in capſā immittit, ne delapſa
in canalē aliqua auri ramēta rapiat, is decē, vel, ſi dimidio longior fuerit, quin-
decim tabellis, quarū antecedeſ quæq; ſequēte altior eſt, ex ordine in ipſū im-
poſitis diſtinguit, & capſulæ fiunt eo quod capſa trāſmittit replendē: ſed qđ pri-
mū repletæ fuerint, & aqua pura deſluere cōeperit, canaliculus, per quē eadē a-
qua in capſam inſluit, occludit, & ipſa aliò derivatur: mox infima tabella ex ca-
nali eximitur, & id quod ſubſedit cū reliqua aqua deſluens excipitur alveo: de-
inceps alia atq; alia tabella extracta, quodq; ſeparatim alveo excipit: quodq; e-
tiā ſeparatim in alveo lavatur, & purū efficitur: nā auri particulæ vel ramenta
majuscula in ſuperiorib. capſulis, minutula in inferiorib⁹ reſident. Alveus autē
ille humilis eſt & lævis, qđ oleo vel alia re pingui imbutus, ut ad eū auri mi-
nutula ramēta nō adhæreſcāt: niger, nēpe fuligine infectus, ut aurū magis ſub
aſpectū cadat: utrinq; inferius in medio paulatim exciſus, ut manib. prehendi
& firmē teneri atq; agitari poſſit: qua ratione auri particulæ vel ramēta poſte-
riorē locū occupāt: cum ſi alvei poſterior pars altera manu cōcutiat, ut cōcuti
ſolet, in priorē concedāt: hoc ſanē modo Maravi in primis auri venas lavant.

Canalis A. Capſa B. Ejusdē inverſe fundū C. Ejusdē pars patēs D. Rutrū ferreū E. Ta-
belle F. Canalicul⁹ G. Alve⁹ quo excipitur id qđ ſubſedit H. Alve⁹ niger in quo lavat I.

At auri ramenta retinent areæ vel tegumentis nudæ, vel tectæ: si nudæ, in earum cavis resident: si tectæ, tegumētis adhærescunt. Cava fiunt variis modis: aut enim filis ferreis vel tabellis transversis ad aream affixis, aut non penetrantibus foraminibus, vel rotundis in ipsa ejusve capite cavatis, vel quadrangulis, vel transversis. Teguntur verò areæ pellibus aut pannis, aut cespiti-
 bus: quas singulas ordine persequar. Ad asseris, longi pedes sex, lati unum & quadrantem, latera lotor item affigit eminentes tabellas, ne arena, in qua auri ramenta insunt, de eis delabatur. Deinde multa fila ferrea, digitū transversum inter se distātia, decussat, & qua cōmittuntur asseri supino clavis ferreis affigit: tū caput altius facit; in hoc arenas lavandas conjicit, & ansas, quas area ad caput habet, manibus prehensens eam aliquoties in flumine vel rivo ducit & reducit; quo modo lapilli & glareæ per arcem devolvuntur, arenæ, cum auri ramentis mistæ, in ejus cavis, quæ inter fila sunt, remanent: quas excussas & in unum locū collectas in alveo lavat, atq; sic auri ramenta facit pura.

Asser A. Tabellæ B. Fila ferrea C. Anse D.

Alii, in quorum numero sunt Lusitani, lateribus areæ itidem longæ circiter pedes sex, latæ sesquipedem affigunt eminentes tabellas, sed supinæ plures transversas, digitum transversum inter se distātes. Lotor autem vel ejus uxor, aquam in areæ caput immittit: arenam, in qua auri ramenta insunt, in idem injicit: defluentem rutro ligneo, quod transversum locat in tabellis, agitat: id,

tat: id, quod in cavis, quæ sunt inter tabellas, subsidet, ligneo bacillo cuspidato sæpius eruit: quo modo auri ramenta in eis resident: arenas & alias res inutilēs aqua rapit in vas areæ subiectum. Ipsa verò ramenta minuto batillo ligneo eiecit in ligneam lancem, ad pedem & quadrantem latam: eamque in rivo cursum versus ducendo & reducendo, auri ramenta facit pura: etenim arenarum reliquiae ex lance effluunt, ramenta in medio ejus cavo simili catillo residenti: quidam utuntur lance concharum instar striata, sed qua parte aquæ effluunt, plana: veruntamen ea planities, qua striges in ipsam exonerant, angustior est: latior, qua defluit aqua.

Caput areæ A. Tabellæ transversæ B. Rutrum ligneum C. Bacillum cuspidatum D. Lanx E. Eius medium cavum F. Lanx striata G.

Sed cava rotunda simul cum canaliculis in ipso areæ corpore inciduntur, vel eidem inuruntur: id compositum ex tribus asseribus longis pedes decem, latum est ad pedes quatuor: ejus tamen infimum, per quod aqua effunditur, angustius est. Hæc areæ, similiter habens tabellas ad latera affixas, plena est istiusmodi cavis rotundis & canaliculis ad eam pertinentibus: & quidē duobus ad unum, ut aqua cū arenis mista, per superiore canaliculū in cavū influat: per inferiorem, postquam areæ partim subsederint, rursus ex ipso effluant aquæ: areæ duob. scabellis in rivo vel flumine, aut in eorum ripa locatis imponitur:

quorum item prius est altius posteriore, ut glareæ & lapilli per aream devolvi possint. Lotor autem arenas in ejus caput injicit batillo, & canali recluso aquam immittit: quæ ramenta cum paucis arenis defert in cava, glareas verò & lapillos cum cæteris arenis in vas areæ subiectum: illa quàmprimū cava repleta fuerint, excutit, & in alveo lavat: has iterum atque iterum in hac area.

Area caput A. Tabella B. Infimum areæ C. Cava D. Canaliculi E. Scabella F. Batillum G. Vas subiectum H. Canalis I.

Quidam in area, item ex tribus asseribus composita, & longa pedes octo, plures canaliculos transversos & palmo inter se distantes incidunt: quorum superior pars devexa est, ut auri ramenta, cum lotor arenas batillo ligneo agitat, in eos illabi possint: inferior recta, ut eadem ex eis elabi non possint: qui canaliculi quàmprimum ramentorum cum arenulis mistorum pleni fuerint, area à scabellis ablata in caput, quod hic non aliud quàm suprema asserum, ex quibus area constat, pars est, invertitur: quo modo ramenta retrorsum lapsa in alterum vas incidunt: nam in alterum lapilli & glareæ per aream devolvuntur: aliqui in vasorum locum alveos amplos areæ supponunt. Ramenta autem impura, ut cæteri, in alveo parvo lavant.

Canaliculi

Canaliculi transversi A. Vas areæ subjectum B. Vas alterum C.

Verum Toringi rotunda cava, quibus digiti transversi latitudo & altitudo est, simul cum canaliculis ex aliis ad alia pertinentibus in areæ capite incidunt: ipsam verò aream contegunt linteis: arena lavanda in caput conjicitur, & rutro ligneo agitur: quo modo levia auri ramenta aqua rapit in lintea, gravia in cavis resident, quibus cum plena fuerint, caput ablatum in vas invertitur, & ramenta collecta in alveo lavantur. Aliqui utuntur area, habente quadrangula cava, quibus deorsum versus breves sunt recessus auri ramenta recipientes. Aliis est area composita ex asseribus asperis propter minutula ressegmina ad eos adhuc adhærescentia: quæ areæ sunt loco tegumentorum, quibus nuda est. Ad ea cum arena lavatur, auri ramenta non minus adhærent quàm vel ad lintea, vel ad pelles, vel ad pannos, vel ad cespites. Lotor autem aream sursum versus scopis verrit: qui postquam tantam arenam lavit, quantam lavare voluit, aquam copiosorem, quæ ramenta eluat, in aream remittit, eaque in vas areæ subjectum colligit, atque in alveo lavat. Ut autem Toringi aream contegunt linteis, ita nonnulli pellibus taurinis vel equinis. Hi arenam auri non expertem rutro ligneo sursum versus agitant: qua ratione id, quod leve est, unâ cum aqua defluit, auri ramenta inter pilos resident: pelles deinde lavantur in vase: postremò ramenta collecta in alveo.

Area

Area lintheis contecta A. Ejus caput cavis & canaliculis plenum B. Id ablatum lavatur in vase C. Area habens cavata quadrangula D. Area ad cuius afferes minuta resermina adhærescunt E. Scopæ F. Pelles taurinæ G. Rutrum ligneum H.

Quo sanè modo Colchi in fontium lacunis pelles animantium colloca-
runt: quas quia cùm multa auri ramenta eis adhæsisent, abstulerunt, auri-
tus Colchorum aries confectus est à poetis: similiter autem pellibus non so-
lùm auri, sed etiam argenti ramenta & gemmas excipere rationibus metalli-
corum conducet.

Fons A. Pellis B. Argonautæ C.

Multi aream panno viridi, tam longo & lato quàm ipsa est, contegunt, &
eum clavis ferreis ita affigunt, ut hi facilè rursus extrahi possint, ille auferri:
qui cùm aureus propter ramenta quæ adhæserunt, esse apparuerit, in pro-
prio lavatur vase: ramenta collecta in alveo: reliquæ res in vas devolutæ,
denuo in area.

Caput areæ A. Area B. Pannus C. Canaliculus D.
Vas areæ subjectum E. Vas in quo pannus lavatur F.

Quidam

Quidam in locum panni viridis supponunt pannum fetis equinis arctè contextum: cui plurimi sunt noduli, leviter à contextu rasi. Quia verò hi exant & pannus est asper, etiam minutula auri ramenta ad eum adhærent: quæ item in vase aquâ abluuntur.

Pannus nodulis plenus extensus A. Noduli magis conspiciui B. Vas in quo pannus lavatur C.

Aliqui

Aliqui fabricantur aream non dissimilem linteis extensis contextæ, minus tamen longam. Linteorum autem loco cespites continenter collocant: aream in areæ caput coniectam aqua immisâ lavant: quo modo auri ramenta resident in cespitibus, limus & arena simul cum aqua deferuntur in lacum vel canalem subjectum, qui munere perfecto recluditur; postquam omnis aqua effluxit, arena & limus auferuntur, & iterum isto modo lavantur. Ramenta verò quæ ad cespites adhæserunt, major aquarum vis, per canaliculum in aream immisâ defert in lacum vel canalem; ibi tandem collecta in alveo lavatur. Hanc auri lavandi rationem Plinius non ignoravit: ulex, inquit, siccatus uritur, & cinis ejus lavatur substrato cespite herboso, ut sidat aurum.

*Areæ caput A. Canaliculus per quem aqua in areæ caput influit B.
Cespites C. Lacus areæ subjectus D. Vas in quo lavantur cespites E.*

Quinetiam arenæ cum auri ramentis permixtæ lavantur in lacusculo, vel in lacu, vel in alveo. Lacusculus, ex posteriore parte patens, aut ex arboris trunco quadrangulo cavatur, aut ex assere crasso, ad quem tabellæ eminentes affiguntur, conficitur longus pedestres, latus sesquipedem, altus digitos tres: ejus cavum in alvei altera parte angustî figuram formatur: quam partem angustam ad caput convertit: ad quod habet duo manubria longa, quibus in rivo cursum versus ducitur & reducitur: hoc modo lavatur arenula, sive in ea fuerint auriramenta, sive lapilli nigri, ex quibus plumbum candidum conficitur.

Lacusculus A. Cavum B. Manubria C.

Itali,

Itali, qui se auri colligendi gratia ad Germaniæ montes conferunt, rivo-
rum arenas, cum auri ramentis & carbunculis, maxime Carchedoniis mistas,
lavant in longiusculo & humili lacu, ex una arbore cavato, intrinsecus & ex-
trinsecus rotundato, ex altera parte patente, ex altera clauso, quem sic in rivi
alveo infodiunt, ut aqua in eum non incidat, sed leviter influat: arenam in i-
psam coniectam agitant rutro ligneo item rotundato: ne verò ramenta vel
carbunculi simul cum levi arena effluant, ejus apertam partem tabella simili-
ter rotundata, sed humiliore, quàm lacus cavum est, occludunt. Auri autem
ramenta vel carbunculos, qui unâ cum paucâ arenâ gravi in lacu resederunt,
in alveo lavant, & in utres colligunt, ac secum asportant.

Lacus A. Ejus pars patens B. Ejusdem pars clausa C.

Rivus D. Rutrum E. Tabella F. Uter G.

Quidam id genus arenas in alveo lavant amplo: is in domicilio duobus funiculis ex trabe suspenditur, ut facile agitari possit, inque eum arena conjicitur, & aqua infunditur. Deinde alveus agitur, tum aqua limosa effunditur, rursusque infunditur pura: quod iterum atque iterum fit. Quo modo auriamenta in posteriori alvei parte resident, quod gravia sint: arenae in priore, quod leves. Hæ autem abjiciuntur, illa ad excoquendum reservantur. Redit verò qui lavat subinde ad opus: verum hac lavandi ratione metallici raro utuntur, monetarii & aurifices sæpè, cum lavant aurum, argentum, æs. Sed eorum alveus trestantummodo habet ansas: quarum unam, cum alveum agitant, manibusprehendunt: in reliquis duas unicus funiculus includitur: quo ille suspenditur de trabe, vel de stipite, quem sustinent chelæ duorum stipitum statutorum & in terra defixorum. At metallici in alveo parvo experimenti gratia frequenter lavant venas. Is autem, cum agitur, in manibus tenetur, & sæpe altera manu concutitur: alioqui hæc lavandi ratio ab illa non differt.

Alveus amplus A. Funiculi B. Trabs C. Alveus alter amplus quo monetarii utuntur D. Alveus parvus E.

Dixi de variis arenis, in qua auri ramēta insunt, lavandae rationibus: nunc dicā de materiae permistae cum lapillis nigris, ex quibus plumbum candidū conficitur, lavandae rationibus. quarū octo sunt usitatae, atque ex his duae nuper inventae. Talis autē materia metallica plerūque à venis & fibris impetu aquarum abrepta longē lateque reperitur: etsi interdū venae dilatatae ex eadem constāt: illā materiā fossiles lignonibus latis eruunt, hanc cuspidatis effodiunt: sed anatis rostro similibus excindunt lapillorum expertem, quae non raro in id genus venis reperiri solet. Verū in locis, qui eam continent, si abundaverint aquis, & valles tres aut molliter devexi & cōcavi fuerint, ut rivi in eos deduci possint, lotores aestivis diebus primò fossā agunt longā & declivem, ut aquae permanātes rapidē ferāt. Deinde materiā metallicā fossā actā detectā unā cum cute, quae alta est pedes plus minus sex, & coagmentata constat ex musco, ex radicibus herbarum, fruticum, arborum, ex terra, utrinque lignonibus latis fodiunt, & in aquas, quae manāt per fossam, dejiciunt. Tum arenae & lapilli nigri, quod graves sint, in fundo fossae residēt: muscū & radices, quae leves, aquae ex fossa defluentes rapiunt. Ne verò simul rapiant lapillos nigros infimū fossae cespitibus & lapidibus obstruitur: at ipsi lotores, quorum pedes teguntur altis peronibus ex corio, non tamē crudo, factis, stant in fossa, & radices arborum, fruticum, herbarum, ligneis furcis septicornibus ex ea ejiciunt, atque lapillos nigros ad caput fossae repellunt. Postquā spacio quatuor hebdomadarum in hac re cōsumpserint multū operae & laboris, isto modo tollunt lapillos nigros, arenā cū ipsis mistā identidē ex fossa batillis ferreis sublatam huc & illuc in aquis agitant, usque dum arena ex eis defluat & decidat in fossam, soli lapilli nigri restent: quos omnes collectos rursus in lacu-

sculo sursum versus batillo ligneo agitados & conversos lavant, ut arena reliqua ab eis secernatur. Postea semper ad eundem laborem redeunt, donec eos materia metallica deficiat, vel rivi in fossas agendas deduci non possint.

Rivus A. Fossa B. Ligo C. Cespites D. Furca septicornis E. Batillum ferreum F. Lacusculus G. Alter lacusculus ei subiectus H. Batillū parvum ligneū I.

Lacusculus autē iste ex unius arboris trunco cavatur, cuius pars cava longa est pedes v. alta dodrantem, lata digitos vi. Is ut declivis sit, collocatur, eique subijcitur vas, quod abiernos ramos convolutos in se continet, vel alter lacusculus, cuius pars cava longa est pedestres, alta & lata pedem: in cuius fundo minuti lapilli, qui simul cū aqua effluerunt, resident. Quidā in lacusculi locū supponunt canalē quadrangulum, in quo similiter ligneo batillo parvo, lapillos fursum versus agitados & conversos lavant. Lacusculo subijcitur canalis transversus: qui altera parte vel apertus exonerat in vas aut lacusculū, vel clausus & in medio perforatus in subiectam fossam, quo modo aqua turbine aliquantum extracto recta in eā decedit. Hæc verò fossa qualis sit, jã dicturus sum.

Lacusculus A. Batillū ligneum B. Vas C. Canalis D. Batillū ligneum parvū E. Canalis transversus F. Turbo G. Aqua decidens H. Fossa I. Cifio advehens materiā lavandā K. Ligo similis rostro anatis, quo fossor materiā lapillorū expertē excindit L.

Sin autē locus aquarum copiā non suppeditaverit, lotores fossā agūt pedes xxx. vel xxxvi. longā: cuius solum sternūt ejusdem longitudinis arborib. inter se coagmentatis, & tabularū modo planis supina parte factis. Ad utrūq; etiam fossæ latus, & ejus caput quatuor arbores collocant, & alias super alias imponūt: quæ omnes, quæ ad cavū cōversæ sunt, etiā planæ existunt. Sed quia arbores in laterib. oblique collocant, fossæ supremū sit quatuor pedes latū, in-

finum duos. E canali verò aqua altè defluit prius in abiegnos ramos convolutos, ut rectà & ferè junctim decidere, suaq; gravitate glebas dissipare possit: quanquā aliqui ramos canali nō subjiciunt, sed in ejus foramē imponunt turbinem: qui, cū canalem omnino non claudat, nec ex eo effluvium prorsus impedit, nec aquā longius finit rapi, sed recta delabi cogit. Operarius autē materiā lavandā cistio advehit, & in fossam cōjicit: lotor in fossa ferè suprema stans, glebas dissipat furca septicorni, eaq; radices arborū, fruticum, herbarū ex ipsa ejicit, quo modo lapilli nigri fidūt: qui cū multi fuerint collecti, quod plerunque fit postquā lotor diem in hunc laborē insumpserit, tum ad eos ne defluāt, arenam apponit, ac materia rursus in fossam supremā injecta idem lavādi munus exequitur. In infima verò fossa stat adolescens, atq; ligone tenui & cuspidato in id, quod ibidem subsedit, infixo ipsum sublevat, ne lapilli aquā rapti devolvantur: quod fit, cū id, quod subsedit, tam multum fuerit, ut etiam abiegnos ramos, quibus fossæ exitus obstruitur, contegant.

Canalis A. Abiegni rami convoluti B. Arbores unius lateris tres: nam quarta, quod fossa tam altè materia jam lavata sit completa, videri non potest C. Arbores capitis D. Cistium E. Furca septicornis F. Ligo G.

Tertia istiusmodi materiæ lavandæ ratio sic se habet. Canales duo construuntur.

struuntur: quorum uterque longus est pedes duodecim, latus & altus sesqui-
pedem. Ad eorum capita locatur lacusculus, in quem aqua per canaliculum
influit: in alterum canalem adolescens venam, si pauper fuerit, multam: si di-
ves, minus multam conijcit, inque eum aquam turbine vel ligno tereti extra-
cto immittit: ac ipsam venam batillo ligneo agit: quo modo lapilli cum gra-
vi materia permisti subsidunt in canalis fundo, levem aqua rapit in canalem
subiectum, per quem influit in aream linteis extensis contactam: in quibus la-
pilli minutuli, quos rapuit aqua, subsidunt & puri fiunt. In canalem quoque,
post ejus partem supremam imponit tabellam humilem, ut majusculi lapilli
ibidem resideant. Quam primum autem canalis materia lavata fuerit reple-
tus, claudit os lacusculi, & in altero canali idem lavandi munus exequitur. Ca-
nalis verò repleti latera malleo ligneo, postquam aqua turbine extracto de-
fluxit in lacusculum ei subiectum, percutit, ut id, quod ad ipsa adhæret, deci-
dat. Quod autem in ipso subsedit, id batillo ligneo, cui manubrium est curtum,
ejicit: quinetiam in istius generis canali recrementa argenti tusa pilis lavan-
tur, atque stannum & particulae panis, ex pyrite conflati, fidunt.

Canales A. Lacusculus B. Canaliculus C. Lignum teres D. Batillum li-
gneum E. Malleus ligneus F. Batillum ligneum cui manubrium curtum G.
Turbo in canali defixus H. Lacusculus ei subiectus I.

Materia talis insuper uda lavatur in cribro, cuius fundum est ferreis filis contextum: atque hæc quarta lavandi ratio est. Cribrum autem in aqua, quam vas in se continet, immissum conquassatur: cuius vasis fundum tam magnum habet foramen, ut tantum aquæ, cum eo, quod cribrum transmittit, permiste, continenter ex ipso effluere possit, quantum influit: id, quod in canali subedit, adolescens vel ferreo rastro tridēti eruit, vel rutro ligneo verrit: quo modo aqua magnam tam arenæ, quā limi partem rapit: lapilli nigri vel metallorum ramenta resident in canali, quæ postea in canali devexo lavantur.

*Cribrum A. Vas B. Aqua ex ejus fundo effluens C.
Canalis D. Rastrum tridens E. Rutrum ligneum F.*

Hæ veteres materiæ, quæ nigros lapillos in se continet, lavandæ rationes sunt, sequuntur duæ novæ. Si lapilli nigri, cum terra vel arena cōmixti, in devexa montis vel collis parte reperiuntur, aut in campi planicie, quæ vel rivis caret, vel in quam rivus deduci non potest, ista lavandi ratione metallici nuper uti cœperunt etiam hybernis mensibus: capsâ patens ex asseribus conficitur longa circiter pedes sex: lata tres: alta duos & palmum: in cujus parte postea

posteriore intus ad altitudinem pedis unius & semissis infigitur lamina ferrea longa & lata pedes tres, ac foraminum, per quæ lapilli, majores quàm ervi semina, penetrare & decidere possint, plenissima. Capsæ autem subjicitur canalis, ex una arbore cavatus, longus circiter pedes quatuor & viginti, altus & latus dodrantem; quem plerunque tres tabellæ, in eum impositæ, intervallis distinguunt, quarum alia altior est: sed turbidas ex ipso defluentes, rursus excipit lacus. At materia metallica interdum sub terræ cute altius reperiri non solet, interdum verò tam altè, ut & cuniculos agere & puteos fodere necesse sit; ea cisiis ad capsam advehitur: cum jam lavaturi sunt, canaliculum collocant, per quem tantum aquæ, quantum ad loturam satis est, in laminam ferream influit; in quam mox adolescens materiam metallicam batillo ferreo conjicit, ac massulas eodem huc & illuc agitans dissipat: tum aqua & arena per laminæ foramina penetrantes decidunt in capsam. Quod verò crassum est, in lamina restat, id eodem batillo in cistum injicit. Interea alter adolescens minor natu arenam sub lamina rutro ligneo, ferè tam lato quàm capsam est, crebro trudit, & in supremam capsam pellit: quod leve est, aqua defert in subiectum canalem, quanquam paucos etiam lapillos nigros; hunc laborem adolescens continenter sustinent, quoad quatuor cisia; vel, si materia dives lapillorum nigrorum fuerit, tria rebus crassis & inanibus repleverint, quæ devehunt & projiciunt: tum præses laboris assere, in quo ante laminam sito adolescens stabat, sublato arenam cum lapillis permistam crebro sursum & deorsum rutro trudit, & eodem arenam, quæ, quod levior sit quàm lapilli, superiorem locum tenet, de eis detrahit ut appareant; quos rutro in priorem capsæ partem tractos batillo evertit, ut etiam tunc, quod leve est, defluere possit. Mox omnes coacervatos ex capsâ ejicit & aufert. Hæc dum præses agit, alter adolescens interea arenam cum lapillis nigris mistam, quæ ex capsâ defluens in canali resedit, rutro ferreo agitat, & retro ad supremam canalis partem trudit: quæ, quod plurimos lapillos nigros in se contineat, rursus in laminam conjecta lavatur: at ea quæ in infima canalis parte resedit, separatim ejecta cumulat, & in canali devexo lavatur: quæ verò in lacu, in area linteis extensis contexta. Omnis hic labor fructuosus æstivis diebus sæpius, nempe decies aut undecies iteratur. Sed lapilli nigri, quos præses ex capsâ ejicit, deinde in cribro angusto lavantur, postremò in lacusculo, ubi tandem omnis arena ab eis separatur. Quinetiam omnibus his rationibus materiæ mistæ cum ramentis aliorum metallorum, sive ea fuerint à venis & fibris abrepta, sive in venis dilatatis ad rivos & fluvios orta, lavari possunt.

*Capsa A. Lamina B. Canalis C. Tabellæ D.
Lacus E. Canaliculus F. Batillum G. Rastrum H.*

Hæc

Hac etiam recentior & utilior est sexta talis materiae lavandae ratio: duae
 conficiuntur capsae: in quarum utranq; aqua per canaliculum influit, è canali
 transverso,

transverso, in quem fistula vel canaliculus eam deferens exonerat, deducta: materiae batillis ferreis à duobus adolescentibus agitatae & concussae pars, quae per ferreas laminas foraminum plenas, vel ferreos cancellos penetrans decedit, ex capsâ in obliquis canalibus defluit in alterum canalem transversum, & ex eo in aream longam pedes septem, latam duos & dimidium: in qua rutro ligneo à praeside rursus agitur, ut pura fiat: id autem, quod cum aqua delapsum in subiecto canali transverso, vel in recto, qui ipsum excipit, subsedit, tertius adolescens rastrobidenti radit: quo modo lapilli sident, arenam inanem aqua rapit in rivum. Utilior vero hæc lavandi ratio est: nam quatuor homines munus in duabus capsis lavandi exequi possunt, cum proxima geminata sex requirat: duos enim adolescentes, qui materiâ lavandam in laminas injiciant, & batillis ferreis agitent: duos item, qui arenam cum lapillis nigris mistam sub lamina rutris ligneis crebro trudent, & in supremam capsae partem pellant: duos praesides, qui lapillos nigros eò, quod dixi, modo puros faciant. Verùm laminæ foraminum plenæ loco nunc in capsis infigunt cancellos, qui ex ferreis filis tam crassis, quàm secalis calamus est, constant: ne verò depressi pondere sinuosi fiant, eos tria bacilla ferrea, quæ ipsis transversa substernuntur, sustinent: ne batillis ferreis, quibus agitur materia lavanda, atterantur, eis quinque vel sex bacilla ferrea superimponuntur recta, & ad capsam affiguntur, ut batilla potius ea quàm cancellos atterant: qui ea de causâ diutius quàm laminæ durant: ipsi certe integri manent, atque etiam in bacillorum attritorum locum alia facile reponi possunt.

Canaliculus A. Canalis transversus B. Alii duo canaliculi C. Capsæ D. Lamina E. Cancelli F. Batilla G. Alter canalis transversus H. Area I. Rutrum ligneum K. Tertius canalis transversus L. Canalis rectus M. Rastrum tridens N.

A

Septima lavandi ratione lotores utuntur, cum mons eo loco, quo in se continet lapillos nigros, vel auri aliorum, ve metallorum ramenta, rivo caret. Tunc enim lotores, in declivi, quæ ei subjicitur, parte fossas sæpius plures quam quinquaginta agunt, vel totidem lacus faciunt, longos pedes sex, latos tres, altos dodrantem: quorum alius ab alio non ita longo intervallo distet: itaque his temporibus, quibus torrens ex magnis & diuturnis imbribus ortus fertur per montem, lotorum alii in sylva materiam metallicam ligonibus latis foradiunt & in torrentem trahunt: alii torrentem in fossas vel lacus derivant: alii radices arborum, fruticum, herbarum ex fossis vel lacubus, ligneis furcis septicornibus ejiciunt. Postquam verò torrens delapsus est, lapillos nigros, vel metallorum ramenta, quæ in fossis aut lacubus impura resederunt, batillo exemptos faciunt puros.

Lacus A. Torrens B. Furca septicornis C. Batillum D.

Octava

Octava ratio proximæ non multum dissimilis, etiam in regionibus, quas Lusitani in sua potestate & ditione tenent, est usitata. In montium charadris & devexis atq; concavis locis ex ordine plures fossas profundas agunt: in quas aquæ vel ex nivibus solis calore liquefactis & delapsis, vel ex imbribus collectæ simul cum terris & arenis rapiunt, apud alios lapillos nigros, apud Lusitanos auri ramenta à venis fibrisq; resoluta: quæ quàmprimum aquæ torrentis omnes defluerint, lotores ex fossis ejiciunt batillis ferreis, & lavant in area trita.

Montis charadra A. Fossæ B. Torrens C. Area Lusitanorum D.

At Poloni in canali longo pedes decem, lato tres: alto unum & quadrantē, lavant impuram plumbi nigri venam dilatam: etenim cum terra ferè lutea est permista, quam argilla tegit uda & arenosa. Itaq; ea prius, vena posterius effoditur, quam ad rivum vel flumen advectam, & in canalem, in quem aqua canaliculo immittitur, conjectam lotor inferiori canalis parte insiltens eruit rutro angusto & ferme cuspidato: cuius ligneum manubrium ad pedes decem longum est: eam denuo semel aut bis eodem modo lavatam facit puram: deinde sole siccata in æneum cribrum injicit: atq; minutulam, quam transmittit, à majuscula separat: quarum hæc in crate, illa in fornace excoquitur.

Canalis A. Canaliculus B. Rutrum C. Cribrum D.

Atq;

Atq; tot sunt istius generis lavandi rationes: torrendi verò una potissimum usitata, duæ cremandi: lapilli nigri ignis ardore torrentur: & quidem in fornace simillima furno. Torrentur autem si cæruleus color ipsis insederit: vel pyrites, & lapis ex quo ferrû conficitur, cum eis fuerint permisti. Etenim cærulei non tostati plumbum consumunt: pyrites & alter lapis nisi in istiusmodi fornace in fumum evanescant, plumbum candidum, ex lapillis nigris confectum, maculosum fit. Lapilli verò injiciuntur vel in posteriorem fornacis partem, vel in alterum ejus latus: illo modo ligna ponuntur ante eos, hoc prope: sic tamen ut neq; titiones neq; carbones in ipsos lapillos incidant, aut eos attingant. Accensa ligna gubernantur rutabulo, quod ligneum est: lapilli modò agitantur rastro bidenti, modò rursus æquantur rutro: quorum utrunq; ferreum est. Minutuli autem lapilli minus quàm mediocres: atq; hi rursus minus quàm majusculi torrerî debent. Quoniam verò, dum sic torrentur lapilli, non raro quædam materia confluit, lapilli tostati iterum in canali devexo lavandi sunt. Eo enim modo materia quæ confluit impetu aquæ, defertur in canalem transversum: ubi collecta molitur: ac rursus in ejusdem canalîs area lavatur: qua ratione id quod metallicum est ab eo, quod caret metallo, separatur.

Fornax A. Ejus os B. Rutabulum C. Rastrum bidens D. Rutrum E.

At panes ex pyrite vel cadmia vel aliis lapidibus ærosis conflati cremantur in foveis quadrangulis & ex priore, ut superiore, parte patentibus atq; apertis quæ foveæ plerunq; longæ sunt pedes duodecim, latæ, octo: altæ, tres. Sed panes ex pyrite conflati ferè bis cremantur: ex cadmia, semel: atq; hi prius in linum, aceto madefactum, involvuntur, ne ignis eos unâ cum bitumine, vel sulfure, vel auripigmento, vel sandaraca, nimis cõsumat: illi primò lento ignis deinde acri cremantur. In utroq; verò integra nocte sequenti immittitur aqua ut, si in eis insit alumē, aut atramentum futorium, aut halinitrum metallis nociturum, quanquam raro nocere solet, id eluat: & ipsos faciat molles. Reliqui verò succi concreti ferè omnes, cum istiusmodi panes vel veng excoquantur, metallis nocent. Panes autem cremandi lignis, cratis figura collocatis, imponuntur: atq; ea lignorum strues incenditur.

Foveæ A. Ligna B. Panes C. Canalis D.

Sed panes ex lapide fislili aroso excocto confecti, primo projiciuntur in terram ut disrumpantur, deinde fascibus virgultorum subjectis imponuntur fornacibus: tum his accensis cremantur plerunq; septies, raro novies: quod dum sit, si fuerint bituminosi, tunc etiam bitumen ardet & redolet. Hæ fornaces structuram habent similem structuræ fornacum, in quibus venæ excoquuntur, nisi quod ex priore parte pateant: altæ verò sunt pedes sex: latæ, quatuor: quod genus fornaces tres uni, in qua conflantur panes, sufficiunt. Primò autem in prima fornace cremantur: deinde cùm refrigerati fuerint, translati in secundam rursus cremantur: tum deportantur in tertiam: postea reportantur in primam: conservaturq; is ordo usque dum septies vel novies cremantur.

Panes A. Fasces virgultorum B. Fornaces C.

Dere Metallica Libri VIII. FINIS.

GEORGII

GEORGII AGRICOLAE DE RE METALLICA

LIBER NONUS.

SCRIPSI de diverso venarum præparandarum opificio, nunc scribam de varia earundem excoquendarum ratione. Quanquam enim qui venas urunt, & torrent & cremant, aliquid detrahunt de his, quæ cum metallis mista vel composita esse solent: multum, qui tundunt pilis: plurimum, qui lavant, cribrant, discernunt, omne tamen id quod metallorum speciem ab oculis removet, ac efficit informe quiddam & rude adimere non possunt: quocirca necessario inventa est excoctio, qua terræ, succi concreti, lapides sic separantur à metallis, ut suus cuique color insideat, ut purum fiat, ut multis in rebus homini magno usui sit. Cum autem excoctio sit eorum, quæ, antequam venæ excoquerentur, cum metallis erant permixta, secretio, quodque metallum igni quodammodo perficitur. Verum quia venæ metallicæ multum inter se differunt, primò metallis, quæ in se continent: deinde cujusque metalli copia vel inopia, quæ eis est: tum hac re, quod aliæ citò igni liquefiant, aliæ tarde, earum excoquendarum plures rationes sunt: quarum una ut excoctores ex iisdem venis plus metalli quam alia conficerent, eos assiduos rerum usus docuit. Et si verò pluribus interdum excoquendi rationibus ex iisdem venis par metalli pondus conflare possunt, tamen majori sumptu opus est ad unam quam ad aliam. Atque venæ quidem vel in fornace vel extra coquuntur. Si in fornace, aut ejus ore ad tempus clauso, aut semper patente: si extra fornacem, vel in ollis, vel in canalibus. Sed ut res fiat dilucidior, singula persequar, exorsus à domicilio & fornacibus. Murus, qui secundus futurus est, latere vel saxo ducatur crassus pedes duos & totidem palmos, ut ad onus ferendum sit idoneus: altus pedes quindecim: longus pro numero fornacum extruendarum: quarum in uno domicilio esse solent plerumque sex, raro plures, sæpius minus multæ. Earum verò tres parietes, posteriorem dico, qui est ad murum, & utriusque lateris, esse factos ex nativis lapidibus. satius est quam ex coctis. Nam lateres cum excoctor, vel qui succedit vicarius ejus muneri, decutit cadmias, quæ interea, dum excoquerentur venæ, ad parietes adhæserunt, citò faciunt vitium & franguntur. At nativi quidam lapides injuriis ignium resistunt, & ad longum tempus durant: maxime verò hi ipsi, qui molles sunt & fibrarum expertes: contra duri & quibus multæ sunt fibræ, igni dissiliunt & dissipantur: qua de causa fornaces, ex eis factæ, facile ab ignibus labefactantur, & cum decutiuntur cadmiæ, confringuntur. Prior autem paries conficiatur ex coctis lapidibus, & inferiore parte habeat os latum palmos tres, altum sesquipedem, cum jam focus fuerit paratus. Posteriori verò parieti sit foramen sursum versus ad cubiti altitudinem, antequam focus fuerit præparatus: id longum

longum sit tres palmos: in quod & foramen muri, longum pedem, nam tergum muri fornicem habeat, imponatur fistula ferrea vel ænea, in qua nares tollium collocentur: sed totus paries prior ideo non sit altior quinque pedibus, ut in fornacem commode vena conjici possit una cum his, quibus magistro ad eam excoquendam opus est: at utriusque lateris paries altus existat pedes sex, posterior septem, crassus palmos tres: quæque fornacum intus lata sit quinque palmos, longa sex & digitum. Latitudinem autem nunc metimur intervallo, quod est inter utriusque lateris parietes interjectum: longitudinem eo, quod est inter priorem parietem & posteriorem. Suprema vero cujusque fornacis pars aliquanto plus se dilatet. Sint etiam muro aliquot ostia: si sex fuerint fornaces, duo: unum inter secundam & tertiam fornacem, alterum inter quartam & quintam: ea lata sint cubitum, alta pedes sex: ut excoctores eis egredientes & regredientes offensusunculam non accipiant. Quinetiam ad dextrum latus primæ fornacis ostium esse necesse est, similiter ad sinistrum ultimæ, si murus longius fuerit nec ne fuerit ductus. Longius verò tum ducitur, cum officina secundarum fornacum, aut aliud ædificium cum hac primarum fornacum officina conjungitur, solumque pariete separatur. Excoctor autem & qui in prima fornace munus perficit, & qui in ultima, contemplaturus folles, aliud ve factururus, ad finem muri egreditur suo ostio: quisque verò alius sibi cum altero communi: verum fornaces iccirco inter se distant pedibus sex, ut excoctores, eorumque ministri vim caloris facilius sustinere possint. Quoniam verò quæque interius est lata quinque palmos, alia ab alia distat pedibus sex, primæ fornacis dextro lateri est spacium quatuor pedum & trium palmorum, atque tantundem sinistro ultimæ, si sex fuerint fornaces in una officina, necesse est ut murus longus sit pedes duos & quinquaginta: nam interior tot fornacum latitudo efficit pedes septem & semissem: intervalla, quæ sunt ab unius fornacis cava parte ad alterius fornacis partem cavam, pedes triginta: spacium alterius lateris primæ & ultimæ fornacis pedes novem, & palmos duos, crassitudo duorum murorum transversorum pedes quinque: quarum mensurarum summa efficit pedes duos & quinquaginta. Tum extra unamquamque fornacem sit fovea quæ repleta pulvere, de quo postea dicturus sum, fisturacatione spissetur: atque eo modo fiat catinus, qui metallum ex fornace defluens excipiat.

Fornaces A. Catini B.

Sub

Sub quoq; autem catino & foco fornacis ad altitudinem cubiti fit trans-
versum & latens humoris receptaculum, longum pedes tres, latum palmos
tres,

tres, altum cubitum, ex saxis vel lateribus factum, saxis tantum tectum: quod ni esset atq; ita se haberet, vis ignium humorem ex terra eliceret, tam ad focum cujusq; fornacis quam ad catinum, eosq; madidos inflaret: inflati vitium facerent, & metallum partim absorberent, partim misceretur cum recrementis: quo modo conflatura magnū damnum contraheret: ex unoquoq; præterea humoris receptaculo canalis structilis æquē ac ipsum altus, sed latus digitos sex, per murum, ad quem est fornax extructa, ad alterum ejus latus, siue prius siue posterius penetret & ascendat, qua patens halitum, in quem humor est conversus, expiret de tubo vel fistula ænea aut ferrea: quæ ratio receptaculi conficiendi canalisq; longe optima est: aliis quidem est canalis priori similis humoris verò receptaculum dissimile: nam transuersum sub catino non latet, sed rectum, atq; longum est pedes duos & palmum: latum pedem & palmos tres, altum pedem & palmum: quæ ratio receptaculi conficiendi sic à nobis nō improbat, ut eorum qui receptaculū vacans canali struit hoc verò iccirco improbat, quod ab ipso foramen non pateat ad aerem, per quod halitus solutē & liberē penetrent.

Fornaces A. Catinus B. Ostium C. Latens humoris receptaculum D. Saxum quo tegitur E. Canalis structilis F. Saxum quo tegitur G. Tubus halitum expirans H.

A' tergo autem secundi muri ad pedes quindecim ducatur primus murus altus pedes tredecim. In utroq; collocentur trabes latae & crassae pedem, longa pedes decem & nouem atq; palmum. Hæ inter se distent tribus pedibus. Cum autem secundus murus duobus pedibus altior sit primo, in ejus tergo facienda sunt cava, alta pedes duos, lata pedem, longa pedem & palmum: in quibus cavis, quasi in quibusdam formis, altera trabium capita locentur: at in ejusmodi capitum formis includantur capita totidem tignorum statutorum: quæ alta sint pedes quatuor & viginti, lata & crassa palmos tres: ex quorum capitibus superioribus rursus totidem tigna pertineant ad capita tignorum, quæ muro primo superposita sunt. Horum autem superiora capita in formis tignorum statutorum, inferiora in formis trabium muro primo superpositarum includantur: atq; hæc tigna sustineant tectum, quod è tegulis coctilibus constet. Singula etiam id genus tigna singulis tignis fulciantur: singulis transversariis jungantur cum statutis: ad quæ statuta, quæ sunt fornaces, affigantur asserculi crebri crassi circiter digitos duos, lati palmum: quibus & cratibus, inter tigna interpositis lutum illinatur, ut & tignis & cratibus ab incendio non sit periculum. Atq; hoc sanè modo se habeat posterior officinæ pars: quæ in se continet folles, eorum sedilia, machinam, quæ folles comprimit, organum, quod eosdem diducit: de quibus omnibus paulò post dicam.

B

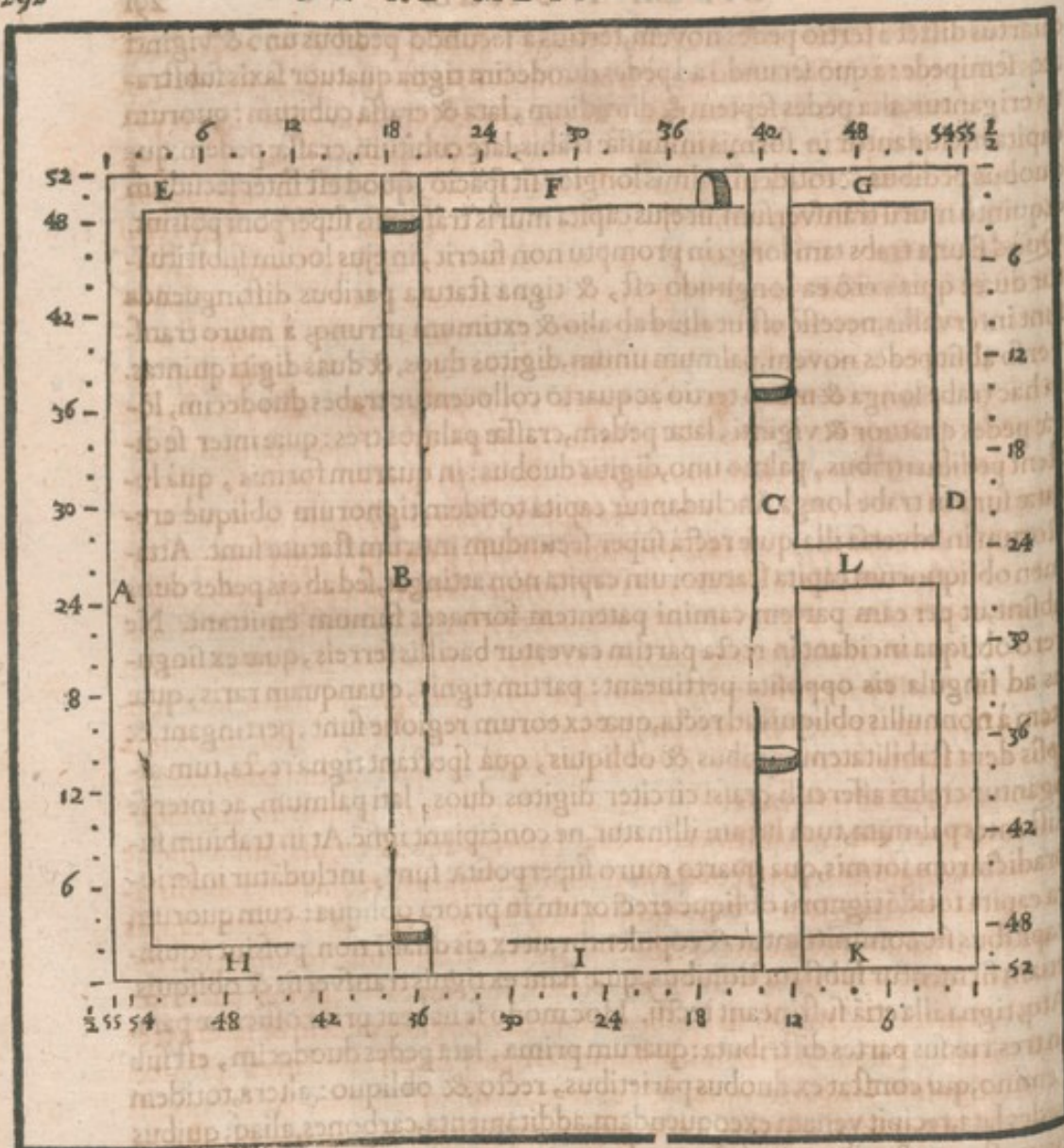
A fronte verò fornacum ducatur tertius murus longus, itemq; quartus :
 uterque sit pedes novem altus : æquè verò longus & crassus ac alii duo : sed
 quartus

quartus distet à tertio pedes novem, tertius à secundo pedibus uno & viginti atq; semipede: à quo secundo ad pedes duodecim tigna quatuor saxis substratis erigantur, alta pedes septem & dimidium, lata & crassa cubitum: quorum capita includantur in formis immissæ trabis, latæ cubitum, crassæ pedem: quæ duobus pedibus & totidem palmis longior sit spacio, quod est inter secundum & quintum murum transversum, ut ejus capita muris transversis superponi possint. Quod si una trabs tam longa in promptu non fuerit, in ejus locum substituatur duæ: quia verò ea longitudo est, & tigna statuta paribus distinguenda sunt intervallis, necesse est ut aliud ab alio & extremum utrunq; à muro transverso absit pedes novem, palmum unum, digitos duos, & duas digiti quintas. In hac trabe longa & muro tertio ac quarto collocentur trabses duodecim, longæ pedes quatuor & viginti, latæ pedem, crassæ palmos tres: quæ inter se distent pedibus tribus, palmo uno, digitis duobus: in quarum formis, quæ locatæ sunt in trabe longa, includantur capita totidem tignorum oblique erectorum in adversa illa, quæ recta super secundum murum statuta sunt. Attamen obliquorum capita statutorum capita non attingant, sed ab eis pedes duos absint, ut per eam partem camini patentem fornaces fumum emittant. Ne verò obliqua incidant in recta partim caveatur bacillis ferreis, quæ ex singulis ad singula eis opposita pertineant: partim tignis, quanquam raris, quæ item à nonnullis obliquis ad recta, quæ ex eorum regione sunt, pertingant, & ipsis dent stabilitatem: quibus & obliquis, quæ spectant tigna recta, tum affigantur crebri asserculi, crassi circiter digitos duos, lati palmum, ac inter se distantes palmum, tum lutum illinatur, ne concipiant ignem. At in trabium supradictarum formis, quæ quarto muro superpositæ sunt, includantur inferiora capita totidem tignorum oblique erectorum in priora obliqua: cum quorum capitibus sic committantur & copulentur, ut ex eis dilabi non possint: quin etiam firmentur substructionibus, quæ fiant ex tignis transversis & obliquis. Atq; tigna illa etiâ sustineant tectum. Hoc modo se habeat prior officinæ pars, in tres rursus partes distributa: quarum prima, lata pedes duodecim, est sub camino, qui constat ex duobus parietibus, recto & obliquo: altera, totidem pedes lata, recipit venam excoquendam, additamenta, carbones, aliq; quibus opus est excoctoribus: tertia lata pedes novem, continet duo conclavia paribus intervallis distincta, in quorum altero est fornacula, in altero concluditur metallum in secundis fornacibus excoquendum. Itaq; necesse est huic officinæ esse præter quatuor muros longos septem, qui inter illos sint, transversos: quorum primus à superiore capite primi muri longi, perducatur ad superius caput secundi muri longi: secundus ab hoc capite procedat ad caput tertii muri longi: tertius rursus ab hoc capite transiens per medium spacium perveniat ad caput quarti muri longi. Quartus verò ex inferiore capite primi muri longi, ducatur ad inferius caput secundi muri longi: quintus ex hoc capite ad caput tertii muri longi pertineat: sextus rursus ab hoc capite tendat ad caput quarti muri longi: at septimus spacium, quod est inter tertium & quartum murum longum, in duas partes diducat.

Muri longi quatuor: Primus A. Secundus B. Tertius C. Quartus D. Muri transversii septem: Primus E. Secundus F. Tertius G. Quartus H. Quintus I. Sextus K. Septimus sive medius L.

Sed redeo ad posteriorem domicilii partem, in qua, ut dixi, sunt folles, eorum sedilia, machina quæ folles comprimit, organum quod eosdem diducit. Quisque autem follis ex corpore & capite constat: corpus verò compositum est ex duobus tabulatis, duobus arcubus, duobus coriis: sed superius tabulatum crassum est palmum, longum quinque pedes & tres palmos, latum posteriore parte, ubi utrunq; ejus latus parum arcuatur, pedes duos & dimidium: priore, ex qua caput attingit, cubitum. Etenim totum follis corpus caput versus angustatur: quod autem nunc tabulatum appellamus, constat ex duabus tabulis abiegnis coagmentatis & conglutinatiss, atque ex duabus tabellis tiliaceis, quæ tabularum latera cingunt, & latæ sunt posteriore parte digitos septem, priore, ex qua caput follis attingunt, sesquidigitum: quæ tabellæ cum tabulis iccirco conglutinantur, ut eis ferrei clavi, in corium & ipsas adacti, minus noceant. Attamen quidam nullis tabellis cingunt tabulas, sed his folis, & quidem admodum crassis utuntur. Superius illud tabulatum

bulatum habet foramen & caudam. Foramen abest ab ea parte, ex qua tabulatum attingit caput folliis, pedem & tres palmos. Est verò in medio tabulati longum digitos sex, latum quatuor: at ejus operculum longum & latum est palmos duos & digitum, crassum digitos tres, ex cujus posteriore parte ideo particula superius excisa est, ut manu teneri queat: item ex priore & lateribus superius, ut in tabellis latis palmum, crassis digitos tres simili modo excisis, sed inferius, versari possit. Nam operculum obductum claudit foramen, reductum aperit: verum excoctor foramen tunc paululum, ut flatus per ipsum exeat ex folle, aperit cum in metu est propter corium, quod disrumpi solet ubi folliis vehementius & crebrius fuerit inflatus: claudit verò idem cum corio rupto flatus dissipatur: veruntamen alii superius tabulatum bis, terve perforant: in quibus foraminibus rotundis, quæ ipsi loco quadranguli foraminis sunt: turbines includunt, eosq; cum res postulaverit rursus extrahunt. Sed cauda lignum est longum palmos septem, vel etiam longius, ut extare possit: cujus dimidia pars lata palmos duos & crassa palmum cum ultima hujus tabulati parte conglutinatur & ad eam affigitur clavis ligneis, glutino oblitis: dimidia è tabulato extat & eminet teres atq; crassa digitos septem. Cum cauda præterea & tabulato conglutinatur tabula longa pedes duos, lata totidem palmos, crassa palmum: quinetiam cum ejusdem tabulati parte inferiore conglutinatur altera tabula etiam longa pedes duos: quæ distat ab ultima tabulati parte tribus palmis: atq; hæ duæ tabulæ propterea cum tabulato conglutinantur, & ad ipsum clavis ligneis glutino oblitis affiguntur, ut vim diducendi & comprimendi sustinere possit. Inferius autem tabulatum æquè ac superius conglutinatum est ex duabus tabulis abiegnis, & duabus tabellis tiliaceis: æquè etiam latum & crassum est, sed longius cubito: etenim capitis pars est, ut paulò post dicam. Habet hoc inferius tabulatum foramen spiritale & anulum ferreum: foramen abest ab ultima ejus parte circiter cubitum. Est verò in medio latitudinis ejusdem tabulati, longum pedem & latum tres palmos: quod æqualiter dividit columella: quæ pars est tabulati ex ipso non excisa, similiter longa palmum, sed lata tertiam digiti partem. At foraminis operculum longum est pedem & digitos tres, latum palmos tres & totidem digitos. Constat autem ex tabella subtili & pelle caprina eam tegente: cujus pars pilosa spectat terram, ad superiorem hujus tabellæ partem minutis clavis ferreis est affixa pars corii duplicati & lati palmum, tam longi quam lata est tabella. Altera verò corii pars, quæ post tabellam est, æquè ac tabulatum bis est perforata: quæ duo foramina distant inter se digitis septem: per ea penetrans lorum extra inferiorem tabulati partem connectitur: sicq; tabella cum superiore tabulati parte copulata, de eo non decedit: atq; hoc modo se habet operculum & foramen spiritale. Quod cum folliis diducitur, aperiri solet, cum comprimitur, claudit. Verum anulus ferreus, paululum compressus, longus est palmos duos, latus palmum: qui post foramen spiritale circiter spacium pedaneum ad inferiorem tabulati partem fibula ferrea affigitur. Distat verò à posteriore folliis parte ad palmos tres: in anulum istum per transversam tabulam, quæ follium sedilis pars est, penetrantem pessulus ligneus adigitur, ut inferius folliis tabulatum permaneat immobile: quanq̃ sunt qui annulo reje-

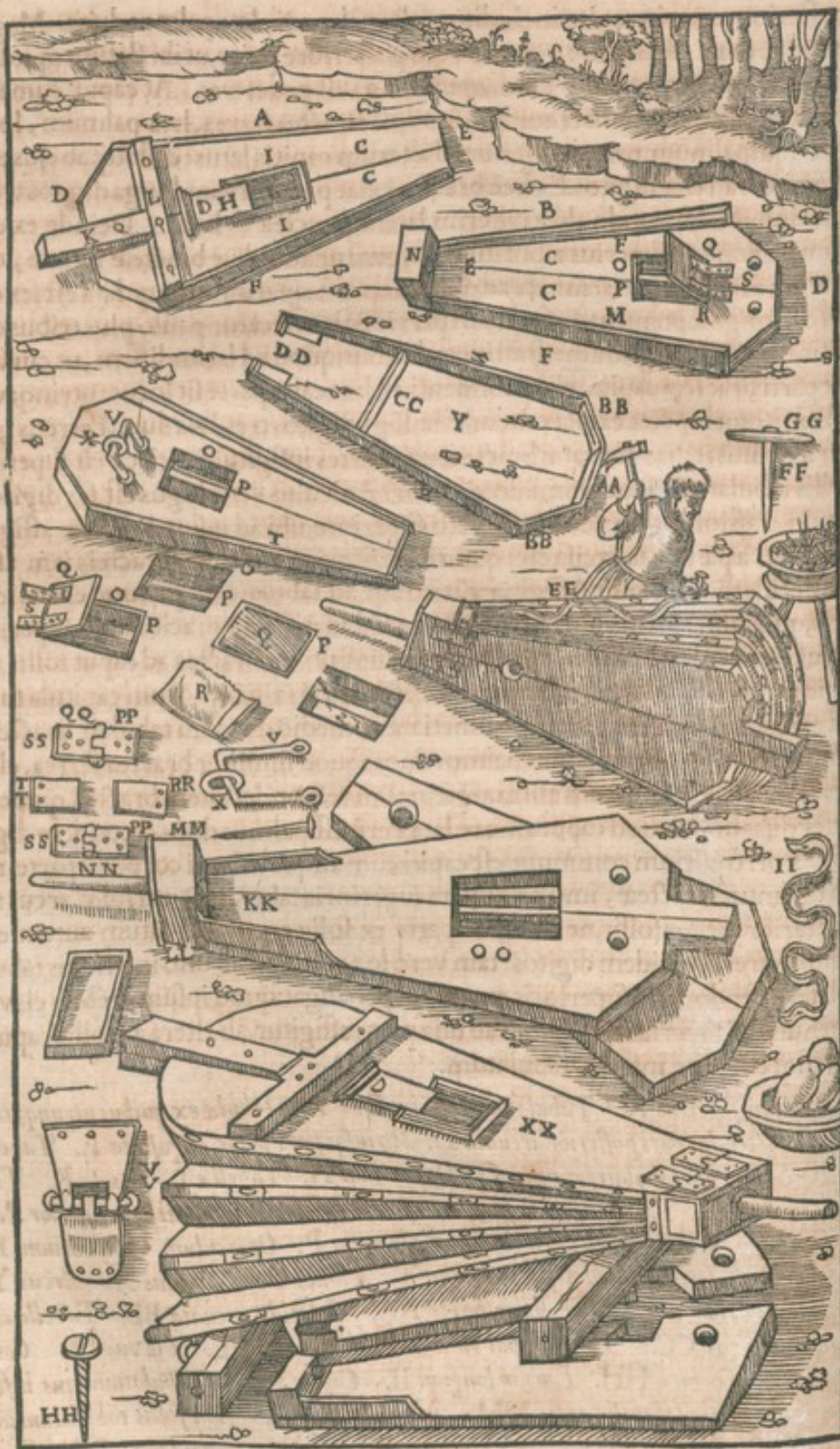
cto duabus cochleis ferreis, quasi clavis quibusdam, id ipsum ad tabulam affigunt. At arcus uterque inter duo tabulata collocatur, & æquè longus est ac superius tabulatum: uterq; conficitur è quatuor tabellis tiliaceis, crassis digito tres: quarum duæ longæ posteriore parte latæ sunt digitos septem, priore duos & dimidium: tertia, quæ posterior, est lata palmos duos: ejus utrumque caput, paulo crassius digito, in formis tabellarum longarum includitur, ibiq; pariter perforatū, ligneisq; clavis glutino oblitis & in foramina infixis, cum ipsis tabellis longis conjungitur & conglutinatur: quinetiam utrumque ejus caput unà cum tabellæ longæ capite arcuatur: atq; ex eo nomen invenit. Quarta autem tabella, quæ abest ad cubitum à capite follis, distendit duas longas tabellas: cujus capitula, in formis tabellarum longarum inclusa, cum eis conjunguntur & conglutinantur: longa verò est, exceptis capitulis, pedem, lata palmum & digitos duos. Sunt præterea aliæ duæ parvulæ tabellæ, cum capite follis & inferiore tabulato conglutinatae, & ad eadem clavis ligneis, glutino etiam oblitis, affixæ, quæ longæ sunt palmos tres & digitos duos, altæ palmum, crassæ digitum: earum dimidia pars paululum resecta est. Hæ tabellæ capita longarum tabellarum arcent à foramine capitis follis, quæ ni essent, eadem capita tanto & tam crebro motu intro compulsa frangerentur. Corium autem est bubulum vel equinum: sed bubulum longe multumq; præstat equino: utrumq; verò, duo enim sunt, posteriore follis parte, qua conjunguntur, latum est pedes tres & dimidium: sed ad utrumq; tabulatum, & ad utrumq; arcum longo loro singulis subjecto affiguntur ferreis clavis cornutis, qui longi sunt digitos quinque: eorum autem cornu utrumq; longum est digitos duos & dimidium, latum semidigitum. Verùm ad tabulata tam crebris clavis affiguntur coria, ut unius clavi cornu alterius cornu ferè attingat: sed ad arcus dissimiliter. Nam ad posteriorem arcus tabellam tantummodo duobus clavis affiguntur: ad longam utranq; quatuor: quo sanè modo fit, ut ad unum arcum decem clavis affigatur: atq; totidem ad alterum: quinetiam interdum, cum excoctor metum habet ne vehemens motus follis ab arcubus corium divellat ac distrahat, extra id ad longas eorum tabellas alterius generis clavis affigit tabellas abiegnas: quales ad posteriores arcuum tabellas affigere non potest, quod paulutum sint arcuatae. Quidam corium ad tabulata & arcus clavis ferreis non affigunt, sed cochleis ferreis, in tabellas corio superpositas simul adactis. Etsi verò hæc corii affigendi ratio minus quàm altera est usitata, tamen dubium non est, quin ei, commoditate antecellat. Postremò follis caput, æquè ac reliquum ejus corpus, constat ex duobus tabulatis, & præterea ex nare. Superius tabulatum longum est cubitum, crassum sesquipalmum: at inferius pars est inferioris totius corporis tabulati: similiter verò atq; superius longum, sed crassum palmum & digitum: ex quibus duobus conglutinis efficitur caput, in quo perforato naris includitur: sed caput posteriore parte, ex qua reliquum corpus attingit, latum est cubitum. Cum verò processerit ad tres palmos, angustius factum est digitis duobus: postea tantum refecatur, ut priore parte fiat teres, & crassum palmos duos ac totidem digitos: ubi circulo ferreo, tres digitos lato, cingitur. Naris autem est fistula ex bractea ferrea facta: cujus prior pars cava, digitos tres lata est: postea-

posterior, quæ in capite includitur, alta palmum, lata palmos duos. Magis enim ac magis dilatatur: maxime verò posteriore parte, ut ibi flatus copiosus in eam penetrare possit. Tota autem longa est pedes tres. At caput cum superiore tabulato connectitur hoc modo. Bractea ferrea, lata palmum, longa sesquipalmum, primò affigitur ad alterum capitis latus: distatq; ab ejus extremitate ad tres digitos. Ex hac bractea extat pars curvata, longa digitos tres, lata duos. Simili modo altera alterius lateris bractea se habet. Deinde ex earum regione ad superius tabulatum affiguntur aliæ duæ bracteæ ferreæ, distantq; à laterum extremitate ad digitos duos: quarum utraq; lata est sex digitos, longa septem: utriusq; etiam pars media refecatur paulo plus tribus digitis, quod ad longitudinem attinet: duobus, quod ad latitudinem, ut curvatae parti bracteæ capitis, ei respondentis, in hac cava parte sit locus: utrinq; verò ex utraq; bractea extat pars curvata, longa digitos tres, lata duos. Ferreus igitur axiculus in has curvatas bractearum partes infigitur, ut circa eū superius folliis tabulatum quodammodo vertatur. Axiculus verò longus est sex digitos, paulo crassior digito: sed ex tabulato superiore, ubi ad ipsum bracteæ affigitur, aliqua particula excisa est: quomodo fit, ut axiculus de bracteis jam affixis decidere non possit. Affigitur autem utraq; ad tabulatum quatuor clavis ferreis, quorum capitula sunt ad interiorē tabulati partem: acies verò, superius retusæ, etiā in capitula quodammodo abeunt: utraq; bractea ad caput folliis affigitur clavo, cui latum est capitulum, & duobus aliis, quorum capitula sunt ad exteriorē capitis partem: quinetiam in medio duarum tabulati bractearum remanet spaciū latum palmos duos: quod similiter bractea ferrea, clavis minutis ad tabulatum affixa, tegitur: cui respondet altera bractea, quæ est inter duas bracteas ad caput affixas: lata verò est palmos duos & totidem digitos. Porro corium commune est capiti cum aliqua reliqui corporis parte: nā eo teguntur bracteæ, imò prior pars superioris tabulati & utriusq; arcus ac posterior capitis folliis, ne flatus ea parte ex folle erumpat: latum autem est palmos tres & totidem digitos: tam verò longum, ut ab uno inferioris tabulati latere per dorsum superioris extensum pertingat: quod ipsum crebris clavis cornutis ad superius tabulatum ab una parte affigitur, ab altera ad folliis caput: utrinq; etiam ad inferius tabulatum.

Tabulatum superius A. Tabulatum inferius B. Duæ tabulæ ex quibus utrunq; constat C. Utriusq; pars posterior arcuata D. Utriusq; pars prior angustata E. Tabellæ F. Superioris tabulati foramen G. Operculum H. Tabellæ I. Cauda K. Tabula exterior L. Tabula interior pingi non potest. Inferioris tabulati pars interior M. Capitis pars N. Foramen spiritale O. Columella P. Operculum Q. Corium R. Lorum S. Inferioris tabulati pars exterior T. Fibula V. Annulus X. Arcus Y. Tabellæ ejus longæ Z. Tabellæ posterior AA. Capitula arcuata BB. Tabellæ distendens longas CC. Tabellæ parvula DD. Corium EE. Clavus FF. Cornua GG. Cochlea HH. Lorum longum II. Caput KK. Tabulatum ejus inferius LL. Tabulatum superius MM. Naris NN. Integrum folliis tabulatum inferius OO. Bracteæ duæ capitis exteriores PP. Earum curvata pars QQ. Bractea capitis media RR. Bracteæ duæ superioris tabulati exterior SS. Eiusdem media TT. Axiculus VV. Folliis integer XX.

Atq; hoc modo quisq; follis se habet. Cùm autem bini ad singulas fornaces
pertineant, necesse est ut XI I. sint folles, si in una officina sex fuerint fornaces.
Sed tem-

Sed tempus est jam de eorū sedilibus dicere: primo humi locantur duo tigna, paulo minus longa quā murus fornacum: quorum prius est latum & crassum tres palmos, posterius palmos tres & digitos duos: prius verò à tergo muri fornacum distat duobus pedibus, posterius à priore pedibus sex & palmis tribus. Defodiuntur autem in terra, ut stabilia permaneant: quinetiam aliqui, ut idem fiat, per utriusq; aliquot foramina paxillos cuneatos in terram altius agunt. Deinde duodecim tigna eriguntur: quorum inferiora capita includuntur in formis tigni, quod est prope tergum muri fornacum locati: quæ tigna longa sunt, exceptis capitibus, pedes duos, lata palmos tres & totidem digitos, crassa palmos duos. Sursum autem versus ad palmos duos perforata sunt: quorum foraminum altitudo est ad palmos tres, latitudo ad sesquipal- mum: at intervallis paribus omnia tigna non distinguuntur. Etenim primū à secundo abest pedes tres & digitos quinque: pari modo tertium à quarto: secundum verò à tertio pedes duos, palmum unum, digitos tres: reliquorum etiam tignorum intervalla eodem modo pariter & impariter sunt distincta: quorum ubiq; quaterna ad binas fornaces pertinent: sed eorundem tignorum capita superiora includuntur in formis trabis immissæ: quæ longa est pedes duodecim, palmos duos, digitos tres: nam extat è primo tigno statuto digitos quinque, & totidem è quarto: sed lata est palmos duos & totidem digitos, crassa palmos duos. Quia verò earum trabium singulæ quaternos folles sustentant, tria sint, necesse est. At è regione tignorum duodecim totidem eriguntur: quorum singulorum bina capita inferiora, nam ima quidem parte, sed media, prorsus excisa sunt, includuntur in formis tigni posterioris humi locati: ea verò longa sunt, exceptis capitibus, pedes duodecim & palmos duos, lata palmos quinque, crassa duos. Ab infima autem parte sursum versus excisa sunt: quæ pars cava, alta est pedes quatuor & digitos quinque, lata digitos sex: sed eorundem tignorum capita superiora includuntur in formis trabis ipsis impositæ: quæ arctè subjicitur trabibus à tergo muri fornacum, & in posteriore muro collocatis. Est verò lata palmos tres, crassa duos, longa pedes tres & quadraginta. Quod si tam longa in promptu non fuerit, duæ tres ve in ejus locum substitui possunt, quæ junctæ eandem habeant longitudinem: sed ne hæc quidem tigna statuta omnia paribus intervallis distinguuntur, sed primum à secundo distat pedibus duobus, palmis tribus, digito uno: atq; similiter tertium à quarto distat. Secundum verò à tertio pede uno & palmis tribus ac totidem digitis: quo modo etiam reliquorum tignorum intervalla pariter & impariter distinguuntur. Cuique præterea tigno statuto quæ spectat, oppositum tignum statutum forma est supra partem capitis cavam ad pedem & digitum: inque quatuor statutorum formis unum includitur tignum: quod etiam ipsum quatuor habet formas: itaq; formæ in formis inclusæ faciunt, ut melius conjungi, clavisq; ligneis transfigi possint. Id autem tignum longum est pedes tredecim, palmos tres, digitum unum: nam extat è primo tigno palmos duos & digitos duos: atq; totidem palmos & digitos è quarto: latum verò est palmos duos & totidem digitos, crassum item palmos duos. Quia verò duodecim sunt statuta, tria sint ejusmodi tigna necesse est: verum in singulis id genus tignis & singulis trabibus, quæ minoribus

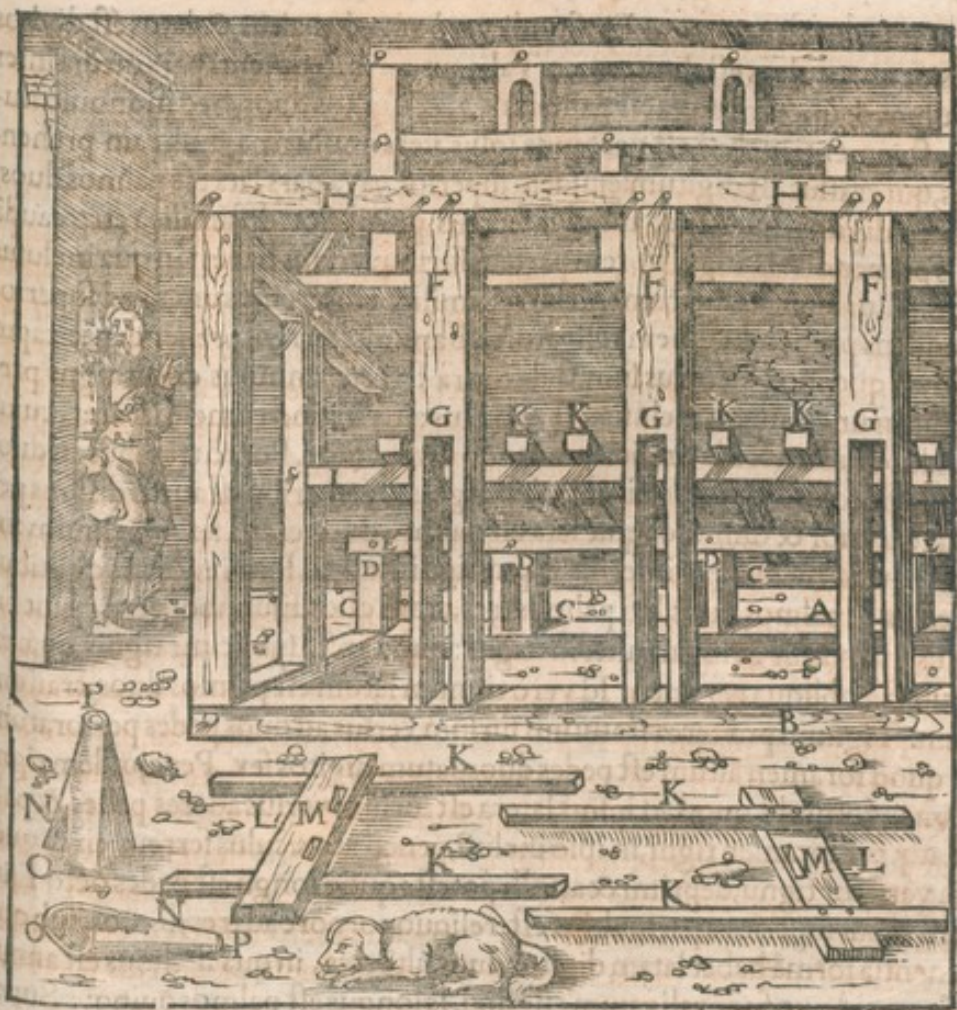

noribus statutis sunt impositæ, collocantur quatuor tigilla: quorum quodq; longum est pedes novem, latum palmos duos & digitos tres, crassum palmos duos & digitum. Primum autē tigillum distat à secūdo pedibus quinque, palmo uno, digito uno: & quidem tam priore quā posteriore parte: nam ibi extra statuta tigna locantur singula tigilla: pari spacio tertium distat à quarto: sed secundum abest à tertio pedem & digitos tres: atq; eodem modo reliqua octo tigilla intervallis distinguuntur: quintum enim à sexto, & septimū ab octavo distat tanto spacio, quanto primum à secundo & tertium à quarto. At sextum à septimo tanto spacio, quanto secundum à tertio. Bina autem tigilla sustinent tabulam unam transversam, longam pedes sex, latam pedem, crassam palmum: quæ à duobus posterioribus tignis statutis distat pedibus tribus & palmis duobus. Cū verò tabulæ sex numero sint, in singulis collocantur bini folles: quorum inferius tabulatum ex eis extat palmum. Utriusq; verò tabulati annulus ferreus per suum tabulæ foramen descendit: atque in eū adigitur pessulus ligneus, ut ipsum, sicuti suprā dixi, permaneat immotum: at uterq; follis procedit per sui tigilli tergum in fistulam æneam, in qua utriusq; naris collocatur capitibus eorum arcē conjunctis. Sed fistula lamina ænea vel ferrea est complicata, longa pedem & palmos duos ac totidem digitos, crassa semidigitum, inferiore tamen ejus parte digitum: cujus prior cava pars est lata digitos tres, alta digitos duos & dimidium: nam prorsus teres non est: posterior verò lata est pedem, palmos duos, digitos tres. Lamina autem superiore parte, qua complicatur, omnino non conjungitur, sed rima manet lata semidigitum: quæ posteriore parte ad tres digitos dilatatur. Hæc fistula imponitur in fornacis foramen, quod in medio muro & fornice esse dixi: sed nares follium, in hac fistula collocatæ, distant à priore ejus parte ad digitos quinque.

Tignum prius humi stratum A. Tignum posterius in solo locatum B. Priora tigna statuta C. Eorum foramina D. Trabs immissa E. Posteriora tigna statuta F. Eorum foramina G. Trabs immissa H. Tignum in eorum statutorum formis inclusum I. Tigilla K. Tabulæ L. Earum foramina M. Fistula N. Ejus posterior pars O. Ejus prior pars P.

Acti-

At tigilla quæ longis axis dentibus depressa folles comprimunt, tot sunt numero quot folles. Quodq; verò inclusum in binorum tignorum statutorum foraminibus, longum est pedes octo & palmos tres, latum & crassum palmum. Extat autem è priore tigno palmos duos & tantundem è posteriore, ut ibi id ipsum bini axis dentes deprimere possint: qui non modo penetrant in posterioris tigni statuti foramen, sed extra ad tres digitos extant. Per prioris præterea tigni statuti foramen rotundum, quod ad ejus latera est sursum versus ad palmos tres & totidem digitos, atque per foramen tigilli in ipso inclusi penetrat axiculus ferreus: circa quem, quod volvatur, tigillum deprimi & attolli potest: quinetiam ipse axiculus versatur. Cujusq; verò tigilli pars posterior ad cubiti longitudinem palmo & digito latior est quàm reliqua, ibique perforata: in quo foramine includitur vectis longus pedes sex & palmos duos, latus tres digitos, crassus ferè sesquidigitum, superiore parte aliquantum curvus, ut ad folis caudam possit accedere. Verùm sub tigillo per vectis foramen iccirco penetrat clavus, ut ipse tigillum secum attollat. Vectis autem à superiore parte deorsum versus ad digitos sex perforatus est: quod foramen longum est palmos duos, latius digito: in ipsum injicitur uncus instrumenti ferrei, quod crassum est digitum: superiore parte formatum in figuram annuli vel rotundi, vel quadranguli, cujus pars cava est, lata duos digitos:

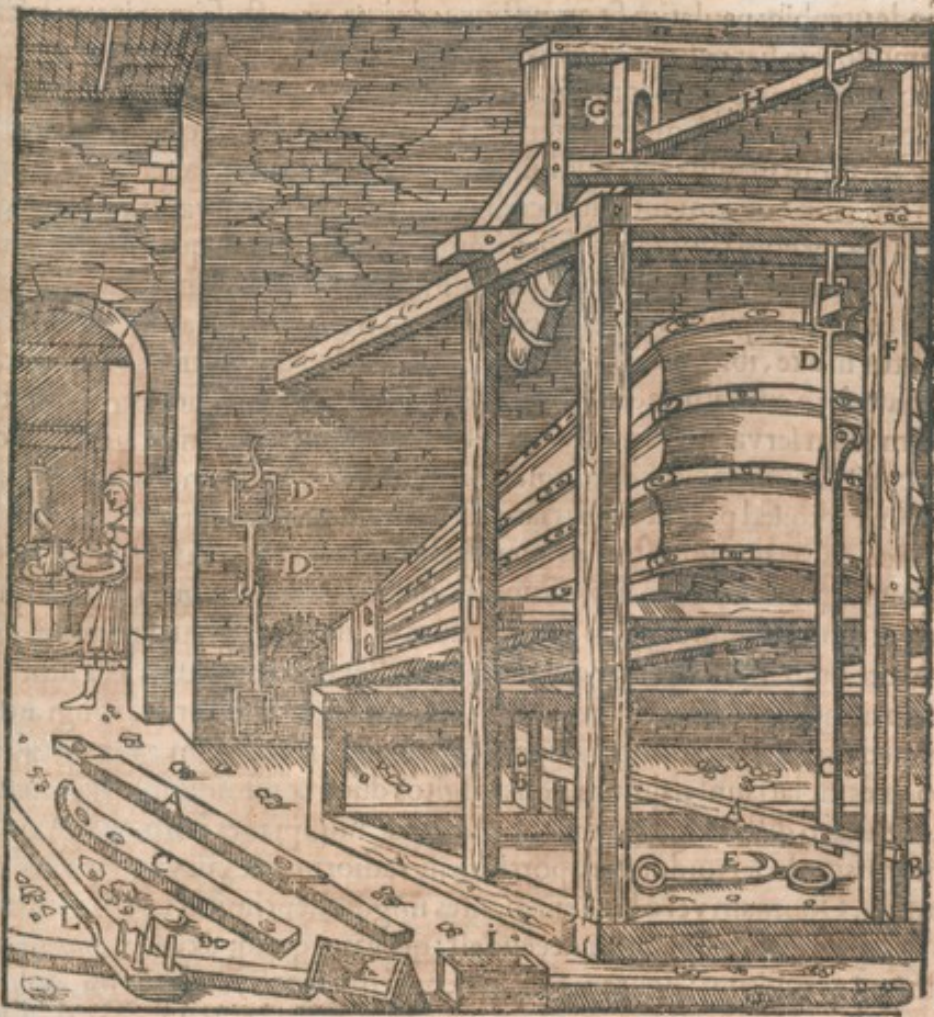

gitos: inferiore uncinatum. Eiusmodi verò annulus altus & latus est digitos duos: at uncus altus est digitos tres. Talis autem instrumenti pars media inter annulum & uncum longa est palmos tres, & digitos duos. Sed in annulo huius instrumenti inclusa est vel cauda follis, vel annulus magnus eam prehens, qui crassus est digitum: ejusdem superior cava pars lata est palmos duos, inferior digitos duos: alter annulus ferreus, priori non dissimilis, retro caudā follis prehendit: is angustiore partem sursum versus habet: in qua inclusus est annellus alterius instrumenti ferrei similis priori: cujus uncus ad superiora tendens prehendit funem religatum ab annulo ferreo prehendente caput tigni, de quo mox dicturus sum. Uel contrā ferreus annulus caput tigni prehendit, in unco autem inclusus est annellus alterius instrumenti ferrei, cujus annulus caudam follis cingit: quo modo carent fune. Porro trabibus in duobus muris collocatis imponitur trabs à tignis superioribus statutis distans pedibus quatuor & dimidio: quæ lata est palmos duos, crassa sesquipalium: in cujus forma includitur inferius caput tigni statuti, longi exceptis capitibus pedes sex & palmos duos, lati palmos tres, crassi duos. Eiusmodi verò caput superius includitur in forma alterius tigni: quod arctè subijcitur tignis, quæ ex statutis ad obliqua pertinent. Id verò tignum latum est palmos duos, crassum unum. Tignum præterea statutum sursum versus ad duos pedes perforatum est: quod foramen altum est pedes duos, latum digitos sex. Per ejusdem tigni foramen rotundū, quod ad ipsius latera est sursum versus ad tres pedes & palmū, atq; per foramen tigni, in ipso inclusi, penetrat axiculus ferreus: circa quē, quia versatur tignū, deprimi & attolli potest: quod longū est pedes octo. Eius alterū caput superiore parte altius est reliquo corpore ad tres digitos, sub qua eminentia formā habet latam digitos duos, altā tres, in qua inclusus est annulus ferreus, à quo funē religatum esse dixi. Is longus est palmos quinque. Superior ejus pars cava, est lata palmos duos & totidem digitos, inferior palium & digitū: ejusdem tigni dimidia pars, de cujus capite jam feci mentionē, alta est palmos tres, crassa unum: extatq; è tigni statuti foramine, in quo inclusum est, tres pedes. Dimidia verò, cujus caput spectat tergum muri fornacum, alta est pedē & palium, crassa pedem: supra quam partem statuta & affixa est capsā longa pedes tres & dimidium, lata pedem & palium, alta semipedem. Ea verò variat: nam inferius aut angustior est, aut æquē ac superius lata: utraq; lapidibus & terra completur, ut ponderosa fiat. Hoc autem excoctori cavendū & providendū est, ne lapides crebro motu ex capsā excidant: quod ipsum efficiet bacillo ferreo ex utraq; parte cuneato, si id capsæ superinjectū utrinq; in tignum egerit: lapides enim retinere potest. Quidam capsæ loco in tignum infigunt bacilla quatuor, plurāve, atq; inter ea lutum interjiciunt, ut quoties res postulaverit, toties ad pondus addere, vel de eo adimere possint.

Tigillum quod axis dentibus depressum sollem comprimit A. Foramina tignorum statutorum B. Vellis C. Ferreum instrumentum cui annulus quadrangulus D. Ferreum instrumentum cui annulus rotundus E. Cauda follis F. Tignum statutum G. Tignum inclusum H. Capsa æqualiter lata I. Capsa inferius angusta K. Bacilla tigno infixa L.

Restat

Restat de usu, in quo est hoc organum. Tigillum ab axis dentibus depres-
sum comprimit follem: is compressus flatum per narem emittit: rursus verò
ipsius capsæ pondere levatus concipit flatum, qui per foramen spiritale in i-
psum penetrat. Sed machina, cujus dentes tigilla deprimunt, ita se habet.
Primo fit axis, ad cuius alterum caput extra domicilium est rota, ad alterum
intra domicilium tympanum è fustis constans: quod conficitur ex duobus or-
bibus duplicatis inter se distantibus pede, crassis digitos quinq; altis circum-
circa pedem & digitos duos. Duplicia autem sunt: nam uterq; ex binis orbi-
bus æquè crassis compositus est: atq; clavis ligneis conglutinatus: qui etiam
interdum uterque superius circumcirca laminis ferreis obductus est: fusi ve-
rò sunt numero triginta, longi pedem & palmos duos ac totidem digitos:
utrinq; in orbe includuntur: teretes sunt & lati digitos tres. Distant etiam in-
ter se totidem digitis. Atq; hoc sanè modo se habet tympanum quod ex fu-
stis constat. Alterum verò dentatum est ad alterius axis caput: cuius orbis du-
plicatus crassus est palmos duos & digitum: ejus orbis interior, qui compo-
situs est ex quatuor curvaturis, crassus est palmum: ubiq; latus palmos duos
& digitum. Exterior verò, qui eodem modo, quo interior, factus est ex
quatuor curvaturis, crassus est palmum & digitum: non æqualiter latus, sed
ubi in eum includitur caput radii, latus est pedem & palmum, & digitum.

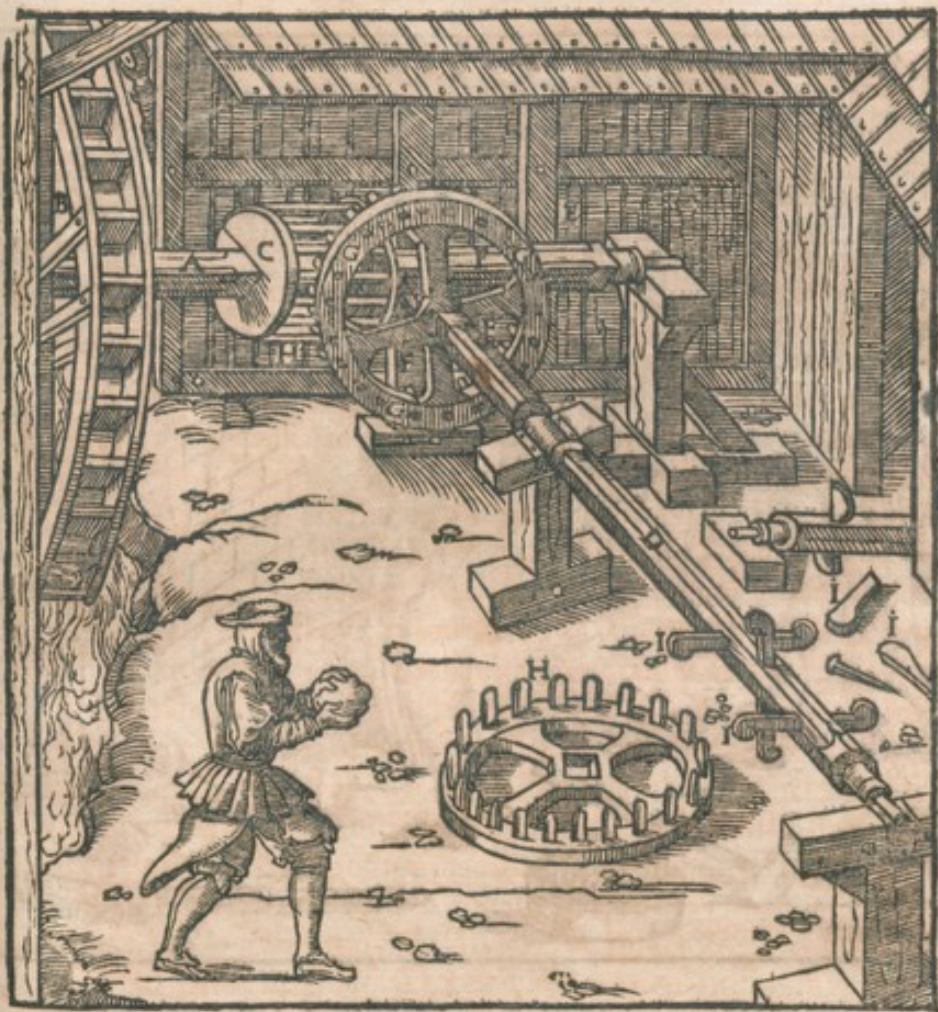

Deinde utrobique paulatim fit angustior, adeo ut angustissima ejus pars tantummodo lata fiat palmos duos & totidem digitos. Sed curvaturæ exteriores cum interioribus sic committuntur, ut quæque exterior in medio interioris finiatur: & contra quæque interior in medio exterioris: quali compactione tympanum firmitus fieri dubium non est. Curvaturæ præterea exteriores cum interioribus conglutinantur crebris clavis ligneis. Curvatura verò quæque, si eam per tergum rotundum dimetimur, longa est pedes quatuor & palmos tres. Verum radii sunt quatuor, lati palmos duos, crassi palmum & digitum, longi exceptis capitibus pedes duos & digitos tres: quorum alterum caput includitur in axe, ibique paxillis adactis firmatur: alterum in trianguli figuram formatum in curvaturæ exterioris, ipsi oppositæ, partem latiore includitur: partim suam servans figuram tam altè quam curvatura ascendit, ligneoque clavo cum ipsa conjungitur & conglutinatur: qui clavus sub interiore orbe infigitur in radio: sed pars radii in trianguli figuram formata interior est, simplex exterior. At triangulus iste duo latera habet æqualia, erecta scilicet, quæ longa sunt palmum. Eis verò subjectum est inæquale, nam longum digitos quinque. Ad eandem figuram pars ex curvatura excisa est. Porro tympanum dentes habet numero sexaginta: quia enim necesse est tympanum, cui sunt fusi, bis verti anteaquam hoc ipsum semel vertatur, tot sint oportet: longi autem sunt pedem. Extant enim ex tympani orbe interiore palmum, ex exteriorè digitos tres: at lati sunt palmum, crassi digitos duos & dimidium. Ut autem unus ab altero distet digitis tribus non aliter ac fusi, ipsa res postulat. Axis autem crassitudo secundum proportionem radiorum & curvaturarum debet confici. Quoniam verò bini ejus dentes singula deprimunt tigilla, ipsum dentes habere quatuor & viginti necesse est: quorum quisque ex eo extet pedem & palmum ac digitum: figuram ferè habens semicirculi, cujus latior pars lata sit palmos tres & digitum: quæque verò crassa palmum. Sed dentes distribuendi sunt secundum has quatuor axis partes, superiorem & inferiorem atque duas quæ sunt à lateribus: itaque axis habeat duodecim foramina: quorum primum ex superiore parte per eum penetret in inferiorem: secundum ex uno latere in alterum. Primum autem distet à secundo pedibus quatuor & palmis duobus. Eodem modo bina quæque foramina, quæ sequuntur, se habeant, & iisdem intervallis distinguantur: cum præterea dentes singuli singulis debeant esse oppositi, primus includitur in primi foraminis partem superiorem, secundus in ejusdem partem inferiorem, paxillisque adactis firmantur ne ex eis excidant. Tertius verò includitur in secundi foraminis partem, quæ est à dextro latere. Quartus in ejusdem partem, quæ est à sinistro: pari modo alii dentes includuntur in sequentia foramina: qua ratione fit, ut dentes vicissim tigilla deprimant. Postremo ne hoc quidem omittendum, multis unum tantummodo esse axem, cui dentes simul & rota sint.

*Axis A. Rota B. Tympanum ex fusi constans C. Alter
axis D. Tympanum dentatum E. Ejus radii F. Ejusdem
curvatura G. Ejusdem dentes H. Axis dentes I.*

Hæc

Hæc hæcenus pluribus verbis: quæ tamē non intempestive hoc loco persecutus videri possum, quod sine his omnibus metallorum conflatūra, ad quam nunc aggrediar, fieri non possit. Venarum autem auri, argenti, æris, plumbi nigri, in fornacibus excoquendarum quatuor sunt rationes: una auri vel argenti divitum, altera mediocrium, tertia pauperum, quarta earum, quæ æs vel plumbum in se continent: sive preciosum metallum in eis insit, sive illo careant. Prima venarum excoctio perficitur in fornace, cujus os ad tempus clausum est: reliquæ tres in fornacibus: quarum os semper patet. Sed primò dicam quomodo fornaces ad excoquendas venas sint præparandæ: & de prima excoquendi ratione. Pulvis quidem ē quo focus & catinus confici solent, fit ex carbonibus & terra: carbones pilis subjecti contunduntur in capsâ: quæ priore parte superius occluditur tabella, inferius ex ejus parte patente carbonēs in pulverem contriti excidunt. Pila verò non sunt præferrata, sed lignea prorsus. Attamen ima parte lato circulo ferreo cinguntur.

Carbones A. Capsa B. Pila C.

Pulvis autem in quem carbonēs sunt contriti, vel ab iisdem resolutus con-
jicitur in cribrum, cujus fundum est bracteīs contextum ligneis: quod cri-
brum ducitur & reducitur, aut in duobus ligneis vel ferreis bacillis ad trian-
guli similitudinem super vas locatis, aut in scamno excavato & posito in offi-
cinae solo: pulvis qui decedit in vas vel in officinae solum, ad hanc temperatu-
ram utilis est: carbunculi verò, qui in cribro remanserunt, ex eo effunduntur,
rursusq; subjiciuntur sub pila.

Vas A. Bacilla B. Cribrum C. Scamnum excavatum D.

Atter-

At terra effossa primò in sole exponitur ut siccescat: deinde batillo injicitur in cratem columnis viminibus crassis, sed non contiguis, contextam & oblique erectam, & perticæ innixam: quo modo terra minuta & ejus glebulæ per cratis foramina penetrant, glebæ & lapides non penetrantes deorsum feruntur in solum: terra, quæ per cratem penetravit, cisto birotum invehitur in officinam, ibiq; cribratur. Cribrum autem, quod superiori non est dissimile, ducitur & reducitur in tabellis æqualiter capsæ longæ impositis: pulvis, qui è cribro decedit in capsam, ad hanc compositionem aptus est. Glebas vero, quæ in eo remanserunt, alii abjiciunt, alii sub pila subjiciunt: talis pulvis terrenus cum pulvere carbonum permiscendus & madefaciendus in foveam quandam, ut diutius bonus permaneat, conjicitur: & asseribus, ut impurus non fiat, contegitur.

Crates A. Pertica B. Batillum C. Cistum birotum D.
Cribrum E. Tabellæ F. Capsa G. Fovea contecta H.

Duas autem pulveris carbonum partes accipito, & unam pulveris terræ contusæ, eosq; pulveres inter se rastello bene misceto: tum aquam infundens ita madefacito, ut in pilæ figuram nivis instar facile formari possit. Talis quidem pulvis si levis fuerit, magis madefiat aqua: si gravis, minus. Sed fornaci novæ tantummodo lutum interius illinatur: cum ut hiantium parietum cava, si quæ fuerint, compleantur, tum maxime ut id saxa tueatur ab injuria ignium. At quia veteris fornacis, in qua vena excocta fuit, saxa cum, postquam refrigit, minister cadmias, quæ ad parietes adhæserunt, ferrea spatha decutit, atque ferreo rutro & rastro quinquedenti, franguntur, ipsius cava sunt primò fragmentis saxorum vel laterum complenda. Faciat autem id ipsum manus in fornacem per ejus os immittens, aut scalis ad eandem appositis earum gradibus ascendens per superiorem partem patentem: quibus scalis superius asseris pars sit affixa, ut ad eam se applicare & reclinare possit: deinde iisdem scalis usus, parietibus lutum illinat spatha lignea pedes quatuor longa, crassa digitum, inferius ad altitudinem pedis lata palmum, vel etiam latior: alioqui digitos duos & dimidium. Hæc eadem lutum, parietibus fornacis interius illitum æquet. Attamen æneæ fistulæ os ex luto non emineat, ne materia circa id ferruminata impediatur excoctionem. Folles enim per eam fornaci inspirare non possunt. Tum idem minister paucum pulverem carbonum in

num in foveam injiciat, eumq; terreno pulvere conspergat: mox vasculo infundat aquam: scopis undique foveam verrat: iisdem eandem aquam turbidam impellens in focum fornacis ipsum etiam verrat: deinde pulverem mistum & madefactum in fornacem injiciat: iterumq; scalarum gradibus ascendens pilo in fornacem immisso pulverem tundat, ut focus fiat solidus. Pilonum autem teres sit & longum palmos tres: inferius latum digitos quinque, superius tres & dimidium: Nam in metæ superius recisæ figuram formatum esse debet: Manubrium pili teres longum sit pedes quinque, crassum digitos duos & dimidium. Pilonum præterea superiore parte, qua in ipso includitur manubrium, circulo ferreo duos digitos lato cingatur. Sunt qui ejus loco utuntur duobus pilis teretibus tam inferius quam superius latis digitos tres & dimidium: sunt qui duabus spathis ligneis, sed pila spathis præstant. Simili modo in foveam, quæ est extra fornacem, injiciat pulverem compositum & madefactum, eumq; pilo tundat: in quam ferè completam rursus conjiciat pulverem, atque eum sursum versus fistulam æneam pilo protrudat, ut ad digitum sub ejus ore focus declivis descendat in foveam catini: possitque metallum defluere. Iteret autem eadem usque dum fovea fuerit completa: quam mox curvata lamina ferrea, longa palmos duos & totidem digitos, lata tres digitos, superius hebetè, inferius acuta excindat, ut catinus fiat rotundus & latus pedem, altus palmos duos, si centum pondium plumbi continere debet: sin libras tantum septuaginta, latus palmos tres, altus æque ac prior palmos duos. Foveam verò excisam rursus tundat pilo æneo terete, altos digitos quinque, lato totidem: cui sit manubrium teres, curvatum, crassum sesquidigitum: aut altero pilo æneo, formato in figuram metæ superius recisæ: cui impositus sit turbo inferius recisus, ut media pili pars manu prehendi possit: quod altum sit digitos sex, inferiore parte latum digitos quinque, superiore quatuor: alii ejus loco usurpant spatham ligneam inferius latam palmos duos & dimidium, crassum unum. Catino præparato redeat ad fornacem, & oris utriq; lateri ac superiori ejus parti lutum simplex illinat. In inferiorem verò ponat lutum, quod inferius intinxit in pulverem à carbonibus resolutum: quo cavere poterit ne lutum, foci pulverem ad se trahens, eum viat: tum in os fornacis imponat bacillum rectum & teres, longum dodrantem, crassum digitos tres. Postea ad lutum apponat carbonem ita longum & latum, ut os totum occludat. Quod si unus carbo tam magnus in promptu non fuerit, duos in ejus locum supponat. Ore sic obstructo tot carbones, quot capit alveus bracteis ligneis contextus, injiciat in fornacem. Ne verò carbo, quo occlusum est os fornacis, tunc excidat, eum magister manu teneat. Sint autem carbones, qui in fornacem injiciuntur, mediocres: magni enim follium flatum impediunt, ne per fornacis os exire possit in catinum, eumq; calefacere. Tum idem magister carboni ad os fornacis apposito lutum illinat, atq; bacillum ex ipso extrahat: sicq; fornax est præparata. At minister rursus tot carbones majores, quot alvei quatuor vel quinque capiunt, in fornacem injiciat, & eam totam compleat carbonibus: paucos etiam carbones conjiciat in catinum, atque superinjiciat prunas ut calefiat. Ne verò ignis flamma per os fornacis ingressa carbones incendat, id ipsum luto oblinat, vel claudat ollæ

fragmento. Veruntamen aliqui vesperi non calefaciunt catinum, sed magnos carbones ad marginem ejus sic ponunt, ut alius alio nitatur; qui priorem rationem sequuntur, mane verrunt catinum, purgantq; à carbunculis & cineribus: qui posteriorem, mane titiones ardentes, quos custos officinae paravit, carbonibus superinjiciunt.

Fornax A. Scale B. Afferis pars ad eas affixa C. Rutrum D. Rastrum quinque dens E. Spatha lignea F. Scopæ G. Pilum H. Pila equaliter lata I. Dux spathæ lignæ K. Curvata lamina L. Pilum æneum M. Alterum pilum æneum N. Spatha lata O. Bacillum P. Alveus bracteis ligneis contextus Q. Vasa è corio facta duo, quibus aqua ad restinguendum incendium, si quo officina conflagrare cæperit, hauritur R. Siphunculus orichalceus, quo eadem hausta exprimitur S. Unci duo T. Rutrum unum V. Operarius terram ferreo instrumento verberans X.

Quarta verò hora magister exordiat operam, primoq; carbūculum ardentem per fistulam æneā inter nares folliū immittat in fornacē: atq; folliibus ignem

ignem excitet : quo modo tam catinus quam focus dimidiæ horæ spacio satis calefiunt : ac certe quidem si præcedente die vena in eadem fornace fuerit excocta citius calefiunt : si non fuerit excocta, tardius. Focus verò & catinus ni ante calefiant quam injiciatur vena excoquenda, ipsi vitium facient, metalla damnum. Nam si pulvis, ex quo uterq; est confectus, fuerit æstivo tempore humidus, hyberno congelaverit, uterque ruptus unà cum metallis & aliis tonitru instar sonum fundens dissipatur non sine magno hominum periculo. Deinde magister injiciat in fornacem recrementa : quæ liquefacta ex ore defluent in catinum : mox obstruat os luto, cum quo pulvis carbonum est permixtus : id autem manu apponat ad pilum ligneum teres, crassum digitos quinque ; altum palmos duos : cujus manubrium sit longum pedes tres. Tum conto uncinato recrementa extrahat ex catino : & si venam auri vel argenti divitem excocturus est, plumbi centum pondium in ipsum imponat : si pauperem, dimidium : ad illam enim ei multo plumbo opus est : ad hanc, paucum. Mox plumbo superinjiciat titiones, ut lique scat : postea ritè faciat omnia & ordine quodam injiciat in fornacem, primò tantam panum, ex pyrite conflatòrum, portionem, quanta ad venam excoquendam opus est : deinde venæ, cum spuma argenti & molybdæna atque lapidibus qui facile igni liquefcunt secundi generis mixta tantum, quantum duo alvei capiunt : tum tot carbones, quot recipit alveus bracteis ligneis contextus : postremò recrementa : fornace jam dictis rebus repleta venam paulatim excoquat : sed eam non nimis ad posteriorem fornacis parietem adjiciat, ne circa nares follium ferruminata spiritui impedimento sit, ignisq; minus luculenter ardeat. Is certe in præstantium excoctorum numero semper habitus est, qui quatuor elementa potest temperare. Temperat autem qui venæ, quæ terræ particeps est, non plus quam convenit, in fornacem injicit : qui aquam, quoties hanc res postulat, infundit : qui flatus follium moderatur arte : qui in ignem, qua parte luculenter ardet, venam jactat. Magister quidem aquam in utraq; fornacis partem paulatim infundens carbones madefaciat, ut ad eos adhærescant tenuissimæ venarum partes, quæ alioqui flatu follium, & vi ignium agitatae & sublatae cum fumo evolarent. Sed quia diversa venarum excoquendarum natura est, excoctores necesse habent focum, nunc altum, nunc humilem parare, & fistulam, in qua nares follium sitæ sunt, interdum valde, interdum parum declivem ponere : atq; fornaci flatum follium modò lenem, modò vehementem inspirare. Etenim ad venas, quæ cito calefiunt & liquefcunt, excoctoribus opus est humili foco, fistula, quæ parum declivis sit posita, flatu follium leni : contra ad eas, quæ tardè calefiunt & liquefcunt alto foco, fistula, quæ multum declivis sit collocata, flatu follium vehemente : ad has etiam opus ipsis est fornace multum calfacta, & in qua prius recrementa sunt recocta, vel panes ex pyrite conflati, vel lapides, qui facile igni liquefcunt, cocti : quæ ni fiant venæ insidentes in foco fornacis, os obstruunt & quasi suffocant : quod etiam minutulæ particulæ metallicæ, quæ dum venæ lavarentur, subsederunt, facere solent. Magni præterea folles habeant latas nares : si enim angustæ fuerint, multus & magnus flatus nimis arctè & acutè inspiratur fornaci : unde materia liquefacta refrigeratur, & circa nares ferruminatur,

atque

atq; obstruit os fornacis: quare domini magnum damnum faciunt. Quod si vena cumuletur & non lique scat, excoctor scalis ad latus fornacis appositis ascendens eam cuspidato vel uncinato conto dividat: quo etiam in fistulam, in qua folium nares jacent, immisso deorsum versus venam circa eam ferruminatam dimoveat. Post autem quartam horæ partem, cum jam plumbum, quod minister in catinum posuit, liquefactum fuerit, magister conto aperiat os fornacis: bacillum est ferreum, longum pedes tres & dimidium, priore parte cuspidatum & parum curvatum, posteriore cavum, ut manubrium ligneum in ipsum includi queat: quod longum est pedes tres: ita crassum ut manu bene teneri possit. Tunc verò è fornace primò in catinum defluunt recrementa: in quæ lapis cum metallo permistus, vel ad quem illud adhæret, mutatus est: itemq; terra & succus concretus: deinde materia, ex pyrite conflata, defluit: tum aurum vel argentum, quod plumbum liquidum, quod continet catinus, combibit. Cum autem ea, quæ effluerunt, aliquandiu in catino steterint, ut unum ab alio separari possit, tunc magister prius recrementa vel conto uncinato detrahat, vel furcilla ferrea tollat: quæ, quod levissima sint, supernatant. Posterius panes, ex pyrite conflatos, detrahit: qui, quod mediocriter graves sint, medium locum tenent. At misturam auri vel argenti cum plumbo, quæ, quia gravissima est, infimum locum obtinet, in catino relinquat. Quoniam verò differentia est in recrementis, quod suprema paucum metallum in se contineant: media ejus plus: infima multum, quæq; separatim ab aliis in aliquo loco reponat, ut ad singulos acervos, cum ea recocturus sit, additamenta adjicere possit accommodata, & tantum plumbi pondus, quantum metallum, quod in recrementis inest, postulat, imponere. In recrementis autem recoctis si multum olent, aliquid metalli inest: si non olent, nihil quicquam: separatim etiam panes, ex pyrite conflatos reponat: qui, quia proximi fuerunt metallo, ejus plusculum in ipsis quàm in recrementis inest: ex his autem omnibus panibus conficitur meta: nam latissimus quisque semper inferius locatur. Sed contus uncinatus priore parte habet uncum, ex quo nomen invenit: cætera conto assimilis est. Mox magister rursus claudat os fornacis, eamq; rebus supra dictis compleat: iterumq; vena excocta os aperiat & recrementa, quæ defluerunt in catinum, atq; panes ex pyrite conflatos, ex eo extrahat conto uncinato: eundem laborem iteret usq; dum certa & definita venæ pars fuerit excocta, & tempus operæ præterierit. Verum si vena dives fuerit, opera perficitur octo horis: si pauper, longiore tempore. Atamen si vena fuerit ditissima, quia ocyus quàm octo horis excoquitur, interdum altera opera cum prima conjungitur, ambæque perficiuntur decem horarum spacio. Sed cum vena omnis jam fuerit excocta spumæ argenti & molybdænæ tantum, quantum capit alveus, in fornacem injiciat, ut metallum, quod alioqui in cadmiis remaneret, cum ipsis liquefactis effluat. At cum postremò recrementa & panes ex pyrite conflatos ex catino extraxerit, tum ex eo plumbum cum auro vel argento permistum cochleari effundat in catillos æneos vel ferreos, latos palmos tres, altos totidem digitos, sed interius luto prius oblitos & calfaciendo rursus siccatos, ne candens colliquefactos perrumpat. Cochlear verò ferreum sit latum palmos duos: quod ad cætera attinet

attinet aliis asimile: quæ omnia iccirco tam longa bacilla habent ferrea, ne ignis ligneum manubrium comburat. Porro cum jam stannum fuerit ex catino effusum, tum præfectus rationibus, & præses fodinæ panes appendant. Magister verò conto totum fornacis os perfringat: atque ex ea altero conto uncinato & rutro ac rastro quinquedenti cadmias & carbones extrahat. Contus ille non dissimilis sit altero uncinato, sed major & latior. Rutri verò manubrium longum sex pedes, ex dimidia parte ferreum existat, ex dimidia ligneum. Fornace autem refrigerata magister cadmias ad parietes adhuc adherentes decutiat spatha quadrangula, longa digitos sex, lata palmum, priore parte acuta: quæ teres manubrium habeat longum pedes quatuor, dimidia ex parte ferreum, ligneum ex dimidia. Atque hæc prima venarum excoquendarum ratio est. Venæ autem auri & argenti divites, quia plerunque ex inæqualibus partibus constant, quorum aliæ ocyus, aliæ tardius liquantur, tribus potissimum de causis non possunt alia ratione citius & commodius excoqui: quarum una est: quoties os fornacis oppilatum conto aperitur, toties excoctor potest considerare utrum vena nimis lente vel cito liqueat, an sparsim fervens non coeat in unum: primo modo vena tardius excoquitur non sine maiore impendio: altero metallum, cum recrementis permixtum, ex fornace effluit in catinum, in quod recoquendum rursus impensa facienda est: tertio metallum ignis ardore consumitur. His verò incommodis hæc remedia sunt: si vena lente liqueat aut non coit, oportet aliquam portionem ad additamenti, quod venam liquefacit, pondus adjicere: si nimis cito liqueat, aliquam de eo detrahare. Altera causa est: toties misturam auri cum plumbo, vel argenti cum eodem, quod stannum nominatur, experiri possumus, quoties ea ex fornace, conto aperta, effluerit, & in catino rederit: quod experimentum nos docet de mistura auro vel argento ne sit divitior facta, cum os fornacis aut secundo recluditur, aut tertio: an debilis & viribus carens nullum amplius aurum vel argentum sorbuerit. Etenim si divitior facta fuerit, aliqua plumbi portione ad eam adjecta vires ejus refici debent: si non, ex catino est effundenda ut aliud plumbum recens imponi possit. Tertia causa de tribus est: quandoquidem fornacum os, cum venæ cæteris rationibus excoquuntur, semper patet, anteaquam auri vel argenti divites, quæ ejusmodi sunt ut diutius repugnent & resistent ignis ardori, caleant & liquantur, additamenta facile liquefcentia ex fornacibus effluunt. Sequitur igitur, ut aliqua talium venarum pars aut comburatur aut cadmia commisceatur: quo modo interdum venarum massulæ, prorsus non liquefactæ, in cadmia solent inveniri: contra cum eadem ore fornacis ad tempus clauso excoquuntur, necesse est ipsas & additamenta simul coqui & permisceri. Quanquam enim additamenta citius quam venæ liquefcent, tamen ea liquefacta, quia sunt in fornace conclusa, venam quæ non facile liquatur, liquefaciunt & cum plumbo permiscunt. Id enim combibit aurum vel argentum, non aliter ac plumbum candidum vel nigrum, in catino liquefactum, sorbet aliud non liquefactum, cum in ipsum coniectum fuerit. Si verò liquefactum non liquefacto superfunditur, id, quia undiq; defluit, similiter non liquefacit. Ex his igitur omnibus sequitur venas auri vel argenti divites
in fornace,

in fornace, cujus os semper patet, tam utiliter excoqui non posse, quam in ea, cujus os ad tempus iccirco clausum est ut interea vena cum additamentis liquatis coqui possit: atque postea ore aperto unà effluere in catinum, & cum plumbo ibi liquefacto permisceri. Hæc autem venarum excoquendarum ratio nostris & Boemis est usitata.

Tres fornaces A B C. Ad primam stat excoctor & cochleari missuram ex catino effundit in catillos: Catinus D. Cochlear E. Catili F. Pilum ligneum teres G. Ad alteram fornacem stat excoctor, & conto ejus os aperit: Contus H. Minister scalis, ad tertiam fornacem effractam appositis, pedibus insists cadmias decutit: Scale I. Spatha K. Alter contus uncinatus L. Præses fodine panem, in quem ligonem infixit, appensurus ad libram portat M. Alter fodine præses cistam, in qua res suas conclusit, aperit N.

Est

Et si verò in reliquis tribus venarum excoquendarum rationibus quædam est similitudo, quòd ora fornacum semper pateant, ut metalla liquefacta continenter effluere possint, tamen multum inter se differunt: nam os primæ al-

tius in fornace & angustius est quàm tertiæ: atquæ præterea occultum & latens: quod mox excipit catinus, altior quàm solum officinæ sesquipedem, ut ad lævam inferius fieri possit catinus; in quem, postquam recrementa, quæ fornax occulto ore eructavit, conto uncinato sublevata fuerint, ex superiore catino, cum jam ferè plenus fuerit, aperto mistura auri vel argenti cum plumbo, & pyrites liquefactus, ex quo scisso conficiuntur panes, defluant: sed panes fracti rursus conjiciuntur in fornacem, ut omne metallum excoqui possit. Mistura verò in catillos ferreos effunditur: excoctor autem, præter plumbum eiq; cognata, utitur additamentis quæ cuiq; venæ conveniunt; de quibus libro septimo satis superque dixi. Ista metallorum conflatura venis, quæ facile igni liquecunt, utilis est, quòd brevi tempore excoquantur: quæ difficulter, inutilis, quod lógo: cum enim additamenta liquata in fornace non remaneant, alteris accommodata esse non potest: hac certè ratione cadmiæ atq; recrementa còmodissimè, quòd citò liquecant, excoquantur. Sed excoctorem industrium & experientem esse oportet, ac in primis providere, ne vena cum additamentis permistæ, plus quàm fornaci conveniat, in eam infundat. Pulvis autem, ex quo hujus fornacis & sequentis focus & catini confici solent, plerunq; fit ex paribus pulveris carbonum & terræ, vel eorundem & cineris partibus: verum cum hujus fornacis focus paratur, bacillum, quod ad superiorem usq; catinum pertinet, in ipsum imponitur: & quidem altius si vena excoquenda facile liquecit: minus altè, si difficulter: tam autè catino quàm foco præparato bacillum retro tractum ex fornace eximitur, ut os pateat: per quod materia liquata continenter effluit in catinum: qui proximus fornaci sit, ut ipse magis caleat, mistura fiat purior. Quòd si vena excoquenda non facile liquatur, focus fornacis neque nimium declivis fiat, ut & additamenta liquefacta non defluant in catinum priusquam vena excoquatur, & metallum non resideat in cadmia, quæ est in lateribus fornacis: nec unquam excoctor adeo tundat focum ut valde durus fiat: nec cõmittat, ut inferior oris pars tundendo dura fiat: etenim nec ipsa expirare potest, nec materia liquata liberè ex fornace effluere. Vena præterea, quæ non facile liquecit, conjiciatur in posteriorem ferè fornacis partem, ut diutius excoquatur: quævis verò in eam partem, versùs quam ignis luculenter ardet; qua ratione excoctor eum, quò velit, ducet. Sed utra tandem naris lucida fuerit, ea significat omnem venam, quæ est ad fornacis latus, in quo naris illa collocatur, conjecta, esse excoctam. Si verò vena facile liquecit, tantum ejus, quantum capit alveus unus & alter, injiciatur in priorem fornacis partè, ut ignis hinc repulsus etiam venam circa nares follium ferruminatam excoquat. Hæc autem excoquendi ratio apud Rhætos perantiqua est, apud Boemos non ita sanè vetus.

Fornaces duæ A. B. Catinus superior C. Catinus inferior D. Excoctor ad priorem fornacem stans uncinato conto recrementa detrahitis: Contus uncinatus E. Recrementa F. Minister situlâ aquam hauriens, inq; candentiâ recrementa infundens ea reslinguit G. Alveus bracteis ligneis contextus H. Rutrum usitatum I. Vena excoquenda K. Ad alteram fornacem magister stans, & catinum parans eum duobus pilis tundit: Pila L. Contus M.

Altera venarū excoctio quodammodo est media inter eam quæ fit in fornace, cujus os ad tempus clauditur, & primâ earum quæ fiūt in fornace, cujus os

semper est apertum: hac ratione excoquantur venæ auri vel argenti nimis neque divites neque pauperes, sed mediocres, quæ facile liquefcunt, & quas plumbum proclivius combibit: ea iccirco inventa est ut plurimâ venæ pars una opera sine multo labore, sine magna impensa excoqui, & mox cum plumbo permisceri possit. Fornax duos habet catinos, unum, ejus pars dimidia est extra fornacem, dimidia intra eam, ut plumbum in ipsum injectum, quod ejus pars contineatur in fornace, metalla venarum facile liquefcientium forbeat: alterum, ut proxima, inferiorem, in quem mistura & pyrites liquefactus effluant: qui hac excoquendi ratione utuntur, auri vel argenti misturam cum plumbo, si res postulaverit, semel atque iterum ex catino effundunt, & aliud plumbum vel spumam argenti in eum injiciunt: ipsi quoque ad hanc addimenta eadem, quæ proximi, adhibent. Hæc autem excoquendi ratio est in usu Norico.

Fornaces duæ A B. Catinus superior C. Inferior D. Ad alteram fornacem stat magister, & furcilla ferreâ detrahit recrementa: Furcilla E. Rutrum ligneum quo panes ex pyrite conflati detrahuntur F. Catini superioris dimidia pars conspicitur in altera fornace aperta G. Dimidia extra fornacem est H. Minister parat catinum, sed à fornace separatum ut videri possit I. Contus K. Pila lignea L. Scala M. Cochlear N.

At tertiæ

At tertiæ venarum excoctionis fornax, cujus os item patet, altior est & latior quàm aliarum fornacum, ut ejus etiam folles sunt grandiores: & quidem

iccirco ut major venarum pars in eam injici possit. Quòd si fodinæ excocto-
ribus venarum copiam suppeditent, eas in eadem fornace, si nec ipsa nec ejus
vel focus, vel catinus vitium fecerit, tribus diebus continuis interdiu & noctu
excoquunt: quocirca in istiusmodi fornacibus plerunque omnes cadmiarum
species reperiuntur. Etsi verò id genus fornaci catinus est catino fornacis o-
mnium primæ non dissimilis, præterquam quòd os habeat, tamen quia ma-
gnæ venæ moles continenter & in ea excoquitur, & liquefacta effluit, & recre-
menta sunt detrahenda, opus est altero catino, in quem ore prioris, cùm ple-
nus fuerit, aperto materia liquida influat. Cùm autem aliquis excoctor in hoc
labore operam duodecim horarum spacio consumpserit, semper alius in ejus
locum succedit; hac ratione venæ æris & plumbi nigri, atque auri & argenti
pauperrimæ excoquuntur: nam reliquis tribus propter impensas, quæ sunt
in eas faciendæ, excoqui nequeunt: etenim tametsi venæ centumpondium
tantummodo auri drachmam unam vel duas, aut argenti semunciam vel un-
ciam in se continet, tamen magna ejus pars continenter excoquitur sine caris
additamentis; qualia sunt plumbum, spuma argenti, molybdæna. Nam ad
hanc excoctionem nobis solo pyrite, in quo aliqua æris portio insit, vel qui
facile igni liquefcit, opus est: quinetiam panes inde conflati, si nullum am-
plius aurum vel argentum forbuerint, rursus reficiuntur solo pyrite crudo.
Attamen si ex ejusmodi venis pauperibus cum pyrite tantummodo excoctis
materia, ex qua panes conflantur, confici non poterit, adjiciantur alia addita-
menta prius non excocta: utpote lapis plumbarius, lapides qui facile igni li-
quefcunt secundi generis, & arenæ ab eis resolutæ, saxum calcarium, tofus
candidus, saxum fîlsile album, vena ferri, vel arida lutei coloris. Quanquam
autem hæc venas excoquendi ratio rudis, & nobis non magno usui esse videri
potest, tamen est artificiosa & utilis; ea enim magnum venarum pondus, in
quo auri & argenti & æris exigua portio inest, ad paucos panes, qui metallum
in se contineant, redigit: qui etsi primo cocti propter cruditatem habiles non
sunt secundæ coctioni, qua vel plumbum metalla preciosa, quæ in panibus in-
sunt, combibit, vel ex eis æs conflatur, tamen ut ad eam apti fiant, sæpius, &
quidem interdum septies aut octies, ut proximo libro explicavi, cremantur.
Istiusmodi autem excoctores adeo acuti & solertes sunt, ut omne aurum vel
argentum, quod artifex venæ experiundæ in ea dixerit inesse, ex ipsa exco-
quendo eliciant: quod si, cùm quis primâ operâ panes ex vena conficit, ei auri
drachma vel argenti semuncia defuerit, eam secundâ ex recrementis elicit.
Atque hæc venarum excoquendarum ratio vetus est, & apud eos plerisque
omnes, qui aliis utuntur, pervulgata.

*Fornaces duæ A B. Os fornacis C. Catinus propior fornaci D. Ejus os E.
Alter catinus F. Ad alteram fornacem stat excoctor, gestans alveum bra-
eis ligneis contextum, carbonibus plenum G. Ad alteram fornacem stat
excoctor, & tertio conto uncinato materiam, quæ circa fornacis os ferrumi-
natur, amovet: Contus uncinatus H. Acervus carbonum I. Cistum cui
est cista crassus viminibus contexta, qua dimetimur carbones K. Batillum
ferreum L.*

Quan-

Quamquam autem vena plumbi nigri in tertia fornace, cujus os semper patet, excoqui solet, tamen non pauci eam in propriis quibusdam fornacibus

excoquunt: quorum rationes breviter exponam. Carni venam istius plumbi primo urunt: deinde malleis teretibus, sed admodum latis, frangunt & cōminuunt: tum in duos humiles muros foci, qui est in fornace, ex saxis, quæ injuriis ignium resistunt, & ambusti in calcem non abeunt, facta & concamerata imponunt ligna viridia, eisque arida superimponunt, atque in ipsa venam conjiciunt; quæ lignis incensis stillat plumbo: quod defluit in subiectum focum declivem, is ex pulvere carbonum & terreno constat: inque eo est magnus catinus, cujus dimidia pars subit sub fornacem, dimidia ex ea extat; in hunc influit plumbum, quod excoctor, recrementis & cæteris prius rutro detractis, cochleari effundit in proximos catinos, ex quibus plumbeæ massæ, postquam refrixerunt, extrahuntur. Fornacis autem tergo est foramen quadrangulum, ut ignis plus flatu concipere, utque excoctor per id in fornacem serpere, quoties res postulat, possit. Saxones quoque, qui Gitelum incolunt, venam plumbi in fornace, furno non dissimili, excoquentes ligna per foramen, quod est in tergo fornacis, imponunt: quæ cum vehementer ardere cœperint, plumbum ex vena destillat in catinum, quem eo repletum excocto conto aperit: quo modo plumbum unâ cum recrementis influit in alterum catinum subiectum, mox hæc detrahit. Postremo plumbeam massam refrigeratam ex catino eximit. At Westofali ad decem carbonum plaustra sic accumulunt in aliquo declivi montis loco, quò vallem attingit, ut cumulus superius fiat planus, cui stramina ad trium vel quatuor digitorum crassitudinem injiciunt: quibus tantam venam plumbi puram, quantam cumulus ferre potest, superinjiciunt. Deinde carbones, cum flaverit ventus, accendunt; is urget ignem ut venam excoquat: quomodo plumbum destillans ex cumulo effluit in valis planiciem, latæque massæ, sed non admodum crassæ, fiunt: in promptu autem sunt aliquot venæ plumbi centum pondia; quam, si res bene procedit, cumulo inspergunt: massas illas latas, quod impuræ sint, imponunt lignis aridis, quæ sustinent viridia catino magno imposita, eisque incensis illas recoquunt. Poloni verò focus utuntur ex luto, quod lateres cingunt, factis altitudine pedum quatuor; hi utrinque sunt declives. In superiore foci parte plana collocant magna ligna, eisque parva superimponunt luto inter ipsa interjecto: quibus tenuia lignorum reſegmina superinjiciunt, atque eis rursus venam plumbi puram, eamque lignis magnis contegunt; quibus incensis vena liqueſcit & defluit in ligna inferiora: ea cum ignis etiam consumpserit, materiam metallicam colligunt; ipsamque, si res postulaverit, iterum atque iterum isto modo excoquunt: ex qua tandem lignis, quæ catino magno superimposita sunt, superinjecta conflantur massæ plumbeæ. Recrementa verò unâ cum ramentis loturâ collectis in tertia fornace, cujus os semper patet, excoquuntur.

Carnorum fornax A. Alter murus humilis B. Ligna C. Vena stillans plumbo D. Catinus magnus E. Alii catini F. Cochlear G. Plumbeæ massæ H. Tergi fornacis foramen quadrangulum I. Saxonum fornax K. Foramen in tergo fornacis L. Ligna M. Catinus superior N. Catinus inferior O. Westofalorum excoquendi ratio P. Cumuli carbonum Q. Stramina R. Massa lata S. Catinus T. Polonorum focus V.

Quin etiam

Quinetiam operæ precium est fornacum, maximè earum in quibus venæ
preciosæ excoquantur, cameras, quæ crassiorem fumi partem, metallis non
caren-

carentem, concipiant & coerceant, construere: quo sanè modo duæ plerunq; fornaces conjunguntur sub unam testudinem: quam murus, ad quem illæ sunt extructæ, & quatuor pilæ sustinent: sub qua venarum excoctores suum munus perficiunt: eadem testudo habet duo foramina, per quæ fumus è fornacibus ascendit in latam illā cameram, quæ quò latior est, eò plus fumi concipit. In hujus media supra testudinem parte est foramen, altum palmos tres, latum duos: id utriusq; fornacis fumum, ad cameræ latera ascendentem usq; ad ejus testudinem, & cum eluctari non possit rursus descendentem, excipit: & per caminum, quem Græci *καμνοδοχὴν*, nomine ex re invento, appellant, emittit: qui totus in muro inclusus habet aliquot bractæas ferreas, ad quas materia metallica, cum fumo sublata, tenuior adhærescit, ut crassior, ex qua fit cadmia, ad cameram, quæ non rarò in stirias concrefcit: in altero cameræ latere est fenestra, in quam vitrea specularia sunt imposita, ut lumen transmittere, fumum coercere possit: in altero janua, quæ, cum venæ in fornacibus excoquuntur, tota clauditur, ut nullus fumus exire possit: cum fuligo & pompholyx abstergenda sunt, aut cadmia decutienda, aperitur, ut operarius ascendens per eam in cameram ingredi possit: ea verò fuligo cū pompholyge permista, bis singulis annis undique absterfa, & cadmia decussa per canalem longum, ex quatuor asseribus conjunctis in quadranguli figuram formatum, ne avolet, dejicitur in solum officinæ, & aquis salis aspergitur: rursusq; cum vena & spuma argenti excocta dominis emolumento est. Tales autem cameræ, quæ materiam metallicam cum fumo sublata excipiunt, utiles sunt, cum ad omnes venas metalli divites, tum maximè ad minutulas particulas metallicas, ex venis saxisque contusis & lavatis collectas: quòd hæ ipsæ ex igni fornacum soleant evolare.

*Fornaces A. Testudo B. Pila C. Camera D. Foramen E.
Caminus F. Fenestra G. Janua H. Canalis I.*

Expofui

Exposui generatim quarundā venarū excoquendarū rationē: nunc singu-
latim dicā de cuiusq; metalli venis quomodo excoquēdæ, vel ex ipsis metalla
cōficienda sint, orfus ab auro: ejus arena & ramenta loturā, vel pulvis alio mo-
do col-

do collectus sæpius excoqui non debet, sed aut cum argento vivo permisceri & aqua tepida affusa omnis spurcicia elui; quam rationem septimo libro explicavi: aut in aquam, quæ aurum secernit ab argento, conjici, quæ etiam ipsa illud separat à spurcicia. Cernimus enim aurum in ampullam vitream delabi: sed postquam omnis aqua ex pulvere destillavit, is non rarò fulvus in ampullæ fundo residet; qui sæpius oleo, ex fece vini sicca confecto, madefactus siccetur, & in catinum coniectus cum nitro factitio, quod chrysocolam nominamus, vel halinitro & sale excoquatur: aut idem pulvis cōminutus in argentum liquefactū, quod ipsum combibit, injiciatur; à quo rursus id aqua illa valens separet. Sed auri venam excoquere oportet, vel extra fornacem in catino, vel in fornace; in illo parvā eius portionem, in hac grandem: etenim auri rudis, quicunq; color ei infederit, comminuti, sulfuris, salis singulorum libra, æristriens, aridæ vini fecis quadrans tribus horis lento igni coqui debent in catino; deinde acriori ut liquecant, mistura in argentum liquefactum injici. Ejusdem auri rudis cōminuti libra, & stibii, item cōminuti, selibra pmisceantur; & in catinum cōjecta simul cum scobis æris climatæ, eis subjectæ, semuncia coquantur usque dum liquecant; tum globulorum plumbeorum sextans injiciatur in eundem catinum. Quam primū verò mistura expirat odorem, scobs ferri climata ad eam adjiciatur: vel, si ea in promptu nō fuerit, ejus squama; utraque enim frangit vires stibii. Quod cum ignis consumit non modò unā cum eo, quæ ipsius stibii vis est, aliqua auri particula, sed etiam argenti, si cum auro fuerit permistum, consumitur: massa ex catino fictili exempta & refrigerata in catino cinereo excoquatur, primò usq; dum stibium exhalet, deinde donec plumbum ab eo separetur. Eodem modo pyrites, qui aurum in se continet, cōminutus coquatur: sed ipse & stibium par pondus habere debent; verū ex eo multis aliis modis aurum confici potest. Nam comminuti pars permiscetur cum æris partibus sex, sulfuris parte una, salis parte dimidia, omnibusq; in ollam injectis superfunditur vinum, quod è fecibus vini liquidis, in ampulla excoctis, destillavit. Olla operculata & luto oblita in loco calido reponitur, ut mistura, vino madefacta, sex dierum spacio siccetur: deinde tribus horis igni leni coquitur, tum cum plumbo mista acriori. Postremò con-jicitur in catinum cinereum, & aurum à plumbo separatur. Aut ramenti ex pyrite aliòve lapide, ad quem aurum adhæret, lotura collecti libra miscetur cum salis selibra, aridæ vini fecis selibra, recrementorum vitri triente, recrementorum auri vel argenti sextante, æris sicilico. Catinus, in quem hæc con-jecta sunt, operculo tectus oblinitur luto, & imponitur in fornaculā quæ modicis foraminibus flatu inspiratur; atq; coquitur donec ipsa rubescat, & res in-jectæ cōmisceantur: quod ipsis quatuor vel quinq; horarum spacio solet acci-dere. Mistura refrigerata rursus teritur in pulverem, & ad eam spumæ argen-ti libra adjicitur, rursusq; in altero catino coquitur usque ad eum finem dum liquecat. Massa exempta & à recrementis purgata, injicitur in catillum ci-nereum, atque aurum à plumbo separatur. Aut pulvis qui habet talis rament-metallici lotura collecti & præparati, salis, halinitri, aridæ vini fecis, re-crementorum vitri singulorum libram, coquitur donec liquecat. Refrige-ratus & comminutus lavatur: mox ad eum adjicitur argenti libra, scobis æ-ris climatæ triens, spumæ argenti sextans: & iterum coquitur usque dum liqueatur.

liquetur. Post massa à recrementis purgata conjicitur in catinum, & aurum atque argentum à plumbo separantur: aurum deniq; ab argento aquâ illa valenti secernitur. Aut pulvis, qui constat ex talis ramenti metallici lotura collecti & præparati libra, scobis æris elimatæ quadrante, pulveris secundi, qui venas liquefacit, libris duabus, coquitur donec lique scat. Mistura refrigerata denuò in pulverem resolvitur, torretur, lavatur: quo modo fit pulvis cæruleus; cujus & argenti & pulveris secundi, qui venas liquefacit, singulorum libra, plumbi libræ tres, æris quadrans, simul coquuntur donec lique scat. Deinde massa, ut proxima, tractatur. Aut pulvis, qui fit ex talis ramenti metallici lotura collecti & præparati libra, halinitri selibra, salis quadrante coquitur usque dum lique scat. Mistura refrigerata denuò teritur in pulverem, cujus libra argenti liquefacti libræ quatuor combibunt. Aut pulvis, qui conficitur ex id genus rameti libra, sulfuris libra, salis sesquilibra, salis ex arida vini fece facti triente, æris cum sulfure resoluti in pulverē triente, coquitur donec lique scat. Postea plumbo recoquitur, & aurum à reliquis metallis separatur. Aut pulvis, qui habet id genus ramenti libram, salis libras duas, sulfuris selibram, spumæ argenti libram, coquitur & ex eo conflatur aurum. His & similibus modis ramentum aurum in se continens, extra fornacem excoqui debet, si vel paucum, vel valde dives erit. Si verò multum fuerit, aut pauper, in fornace; magis verò vena quæ non teritur in pulverem: præsertim cum ejus copiam auraria suppeditaverint. Sed ramentum auri particeps cum spuma argenti & molybdæna permistum, adjecta ferri squama excoquatur in fornace, cujus os ad tempus clauditur, aut in prima vel secunda, cujus os semper patet: quo modo mox ex auro & plumbo fit mistura, quæ in secundas fornaces inferatur. At pyritæ vel cadmiæ, quæ aurum in se continet, duæ partes ustæ conjiciantur in unam non ustam & simul excoquantur in tertia fornace, cujus os semper patet, fiantq; ex eis panes: qui sæpius cremati recoquantur in fornace cujus os ad tempus clauditur, vel in aliis duabus, quarum os semper patet: quo modo plumbum sorbet aurum, sive purum fuerit, sive argentosum, sive ærosus: quæ mistura etiam in secundas fornaces inferatur. Pyrites verò, vel alia auri vena cum multa materia, quæ igni consumpta è fornace evolat, permista excoquatur cum lapide, ex quo conflatur ferrum, si is in promptu fuerit. Sex autem partes talis pyritæ, vel auri venæ in pulverem resolutæ & cribratæ, quatuor lapidis, ex quo ferrum conflatur, item comminuti, tres calcis aquâ restinctæ permisceantur, & aquâ madefiant; ad quas adjiciantur partes duæ & dimidia panis, qui aliquid æris in se continet, & recrementorum pars una & dimidia: sed tot panum fragmenta, quot alveus capit, injiciantur in fornacem; deinde res permistæ & recrementa. Cum verò jam media catini pars liquoribus, qui è fornace defluerunt, referta fuerit, tunc primò recrementa detrahantur; deinde panes ex pyrite conflati: postremò mistura æris, & auri, & argenti, quæ in fundo residet: sed panes leniter tosti cum plumbo recoquantur, fiantque panes qui in alias officinas inferantur. Mistura verò æris & auri ac argenti non torreatur, sed etiam ipsa cum pari portione plumbi recoquatur, & quidem in catino, atque conficiantur panes multo magis quam jam dicti æris & auri divites. Verum ut mistura auri &

argenti divitior fiat, ad ejus libras decem & octo adjiciantur, venæ crudæ libræ octo & quadraginta, lapidis, ex quo ferrum conflatur, libræ tres, panis ex pyrite confecti, vel cum plumbo permisti dodrans, & simul coquantur in catino donec liquecant: detractis recrementis & panibus, ex pyrite conflatis, mistura inferatur in alias fornaces. Sequitur argentum, cujus puri vel præstantissimi rudis effossæ massulæ non sunt excoquendæ in primis fornacibus, sed in catillis ferreis, ut suo loco dicam, calfactæ, & cum in secundis fornacibus argentum à plumbo separatur in stannum liquefactum injectæ, purgandæ: sed ejusdem tenuissimæ bractæ, vel minutæ massulæ ad lapides aut marmora aut saxa adhærescentes, item eadem massulæ cum terris permistæ, aut non satis puræ, simul cum panibus, ex pyrite conflatis, & argenti recrementis, atque lapidibus, qui facile igni liquecunt, secundi generis excoqui debent in fornace, cujus os ad exiguum tempus clauditur: at glomis, qui totus est minutis argenti puri filis constat, & ejusdem rudisquæ virgulæ in olla, ne evolent, inclusæ, ac in eandem fornacem conjectæ unâ cum reliquis argenti venis excoquendæ sunt. Quidam etiam rudis argenti massulas non satis puras in ollis vel catinis triangularibus, operculatis & luto oblitis, inclusas excoquunt: verum eas ollas in fornacem non conjiciunt, sed collocant in fornacula, quæ flatu venti modicis foraminibus inspiratur: atque hi adjiciunt ad argenti rudis partem unam spumæ argenti cōminutæ partes tres, & totidem molybdænae partes, lapidis plumbarii facile liquecantis, partem dimidiam, atque exiguam salis & squamæ ferri portionem. Stannum quidem, quod in fundo vasis residet, ut aliud, in secundas fornaces infertur: recrementa verò recoquuntur cum cæteris argenti recrementis. Sed ollæ vel catini, ad quos stannum aut recrementum adhæserit, sub pila subjecti tunduntur & lavantur, atque ramentum inde collectum unâ cum recrementis excoquitur: quæ ratio argenti rudis excoquendi, si modicum fuerit, optima est; quod ne minima quidem argenti portio ex olla vel catino evolare & perire possit. Sed vena plumbi cinerei & stibii ac molybdæna, si argentum in se continent, cum reliquis argenti venis excoquantur: similiter lapis plumbarius, si paucus fuerit, & item pyrites. Si verò lapis plumbarius fuerit multus, sive magna, sive parva argenti portio in eo inest, separatim ab aliis excoquatur: quam rationem paulo post explicabo: quia enim nigri plumbi, sicut etiam æris veng, eis metallis plerumque cōmunes sunt cum argento, & nunc & postea de ipsis dicere multum refert; pari modo pyrites, si multus fuerit, seorsum excoquatur. Ex ejus tosti tribus partibus & crudi una, addito ramento, si quod lotura fuerit ex ipso confectum, & recrementis in tertia fornace, cujus os semper patet, panes conflentur, qui aquâ restincti crementur: atque eorum partes plerumque quatuor cum una pyritæ crudi parte rursus commistæ, in eadem fornace recoquantur: iterumque ex eis conflentur panes: ex quibus, si multa æris portio in eis fuerit, crematis & recoctis statim æs conficiatur; sin exigua, crementur quidem, sed recoquantur cum paucis recrementis mollibus: quo sanè modo plumbum, quod est in catino liquefactum, sorbet argentum: ex materia verò pyritæ, quæ supernatat, tertio conficiuntur panes, atque ex eis crematis & recoctis æs. Similiter ex cadmiæ, in qua inest argentum, ustæ tribus partibus permistis cum pyritæ

pyrite crudi parte una & recrementis conflentur panes: qui cremati in eadem fornace recoquantur: quo modo etiam plumbum, quod catinus in se continet, argentum combibit, quod stannum in secundas fornaces inferatur. Verum crudi silices & lapides, qui facile igni liquefcunt, tertii generis, ac cæteri, in quibus pauca argenti portio inest, crudo pyritæ vel cadmiæ inspergi debent; tostî verò, crematis pyritæ vel cadmiæ panibus, quod separatim utiliter excoqui non possint: simili modo terræ, quæ paucum argentum in se continent, iisdem inspergendæ sunt. Quod si pyrites & cadmia excoctorem defecerint, tales lapides & terras excoquat cum spuma argenti, molybdæna, recrementis, lapidibus qui facile igni liquefcunt. Sed ramentum, si lotura ex argento rudi fuerit ortum, excoquatur, vel cum spuma argenti & molybdæna permistum, & prius ustum donec liquatum fuerit: vel aquâ madefactum cum panibus ex pyrite & cadmia conflatis: neutro modo delabitur ex fornace, aut ex eadem evolat vi flatus follium & ignis agitatum. Sin ortum fuerit ex lapide plumbario, tostum cum eo excoquatur: si ex pyrite, cum pyrite. At æs purum sive proprius ei color infederit, sive chrysololla vel cæruleo fuerit tinctum, & rude plumbei coloris, aut fusci, aut nigri, excoquantur in fornace, cujus os vel ad exiguum tempus clauditur, vel semper patet: & tunc quidem in prima: in eo si magna argenti portio fuerit, majorem ipsius partem plumbum in catinum injectum & liquatum sorbet, reliqua simul cum ære venditur dominis officinæ, in qua argentum ab ære secernitur: sin exigua, nullum plumbum in catinum conjicitur, quod argentum combibat, sed id unâ cum ære domini jam commemorati mercantur; si nulla, æs statim perficitur. Quod si tale æs in se continet aliquam rem fossilem non facile liquefcientem, sive pyrites fuerit, sive cadmia metallica fossilis, sive lapis, ex quo conflatur ferrum, ad eam adjiciatur pyrites crudus facile liquefcens, & recrementa, atque ex eis excoctis conflentur panes, ex quibustoties crematis, quoties res postulat, & recoctis æs conficiatur. Attamen si aliqua argenti portio in panibus fuerit, in quam plumbi impensa faciendâ sit, prius etiam id in catinum injectum & liquefactum ipsam combibat. Æs verò rude minus syncerum, quale, cum plerumque sit cinereum vel purpureum, nigricat & interdum partim cæruleum est, hoc modo apud Rhetos excoquitur in prima fornace, cujus os semper patet. Primus excoctor (tres enim sunt) ad tantum æs rude, quantum recipiunt vasa decem & octo, quorum quodque capax est modiorum Romanorum fere septem, adjicit tantam plumbi recrementorum partem, quantam capiunt cisia tria: tantam lapidis fissilis, quantam comprehendit cisiunum unum: tantam lapidis facile igni liquefcientis, quantam pendit quintam centumpondii partem: aliquam præterea particulam ramenti lotura ex diphryge & cadmia collecti: quæ omnia duodecim horarum spacio excoquit, conficitque primarios panes pendentes sex centumpodia: & misturam, cujus dimidia pars ex ære & argento constat, pendentem dimidium centumpodium, atque ea infimum catini locum occupat. In singulis autem panum centumpondiis inest argenti selibra, & interdum præterea semuncia: in dimidio misturæ centumpondio argenti bes vel dodrans, qua ratione singulis hebdomadis, si operarum dies sex fuerint, efficit panum centumpondia sex & triginta: misturæ tria, in qui-

bus plerunque insunt argenti ferè quatuor & viginti libræ. Alter excoctor à primariis panibus separat maximam argenti partem, quam plumbum sorbet: etenim ad decem & octo centumpondia panum ex ære rudi conflatum addit molybdænæ & spumæ argenti duodecim centumpondia: lapidis, ex quo conflatur plumbum nigrum, tria: panum durorum, qui plus argenti in se continent, quinque: panum æreorum fatifcentium, duo: addit insuper aliqua recrementa, quæ cum excoqueretur æs rude, supernatarunt, & particulam ramenti ex cadmiis confecti: quæ omnia item duodecim horarum spacio excoquit, efficitq; tot secundarios panes, quot pendunt decem & octo centumpondia: atq; misturam æris, & plumbi, & argenti, pendentem duodecim centumpondia: in quorum singulis inest argenti selibra: quam misturam, postquam conto uncinato detraxit panes, effundit in æneos vel ferreos catinos: quo modo quatuor fiunt panes qui inferuntur in officinam, in qua argentum ab ære secernitur: idem excoctor die sequenti ad secundariorum panum decem & octo centumpondia rursus adjicit molybdænæ & spumæ argenti duodecim centumpondia: lapidis, ex quo conflatur plumbum nigrum, tria: panum durorum, qui plus argenti in se continent, quinque: recrementa quæ, cum ipse excoqueret panes primarios, supernatarunt: ramentum loturâ ex cadmiis quæ tunc fieri solent, confectum: quæ omnia similiter duodecim horarum spacio excoquit; atque efficit tot tertiarios panes, quod pendunt tredecim centumpondia: at misturam æris, & plumbi, & argenti, pendentem undecim centumpondia: quorum singula in se continent argenti trientem & semunciam: quam, ubi conto uncinato detraxit tertiarios panes, effundit in æreos catinos: qua ratione iterum quatuor fiunt panes; qui, ut priores, inferuntur in officinam, in qua argentum ab ære secernitur: hoc modo secundus excoctor alternis diebus primarios panes, alternis secundarios excoquit. At tertius excoctor ad tot panes tertiarios, quot capiunt undecim cisia, addit panum durorum, in quibus minus argenti inest, tria cisia: & recrementa, quæ, cum ipse excoqueret secundarios panes, supernatarunt; & ramentum loturâ ex cadmiis, quæ tunc fieri solent, confectum: ex quibus omnibus excoctis efficit tot quartarios panes, quos duros nominant, quod pendunt viginti centumpondia, & tot panes duros, qui plus argenti in se continent, quot pendunt quindecim centumpondia; in quorum singulis inest argenti triens. Hos panes secundus excoctor, ut dixi, adjicit ad primarios & secundarios panes cum eos recoquit: idem ex tot quartariis panibus ter crematis, quot recipiunt undecim cisia, conficit ultimos panes, quorum centumpondium tantummodo semunciam argenti in se continet: & panum durorum, in quibus minus argenti inest, quindecim centumpondia; in quorum singulis inest argenti sextans. Hos panes tertius excoctor, ut dixi, addit ad panes tertiarios cum eos recoquit. Sed ex ultimis panibus ter crematis & recoctis conficitur æs nigrum. At æs rude, ex quo conficitur æs purum, quod vel paucum argentum in se continet, vel non facile liquefit, primò excoquatur in tertia fornace cujus os semper patet: atque ex eo fiant panes, qui septies cremati deinde recoquantur, & ex eis conflatur æs; cujus panes inferantur in alterius generis fornacem, in qua sic tertio coquantur, ut in æris parte inferiore plus argenti, minus

minus in superiore remaneat, quam rationē liber undecimus explicabit. Pyrites autem, quia plerunque non modò æs, sed etiam argentum in se continet, quomodo excoquendus sit cū de argenti venis scriberem, exposui. Sed si in eo argenti minimum fuerit, & æs, quod ex eo conflatur, non facile tractari poterit, ratione, quam proximè explicavi, excoquatur. Postremò lapis fissilis ærosus, sive bitumen, sive sulfur in se contineat, ustus excoquatur cum lapidibus, qui facile igni liquecunt, secundi generis, conficianturque panes, quibus recrementa supernatant. Ex panibus septies plerunque crematis & recoctis conflentur recrementa & duplices panes: quorum alteri ærei sunt, & infimum in catino locum occupant; atque hi venduntur dominis officinarum, in quibus argentum ab ære secernitur: alteri cum primariis panibus recoqui solent. Si verò lapis fissilis parvam æris portionem in se contineat, uratur, sub pila subjectus cōminuatur, lavetur, cribretur; ramentum inde confectum excoquatur, & ex eo fiant panes, ex quibus crematis æs conficiatur: verum si ad lapidem fissilem chrysocola, vel cæruleum, vel terra lutea aut nigra adhæserit, in quibus æs & argentum insunt, non lavetur, sed comminutus cum lapidibus, qui facile igni liquecunt, secundi generis eodem modo excoquatur. At plumbi nigri vena sive molybdæna fuerit, sive pyrites, sive lapis, ex quo id conflatur, plerunque excoquitur in propriis fornacibus, de quibus supra dixi, sed non minus sæpe in tertia, cujus os semper patet. Focus & catinus conficiuntur ex pulvere, in quo parva quædam squamæ ferri portio inest: recrementa ferri potissimum talis venæ additamentum sunt, quorum utrunq; solertes excoctores utile arbitrantur, & è re dominorum esse; quòd ea ferro natura sit, ut nigrum plumbum in unum cogat. Si molybdæna vel lapis, ex quo id conflatur, excoquitur, mox è fornace in catinum effluit plumbum: quod recrementis detractis cochleari haustum effunditur: si verò pyrites, primò è fornace, ut Gosclariæ videre licet, in catinum defluit liquor quidam candidus, argento inimicus & nocivus; id enim comburit: quocirca recrementis, quæ supernatant, detractis effunditur: vel induratus conto uncinato extrahitur; eundem liquorem parietes fornacis exudant: deinde ex fornace in catinum defluit stannum, hoc est mistura plumbi nigri cum argento; de quo stanno prius detrahuntur recrementa, non rarò, ut nonnulli pyritæ sunt, candida, postèrius pyritæ panes, si quos habet; in his aliqua æris portio solet inesse: sed quia perexigua & sylvæ carbonum copiam non suppeditant, æs ex ipsis non conflatur. Ex stanno autem in catillos ferreos infuso, item fiunt panes; qui, cū in secunda fornace coquuntur, argentum separatur à plumbo; quod partim in spumam argenti, partim in molybdænam mutatur: ex quibus in prima fornace recoctis conficitur plumbum depauperatum: nam ejus centumpondium unam tantummodo argenti drachmam in se cōtinet; cū antequam argentum ab eo separaretur in ejus centumpondio argenti plus minus unciae tres inerant. Sed lapilli nigri & cæteri, ex quibus conficitur plumbum candidum, excoquantur in sui generis fornacibus: quæ angustiores quàm reliquæ fornaces esse debent, ut ignis parvus, quem postulat vena, paretur: sed altiores, ut angustiam suam altitudine compensent: & ferè eadem capacitas, quæ aliarum est fornacū, fiat; superius à fronte clausæ sint, ab altero latere pateant,

& ad ipsum gradus habeant: nam eos ad frontem propter catinos habere non possunt; quibus gradibus excoctores ascendentes lapillos in ipsas conijciant: cujusque fornacis fundum nullo pulvere, ex terra & carbonibus comminutis facto, paretur, sed in ipso officinae solo saxum arenarium non nimis durum locetur; & quidem paululum declive, quod longum sit pedes duos & dodrantem, latum totidem pedes, crassum pedes duos: quanto enim crassius fuerit, tanto diutius in igni durat. Circum id quadrangula fornax alta ad pedes octo vel novem futura extruatur ex latis arenariis saxis vel ex istis vilibus, quae natura de diversa materia composuit; interius undique aequabiliter luto oblinatur, ut pars cava superius fiat longa pedes duos, lata unum, deorsum vero versus paulo minus & longa & lata; supra eam duo sint parietes, inter quos fumus ex fornace ascendat in solarii pavementum, atque tandem per angustum tecti foramen eluctetur. Saxum autem arenarium iccirco in fundo fornacis declive locetur, ut plumbum ex lapillis conflatum per os fornacis in catinum defluere possit. Quoniam vero excoctoribus acri igni opus non est, nec necesse habent folium nares in aeneam vel ferream fistulam imponere, sed tantum in muri foramen. Attamen folles posteriore parte altius collocentur, ut naribus flatum recta versus os fornacis expirent; ut vero non acrem, nares latae sint: acrior enim ignis ex lapillis nigris plumbum conflare non solet, sed eos conficere & in cinerem mutare; prope gradus saxum ponatur excavatum, in quod conijciantur lapilli nigri excoquendi; quorum quoties tot in fornacem excoctor injiciet, quot batillum ferreum capere potest, toties superinijciat carbones; qui omnes prius in vas coniecti, & aquis abluti ab arenis atque lapillis, si qui ad eos adhæserint, purgentur; ne simul cum lapillis nigris liquefcentes os obstruant, & plumbi liquidi ex fornace effluvium sistant; os fornacis semper pateat: ante quod sit catinus paulo semipede altior, longus dodrantes duos, latus unum. In eum luto oblitum ex ore influit plumbum; ad cuius catini alterum latus sit humilismurus; latior dodrante, longior pede, in quo pulvis carbonum jaceat: ad alterum, officinae solum declive, ut eo commodius recrementa defluere & detrahi possint; quamprimum autem plumbum ex ore fornacis in catinum defluere coeperit, excoctor partem pulveris à muro in eum detrahatur, ut à calido recrementa separentur; utq; eo contegatur, ne pars ipsius calore resoluta cum fumo evolet. Si vero post detracta recrementa pulvis totum plumbum non conteget, ejus plusculum rutro detrahatur: idem faciat cum os catini, quod conto reclusit ut plumbum in alterum catinum rotundum, item luto oblitum, effluere possit, rursus luto vel puro, vel cum pulvere carbonum permisto, obstruet. Habeat etiam excoctor in promptu scopas, quibus verrat parietes, qui sunt supra fornacem: ad eos enim & ad solarii pavementum aliqui minutuli lapilli, ut excoctor diligens & experiens sit, partim cum fumo adhærescere solent. Si quis vero harum rerum non satis expertus, lapillos, qui plerumq; triplices sunt, majusculi scilicet, mediocres, minutuli, simul excoxerit, domini non exiguam plumbi jacturam facient: etenim antea quam majusculi vel mediocres liquefcent, minutuli vel exuruntur in fornace, vel ex eo evolantes non modò ad parietes adhærescunt, sed etiam in solarii pavementum decidunt: quos dominus officinae, venarum dominis

dominis suo quodam jure abripit; qua de causa experientissimus quisque excoctor alios separatim ab aliis excoquit: & quidem minutulos in latiore fornace; mediocres, in media; majusculos, in angustiore. Quinetiam cum minutulos excoquit, leni follium flatu utitur; cum mediocres, mediocri; cum majusculos, vehementi. Nam si primos excoquit, lento igni indiget; si alteros, mediocri; si tertios, acri. Multò tamen minus acri quam cum venas vel auri vel argenti, vel æris excoquit. Cum autem in hoc labore continenter tres dies & noctes, ut fieri solet, excoctores operam consumpserint, lapillorum minutulorum majus pondus conflare possunt, quòd citò liquecant; majusculorum minus, quòd tardè; mediocrium mediocre, quòd medio modo se habeant: qui tamen in fornace, modò latiore, modò mediocri, nunc verò angustiore non facta, lapillos omnes excoquunt, hi, ut magnum damnum non faciant, primò in eam minutulos injiciunt, deinde mediocres, tum majusculos, postremò non satis puros; atque, ut convenit, follium flatum immutant. Ne verò lapilli prius ex magnis carbonibus, in fornacem injectis, devolvantur in catinum quàm ex eis plumbum conflatur, excoctor parvis utitur: atq; primò tales carbones, aquà madefactos, injicit in fornacem, deinde lapillos, tum iterum ac sæpius vicissim carbones & lapillos. Sed lapilli collecti ex materia, quæ diebus æstivis in fossa, in quam immittitur rivus, lavatur, hybernis in laminam ferream foraminum plenam conjecta, excoquantur in fornace palium latiore quàm ea est in qua minutuli lapilli, ex terra effossi, conflantur: sed ad eos excoquendos vehementiore flatu follium, & acriore igni opus est quàm ad majusculos excoquendos. Verùm quicumque lapilli coquuntur, si prius plumbum ex fornace effluit, multum ex eis conficitur; si recremèta, paucum. Cum ipsis enim permiscetur: quod tunc accidere solet, cum lapilli vel minus puri, vel ferrugine, quæ satis cremata nò fuit, infecti in fornacem conjecti fuerint, vel plures quàm oportet: tunc enim, quanquam puri sunt & facile liquecunt, simul cum recrementis, cum quibus miscentur, aut effluunt, aut in fornace adeò subsidunt, ut munere excoquendi necessariò intermisso refringenda sit. Quoties autem recrementa de plumbo per declive officinæ solum defluerint, & rutro detracta fuerint, toties os catini aperiatur, & plumbum derivetur in alterum catinum: quod quamprimùm effluerit, os luto cum pulvere carbonum permisto, rursus obturetur. In hoc catino prunæ insint, ne plumbum mox effundendum refrigeret: ex eo, si tam impurum fuerit, ut opera inde formari non possint, effuso conficiantur panes recoquendi in foco, de quo paulò post dicam: si purum, statim æreæ laminæ crassæ superfundatur prius rectis lineis, deinde super eas transversis ut cancelli fiant quorum singuli ferro signatorio in eos impresso signentur, si plumbum ex lapillis effossis conflatum fuerit, unum tantummodo signum, magistratus scilicet imprimi solet: si ex lapillis sola loturâ collectis, duo magistratus & furca, qua lotores utuntur: tum ex id genus cancellis plerunque tribus ligneo malleo compactis & coagmentatis formetur una massa. Recrementa verò detracta, mox bacillo ferreo conjiciantur in lacusculum ex una arbore cavatum, & agitata purgentur à carbonibus: tum exempta contundantur malleo ferreo quadrangulo: deinde cum lapillis proximè coquendis recoquantur.

Sed quidam recrementa ter uda pilis subiecta tundunt, terq; recoquunt: quorum adhuc humidiorum si magnus acervus fuerit coctus, ex eis paucū plumbum propterea conflatur, quod mox liquefacta rursus ex fornace defluant in catinum. Sed lutum & glareæ, quibus tales fornaces incrustantur, item cadmiæ, quia non rarò concipiunt lapillos prorsus non liquatos vel semiliquatos, & plumbi guttas combibunt, pilis udis subiecta tundantur: quo modo lapilli prorsus non liquati per cancellos effluunt in canalem, & ut reliqui lapilli lavantur; semiliquati verò & plumbi guttæ ex capsâ exemptæ primū cribro, in quo non exigua earum portio remanet, laventur: deinde in area, lintheis extensis contacta. At fuligo ad partem camini, quæ fumum emittit, adhærescens, quia etiam ipsa sæpius in se continet lapillos minutulos, qui cum fumo ex fornace evolarunt, in area jam dicta, & alterius canalıs lavetur: verum plumbi guttæ & semiliquati lapilli, quos lutum & lapides, quibus incrustantur fornaces, combiberunt, atque reliquiæ plumbi, ex utroque catino exempti, simul cum lapillis excoquantur. Cum autem lapilli nigri tribus diebus & totidem noctibus in fornace, sicuti supra dixi parata, excocti fuerint, nonnullæ particulæ saxorum, ex quibus fornax est extructa, igni labefactatæ decidunt: quare follibus sublatis fornax posteriore parte perfringatur, & cadmia primò malleis decutiatur, deinde fornax interius tota eorundem saxorum glareis, ad id aptatis, & luto rursus æquabiliter incrustetur: saxum etiam arenarium, in solo fornacis locatum, si fecerit vitium, eximatur, & in ejus locum reponatur alterum: quod ei superest, excoctor acuto malleo refecet atque aptet.

Fornax A. Ejus os B. Catinus C. Ejus os D. Recrementa E. Rutrum F. Alter catinus G. Parietes camini H. Scopæ I. Lamina ærea K. Cancelli L. Ferrum signatorium M. Malleus N.

Alii

Alii ad murum extruunt duas fornaces, jam à me descriptis prorsus assimi-
les, & supra eas testudinem, quam murus & quatuor pilæ sustinent, per cuius
testudi-

testudinis foramina fumus è fornacibus ascendit in latam cameram, ei, quam supra descripsi, similem, nisi quòd in utroque latere habeat fenestram, ostio careat. Excoctores enim fuliginem absterfuri primò gradibus, qui sunt ad latera fornacum ascendunt, deinde scālis per testudinis foramina, quæ sunt supra fornaces, in cameram, ubi fuliginem abstergunt, converrunt, in alveos colligunt: quos alius aliò deportandos & effundendos tradit: ea camera etiam ab altera differt caminis, quos duos habet domi usitatis non dissimiles: hi fumum, qui per superiorem partem concameratam eluctari non potest, refractum & reperlum excipiunt, & inanem plumbi tandem emittunt: nam plumbum calore ignis resolutum & in cinerem mutatum, atque lapilli minutuli cum fumo volantes in camera remanent, aut ad laminas æreas, quæ sunt in camino adhærent.

*Fornaces A. Catinus propior fornaci B. Ejus os C.
Alter catinus D. Pila E. Camera F. Fenestra G.
Camini H. Vas in quo carbones abluuntur I.*

Si plum-

Si plumbum candidum adeo fuerit impurum, ut, cum malleo percussum
 ducitur, rimis fathiscat, statim ex eo cancelli non fiunt, sed panes, ut supra dixi,
 qui

qui in foco denuo cocti purgantur. Is constat ex saxis arenariis mediam ejus partem & catinum versus paululum declivibus, & quæ cōjunguntur luto oblitis: in eo utrinque arida ligna vicissim recta & transversa collocantur, item in medio crassiora; quibus imponuntur plumbei panes quinque vel sex, qui centumpondia circiter sex universi pendunt: hi lignis incensis stillant plumbum, quod continenter defluit in catinum, qui in officinæ solo est: in cujus catini fundo plumbum impurum subsidet, purum supernatat; utrunq; magister cochleari haurit: sed prius purum haurire potest, ex quo æreæ laminæ crassæ superfuso efficit cancellos; posterius impurum, ex quo panem. Discrimen autem quod inter ea est dum & haurit & effundit, fluendi facilitate atque difficultate dignoscit: cancellati centumpondium pluris, in panis figuram formati, minoris venditur. Nam precium illius, precium hujus aureo nummo superat, ex cancellis quinque, quod aliis leviores sint, ligneo malleo compactis & coagmentatis formatur una massa, & ferro signatorio, in ipsam impresso, signatur. Quidam nullum in officinæ solo catinum, in quem defluat plumbum, faciunt, sed in ipso foco: ex quo magister carbonibus remotis plumbum haustum laminæ æreæ superfundit. Purgamenta verò, quæ ad ligna & carbones adhærent, collecta in fornace recoquantur.

Focus A. Catinus B. Ligna C. Panes D. Cochleare E. Ærea lamina F. Cancelli G. Ferrum signatorium H. Malleus ligneus I. Massa plumbi cancellati K. Batillum L.

Quidam

Quidam verò Lusitani ex lapillis nigris plumbum candidum in parvis fornacibus conflare solent. Utuntur autem follibus teretibus è corio factis: quibus priore parte est orbis ferreus, posteriore ligneus: in illius foramine naris est inclusa, in huius medio foramen spiritale: superius autem manubrium vel ansa, qua follis teres diductus accipit auras, compressus easdem reddit: is inter orbes habet aliquot annulos ferreos, ad quos corium sic est affixum, ut tales sinus fiant, quales videntur in his laternis chartaceis, quæ complicari possunt. Cum autem istiusmodi folles flatum vehementem non expirant, atq; tardius diducantur & comprimantur, excoctor toto die paulo plus quam dimidium plumbi candidi centum pondium conflare potest.

Fornax A. Folles B. Orbis ferreus C. Naris D. Orbis ligneus E. Foramen spiritale F. Manubrium G. Ansa H. Annuli I. Massæ plumbi candidi K.

At ferri vena, cui præcipua bonitas, excoquatur in fornace, quæ secundæ ferè similis sit: etenim focus existat altus pedes tres & dimidium, latus & longus ad pedes quinque: in cuius medio sit catinus altus pedem, latus sesquipedem. Quanquam altior vel humilior, atq; latior vel angustior esse potest, pro ut ex vena plus minusve ferri conficitur. Magistro certa venæ ferri mensura datur, sive ex ea ferrum multum sive paucum conflare possit: is operam &

laborē in hacre insumpturus primò in catinum conjiciat carbonēs, atq; ipsis
tātam ferri venam cōminutam & cum calce, aquis nondum restincta, permi-
stam inspergat, quantam batillum ferreum capit. Tum iterum ac sæpius &
carbonēs injiciat, & eis venam inspergat: & quidem usq; dum acervum cle-
menter assurgentem construat: quem tandem carbonibus incensis igni, fol-
lium, artificiosè in fistula collocatorum, flatu ad ardendum excitato, exco-
quat: quod opus perficere potest modò horis octo, modò decem, nunc ve-
rò duodecim. Ne autem ignis ardor ei faciem, ut solet, adurat, totam pileo te-
gat: cui tamen sint foramina per quæ cernere & spirare possit: ad fornacem
sit pertica, qua quoties res postulat, postulat autem cū folles nimis acrem
flatum inspirant, vel ipse venam reliquam & carbonēs adjicit, aut recremen-
ta detrahit, fores canalis, per quem aquæ defluunt in rotam, axem, qui folles
comprimit, moventem sistat, vel versari permittat: quo sanè modo ferrum
confluit, & massa pendens duo tria ve centum pondia, pro ut vena ferri fuerit
dives, poterit confici: mox magister viam recrementorum conto aperiat: quæ
cū tota defluerint, massam ferream refrigerari sinat: postea ipse & mini-
stri trudibus ferreis commotam de fornace in terram dejiciant: eamq; mar-
culis ligneis, quibus manubria sint tenuia, sed quinq; pedes longa, percutiant,
ut & recrementa, quæ adhuc ad eam adhærescunt, decutiant, ac ipsam adu-
nent simul & dilatent. Etenim si statim incudi impositam percutiet magnus
malleus ferreus, ab axis, quem versat rota, dentibus sublatus, dissipetur: at-
amen non multo post forcipibus sublata, & eidem malleo subjecta acuto fer-
ro in partes quatuor, vel quinq; vel sex, prout magna fuerit aut parva, secetur:
ex quibus in altero camini foco recoctis, & rursus incudi impositis fabri for-
mant massas quadrangulas, vomeres, canthos, sed in primis bacilla: quorum
quatuor, aut sex, aut octo pendunt quintam centumpondii partem: atque ex
his denuo varia instrumenta confici solent. Ad quancunque autem mallei per-
cussionem adolescens cochliari aquam in candens ferrum, quod formant fa-
bri, infundit: atq; hinc est quod percussiones tam magnum sonum edunt, ut
longe ab officina audiat. Massa autem de fornace, in qua ferri vena exco-
quitur, dejecta in catino remanere solet ferrum durum, & quod difficulter
ducitur: ex quo confici possunt præferrata pilorum capita, & durissima quæ-
que opera.

*Focus A. Acervus B. Via recrementorum C. Massa D.
Marcul. lignei E. Malleus F. Incus G.*

Sed

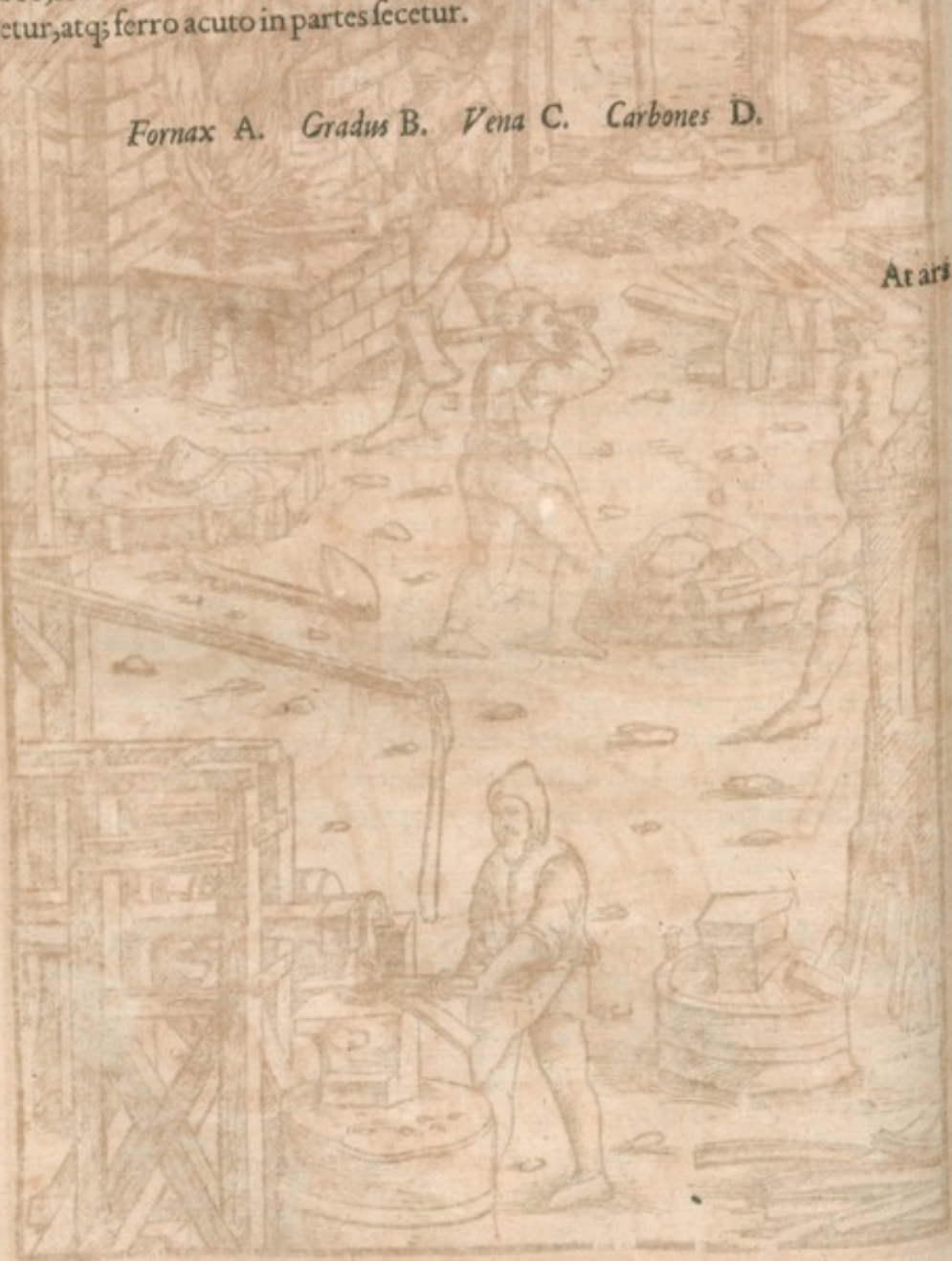

Sed ad ferri venam, quæ vel ærofa est, vel cocta, difficulter liquefcit, majore opera & acriore igni nobis opus est: etenim ejus partes, in quibus metal-

lum inest, non modo à reliquis, quæ nullum in se continent metallum, oportet secernere, & pilis siccis frangere: sed & urere, ut alia metalla atq; succos nocivos exhalent: & lavare, ut levia quæq; ab eis separentur. Excoquantur verò in fornace primæ asimili, verum multo ampliore & altiore, ut multam venam, multosq; carbones continere possit: nam partim venæ fragmentis, quæ majora nuce non sint, partim carbonibus compleatur: quas res excoctores gradibus, qui sint ad alterum latus fornacis, ascendentes injiciant. At ex tali vena modo semel, modò bis cocta conflatur ferrum, quod idoneum est ut in foco, fornacis ferrariæ recal fiat, & magno illo malleo ferreo subjectum dilatetur, atq; ferro acuto in partes secetur.

Fornax A. Gradus B. Vena C. Carbones D.

At ars hoc modo ferrum igni & additamentis perficit, & ex eo efficit aciem,
quā Græci *σιμωπα* nominant. Eligatur ferrum, quod ad liquefcendum est aptū

& præterea durum, atq; quod facile duci potest. Nam etsi ex venis, quæ ipsi cum aliis metallis communes sunt, conflatum liquecat, tamen aut molle est aut fragile. Tale verò candens primò in minutas particulas secetur, & cum lapidibus liquefcentibus comminutis permisceatur: deinde in foco fornacis ferrariæ fiat catinus ex eodem pulvere madido, ex quo fiunt catini, qui sunt ante fornaces in quibus venæ auri vel argenti excoquuntur: cujus latitudo sit ad sesquipedem, altitudo ad pedem. Folles autem sic collocentur, ut ventum medio catino per narem inspirent: tum catinus totus optimis carbonibus compleatur & circumcirca ponantur saxorum fragmenta, quæ ferri particulas & carbones superfusos coerceant: sed quamprimum carbones omnes arserint, & catinus excanduerit, folles ventum inspirent, atq; magister sensim infundat tantam ferri & lapidis liquefcentis misturam, quanta sibi infundenda videbitur: in quam, cum liquefacta fuerit, mediani quatuor ferri massas, quarum singule pendat libras triginta, imponat: & acri igni quinque vel sex horis coquat, & bacillo immisso ferrum liquatum sæpius agitet, ut ejus tenuissimam quanq; particulam massarum parva foramina combibant: quæ particulae sua vi consumunt & dilatant crassas massarum particulas: quæ molles & fermento similes fiunt. Postea magister ministro adjutus, massam unam forcipe extractam incudi imponat, ut malleus à rota vicissim sublatus & demissus ipsam dilatet: quam confestim adhuc calidam in aquam injiciat & temperet: temperatam rursus incudi imponat, eamq; eodem malleo percussam frangat: mox inspiciens fragmenta consideret, utrum aliqua ex parte ferrum adhuc appareat, an totum quodammodo sit densatum & mutatum in aciem. Deinde aliam atq; aliam massam forcipe prehensam & extractam in partes secet, tum misturam recalfaciat, & ad eam addat recentis partem: quæ & in locum illius, quam combiberunt massæ, succedit, & vires ejus, quæ reliqua fuit, reficit, & massarum particulas, rursus in catinum impositas, facit puriores: quarum quanq; ut primum excalfacta fuerit, forcipe prehensam malleo subjiciat, & in bacilli figuram formet. Quod, cum adhuc excandescit, in frigidissimam aquam profluentem, quæ prope sit, injiciat: quomodo repente densatum in meram aciem vertitur: quæ ferro est multo durior & candidior.

Catinus A. Folles B. Forcipes C. Malleus D. Flumen E.

Reliquo

Reliquorum aut metallorū venæ in fornacib. nō excoquūtur, sed argēti vi-
vi, ut etiā stibii, in ollis: plumbi cinerei, in canalibus. Sed primò dicā de argēto

vivo : id in lacunis , in quas ex venis fibrisq; confluit , repertum colligatur : aceto faleq; purgetur : in linteum lino xylyno contextum , vel in alutam infundatur : per quam complicatam & compressam argentum vivum penetrans purum in ollam vel patinam subjectam delabitur . Vena verò argenti vivi in ollis excoquitur binis vel singulis : si in binis , superiores figura non multum dissimiles sunt vitreis ampullis , in quas urinæ , medicis inspectandæ , infundi solent : continuo tamen recta sursum versus angustiores . Inferiores verò similes sunt catillis , in quibus viri vel mulieres caseos conficiunt : sed utræque utrisq; majores . Inferiores usq; ad margines in terra vel arena , vel cinere defodere oportet , in superiores venam in particulas fractam injicere , eaq; completas obturare musco , & inversas in ora inferiorum imponere , qua conjunguntur oblinire luto , ne argentū vivum , quod in eas confugit , exhalet . Quamquam sunt qui , propterea quod defossæ sint , nihil tale metuentes eas non oblinunt : quiq; gloriantur se non minus argenti vivi pondus conficere quam eos qui ipsas oblinunt : veruntamen oblitæ luto ab exhalando magis tute sunt : quo sanè modo septingenta ollarum paria in solo vel foco collocantur , & undique mistura , quæ constat ex pulvere terræ comminutæ , & à carbonibus resoluto , circumfundantur , ut ex ea superiores palmum modo extent : ad utrumque foci latus saxa prius posita sint , eisq; superimposita tigna , quibus operarii longa ligna injiciant transversa . Et si verò ligna non attingunt ollas , acris tamè ignis ardor eas calfaciens argentum vivum caloris impatiens per muscum in ollas inferiores defluere cogit . Nam si vena excoquitur in superioribus ollis , de eis , quæ datur exitus , fugit in inferiores : si contra in inferioribus , fertur in superiores , vel in opercula , quæ simul cum vasis cucurbitinis ollarum superiorum locum obtinent . Sed ollæ , ne vitium faciant , ex optima argilla fingantur : si enim vitium fecerint , argentum vivum ex eis unà cum fumo evolat : qui si magna dulcedine odoratum commoverit , id ipsum consumi significat . Quoniam verò is dentes mobiles efficit , excoctores & cæteri astantes hujus mali admoniti terga obvertunt in ventos , qui fumum in contrariam partem pellunt . Etenim officina circa frontem atq; latera patere , & ventis exposita esse debet : tales autem ollæ , si ex ære caldario factæ fuerint , in longum tempus in igni poterunt durare . Hæc ratio venæ argenti vivi excoquendæ plurimis est usitata .

Focus ardens A. Ligna B. Focus non ardens in quo ollæ sunt collocatæ C. Saxa D. Ollarum ordines E. Ollæ superiores F. Ollæ inferiores G.

Simili modo stibii vena, si reliquorum metallorum expers fuerit, excoquitur in superioribus ollis: quæ duplo sunt majores quàm inferiores. Sed quantæ illæ fuerunt, ex panibus cognoscitur: quibus non omnibus in locis idem est pondus: nam alibi conficiuntur pendentes sex libras, alibi decem, alibi viginti: cum excoctor in eo labore operam consumpserit, ignem aqua restinguit: opercula de ollis removet: circum & super eas terram, cum cinere permistam, conjicit: panes, ubi refrigerati fuerint, ex ollis eximit. Altera vero venæ argenti vivi excoquendæ ratio hæc est. Ollæ ventrosæ in superiorem fornacis quadrangulæ partem patentem impositæ, vena comminuta complentur, atq; operculis, quibus singulis ejus tintinabuli, quod vulgus campanam nominat, figura est ac naris oblonga, teguntur & oblinuntur: singula vasa fictilia, quæ parva sunt, & in cucurbitæ figuram formata, binas nares recipiunt, itemq; oblinuntur: mox aridis lignis in inferiore fornacis parte collocatis, & accensis vena coquitur, donec omne argentum vivum in operculum, quod superioris ollæ loco est, feratur: id deinde ex naribus defluens, vasa fictilia cucurbitina recipiunt.

Ollæ A. Opercula B. Naris C. Vasa fictilia cucurbitina D.

Alii

Alii conclave concameratum extruunt: cuius solum pavimentatum faciunt medium versus concavum, & in muro ejusdem conclavis crasso fornaces, quarum ora, per quæ in eas ligna imponantur, exteriore ipsius muri parte sunt: fornacibus ollas superponunt, & eas vena comminuta complent: circa verò ollas sic fornaces undiq; lateribus luto conglutinatis claudunt, ut nullus fumus eluctari possit: sed eum totum cujusq; fornacis os emittat. Deinde inter testudinem & pavimentum collocant arbores virides: tunc ostium claudunt, & fenestellas specularibus obducunt, atq; sic undiq; musco & limo obturant, ut conclave nullum argentum vivum exhalare possit: postea lignis accensis venam coquunt: quæ tandem exodat argentum vivum: quod caloris impatiens, frigoris amans in arborum folia, quibus refrigeratoria vis est, fertur. Excoctor, cum opus perfecit, ignem restinguit, & omnibus refrigeratis ostium & fenestellas recludit, atq; colligit argentum: quod, quia grave, magnam partem sua sponte ex arboribus decidit: & in concavam soli partem confluit: at tamen si totum non deciderit arboribus commotis decidet.

Conclave A. Ostium B. Fenestella C. Orafor-
nacum D. Fornax qualis in conclavi E. Olla F.

Quarta ratio venæ argenti vivi excoquendæ ita se habet. Olla major super tripodem statuta, completur vena comminuta : cui superfunditur arena vel cinis duos digitos crassus, & tunditur : mox hujus ollæ ori alterius ollæ minoris os imponitur, & luto obturatur, ne spiritum emittat : vena igni cocta exhalat argentum vivum : quod per arenam vel cinerem penetrans, fertur in ollam superiorem : ubi in guttas concrescens, recidit in arenam vel cinerem : quo lavato, argentum vivum colligitur.

Olla major A. Minor B. Tripus C. Väs in quo lavatur arena D.

Quinta

Quinta ratio est quartæ non multum dissimilis: etenim in locum ollarum olle, sive vasa item fictilia reponuntur: quorum fundum est angustum, os amplum: ea ferè complentur vena comminuta: cui similiter superfunditur cinis duos digitos crassus & tunditur. Vasa verò teguntur operculis digitorum crassis, & interius spuma argenti liquata obductis: quibus lapis gravis superponitur: vasa in fornace collocantur: in quibus vena cocta simili modo exhalat argentum vivum: quod fugiens calorem fertur in operculum: ubi congelatum recidit in cinerem: quo item lavato argentum vivum colligitur.

Olle A. Opercula B. Lapides C. Fornax D.

His quinque rationibus argentum uiuum confici potest: quarum nulla spernenda & repudianda est: veruntamen, si fodina magnam venæ copiam supeditat, prima est expeditissima & utilissima: quod multa vena simul sine magno impendio excoqui possit. At plumbum cinereum ex sui generis venis argenti expertibus, conflatur variis modis. Primo fovea in solo sicco foditur, & pulvere carbonum injecto pilis tunditur: deinde carbonibus candentibus siccat: mox foveæ ligna fagina lata & arida superponuntur: atque in ea plumbi cinerei vena conijcitur: quamprimum autem ligna incensa arserint, vena excalfacta stillat plumbo in foveam defluente: cujus panis refrigeratus ex ea eximitur: quoniam verò lignis igni adustis sæpe carbones, interdum recrementa decidunt in plumbum, quod fovea concepit, & ipsum faciunt impurum, rursus liquefaciendum est in aliquo catino, ut panis purus fieri possit: quam rem nonnulli considerantes foveam in declivi loco fodiunt, & sub eo catinum, in quem plumbum ex fovea statim effluens manet purum: atque inde cochliari haustum infundunt in ferreos catillos luto interius oblitos, & ex eo conficiunt panes. Talem autem foveam planis lapidibus sternunt, eorumque commissuris, ne liquidum plumbum sorbeât, lutum cum pulvere, & carbonibus comminutis facto, permistum illinunt. Alii venam in canales, è piceastris factos, & loco declivi positos, cum lenis ventus flaverit, injiciunt, & lignis parvis superimpositis & incensis coquunt: quo modo plumbum cinereum liquatum ex canalibus defluit in subjectam foveam. Recrementa verò, sive lapides, croceo colore in eis, ut etiam in lignis latis foveæ su-

perpositis, remanent: qui ipsi quoq; divenduntur.

Fovea cui ligna superposita sunt A. Catinus B. Cochliare C. Catinus fer-
reus D. Panes E. Iuanis fovea lapidibus strata F. Canales G. Fo-
vea canalibus subjectæ H. Ligna parva canalibus superposita I. Ventus K.

Alii venam in ferreis catillis excoquunt hoc modo. Arida, & quidem exigua, ligna in lateres circiter sesquipedem inter se distantes vicissim recta & transversa imponunt & incendunt: ad quæ apponunt catillos ferreos luto interius oblitos, & vena fracta plenos. Itaq; cum ventus acris ignis flammam perfert in catillos, tunc vena stillat plumbo: quod ut confluere possit, vena forcipe agitur: quàm primum autem conjiciunt eam omne plumbum exudasse, catillos forcipe prehendentes auferunt, & plumbum in vacuos catillos effundunt: atq; sic ex multo unâ confuso panes efficiunt. Alii venam, cum qua cadmia non est mista, excoquunt in fornace ferrariæ simillima: in cujus focea catinum ex terra comminuta, & cum pulvere carbonum permista faciunt: atque in eum conjiciunt venam fractam, vel ejus ramenta lotura collecta, ex quibus plus plumbi conficitur: si venam, eam unâ cum carbonibus & parvis lignis aridis excoquunt: si ramenta, cum carbonibus tantum: utranq; verò materiam, leni folliū flatu. Catino est canaliculus, per quē liquidum plumbum defluit in catinum subiectum, atq; ex eo fit panis.

*Ligna A. Lateres B. Catilli C. Fornax D. Catinus E.
Canaliculus F Catinus subiectus G.*

Alii in tumulo, è fodinis egesto, & ventis exposito focum construunt, altum pedem, latum pedes tres, longum quatuor & dimidium: eumque qua-

tuor asserum complexu coercent & continēt, atq; totum luto crasso superius obducunt: in hunc primo imponunt arida & parva piceastri ligna, deinde super ea venam fractam injiciunt: tum ei superimponunt ligna, & quò spirat ventus, incendunt: quo modo vena stillat plumbo: lignis igni consumptis cineres & carbones deverrunt. Guttas verò plumbi, quæ ceciderunt in focum & jam frigore concreverunt, forcipe exemptas in alveum conjiciunt, atq; ex liquidis in catino ferreo panem conficiunt.

*Focus in quo vena excoquitur A. Focus in quo plumbi guttæ jacent B.
Forceps C. Alveus D. Ventus E.*

Alii deniq; capsam longam pedes octo, latam quatuor, altam duos, totam ferè arena complent & lateribus sternunt, atq; sic focum efficiunt. Capsa in medio habet ligneum codacem, qui versatur in forma duorum tignorum inter se transversorum: ea sunt dura, crassa, in terra defossa, utrinq; perforata: in quæ foramina pali cuneati adiguntur, ut tigna immobilia maneant: capsâ circumagi & in ventum, ex quacunq; cœli parte flantem, obverti possit. In tali foco locant ferream cratem, tam longam & latam quàm ipse est, altam verò dodrantem: cui pedes sex sunt, bacilla autem transversatam multa ut ferè contigua sint: crati ligna tedæ imponunt, & super ea venæ fragmenta: super quæ rursus ligna tedæ, his accensis venam excoquunt: cujus plumbum cinereu, quo stillat, quia minimè comburitur, hæc excoquendi ratio utilissima est: nam

est: nam plumbum per cratem in focum destillat, reliquiae simul cum carbonibus in ea remanent. Opere semel perfecto excoctores cratem pertica de foco deponentes evertunt, atq; reliquias accumulunt. Scopis verò plumbum cinereum converrentes in alveum colligunt: & ex eo, in catillis ferreis colliquefacto, panes conficiunt: quos, quamprimum refrixerint furca bicorni, cuius alterum cornu rursus est bicornne, subvertunt, ut panes ex eis excidant: atq; subinde ad eundem laborem redeunt.

Capsa A. Codax B. Ligna inter se transversa C. Crates D. Eius pedes E. Ligna ardentia F. Pertica G. Catillus in quo plumbum cinereum colliquefit H. Catilli I. Panes K. Furca L. Scopae M.

Dere Metallica Libri IX. FINIS.

GEORGII AGRICOLA

LAE DE RE METALLICA

LIBER DECIMUS.

QUONIAM nono libro venarum excoquendarum & metallorum conficiendorum rationem explicavi, consequens est ut explicem, quomodo metallum preciosum à vili, vel contrà vile à preciso secernatur: sæpius enim duo metalla, rarius plura ex una eademque vena conflare solent. Naturaliter autem potissimum auri quædam portio inest in argento & in ære: argenti quædam in auro, in ære, in plumbo nigro, in ferro: æris aliqua in auro, in argento, in plumbo nigro, in ferro: plumbi nigri aliqua in argento: ferri denique quædam in ære. Sed ordiatur ab auro: id ab argento, vel hoc etiam ab illo, seu natura, seu ars permiscuerit ea, separatur aqua valenti, & pulvere, qui ferè ex iisdem rebus, ex quibus aqua, constat. Verùm, ut hic etiam ordinem conservem, dicam primò de compositionibus rerum, ex quibus aqua illa conficitur: deinde de conficiendi ratione: tum de modo, quo aurum secernitur ab argento, vel argentum ab auro. In omnibus autem ferè compositionibus inest atramentum futorium vel alumen, quod sola per se, magis tamen cum halinitro conjuncta valeant ad separandum argentum ab auro; cùm cæteræ res, ut eis adjumento sint, solæ sua vi, suaque natura ea metalla secernere non possunt: sed vix multæ conjunctæ. Verùm cùm plures compositiones existant, aliquas subjiciam. In prima quidem, cujus usus communis est & vulgaris, est atramenti futorii libra & tantundem salis ac aquæ fontanæ triens. Secunda habet atramenti futorii libras duas, halinitri unam, tantum aquæ fontanæ, vel fluvialis pondus, quantum atramenti futorii, dum ignis vi in pulverem resolveretur, periiit. Tertia constat ex atramenti futorii libris quatuor, halinitri duabus & dimidia, aluminis sēlibra, aquæ fontanæ sesquilibra. Quarta ex atramenti futorii libris duabus, halinitri totidem libris, aluminis quadrante, aquæ fontanæ dodrante. Quinta ex halinitri libra, aluminis libris tribus, lateris comminuti sēlibra, aquæ fontanæ dodrante. Sexta ex atramenti futorii libris quatuor, halinitri tribus, aluminis una, lapidis, qui in fornaces ardentes coniectus facile igni liquefcit, tertii generis item una, aquæ fontanæ sesquilibra. Septima fit ex atramenti futorii libris duabus, halinitri sesquilibra, aluminis sēlibra, lapidis, qui in fornaces ardentes coniectus facile igni liquefcit, tertii generis libra, aquæ fontanæ dextante. Octava conficitur ex atramenti futorii libris duabus, halinitri totidem libris, aluminis sesquilibra, fecis aquarum, quæ aurum ab argento secernunt, libra: ad singulas autem libras affunditur aquæ putidæ sextans. In nona insunt laterum coctorum librae duæ, atramenti futorii una, halinitri item una, salis tantum, quantum manu comprehendi potest, aquæ fontanæ dodrans. Decima sola caret atramento futorio & alumine: Habet verò

verò halinitri libras tres, lapidis, qui in fornaces ardentes coniectus facile igni liquefcit tertii generis duas, æruginis, stibii, scobis ferri elimatæ, amianti, singulorum selibram, aquæ fontanæ libram & sextantem. Atramentum autem sutorium, ex quo hæ aquæ confici solent, omne prius resolvatur in pulverem hoc modo. Ipsum injiciatur in catinum fictilem interius spuma argenti obductum, & coquatur donec liquefcit; tum filo æreo agitetur: postea refrigeratum teratur in pulverem: eodem modo halinitrum vi ignis liquatum & refrigeratum conteratur in pulverem: quin alumen: quod tamen quidam bractææ ferreæ impositum urunt, ac in pulverem resoluunt. Quamquam autem omnes illæ aquæ auri etiam ramentum vel pulverem separât à spurcicia, tamen sunt quædam compositiones, quæ singularem vim habent: earum prima constat ex æruginis libra, atramenti sutorii dodrante. Ad singulas verò libras affunditur aquæ fontanæ vel fluvialis sextans: de qua re, ad omnes compositiones pertinente, semel dixisse satis est. Altera compositio conficitur ex auripigmenti facticii, atramenti sutorii calcis, aluminis, cineris qua lanarum infectores utitur singulorum libra, æruginis quadrante, stibii selcuntia. Tertia ex atramenti sutorii libris tribus, halinitri una, amianti selibra, lateris cocti item selibra. Quarta ex halinitri libra, aluminis item libra, salis ammoniaci selibra. Fornax autem, in qua valens aqua conficitur, latericia sit & quadrangula, longa quidem & lata pedes duos, alta totidem pedes & semissem præterea. Laminis verò ferreis, quas sustineant bacilla ferrea, tegatur. Hæ laminæ superius luto obductæ in medio eorum loco habeant tantum foramen rotundum, quantum capere possit catinum fictilem, in quo ampulla vitrea collocatur: & ab utroque ejus foraminis latere bina foramina spiritalia, quæ parva sint & similiter rotunda: infima fornacis pars, ubi ad altitudinem palmi assurrexit, rursus laminas habeat ferreas, quas item bacilla ferrea sustineant, ut ipsæ laminæ carbones ardentes: post à fronte media habeat os, ignis in fornacem injiciendi causa factum, altum atq; latum semipedem, atq; superius rotundum: sub quo sit os spiritale. In catinum autem fictilem, in foramen collocatum, injiciatur arena pura: cujus altitudo sit ad digitum transversum: in quam ampulla vitrea imponatur tam altè quàm est obducta luto. Etenim ejus parti paulò plus quàm quartæ, & quidem infimæ lutum ferè liquidum octies aut decies vix cultelli crassitudine illinitur, & toties rursus exiccatur, ut ejus luti crassitudo sit ad pollicem transversum: ejusmodi lutum cum pilis & lino xyliño, vel floccis à panno abrafis, & sale, ne rimis fatiscat, permistum sit, & bacillo ferreo sæpius verberatum. Tam autem multæ res, ex quibus compositio constat, in ampullam non concludantur ut prorsus plena fiat, ne non excoctæ ferantur ad operculum: id item vitreum cum ampulla linteolis, farina triticea, ovi albumine & aqua madefacta, illitis arctissime jungatur: & ea parte eis lutum, quod careat sale, illinatur. Simili modo naris operculi cum altera ampulla vitrea, quæ aquam, qua ipsa stillat, recipit, linteolis jungatur, & ea parte luto obducatur. Attamen admodum tenuis clavus ferreus, vel cuneolus ligneus, paulo crassior acu, inter utramq; figatur, ut quoties ad hanc destillandi rationem artificii opus fuerit aura, extrahi possit. Ea verò opus est cum halitus valentissimi nimis feruntur ad superiora. Quatuor etiam fora-

mina spiritalia, quæ superius, ut dixi, esse debent, ad latera magni foraminis, in quo ampulla collocatur, luto ocludantur. His autem omnibus ritè factis res in ampullam conjectæ usq; eò carbonibus ardentibus paulatim coquatur, dum ipsæ vaporem exhalare cœperint, & ampulla sudore manare videatur. Sed cum jam ea propter humorem sublatum rubescit, & operculi naris aqua stillat, summam operam dare oportet, ne una gutta cadat citius quam quinque; horologii momenta præterierint, seu potius tot soni, cum ejus tintinabulum pulsatur, auditi fuerint, tardius quàm decem: etenim si citius ceciderit, vitra rumpuntur: si tardius, susceptum munus certo, definitoq; tempore, hoc est, quatuor & viginti horarum spacio, non perficitur: quorum alterum ne fiat carbonēs partim ferramento vulsellæ simili extrahantur: alterum ut fieri possit, parvula & arida ligna querna carbonibus supraponantur: atq; res in ampullam conjectæ acriori igni coquantur: superioribus etiam foraminibus spiritalibus, si res postulaverit, reclusis. Quamprimum autem destillaverint guttæ ampulla vitrea, quæ eas recipit, linteo aquis madefacto tegatur, ut halitus valentissimos, qui sursum feruntur, reperiatur: sed cum rebus excoctis ampulla, in quam conjectæ fuerunt, humore albescit, acriori igni coquatur, usq; dum omnes guttæ destillaverint: posteaquam fornax refrigerata fuerit, aqua coletur & infundatur in parvam vitream ampullam: atq; in eandem injiciatur dimidia argenti drachma: quod dissolutum aquam turbidam efficit liquidam: quæ in ampullam, omnem reliquam aquam continentem, infundatur: & quamprimum feces in fundo relederint, aquis effusis auferantur: aquæ verò ad usum reserventur.

*Fornax A. Ejus foramen rotundum B. Foramina spiritalia C.
 Os fornacis D. Os spiritale sub eo E. Catinus F. Ampulla G.
 Operculum H. Ejus naris I. Altera ampulla K. Corbis in qua
 hæc, ne frangatur, collocari solet L.*

At aurum

At aurum ab argento hac ratione secernitur. Temperatura primum adjecto plumbo coquatur in catino cinereo usq; dum omne plumbum exhalet, atq; ejus bes erit tantummodo drachmas quinq; , aut summum sex, in se cōtineat: nam si plus æris in ipsa fuerit, argentum ab auro separatum mox rursus cum eo conjungitur: tale argentum, in quo aurum inest, liquatum vel formetur in globulos bacillo inferius diffisso agitatum, vel in canaliculum ferreum infundatur, & ex refrigerato efficiatur tenuis bractea. Quoniam verò ratio faciendi globulos ex auro argenteo acriorem curam & diligentiam quam ex aliis metallis desiderat, eam nunc paucis exponam: id primo conjiciendum est in catinum: qui deinde operculo tegendus & imponendus est in alterum catinum fictilem, modicum cinerem continentem: tum ita sunt in fornace collocandi, ut ignis, flatu follis, inspirari possit. Postea eis carbones circumdandi sunt: hisq; , ne cadant, lapides vel lateres: mox catino superiori carbones injiciendi sunt, & eis prunæ superinjiciendæ: quibus rursus carbones, ut catinus undiq; eis circumdetur & contegatur: quem sinere oportet semihora, vel paulo longiore spacio carbonibus candentibus calefieri: & providere, ne deficientibus iisdem refrigescat: posthæc per follis narem flatus inspirandus est, ut aurum incipiat liquefcere: mox versandum, & experimento rapto considerandum an liquatum sit. Si fuerit liquatum, additamento ad ipsum adjecto, catinum rursus confestim operculare convenit, ne id exhalet: &

let: & simul coquere tantulo temporis spacio, quantulo quis quindecim passus ambulare possit: tum catillo forcipe prehensio hauriendum est aurum, & in vas oblongum, quod aquam frigidissimam contineat, ex alto infundendum paulatim, ne globuli nimis crassi fiant: quanto enim magis fuerint inanes & tenues, minus rotundi, tanto magis sunt idonei: qua de causa bacillo, ab imo ad medium in quatuor partes scisso, aqua sæpius est commovenda. Sed bractea secetur in particulas & injiciatur, ut etiam globuli argentei, in ampullam vitream; & tanta aqua eis affusa, quanta & digiti altitudinem superet argentum, ampulla tegatur vesica, vel linteo incerato ne exhalet; mox calefiat, donec argentum dissolvatur; cuius rei signum est aqua ebulliens. Residet autem in fundo aurum colore nigricans, argētum cum aqua permistum supernatat; quam alii effundunt in catinum æreum, & ei affundunt frigidam, quæ argentum statim congelat; id aqua effusa exemptum siccant; siccatum coquit in catino fictili donec liquefcat; liquatū infundunt in canaliculū ferreū. Aurum verò, quod in ampulla remansit, eluunt calida, colant, siccant, cum pauca chrysocola, quam boracem vocant, in catino coquunt; liquatum item infundunt in canaliculum ferreum. Alii in ampullam, quæ continet aurum & argentum, & aquam, quæ eam separavit, calidam illius valentis duplam vel triplam infundunt, & in eandem ampullam, vel in catinum, in quem omnia effusa fuerint, conjiciunt bracteolas plumbi nigri & æris; quo modo aurum ad plumbum, argentum ad æs adhærescit; atq; seorsum plumbum ab auro, seorsum æs ab argento separant in catino cinereo. Sed neutra ratio nobis probatur, quod aqua, aurum ab argento separans, pereat, cum rursus usui esse possit. Itaq; ampulla vitrea interius in fundo in metulam assurgens, exterius luto inferiore parte, ut supra dixi, obducatur, & in eam injiciatur argentum, quod pendat Romanas libras tres & dimidiam: atque aqua, quæ alterum ab altero secernat, infundatur & imponatur in arenam, quam catinus fictilis aut capsula continet: leniq; igni primò calefiat. Ne verò exhalet aquam, ejus superiori extremitati undiq; lutum illinatur, & tegatur operculo vitreo: cuius nari subijciatur altera ampulla, quæ guttas destillantes recipiat: ea similiter in capsula, quæ contineat arenam, collocetur. Coctum autem rubescit: sed cum rubor amplius non apparuerit, ampulla ex catino vel capsula exempta moveatur: quò motu aqua incallescens iterum rubescit. Quod si bis aut ter factum fuerit, anteaquam alia aqua affundatur, & opus citius perficitur, & aqua minus multa consumitur. Sed cum prima omnis destillaverit, in ampullam injiciatur tantum argentum, quantum prius: nam si tam multum semel fuerit injectum, aurum ab eo difficulter secernitur: atq; infundatur altera aqua, sed calefacta: ut ipsa & ampulla pariter caleant, utq; hæc frigore non dissiliat: quæ quoque, si vento frigido affletur, dissilire solet: deinde tertia aqua infundatur: atque etiam, si res hoc postulaverit, quarta, hoc est aqua alia atq; alia infundatur, donec lateris cocti color auro insederit. Artifici autem sint in promptu duæ aquæ, quarum una sit altera valentior. Efficacior primò utatur, deinde minus potente, postremò rursus valentiore. Sed cum jam fulvus color fuerit auro, aqua fontana affusa subditis ignibus effervescat: quater eadem abluatur: usq; eò coquatur in catino dum liquefcat: aquæ, quibus abluitur aurum, re-

rum, reponantur, in eis enim paululum argenti inest: qua de re in ampullam infusæ coquantur: sed guttas prius destillantes altera ampulla recipiat, altera eas quæ posterius excidunt, cum scilicet operculum rubescere incœperit: hæc aqua ad experiendum aurum utilis est, illa ad abluendum: prior etiam rebus, ex quibus aqua illa valens conficitur, affundi potest. Verum aqua cum argento permixta, quæ primò destillavit, in ampullam inferius latam infusa eodem modo coquatur, ut ab argento separari possit: cuius superiori extremitati item lutū illinatur, & tegatur operculo. Quod si aqua adeò multa fuerit ut feratur ad superiora, vel injiciatur pastillus unus & alter ex eis qui constant ex sapone, in tenues particulas secto, & arida vini fece in pulverem contrita, atq; simul in olla leni igni coctis & commistis: vel argentum commoveatur virgula corylo defecta & inferius diffusa, utroq; moda aqua effervesceat & paulo post rursus residet. Sed cum jam halitus valentissimi apparent, aqua olei speciem offert, operculum rubescit: ne verò halitus expirent, ampulla & operculum ea parte, qua eorum oræ inter se cōmittuntur, tuto prorsus obducantur, & aqua continenter acriore igni coquatur: tot demum carbones in fornacem imponentur, quot ardentes catinum attingant: sed quàm primum omnis aqua destillaverit, & solum argentum ignis calore siccatum, in ampulla remanserit, ea eximatur: decutiatur argentum: injiciatur in catinum fictilem: coquatur donec liquecat: filo ferreo inferius recurvato extrahatur vitrum liquatum, ex argento conficiatur panis: at vitrum ex catino extractum teratur in pulverem: addatur spuma argenti, fex vini sicca, vitricrementum, halinitrum, & in catino fictili coquatur: massula, quæ residebit, in catinū cinereum translata recoquatur. Sed si argentum non satis ignis calore fuerit siccatum, id, quod suprema ampullæ pars continet, nigrum videtur: quod liquatum, cōburitur. Quocirca ampulla luto, quo est inferius obducta, ablato reponatur in catinum, & recoquatur usq; ad eum finem, dum nullus nigror appareat. Quinetiam si priori aquæ altera, item cum argento permixta, affundenda fuerit, affundatur priusquam halitus valentissimi appareant, aqua olei speciem offerat, operculum rubescat: nam qui postea aqua affuderit, damnum faciet: quod aqua soleat exilire, vitrum dissilire. Quod si ampulla, dum aurum ab argento, aut ab hac aqua secernitur, dissiliat, & aquam vel arena, vel lutum, vel lateres combibant, sine ulla mora prunis ex fornace exemptis ignis restinguatur: arena & lateres comminuti conjiciantur in ahenum, & eis affundatur calida, atq; duodecim horarum spacio reponatur: post aqua in linteum, lini xylini contextu factum, infusa coletur: id, quia continet argentum, solis vel ignis calore siccatum conjiciatur in catinum fictilem, & coquatur, donec argentum liquecat: quod effundatur in canaliculum ferreum. Aqua verò colata infundatur in ampullam, & ab argento, cuius exigua quædam portio in ea inest, separetur: sed arena cum spuma argenti, vitricremento, arida vini fece, halinitro, sale misceatur, & in catino fictili coquatur: quo modo massula in fundo residebit: quæ in catinum cinereum translata recoquatur, ut plumbum ab argento separetur: sed lutum adjecto plumbo, coquatur in catino fictili, deinde recoquatur in cinereo. At argentum separamus ab auro eadē ratione, qua id ipsū experimur: etenim primò iccirco at-

ritur

ritur coticulæ ut sciri possit quota argenti portio insit in eo. Deinde ad aurum argentosum adjicitur tantum argenti, cujus bes solum semunciam, vel semunciam & sicilicum æris in se continet, quantum adjicere oportet: atque addito plumbo coquuntur in catino cinereo usq; dum ipsum & æs exhalent: tum auri mistura cum argento dilatatur, & fistulæ ex bracteis fiunt: quæ conjiciuntur in ampullam vitream, ac eis affunduntur aquæ valentes duæ vel tres: fistulæ quæ supersunt, prorsus puræ existunt, unis tantummodo quaternis siliquis exceptis, quæ argenteæ sunt: tantum enim argentum in unoquoque auri besse remanet.

Ampullæ in catinis collocatæ A. Ampulla collocata inter bacilla ferrea recte statuta B. Ampullæ in arena, quam capsæ continet, collocatæ: quarum operculis existunt nares ex ipsis recte pertinentes in subiectas ampullas C. Ampullæ item in arena, quam capsæ continet collocatæ: quarum operculis existunt nares ex ipsis transverse pertinentes in subiectas ampullas D. Alteræ ampullæ, aquam destillantem recipientes, etiam in arena, quam capsæ inferiores continent, collocatæ E. Tripus ferreus, in quo ampulla, cum exigua auri particula ab argento non multo est separanda, solet collocari F. Catinus G.

Sed quia magna impensa facienda est in talem secretionem illorum metallorum

lorum, qualem exposui, & cum aqua valens conficitur, noctu manendum in vigilia: atque omnino in hac re multa opera, summaq; cura ponenda, à viris solertibus altera secernendi ratio invēta est minus sumptuosa, minus operosa minus, si incuria errorem attulerit, damnosa. Ea verò dividitur tripartitò. Etenim una sulfure perficitur, altera stibio, tertia aliqua compositione, quæ ex his aliisq; rebus constat. Primò autem argentum, in quo inest aliqua auri portio, solum in catino liquefactum redigatur in globulos: quot verò globulorum libræ fuerint, totidem sint sulfuris, ignem non experti, sextantes & sicilici: sed id comminutum globulis madefactis inspergatur: deinde conjiciatur in ollam fictilem novam, quatuor sextariorum capacem, aut in plures, si globulorum copia extiterit. Olla repleta operculo item fictili tegatur & oblinatur, atq; imponatur in ignem circularem: qui sesquipedem ideo ab olla undique distet, ut sulfur argento tantum admisceatur, non liquatum destillet: tum aperiatur olla, globuliq; nigrore infecti eximantur: post in catinum fictilem injiciantur talium globulorum libræ tres & triginta, si tot librarum capacitas fuerit. Quot autem libras globuli argentei, priusquam eis inspergeretur sulfur, pendebant, totidem æreorum globulorum sextantes & sicilici appendantur, si quæq; libra dodrantem argenti & quadrantem æris in se contineat: vel dodrantem & semunciam argenti, sextantem & semunciam æris. Si verò dextantem argenti, & sextantem æris, vel dextantem & semunciam argenti, sesquunciam æris appendantur globulorum æreorum quadrantes: si deuncem argenti, unciam æris: ves deuncem & semunciam argenti, semunciam æris appendantur totidem globulorum æreorum quadrantes & semunciae atq; sicilici: si deniq; argentum purum fuerit, totidem globulorum æreorum trientes & semunciae appendantur: sed dimidia eorum globulorum æreorum pars, mox adjiciatur ad globulos argenteos nigrore infectos. Catinum autem statim operculare & oblinire, & in fornacem, quæ foraminibus vento inspiratur, imponere convenit: quamprimum verò argentum liquefactum fuerit, aperiatur catinus, & in eum injiciatur cochlear cumulatam reliquorum globulorum æreorum, itemq; cochlear cumulatam pulveris, qui habet pares portiones spumæ argenti, globulorum plumbeorum, salis, recrementorum vitri: atq; catinus rursus operculo tegatur: qui globuli ærei cum liquati fuerint, alii injiciantur cum pulvere, usq; dum omnes injecti fuerint: tum de catino pauca mistura, non tamen aurea massula quæ in ejus fundo residet, catillo hausta effundatur, ipsiusq; drachma conjiciatur in quenq; catillum cinereum, qui plumbi liquefacti unciam in se continet: nam plures sint: quomodo dimidia argenti drachma conficitur. Quam primum autem plumbum & æs ab argento separata fuerint, ejus triens injiciatur in ampullam vitream, & affundatur aqua valens: eo enim modo percipitur, an sulfur aurum omne secreverit ab argento necne. At si quis scire voluerit, quantula auri massula in catini fundo resideat, is filo ferreo crasso cretam aquis madefactam illinat: cum ea siccata fuerit, filum rectè demittat in catinum: quod tam alte, quam alta est auri massula, remanet cæcidum: reliquam ejus partem mistura nigrore inficit: quæ ad filum, ni cito retrahatur, adhærescit. Itaq; si extracto filo aurum visum fuerit, ab argento satis esse secretum, mistura effusa auri massula

ē catino eximatur, & ex ea in aliquo loco puro decutiatur mistura: nam dissilire solet. Ipsa verò massula redigatur in globulos: atque hi quot libras auri pendunt, totidem comminuti sulfuris, itemq; globulorum æreorum quadrantes appendantur, & omnia simul conjiciantur in catinum fictilem, non in ollam: cum jam liquefcunt, ut aurum citius in catini fundo resideat, adjiciatur pulvis, de quo proxime dixi. Quanquam autē in tali mistura æris & argenti, minutissime auri particulae quasi quædā scintillæ apparent, tamen, si omnes, quæ in libra insunt, nummulum simplū non pendunt, satis bene sulfur secevit aurum ab argento: si verò nummulū pendunt aut plus, mistura rursus injiciatur in catinum fictilem: ad quam sulfur adjicere non convenit, sed tantummodo paucum æs & pulverem: quo modo iterum auri massula residebit in fundo: quæ cum altera massula auri non divite conjungatur: sed cum aurum ab argenti libris sex & sexaginta secernitur, argentiq; & æris, & sulfuris mistura sit, quæ pendit libras centum triginta duas, ad æs separandum ab argento nobis opus est plumbi libris plus minus quingentis: cum quibus mistura in secundis fornacibus coquitur. Panes ex eis conflati in tertias fornaces imponantur, ut plumbum, quod paululum argenti in se continet, ab ære separatum rursus usui sit: quinetiam catini & eorum opercula contundantur, laventur, sedimen unā cum spuma argenti & molybdæna coquatur. Qui autem ista ratione omne argentum ab auro separare volunt, hi unam auri, tres argenti portiones relinquunt: misturam in globulos redigunt: eos in ampullam conjiciunt: aqua valenti affusa aurum ab argento secernunt: quam rationem libro septimo explicavi. Quinetiam si sulfur ex lixivio, quo conficitur sal artificiosus, tam valido, ut ovum injectum supernatet, coctum usque dum fumum non emittat, & ardenti carboni impositum liquefcant, conjiciatur in argentum liquefactum, ab eo aurum secernit.

Olla A. Ignis circularis B. Catinus C. Ejus operculum D.
Olla operculum E. Fornax F. Filum ferreum G.

At stibio

At stibio sic argentum ab auro separetur. Si in besse auri fuerint argenti septem, vel sex, vel quinq; binæ sextulæ, ad unam auri partem adjiciantur tres stibii partes: sed ne stibium consumat aurum in catino fictili ignescente coquatur cum ære: quod si aurum aliquam æris portionem in se continet, ad stibii bessem adjiciatur æris sicilicus: si nullam, semuncia: nam æs stibio ad aurum ab argento separandum est adjumento. Aurum autem primò injicitur in catinum fictilem ignescentem: atq; quàm primum liquatum in orbem fertur ad ipsum paucum stibium adjiciatur ne exiliat: id liquefactum brevi temporis spacio etiam in circum fertur: quod cùm factum fuerit omne reliquum stibium injicere convenit, catinum operculo tegere, misturam coquere, donec quis iter longum passus quinque & triginta facere possit: mox effundatur in alterum catinum ferreum, superius latum, inferius angustum, in ferreo vel ligneo trunco collocatum, sed prius calefactum, & sevo vel cera illitum: atque is concutiatur: quo modo aurea massa in ipsius fundo residebit: quæ catino refrigerato decutiatur, eademq; ratione adhuc quater coquatur: sed singulis vicibus minore stibii pondere ad aurum adjecto: sitq; ultima stibium auri tatummodo duplum, aut paulo amplius. Tum aurea quidem massa in catino cinereo coquatur, stibium verò rursus ter vel quater in fictili: singulis autem vicibus residebit aurea massula: sed sive tres sive quatuor massu-

lae fuerint, conjunctae coquantur in catino cinereo. Ad talis autem stibii libras duas & dimidiam adjiciantur aridae vini fecis librae duae, & recremento-
rum vitri libra una, atque coquantur in catino fictili: atque etiam massula residue-
bit in fundo: quae in catino cinereo coquatur. Postremo stibium adjecto pau-
co plumbo, coquatur in catino cinereo, in quo ceteris omnibus igni consum-
ptis solum remanebit argentum. Quod si stibium priusquam in cinereo co-
quatur cum arida vini fece & recremento vitri in fictili coctum non fuerit,
partem argenti consumit, & cinerem atque pulveres, ex quibus catinus factus
est, ad se allicit. Catinus autem, in quo aurum argento mistum coquitur cum
stibio, ut etiam cinereus, collocetur in fornace, qualis vel vento foraminibus
inspiratur, vel aurificum esse solet.

*Fornax quae vento foraminibus inspiratur A. Fornax aurificum B.
Catinus fictilis C. Catinus ferreus D. Truncus E.*

Ut autem aqua valens, si argentum, à quo aurum sulfur secrevit, in eam in-
jiciatur, nobis ostendit utrum omne fuerit secretum, an aliqua hujus particu-
la in illo restet, ita quaedam rerum compositiones si alternis ipsae, alternis au-
rum, à quo argentum stibio separatum fuit, in olla vel catino positae coquan-
tur, nobis declarant, omne separaverit necne separaverit: quinetiam iisdem compo-

compositionibus utimur, cum absq; stibio argentum vel æs, vel utrunque ab auro illæso ingeniosè & admirabiliter secernimus. Sunt verò variæ: nam alia constat ex pulveris latericii selibra, salis quadrâte, halinitri uncia, salis ammoniaci semuncia, salis fossilis item semuncia. Tales autem lateres vel istius generis tegulas, ex quibus pulvis conficitur, ex terra pingui & arenâ, fabuli, lapillorum experte ductos esse oportet, atq; modice uustos, & admodum veteres: idq; perpetuum est. Alia compositio fit ex pulveris latericii besse, salis fossilis triente, halinitri uncia, salis facticii semuncia: alia ex pulveris latericii besse, salis facticii quadrante, halinitri fescuncia, salis ammoniaci uncia, salis fossilis semuncia. Quædam habet pulveris latericii libram, salis fossilis selibram, quibus nonnulli adjiciunt atramenti futorii sextantem & sicilicum. Quædam conficitur ex pulveris latericii selibra, salis fossilis triente, atramenti futorii fescuncia, halinitri uncia. Quædam constat ex pulveris latericii besse, salis facticii triente, atramenti futorii candidi sextante, æruginis semuncia halinitri item semuncia. Aliqua fit ex pulveris latericii libra & triente, salis fossilis besse, salis ammoniaci sextâte & semuncia, atramenti futorii item sextante & semuncia, halinitri sextante. Aliqua deniq; habet pulveris latericii libram, salis facticii triente, atramenti futorii fescunciam. Atq; hæc cujusq; compositionis propria sunt: quæverò sequuntur, cõmuniter ad omnes pertinent. Singulæ res primò separatim conterendæ sunt in pulverem: lateres quidem super marmor vel saxum durum impositi ferramento, reliquæ in mortarium pistillo: singulæ quoque seorsum cribrandæ: deinde universæ commiscendæ: & aceto vel hominis urina, qua paucus sal ammoniacus, si compositio eû non habuerit, resolutus sit, madefaciendæ. Quidam tamen aureos globulos aut bracteolas eadem madefacere malunt: tum alternatim in ollis novis & puris, & in quas nulla unquam aqua infusa fuit, collocari debent: in ima parte res compositæ, quæ mox ferramento æquandæ sunt: postea globuli vel bracteolæ, quarum aliæ juxta alias ponendæ, ut illæ eas undiq; possint attingere: tum rursus res compositæ tantæ, quantæ manu comprehendi possunt, aut amplius, si ollæ amplæ fuerint, injiciendæ sunt, & ferramento æquandæ, atq; iisdem eodem modo globuli vel bracteolæ superponendæ. Hæc autem iterare convenit, donec ollæ utrisq; compleantur: dein operculis tegere, & qua inter se cõmittuntur lutum artificiosum illinire: quod cum siccatum fuerit ollas in fornacem imponere: ea tres cameras habeat, quarum infima sit alta pedem: in hanc & aura per os ejus penetrat, & cinis decedit è lignis combustis, quæ sustinent bacilla ferrea sic collocata, ut cratis figuram repræsentent. Mediæ sit altitudo duorum pedum: per cujus os in eam immittuntur ligna: quæ vel querna, vel roborea, vel ilignea, vel cerrea esse debent: ex his enim ignis lentus & diuturnus, quali ad hanc rem nobis opus est. At suprema camera superius pateat, ut ollæ in eam demitti possint: quarum altitudinem habeat: ejusdem fundum constet ex bacillis ferreis tam validis, ut ollarum pondus & vim ignis sustinere queant: tanto inter se spacio distantibus, ut hic bene penetrare, & ollas calefacere possit: quæ etiam ipsæ inferius sint angustæ, ut igni in mediū inter eas intervallum recepto incalescant: superius amplæ, ut conjuncte eundem aliquantum arceant: quinetiā fornax superius laterculis nõ admodū crassis vel tegulis & luto obturetur: relictis tantummodo duobus vel

tribus spiramentis, per quæ fumus & flammæ eluctari possint. Auri aut globuli vel bracteolæ & res compositæ alternis collocatæ, si fornax antea, quam ollæ his plenæ in ea statuuntur, duabus horis excoacta fuerit, quatuor & viginti leni igni, & paulatim aucto coquendæ sunt: si non fuerit, sex & viginti: veruntamen ignis sic auctibus crescat, ut auri particulae & res, in quibus vis argenti & æris ab auro separandi inest, non colliquefiant: ne frustra suscipiatur labor, & sumptus impendatur: itaq; satis est tantum ignis esse calorem, quanto ollæ semper rubræ maneant. Post tot horas omnia ligna ardentia è fornace sunt extrahenda: ipsa fornax laterculis vel tegulis refractis superius aperienda, ollæ calentes forcipibus eximendæ: opercula removenda: tum si otium datur, aurum sinere oportet per se refrigerare, minus enim damnum faciet: si verò negotium ad eam rem tempus non concedit, aureæ particulae singulae mox in vasculo ligneo aut aheno sunt urina vel aqua restinguendæ sensim, ne res compositæ, quæ argentum in se traxerunt, id exhalent. Sed aureæ particulae & res compositæ ad eas adhærentes refrigeratæ aut restinctæ rutello sunt versandæ, ut harum glebulæ comminui, illæ ab ipsis nudari possint: dein angusto cribro, cui suppositum sit ahenum, incernendæ sunt: quo modo compositæ res cum argento vel ære, vel utroq; permixtæ è cribro decidunt in ahenum, auri globuli vel bracteolæ in eo remanent: quæ in vasculum projiciendæ sunt & iterum rutello versandæ, ut à rebus, quæ argentum vel æs in se traxerunt, purgentur. Res verò ipsæ quæ de cribri foraminibus in ahenum delapsæ sunt, in alveo, super vase ligneo manibus agitato, lavandæ sunt, ut minutæ auri particulae, quæ simul ex cribro deciderunt, ab eis separari possint: quæ rursus in vasculo aqua calida lavandæ sunt, & ligno vel scopis versandæ, ut res madefactæ ab ipsis delabantur: postea omne aurum denuo calida lavari, & fetis suillis colligatis purgari debet in aheno foraminum pleno, cui vasculum sit subjectum: tum idem in orbem ferreum, cui item suppositum sit vasculum, projicere oportet, atque calida lavare. Ad extremum ipsum convenit coicere in alveum, & siccatum globulum vel bracteolam coticulæ atterere unâ cum acu, & considerare utrum purum an temperatum sit: si nondum purum fuerit, globuli vel bracteolæ cum rebus compositis, quæ argentum & æs in se trahunt, simili modo alternatim collocatis coquantur iterum: imò verò toties, quoties ipsa res hoc postulat. Sed novissime tot horis, quot ad eas expurgandas opus erit, & tum quidem una aliqua compositione ad globulos vel bracteolas adjecta quæ careat rebus à metallis ortis: quales sunt erugo & atramentum sutorium: si enim hæc fuerint in compositione aurum aliquam vilis metalli particulam solet concipere, vel, si eo caruerint, ipsis infici. Quamobrem quidam nunquam talibus compositionibus, in quibus ista sunt, utuntur: & recte sanè illi: nam solus pulvis latericius & sal, maxime fossilis, totum argentum & æs ex auro elicere & in se trahere possunt. At monetarii non necesse habent aurum prorsus purum efficere, sed coquere, donec talis temperatura sit, qualis esse debeat aureorum nummum quos cudunt. Verum cum jam fulvus ille color auro infederit, & omnino fuerit purum, aut tale quale præparant monetarii, cum ea chryso-
colla, quam Mauri boracem nominant, vel cum sale confecto & lixivio, ex
cinere anthyllidis vel alterius herbæ salis facto, coquatur, & ex eo lique-
facto bacilla fiant. Sed res compositæ, quæ in se traxerunt argentum, vel æs,
 aqua

aqua effusa siccentur, ligno terantur: cum molybdæna & plumbo depauperato permixta excoquantur in prima fornace: mistura argenti & plumbi, vel argenti & æris & plumbi, quæ effluxit, denuo coquatur in secunda fornace, ut plumbum & æs ab argento separentur: hoc postremo in ustrina perpurgetur: quo sanè modo argenti nulla, vel per exigua particula perit.

Fornax A. Olla B. Operculum C. Spiramenta D.

Sunt præterea rerum, quæ aurum ab argento separant, aliæ quædam compositiones ex sulfure & stibio aliisque confectæ: quarum una constat ex atramenti sutorii ignis calore siccati & in pulverem resoluti semuncia, salis facticii purgati sextante, stibii triente, sulfuris ignem non experti & præparati selibra, vitri sicilico, halinitri item sicilico, salis ammoniaci drachma. Sulfur verò sic præparatur. Primò conteritur in pulverem: deinde sex horis ex acri aceto coquitur: tum effusum in vasculum aqua calida abluitur: postremo quod resedit in vasculi fundo siccatur: at sal cōiectus in aquâ fluvialē, coquitur, ut purgetur, & rursus exiccatur. Altera cōpositio habet sulfuris ignem non experti librâ unâ, salis purgati libras duas. Tertia fit ex sulfuris ignem non experti libra, salis facticii purgati selibra, salis ammoniaci quadrante, minii è plumbo facti uncia. Quarta conficitur ex salis facticii, sulfuris ignem non experti, aridæ vini fecis, singulorum libra, chryfocollæ, quâ Mauri boracem vocant, selibra. Quinta

habet pares portiones sulfuris ignem non experti, salis ammoniaci, halinitri, æruginis. Argentum autem, in quo inest aliqua auri portio, primò unà cum plumbo liquefiat in catino fictili, atq; simul coquantur usq; dum argentum exhalet plumbum: si argenti fuerit libra, plumbi sint drachmæ sex: tum argentum aspergatur aliquo de istis pulveribus compositis, qui pēdat uncias duas: dein agitetur: postea effundatur in alterum catinum prius calefactum & sevo illitum: isq; concutitur: cetera perficiantur ratione jam explicata.

Quinetiam aurum ab argenteis poculis, aliisq; vasculis & operibus inauratis
integris manentibus separatur pulvere, qui constat ex salis ammoniaci parte
una, sulfuris dimidia: poculum, siue aliud opus, inauratum oleo illinitur: ei in-
spargitur pulvis: manu vel forcipe prehensum admovetur igni, concutitur:
quo modo aurum decedit in aquam vasis subjecti, poculum manet illæsum.

Separatur etiam aurum ab argenteis operibus inauratis argento vivo: id in-
fundatur in catinum fictilem, & igni sic calefiat ut digitus, in ipsum immissus,
calorem sustinere possit: in eo argenteum opus inauratum collocetur: cum
ad ipsum argentum vivum adhæserit exemptum imponatur in lancem: in
quam aurum refrigeratum unà cum argento vivo decedit. Iterum verò & sa-
pius idem argenteum opus inauratum in argento vivo calefacto collocetur:
idemq; labor suscipiatur usq; ad eum finem dum nullum aurum appareat in
opere, cum in ignem impositum fuerit, & ex eo argentum vivum, quod ad i-
psum adhæsit, evolarit: mox artifex capiat pedem leporinū, atq; converrat ar-
gentum vivum aurum: quæ simul ex opere argenteo deciderunt in lancem:

eaq; infundat in linteum, lini xylini contextu factum, vel in alutam: per illum
vel hanc argentum vivum expressum altera lance excipiat. Aurum verò

in linteo vel aluta remanebit: quod collectum in carbonem excavatum inji-
ciat & coquat donec liquefcat, & ex eo massula fiat: quam cum pauco stibio
coquat in catino fictili: eaq; in alterum vasculum infundat: quo modo aurū
in fundo residere, stibium tenere superiorem locum videbit: tum eundem la-
borem sumat: postremò aureas massulas in laterē excavatum conjiciat, eum-
que in igni colloct: qua ratione aurum fit purum. Atq; his modis aurum ab
argento, vel contra argentum ab auro secernitur: nunc exponam rationes,

quibus æs ab auro separatur. Sal, quem vocamus artificiosum, conficitur ex
atramenti sutorii, aluminis, halinitri, sulfuris ignem non experti singulorum
libra, salis ammoniaci sex libra: quæ res comminutæ coquantur ex lixivio fa-
cto ex cineris, quo lanarum infectores utuntur, parte una, calcis aqua non re-
stinctæ item parte una, cineris fagini partibus quatuor. Res autem ex hoc lixi-
vio coquantur usq; dum totum consumatur: mox siccentur & reponantur
in loco calido, ne in olleum vertantur: deinde cum eis comminutis plumbi, in
cinerem resoluti, libra permisceatur: atq; hujus pulveris compositi singulæ
fescunciae singulis æris, in catino calefacti, libris paulatim inspergantur: ac fi-
lo ferreo multum & celeriter agitentur: catino refrigerato & confracto au-
rea massula reperitur. Altera secernendi ratio hæc est: sulfuris ignem non ex-
perti libræ duæ, salis facticii purgati quatuor comminuantur & commiscean-
tur: hujus pulveris sextans & semuncia adjiciantur ad bessem globulorum
confectorum ex plumbo, & ære, in quo inest aurum, plumbi duplo: simulq;
coquan-

coquantur in catino fictili donec liquentur : quo refrigerato eximatur massula, & à recremento purgetur : ex qua rursus conficiantur globuli, ad quos, si pendunt trientem, pulveris jam dicti selibra addatur, alternatimque collocentur in catino : quem operculare & oblinire cōvenit : mox leni igni coquantur donec globuli liquefiant : paulo post catinus ex igni eximatur : ex refrigerato massula extrahatur : ex qua purgata & denuo liquefacta tertio globulifiant : ad quos, si pendunt sextantem, pulveris semuncia & sicilicus adjiciantur, eodemque modo coquantur, & in catini fundo aurea massula residebit. Tertia ratio est : in æris liquefacti libras sex, subinde injiciantur sulfuris cera involuti, vel cum ea permisti, particulae, & comburantur : pendat verò sulfur semunciam & sicilicum : deinde halinitri, in pulverem contriti, sicilicus unus & dimidius projiciantur in idem æs, itemque comburantur : tum denuo sulfuris cera involuti semuncia & sicilicus : postea plumbi in cinerem resoluti, & cera involuti, vel minii, ex plumbo facti, sicilicus & dimidius : mox auferatur æs, & ad auream massulam adhuc cum ære paucum permistum adjiciatur stibium, quod massulae sit duplum : & simul usque eo coquantur, dum eadem exhalet stibium : tum massula & plumbum, quod sit massulae dimidium, coquantur in catino cinereo. Postremo aurum ex eo eximatur, & hominis urina restinguatur : quod si color nigricans ei infederit cum pauca chrysololla, quam Mauriboracem vocant : si pallidus, cum stibio recoctum, fulvum illunt trahet. Sunt qui æs liquefactum cochleari ferreo hauriunt & effundunt in alterum catinum, qui foramen habet oblitum luto, eumque imponunt in carbones ardentes, & injectis pulveribus jam dictis massam filo ferreo celeriter versant : atque hi aurum ab ære secernunt : illud in catini fundo residet, hoc supernatat : mox forcipe ignita catini foramen aperiunt, & effluit æs. Aurum verò, quod remansit, cum stibio recoquant : id cum exhalaverit, aurum tertio cum quarta plumbi parte coquit in catino cinereo, & hominis urina restinguunt. Quarta ratio est, æris libra & triens, atque plumbi sextans liquefiunt & effunduntur in alterum catinum, intrinsecus oblitum sevo vel gypso : & ad ea adjicitur pulvis, qui constat ex sulfuris præparati, æruginis, halinitri singulorum semuncia, salis cocti fescuncia. Quinta, æris libra & globulorum plumbeorum librae duae, atque salis artificiosi fescuncia injiciuntur in catinum, & primò coquantur leni igni, deinde acriori. Sexta, æris bes, sulfuris, salis, stibii, singulorum sextans simul coquantur. Septima, æris bes, scobis ferri elimatae, salis, stibii, recrementorum vitri singulorum sextans una coquantur. Octava æris libra, sulfuris sesquilibra, æruginis selibra, salis purgati libra, simul coquantur. Nona in æris liquefacti libram injicitur sulfuris ignem non experti & comminuti tantundem, & filo ferreo celeriter versantur : mistura coteritur in pulverem : in quem argentum vivum infunditur : quod aurum ad se allicit & trahit. At æs inauratum aqua madefactum igni imponitur : ignitum frigida restinguitur : aurum filis orichalceis colligatis abraditur. His sane rationibus aurum ab ære secernitur : at idem, vel plumbum ab argento ratione, quam nunc exponam, separatur. Officina verò, sive domiciliū in quo id ipsum fit, prope officinam, in qua venæ auri, vel argenti, vel mistæ excoquantur, construatur : cujus murus medius sit longus pedes unum & viginti, altus quindecim :

decim : à quo primus, qui est ad flumen, distet pedibus quindecim, postremus decem & novem: uterq; longus sit pedes sex & triginta, altus quatuordecim: sed ex primi muri capite murus transversus pertineat ad caput postremi muri: deinde post pedes quindecim ex eodem muro primò alter murus transversus ductus sit ad caput muri medii. In hoc spacio, quod est inter duos istos muros transversos, collocentur pila, quibus venæ & alia ad eas excoquendas necessaria frangantur: à primi quoq; muri posteriore capite tertius murus transversus perductus sit ad alterum caput muri medii, & ab eodem ad caput muri postremi. Spacium autem, quod est inter secundum & tertium murum transversum, & inter postremum & medium murum longum, contineat secundam fornacem, in qua plumbum separatur ab auro vel argēto, cujus camini paries rectus statuatur super medium murum, obliquus super trabem, quæ ex secundo muro transverso pertineat ad tertium: ea ita locata sit, ut pedibus tredecim distet à medio muro longo, quatuor à postremo: ipsa verò crassa & lata sit pedes duos: à terra sursum versus ad trabem hæc longam sint pedes duodecim. Quinetiam ne paries obliquus incidat in rectum: caveatur partim crebris bacillis ferreis, partim raris tignis luto obductis, quæ utraq; è tignis parietis obliqui ad tigna recti pertineant. Postremò tectum eodem modo se habeat, quo tectum officinæ, in qua venæ excoquuntur: sed in spacio, quod est inter medium & primum murum longum, & inter primum & tertium murum transversum sint folles, machina, quæ eos deprimat, organum, quod eosdem diducit. Unum etiam tympanum, quod est ad axem rotæ, habens fusos moveat tympanum dentatum axis, cujus dentes longi follium tigilla deprimunt, & tympanum dentatum axis, cujus dentes longi, pilorum dentes longos attollunt: sed contrario modo: ut si dentes deprimentes tigilla follium volvantur à septentrione ad meridem: contra dentes longi attollentes pilorum dentes longos versentur à meridie in septentrionem. Verum plumbum ab auro vel argento secernitur in hac secunda fornace: cujus structura constat ex saxis quadrangulis, ex duobus muris interioribus, quorum alter alterum transversus secat, ex orbe, ex operculo. Ipse verò catinus conficitur ex pulvere terreno & cinere: sed primò de structura atq; adeò de saxis quadrangulis dicam: ea sint alta pedes quatuor, & palmos tres, crassa pedem: ab imo sursum versus ad pedes duos, & palmos tres, interiore & suprema parte ad palmum prorsus excisa sint, ut saxeus orbis in ipsis jacere possit. Solent autem plerunq; esse numero quatuordecim: atq; lata exteriore parte pedem & palmum, interiore angustiora: quod interior circulus multo sit angustior exteriore. Quod si latiora fuerint, minus multa esse necesse est: si angustiora, plura. In terram fodiantur altitudine pedis & palmi: superius semper bina quæq; proxima fibula ferrea connectantur: cujus cuspidēs in eorum foramina includantur, & in eadem plumbum liquidum infundatur: sed ea structura saxeæ habeat spiritalia foramina sex à terra, sursum versus ad pedem: atque ita ab ima saxorum parte ad pedes duos & palmum: quorum quodq; sit inter bina saxa altum palmos duos, latum palmum & digitos tres. Unum sit à dextro latere inter murum, qui murum principalem ab igni tuetur, & canaliculum, per quem spuma argenti ex fornacis catino effluit.

Cætera

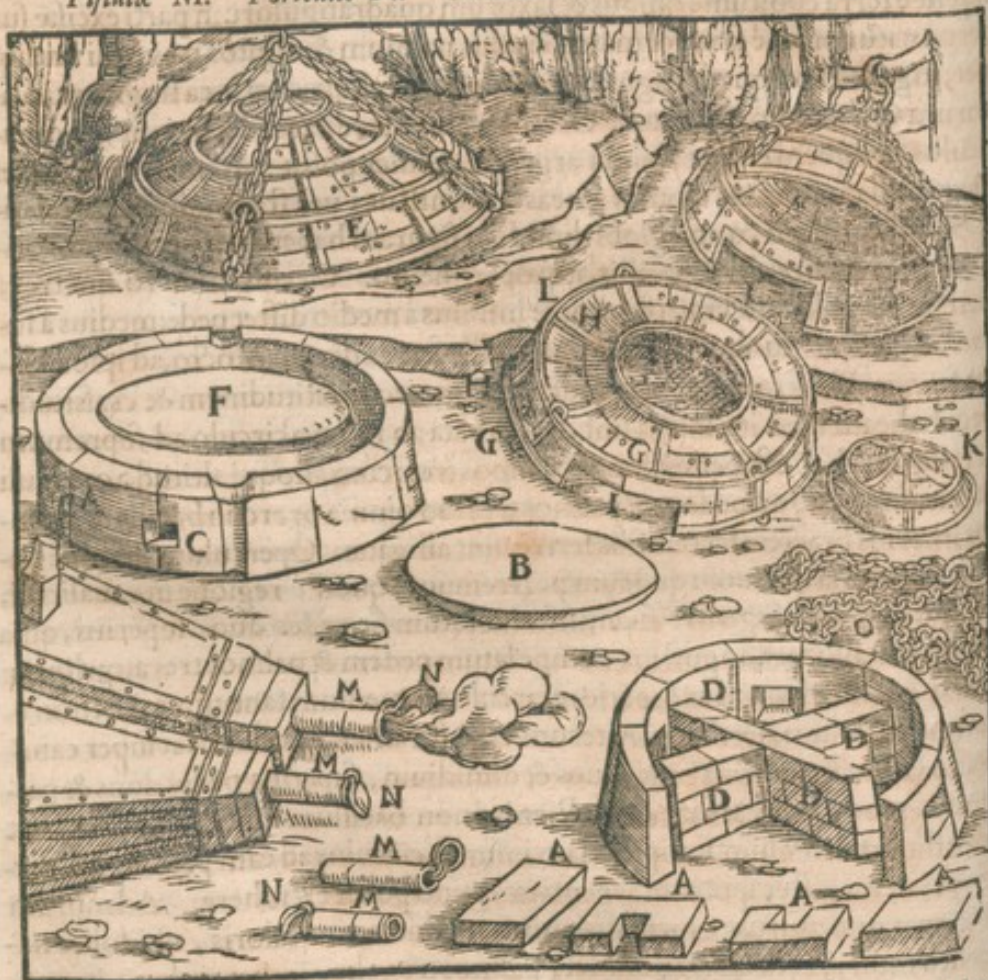

Cætera quinq; sint circumcirca paribus, quoad fieri potest, intervallis distincta: per ea exit halitus, quem terra concalescens expirat: quæ ni essent eum catinus ad se traheret, ac vitium faceret: hoc est, talis cumulus fieret, qualis fieri solet cum talpa terram egerit: cinisq; supernataret, atq; catinus stannum absorberet. Aliqui eadem de causa posteriorem structuræ partem prorsus patientem faciunt. At duo muri interiores construantur lateribus, latitudinemque habeant lateris: atq; alter alterum transversus secet: quibus etiã ipsi quatuor sint foramina spiritalia: in quaq; parte unum: quæ circiter digitum sint altiora & latiora aliis: in ea quatuor templa injiciatur tantum recrementorũ, quantum capit cistum, eisq; superfundatur tantus pulvis, à carbonibus resolutus, quantum capit alveus major bracteis lignis contextus. Muri autem extent è terra cubitum: quibus & saxorum quadrangulorum parti excisæ superponatur orbis è saxo formatus, crassus palmum & digitos tres: qui undiq; pertingat ad saxa quadrangula. Quod si rima aliqua fuerit, ea fragmentis saxorum vel laterum expleatur. Orbis autem priore parte declivis sit, ut canaliculus, per quem effluet spuma argenti, confici possit: attamen orbis saxei loco quidam ponunt tabulas æneas, ut mistura vel stannum citius calefiat. Sed operculum, quod globi dimidiati figuram habens tegit catinum, constet ex ferreis circulis & bacillis, atq; operimento. Circuli numero sint tres, lati circiter palmum, crassi digitum: infimus à medio distet pede: medius à supremo pedibus duobus: sub eis sint bacilla ferrea decem & octo, ad ipsos clavis ferreis affixa: quæ bacilla eandem quam circuli latitudinem & crassitudinem habeant: sed ita longa sint, ut curvata ab infimo circulo ad supremum pertingant: hoc est, pedes duos & palmos tres: cum alioqui altitudo operculi sit tantummodo ad pedem & palmos tres: ad omnia operculi bacilla & circulos interius bractæ ferreæ filis ferreis sint alligatæ. Operculum quoque habeat foramina quatuor: quorum postremum, quod è regione sit canaliculi, per quem spuma argenti effluet, inferius latum sit pedes duos: superius, quia clementer assurgat, angustius, nempe latum pedem & palmos tres atq; digitum: careat bacillo: nam id ex superiore circulo ad medium tantummodo, non etiam ad infimum, pertineat. Alterum verò foramen, quod existat super canaliculo latum sit inferius pedes duos & dimidium, superius pedes duos & palmum: quod etiam careat bacillo. Etenim non bacillum modo non pertineat ad infimum circulum, sed ipse etiam infimus circulus ad eam partem nõ pertineat, ut magister spumam argenti ex catino possit extrahere. Ad murum præterea, quo murus principalis munitur contra vim caloris, ubi folliũ nares situantur, sint duo foramina lata palmos tres, alta circiter pedem: in quorum medio duo bacilla descendant bractea interius contexta. Fistulæ autem, in quibus nares follium collocentur, usq; ad ea foramina pertineant: quæ fistulæ ex laminis ferreis complicatis factæ, longæ sint palmos II. & digitos III. Earũ verò pars cava, sit lata digitos tres & dimidiũ, in quas duas fistulas nares folliũ sic cõdantur, ut ab earũ foriculis distet digitis trib. At operimentũ conficiatur ex circulo ferreo, lato digitos II. q. inferius sit, & ex tribus bacillis ferreis incurvatis, quæ ab una circuli parte ad alterã ei oppositã pertingant. Aliud aut aliud superpositũ sit superiore parte, ibiq; per ea clavus ferreus inhxus penetret: sub quibus

sub quibus item sint bractæ clavis ad ea alligatæ. Postremò quæque bractea habeat parva foramina, in quæ tamen digitus immitti possit, ut lutum, quod interius illiniri debet, adhærere possit. Operculū præterea habeat tres annulos ferreos inclusos in clavorum ferreorum foraminibus, quæ sint in eorum capitibus admodum latis. Hi clavi ea parte connectant bacilla cum circulo medio: annulis verò injiciantur unci catenæ, qua operculum sublevatur, quod fit, cum magister catinum præparat.

*Saxa quadrangula A. Saxeus orbis B. Spiritalia foramina C.
Muri interiores D. Catinus E. Operculum F. Circuli G.
Bacilla H. Foramina operculi I. Operimentum K. Annuli L.
Fistule M. Foricule N. Catenæ O.*

In fornacis autem orbem vel tabulas gneas & saxa injiciatur lutū cum stramentis permixtum, altum tres digitos: atq; tundatur pilo ligneo usq; eo dum ad digiti altitudinem deprimatur. Pilon verò sit teres & altum palmos tres, inferius latum duos, sursum versus angustius: cujus manubrium longum sit pedestres: quā in pilum includitur, circulo ferreo cingatur. Quinetiam saxis superius illinatur lutum, etiam cum straminibus mixtū crassitudine palmi: in quod occumbat operculum. Hæc omnia quamprimum labefactata fuerint, reſiciantur. Artifex, qui hoc separandorum metallorum munus sustinet, laborem in duas duorum dierum operas distribuit: altero mane paucum primo ci-

mò cinerem inspergit luto, & aquam affundens scopis verrit: deinde injicit cinerem cribratum, & aqua sic madefactum, ut nivis instar in pilæ figuram formari possit: cinis verò sit ex quo lixivium aqua percolatâ fuerit factu: nam alius, quia pinguis est, denuo urendus esset, ut macer fieret. Eum autem cinerem manibus compressis æquat, catinumque medium versus declivem facit: tum pilo jam descripto ipsum tundit: postea duobus pilis parvis, item ligneis, format canaliculum, per quem effluit spuma argenti: una enim manu comprehendit unum, altera alterum; utrumque latum est palmum, crassum digitos duos, altum pedem. Utriusque manubrium aliquantum teres ad sesquidigitum minus quam ipsum latum est, sed longum pedes tres: tam verò pilum quam manubrium ex uno ligno factum est. Mox calceatus inscendit in catinum, & eum undique pedibus calcât; quo modo subsidit & fit declivis. Deinde iterum eundem tundit pilo magno; tum exuto dextri pedis calceo catini circumlum eo designat, & designatum excindit laminâ ferreâ utrinque curvatâ, atque longa palmos tres, lata totidem digitos; cui sunt manubria lignea, alta palmum & digitos duos, crassa item digitos duos. Per ea penetrat utrinque pars laminæ ferreæ cuspidata & superius recurvata. Quidam parte lignæ bractæ, cribrum cingentis, laminæ loco utuntur. Ea verò lata est tres digitos, utrinque ad extremum sic incisa, ut manibus teneri possit. Postea tundit canaliculum per quem effluit spuma argenti. Ne verò cinis delabatur, aperturam saxo, ad hanc formato, obstruit; ad quod apponit tabellam, cui rursus ne decidat, trudem opponit: tum cineris alveum infundit, eumque pilo magno tundit; iterum deinde iterumque cinerem injicit, & eum pilo tundit. Canaliculo facto siccum cinerem catino undique superinjecit cribrò, ac eum manib⁹ complanat & atterit; tū madefacti cineris alveos tres in marginem catini circumcirca injicit, & operculum demittit. Mox inscendens in catinum, id undique cinere obstruit, ne mistura liquefacta effluat. Deinde operculi operimento sublato, in catinum carbones alveo injicit, prunas verò batillo ferreo: & has quidem etiam per foramina, quæ operculum in lateribus habet, easque eodem batillo adæquat, atque tantum laborem & munus duarum horarum spacio perficit: tum parvum truncum superponit laminæ ferreæ, quæ in terra posita est sub canaliculo: ea longa est pedes tres & palmum, lata posteriore parte pedem & palmos duos atque totidem digitos, priore palmos duos, & iterum totidem digitos: at trunco superponit saxum, ac ipsi laminam ferream assimilem inferiori, in quam conjicit carbonum alveum bracteis ligneis cōtextum: inque eos tot prunas, quot batillo ferreo conjicere potest, atque catinus unius horæ spacio calefit: deinde conto uncinato, quo detrahit spumam argenti, commovet reliquias carbonum. Uncus autem longus palmum, & latus digitos tres, habet figuram duorum triangulorum; cujus manubrium ferreum longum est pedes quatuor, ligneum verò, in ferreum inclusum, sex. Verum aliqui simplicem contum uncinatum usurpant. Post horæ ferè unius spacium rursus eodem conto uncinato commovet reliquias prunarum, & batillo eas, quæ in canaliculo jacent, in catinum injicit. Tum iterum post horæ spacium eodem conto commovet prunas: quas ni ita commoveat, in catino aliquis nigror manet, atque ea parte vitium facit, utpote non satis exiccatus: etenim minister com-

movendo vertit prunas ut prorsus cōburantur, beneq; calefiat catinus: quod ipsum fit tribus horis: reliquis duabus iterum catinus quiescit. Cū autem sonitus horæ undecimæ fuerit auditus, tunc cinerem, ex carbonibus factum, scopis verrit & de catino dejicit: mox ascendit super operculum, & linteum tritum intingens in aquam, cum cinere permistam, quam vasculum cōtinet, totum catinum eo inadefacit, & verrit per foramen operculi manum immit- tens. Consumit autem interdum duo aquæ sic mistæ vascula, quorum utrūq; capit sextarios Romanos quinque: quod iccirco fit, ne catinus, cū separan- tur metalla, disrumpatur; tum corio cervino eundem terens, rimas oblini- t. Quinetiam ad sinistrum canaliculi latus collocat duo molybdænæ fragmen- ta, alterum alteri superponens; quæ aliqua ex parte liquefacta confidunt, & obstaculo sunt, ne spuma argenti à flatu follium in orbem moveatur, sed ibi subsistat; verū expedit in loco molybdænæ ponere laterem: citius enim, quod is validius calefiat, oritur argenti spuma. Catinus autem juxta mediam ejus partem profundior fit palmis duobus & totidem digitis; ipsa verò me- dia pars præterea digito. Sunt qui catino sic præparato illinunt albumen ovi spongiâ conceptum, & ex ea rursus expressum, quo resolutum fit thus in pul- verem contritum. Quidam ei illinunt liquorem, qui constat ex ovi albumine, & ejus duplo sanguine taurino, vel medullâ; nonnulli eidem catino calcem cribro superinijciunt. Postea magister officinæ pōderat plumbum, cum quo aurum vel argentum, vel utrunque est permistum, cujus interdum centum- pondia centum imponuntur in catinum: sed frequenter sexaginta vel quin- quaginta, vel minus multa; quo facto, tres straminum manipulos circumcir- ca inspergit catino, ne plumbum sua gravitate inæquabilem efficiat; mox per canaliculum imponit aliquot plumbi misti panes, & aliquot ad latera per fo- ramen operculi postremum: deinde per ejusdem operculi superius foramen inscendens in catinum panes, quos ei minister porrigit, circumcirca apponit ad operculum: tum ascendens rursus manibus immisis per idem foramen etiam aliquot panes imponit in catinum. Eos verò qui remanserunt, secundo die furcâ ferreâ lignis per postremum operculi foramen superimponit. Pani- bus sic collocatis, carbonum alveum bracteis ligneis contextum per superius operculi foramen injicit, ac imponit operimentū operculo, quorum junctū- ram minister luto illinit: ipse magister dimidium carbonum alveum per fo- ramen, quod est ad fistulas narium, injicit in catinum, ac folles præparat, ut se- quenti die mane secundam operam inchoare possit. Tale autem laborandi munus horæ unius spacio perficit, duodecimâq; omnia sunt præparata: quæ horæ omnes collectæ, conficiunt summam horarum octo.

Artifex pilo tundit catinum A. Pilum majus B. Scopæ C. Duo pila minora D. Lamina ferrea curvata E. Pars bractæe lignæ F. Cribrum G. Cinis H. Ba- tillum ferreum I. Lamina ferrea K. Truncus L. Saxum M. Alveus bracteis li- gnis contextus N. Contus uncinatus O. Alter contus uncinatus P. Linteum tri- tum Q. Vasculum R. Corium cervinum S. Manipuli straminum T. Ligna V. Panes plumbi misti X. Furca Y. Alter artifex luto extrinsecus obducit fornacem, qua ei operculum est impositum Z. Alveus cineribus refertus AA. Operculi operi- mentum BB. Minister pedibus insistens scalis, carbones per superius operculi foramen injicit

inijcit in catinum CC. Ferramentum quo lutum verberatur DD. Lutum EE. Cochleare quo artifex sive magister experimentum rapit FF. Rutrum quo plumbi cutis impura detrahitur GG. Cuneus ferreus quo argenti massa sublevatur HH.

Sed jam tempus est ut ad secundam operam veniamus. Manè artifex primò accipiens batilla prunarum duo, ea injicit in catinū juxta fistulas narium per foramen: deinde per idem foramen imponit ligna abiegna vel picea stri parva, qualia solent ea esse, quibus pisces coquimus: tum machinae, depri- mentis tigilla follium, fores attollit ut versari possit, atque ita spacio unius ho- rae plumbum mistum liquefcit: quod cum factum fuerit, quatuor ligna, lon- ga pedes duodecim, per postremum operculi foramen imponit, & totidem per canaliculum: quæ ligna, ne catinum vitient, premendo utrinq; sustinent scamna: ea sunt tigna longa pedes tres, lata palmos duos & totidem digitos, crassa palmos duos; quibus utrinque sunt duo pedes divaricati. Ad scamnum præterea ante canaliculum locatum apponit laminam ferream, ne spuma ar- genti, cum ipsam ex catino extrahit, ei in calceos infiliat, pedesque & crura of- fendat: quinetiam reliquos panes batillo vel furca ferrea lignis jam dictis im- ponit per postremum operculi foramen. At argentum rude purum, aut plumbei coloris vel cinerei, vel rubri, vel denique alterius dilatatum & concu- sum atq; calefactum in catinis ferreis, tunc in liquidum plumbum, cui argen- tum immistum est, quod, ut sæpius dixi, nominatur stannum, infunditur, ac sic quod impurum est, ab eo separatur. Verum cum ligna oblonga priore parte fuerint combusta, tunc cuneos ferreos longos pedes quatuor, priore parte latos digitos duos, deinde sesquidigitum latos & crassos, magister mal- leo in ea impellit, atque ipsis promovet: jacent verò cunei in scamnis. At alii cum separant metalla, duo ejusmodi ligna imponūt in catinum per foramen, quod est inter folles: totidem per postremum foramen, unum per canalicu- lum: sed his majore lignorum numero, nempe sexaginta, opus est, cum illi li- gnis quadraginta operam perficere possint. Cum verò plumbum duabus ho- ris ita fuerit calefactum, tum id ipsum commovet conto uncinato, ut magis calefiat. Quod si difficulter separatur ab argento, in stannum liquefactum in- jicit æs & pulverem carbonum. Si verò mistura auri argentosi cum plum- bo vel stannum ex vena contraxit impurum quiddam, in id injicit portio- nes, aut pares, vel ergo aridæ vini fecis & vitri Veneti, sive salis ammoniaci, vel vitri Veneti, & saponis item Veneti: aut impares, nempe aridæ vini fecis duas, ferruginis unam. Sunt qui singulis compositionibus admiscunt halini- tri particulam. Ad misturae autem centumpondium adjicitur pulveris bes, aut libra, aut libra & triens, prout magis vel minus impura fuerit. Pulvis cer- tē id, quod impurum est, ab ipsa mistura separat. Tunc verò plumbi, cum car- bonibus permisti, quasi cutem quandam rutro per canaliculum extrahit: eam plumbum cum calefit, gignit, sed ut minus multam gignat, conto frequenter commovendum est: deinde ad horæ partis quartæ spacium catinus combibit plumbum. Eo autem tempore, quo penetrat in ipsum, salit & bullit: tum ma- gister cochleari ferreo haurit paucum plumbum, quod experitur atque ex eo cognoscit, quanta argenti portio in ea mistura tota insit. Cochleare verò la- tum est: digitos quinque; ejus manubrii pars ferrea longa est pedes tres, lignea totidem. Postea conto extrahit spumam argenti, quæ fit ex plumbo & ære, si id quoque inerit in mistura, ustis: quare rectius spuma plumbi quàm argen- ti diceretur. Etenim vitium argenti tunc nullum est, sed plumbum & æs ab eo sepa-

eo separantur. Verum plumbum magis etiam in alterius fornacis catino, in quo argentum perpuratum fit purum. Quondam, Plinio autore, sub catini canaliculo alter erat catinus, defluebatque spuma argenti ex superiore in inferiorem; ex quo veruculo sublata convolvebatur, ut esset modici ponderis: quocirca ex ea olim fiebant tubuli; nunc, quia non convolvitur veruculo, conficiuntur massæ.

Fornax A. Ligna B. Spuma argenti C. Lamina D. Magister jejuni edit butyrum, ne venenum, quod catinus exhalat, ei noceat, peculiare enim illius remedium est E.

Si periculum fuerit, ne mistura simul cum spuma argenti effluat, magister in prœptu habet lutum in cylindri, qui utrinque acutus sit, figurâ formatum: id ad contum uncinatû apponens misturæ, ne effluat, opponit. At cum jam suus argento insidebit color, tum apparent maculæ lucentes, & quasi quidam colores, albæ. Articulo temporis post prorsus fit candidum: mox minister demittit fores, ut canali clauso rota non versetur, & folles quiescant. Sed magister aliquot aquæ vascula infundit in argentum ut refrigeret. Alii infundunt cervisiâ ut albidius fiat: sed hoc nihil habet momenti, cum argentum adhuc sit perpurandum: postea ferramêto, cui figurâ cunei data, panem argenteum attollit, quod longum est pedestres, latum digitos duos. In ejus partē cavi

inclusum est manubrium ligneum longū circiter pedes quattuor. Extractum verò ex catino panē argenteum lapidi imponit, & altera ejus parte molybdænam, altera spumam argenti malleo decutit. Tum orichalceis filis colligatis, & in aquam intinctis eum purgat. Cū autem plumbum separatur ab argento, plus argenti plerunq; reperitur, quā cū experimentum fieret: etenim si ante in centum pondio inerant unciae tres, & totidem drachmæ, inveniuntur unciae tres & dimidia. Sed molybdæna remanens in catino plerunq;, alta est palmum: qua sublata cinis reliquus rursus cribratur; quod residet in cribro, quia molybdæna est, ad molybdænam adjicitur. Cinis verò, qui decedit per cribrum, eundem, quem prius, præbet usum: quinetiam ex eo & pulvere ossium catilli fiunt cinerei. Postremò ad parietem, ad quem fornax est extructa, pompholyx lutea adhæret: atque etiam ad operculi annulos, qui prope foramina sunt: ea, postquam multa adhæserit, abstergitur.

Panis A. Lapis B. Malleus C. Fila orichalcea D. Vas aquam continens E. Fornax ex qua panis exemptus est, adhuc fumans F. Bajulus panem ex officina deportans G.

Sed grus, ut etiam hoc organum describam, quo operculum levatur, ita se habet. Primò est statutus axis quadrangulus undique latus pedem, longus pedes XII. ejus codax inferior vertitur in catillo æneo, incluso in alterum tignum

tignum quernum: duo enim sunt sic transversa locata, ut unius forma, quæ in ejus parte media est, in alterius formam, quæ item in ejus parte media est, includatur, crucisq; speciem præbeant: quorum tignorum utrunq; longum est pedes tres, latum & crassum pedem. At superius axis caput teres est: nam sic excisum, ut latum sit palmos tres; id vertitur in dimidiata armilla, utrinque infixa in trabe, cui paries camini obliquus innititur. Ad axem verò affixum est loculamentum: etenim primò sursum versus ad cubiti altitudinem in forma axis inclusum est tigillum, longum, exceptis capitulis, cubitum & digitos tres, latum & crassum palmos duos: deinde iterum sursum versus ad altitudinem pedum quinque, alterum tigillum æquè longum, latum, crassum est inclusum in axe. Eorum autem duorū tigillorum altera capitula inclusa sunt in formis tigni statuti longi pedes sex & palmos tres, lati & crassi dodrantem: atque clavis ligneis transfixa: tum ab inferiore tigillo sursum versus ad trium palmorum altitudinem in axis formis, quæ sunt à lateribus, inclusa sunt iterum duo tigilla longa, exceptis capitulis, pedem & palmum, lata palmum & digitos tres, crassa palmum. Pari modo sub superiore tigillo sunt duo ejusdem magnitudinis tigilla: quinetiam in statuti tigni formis totidem tigilla inclusa sunt ejusdem, cujus proxima longitudinis, sed crassa digitos tres, lata palmum & digitos duos: & duo quidem inferiora supra inferius tigillum transversum, superiora verò è regione duorum superiorum tigillorum in axis lateribus inclusorum. Exterius autem ad tigilla asseres sunt affixi, sed pars loculamenti prior fores habet: atque etiam posterior, quorum cardines infixi sunt in asserebus, affixis ad tigilla in lateribus axis inclusa: tum inferiori tigillo transverso asseres sunt superpositi; à quibus sursum versus ad duorum palmorum altitudinem est axiculus ferreus quadrangulus, cujus latera sunt lata digitos duos: capitula, quorum utrunque teres, in armillis æneis aut ferreis volvuntur: earum altera est in axe, altera in tigno statuto inclusa. Circa verò axiculum utrinque est orbis ligneus, altus palmos tres & digitum, crassus palmum, superius bractea ferrea tectus; hi duo orbis inter se distant palmis duobus & totidem digitis, habentque fusos quinque: qui crassi digitos duos & dimidium distant inter se digitis tribus: quo modo tympanum sui generis efficitur, quod ipsum à tigno statuto abest palmum & digitum: longius verò ab axe, nempe palmum & digitos tres. Deinde ab hoc axiculo sursum versus ad pedis & palmi altitudinem est alter axiculus ferreus quadrangulus, cujus quodque latus est latum digitos tres. Ipse æquè ac prior in armillis æneis vel ferreis versatur: circa eum est tympanum dentatum, duobus orbibus compactum, latum pedem & palmos tres, crassum palmum & digitos duos: cui in fronte sunt dentes tres & viginti, lati palmum, crassi digitos duos; extant è tympano palmum; distant inter se digitis tribus: atque etiam circa eundem axiculum versus tignum statutum ad duorum palmorum & totidem digitorum longitudinem est alter orbis æquè ac tympani orbis latus, sed crassus palmum. Is vertitur in tigno statuto ea parte exciso. Ex hoc orbe & tympani orbe fit alterum tympanum fusos habens item quinque. Ab hoc altero præterea axiculo sursum versus ad altitudinem cubiti est axiculus ligneus, cui ferrei sunt codaces, cujusque capitula circulis ferreis sunt cincta, ut codaces in eis fir-

mi maneant; qui æquè ac axiculi ferrei volvuntur in armillis æreis vel ferreis. Hic axiculus distat à superiore tigillo transverso circiter cubitum, & prope tignum statutum habet tympanum dentatum, latum pedes duos & dimidiū, cui in fronte sunt dentes septem & viginti: at altera axiculi pars axem versus bracteis ferreis est tecta, ne à catena, quæ circa eam volvitur, exedatur. Ejus catenæ annulus extremus inclusus est in fibula ferrea, & in axiculum infixæ: ipsa catena ex loculamento exiens in orbiculo, qui est inter rostri tigna, versatur. Etenim à loculamento sursum versus ad pedis & palmi altitudinem est gruis rostrum; quod constat ex duobus tignis inclusis in axe, longis pedes quindecim, latis palmos tres, crâsis duos: quæ à tergo axis eminent cubitum, ibique fibulantur; ligneo præterea clavo, qui per ipsa & axem penetrat, connectuntur: is clavus altera parte capitulum habet latum, altera foramen, in quod infigitur paxillus ferreus, ut tigna cum axe arctè constringat. Ea verò rostri tigna, fulciuntur & sustinentur alteris duobus tignis longis pedes sex & palmos duos, latis & crassis item palmos duos: quæ inferius inclusa sunt in formis axis, superius ad tigna rostri, qua absunt ab axe circiter pedes quatuor, clavis ferreis affixa. Post superiora horum tignorum capita versus axem est fibula ferrea, inferius in tigna rostri infixæ, ut ea coerceat & constringat. Utriusque tigni caput prius inclusum est in lamina ferrea quadrangula, inter quas est tertia lamina ferrea quadrangula interjecta: qua ratione fit, ut tigna rostri neque dilabi possint, nec alterum in alterum incidere: quæ tigna superiore parte bracteis ferreis sunt tecta, ad pedum sex longitudinem, ut lingua in eis promoveri possit: quæ lignum est ex ostrya vel alia quadam arbore dura factum, longum cubitum, latum pedem, crassum palmos tres: ex quo utrinque ad altitudinem & latitudinem palmi, pars inferius excisa est, ut reliqua inter duo rostri tigna ire & redire possit. Priore autem parte media excisum est ad palmarum duorum & totidem digitorum longitudinem, ut orbiculus æneus, qui est circa axiculum ferreum, in eo volvi possit. Habet præterea lingua prope angulos quatuor foramina, in quibus totidem orbiculi circumacti promoventur in rostri tignis: sed quia lingua, cum trahitur & retrahitur, sonitum edit quodammodo similem latratui canum, apud nos ex eo nomen inveni. Vecti quidem promovetur, catina retrahitur. Uncus est ferreus, cujus annulus vertitur in fibula ferrea, in dextrum linguæ latus infixæ: qui uncus includitur in unum aliquem ferreum clavum, qui dextro rostri tigno infixus est. At à fronte axis orbiculus est æneus, cujus axiculus ferreus inclusus est in rostri tignis: in quo orbiculo catena, exiens ex loculamento, volvitur; atque per dorsum linguæ excavatum penetrans ad orbiculum ejus æneum, in ipso circumacto versatur, de quæ eo descendens uncus implicatur annulo, in quo inclusi sunt annuli supremi trium catenarum longarum pedes sex, quæ penetrant per tres annulos ferreos, quos in foraminibus clavorum infixorum in medio operculi annulo esse dixi. Itaque cum magister operculum grue voluerit levare, tunc minister in vecte ferreo includit axiculum ferreum inferiorem, qui extat è tigno statuto palmum & digitos duos: est quæ ea parte axiculus etiam quadrangulus, latus sesquidigitum, crassus digitum. Pari modo vectis foramen, in quo includitur, quadrangulum est.

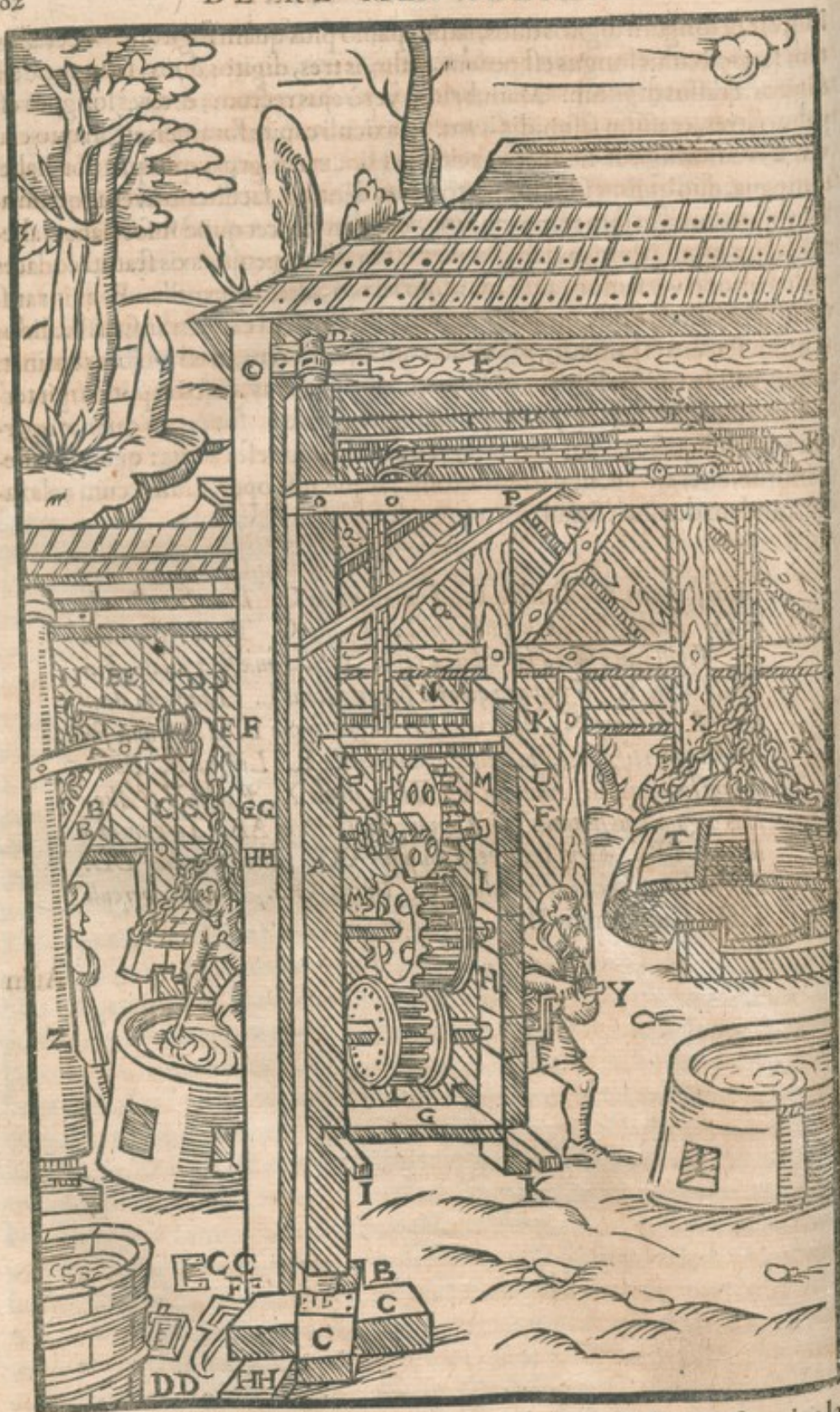

lum est & longum digitos duos, latum paulo plus quàm digitum. Vectis autem semicirculus longus est pedem, palmos tres, digitos duos, latus totidem digitos, crassus digitum. Manubrium verò ejus rectum, & teres longum est palmos tres, crassum sesquidigitum. In axiculi capite foramen est, in quo clavus ferreus infigitur ne vectis excidat. Hic autem grus, qui quatuor habet tympana, duo quibus sunt fusi, & totidem dentata, facilius movetur quàm alii, quibus tantum duo tympana sunt, alterum scilicet quod fusos habet, alterum dentatum. Multis autem simplex est organum: cujus axis statuti codaces eodem modo versantur, alter in catillo ferreo, alter in armilla. Ei axi transversum existit tignum, quod obliquum sustinet. Ad caput transversum validus annulus ferreus est affixus, ex quo alter annulus ferreus, in eo inclusus eminet: in quo validus vectis ligneus arcuè rursus est inclusus, cujus caput cingit tertius annulus ferreus: ex quo dependet uncus ferreus, supremo catenæ operculi annuli injectus. Ad alterum verò vectis caput est catena: quæ cum depressitur, alteram vectis partem attollit, atque ipsa operculum: cum relaxatur, eandem demittit simul cum operculo.

Axis statutus A. Catillus B. Tigna querna C. Dimidiata armilla D. Trabs E. Loculamentum F. Tigilla G. Tignum statutum H. Tigilla quæ sunt à lateribus axis I. Tigilla quæ sunt à lateribus tigni statuti K. Tympana quæ ex fuis constant L. Tympana dentata M. Catena N. Orbiculus O. Rostris tigna P. Tigna quæ sustinent rostris tigna Q. Lamina quadrangula R. Lingua S. Operculum fornacis T. Annulus V. Tres catenæ X. Vectis Y. Alterius organi axis statutus Z. Tignum transversum AA. Tignum obliquum BB. Tigni transversum annulus CC. Alter annulus DD. Vectis EE. Tertius annulus FF. Uncus GG. Catena operculi HH. Catena vectis II.

At in

At in nonnullis locis, ut in Misena Fribergi, secunda fornax superius lateribus concamerata ferè similis est furno. Ea camera pedes quatuor alta habet fo-

bet foramina duo vel tria: quorum primum à fronte est altum sesquipedem, latum pedem, ex quo effluit spuma argenti. Alterum, atque etiam tertium, si tria fuerint, à lateribus sunt alta sesquipedem, lata pedes duos & dimidium; ut is, qui catinum parat, in fornacem possit irrepere: sed basis ejus circularis ex cementis effecta, duas habet vias, halitum expirantes, altas pedes duos, latas unum: quæ ab una parte ad ei adversam ductæ ac directæ sic penetrant, ut altera alteram transversa secare, & foramina quatuor esse videantur: eadem superius tectæ sunt saxis latis, sed tantummodo palmum crassis; in quæ & reliquam basis partem interiorem, ex cementis effectam, ut etiam in prioris fornacis orbem, vel tabulas æneas & saxa injicitur lutum cum stramentis permistum, altum tres digitos. Tam autem id quàm cinerem injectum magister sive minister, qui præparat catinum, genibus innixus tundit curtis pilis ligneis, & marculis item ligneis.

Fornacis camera A. Ejusdem basis B. Viæ C. Pilum D. Marculus E. Artifex Romano more ex argenti spuma trubulos conficit F. Canaliculus G. Argenti spuma H. Catinus inferior I. Veruculum K. Tubuli L.

At Po-

At Polonis & Ungaris secunda fornax item superius lateribus concame-
rata ferè furno similis est: inferius autem basim habet solidam, & halitus re-
ceptaculo

receptaculo carentem. Sed ad ejus alterum latum est murus, inter quem & basin catini via receptaculi loco est: superius bacillis ferreis ex muro pertinentibus ad catinum, & duobus digitis inter se distantibus, tecta. In catinum præparatum primò stramina injiciunt, inque ea panes stanneos imponunt: in bacilla verò ligna, quæ accensa catinum calefaciant, & panes, octoginta modò centumpondia, modò centum pendentes, colliquefaciant. Deinde ignem leni follium flatu excitant: tum bacillis tam multa ligna superinjiciunt, ut tanta flamma fiat, quanta sola in catinum pertinens, plumbum ab argento separare possit. Sed argenti spuma detrahitur ex alterius lateris foramine tam amplo, ut magister per id in catinum serpere queat. At Maravi & Carni, qui perarò plus quàm argenti bessem vel dextantem conficiunt, ab eo nec in fornace furno simili plumbum separant, nec in catino, qui tectus est operculo, sed qui vento expositus eo caret, in quem panes stanneos imponunt, ipsisque superimponunt arida ligna, quibus rursus crassa viridia. Lignis autem accensis, ignem primò folliis flatu excitant.

Fornax furno similis A. Via B. Bacilla ferrea C. Foramen per quod argenti spuma detrahitur D. Catinus operculo carens E. Ligna crassa F. Follis G.

Dixi de ratione, qua plumbum ab auro vel argento separatur: nunc dicam

de ea, qua argentum perpurgatur: nam auri perpurgandi rationem antè explicavi. Argentum autem perpurgatur in ultrina, cuius fornacis focum sustinet testudo lateribus concamerata: ejus fornix, qui priore parte existit, altus est pedes tres. Sed ipse focus longus pedes quinque, latus quatuor: à lateribus & posteriore parte muri sunt integri: à priore verò alter fornix alteri superpositus est: super quem & murum caminus statutus est. Focus foveam habet rotundam, latam cubitum, altam palmos duos: in quam injicitur cinis cribratus, & in eum testa præparata sic imponitur, ut cinis undiq; æquè altus ac ipsa sit. Testa autem, quæ fictilis est, repletur pulvere, qui constat ex paribus portionibus ossium in pulverem contritorum, & cineris sumpti de catino, in quo plumbum ab auro vel argento separatur: alii ad cinerem admiscunt laterem cōminutum; quo modo neuter pulvis argentum ad se allicit: pulvis compositus, & aquâ madefactus paucus injicitur in testam, & tunditur pilo ligneo terete, longo pedem, lato palmum & digitum: ex quo extant dentes numero sex, crassi digitum, lati & alti digitum & tertiam ejus partem, inter se distantes ferè digito. Hi sex dentes circulum efficiunt, in cujus medio est septimus dens teres æquè altus ac cæteri, sed crassus sesquidigitum. Pilum verò paulatim ab inferiore parte sursum versus fit angustius, ut ultima manubrii pars teres sit, crassa tres digitos. Quidam utuntur terete pilo quod dentibus caret.

Pilum cui dentes A. Pilum quod dentibus caret B. Alveus cinerum plenus C. Testa præparata & asseribus imposita D. Testæ vacuæ E. Ligna secanda F. Serra G.

Deinde

Deinde iterum paucus pulvis madefactus injicitur in testam, & tunditur: qui labor iteratur usque dum testa tota tali pulvere fuit completa: quam magister excindit cultello utrinque acuto, & utrinque directo sursum versus actio, ut media pars cava sit, lata palmum & digitum: quæ modò recta est, modò curvata. Ipse verò cultellus latus sit sesquidigitum, utrinque sursum versus longus palmos duos, quæ manubria ad altitudinem palmi careant acie, vel in ligneis manubriis includantur. Magister autem una manu cultellum prehensens testæ pulverem excindit, ut circumcirca crassus maneat tres digitos: tum ei pulverem ossium siccum cribro superinjicit, cujus fundum setis admodum angustè collocatis est contextum. Postea globo ex ligno durissimo facto, & crasso sex digitos, injecto testam utraq; manu comotam æquat, & denuo solidam efficit, quinetiã altera manu globum agit. Testæ autem diversæ sunt capacitatis: earum enim præparatarum aliæ capiunt argenti libras plus minus quindecim, aliæ viginti, partim triginta, quædam quadraginta, aliæ quinquaginta. Sed quæque testa sic præparata in sole siccatur, vel in loco calido & tecto reposita. Quanto autem fuerit siccior & antiquior, tanto est melior: omnes verò, cum argentum perpurgandum est, prunis injectis calefiunt. Alii loco testæ utuntur circulo ferreo, sed utilior est testa. Nam si pulvis vitium fecerit, argentum in illa remanet, ex hoc fundi expertè dilabitur. Testa præterea in focum facilius quàm circulus imponi potest, & minus multi pulveris indiget: attamen, ne testa dilabi possit, & argentum damnum facere, quidam rectè eam circulo ferreo cingunt.

Cultellus rectus cui lignea manubria sunt A. Cultellus curvus, cui item lignea manubria B. Cultellus curvus ligneis manubriis carens C. Cribrum D. Globus E. Foris ferrea, quam magister cum perpurgat argentum, demittit, ne calor ignis oculos lædat F. Ferramentum cui imponuntur ligna cum argentum jam liquatum perpurgandum est G. Hujus altera pars penetrat in circulum alterius ferramenti in fornacis muro inclusi H. Testæ in quas pruna sunt injectæ I.

Purgator autem in promptu habet cratem ferream, cui panes argenteos superimponit, eosque prunis subiectis calefacit, ut facilius frangi possint. Habet item sellam orichalceam, latam & longam palmos duos, & digitos duos, ac in ejus medio cavam: eam imponit trunco ex ostrya facto, atque panes argenteos in ipsa locatos ancipiti malleo percutit, & in partes dividit: qui malleus longus est pedem & digitos duos, latus palmum. Alii usurpant tantummodo truncum ligneum in medio cavatum. Panum verò fragmenta adhuc calida forcipe prehensa in alveum, foraminum plenum, injicit, eisquæ aquam affundit, ut refrigerata in testam scitè imponere possit. Imponit verò ea, ut erecta stent, emineantque ex testa interdum ad duorum palmorum altitudinem. Inter ipsa verò, ne unum in aliud incidat, carbunculos collocat: deinde injicit in testam prunas, mox carbonum duos alveos bracteis ligneis contextos; tum folle ventum inspirat. Is duplicatus longus est pedes quatuor, & palmos duos, posteriore parte latus pedes duos, & totidem palmos. Cætera similia sunt ei, quem libro VII. descripsi. Ejus follis naris sita est in fistula ænea, longa pedem: cujus foramen priore parte prorsus teres, est latius digito, posteriore latitudo duos palmos. Follem quidē magister, quod ad hoc munus argenti ppurgandi acris ignis, atque iccirco vehementis flatus indigeat, valde declivem ponit, ut in mediam testam sive argentum liquefactum inspiret. Id effervescens deprimat parvo trunco ad ferrei instrumenti, cujus extima pars sursum versus eminet,

net, affixo, & aqua madefacto. Liquefcit verò argentum cùm fuerit circiter horam in testa coctum: quò liquato, carbones ardentes ex testa removet, atq; ei superponit duo ligna abiègna longa pedem & palmos tres, lata palmum & digitos duos, crassà superiore parte palmum, inferiore ad tres digitos. Inferiores autem partes conjungit; in quæ ligna rursus conjicit carbones: nam acri igni semper ipsi opus est ad purgandum argentum. Purgatur verò horis duabus vel tribus, prout fuerit purum vel impurum: hoc globulis æreis aut plumbeis in testam simul injectis efficit purius. Ut autem, dum argentum purgat, tantum ignis calorem sustinere possit, forem ferream, longam pedes tres, altam pedem, & palmos tres demittit. Hæc utrinq; inclusa est in bracteis ferreis: quam cùm operam in hac re consumpserit, batillo ferreo rursus attollit, ut ejus cultellus in ferrum uncinatum, quod est in fornice, incidens ipsam apertam teneat. Sed cùm argentum jam ferè fuerit purgatum, quam conjecturam de eo facit ex temporis spacio, tunc in ipsum infigit contum totum ferreum: qui aciem habet chalybeatam & teres est, atque longus pedes tres & dimidium, crassus digitum. Bracteam autem argenteam adhærentem ad contum orichalco impositam, malleo decutit: ac ex ejus colore conjicit an argentum satis purgatum sit necne. Si fuerit perpurgatum, albissimum est, & ejus bes, drachma excepta, purus existit. Quidam verò argentum hauriunt ferrei instrumenti cavo: sed cujusque besis argenti sicilicus comburitur: interdum etiam, cùm valdè fuerit impurum, drachmæ tres vel semuncia. At purgator ignem gubernat, & argentum liquidum commovet instrumento ferreo, longo pedes novem, crasso digitum, priorè parte primò ad latus dextrum curvato, deinde recurvato, ut efficiatur circulus, cujus cava pars ad palmum lata sit. Alii utuntur instrumento ferreo, cujus extima pars recta sursum versus extat. Quin idem ferreum habet instrumentum sive forcipem vulsellæ figurâ, quo carbonesprehendit, & ipso manu compresso eos ponit ac reponit; id longum est pedes duos, latum sesquidigitum, crassum tertiam digiti partem.

Crates A. Sella orichalcea B. Truncus C. Panis argenteus D. Malleus E. Truncus ligneus in medio cavatus F. Alveus foraminum plenus G. Truncus ad ferreum instrumentum affixus H. Ligna abiègna I. Contus ferreus K. Ferri instrumentum cavum L. Instrumentum, cui circulus, sequens pictura continet: Instrumentum cujus extima pars sursum versus extat M. Instrumentum vulsellæ figura N.

Cum autem argentum videtur ipsi esse perpurgatum, tunc batillo carbonis ex testa amovet: paulo post aquam haurit cochleari aeneo, cui manubrium ligneum est, longum pedes quatuor: quodque ex altera parte in fundi & marginis medio habet parvum foramen, per quod ferè canabis semen penetrat. Hoc cochleare ter replet aqua, ter ea per foramen tota effluens in argentum, paulatim ipsum restinguit: si enim repentè aquam multam in id infunderet, dissiliret atque læderet astantes. Deinde artificii ferreus est contus cuspidatus, longus pedes tres, cui manubrium ligneum totidem pedes longum: hunc contum in testam infigit, ut eam commoveat. Idem efficit conto ferreo uncinato, lato digitos duos, alto palmum: cuius pars ferrea item longa est tres pedes, lignea, sive manubrium, totidem. Tum testam ex foco amotam batillo vel furcâ subvertit: quo modo argentum dimidiati globi figura in solum cadit: quod batillo rursus sublatum injicit in vas, in quo inest aqua: ubi adhuc magnum sonitum reddit, vel panem argenteum furcâ sublatum superimponit, instrumento ferreo vulsellæ simili, in vas aqua refertum imposito. Mox refrigeratum rursus ex vase, exprimens trunco, ex ostria facto superponit, & malleo percutit, ut, si pulvis in testam injectus, ad ipsum adhæserit, de eo decidat. Purgat etiam argentum eodem instrumento, in vas aquæ plenum imposito superimpositum, filis orichalceis colligatis, & in aquam intinctis: quem laborem percutiendi & purgandi iterat, usque dum omnino fuerit purum. Postea

Postea id imponit tripodi vel crati ferreae. Tripus altus est palmum, & digitos duos, latus sesquidigitum, cujus cava pars est lata palmos duos: cum subjicit tripodi vel crati prunas, ut argentum aquâ madefactum rursus exiccetur. Postremò præfectus rebus regis, vel principis, vel dominorum ipsum argentum imponit trunco, & cælo excindit duas particulas, unam inferiore parte, alteram superiore: quas igni experitur, ut certè scire possit utrum argentum perpurgatum sit nec ne, & quo precio mercatoribus vendi debeat: mox sigillum regis vel principis, vel dominorum in id imprimit, & prope ipsum ponderis numerum.

Instrumentum cui circulus A. Cochleare B. Ejus foramen C. Contus cuspidatus D. Furca E. Panis argenteus instrumento vulsellæ figurâ impositus F. Vas aquâ refertum G. Truncus cui panis impositus H. Malleus I. Argentum rursus instrumento vulsellæ simili superimpositum K. Alterum vas aquæ plenum L. Fila orichalcea M. Tripus N. Alter truncus O. Cælum P. Fornacis catinus Q. Testa adhuc fumans R.

Sunt qui argentum in testa, sub tegula ferrea vel fictili collocata, perpurgant: iis item fornax est, in cujus foco locant testam, in qua insunt argenti fragmenta, eiq; superimponunt tegulam, à lateribus fenestellas habentem, à fron-

te ponticulum: ad tegulae latera lateres apponunt, quibus & tegulae carbonēs superinijciunt; ponticulo titiones ardentes, ut argentum colliquescat. Fornaci est foris ferrea luto, qua spectat ignem, obducta, ne ei noceat: ea clausa ignis ardorem continet: veruntamen fenestellam habet, ut artifices in testam inspicere, & interdum ignem flatu follis excitare possint: qui quanquam tardius quàm cæteri argentum perpurgant, tamē utilius, quod minus detrimenti accipiat. Lenis enim ignis particulam ejus minorem, quam acris ille perpetuò follis flatu excitatus consumit: iidem rectè panem argenteum, si propter magnitudinem difficulter asportari potest, cū tegula fuerit sublata, ipse adhuc caleat, cuneo vel securi, in eo impressa, secant in duas vel tres partes: nam qui refrigeratum dissecant, non rarò minutas aliquot particulas dissilientes perdunt.

*Tegula A. Ejus fenestella B. Eiusdem ponticulus C.
Lateres D. Foris ferrea E. Ejus fenestella F. Follis G.
Securis H. Annulus ferreus quo quidam pro testa utuntur I. Pistillum quo cinis in annulum injectus tunditur K.*

GEORGII AGRICOLA
LAE DE RE METALLICA
LIBER UNDECIMUS.

DIXI de modo, quo aurum ab argento secernitur, quo contra argentum ab auro, quo aes ab eodem, quo plumbum tam ab auro quam ab argento, quo denique duo illa preciosa metalla perpurgantur: nunc dicam de ratione, qua argentum ab aere, qua idem a ferro separari debeat. Officina autem, sive domicilium necessarium ad opportunitatem, & usum eorum, qui argentum ab aere secernunt, ita se habeat. Primo quatuor muri longi ducantur: quorum primus, qui ad alveum fluminis existat, & secundus longi sint pedes ducentos sexaginta quatuor: sed secundus ubi longus fuerit pedes centum quinquaginta unum desinat, & quasi intercisus post pedes quatuor & viginti rursus usque eò ducatur, dum primi longitudinem exaequet. Tertius autem longus sit pedes centum & viginti: qui ex pede aliorum murorum septimo ex sexagesimo usque ad centesimum octogesimum sextum pertineat. Quartus verò longitudo sit pedum centum quinquaginta unius. At cuiusque muri, ut etiam duorum reliquorum & transversorum, de quibus posthac dicam, altitudo sit pedum decem, crassitudo duorum & totidem palmorum. Solutus tamē secundus murus longus propter fornaces, ad eum construendas, altus sit pedes quindecim: verum primus murus longus a secundo distet pedibus quindecim, & totidem pedibus tertius a quarto: sed secundus a tertio pedibus novem & triginta. Deinde muri transversī ducantur: quorum primus a capite primi muri longi ad caput secundi muri longi perducatur: secundus verò a capite secundi muri longi ad caput quarti: nam tertius murus longus eò non pertinet. Tum ex capite tertii muri longi ducantur duo muri: alter ad secundi muri longi pedem septimum & sexagesimum: alter ad eundem numero pedem quarti muri longi: sed a quarto muro transversō ad decem pedes versus secundum murum transversum, ex quarto muro longo ducatur quintus murus transversus longus pedes viginti. Ac verò etiam ex eodem quarto muro longo, qua distat ab altera parte quarti muri transversī pedibus triginta ducatur sextus murus transversus usque ad tergum tertii muri longi. Septimus verò murus transversus a secundo capite secundi muri longi, ubi primò desinit, perducatur ad tertium murum longum: & ab ejus tergo octavus ad inferius quarti muri longi caput: deinde a septimo muro transversō, qua distat a secundo muro longo pedibus decem & novem perducatur quintus murus longus: cujus longitudo sit pedum centum & novem: ex quo ad pedes quatuor & viginti ducatur nonus murus transversus ad tertium caput secundi muri longi: & ex ejusdem quinti muri longi capite inferiore ducatur decimus murus transversus ad postremum caput secundi muri longi: & ex

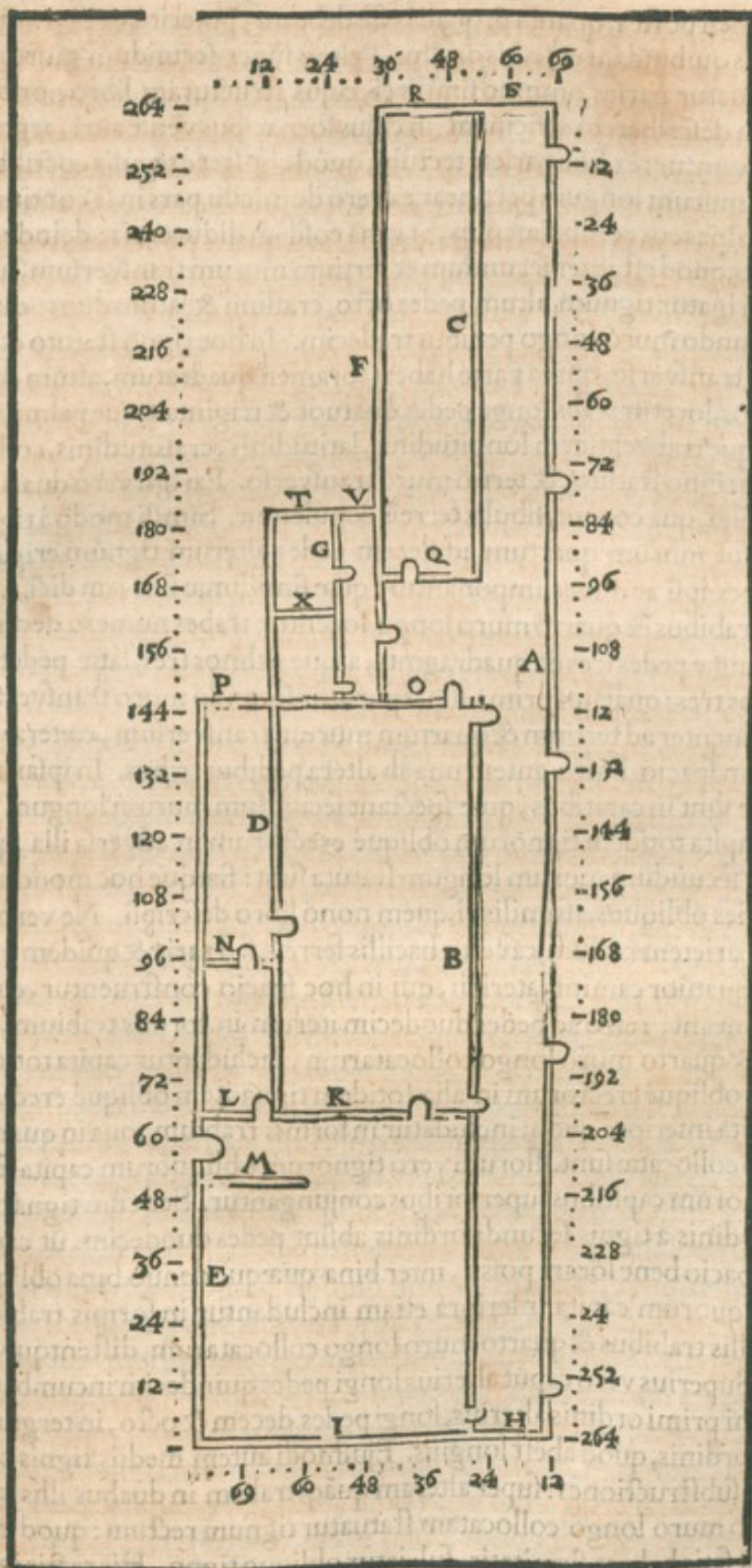

& ex eo undecimus ad inferius caput primi muri longi. Postremò ab hoc quinto muro longo versus tertium murum longum ad pedes quinque, item ex septimo muro transverso ducatur sextus murus longus: cuius longitudo sit quinque & triginta pedum: à cuius inferiore capite duodecimus murus transversus perducatur ad tertium murum longum: & decimustertius ab eodem ad quintum murum longum: at spaciū, quod est inter septimum murum transversum & duodecimum, dividat in æquales partes decimusquartus murus transversus.

Muri longi sex: Primus A. Secundi prior pars B. Secundi posterior pars C. Tertius D. Quartus E. Quintus F. Sextus G. Muri transversi quatuordecim: Primus H. Secundus I. Tertius K. Quartus L. Quintus M. Sextus N. Septimus O. Octavus P. Nonus Q. Decimus R. Undecimus S. Duodecimus T. Decimustertius V. Decimusquartus X.

Atq;

Atq; sic se habeat murorū longitudo, altitudo, crassitudo, positio: quorum
fornices, ostia, foramina quamvis in initio, cū muri ducuntur, facienda sint, ⊙
magis

magis tamen postea, quanta & qualia esse debeant, poterit intelligi: nunc de parietibus quibusdam & tectis dicam. Primò super secundum murum longum statuatur paries omnino similis ei, cuius structuram libro nono explicavi, cum describerem officinam, in cuius fornacibus venæ auri, argenti, æris excoquuntur: ex hoc pariete tectum, quòd constet è tegulis coctilibus, ad primum murum longum pertineat: ea verò domicilii pars in se contineat folles, machinas eos comprimentes, organa eisdem diducentia: deinde in medio spacio, quod est inter secundum & tertium murum transversum, substratis saxis erigatur tignum altum pedes octo, crassum & latum duos: quod distet à secundo muro longo pedibus tredecim. In hoc tigno statuto & secundo muro transverso, qui ea parte habeat foramen quadratum, altum & latum pedes duos, locetur trabs longa pedes quatuor & triginta atque palmum. Altera quoque trabs ejusdem longitudinis, latitudinis, crassitudinis, collocetur in eodem tigno statuto, & tertio muro transverso. Earum verò duarum trabium capita, quæ coeunt, fibulis ferreis copulentur. Simili modo à tigno statuto versus murum quartum ad decem pedes alterum tignum erigatur, & duæ trabses ipsi ac muris imponantur: quæ simillimæ sint jam dictis. In his duabus trabibus & quarto muro longo locentur trabses numero decem & septem, longæ pedes tres & quadraginta, atque palmos tres, latæ pedem, crassæ palmos tres: quarum prima superponatur secundo muro transverso, ultima continenter ad tertium & quartum murum transversum, cæteræ in medio eorum spacio. Distet autem una ab altera pedibus tribus. In ipsarum formis, quæ sunt in capitibus, quæ spectant secundum murum longum, includantur capita totidem tignorum obliquè erectorum in adversa illa, quæ recta super secundum murum longum statuta sunt: fiatque hoc modo alter camini paries obliquus, assimilis ei, quem nono libro descripsi. Ne verò hic incidat in parietem rectum, cavetur bacillis ferreis, sed raris: & quidem propterea quòd quatuor camini latericii, qui in hoc spacio construuntur, cum partim sustineant: retrò ad pedes duodecim iterum in formis trabium, in duabus illis & quarto muro longo collocatarum, includantur capita totidem tignorum obliquè erectorum in alia totidem tigna item obliquè erecta, quorum capita inferiora quoque includantur in formis trabium, quæ in quarto muro longo collocatae sunt. Illorum verò tignorum obliquorum capita superiora cum horum capitibus superioribus jungantur. Sed cum tigna obliqua primi ordinis à tignis secundi ordinis absint pedes duodecim, ut canal is in medio spacio bene locari possit, inter bina quæque denuo bina obliquè erigantur: quorum capita inferiora etiam includantur in formis trabium, in duabus illis trabibus & quarto muro longo collocatarum, distentque inter se cubito. Superius verò caput alterius longi pedes quindecim incumbat in tergum tigni primi ordinis alterius, longi pedes decem & octo, in tergum tigni secundi ordinis, quod abest longius. Ejusmodi autem mediis tignis obliquis tales sint substructiones: super alteram quæque trabem in duabus illis trabibus & quarto muro longo collocatam statuatur tignum rectum: quod etiam ipsum, ut satis habeat firmitatis, fulciatur obliquo tigno. His rectis imponatur trabs longa, in quam incumbant unius ordinis media tigna obliqua. Simili

mili modo alterius ordinis media tigna obliqua incumbant in trabem longam, quæ aliis rectis imponatur. Ab unaquaq; præterea trabe, in duabus illis & quarto muro longo collocata, fursum versus ad duos pedes ponatur tignum transversum: quod ex medio tigno obliquo primi ordinis ad mediū tignum obliquum secundi ordinis pertineat: quibus tignis transversis imponatur canalus ex una arbore cavatus: tum à cujusq; tigni medii primi ordinis tergo tignum, longum pedes sex, pertingat ferè ad canalem: cujus tigni caput inferius sustineat tigillum longum duos pedes. Id verò insistant in eodem tigno medio primi ordinis: similiter à cujusq; tigni medii secundi ordinis tergo tignum ferè pertingat ad canalem, sed longum pedes septem: cujus item caput inferius sustineat tigillum, quod insistant in eodem tigno medio secundi ordinis: itaq; suprema parte ad primi & secundi ordinis principalia tigna obliqua affigantur asserculi longi, ad quos appendantur tegulæ coctiles: media, ad primi & secundi ordinis media tigna: infima, ad tigna, quæ à tergo cujusq; tigni medii primi & secundi ordinis ferè pertingunt ad canalem: attamen ad asserculos, ad hæc tigna affixos, inferiores affigantur scandulæ abiegnæ in canalem penetrantes: minus enim imber maximus, vel nix liquefacta permanat in domicilium. At interiores substructiones, quæ sustineant obliqua tigna secundi ordinis, & adversa tertii, quod insolentes non sint, non necesse habeo explicare. In hac autem domicilii parte ad secundum murum longum sint fornaces, in quibus panes ærei fathiscentes jam torrefacti coquuntur, ut denuo æris colorem & speciem habeant, sicuti re verà sunt ærei: reliquum spacium occupent aliæ duæ fornaces: una, in qua calefiunt ærei panes integri: altera, in qua ignis calore torrentur fathiscentes: & via, quæ à janua est ad fornaces. Tum in medio tertii & quinti muri transversum spacium, similiter duo tigna substratis saxis erigantur: quorum utrunq; sit altum pedes octo, latum & crassum duos. Alterum à secundo muro longo distet pedibus tredecim, alterum totidem à tertio muro longo. Ipsa verò inter se distent pedibus item tredecim: his duobus tignis & tertio muro transversum superponantur duæ trabes longæ pedes unum & quadraginta ac palmum, latæ & crassæ pedes duos. Aliæ item duæ trabes ejusdem longitudinis, latitudinis, crassitudinis superponantur aliis duobus tignis statutis, & septimo muro transversum: capita binarum trabium, qua coeunt, fibulis ferreis copulantur. In eis autem trabibus rursus collocentur trabes una & viginti, longæ pedes tredecim, latæ pedem, crassæ palmos tres: quarum prima locetur in tertio muro transversum, ultima in septimo muro transversum, reliquæ in medio eorum spacio: distetq; una ab altera pedibus tribus. In harum formis, qua spectant secundum murum longum, includantur capita totidem tignorum obliquè erectorum in adversa, quæ recta super secundum murum longum sunt statuta: fiatq; hoc modo alter camini paries obliquus. At qua spectant tertium murum longum, in earundem trabium formis includantur capita totidem tignorum obliquè erectorum, in adversa tertii parietis obliqui tigna: fiatq; hoc modo alter alterius camini paries obliquus. Ne verò hic incidat in contrarium obliquum, ille in contrarium rectum, caveatur partim crebris bacillis ferreis, ex nonnullis tignis ad eis opposita pertinentibus: partim ti-

gnis raris, quæ è tergo tignorum obliquorum ad tergum obliquorum, quæ retro sunt, pertinent: ea crassa & lata sunt palmos duos, utrinque perforata. Utraque tigna obliqua cingantur laminis ferreis, latis digitos tres, crassis semidigitum, quæ complexu suo contineant capita tignorum, de quibus jam dixi: quæ copulationes ut firmæ sint: in cuiusque capitis tignorum foramine infigatur clavus ferreus utrinque per laminam penetrans. Quia enim pondus ponderi renitur, tigna utrinque oblique erecta, in opposita incidere non possunt. Sed trabes & tigna media, quæ canales & tectum sustinere debent, omnino se habeant, ut supra dicta, nisi quod media obliqua secundi ordinis non sint longiora mediis primi ordinis: & quod tigna, quæ à tergo cuiusque medii tigni obliqui, secundi ordinis pertingent ferè ad canalem, non sint longiora tignis, quæ à tergo cuiusque medii tigni obliqui primi ordinis pertingent ferè ad canalem. In hac domicilii parte ad secundum murum longum sunt fornaces, in quibus æs cum plumbo miscetur, & recrementa recoquuntur. Ad tertium verò murum longum fornaces, in quibus argentum & plumbum ab ære secernuntur. Medium spacium occupent duæ machinæ, quarum altera panes ærei de catino levati in terra reponuntur: altera de terra in secunda fornace. In tertio præterea & quarto muro longo collocentur trabes item una & viginti, longæ pedes decem & octo, ac palmos tres: in quarum formis quæ à tergo tertii muri longi sunt ad duos pedes, includantur capita totidem tignorum oblique erectorum, in adversa tigna obliqua alterius obliqui parietis secundi camini: fiatque isto modo tertius paries obliquus, aliis prorsus assimilis. Totidem quoque tignorum capita includantur in formis earundem trabium, quæ collocatæ sunt in quarto muro longo: quæ tigna etiam ipsa oblique erecta incumbant in terga proximorum, & sustineant tectum, quod totum constet è tegulis coctilibus, & substructiones habeant usitatas. In hac parte domicilii sunt duo conclavia: in quorum priore concluduntur panes ærei, in altero plumbei. Deinde in medio noni muri transversæ & decimi spacio, quod ad latera habet secundum & quintum murum longum, substratis faxis iterum erigatur tignum altum pedes duodecim, latum & crassum duos: id distet à secundo muro longo pedestredecim, à quinto muro longo, sex. Ei tigno statuto & nono muro transverso superponatur trabs longa pedes tres & triginta, atque palmos tres, lata & crassa palmos duos. Altera quoque trabs ejusdem longitudinis, latitudinis, crassitudinis eidem tigno statuto, & decimo muro transverso superponatur: quarum duarum trabium capita, quæ coeunt, fibulis ferreis copulentur. In his trabibus & quinto muro longo collocentur trabes numero decem, longæ pedes octo, & palmos tres: quarum prima locetur in nono muro transverso, ultima in decimo, reliquæ in medio eorum spacio. Alia ab alia absit pedes tres: in ipsarum formis, quæ spectant secundum murum longum, etiam includantur capita totidem tignorum obliquorum erectorum in adversa, quæ super secundum murum longum erecta sunt statuta: fiatque rursus hoc modo camini paries obliquus, cæteris omnino similis: qui suprema parte, qua fumus eluctatur, à recto distet pedibus duobus. Totidem quoque tignorum capita includantur in earum trabium formis, quæ collocatæ sunt in quinto muro longo: quæ etiam oblique erecta

erecta in terga proximorum incumbant, sustineantq; tectum è tegulis coctilibus factum. In hac domicilii parte ad secundum murum longum sint quatuor fornaces, in quibus plumbum ab argento separatur: atq; machinæ, quibus earum opercula de catinis levantur: quinetiam domicilii pars, quæ est inter primum murum longum, & partem secundi muri longi intercisam, in qua est pilum, quo panes ærei franguntur: & quatuor pila, quibus cadmiæ, quæ decutiuntur è parietibus fornacum, subjectæ franguntur & comminuuntur: atque lateres, super quos panes ærei fathiscentes statuti torrefiunt, tectum habeat usitatum: ut etiam ea quæ est inter septimum murum transversum, & duodecimum atq; decimum tertium: ac cui à lateribus sunt quintus murus longus, & sextus & tertius. Quæ domicilii pars distribuatur in duas partes: in quarum priore statuatur fornacula, in qua artifex experiatur metalla, & pulverem ossium comminutorum unâ cum aliis conservet: in altera conficiatur pulvis, ex quo foci & catini fornacum fiunt. Sed extra domicilium ad tergum quarti muri longi prope ostium officinæ ad ingredientis lævam sit focus, in quo ex magnis plumbi massis liquefactis fiant minores, ut facilius appendi possint. Tam enim plumbeæ massæ quàm ærei panes debent primò præparari, ut appendi, & certo pondere in fornacibus coqui & commisceri possint. Sed focus, ut inde ordiar, in quo liquandæ sunt massæ plumbeæ, longus sit pedes sex, latus quinq; ab utroq; latere, munito saxi in terra partim defossis, sed altioribus quàm focus palmo, & interius luto oblitis, versus mediam & priorem partem declivis, ut plumbum liquidum defluere, & in catinum effluere possit. Posteriore ejus parte murus existat, qui murum quartum longum muniat contra vim ignis. Is, ex lateribus & luto factus, altus sit pedes quatuor, crassus palmostres, inferius latus pedes quinq;, superius tres & palmos duos. Etenim paulatim fiat angustior: cui parti superiori septem lateres imponantur: quorum medii recta erigantur, extremi oblique: toti lutum crassum illinatur. Ante focum sit catinus: cujus fovea lata pedem & palmos tres, alta pedem; sensim fiat angustior. Itaq; cum massæ plumbæ sunt liquandæ, tunc operarius primò ligna sic imponat in focum, ut eorum caput alterum spectet murum, alterum catinum. Deinde, ab aliis operariis adjutus, massam trudibus in vehiculum promoveat, & ad gruem trahat. Vehiculum autem constet ex asseribus, qui coagmentati sunt lati pedes duos & dimidium, longi quinq;: id habeat duos axiculos ferreos: circum quos utrinq; volvantur orbiculi ferrei, lati palmos duos, crassi totidem digitos. Habeat temonem, & in eo inclusum funem, quo pertrahatur ad gruem: qui prorsus similis est eis, qui in secunda officinæ parte sunt, nisi quod rostrum tam longum non habeat. Forceps, cujus chelæ prehendent massam plumbeam, longa sit pedes duos, & palmum ac digitos duos. Ejus utraq; chela uncinata malleo percussa, massæ impingatur & infigatur: utrunq; manubrium superiore parte sit recurvum, alterum dextram versus, alterum sinistram: in quorum utroq; infimi duarum catellarum annuli, tres verò eis sint, includantur, supremi autem in magno annulo rotundo: in quo etiam includatur uncus catenæ, à rostri orbiculo demissæ: grus vecti versatus massam sublevat: rostro ductus ad focum eam lignis imponit: deinde aliam atq; aliam massam operarii advehant, & simili modo in lignis foci

collocent. Etenim massæ quæ pendunt circiter centum & sexaginta centum pondia simul in ea imponi & liquari solent. Tum operarius carbones in massas conjiciat: quæ omnia vesperi parentur: quare, si metuerit pluvias, ea tecto, quod huc atque illuc portari potest, operiat. Id posteriore parte duos habeat pedes, ut pluviae, quas excepit, è declivi defluat in arcam: sequenti die mane prunas batillo in carbones conjiciat: quo modo massæ plumbeæ carbonibus subinde adjectis liquefunt. Plumbum, quàm primum id ipsum conceperit catinus, cochleari ferreo effundat in catillos æreos, qualibus secretor uti solet. Quod si statim refrigeratum non fuerit, tum aquam affundat & malleo cuspidato, in ipsum infixio, extrahat: cujus mallei pars cuspidata sit, longa palmos tres: teres, digitos duos. Sed catillis aquam lutosam illinire oportet, ut ex eis inversis, & mallei parte terete, quæ lata est, percussis panes plumbei faciliè excidant: qualis aqua ni catillis illinatur, periculum est, ne plumbum per colliques factos penetret. Alii in sinistram sumunt lignum inferiore parte grave, eoque catillum percutiunt: dextra verò mallei aciem in panem plumbeum infigunt, atque sic ipsum extrahunt. Mox operarius aliud plumbum in catillos vacuos infundat: idque faciat, donec munus plumbi liquandi perfecerit. Cum autem plumbum liquatur, quiddam spumæ argenti simile nascitur: nec mirum, cum ea quondam Puteolis ex solo plumbo, in secundis fornacibus acris igni cocto, facta sit, & nunc fieri possit. Isti porro plumbei panes in conclave plumbarium invehantur.

Focus A. Saxa in terra defossa B. Murus qui quartum murum
longum ab injuria ignis tuetur C. Catinus D. Massæ plumbeæ E.
Vehiculum F. Ejus orbiculi G. Grus H. Forceps I.
Ligna K. Catilli L. Cochlear M. Malleus N. Panes O.

At panes

At panes ærei cissi injecti invehantur in tertiam officinæ partem, ibique
singuli maffis superpositi & crebris pili præferrati ictibus fellæ impacti fran-

gantur: qualis machina sic se habeat. Truncus quernus humi locetur longus pedes quinq; latus & crassus tres: cujus capsula, in media ejus parte priore patens, longa sit pedes duos & totidem palmos, lata pedes duos, alta palmos tres & digitos duos: cujus pars extuberans supina existat, lata jaceat in trunco. In eorum medio locetur sella ænea: cujus pars sensim depressa & lata palmum, ac digitos duos interjecta sit inter duas massas plumbeas, altior utrinq; lata palmum, ejusdem subjecta. Itaque tota sella sit lata palmos tres & digitos duos, longa pedem, crassa palmos duos. At super truncum utrinq; ad latus capsæ statuatur tignum latum & crassum cubitum: eorum capita superiora aliquantum recisa includantur in formis trabium domicilii: à trunco sursum versus ad pedes quatuor, & digitos duos, duo tigna transversa continenter jungantur: quorum utrinq; latum & crassum sit palmos tres: eorum capita intrinsecus recisa includantur in formis exterioribus tignorum statutorum, unaq; cum eis terebrentur: in quæ foramina infigantur clavi ferrei, priore parte cornuti: quorum alterum cornu sursum versus ad tignum statutum adigatur, alterum deorsum: posteriore verò parte perforati, ut ferreis paxillis latis in foramina infixis, & adactis tigna transversa coercere possint: ea tigna in medio habeant foramen quadrangulum, quaquaversus latum palmos tres & semidigitum: in quod pilum præferratum immittatur. Ab his tignis transversis sursum versus ad pedes tres, & palmos duos: iterum ejusmodi duo tigna sint, habeantq; foramen quadrangulum in se continens idem pilum: quod quadrangulum sit, & longum pedes undecim, latum & crassum palmos tres: Ejus ferri, longi pedem & palmum, caput longum & latum sit palmos duos, crassum superius palmum & digitos duos, inferius totidem digitos: nam paulatim fiat angustius. Cauda verò longa palmos tres, lata & crassa, quæ de capite oritur, palmos duos: quò longius ab ipso discedet, eò etiam fiat angustius. Superiore parte includatur in pilo perforata, ut paxillus ferreus infigi possit: tribus laminis ferreis quadrangulis vinciatur: quarum infima latum palmum sit inter caput ferri & caput pili: media lata digitos tres deinceps caput pili cingat: à quo suprema totidem digitos lata absit digitos duos. Ab infima ferri parte sursum versus ad pedes duos, & totidem digitos sit dens quadrangulus, è pilo pedem & palmum extans, crassus palmos duos: attamen, cum à pilo discesserit sex digitos, inferius ad duos digitos fiat tenuior: à dente sursum versus ad palmos tres, pilum in medio habeat foramen rotundum: in quod infigatur clavus ferreus, teres, longus pedes duos, latus sesquidigitum: in cujus posteriore parte cava inclusum sit manubrium ligneum longum palmos duos & totidem digitos. Is clavus in inferiora tigna transversa incumbens obstat, ne ipsum, cum res hoc non postulat, decidat. Axis autem, qui pilum attollit, utrinq; habeat binos dentes: qui inter se distent palmis duobus & digitis tribus: qui ex eo extent pedem & palmum, ac digitos duos: qui per eum penetrantes paxillis adactis firmentur: qui lati & crassi sint palmum ac digitos duos: quorum capita rotundata tegantur lamina ferrea æquæ ac ipsa lata, utrinq; pedem demissa, clavis ferreis ad ea affixa: quæ capita habeant foramina rotunda: in quæ includatur axiculus ferreus per axiculum æneum penetrans. Illi ab altera parte caput sit latum, ab altera foramen, in quod infigatur cla-

tur clavus ferreus, ne ipse axiculus è dentibus excidat. Aenea præterea fistula sit longa palmos duos, lata unum: per cujus foramen rotundum latum digitos duos, ferreus axiculus penetret in ea inclusus. Nec aeneus solum volvatur circa ferreum, sed ipse quoque ferreus versetur. Itaque cum axis volvitur, axiculi aenei vicissim levant dentem pili. Quoniam verò axiculis ferreis & aeneis ex dentibus extractis, hic pili dens non attollitur, alterius organi pila sine hoc sublevantur. Porro unum idemque tympanum, quod circa axem rotæ est, cuique fusi sunt, & hujus axis tympanum dentatum moveat, & alterius, qui tigilla folium sequentis quartæ domicilii partis deprimit: sed contrario motu. Nam tympanum axis, qui pila attollit, versus septentrionem circumagitur: ejus, qui tigilla folium deprimit, versus meridiem.

Truncus A. Tigna statuta B. Tigna transversa C. Pilicapi-
put D. Ejus dens E. Ejusdem foramen F. Clavus ferreus
G. Masse plumbeæ H. Sella aenea I. Axis K. Dentese-
jus L. Axiculus ferreus M. Fistula aenea N.

Sed panes qui crassiores sunt, quam ut ictibus pili præferrati cito frangi possint, quales potissimum sunt hi, qui in infimo catini loco resederunt, invehantur in primam officinae partem: atque ibi calefiant in fornace, quæ à secundo muro longo distet pedibus octo & viginti: à secundo transverso duo-

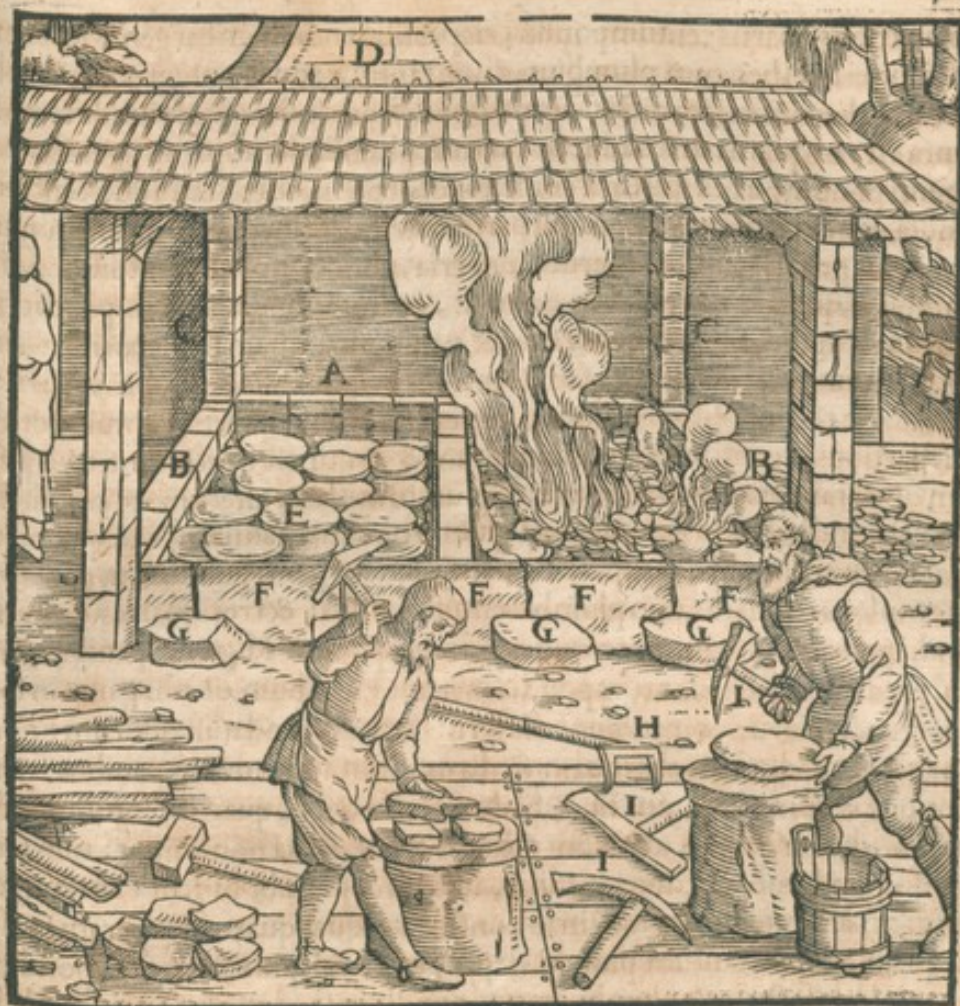

decim: cujus tres parietes saxi quadrangulis, quibus superpositi sint lateres, extruantur. Posterior altus existat pedestres & palmum: quæ altitudo etiam sit his, qui sunt à lateribus. Eorum tamen uterq; priore parte, qua patet fornax, declivis, altus sit tantummodo pedes duos, & palmos tres: omnes verò crassi pedem & palmum: super hos parietes, ne ipsi minus crassi, nimis grave onus impositum ferre non possunt, statuuntur quatuor tigna, lutoque obliantur. Ea sustineant caminum assurgentem, & per tectum penetrantem: cujus camini non modò cratibus, sed etiam tignis lutum crassum illinatur. Focus autem fornacis quaquaversus sit longus pedes sex, lateribus stratus, declivis. Panes ærei in hac fornace collocati caleant hoc modo: in fornacem primo continenter ponantur, tantummodo lapillis ovi magnitudine interpositis, ut ignis calor in medium inter eos spacium penetrare possit: quinetiã qui in infimo catini loco refederūt, in dimidium laterem eadem de causa impositi exaltentur. Ne verò ultimi, qui sunt ad ostium fornacis, cadant, ad eos laminæ ferreæ, vel panes ærei, cum æs rursus perficitur, ex catino primum extracti apponantur: atq; ad hos panes ærei fathiscentes, aut saxa. Deinde in panes injiciantur carbones: tum prunæ. Primò autem panes caleant à leni igni: mox ad eos adjiciantur plures carbones: interdum altitudine dodrantis. Acriori certè igni nobis opus est ad duos greos panes calefaciendos quàm ad fragiles: panibus satis calefactis, quod spacio horarum ferè duarum fieri solet, ex ostio fornacis removeantur laminæ ferreæ, & panes ærei fathiscentes vel saxa. Deinde panes calefacti ordine extrahantur rastro bidenti, qualis, qui panes fathiscentes torrefacit, utitur. Tum primus pani fathiscenti superponatur: & malleis à duobus operariis percutiatur donec dissiliat. Quo verò quisq; panis magis calet, hoc frangitur citius: quo minus, hoc tardius: nam ærei vasis instar huc & illuc flectitur. Primò pane fracto secundus in ejus fragmentis collocetur & percutiatur, usq; dum etiam ipse diffusus dissiliat: simili modo reliqui panes ex ordine frangantur. Verum mallei sint longi palmos tres, lati unum, utrinq; acuti: eorum verò manubria lignea tres pedes longa: fragmenta ærea, sive panes frigidi pilo fuerint fracti, sive calefacti malleis, in conclave ærarium invehantur.

*Paries posterior A. Parietes qui sunt à lateribus B. Tigna statuta C.
Caminus D. Panes collocati E. Laminæ ferreæ F. Saxa G.
Rastrum bident H. Malleus I.*

At præses

At præses officinæ æs secundum diversas argenti portiones, quæ in ejus centumpondio insunt, cum plumbo temperet, sine quo argentum ab ære separari non potest. Si mediocris argenti portio inerit in ære, id quadrifariam temperet. Etenim si in tribus quartis centumpondii æris partibus argenti selibra, vel selibra & sicilicus, vel selibra & semuncia, vel selibra & semuncia & sicilicus non fuerint, tum divitis plumbi, hoc est ejus, à quo nondum argentum separatum sit, dimidium centumpondium, vel totum, vel totum & dimidium addat, ut in æris & plumbi mistura insit unum aliquod ex jâ dictis argenti ponderibus: quæ prima téperatura est: ad quâ adjiciat tantû plumbi depauperati, vel spumæ argenti pondus, quantû ad hâc rem satis sit, ut ex his omnibus panis cõfletur, qui in se contineat ferè duo plumbi cētumpondia. Quoniâ verò ex spumæ argenti libris centû & triginta plerûq; cõficiuntur plumbi tantûmodo centum libræ, pro cõplemento spumæ argenti plus quam plumbi depauperati adjiciat. Sed quia quatuor istiusmodi panes simul collocantur in fornace, in qua argentum cum plumbo mistum ab ære secernitur, in tot panibus erunt æris tria, plumbi octo centumpondia. Sed plumbum cû fuerit ab ære secretum, pendat sex centumpondia: in quorum singulis argenti quadrans & ferè sicilicus insit. Ejusdem verò argenti septunx, remaneat in æris panibus sathiscentibus, & in ea æris ac plumbi mistura, quam nostri spinas, non tam quod non careat aculeis, quam quod vilis, nominant. Sin autem in

tem in tribus quartis centumpondii eris partibus non fuerit argenti septunx, & semuncia, vel bes, tum plumbum dives tantum addat, ut æris & plumbi misturæ alterum ex jam dictis argenti ponderibus insit: quæ secunda temperatura est: ad quam rursus adjiciat tantum plumbi depauperati, vel spumæ argenti pondus, ut ex mistura conflare possit panis, qui plumbi duo centumpondia, & quartam centumpondii partem in se contineat: quo modo in quatuor istius generis panibus inerunt æris tria, plumbi novem centumpondia. Plumbum, quod ex illis panibus destillat, centumpondia septem pendat: in quorum singulis argenti quadrans, & paulo plus quam sicilicus insit: ferè septunx, remaneat in panibus fathiscentibus & spinis: liceat nobis vetus nomen, novæ rei impositum, terere. Si verò in tribus quartis centumpondii æris partibus argenti dodrans, aut dodrans & semuncia non insunt, tum plumbum dives tam grave addat, ut æris & plumbi mistura alterum ex jam dictis argenti ponderibus in se contineat: quæ tertia temperatura est: ad quam adjiciat tantum plumbi depauperati, vel spumæ argenti pondus, ut panis, ex his omnibus conflatus, duo plumbi centumpondia, & tres quartas centumpondii partes in se contineat: quo modo in quatuor id genus panibus æris tria, plumbi undecim centumpondia inerunt. Plumbum, quo hi panes in fornace recocti stillant, centumpondia ferè novem pendat: in quorum singulis argenti quadrans & plus quam sicilicus insint: septunx in panibus fathiscentibus & spinis reliquus sit. Si denique in tribus quartis centumpondii æris partibus argenti dextans, aut dextans & semuncia non insunt, tum tantam divitis plumbi portionem addat, ut æris & plumbi mistura alterum ex jam dictis argenti ponderibus in se contineat: quæ quarta temperatura est: ad quam adjiciat tantum plumbi depauperati vel spumæ argenti pondus, ut panis inde factus tria plumbi centumpondia in se contineat: quo modo in quatuor istius generis panibus æris tria, plumbi duodecim centumpondia inerunt. Plumbum, quod inde manat, centumpondia ferè decem pendat: in quorum singulis argenti quadrans, & plus quam semuncia insunt, aut septunx: in panibus fathiscentibus, & spinis, bes, vel septunx & semuncia resideant. In secunda autem domicilii parte, cujus spacium est longum pedes octoginta, latum novem & triginta, ad secundum murum longum sint fornaces quatuor, in quibus æs cum plumbo coctum permiscebitur: & sex, in quibus recrementa recoquentur: harum pars cava lata sit pedem & palmos tres, longa pedes duos & digitos tres: illarum lata pedem & palmum, longa pedem & palmos tres ac digitum. Parietibus sit altitudo fornacum, in quibus auri vel argenti vene excoquantur. Cum autem spacium definitum in duas partes tignis statutis dividatur, prior habeat primo loco duas fornaces, in quibus recrementa recoquentur: secundo duas, in quibus æs cum plumbo miscetur, tertio unam, in qua recrementa recoquentur. Posterior verò primo loco unam, in qua recrementa recoquentur: secundo duas, in quibus æs cum plumbo commiscebitur: tertio duas, in quibus recrementa recoquentur: unaquæq; ab alia distet pedibus sex. Primæ dextrum latus occupet pedes tres, & palmos duos: ultimæ sinistrum pedes septem. Binæ fornaces habeant commune ostium altum pedes sex, latum cubitum: attamen prima habeat proprium, itemq; decima: cuiq; fornacum sit suus fornix in muri tergo: sua à fronte fo-

te fovea, quæ repleta pulvere composito fistucatione spissetur, ut catinus fiat: & sub eo latens humoris receptaculum: ex quo canalis structilis per muri, ad quem est fornax, tergum dextrorsum penetrans halitus expiret, suus deniq; catinus æreus ad dextrum frontis latus, in quem ex altero catino æs cum plumbo mistum fundatur, ut panes æque graves confici possint. Hic catinus æreus sit crassus digitum, ejus cava pars lata pedes duos, alta digitos sex. Post verò secundum murum longum sint follium paria decem, duæ machinæ eos comprimentes, viginti organa eisdem diducentia: quæ omnia cujusmodi esse debeant, ex nono libro potest intelligi. Excoctor autem misturus æs cum plumbo in fornacem, excalfactam primò majora æris fragmenta, in manus sumpta, injiciat: deinde alveum carbonum: tum minora æris fragmenta. Cum verò æs liquatum cœperit ex ore fornacis defluere in catinum, tunc in eandem injiciat spumam argenti, ac, ne ex fornace pars ejus evolat, carbones superinjiat: postremò plumbum. Sed quamprimum æs & plumbum, ex quibus mistis panis potest confici, in fornacem conjecerit, rursus injiciat alveum carbonum, & mox æris fragmenta, ex quibus secundus panis conflare poterit, eis superinjiat: mox æs & plumbum, quæ influxerunt in catinum, rutro purget à recremento. Rutrum autem tale est asserculus, in quo contus ferreus est infixus: asserculus ex alno vel salice factus, longus est digitos decem, latus sex, crassus sesquidigitum. Contus verò longus pedes tres: sed ejus manubrium ligneum in eo inclusum, longum est pedes duos & dimidium. Dum autem misturam purgat & cochleari effundit in catinum æreum, interea æris fragmenta, ex quibus secundus panis fiet, liquantur. Quod ubi cœperit defluere, rursus spumam argenti injiciat, & carbonibus superinjectis statim plumbum: quem laborem iteret, usq; dum panes triginta confecerit: in quo operam & spacium horarum novem, aut summum decem cōsumet. Si panes plures quam triginta conflaverit, cum extraordinarios triginta confecerit, ei unius operæ precium persolvatur: verum simul ut æris & plumbi misturam in catinum æreum infuderit, aquam superiori catini parti paulatim affundat: deinde ligno fisso & hiantēprehendat uncum, & ejus partem rectam in panem adhuc liquidum immittat. Uncus ipse crassus sit sesquidigitum, ejus recta pars longa palmos duos, lata & crassa digitos duos: postea etiam pani aquam superfundat: quo refrigerato includat uncum catenæ ab orbiculo linguæ gruis demissæ, in annulo ferreo: cujus pars cava sit lata sex digitos, ipse crassus ferè sesquidigitum: atq; eundem annulum in uno, cujus pars recta in panem immissa est: atq; sic panem de catino levatum in suo loco reponat. Aes autem & plumbum, cum ita recoquuntur, paucum recrementum exudant, spuma argenti multum: quod non cohaeret, sed sicuti reliquiae hordei, ex quo cervisia sit facta, dilabitur. Ad murum & parietem ei superpositum pompholyx in candido cinerea adhærescit, ad latera fornacum spodos.

Fornax in qua recrementa recoquuntur A. Fornax in qua æs cum plumbo miscetur B. Ostium C. Catinus qui est in terra D. Catinus æreus E. Rutrum F. Uncus G. Lignum fissum H. Gruisrostium I. Uncus ejus catenæ K.

Atq;

Atq; hoc sanè modo plumbum misceatur cum ære, in quo mediocris argenti portio fuerit. Si verò magna in eo inerit, utpote libræ duæ, vel duæ & bes in centumpondio, quod pendat libras centum triginta tres & trientem, aut centum quadraginta sex & bessẽ, tunc præses officinæ ad talis æris centumpondium addat plumbi tria centumpondia: in quorum singulis sit argenti triens, vel triens & semuncia: quo modo tres fiant panes: in quibus æris tria, plumbi novem centumpondia inerunt. Plumbum, cum fuerit ab ære secretum, centumpondia septem pendat: in quorum singulis, si æris centumpondium duas argenti libras, plumbi trientem in se continebat, argenti libra & sextans, ac plus quàm semuncia inerunt: in panibus verò fathiscentibus & spinis remanebit triens. Sin autem æris centumpondium duas argenti libras & bessẽ, plumbi trientem & semunciam in se continebat, in singulis panibus argenti sesquilibra & semuncia, atq; plus quam sicilicus inerunt: in panibus verò fathiscentibus triens & semuncia remanebunt. At si exigua argenti portio in ære fuerit, ea ab ipso secerni utiliter non potest, priusquam in alia fornace ita sit recoctum, ut in ejus parte inferiore plus argenti, minus in superiore remaneat. Ea fornax crudis lateribus concamerata similis est furno æque ac altera, in qua plumbum ab argento separatur, à nobis proximo libro descripta. Ejus catinus eodem modo, quo illius ex cinere conficitur, à fronte fornacis est os, ex quo æs recoctum in duos catinos, qui tribus pedibus

pedibus alte sunt à solo officinae, derivatur : à sinistro verò latere iccirco foramen, ut ligna fagina, quibus ignis alitur, in eam imponi possint. Itaque siue in æris centumpondio argenti sextans & semuncia fuerint, siue quadrans, siue quadrans & semuncia, ejus octo & triginta centumpondia simul in hac fornace recoquuntur, usq; dum in unoquoq; æris residui centumpondio remaneat argenti triens & semuncia : verbi causa : Si in æris nondum recocti centumpondio argenti quadrans & semuncia fuerint, octo & triginta ejusdem centumpondia, quæ simul recoqui solent, undecim argenti libras & unciam in se continebunt. Quoniam verò à tanta æris massa recocta quindecim centumpondia, quibus de libris argenti quatuor ac triente & semuncia restant duæ libræ ac triens, auferuntur, tria & viginti centumpondia, in quibus insunt argenti libræ octo & dimidia atq; quadrans, remanent: quorum quodq; argenti trientem, semunciam, drachmam, drachmæ partem tertiam & vicissimam in se continet. Atq; à tali ære argentum secernere fructuosum est. Ut autem magister de numero centumpondiorum æris residui certior fieri possit, ab eo abstractum ponderet: primò enim derivatur in catinum fornaci subiectum, & ex eo panes fiunt: atq; in ære sic dividendo operam & spacium horarum quatuordecim consumit: æs quidem residuum, cum ad ipsum certum plumbi pondus, de qua temperatura mox dicam, adjectum fuerit, denuo coquitur in prima fornace, ac conflantur panes, & ab ære argentum secernitur. Abstractum verò etiam iterum coquitur in prima fornace: deinde in secunda recoquitur, ut residuum rubrum fiat: at tunc abstractum etiam denuo coquitur in prima fornace, ac in secunda recoquitur, ut inde conficiatur æs caldarium. Cum autem æs vel fulvum, vel rubrum, vel caldarium, in secunda fornace recoquitur, cujusq; quadraginta centumpondia in ea collocantur: atq; ex ipsis conficiuntur minimùm viginti, summùm quinq; & triginta centumpondia. Quinetiam panum fathiscentium circiter duo & viginti centumpondia, & æris fulvi decem, rubri octo simul in hac fornace collocata recoquuntur, ut inde fiat æs perfectum

Fornax A. Catinus superior B. Catinus inferior C.
Panes D.

M

Itaq; tale æs residuum trifariam miscetur cum plumbo. Etenim primò æris quinque centumpondii octava, & plumbi centumpondia duo & tres, quartæ sumuntur: ex quibus, quia unus conflat panis, ex æris centumpondiis duobus & dimidio, atq; plumbi undecim conficiuntur quatuor panes. Quod si in singulis æris centumpondiis fuerit argenti triens, in tot æris centumpondiis inerit dextans: ad quæ adjiciuntur plumbi, ex recrementis recocti, centumpondia quatuor: quorum quodq; in se continet argenti sicilicum & drachmam: quæ pondera efficiunt sescunciam: item plumbi depauperati septem centumpondia: in quorum unoquoq; sit drachma: quo modo in quatuor panibus ex ære & plumbo mistis argenti libra & sicilicus, ac drachma: atque sic in singulis plumbi, postquam ab ære fuerit secretum, centumpondiis argenti uncia & drachma: quam misturam appellamus stannum pauper, quod paucum argentum in se contineat. Quoniam verò quinque id genus panes simul in fornace collocantur, ex eis conflat stanni pauperis centumpondia plerumque novem & tres quartæ: in quorum singulis argenti uncia & drachma insunt, in universis verò deunx minus drachmæ quarta: spinarum autem remanent centumpondia tria: in quorum singulis argenti tres sicilici sunt. At panum fathiscentium centumpondia quatuor: quorum singula in se continent semunciam, & drachmæ quartam & dimidiam. Quod si in æris residui centumpondio præter argenti trientem fuerit semuncia, in quinque panibus quibuscq;

busq; insuper argenti fescuncia & drachma dimidia inerunt. Deinde rursus ex æris residui aliis centumpondiis duobus & dimidio, ac plumbi centumpondiis undecim conficiuntur quatuor panes. Quod si in singulis æris centumpondiis fuerit argenti triens, in tot vilioris metalli centumpondiis preciosioris dextans inest: ad quod æs adjiciuntur stanni pauperis octo centumpondia: quorum singula argenti unciam & drachmam in se continent, universa do-drantem: item plumbi depauperati centumpondia tria: in quorum singulis inest drachma: quo modo quatuor id genus panes argenti libram, septuncem, sicilicum, drachmam in se continent: atque sic singula plumbi, cum ab ære fuerit secretum, centumpondia argenti fescunciam & sicilicum: quam misturam stannum mediocrem nominamus. Tum iterum ex æris residui aliis centumpondiis duobus & dimidio, ac plumbi centumpondiis undecim conflantur quatuor panes. Quod si in singulis æris centumpondiis etiam fuerit argenti triens, in tot vilioris metalli centumpondiis preciosioris dextans inest: ad quod æs adjiciuntur stanni mediocris novem centumpondia: quorum singula argenti fescunciam & sicilicum in se continent: universa libram, quadrantem, semunciam, sicilicum: item stanni pauperis centumpondia duo: in quorum utroq; argenti uncia & drachma insunt: quo modo quatuor id genus panes argenti libras duas & trientem in se continet: atq; sic singula plumbi, cum ab ære fuerit secretum, centumpondia argenti sextantem & semunciam ac drachmam: quam misturam stannum dives appellamus: id infertur in secundas fornaces, in quibus plumbum ab argento separatur. Quot rationibus æs pro diversa argenti portione, quæ in eo inest, cum plumbo misceatur, utroq; in fornace liquefacto, & in catinum defluente, dixi: nunc dicā de modo, quo plumbum unā cum argento rursus ab ære secernatur. Panes primo sic grue de terra levati in æneis fornacum laminis collocantur: uncus catenæ à rostro gruis demissæ includatur in annulo forcipis, altera chela habetis uncum: in cujus forcipis utroq; manubrio annulus est inclusus: atq; hi duo annuli rursus in tertio, in quo deinceps uncus catenæ. At uncus chelæ malleo percussus penetret in id ipsum panis foramen, in quod pes unci erat immissus, cum de catino æreo levaretur. Altera verò forcipis chela non uncinata panem comprimat, ne illius uncus ex eo excidat. Forceps autem longus sit sesquipedem, annulus quisq; crassus sesquidigitum, pars ejus lata palmum & digitos duos. Tales autem grues, quibus panes ex catinis æreis levati in terra reponuntur, & ex ea rursus sublatis collocantur in fornacibus, duo sint: unus in medio spacio, quod est inter tertium murum transversum, & duo tigna statuta: alter in medio spacio, quod est inter eadem tigna & septimū murum transversum. Utriusq; axis quadrangulus, latus & crassus pedes duos, distet à tertio muro longo pedibus decem & octo, à secundo decem & novem. Utriusq; loculamento duo tympana sufficiant: alterum ex fusis constet: alterum sit dentatum: utriusq; rostrum ex axe extet pedes decem & septem, atq; palmos tres, & totidem digitos. Utriusque lingua sit longa pedes duos, & totidem palmos, lata pedem & digitos duos, crassa ab utroque latere palmum & digitos duos: qua verò inter rostri tigna fertur, lata digitos tres, crassa palmum: quinque habeat foramina, in quibus quinque orbiculi orichal-

cei versentur: quorum quatuor parvi sint, quintus ceteris multo major. Foramina, in quibus parvi versentur, longa sint palmos duos, aliquanto latiora palmo: quod orbiculi crassi sint palmum, sed lati palmum & digitos duos. Quatuor foramina sint prope quatuor linguae angulos, quintum in medio duorum priorum: à fronte tamen absit duos palmos. Orbiculus ceteris major, qui in eo foramine volvetur, latus sit palmos tres, crassius palmum, circum circa cavus, ut catena ferrea volvatur in ea parte cava. Eadem lingua duos habeat axiculos: ad eorum alterum priores tres orbiculi sint affixi, ad alterum posteriores duo. Duo promoveantur in uno rostri tigno: duo in altero: quintus, ceteris major, inter hæc duo tigna. Qui verò carent gruibus panes in asserem triangularem imponunt: ad eum bacilla ferrea sunt affixa, ut diutius durare possit. Eidem sunt tres catenæ ferreæ superius in annulo ferreo incluse. Operarii duo perticam, per eundem annulum penetrantem humeris sustinentes panem ad fornacem, in qua argentum separatur, ab ære deportant.

Grus A. Tympanum quod ex fufis constat B. Tympanum dentatum C. Lingua ejusq; orbiculi D. Asser triangularis E. Panes F. Catena gruis G. Ejus uncus H. Annulus I. Forceps K.

At è regione fornacum, in quibus æs cum plumbo miscetur, & recrementa recoquuntur, ad tertium murum longum sint item fornaces decem, in quibus ar-

bus argentum cum plumbo permistum ab ære secernetur. Cum autem hoc spacium sit longum pedes octoginta & palmos duos, atq; in ejus medio tertius murus longus habeat ostium latum pedes tres & palmos duos, ex utraque ipsius parte reliquæ erunt pedes octo & triginta, atq; palmi duo: cumq; fornacum quæque occupet pedes quatuor & palmum, intervallum, quod ab una ad aliam est, latum sit pedem & palmos tres, latitudo quinque fornacum, & quatuor intervallorum, efficiet pedes octo & viginti ac palmum, restant ergo pedes decem & palmus: quæ mensura sic dividatur, ut quinque pedes & duo digiti sint à prima fornace usque ad murum transversum, & totidem pedes ac digiti, à quinta fornace usque ad ostium. Simili modo in altera spacii parte ab ostio ad sextam fornacem sint quinque pedes & duo digiti, & à decima fornace usque ad septimum murum transversum, item quinque pedes & duo digiti. Ostium verò sit altum pedes sex, & palmos duos: per id officinæ præses & operarii ingredientur in conclave, in quo plumbum, cum argento permistum, reponetur. Quæque fornacum habeat basim, focum, murum, parietes, catinum. Basis constet ex duabus soleis saxeis, quatuor saxis, quadrangulis, duabus laminis æneis. Soleæ sint saxa longa pedes quinque & palmum, lata cubitum, crassa pedem & palmum: hæ in terra defodiantur, ut extent palmum & digitos duos: distentq; inter se palmis fere tribus: quod tamē spacium posteriore parte sit angustius. At saxorum quadrangulorum quodq; longum sit pedes duos & totidem palmos, latum cubitum, crassum exteriore parte cubitum, interiore, qua spectat focum, pedem & palmum. Declivia enim formentur ut laminæ æreæ, quæ ipsis imponentur, declives locari possint: eorum enim duo in una solea collocentur: inque ea superius foramina incidantur, & immixtis fibulis ferreis copulêtur: plumbo etiam infuso. Verum sic in soleis collocentur, ut ipsa à lateribus extent palmum, soleæ priore parte tantundem emineant: si saxa quadrangula non fuerint in promptu, lateres in eorum locum supponantur. Sed laminæ æreæ sint longæ pedes quatuor & palmos duos ac totidem digitos, latæ cubitum, crassæ palmum: utraq; habeat particulam eminentem: altera priore parte, altera posteriore: quæ longa sit palmum & digitos tres, lata & crassa palmum. Hæ laminæ sic imponantur saxis quadrangulis, ut ipsæ parte posteriore absint à tertio muro longo tres digitos: saxa priore extent totidem digitos, à lateribus palmum atq; tres digitos: cum laminæ conjunctæ fuerint, cava pars, quæ est inter particulas eminentes, & per quam stannum, quo stillant panes, defluet, lata sit palmum & digitos tres, longa pedes quatuor. Laminæ verò vel igni vel decussu stanni, quod ad eas stiriæ figura adhærere solet, corrumpæ permutentur, dextra in locum sinistræ reposita, contraq; sinistra in locum dextræ. Earum enim pars lævis, quæ dum æris fusura fierent, arenam contigit, esse debet supina. Sed, quia, cum laminarum permutatio facta fuerit, eminentes particule, quæ tunc exteriorem locum tenent, à saxis extant, ne secretori sint impedimento, ex eis decutiatur aliquantulum. In utriusq; verò locum supponatur ferrum longum palmos tres, crassum utrinq; digitum, sed palmum media ejus parte: quæ longa sit palmum & tres digitos. Pars cava, quæ est sub ipsis laminis, inter utriusq; lateris saxa quadrangula posteriore

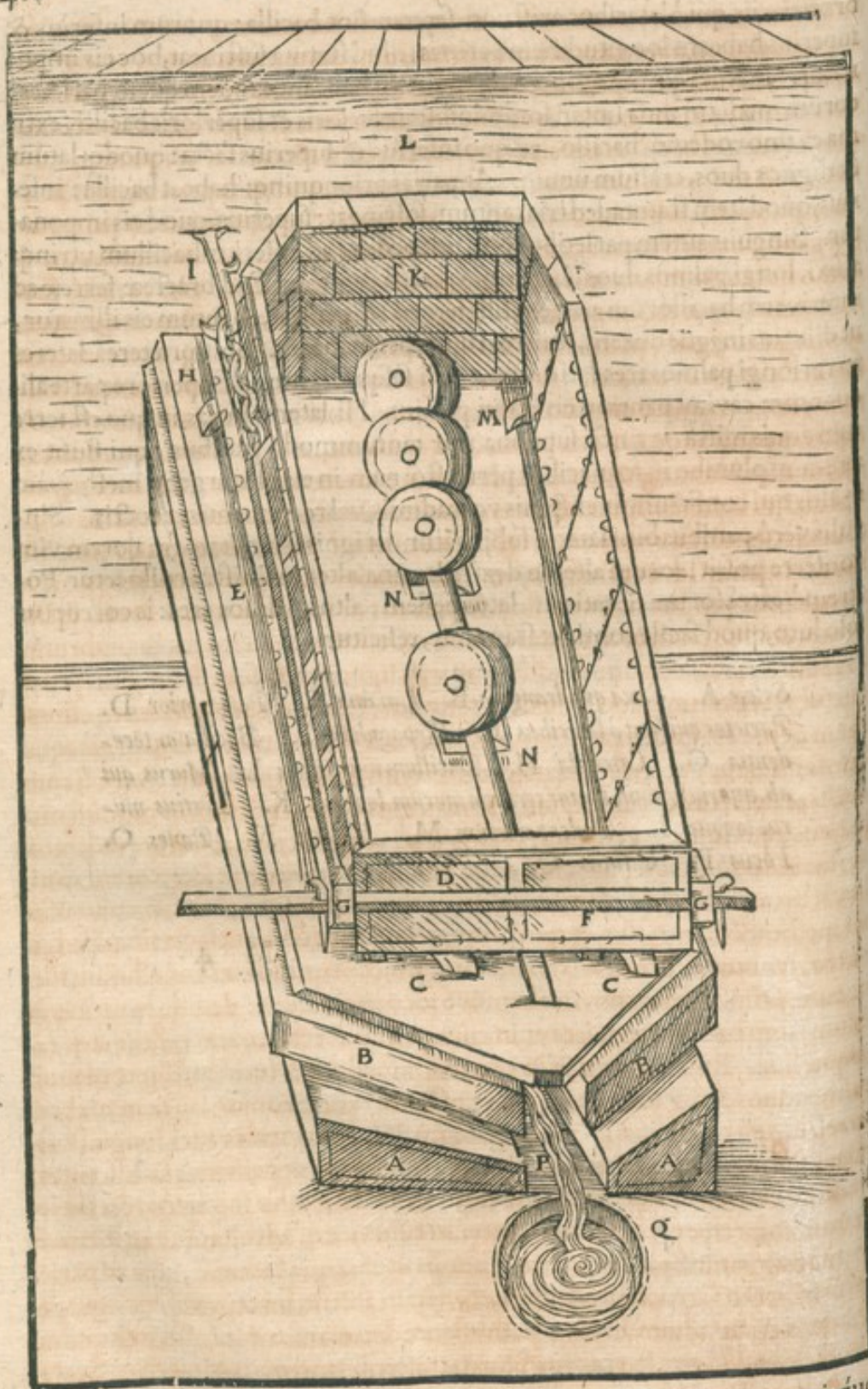
parte lata sit pedem, priore pedem & palmum: paulatim enim dilatetur. At focus, qui est intra basim, stratus sit molybdæna, ex catino, in quo plumbum ab argento separatur, sumpta. Postrema parte, quæ summa est, tam altus, ut digitos tantummodo sex absit à laminis: à qua æqualiter declivis ad imam, ut stannum, quo stillant panes, in catinum defluere possit. Sed murus ad tertium murum longum, ut cum ab injuria ignium tueatur, lateribus super laminas æreas statutis, & luto conglutinatis ducatur, altus pedes duos & palmum, ac digitos duos, crassus palmos duos, inferius latus pedes tres & palmum, atque digitos tres, nam utranq; laminam ibidem contegat: superius pedes tres, etenim utrinq; oblique assurgat. Ad utrunq; istius muri latus, quæ sub summa ejus parte suberit altitudine palmi & duorum digitorum, sit bacillum ferreum uncinatum, in foramine tertii muri longi inclusum: plumbo etiam infuso: ex quo muro extet palmos duos. Ipsum latum sit digitos duos, crassum digitum: habeat uncus duos: alterum ad latus, alterum parte postrema, & quidem superiore: quorum uterq; spectet murum: uterq; crassus sit digitum: uterq; includatur in ultimum aut sequentem aliquem anellum catellæ ferreæ, quæ constet ex quatuor annellis: quorum quisq; longus sit palmum & digitum, crassus semidigium. Sed primus in foramine antecedentis bacilli ferrei includatur: in uno autem aliquo ex reliquistribus annellis alteruter sequentis bacilli ferrei uncus. Bacilla verò duo antecedentia sint longa pedes tres & totidem palmos ac digitum, lata digitos duos, crassa unum. Utrunq; utriusq; caput habeat foramen: quorum posterius teres sit, & latum digitum, in quo primus annellus, ut dixi, includendus est: prius longum digitos duos, & dimidium, latum sesquidigitum. Etenim hoc bacilli caput latum sit digitos tres, cum reliquum ejus corpus tantummodo digitos duos sit latum: posterius caput digitos duos & dimidium. In priora bacillorum foramina repagulum ferreum infigatur, longum pedes tres & palmos duos, latum digitos duos, crassum unum. Id priore ejus parte quinque parva foramina quadrangula, undiq; lata duas tertias digiti partes, habeat: quorum aliud ab alio distet semidigito: sed primum à capite circiter digitum: in ea secretor clavum ferreum infigat: si fornacem angustare voluerit, in postremum: si dilatare, in primum: si mediocriter contrahere, in aliquod medium: eadem causa est, cur alteruter bacilli uncus, modò in ultimo catellæ anello, modò in tertio, nunc verò in secundo includatur. Dilatatur autem fornax, cum panes multi in ea collocantur: contrahitur, cum pauci. Veruntamen plures quam quinque collocari neque solent neque possunt: quinetiam panes tenues causa sunt cur paries introrsus ponatur: idem repagulum posteriore parte utrinque cornu ejusdem latitudinis & crassitudinis, cujus ipsum est, habeat: quod extet digitum. Ea cornua obstant, ne repagulum per foramen dextri bacilli penetret: in quo infixum etiam tunc manet, cum ipsum ac bacilla, parietes fornacis complexu suo non coercent & continent. Porro parietes fornacis tres sint, duo à lateribus, unus à fronte: nam à tergo murus alter est: qui à lateribus existunt, longi sint pedes tres, & totidem palmos ac digitos duos, alti pedes duos: prior verò longus pedes duos, & palmum, atque digitos tres, altus, æque ac parietes à lateribus, pedes duos: quisq; constet ex ferreis bacillis, pedibus, bracteis,

bracteis: iis, qui à lateribus existunt, septem sint bacilla: quorum inferius & superius habeant longitudinem parietis: illud statuta sustineat, hoc eis imponatur. Statuta quinque numero altitudinem habeant eandem quam parietes: eorum media inclusa sint in foraminibus inferioris & superioris bacilli, extrema ex uno eodemque bacillo, ex quo inferius & superius facta: quodque latum sit digitos duos, crassum unum. At paries prior quinque habeat bacilla: inferius, quod item statuta, sed tria tantum, sustineat: superius, quod eis imponatur. Singulis autem parietibus bini sint pedes, ad inferius bacillum utrinque affixi, longi palmos duos, lati unum, crassi digitum. Sed bractea ferrea ad interiorem bacillorum partem filis ferreis alligantur, & lutum eis illinatur, ut dilutius in igne durent, & incorruptae permaneant. Sint praeterea lateres ferrei longi palmos tres, lati unum, crassi sesquidigitum. Superiore parte aliquantum cavi, ut panes in eis statui possint. Hi lateres in vas, in quo est terra cum aquis mista, intincti supponantur tantummodo panibus, qui fiunt ex aere cum plumbo in fornacibus permixto: nam in eis plus argenti inest, quam in aliis qui conficiuntur ex spinis vel cadmiis, vel recrementis recoctis. Singulis vero panibus bini lateres subjiciantur, ut ignis in exaltatos majorem vim conferre possit: eorum alter in dextra lamina, alter in sinistra collocetur. Postremo extra focum sit catinus, latus pedem, altus palmos tres: is corruptus solo luto, quod facile continet stannum, reficitur.

Solea A. Saxa quadrangula B. Laminae C. Parietis prior D. Parietes qui sunt à lateribus E. Repagulum F. Bacilla antecedentia G. Catenula H. Bacillum uncinatum I. Murus qui ab injuria ignium tuetur tertium murum longum K. Tertius murus longus L. Pedes parietum M. Lateres N. Panes O. Focus P. Catinus Q.

Sed panes quatuor numero in unius fornacis laminis collocentur, eisque subjiciantur lateres ferrei. Quod si fuerint panes conflati, vel ex ære residuo, vel ex spinis, vel ex cadmiis, vel ex recrementis, de quibus partim supra scripsi, partim paulo post scribam, quinque numero, quod tam magni & graves sint,

sint, simul in æreis laminis collocentur, nec eis subijciantur lateres. Verum ne panis alius in alium, aut ultimus in murum, qui tertium murum longū ab injuria ignis tuetur, incidat, carbones longi digitos sex interponantur: mediisq; locis vacuis item longi & magni. Deinde parietibus appositis, & repagulo obdito fornax carbonibus parvis compleatur: tum tot carbones, quot capit alveus bracteis ligneis cōtextus, injiciantur in catinum: & superinjiciantur prunæ: paulo post carbones ardentes batillo sublatis in omnes fornacis partes dispergantur ut carbones, qui in ea sunt, æqualiter accendant. Qui verò remanserunt in catino, injiciantur in focum, ut etiam ipse calefiat: quo ni factū fuerit stannum, quo stillant panes, foci frigore congelans nō defluit in catinum. Incipiunt autē post quartā horę partē stillare stanno: quod, quā non cocunt laminæ, defluit in focū: carbonibus longis cōbustis, si panes inclinant ad murum, cōto uncinato erigantur: sin ad repagulū, carbonibus suffulciantur. Si præterea panis aliquis magis quā ceteri subsidet, ad illum carbones addantur, ad hos nō addantur. Argentū quidē unā cū plumbo destillat: nam utrunq; citius quā æs liquefcit: spinas, quæ nō effluūt, sed resident in foco, crebrius cōto uncinato versare oportet, ut etiā ipsæ stillent stanno, mox in catinum defluente: etenim id, quod in eis remanet, rursus excoquendum est in primis fornacibus: quod in catinū defluit, statim cū reliquo in secundas fornaces infertur, & plumbum ab argento separatur. Contus autē uncinatus manubrium ferreum habeat, longū pedes duos: in quo ligneū inclusum sit longum pedes quatuor. Stannum, quod effluxit in catinum, secretor cochleari æneo effundat in octo catillos æreos, latos palmos duos & digitos tres: quibus prius aqua lutosa illinatur, ut eō facilius ex everfis stannei panes excidant: verū si eum catilli propterea deficiunt, quod stannū nimis celeriter defluit in catinū, tunc in ipsos aquā infundat, ut panes refrigerati citius ex eis elabantur: utq; mox rursus iisdē catillis uti possit: nisi enim talis necessitas urgeat secretorem, catillis vacuis aquā lutosam illinat. Cochleare autē prorsus ejus est simile, cujus usus est ineffundēdis metallis, quæ in primis fornacibus colliquefacta sunt. Sed cū omne stannum ē foco defluerit in catinum, & in catillos æreos effusum fuerit, tunc primō spinæ rutro trahantur ē foco in catinum: deinde ex catino in solum: tum batillo conjiciantur in cisium: quo avectæ coacerventur atq; recoquantur. Rutrum verò sit longum palmos duos & totidē digitos, latum palmos duos & digitum, cumq; ejus posteriore parte conjunctū sit manubriū ferreū longū pedes tres: in quod inclusum sit ligneū totidē pedes longū. Postquam stannum ab ere fuerit secretū, panes residuos appellamus fathiscētes, quod sic excocti sint, ut exucti esse videantur. Hi spatha sub ipsos acta sublevantur, & forcipe prehensi conjiciantur in cisium, atq; advehantur ad fornacē, in qua torrentur. Spatha quidē assimilis sit ejus, qua cadmiæ, quæ ad parietes primarum fornacum adhæserunt, decuti solent: forceps verò longus pedes duos & dimidium. Eadem spatha stiriæ decutiantur ē laminis, ex quibus pendent: eadē ferrei lateres ē panibus fathiscētibus, ad quos adhærent. Secretor autem opus diurnum perfecit, cū a panibus majoribus quater quaterque, a minoribus quater quinis stannum secrevit: sin a pluribus, extraordinariæ operæ precium ipsi seorsim persolvatur

Fornax in qua opus secernendi perficitur A. Fornax in qua non perficitur B. Catinus C. Catilli D. Panes E. Spinae F.

Atq; argenti quidem, siue plumbi cum argento permisti, quod stannum appellamus, ab ære secernendi hæc ratio est. Stannum verò in secundas fornaces infertur, in quibus plumbum ab argēto separatur: de qua ratione, quod eam proximo libro pluribus verbis exposui, unum illud dicam. Apud nos abhinc aliquot annos stanni tantummodo quatuor & quadraginta centumpon-
 dia, & æris unum simul in secundis fornacibus fuerunt cocta, nunc stan-
 ni sex & quadraginta, æris unum & dimidium coquuntur: alibi verò stanni
 plerunq; centum & viginti, æris sex: quo modo spumæ argenti centumpon-
 dia plus minus centum & decem, molybdænæ triginta conflantur. Omni-
 bus autem his modis argentum, quod inest in ære injecto, cum reliquo argē-
 to permiscetur, ipsum æs, æquè ac plumbum, partim in argenti spumam, par-
 tim in molybdænam mutatur. Stannum, quod non liquefcit, è margine in
 catinum conto uncinato trahatur. At munus torrendi, in quatuor operas
 distributum, quatuor perficiatur diebus. Primò, ut etiam ceteris tribus, ma-
 gister mane hora quarta ordiatur, & unà cum ministro stirias è panibus fa-
 thiscentibus decutiat, & hos advehat ad fornacem, illas avectas spinis super-
 injiciat. Malleus verò longus sit palmos tres & totidem digitos, acuta ejus
 pars lata palmum, teres crassa digitos tres, manubrium ligneum longum qua-
 tuor pedes

Panes A. Malleus B.

Deinde

Deinde magister pulverem terrenum conjiciat in vasculum, & eum cum aqua affusa permisceat: qua totum fornacis focum perfundat, eiq; digiti crassitudine pulverem carbonum inspergat. Quod si facere neglexerit, aes in viis insidens, ad laminas aereas adhæret, & quibus difficulter decutitur: aut ad lateres, si focus eis stratus fuerit, qui ære ex eis decusso facile franguntur. Secundo die idem magister lateres ordinibus decem disponat: quo modo duodecim fiunt viæ. Primi autem duo laterum ordines sint inter primum fornacis foramen, quod est ad dextram, & secundum: tres inter secundum & tertium foramen: rursus tres inter tertium & quartum: duo inter quartum & quintum. Lateres istiusmodi sint longi pedem & palmum, lati palmos duos & digitum, crassi palmum & digitos duos: septem in latere crasso ex ordine collocentur: sint enim septuaginta numero. Mox tribus cujusq; ordinis prioribus lateribus imponat panes fathiscentes, & tot carbones magnos in eos conjiciat, ut ad altitudinem digitorum quinq; assurgant: deinde similiter panes fathiscentes super alios lateres statuatur, eisq; carbones superinjiciat, hoc modo septuaginta panum centum pondia in foco fornacis collocantur. Si vero dimidia tot ponderum pars, aut paulo major fuerit torréda, cuiq; ordini lateres quatuor sufficiunt: attamen qui panes fathiscentes, ex ære residuo conflatos, torrent, hi centum pondia nonaginta, vel centum simul in fornace collocant. Priore fornacis parte locus relinquatur supremis panibus ex catino, in quos aes perficitur, exemptis: quos sustinere panes fathiscentes satius est, quam laminas ferreas. Etenim si panes illi calore liquefacti stillaverint ære, id cum spinis in primas fornaces referri potest: ferrum liquatum his in rebus nullo nobis est usui. Panibus istiusmodi ante panes fathiscentes collocatis, torrefactor repagulum ferreum includat in muri interioribus foraminibus, quæ à foco sursum versus sunt ad palmos tres, & digitos duos: quorum sinistrum longius penetrat in murum, ut repagulum in ipsum immitti & retrahi possit: id teres sit longum pedes octo, crassum digitos duos. Ad dextrum latus habeat ansam item ferream, quæ à dextro capite absit pedem: ejus pars cava sit, lata palmum, alta digitos duos, ipsa crassa digitum. Repagulum autem obstat, ne panes fathiscentibus oppositi, una cum eis decidant: id, cum munus torrendi fuerit perfectum, torrefactor conto uncinato, in ipsius ansa incluso, ut postea dicam, extrahat. Sed, ut ea, quæ dixi, quæq; dicturus sum, intelligi possint, etiam de hac fornace, qualis esse debeat, præcipere oportet. A quarto muro longo absit pedes novem, & totidem à muro qui est inter secundum & quartum murum transversum: constet ex parietibus, fornicibus, camino, interiore muro, foco. Parietes duo sint à lateribus, longi pedes undecim, palmos tres, digitos duos. Alti, qua sustinent caminum, pedes octo & palmum: qua prior fornix est, tantummodo pedes septem: crassi pedes duos, palmos tres, digitos duos: conficiantur ex saxis vel lateribus: distent inter se pedibus octo, & palmo, atq; duobus digitis. Fornices quoq; duo sint: etenim spacium etiam postremum inter parietes statim à solo fornicatum sit, ut caminum sustinere possit. Ejus fornices fundamentum sit in parietibus: pars cava inferius eandem longitudinem habeat, quam spacium, quod est inter parietes, habet: suprema parte sit alta pedes quinq; & palmum, ac duos digitos

digitos. In hujus fornicis parte cava, existat murus ex lateribus calce conglutinis factus: qui sursum versus à solo pedem & palmos tres habeat quinque foramina spiritalia, alta palmos duos & digitum, lata palmum & digitum: quorum primum sit ad dextrum murum interiorem, ultimum ad sinistrum, reliqua tria in medio eorum spacio: quinetiam ea foramina per murum interiorem, qui est ad fornicem, penetrent. In ejusmodi foramina lateres dimidiati imponantur, ut fornax nimia aura nō inspiretur: & eximantur interdum, ut is, qui panes æreos fathiscentes torrefacit, in vias, quas vocant, inspicere possit, & contemplari, an recte torreantur. At prior fornix à posteriore distet pedibus tribus: & palmis duobus: cujus pars cava æquè longa sit, ac posterioris fornicis: sed lata pedes sex. Ipse fornix eandem habeat altitudinē, quam ibidem habent parietes. Fornicibus autem & parietibus caminus, ex lateribus calce conglutinis factus, superstruatur, altus pedes sex & triginta: is per tectum penetret. Murus verò interior ad posteriorem fornicem & utrumque parietem appositus, ex quibus extat ad pedem, altus sit pedes tres, & totidem palmos, crassus item palmos tres: ex lateribus luto conglutinis confectus undiq; luto crasso illinatur, adeo ut id ipsi superius illitum clementer assurgat ad altitudinem pedis. Murus hic quidam quasi clypeus est aliorum murorum: eos enim tuetur ab ignis calore muros labefactante: qui non facile refici possunt, cum iste levi opera reparari possit. Focus verò fiat ex luto, & tegatur vel laminis æneis, quales sunt fornaci, in qua argentum ab ære secernitur, sed quæ particulis eminentibus careant: vel lateribus, si domini in tabulas æneas impensam facere noluerint. Horum latior pars ponatur declivis: quo modo focus posteriore parte tam altus sit, ut usque ad quinque foramina spiritalia pertingat: priore tam humilis, ut posterior prioris fornicis pars cava sit, alta pedes quatuor, & palmos tres, ac totidem digitos, prior pedes quinque, palmos tres, & totidem digitos. Quinetiam focus extra fornacem ad pedes sex tectus sit lateribus. Prope hanc fornacem ad quartum murum longum, est lacus longus pedes tredecim & palmum, latus pedes quatuor, altus pedem & palmos tres: asseribus undiq; munitus, ne terra in eum incidat: in quem altera parte per fistulas aqua influit, altera eandem, si turbo fuerit extractus, terra sorbet. In hujus lacus aquam conjiciuntur panes ærei, à quibus argentum & plumbum sunt separata: prioris fornicis pars prior partim claudi solet fore ferrea, inferius lata sex pedes & duos digitos, superius aliquantum rotundata, altissima parte, quæ media est, alta pedes tres & palmos duos. Composita verò est ex ferreis bacillis & bracteis, ad ea filis item ferreis affixis. Bacilla numero sunt septem, tria transversa, quatuor statuta: quorū quodq; latum est duos digitos, crassum semidigitum: sed infimum transversum longum est pedes sex, & duos palmos, medium eandem habet longitudinem, supremum incurvatum media parte altius est, atq; sic longius aliis duobus. Statutorum aliud ab alio distat pedibus duobus: quorum utrunq; extremum altum est pedes duos, & totidem palmos, media verò, alta pedes tres & palmos duos, ex supremo transverso curvato extant, & foramina habent, in quæ inclusi sunt unci catellarum longarum duos pedes: quarum supremi anelli inclusi in unum aliquem anellum tertiæ catellæ: quæ extensa tigilli

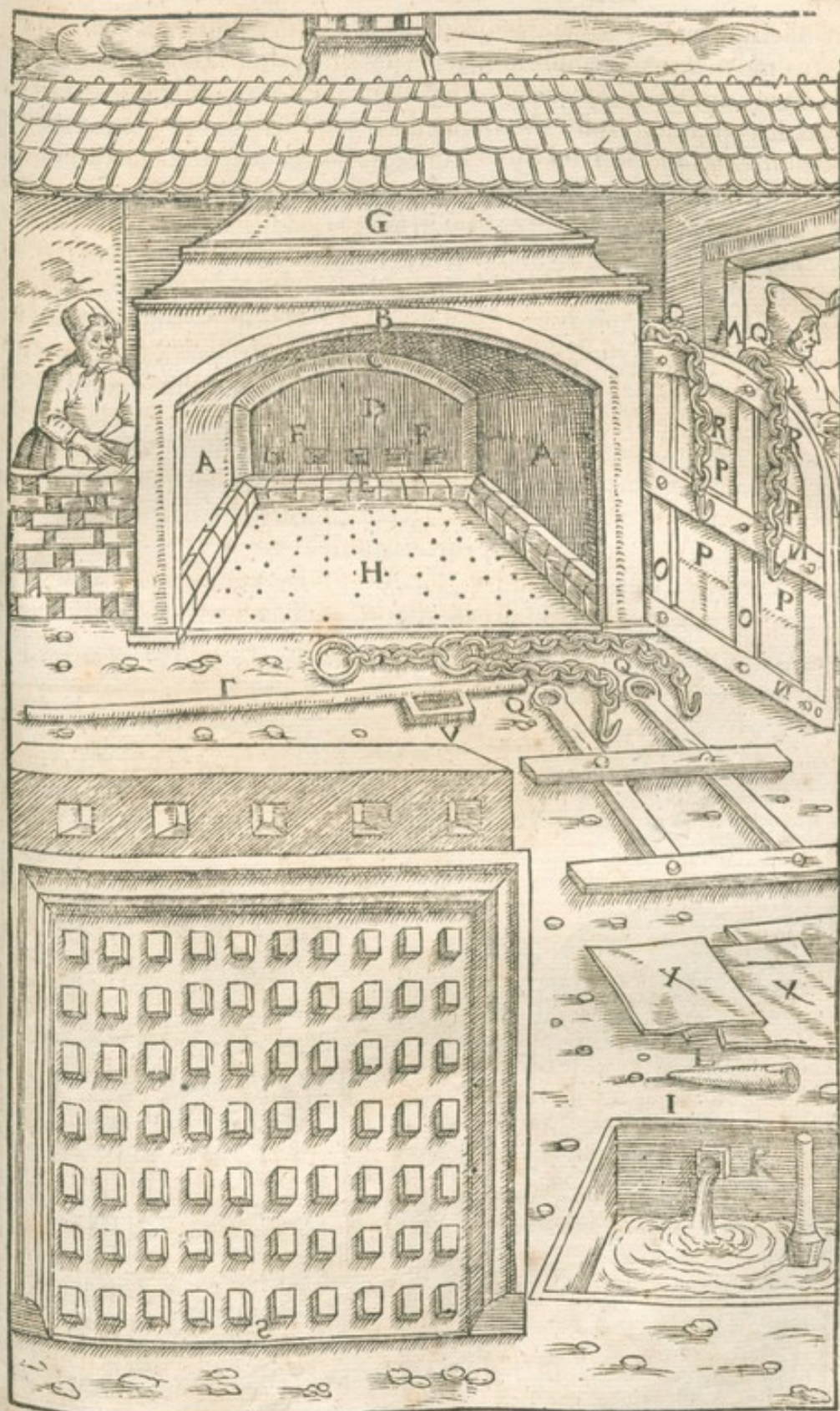

caput aliquantum excisum complectitur, & ei circumvolvitur, rursusq; demissæ uncus uni alicui ipsius annello injectus hæret. Tigillum autem longum pedes undecim, latum palmum & digitos duos, crassum palmum, circa ferreum axem, in proxima trabe infixum, volvitur. Posteriore parte ferreum habet clavum: qui longus palmos tres & digitum per tigillum, qua subit sub trabem, penetrat: & ex ipsa extat altera parte palmum & digitos duos, altera digitos tres, qua perforatus est, ut annellus, in eo infixus, ipsi obstet, ne extigillo excidat: nam ea pars vix crassa est digitum, cum altera teres crassior sit digito. Is clavus, cum foris demittitur, sub trabem subit, & facit, ut ibi retenta prorsus non decadat. Idem obstat, ne ferrea lamina quadrangula, quæ ante ipsum complectitur tigillum, & cui injectus est annulus longi unci, de capite decadat. Catenæ autem ferreæ, longæ pedes sex, infimus annulus inclusus est in annulo fibulæ utrinq; in dextrum fornacis parietem actæ, & plumbo, in foramina infuso, firmatæ. Uncus verò superius ex annulo pendens, in uno aliquo annulo, cum foris attollitur, includi solet: cum demittitur, & ex eo eximi, & in supremum imponi.

*Parietes A. Fornix prior B. Fornix posterior C. Murus
in ejus parte cava D. Murus interior E. Foramina F. Ca-
minus G. Focus H. Lacus I. Fistula K. Turbo L.
Foris ferrea M. Bacilla transversa N. Bacilla statuta O.
Bractæe P. Bacillorum foramina Q. Catelle R. Ordines
laterum S. Repagulum T. Ejus ansa V. Tabule æneæ X.*

Tertio

Tertio die magister aggrediatur opus principale perficere. Primo tot carbonēs, quod capit alveus, in solū, quod est ante focū, cōjiciat, & prunis, ad eos additis, accendat. Candentes carbonibus, in panes injectis, batillo ferreo su-

perinijciat, æqualiterq; dispergat. Batillum lōgum sit palmos tres & digitum, latū palmos tres: ejus manubrium ferreū longum palmos duos, ligneū pedes decem, ut ad posteriorē fornacis parietē pertingat. Cum panes fathiscētes jam excandescunt, quod eis, si æs bonum & durū fuerit, sesquihoræ spacio accidit: si malum & fragile, post duas horas, tunc torrefactor ad ipsos addat carbones, qua eos deficere videntur: quos carbones postea per patēs spaciū, quod utrinque est inter parietē & forē demissam, in fornacem injiciat: id verō latū sit pedem & palmū. Forem autē demittat, cum recremētis primū effluētibus viā conto aperit: quod fit, postquā horæ quinq; abierint: & iccirco quidem foris sub supremā fornacis partē cavam ad pedes duos & totidē digitos demittitur, ut magister vim caloris sustinere possit. Sed qua panes defident, ea carbones nō sunt adjiciendi, ne liquentur. Quod si panes, ex malo & fragili ære conflati, cū panibus, ex bono & duro ære confectis, torrētur, sæpenumero æs adeo in viis insidere solet, ut contus adaētus in eas penetrare non possit. Is ferreus sit, & longus pedes sex atq; palmos duos: in quo manubrium ligneum includatur longum pedes quinq;. Deinde rutro recrementa detrahat de foco ad dextrā: id ex bractea ferrea factum priore parte: latum sit pedem & palmū: mox paulatim angustius fiat manubrium versus. Altum verō existat palmos duos: ejus manubrium ferreū sit longū pedes duos, ligneū, in hoc inclusum, decem.

Foris demissa A Contus B. Panes fathiscētes C. Lateres D. Forceps E.

Cum autem panes fathiscentes fuerint torrefacti, magister forem eo, quo dixi modo, subleuet: repagulum quoque conto uncinato, in ejus ansa incluso, ex dextri muri foramine trahat in foramen sinistri: atque inde retractum reponat: tum contis uncinatis ipse & magister extrahant panes fathiscentibus oppositos: mox de lateribus detrahant panes fathiscentes. Uncus autem quique sit altus palmos duos, latus totidem digitos, crassus unum: ejus manubrium ferreum sit longum pedes duos, ligneum undecim. Sunt etiam ipsis rastrum bidentes, quibus torrefacti panes extracti trahantur ad latus sinistrum, ut forcipe prehendi possint: eorum dentes cuspidati existant, alti palmos duos, lati totidem digitos, crassi unum. Eorundem manubrii pars ferrea sit longa pedem, lignea pedes novem. Panes torrefactos, à magistro & ministris è foco exemptos, alii forcipibus prehēdentes in lacum quadrangulum, aqua ferè plenum, injiciant: qui forceps longus sit pedes duos & palmos tres. Ejus manubrium utrumque teres & digitos crassius, posteriore parte & latus recta extet palmum & digitos duos: utraque chela priore parte lata sit sesquidigitum & acuta, posteriore crassa digitum, deinde paulatim tenuior. Hæc cum coeunt, pars cava sit, lata palmos duos & totidem digitos. Panes autem torrefacti, qui stillant ære, statim in lacum injiciendi non sunt: quod dissiliant, & tonitru instar sonitum reddant: iisdem panes rursus ex lacu, duobus asseribus transversis, in quibus stent operarii, superinjectis ipsi, forcipibus mox eximantur: quanto enim citius ex eo fuerint exempti, tanto facilius ex ipsis æs, quod cinereum colorem contraxit, decutitur. Postremo magister spatha lateres adhuc calentes de foco parumper levet: ea longa sit palmum & digitos duos, inferius acuta, & lata palmum & digitum, superius palmum: qua manubrium versus fiat teres: cujus pars ferrea sit, longa pedes duos, lignea septem & semissem.

*Foris sublata A. Contus uncinatus B. Rastrum
bident C. Forceps D. Lacus E.*

Quarto die magister primò extrahat spinas, quæ in viis subsederunt: hæc magis divites sunt argenti, quàm quæ confectæ sunt, cum stannum ab ære secerneretur. Etenim panes torrefacti stillant ære paucò, sed reliquo stanno ferè toto, ex quo spinæ constant: certe quidem cum gris torrefacti centupondio argenti tantummodo semuncia remanere debeat, interdum drachmæ tres remanent. Deinde torrefactor de lateribus metalla, quæ ad eos adhærēt, malleo decutiat, ut recoquantur. Alii verò lateres sub pila subjectos contundant & lavent: æs & plumbum sic etiam collecta recoquantur: magister, cum has res avectas, in suis locis reposuerit, opus diurnum perfecit. At ministri panes torrefactos, proximo die ex lacu exemptos, truncis quernis impositos, primò malleisteretibus percutiant, ut æs cinereum de ipsis decadat: deinde eorundem parva foramina, in quibus idem æs inest, malleis cuspidatis excavent. Mallei teretes longi sint palmos tres & digitum: quorum altera pars sit teres, & lata ac crassa duos digitos: altera, quæ acuta sit, lata digitos duos & dimidium. Mallei verò cuspidati, cum eandem habeant longitudinem, quam teretes, altera parte sint cuspidati, altera acuti. Sed cuspis ex quadrangula superiorè parte paulatim fiat tenuior. Hæc autem est natura æris, ut, cum torretur, colorem cinereum contrahat: quia verò tale æs in se continet argentum, recoquatur in primis fornacibus.

Lacus A. Asser B. Forceps C. Panes torrefacti ex lacu extracti D. Truncus E. Malleisteres F. Malleus cuspidatus G.

Dera-

De ratione, qua panes ærei fathiscentes torrentur, satis dixi: nunc dicam de modo, quo ex iisdem torrefactis rursus æs conficitur. Hi autem, ut æris speciem quodammodo amissam recuperent, coquantur in fornacibus, quarum quatuor sint ad secundum murum longum in ea domicilii parte, quæ est inter secundum & tertium murum transversum: cuius spatium longum est pedes tres & sexaginta, atque palmos duos. Cum vero quæque fornacum occupet pedes tredecim, utrumque spatium, quorum alterum est ad dextrum latus primæ fornacis, alterum ad sinistrum quartæ, latum sit pedes & palmos tres, medium spatium, quod est inter secundam & tertiam fornacem, longum erit pedes sex. In cuiusque horum trium spaciolorum medio sit ostium latum sesquipedem, altum pedes sex: quorum medium commune sit utriusque fornacis magistro: quæque fornax proprium caminum habeat: qui inter duos camini longi, supra descripti, parietes assurgens innitatur duobus fornicibus & muro communi. Is sit in medio duarum fornacum longus pedes quinque, altus decem, crassus duos. Ante hunc murum sit pila communis duobus duarum fornacum prioribus fornicibus, crassa pedes duos & totidem palmos, lata pedes tres & dimidium. Itaque fornicum prior ex hac pila communi pertineat ad alteram pilam ei communem cum altero ejusdem fornacis fornice: is vero ex secundo muro longo dextrorsum ad eandem pilam pertineat: quæ inferius crassa & lata sit pedes duos, & totidem palmos. Sed prioris fornicis spatium vacuum

sit longum pedes novem & palmum : altiore ejus parte altum pedes octo.
 Ejus verò, qui à latere dextro est, spacium sit longum pedes quinque & pal-
 mum, altitudo alteri æqualis : uterq; autem fornix æquè altus existat ac mu-
 rus communis. His certe fornicibus & muro communi, muri camini innixi
 oblique assurgentes sic contrahuntur ut suprema parte, qua fumus eluctatur,
 spacium fiat longum pedes octo, latum pedem & palmos tres. Quartus verò
 camini paries est rectus ille super secundum murum longum statutus. Ut au-
 tem murus medius cōmunis est duabus fornacibus, ita murus superstructus
 duobus caminis : atq; hoc fanè modo se habeant alii camini. Ac primò quæq;
 fornax longa sit pedes sex, & palmos duos, lata pedes tres & palmos duos,
 altera cubitum. Cujusq; etiam pars posterior, ad secundum murum longum :
 prior, vacua. Primæ latus dextrum item vacuum & declive, ut recrementa
 detrahi possint : sinistrum ad murum communem, ubi murum, ex lateribus
 luto conglutinatis factum, habeat, qui murum communem ab injuria ignis
 tueatur atq; defendat : contrà secundæ fornacis latus sinistrum vacuum sit,
 dextrum ad murum communem : ubi etiam ipsi suus murus, qui igni tuta-
 mentum sit. Deinde cujusq; fornacis pars prior extruatur saxis quadrangulis,
 media terris compleatur : tum quæq; fornacum ad secundum murum longū,
 qua in ejus foramine & fornice, qui à tergo est, collocatur fistula græa, foveam
 habeat rotundam, latam pedes duos & totidem palmos, quæ à muro commu-
 ni absit pedes tres. Postremò sub cujusq; fornacis fovea ad altitudinem cubiti
 sit latens humoris receptaculū, aliis assimile : cujus canalis struclilis penetrās
 in secundum murum longum declinet ad latus, dextrum quidem primæ for-
 nacis, sinistrum verò secundæ. Magister autem primò catinum, si es proximis
 diebus in eo fuit confectum, excindat spatha lata digitos tres, longa totidem
 palmos : cui manubrium ferreum sit longum pedes duos, crassum sesquidi-
 gitum : ligneum verò, in eo inclusum, teres, & longum pedes quinque,
 crassum ad digitos duos. Deinde altera spatha excisoria eundem catinum æ-
 quet : ipsa sit lata palmum, longa palmos duos. Ejus manubrium, partim fer-
 reum, partim ligneum, omnino simile priori. Tum pulverem terrenum &
 carbonum in eum injiciat, aquam affundat, scopis, quibus pertica est infixā,
 verrat. Mox in eundem catinum conjiciat pulverem compositum : qui ha-
 beat pulveris carbonum cribrati cisia duo, pulveris terreni item cribrati toti-
 dem cisia, arenæ fluviatilis, quam cribrum angustissimum transmissit, alveos
 sex. Is pulvis æquè ac ille, quo excoctores utuntur, aqua conspersus, priusquā
 conjiciatur in catinum, madefiat, ut manibus nivis instar in pilæ figuram for-
 mari possit. Injectum primò magister pugnis æquet atq; tundat : deinde du-
 obus pistillis ligneis : quorum utrunq; longum sit cubitum : utrunq; habeat
 utrinq; caput teres, sed alterum latum palmum, alterum tres digitos : utrunq;
 in medio sit angustius, ut manu teneri possit. Tum iterum in catinum conjiciat
 pulverem madefactum, iterumq; eum pugnis æquet, ac iisdem & pistil-
 listundat : quinetiam ascendens & digitis insistent, marginem catini plantis
 æquet. Postea catino æquato, siccum pulverem carbonum inspergat, & ite-
 rum eundem pistillis tundat : sed prius angustioribus eorum capitibus, po-
 sterius latioribus. Deinde catinum percutiat marculo ligneo, longo pedes
 duos :

duos: cujus utrunq; caput teres sit, & latum digitos tres: manubrium ligneum longum palmos duos, crassum sesquidigitum. Postremò in catinum injiciat tantum cinerem purum & cribratum, quantus utraque manu comprehendi potest: ac in eum infundat aquam: & sumpto panno lineo trito, eundem cinere madido oblinat. Catinus autem rotundus & declivis fiat: atq; si æs ex optimis panibus torrefactis conficitur, latus pedes duos, altus unum: sin ex aliis, latus cubitum, altus palmos duos. Magister præterea habeat laminam ferream utrinq; recurvatam, longam palmos duos, latam totidem digitos: ea marginem catini, si fuerit altior quàm par sit, amputet. At fistulæ æneæ, quæ declivis posita ex muro eminet & extat palmos tres, superiori parti & utrique ejus lateri, ne aduratur, lutum crassum illinat: inferiori, tenue: nam eam margo catini ferè attingit: æs, cùm catinus ipso liquefacto fuerit plenus, tangit: quin muro, qui est supra fistulam, ne vitium faciat, lutum illinat. Item alteri parti laminæ ferreæ, longæ pedem & palmos tres, altæ pedem: quam prope catinum ad latus foci declivè supra lapillos statuat, ut recrementa sub ipsa effluere possint. Alii laminæ non supponunt lapillos, sed ex ea inferius excindunt particulam longam digitos tres, altam totidem. Verùm laminam, ne decidat, bacillum ferreum muro, sursum versus ad palmos duos & totidem digitos, infixum teneat: id extet ex muro palmos tres.

Fornacis focus A. Caminus B. Pila communis C. Altera columna D. Murus communis post pilam communem est, & videri non potest: Fornices E. Murus qui communem murum ab injuria ignium tuetur F. Fovea G. Secundus murus longus H. Ostium I. Spatha K. Altera spatha L. Scopæ quibus pertica est infixæ M. Pistilla N. Marculus ligneus O. Lamina P. Lapilli Q. Bacillum ferreum R.

Tum

Tum batillo ferreo, cui manubrium ligneum longius sex pedibus, prunas in catinum injiciat, vel carbones, quos paucis prunis, ad eos adjectis, accendat: & prunis superponat panes torrefactos, qui, si ex ære fuerint, cui prima bonitas, centum pondia tria, vel tria & dimidium pendant: si ex ære, cui secunda bonitas, duo & dimidium: si ex eo, cui tertia, tantum duo. Qui verò æris, cui præcipua bonitas, centum pondia sex imponunt, hi catinum latiore & altiore faciunt. Sed infimus panis torrefactus à fistula distet duobus palmis, cæteri longius. Etenim cum inferiores liquati fuerint, superiores delapsi propius ad fistulam accedunt. Quod si non delabuntur, batillo vel altera spatha moveri debent. Batillum autem longum sit pedem, latum palmos tres & digitos duos. Ejus manubrii pars ferrea, longa palmos duos, lignea pedes novem. Circum panes torrefactos carbones longi & magni locandi sunt: in fistula mediocres. His omnibus ordine dispositis ignis acrior flatus follium excitetur. Cum verò ære jam liquefcente carbones flammant, tunc magister contum ferreum in medios infigat, ut ipsi flatum concipere, flamma eluctari possit: qui contus cuspidatus longus sit pedes duos & dimidium. Ejus verò manubrium ligneum, quatuor. Panibus partim liquefactis magister egressus ostio per fistulam æneam inspectet catinum: si adverterit recrementa nimis ad os fistulæ adhærere, flatumq; follium impedire, contum ferreum uncinatum in fistulam inter nares follii immittat, & eum circum os fistulæ volvens

vens recrementa ab ipso removeat: qui uncus sit altus duos digitos. Ejus manubrii pars ferrea longa pedes tres, lignea totidem palmos. Atq; tunc tempus est contum sub lamina infigere, ut recrementa effluere possint. Cum verò panes omnes liquefacti in catinum influxerint, tunc ex ære rapiat experimentum tertio conto terete, & prorsus ferreo, longo pedes tres, crasso digitum, habente cuspidem chalybeatum, ne hiscens æs in se recipiat. Hunc contum altero folle compresso per fistulam inter utriusque narem, quam potest celerrime immittat in catinum. Rapiat verò experimentum bis, ter, quaterve, imò usq; dum intelligat æs perfecte coctum esse. Si æs bonum fuerit, facile ad contum adhæret, tuncq; duobus tantum modo experimentis ipsi opus est: si bonum non fuerit, pluribus. Etenim necesse habet id tandiu in catino coquere, usque dum ipsi ad contum adhærenti orichalceus color insidere videatur. Atq; si ejus bracteolæ æreæ pars tam superior quam inferior facile frangitur, æs perfecte coctum esse significat. Conti autem cuspidem in parva incude ferrea locet, & de ea bracteolam malleo decutiat.

Contus cuspidatus A. Bracteola ærea B. Incus C. Malleus D.

Quinetiam si æs non fuerit bonum, magister recrementa detrahat, bis, terque, si res hoc postulaverit: primo, cum aliqui panes fuerint liquefacti: secundo

secundo cum omnes : tertio , cum æs aliquandiu fuerit coctum. At si æs fuerit bonum, recrementa anteaquam opus perficiatur , detrudere necesse non est: sed detractus recrementa utriusq; tollis tigillum deprimat, & super utrumq; statuatur lignum longum cubitum , latum palmum , superiore parte dimidia excisum , ut sub ferreum clavum , posteriori ligno perforato infixum, subire possit. Idem agat, cum æs perfecte coctum fuerit. Tunc verò minister laminam removeat forcipe, longo pedes quatuor , & palmos tres: cujus chelæ circiter pedem longæ sint: etenim earum pars recta palmos duos & tres digitos, curvata palmum & digitum. Idem minister batillo ferreo majores carbones conjiciat in foci partem , quæ est ad murum, qui alterum murum ab injuria ignis tuetur, & eos coacervet , ac aquis affusis partim restinguat. Verum magister æs bacillo colurno, etiam in catinum immisso bis agitet: postea recrementa detrahat rutro : quod constat ex spatha ferrea lata & acuta, & alni ligno: spatha sit lata sesquidigitum , longa pedes tres: manubrium ligneum, in ejus parte cava inclusum, longum totidem pedes. At alni lignum, in quod spatha est infixæ, speciem quandam gerat rhombi, longum verò sit palmos tres & digitum , latum palmum & digitos duos, crassum palmum. Mox scopis sumptis cum pulvere carbonum , & carbunculis catinum totum converrat, ne æs, priusquam ei conducatur, refrigeretur: tum tertia spatha refect recrementa, quæ ad marginem catini adhæserunt: ea longa sit palmos duos, lata palmum & digitum. Ejus manubrii pars ferrea, longa pedem & palmos tres, lignea sex pedes. Deinde iterum recrementa detrahat de catino: quæ minister nunquam aqua affusa restinguat, ut alia recrementa restingui solent, sed eis paucam aquam inspergat, & sinat refrigerari: si æs bullaverit, bullas spatha deprimat: tum aqua muro & fistulæ affundat , ut tepida defluat in catinum. Etenim æs, si frigida in ipsum calidum statim fuerit infusa, dissipatur. Certè si tunc lapillus, vel lutum, vel lignum, vel carbo madidus in id incidet, catinus æs omne, magno cum sonitu, qualis est tonitru, evomit , & quicquid tetigerit, lædit, & incendit. Post hæc asserculum excidendo curvatum ad priorem catini partem apponat. Is longus sit pedes duos, latus palmum & digitos duos, crassus digitum. Mox æs, quod inest in catino, cuneo ferreo in panes secare debet: is longus sit pedes tres, latus digitos duos , priore parte ad digitos duos chalybeatus : cujus manubrium ligneum item pedes tres sit longum. Hunc autem cuneum asserculo curvato imponat, & in ære infixum agitando deprimat : quo modo in vacuum aeris spaciū aqua influit, & panem à reliquo ejus corpore separat. Si æs satis perfecte coctum non fuerit, panes fiunt nimis crassi, & non facile ex catino eximi possunt: quæque verò panem mox minister forcipe prehensum & sublatum in aquam, quam contineat labrum, immergat: & hunc primum seorsim reponat, ut magister eum statim recoquat: nam, quia aliquid recrementi ad eum adheret, tam perfectus non est, quam qui ipsum sublequitur. Quin si æs non fuerit bonum, duos priores panes reponat: tum iterum aquam muro, & fistulæ affundens secundum panem excindat: quem minister item in aqua immersum, in officinæ solo reponat, eique reliquos omnes, eodem modo excisos, superimponat. Qui si æs fuerit bonum, erunt tredecim aut plures: si non fuerit, minus multi:

multi: atque etiam si æs fuerit bonum, unam operæ partem, nam in quatuor partes distributa est, duabus horis magister perficit: si mediocri, duabus & dimidia: si vile, tribus. Alternis autem in uno catino, alternis in altero panes torrefactos recoquat: sed minister quàm primum panes omnes, ex altero catino excisos, aqua restinxerit, laminam ferream, quæ est in priore fornace, forcipe reponat in suo loco, & carbones batillo in catinum rejiciat: dum hoc suum munus exequitur magister, interea removeat ligna à tigillis follium, ut in aliis panibus recoquendis tertiam operæ partem consumat. Hoc prætereundum non est: si particula alicujus instrumenti ferrei casu in catinum inciderit, aut ab homine malevolo injecta fuerit, æs, antequam ferrum consumatur, confici non potest: quo modo duplicatus labor in id infumitur. Ad extremum minister carbones candentes omnes extinguat: & malleo lutum siccatum ex ore fistulæ æneæ decutiat. Is altera parte cuspidatus sit, altera teres. Manubrium habeat ligneum quinque pedes longum. Quoniam verò periculum est, ne æs, si pompholyx & spodos, quæ adhæserunt ad murum & parietem ei suppositum, decidant in catinum, dissipetur, eas interdum abstergat: sed singulis hebdomadis florem æris ex labro aquis effusis eximat: in id enim de panibus, cùm restinguuntur, decidit. Porro folles, quibus magister ille utitur, ab aliis differunt magnitudine: nam eorum tabulata sunt longa pedes septem & semissem, posteriore parte lata pedes tres, priore, qua caput attingunt, pedem & palmos duos ac totidem digitos. Caput verò longum est cubitum & digitum, posteriore parte latum cubitum & palmum, deinde paulatim angustius: follium nares constringuntur catenâ ferreâ, quam coercet batillum crassum, cujus alterum caput penetrat in terram ad secundi muri longi tergum: alterum sub tignum, quod prioribus tignis perforatis est impositum, subit. Eadem nares sic collocantur in fistula ænea, ut ad palmum unum absint ab ore: quod latum esse debet digitos tres, ut flatus eo vehementius per angustias eluctetur.

*Catinus A. Asserculus B. Cuneus C. Panes ex ære, cuneo
diviso, facti D. Forceps E. Labrum F.*

O

Restat de spinis, de ære cinereo, de recrementis, de cadmiis. Panes ex spinis
cōficiantur hoc modo: ad tres centumpondii partes spinarū, quæ de panibus,
ex ære

ex ære & plumbo conflatis, dum stannum ab ære secerneretur, ortæ sunt: & ad totidem centumpondii partes spinarum, quæ de panibus, ex semel recoctis spinis conflatis eodem modo ortæ sunt, addatur plumbi depauperati centumpondium, molybdænæ dimidium: sin officina abundat spuma argenti, ea in locum plumbi depauperati supponatur. Vel ad idem pondus primarum spinarum, & ad centumpondium dimidium spinarum, quæ de panibus, ex bis recoctis spinis conflatis, simili modo ortæ sunt, & ad quartam centumpondii partem spinarum; quæ, dum panes fathiscentes torrerentur, natæ sunt, adjiciatur sesquicentumpondium spumæ argenti & molybdænæ; utroq; modo ex tribus centumpondiis fit panis unus. Ejusmodi verò panes, excoctor, singulis diebus plus minus quindecim conficiat: qui diligenter curet ut res metallicæ, ex quibus antecedens panis conflatur, prius recte atque ordine effluent in catinum quàm aliæ, ex quibus insequens conficitur. Quinque autem panes simul in fornace, in qua stannum separatur ab ære, collocentur, qui centumpondia ferè quatuordecim pendunt: nam recrementa, inde conflata, plerumq; centumpondium. In tot verò panibus argenti libra & uncie ferè duæ insunt: at stannum, quo hi panes stillant, centumpondia septem & dimidium pendit, quorum quodq; argenti fescunciam in se continet: sed spinæ tria centumpondia, in quorum singulis argenti ferè uncia inest; panes fathiscentes centumpondia duo & quartam partem, quæ omnia argenti ferè fescunciam in se continent. Attamen hæc pro spinarum varietate multum variant: etenim in spinis, quæ de panibus, ex ære & plumbo conflatis, dum stannum ab ære secerneretur, ortæ sunt, & quæ de panibus fathiscentibus dum torrerentur, argenti uncie ferè duæ insunt, in cæteris uncia non integra. Sunt aliæ præterea spinæ, de quibus paulo post dicam. Sed qui ex ære residuo, quod in fornace simili furno, cum superior æris pars ab inferiore fuerit divisa, remanet, in Carpatho monte panes conficiunt, hi spinas, quæ de panibus, cum stannum pauper vel mediocre ab ære secerneretur, ortæ sunt: item eas, quæ de panibus ex recoctis spinis, aut spuma argenti recocta conflatis, uno in loco coacervant: sed eas, quæ de panibus ex molybdæna conflatis in loco, à primo separato, locant: similiter ex panibus fathiscentibus, dum torrerentur, natas separatim locant. Ex his autem spinis sic conficiunt panes. De primo acervo sumunt quartam centumpondii partem, de altero tantundem, de tertio centumpondium; ad quas spinas addunt spumæ argenti sesquicentumpondium, & molybdænæ dimidium centumpondium, atque ex eis in prima fornace coctis panem conflare solent. Tales verò panes excoctores singuli singulis diebus conficiunt viginti. Hæc quoque hætenus, redeo ad nostra. Æscilicet, quod è panibus torrefactis, ut dixi, decutitur, abhinc aliquot annis inspersum fuit spinis, quæ de panibus, ex ære & plumbo conflatis, ortæ fuerunt, quòd in ipso æque, ac in illis argenti uncie duæ insint: nunc verò ramento, ex cadmiis, aliisque rebus lotis collecto, inspergitur. At incolæ Carpathi montis æs istiusmodi coquunt in fornacibus, in quibus recremēta, quæ, dum æs rursus conficeretur, sunt conflata, recoquuntur. Quia verò id citò liquefcit, & ex fornacibus defluit, ad ipsum coquendum opus est duobus excoctoribus; quorum alter coquat, alter panem crassum mox ex catino eximati

hi panes tantummodò torrentur, & ex torrefactis æs denuo conficitur. Sed recremēta, sive mox rutro de metallis mistis detracta fuerint, sive cum ad catinum cinereum digiti crassitudine adheferint, & cum angustiores fecerint, postea spathis exacta, dies, noctesq; continenter recoquantur: quo modo panes duo vel tres conflantur: prout multa vel pauca recrementa, de mistura æris & plumbi liquefacti detracta, recoquantur. Talis autem parvis ad tria centumpondia pendere solet: in quorum singulis inest argenti semuncia. Quinque verò panes simul in fornace, in qua stannum secernitur ab ære, collocentur: ex his fit plumbum, cujus centumpondium argenti semunciam in se continet: panes fathiscentes apponantur ad reliquos panes fathiscentes vi-
liores, ex quorum utrisque æs luteum conficitur. Spinæ viles tunc ortæ cum paucis recrementis vilioribus recoquantur; ramento, ex cadmiis, aliisque rebus facto, ipsis insperfo: quo modo sex vel septem panes conflantur, quorum quisque pendit ad duo centumpondia: eorum quinque simul in fornace, in qua stannum ab ære secernitur, collocentur: qui stillant plumbo, quod pendit tria centumpondia, in quorum singulis inest argenti semuncia. Spinæ vilissimæ tunc natae tantummodò cum paucis recrementis recoqui debent: æs mistum cum plumbo, quod è fornace defluit in catinū cinereum, cochleari effundatur in æreos catinos oblongos: hi panes cum vilibus panibus fathiscentibus torrentur. Spinæ tunc ortæ, adjiciantur ad spinas viles, atq; ex ipsis eo modo, quo dixi, conficiantur panes, sed ex panibus torrefactis efficiatur æs: cujus exigua quædam portio addatur ad optimos panes torrefactos, cum ex ipsis æs conficitur: ut æs vile unā cum bono permistum, sine detrimento, divendi possit: recrementa secundo & tertio, si fuerit utile, recoquantur; panes inde facti torreantur: ex torrefactis conficiatur æs, quod æri bono immisceatur. At recrementa, quæ detrahit magister, qui æs ex panibus torrefactis conficit, cribrentur; quæ ex cribro decidunt in vas subjectum, laventur: quæ in eo remanent, in cistum effusa advehantur ad primas fornaces, & recoquantur unā cum aliis recrementis; quibus etiam inspergatur ramentum quod ex istis vel tunc natis cadmiis lavatis colligitur, æs quod è fornace defluit in catinum cinereum, etiam cochleari effundat in æreos catinos oblongos: quo modo conflantur panes novem vel decem; qui simul cum vilibus panibus fathiscentibus torreantur; ex torrefactis conficiatur æs luteum. Quinetiam cadmia, apud nos vocata, fit ex recrementis, quæ detrahit magister qui æs ex panibus torrefactis conficit, unā cum aliis vilibus recrementis recoctis. Etenim si panes ærei, ex talibus recrementis conflati, franguntur, fragmenta nominatim cadmiam, ex qua & ære luteo duobus modis fit æs caldarium: vel enim cadmiæ duæ portiones cum una æris lutei in primis fornacibus colliquefactæ permiscantur, vel contrā æris lutei duæ cum una cadmiæ: æs autem quod è fornace defluit in catinum cinereum, cochleari effunditur in æreos catinos oblongos ante calefactos, ut cadmia & æs luteum bene commisceantur: iisdem catinis, priusquam æs caldarium futurum in ipsos infundatur, pulvis carbonum inspergatur, & eodem pulvere æs infusum superspargatur, ne cadmia & æs luteum, anteaquam bene misceantur, congelent: quenque panem ex catino effusum minister à pulvere purget ligno: idem eum injiciat in labrum, in qua

in qua calida insit: pulchrius enim fit æs caldarium, si calida restinguatur. Verum quia sæpè mentionem feci de æreis catinis oblongis, quales esse debeant, paucis dicam. Longi sint pedem & palmum: eorum pars cava superius, lata palmostres & digitum, inferius rotundata.

Fornax A. Catinus B. Catini oblongi C.

Verum ramentum duplex est, preciosum & vile: illud fit aut ex cadmiis primarum fornacum ortis, cum panes conflantur vel ex ære & plumbo, vel ex spinis preciosis, vel ex recrementis melioribus, vel ex ramento præstantiore: aut ex purgamentis & lateribus fornacum, in quibus panes fathiscentes torrentur: quæ omnia quibus modis tundenda & lavanda sint, libro octavo explicavi. Vile verò ramentum conficitur ex cadmiis natis, cum panes conflantur vel ex spinis vilibus, vel ex recrementis deterioribus. Ex eoctor autem, qui ex ramento preciso conficiet panes, ad tria ejus cisia spumæ argenti & molybdænæ quatuor cisia, æris cinerei unum adjiciat: quo modo novem vel decem panes conflantur: quorum quinque simul in fornace, in qua stannum ab ære secernitur, collocentur: centumpondium plumbi, quo stillant hi panes, argenti unciam in se continet: spinæ seorsim locentur: quarum alveus cum spinis preciosis recoquendis commisceatur. Panes fathiscentes unâ cum aliis bonis panibus fathiscentibus torreantur. At spinæ, quæ de plumbo, cum

cum in secundis fornacibus separatur ab argento, detrahuntur, atque molybdaena, quae in earundem fornacum media catini parte residet, ac focus, qui vitium fecit & stannum combibit, simul cum paucis recrementis in primis fornacibus coquantur: plumbum, sive potius stannum, quod e fornace defluxit in catinum, effundatur in catillos aereos, qualibus utitur secretor. Talis plumbi centumpondium argenti uncias quatuor, aut si focus vitium fecerit, plures in se continet: cuius exigua portio addatur ad aes & plumbum, cum ex eis conficiuntur panes. Si enim magna adjiceretur, temperatura ditior, quam par sit, fieret; qua de causa solertes officinae praesides spinas cum aliis spinis preciosis permiscunt: molybdaenam, quae in media catini parte residet, & focum, qui stannum combibit, cum alia molybdaena, quae in catino residet. Attamen aliquot panes istiusmodi divites una cum reliquis panibus stanneis, quos secretor confecit, rursus in secundas fornaces inferri possunt. Sed incolae Carpathi montis, si abundaverint particulis aeris tusi, aut plumbo ex recrementis confecto, vel in fornace, in qua panes fathiscentes torrentur, collecto, aut spuma argenti, ea variis modis temperant. Prima temperatura habet plumbi ex spinis conflati centumpondia duo, spumae argenti, spinarum ex molybdaena confectarum: plumbi in fornace, in qua panes fathiscentes torrentur collecti, aeris minuti singulorum dimidium centumpondium: ex quibus conflatur panis, quo modo excoctores, cum debitam operam in coquendo consumpserint, panes id genus quadraginta conficiunt. Altera temperatura habet spumae argenti centumpondia duo, plumbi depauperati, vel ex recrementis conflati unum & quartam partem, plumbi ex spinis confecti dimidium centumpondium, aeris minuti tantundem. Tertia spumae argenti centumpondia tria, plumbi depauperati, plumbi ex spinis confecti, aeris minuti contusi singulorum dimidium centumpondium; utroque modo conflatur panis. Excoctores cum munus coquendi perfecerint, panes triginta confecerunt. Rationem autem, qua apud Rhetos panes fiunt, a quibus item stannum separatur, libro nono explicavi. At argentum hoc modo a ferro discernatur: scobis ferri eliminatae & stibii pares portiones conjiciantur in catinum fictilem, qui operculatus & oblitus imponatur in fornacem, quae aura inspiratur; his liquefactis & rursus refrigeratis, catinus frangatur. Massula, quae in ejus fundo residet, exempta, in pulverem conteratur: ad quem plumbi tantundem addatur: in altero catino fictili cocta permisceantur: ad ultimum, massula injiciatur in catinum cinereum, & plumbum ab argento separatur. Atque tot & tam variae sunt rationes, quibus metallum a metallo discernitur. Modus vero, quibus eadem miscentur, partim in libro de natura fossilium octavo exposui, partim alias exponam: nunc ad reliqua pergam.

De re Metallica Libri XI. FINIS.

GEOR-

GEORGII AGRICOLAE DE RE METALLICA

LIBER DUODECIMUS.

RECIPTA argenti discernendi ab ære, libro proximo tradidi, superest ea pars, quæ ad succos concretos pertinet: quæ, cum aliena à re metallica videri possit, quid causæ sit cur ab ea separari non debeat, libro secundo explicavi. Succum autem concreti conficiuntur vel ex aquis, quas natura, aut ars, succis infecit, vel ex ipsis succis liquidis, vel ex lapidibus mistis. Initio solertes homines cum viderent aquas quorundam lacuum, naturâ succi plenas, Solis ardoribus siccatas conspillari, atque ex eis fieri succos concretos, verisimile est eos aquas asimiles aliis in locis infudisse vel corrivasse in areas, ad aliquam altitudinem depressas, ut ipsas etiam solis calores condensarent. Deinde, quia viderent, ista ratione succos concretos tantummodo æstate confici posse, nec tamen in omnibus regionibus, sed in calidis & temperatis solum, in quibus æstivo tempore raro pluit, eas quoque in vasis igne subjecto coquere ad spissitudinem coepisse: quo modo omnibus anni temporibus in omnibus regionibus, etiam frigidissimis ex aquis succosis, sive natura, sive ars eas infecerit, coctis succi concreti confici possunt. Postea cum quosdam lapides ustos stillare succis viderent, eos in ollis coxisse, ut etiam sic aliquos succos concretos efficerent. Sed quot & quibus rationibus, eorum quisque confici possit, operæ precium est cognoscere. Itaque ordiar à sale: qui fit aut ex aqua, quæ vel naturaliter salsa est, vel talis hominum operis effecta: aut ex diluto salso, aut ex lixivio item salso. Atque aqua quidem naturaliter salsa, aut in salinis à solis ardore, aut in cortinis vel ollis, vel fossis, ab ignis calore conspillata vertitur in salem. Quæ verò arte salsa est, igne densata in eundem salem mutatur. Salinæ autem, si loci ratio ita fert, ac ipsa res hoc postulat, fodiendæ sunt multæ: nec tamen plures quam utile sit. Tantum enim salem conficere debemus, quantum possumus divendere. Sit verò earum altitudo modica & planicies æquata, ut omnes aquæ solis caloribus siccantur in sal: quin etiam area salinaria, ne combibant aquas, sale primum facto crustentur. Vetus hoc est & multis in locis usitatum, aquas marinas infundere in salinas, sive in easdē derivare: non minus vetus sed minus usitatum aquas puteales in salinas ingerere: quod Babylone factū esse autor est Plinius: & in Cappadocia non modo puteales, ingestas esse, sed etiam fontanas. Certè in calidis regionibus omnes aquæ salsæ, lacustres quoque, in tales salinas ductæ, vel fusæ, vel ingestæ, & solis ardoribus siccatae in salem converti possunt. Dum autem aquæ salsæ, quas continent salinæ, sole coquuntur, si magni & crebri imbres effluxerint, spissitati sunt impedimento: si rari, sal saporem graviolem contrahit: ut etiam, cum salinæ alia aqua dulci rigantur. Sed sal ex aqua marina hoc modo conficitur.

qua parte mare ad litus stagnaverit, & ampla fuerit ac æquata campi planicies, in quam marini fluctus non infunduntur, ea vel tria, vel quatuor, vel quinque, vel sex, incilia fiunt, lata pedes sex, alta duodecim, longa sexcentos: vel longiora, si planicies illa se extendit in longius spacium, eorum unum ab altero distat ad pedes ducentos. Rursus inter ea fiunt tria incilia transversa; quin fossa principalis sic agitur, ut aquas e stagno haustas, infundere possit in incilia, atque hæc in salinas, quibus inter incilia planicies plena est. Salinae autem sunt areae ad modicam altitudinem depressæ: circa quas terræ, ex eis, cum deprimerentur, effossæ, vel cum purgarentur, extractæ, aggerantur: atque etiam inter areas fiunt aggeres pedem alti, qui retinent aquas in eas immisas. Incilia habent ora, per quæ aquas primæ quæque areae recipiunt. Areae quoque habent ora, per quæ aquæ rursus ex aliis in alias permanant. Precipitur autem libramento, ut aquæ ex area in aream influere, & eam replere possint. His omnibus rectè & ordine factis, septo recluso aperitur os stagni, quod aquas marinas cum aqua pluvia, vel fluviali permistas continet: ac omnia incilia complentur. Deinde aperitur os primæ cujusque areae, quæ reliquas talibus aquis replet: hæc cum sale, in quem densantur, totas areas incrustaverint, ipsæ denuò ab omnibus rebus terrenis purgantur; tum rursus prima quæque area incili proxima repletur istiusmodi aquis: quæ relinquuntur, donec plurimis earum partibus tenuibus, ardore solis in halitum conversis & dissipatis aliquantum crassescant; mox aperto ore ex ea emittuntur in secundam: ubi cum certo temporis spacio manserint, ejus quoque os aperitur, ut in tertiam aream influant, in qua tandem totæ spissantur in salem. Areae verò iterum atque iterum, sale exempto, marinis aquis complentur. Verum sal rastris ligneis corradetur, batillis ejicitur.

Mare A. Stagnum B. Septum C. Incilia D.
Salinae E. Rastrum F. Batillum G.

At

At aqua salsa coquitur in cortinis, quæ sunt in casis prope puteos, ex quibus hauritur: cuiq; casæ nomen alicujus animalis, aut alterius rei solet imponi, &

ni, & ad eam tabella picta illius effigiem exprimens affigi. Cujusque casæ parietes, vel ex terra fornacei sunt, vel craticii crasso luto illiti: quanquam etiam lapidei aut latericii fieri possunt, qui sunt in lateribus alti plerunque sunt pedes sedecim: itaque si tectum in altitudinem pedum quatuor & viginti assurgit, eos, qui in fronte & tergo existunt, altos esse quadraginta pedes oportet, ut etiam interiorem parietem intermedium. Tectum autem constat ex tabulis longis pedes quatuor, latis unum, crassis digitos duos: ad quas inferius, quæ longis & angustis asserculis, ad tigna in imo divaricata, & in summo conjuncta affixis, imponuntur, stramina luto illita, & ad digiti crassitudinem coagmentata apponuntur: superius verò eis item stramina luto illita, & ad sesquipedis crassitudinem coagmentata superimponuntur, ut casæ ab incendio periculum non sit, & ab imbribus tuta esse, atque calorem ad massas salis siccandas necessarium continere possit. Quæque autem casæ in tres partes est distributa, in quarum prima ligna vel stramina collocantur: in media, inter quam & primam paries cõmunis existit, focus est, super quem imponitur cortina; ad cujus dextram est cupa, in quam salsa, in casam à bajulis asportata, infunditur: ad sinistram scamnum, in quo salis massæ plus minus triginta reponuntur. Sed triplo plerunque plures in postrema casæ parte; quæ, ex luto & cinere facta, octo pedibus altior est quàm solum: quam altitudinem etiã scamnum habet: nam magister & ministri, cùm salis massas de cortina deportant, ex illa in hoc eunt. In eam verò ad cortinæ dextram ascendunt, non gradibus, sed terra clivuli instar aggerata. In summo postremi parietis sunt duæ fenestellæ, & tertia ibidem in tecto, per quas fumus eluctatur: cum tam posteriore quàm priore foci parte emissum excipit operculum, sub quo progressus ad fenestellas ascendit. Hoc operculum constat ex asseribus, quorum aliud alio paululum est impositum: eos autem duæ trabes parvæ sustinent, quas trabes casæ: intermedius paries è regione foci januam habet patentem, altam pedes octo, latam quatuor, per quam lenis aura, quæ fumum in postremam partem agat, inspiratur. Eiusdem altitudinis & latitudinis januam habet primus paries in altero latere: utraque igitur tanta est, ut per eam ligna vel stramina, atque salsæ importari, salis massæ exportari possint. Sed hæc, cùm ventus flaverit, nec coctioni impedimento sit, claudenda est: quinetiam in primi istius parietis fenestras vitrea specularia sunt imposita, ut ventum excludant, lumen transmittant.

Casæ A. Earum tabellæ pictæ B. Earundem, Prima pars C. Media D. Postrema E. Duæ fenestellæ in postremo pariete F. Tertia fenestella in tecto G. Puteus H. Alterius generis puteus I. Modulus K. Pertica L. Bajulorum furcæ in quas defatigati perticam imponunt M.

Focum plerunq; construunt lapidibus falsis, & terris cum sale mistis, atque
 falsa madefactis, quales muri valde durescunt igni: longū verò faciunt pedes
 octo

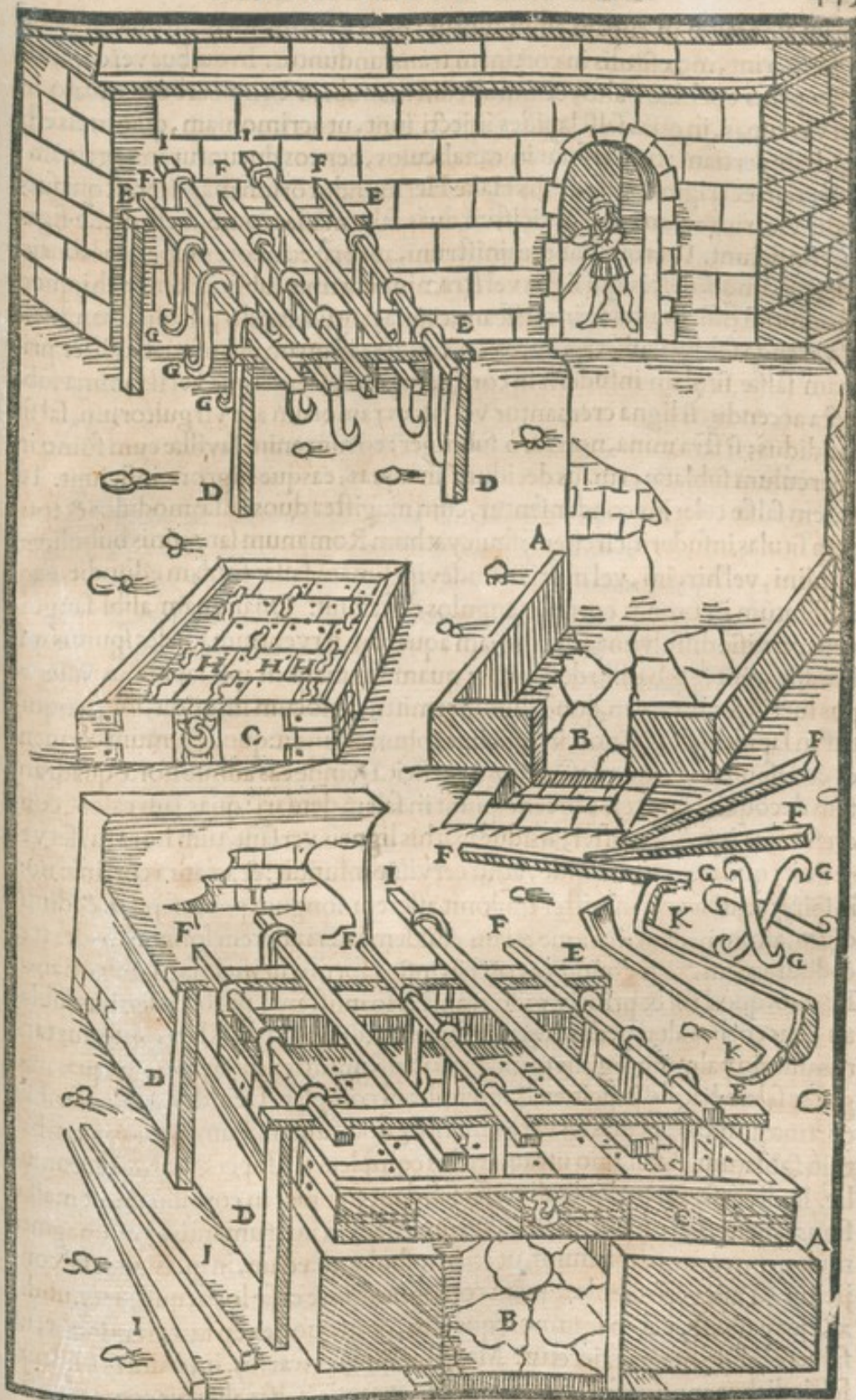

octo & dimidium, latum septem & dodrantem, altum, si ligna cremantur, ferè quatuor, si stramina, sex. Tum autem bacillum ferreum, ad quatuor pedes longum, in foramine ferrei pedis, qui in medii oris, lati pedes tres, solo insistit, includunt; & in ipsum intus procedens stramina injiciunt: at unamquamque cortinam ex ferri vel plumbi nigri laminis, longis pedes tres, & totidem latis, minus duobus digitis quadrangulam conficiunt, longam pedes octo, latam septem, altam semipedem; quæ laminæ iccirco non admodum crassæ sunt, ut aqua citius igni caleseat, & decoquatur: quò verò falsior fuerit, eò brevior tempore densatur in salem. Hanc cortinam, qua laminæ clavis confixæ compinguntur, maltha, quæ habet taurinum jecur, taurinumque sanguinem & cinerem, oblinunt, ne salsa effluat, aut exudet. Ad utrumque foci medii latus bina tigilla quadrangula ad tres pedes longa, ad semipedem lata & crassa sic defodiunt in terra, ut alterum ab altero distet pedes utrumque; sesquipede altius quam cortina assurgat: quibus, postquam cortina fuerit in foci muris locata, immittuntur duo tigilla ejusdem latitudinis & crassitudinis, sed longa pedes quatuor: quæ, ne decident, curta tigilla excavata continent. Illis autem longis tres perticas, longas pedes tres, latas digitos tres, crassos duos transversas imponunt, quarum alia ab alia distat pede. Singulis autem ternos bacillorum ferreorum uncus injiciunt, binos extra tigilla, singulos in eorum medio. Hæc bacilla pedem longa utrinque sunt uncinata: alter uncus dextram, alter sinistram spectat; inferiorem quæque injiciunt fibulis, quæ utrinque clavis fundo cortinæ affixæ in medio curvatae eminent. Sunt præterea duæ perticæ longæ pedes sex, latæ palmum, crassæ digitos tres; quæ priori tigillo subditæ in posteriore jacent: utriusque posteriori capiti injiciunt uncum bacilli ferrei, longi pedes duos, & digitos tres, cujus caput inferius retortum cortinam sustinet: nam ejus posterior pars duobus posterioribus foci angulis non insistit, sed ab eis abest ferè besslem, ut flamma, & fumus eluctari possint: quæ posterior foci pars semipedem crassa, semipede altior est quam cortina: quam crassitudinem & altitudinem etiam habet paries inter hunc & tertiam casæ partem medius & utrique contiguus, ut hæc, externa & cinere factus, non ut ille lapidibus falsis ductus; sed cortina prioribus duobus foci angulis, ejusque lateribus insistit: quæ, ne flamma ex foco exiliat, cinere obturant. Si falsæ situla infusa in omnes cortinæ angulos influit, recte est super focum imposita.

Focus A. Os foci B. Cortina C. Tigilla in terra defossa D. Tigilla eis immissa E. Perticæ breviores F. Minora bacilla ferrea uncinata G. Fibulae H. Perticæ longiores I. Majora bacilla ferrea uncinata K.

Verum

Verum fitula ad decem sextarios Romanos capit, modulus octo fitulas.
 In tales modulos salinae, ex puteis haustae, infunduntur, & a bajulis, ut dixi, in
 P

casam asportatæ in cupam effunduntur; & ex ea in his locis, in quibus valde falsæ fuerint, mox situlis in cortinam transfunduntur. In quibus verò minus falsæ prius cochliari alto, & simul cum manubrio ex una arbore cavato in parvas cupas, in quas falsi lapides injecti sunt, ut acrimoniam, quæ in eis est, aquis impertiant: tum effusæ in canaliculos, per eos ducuntur in cortinam: ex septem & triginta falsæ situlis Halæ Hermundurorum magister, & qui succedit vicarius ejus muneris vicissim duas falsas massas, quibus est metæ figura, conficiunt. Uterque habet ministrum, aut pro eo uxorem sociam laboris: adest etiam adolescens, qui ligna vel stramina cortinæ subjicit: omnes hi, quod istiusmodi officinæ valde incalescant, capita tantummodo pileolis stramineis & verenda subligaculis tegunt, cætera nudi: sed quàm primùm magister primam falsæ situlam infuderit in cortinam, adolescens ligna vel stramina subiecta accendit, si ligna cremantur vel fascies ramorum aut virgultorum, sal sit candidus; si stramina, non rarò subniger: eorum enim favillæ cum fumo in operculum sublatae, rursus decidunt in aquas, easque nigrore inficiunt. Ut autem falsæ celerius condensentur, cum magister duos falsæ modulos & totidem situlas infuderit, circiter sesquicyathum Romanum sanguinis bubuli, vel vitulini, vel hircini, vel misti in undevigesimam falsæ situlam effundit, eaque dissolutum in omnes cortinæ angulos distribuit. Quanquam alibi sanguinem cervisiâ dissolvunt, sed cum jam aquarum ferventium sordes spumis mistæ apparent, eas batillo despumat: quam spumam, si ipsi lapidibus falsis opus fuerit, per foramen, quod fumum emittit, in focum infundit, ibique coquitur in lapides falsos: si non, in officinæ solum effundit: quod primum coquendi & despumandi munus semihorâ perficit. Deinde eas adhuc horæ quadrantem decoquit; quo tempore incipiunt in salem densari: quas jam calore crescentes ipse & minister, assidue spathis ligneis versant, tum hora eas fervere sinit; quo tempore sesquicyathum cervisiæ infundit: & ut aura cortinæ non inspiret, ejus fronti minister imponit asserem longum pedes septem & dimidium, altum pedem: utrique etiam ejusdem lateri asserem longum pedes tres & dodrantem. Ille, quod cortina in ipsius formis sit inclusa, stabilis manet. Hi duo, quod illi & priori tigillo transverso insistant: postea asseribus sublati duas corbes altas pedes duos, & superius totidem pedes latas, inferius tantummodo palmum, tigillis transversis idem minister interponit; in quas magister salem batillo injicit, easque semihorâ complet. Deinde rursus asseribus cortinæ impositis, falsas fervere sinit horæ dodrantem. Tum iterum salem batillo sublatum, & sali, quo utraq; corbis completa est, superinjectum accumulat. In diversis autem locis, diversas falsi dant figuras: in corbis fiunt massæ figura metæ, sed non in his solis, verum etiam in instrumentis, quæ imagines multarum rerum exprimunt, ut etiam tabulæ quædam, in quas item sal conjicitur. Tam verò tabulas, quàm corbes in altiore casæ loco, qui tertia, ut dixi, ejus pars est, vel in scamno æque alto, & in quod ex eo itur, reponunt, ut sal aere calido magis exiccetur. Magister & ejus vicarius, interdum nocturne, festis diebus anniversariis tantummodo exceptis, falsas alternis coquentes salem conficiunt. Nulla cortina diutius anno dimidio ignis vim sustinet: eam magister singulis hebdomadis aquâ infusa lavat: lavatam straminibus subje-

ctis imponit & percutit: sed recentem primis duabus hebdomadis ter, reliquis bis. Quo modo crustæ de fundo decidunt: quæ ni decussæ fuerint, tardius vehementiore igni sal conficitur, qui & plus falsæ consumit, & cortinæ laminas adurit. Si tunc aliquæ rimæ, quibus cortina fathiscit, apparent, oblinuntur malthâ. Sal, qui primis duabus hebdomadis conficitur, minus bonus est, quod ferrugine fundi, nondum crustas contrahentis, soleat infici. Quamquam verò sal isto modo ex falsis tantum putealibus & fontanis fit, tamen etiâ eodem ex fluvialibus & lacustribus, & marinis potest confici: quin ex his etiâ, quæ arte falsæ sunt. Etenim in locis, in quibus sal effoditur, ejus impura fragmenta & ramenta conjiciuntur in aquam dulcem, ipsaque decocta spissatur in salem. Quidam salem quoque marinum, aqua dulci affusa, recoquunt, & in metarum parvarum figuram formant.

Situla A. Modulus B. Cupa C. Magister D. Adolescens E. Uxor F. Spatha lignea G. Asseres H. Corbes I. Batillum K. Rutrum L. Stramina M. Cyathus N. Vasculum sanguinem continens O. Cantharus cervisiam continens P.

P 2

Aliqui falem ex fassis, quæ ferventes ex terra effluunt, hoc modo cōficiunt.
In lacunam scaturiginosam imponunt ollas fictiles, inque eas tantam aquam
ex sca-

ex scaturigine cochlearibus haustam, infundunt, ut semiplenæ fiant: quam perpetuus aquarum, quas lacuna continet, fervor, non aliter ac ignis ardor falsam in cortinas infusam coquit. Quamprimum autem cœperit crassescere, quod fit cum ad tertias aut amplius fuerit decocta, forcipibus ollas prehendentes eam in ferreas cortinas parvas, & quadrangulas item in lacuna collocatas effundunt: quarum cavum longum esse solet pedes tres, latum duos, altum digitos tres. Quoniam verò singulis quaterni sunt pedes graves, quibus insistent, aqua eas subit & undique cingit, nec tamen influit: quæ, quia continenter & ex lacuna per canales effluit, & scaturigines recentis copiam suppeditant, semper fervet, atque crassescentem aquam in cortinas infusam, in salem densare potest: qui mox batillis eximitur, idemque labor sæpius iteratur. Verum si falsæ cum aliis succis permixtæ fuerint, ut plerunque calidæ esse solent, ex eis sal non debet confici.

Lacuna A. Olla B. Cochlear C. Cortinae D. Forceps E.

Alii aquas falsas, sed maximè marinas, in magnis ollis ferreis coquunt, qui, quia plerunque stramina solent concremare, salem nigriorem conficiunt: quidam in iisdem ollis muriam falsamentorum decoquunt: hi verò salem efficiunt, qui pisces & sapit & olet.

Eos autem, qui salem ardentibus lignis, aquas salvas infundendo conficiunt, fossas, in quibus collocent ligna, facere oportet: quas convenit esse longas pedes duodecim, latas septem, altas duos & dimidium, ne aquae infusae, effluant: undique lapidibus salvis, quamprimùm haberi possunt, constructas, ut nec aquas sorbeant, neque terra ex earum fronte, tergo, lateribus decadat: sed, quoniam carbonēs unā cum liquore falso mutantur in salem, Hispani, ut Plinius scribit, etiam lignum referre arbitrantur. Quercus optima, ut quae per se cinere syncero vim salis reddat: alibi corylus laudatur. Attamen sal, quicunque ligno confit, non multum probatur, quod niger sit & parum syncerus: quocirca ista salis conficiendi ratio à Germanis & Hispanis repudiata.

*Fossa A. Vas in quod salsa derivatur B. Cochlear C.
Situla ad perticam, in ea inclusam, affixa D.*

Sed

Sed dilutum, ex quo conficitur sal, fit ex terra salsa, vel salis & halinitri foecunda: lixivium verò ex cinere arundinis vel junci. Verum ex terra salsa oritur dilutum, ex quo decocto sal tantummodò conficitur: ex altera, de qua paulo post plura dicam, ex quo sal & halinitrum. At ex cinere nascitur lixivium, ex quo etiam sal solus fit. Tam autem cinis quàm terra primò conjiciatur in magnam cupam: deinde aqua dulcis ei affundatur: quæ, cinere vel terra perticis agitata, horarum fermè duodecim spacio imbibit salem: tum turbine ex cupa extracto, colata excipitur labro, mox sive dilutum fuerit salsum, sive lixivium vasculis haustum infundatur in parvas cupas: ad extremum transfundatur in cortinam ferream vel plumbeam, & coquatur, donec aquis exhalatis succus densetur in salem.

*Cupamagna A. Turbo B. Labrum C. Cochlear
altum D. Cupæ parvæ E. Cortina F.*

Atq; hæc ferè salis conficiendi rationes sunt. Nitrum verò item fieri solet vel ex aqua nitrosa, vel ex diluto, vel ex lixivio. Ut autem aqua maris, aut alia salsa, in sali-

in salinas infusa, calore solis coquitur & mutatur in salem, ita nitrosa Nili in nitrarias infusa sive derivata, & eodem ardore solis decocta vertitur in nitrum: quinetiam sicuti mare sua vi influens in ejusdem Ægypti solum, abit in salem, ita Nilus, cum circa caniculæ ortum exundat, in nitrarias influens, in nitrum convertitur.

Nilus A. Nitrariae B. Tales verò esse conjicio.

At dilutum, ex quo conficitur nitrum, fit ex aquis dulcibus terrâ nitrosâ percolatis: lixivium ex iisdem percolatis cinere roboris vel quercus; utrunq; labris exceptum, & in æreas cortinas quadrangulas ingestum coquitur usque ad eum finem dum in nitrum spissetur. Sed nitrum tam nativum quàm factitium in cupis pueri impubis urinâ temperatum decoquitur in iisdem cortinis. Decoctum infunditur in cupas, quibus sunt fila ænea: ad quæ adhærens concrescit, & fit chryfocolla, quam boracem Maurorum vocabulo nominamus. Quondam nitrum præter urinam Cypria ærugine temperatum fuisse, & tritum Cypriogre in Cypriis mortariis, Plinius autor est. Quinetiam quidam chryfocollam ex alumine fossili, & sale ammoniaco conficiunt.

Cupa in qua nitrum miscetur cum urina A. Cortina B. Cupa in qua chryfocolla densatur C. Fila D. Mortarium E.

Verum

Verum halinitrum conficitur ex terra sicca & subpingui: quæ, si aliquantum in ore retineatur, gustatum falsedine, cum acrimonia quadam permixta, comovet. Ea terra & pulvis mistus altitudine palmi, alternatim ponantur in cupis: pulvis iste habeat duas portiones calcis ustæ & aquâ non restinctæ, atque tres cineris quernei, vel ilignei, vel roborei, vel cerrei, vel similis: cum quæque cupa his, alternatim positis, tota excepto dodrante fuerit completa, tantæ aquæ affundantur ut plena fiat: quæ postquam terrâ percolatæ, halinitrum, quod in ea erat, cõbiberunt, turbine ex cupa extracto, dilutû excipiat labro, & vasculis haustum in parvas cupas infundatur. Quod si sapor ei fuerit valde falsus, & aliquantum acris, probatur; sin minus, improbatur: atque iccirco rursus eadem terrâ percoletur, vel altera recenti: quinetiam aquæ duæ vel tres, una eademq; terra halinitri plena percolentur: sed diluta non cõmisceantur, nisi idem sapor omnibus eis fuerit; quod raro, vel nunquam accidit. Verum prima quæq; in unam cupam infundantur; in alterâ secunda, in tertiam tertia. Quodq; verò secundû vel tertium dilutû loco simplicis aquæ terrâ percoletur recenti; quo modo ex utroq; conficitur primû dilutum: cujus quamprimû copia habetur in æream cortinâ quadrangulâ infundatur & decoquatur ad dimidias, mox transfundatur in cupâ: in qua, operculo tectâ, cû id, quod terrenû est, subsederit, & dilutum fuerit limpidû, in eandem cortinâ, vel alterâ refundatur atq; recoquatur. Cû verò effervescens spumaverit ne effluat, & magis

magis purgetur, in ipsum infundantur libræ tres vel quatuor lixivii, facti ex tribus cinereis quernei, vel assimilis portionibus, & una calcis ustæ, sed aquâ non restinctæ. Verum aqua, prius quàm infundatur, alumen fossile resolvatur: sint verò illius libræ centum & viginti, hujus quinque: paulo post dilutum videbitur esse limpidum & cæruleum: sed coquatur usque dum aquas, quæ subtiles sunt, exhalet: maxima salis postea cochlearibus ferreis exhauriendi pars in fundo cortinæ resideat. Succus autem transfundatur in cupam, in qua bacilla recta & transversa sunt inclusa: ad quæ refrigeratus adhærescit: atque, si multus fuerit, tribus quatuorve diebus densatur in halinitrum: deinde dilutum, non congelatum effundatur, & reservetur atq; recoquatur. Halinitrum verò excisum, & eo ipso diluto lavatum conjiciatur in tabulas, ut hoc destillet, ipsum exiccet. Halinitrum certè ex diluto, pro succi, quæ combibit multitudine vel paucitate, oritur multum vel paucum: ex lixivio affuso, quod ipsum purgat, quodam modo purum & limpidum. Sed purissimum & translucidum, quod magis à sale purgetur, & crassitudinem exuat, hoc modo conficitur: quot amphoræ diluti infunduntur in cortinam, tot congii lixivii, de quo jam dixi, affundantur: & in eandem cortinam conjiciatur halinitrum factitium, quantum diluto & lixivio dissolvi possit: quàm primùm mistura effervescens spumaverit, transfundatur in cupam, in quam injectum sit sabulum, de fluvio sumptum & lavatum; ea panno tegatur: mox turbine ex fundi foramine extracto, mistura sabulo percolata excipiat labro: deinde in eandem vel alteram cortinam infusa decoquatur, donec majorem diluti partem exhalet. Veruntamen si quando valde bullit & spumat, lixivium paucum affundatur. Tum transfundatur in alteram cupam, in qua bacilla sunt inclusa: ad quæ etiam ipsa adhærescens si pauca fuerit biduo, si multa triduo, vel summum quatrinduo congelat: quæ verò densata non fuerit, in cortinam refundatur & recoquatur ad dimidias; atque in cupam transfusa refrigeretur: quod toties facere oportet, quoties res hoc postulat ut fiat. Alii alio modo halinitrum purgant: eo enim ollam, ex ære caldario factam, complent, & operculo, item æreo, tectam in prunis locant, ac ipsum coquunt donec liquefcat. Ollam autem operculatam non oblinunt, ut operculo, cui ansa est, sublatum videre possint utrum liquatum sit ne cne. Cùm liquefactum fuerit sulfure, in pulverem resolutum conspergunt; Quod, si olla, in igni reposita, non arserit, accendunt: quo simul cùm crassa halinitri pinguitudine, quæ supernatat, & sola tunc ardet, consumpto fit purum: mox ollam ex igni remonent; postea ex refrigerata eximunt halinitrum purissimum: quod candidi marmoris speciem gerit; atque tunc etiam id, quod terrenum est, in fundo residet. At terra, ex qua dilutum fuit factum, & rami quernei vel cõsimilis arboris alternis sub dio ponantur, & aqua, quæ combibit halinitrum, conspergantur: quo modo quinque vel sex annis rursus apta fit ad conficiendum dilutum. Halinitrum, quodammodo purum, quod dum terra tot annos quievit interea, ortum fuit, & quod lapidei parietes in cellis vinariis & locis opacis exudant, cum primo diluto permistum decoquatur.

Cortina A. Cupa in quam sabulum est injectum B. Turbo C.

Labrum D. Cupæ in quibus bacilla sunt inclusa E.

Haftenus

Haecenus de nitri conficiendi rationibus, quæ non minus ac salis variæ & multiplices sunt, dixi: nunc dicam de ratione conficiendi aluminis, quæ nec ipsa uniusmodi & simplex est. Etenim fit ex aqua aluminosa decocta usq; dum densetur in alumen, vel ex diluto aluminoso, quod ex id genus terra, vel saxo, vel pyrite, vel alio misto, conficitur. Terra effossa primò tanta, quanta trecentis cistis vehi potest, conjiciatur in duo castella: deinde aquis in ea derivatis, & si atramenti futorii particeps fuerit, urinis puerorum impubium superfusis diluatur. Operarii autem quotidie sæpius venam perticis oblongis & crassis commoveant, ut cum aquis & urinis permisceatur: tum turbine ex utroque castello extracto dilutum excipiatur lacu, ex una vel duabus arboribus cavato. Si verò locus aliquis talium venarum copiam suppeditaverit, ipse statim non conjiciantur in castella, sed primò convehantur in areas, atque cumulentur: quanto enim diutius aeri & pluviis expositæ fuerint, tanto meliores fiunt. Nam in ejusmodi cumulis, aliquot post mensibus, quàm venæ in areas fuerunt congestæ, nascuntur fibræ longæ venis bonitate præstantes: deinde vehantur in sex, plurave castella, longa & lata ad novem pedes, ad quinque alta: mox aquis, in ea derivatis, similiter diluantur: posteaquâ aquæ combiberunt alumen turbinibus extractis, dilutum excipiat lacuna rotunda, lata pedes

pedes quadraginta, alta tres: tum venæ ex his castellis evectæ conjiciantur in alia castella, & aquis, denuo in eo derivatis, atq; puerorum impubium urinis superfusis commoveantur perticis: quod dilutum turbinibus extractis eadem lacuna excipiat: sive verò hæc, sive lacus dilutum contineat paucis post diebus exanclatum canaliculis infundatur in plumbeas cortinas quadrangulas, & in eis coquatur, donec multo maximam aquæ partem exhalarit, atque terra ab eo secreta fuerit: quæ in fundo cujusq; cortinæ residens pinguis est & aluminosa, ac ex minimis crustis constare solet: in quibus non raro candidissimus & levissimus amianti, vel lapidis specularis pulvis inest. Tum dilutum farinæ simile videtur. Sunt qui modice coctum effundunt in cupam, ut limpidum & purum fiat: deinde in cortinam refusum recoquunt, usq; dum farinæ simile evadat: utro modo spissatum fuerit, mox transfundatur in vasa lignea, in terra defossa, ut refrigescat: deinde refrigeratum effundatur in cupas, in quibus furculi recti & transversarii sunt inclusi, ad quos adhærescens densatur in alumen: fiuntq; cubi parvi, & candidi, & translucidi: qui in hypocaustis repositi siccentur. Si venæ aluminosæ atramenti sutorii participi, cum aquis dilueretur, urinæ superfusæ non fuerint, eas in dilutum limpidum, & purum, cum recoquitur, infundere necesse est. Ipsæ enim atramentum sutorium ab alumine separant: quo modo illud in fundo cortinæ subsidet, hoc supernatat: utrunq; seorsum effundere cōvenit, in vasa minora, & ex his in cupas, ut spissetur. Si verò, dum dilutum recoquitur, separata non fuerint, mox ex minoribus vasis infundatur in majora, eaq; concludantur: in quibus item atramentum sutorium separatum ab alumine concrevit: utrunq; excisum, & in hypocausto siccatum divendatur dilutum, quod in vasis & cupis non concrevit, in cortinam refusum recoquatur: sed terra, quæ in fundo cujusque cortinæ refedit, ablata in castello unâ cum venis, denuo aqua & urina diluatur. At terra, quæ in castellis diluto, postquam effluxit, superfuit egesta & coacervata quotidie, rursus magis ac magis fit aluminosa, non aliter atq; terra, ex qua halinitrum fuit confectum, suo succo plenior fit: quare denuo in castella conjicitur, & aquæ affusæ ea percolantur.

*Castella A. Pertica B. Turbo C. Lacus D. Lacuna E.
Canaliculus F. Cortina plumbea G. Vasa lignea in terra defossa H. Cupa in qua furculi inclusi sunt I.*

At saxa aluminosa primò in tornace calcariæ simili sic urantur. In fundo
fornacis ex id genus saxis fiat testudo: quæ sit ignis receptaculum: reliqua for-
nacis

nacis pars vacua compleatur tota iisdem saxis aluminosis: mox igni continēter urantur donec rubescant, & fumum sulfureum exhalent: quod eis secundum diversam ipsorum naturam spacio decem vel undecim vel duodecim, vel plurium horarum accidit: hoc unum magistro maximè cavendum est, ne saxa plus minus quàm oportet, urat: nam altero modo aquis cōspersa nō mollescunt, altero vel duriora fiunt vel in cinerem resoluuntur: neutro ex eis alumen copiosum conficitur, quia vires, quas habent, ipsa deficiunt: deinde refrigerata extrahantur, & in aream convehantur, aliaq; aliis superponantur, ut strues fiat longa ad pedes quinquaginta, lata octo, alta quatuor: quibus aquæ, cochliari alto haustæ, inspergantur diebus quadraginta: vernis quidē mane & vespere, æstivis etiam meridie: tanto temporis spacio madefacta calcis instar restinctæ resoluuntur, oriturq; nova quædam aluminis futuri materia, quæ mollis est atq; simillima liquidæ medullæ in saxis repertæ: & quidem candida, si saxa antè fuerunt candida quàm urerentur: rosea, si rubor candore mixtus eis infedit: ex illa fit alumen candidū, ex hac roseū: tum fornax sit rotūda: cujus pars inferior, ut vim caloris sustinere possit, fiat ex saxis, quæ igni neque liquefunt, nec in pulverem resoluuntur, cratis instar constructis: ab his alte duobus pedibus in muro, iisdem saxis ducto, collocetur grandis cortinæ fundum: quod constet è laminis æreis: ejus fundi concavi & rotundi linea dimetiens, pedum sit octo: in locum vacuū, qui est sub fundum, imponentur ligna igni accendenda. Super marginem fundi cortina saxis extruatur figura turbinata, ut ejus fundi linea dimetiens fiat pedum septē, oris decem: ipsa alta octo: quæ intus oleo perfricetur, deinde malthetur, ut aquas bullientes continere possit: maltha fiat è calce recenti, cujus gleba vino sit restincta, è squama ferri, ex umbilicis cum albumine ovorum & oleo tulsis atq; permistis: margini cortinæ superponatur ligneus circulus, crassus pedem, altus semipedem: in quo excoctores reponant batilla lignea, quibus aquas à terreno & glebis saxorum non resolutis, quæ resident in cortinæ fundo, purgant. Cortina sic præparata ferè tota compleatur aquis, in eam per canaliculum infusis, quas acri igni coquere convenit usque dum bulliant: deinde materiæ, ex saxis ultis & aqua conspersis ortæ, cisia octo paulatim à quatuor excoctoribus concijiantur in cortinam: qui batillis, quæ usque ad fundum pertingant, materiam ab imo revolvant & cum aquis misceant: iisdem glebas saxorum non resolutas è cortina eximāt: quo modo ter aut quater omnē materiā injiciēt horis plus minus duabus vel tribus interpositis: quibus aquæ, saxea illa materia refrigeratæ, rursus incipient fervere: aquas tandem satis purgatas & ad cōgelandū aptas altis cochlearibus effusas per canaliculos ducant in triginta lacus roboreos, vel quernos, vel cerreos: quorum pars vacua sit longa pedes sex, alta quinq; lata quatuor. In his aquæ congelant & in alumen densantur verno tēpore diebus quatuor, æstivo sex: postea foraminib. quæ in lacuum fundo sunt, apertis, aquæ nō congelatæ excipiantur vasculis, & refundātur in cortinā, vel reservētur in vacuis lacubus, ut cū magistro excoctorum visum fuerit eas ministri in cortinā refundāt: quæ quia nō carēt alumine, meliores sunt aquis ejus prorsus expertibus: tum alumē scalpro vel cultro excindetur: quod crassum & præstans erit secundum saxi vires: candidū vel roseū secundū ejusdem saxi colorē. At terrenus pulvis, qui aluminis particeps in fundo lacuum residet crassus ad digitos tres aut quatuor, denuo cum nova aluminis materia

conjiciatur in cortinam atq; recoquatur: postremò alumen excisum lavetur
& siccatum divendatur

Fornax A. Area B. Saxa C. Cochlear altum D. Cortina E. Canaliculus F. Lacus G.

Sed ex pyritis crudis aliis' ve mistis aluminosis alumen sic fiat. Primò in a-reis urantur : deinde aliquot mensibus aeri exponantur, ut mollescant: tum in cupas coniecti diluantur : posthæc dilutum in plumbeas cortinas quadrangulas infusum coquatur donec spissetur in alumen : sed pyritæ aliq; lapides misti non aluminis modò, sed atramenti etiam futorii participes fuerint, ut plerunq; esse solent, ex ipsis utrunq; eò, quo dixi, modo, confiat. Postremò si in pyritis aliisq; mistis lapidib. dilutis fuerit metallū, siccentur, & ex eis in fornace coctis ipsum, sive aurū, sive argentū, sive æs fuerit, conficiatur. Atramentum verò futoriū quatuor modis confici potest : duob. ex aqua atramentosa, uno ex melanteriæ & soryos, & chalcitidis diluto : item uno ex terris vel lapidib. vel mistis atramentosis. Aquam autē atramentosam in lacunis collectam, si inde derivari non potest, operarii vel situlis haustam ex ipsis exportent, & in calidis regionibus æstivo tempore in subdiales areas, ad aliquam altitudinem depressas infundant : vel machinis è puteis extractam in canales fundant : per quos in areas influat, & in eis solis calore concreseat.

Cuniculus A. Situla B. Area C.

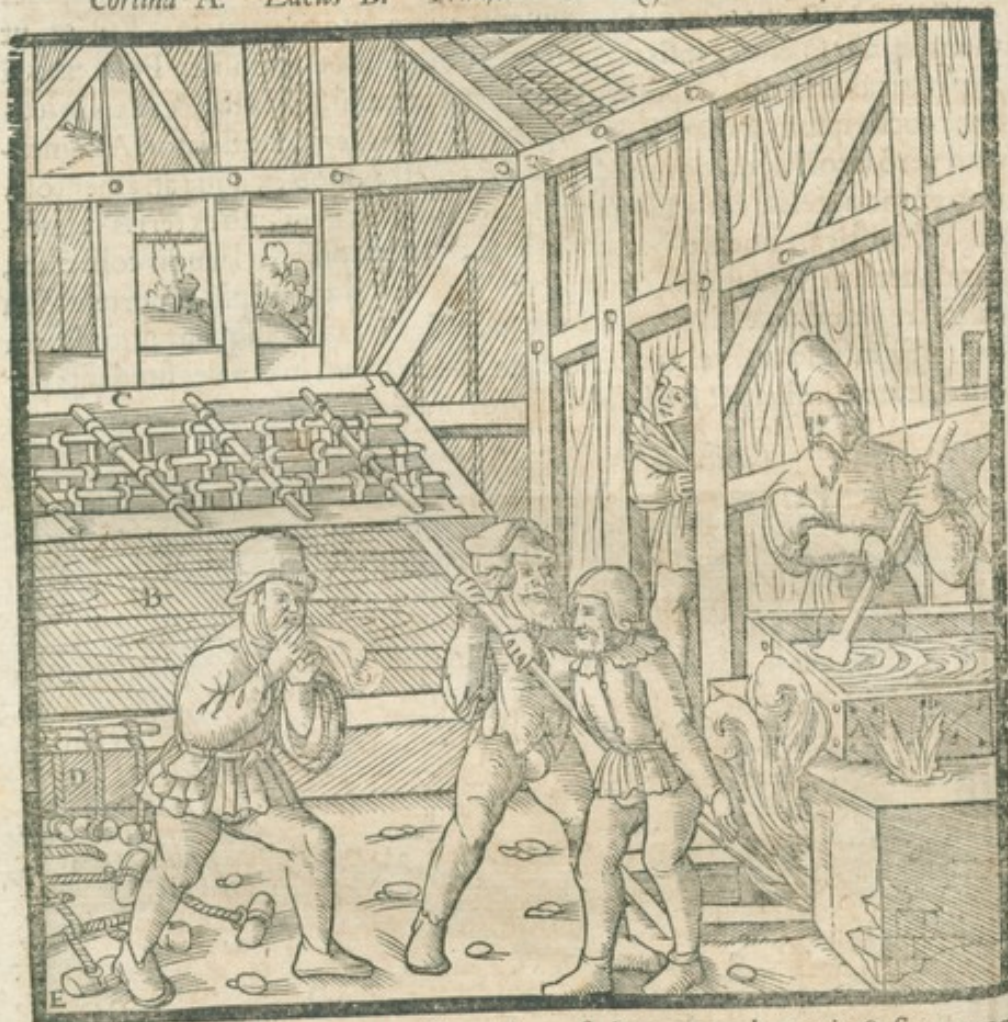

In frigidis autē regionibus & hyeme eadē aqua atramentosa & dulcis, pari mensura primò in plumbeis cortinis quadrangulis decoquantur : deinde refrigeratæ infundantur in cupas, vel in lacus, Plinius vocat piscinas ligneas,

quibus quædā quasi transtra superius sic inclusa sint, ut immobilia maneant: ex his pendent restes lapillis extentæ, ad quas humor spissus adherescēs densatur in translucētes atramēti futorii vel cubos vel acinos, qui uvæ speciē gerūt.

Cortina A. Lacus B. Transtra C. Restes D. Lapilli E.

Tertio modo atramentum futoriū conficitur ex melanteria & fory: nam chalcitis, magis vero misy, si fodinæ melanteriæ & fory copiā suppeditant, rejicere cōvenit: quod ex eis, præsertim ex misy atramētum futoriū fiat maculosum: itaq; hæc effossa & in cupas injecta primò diluantur aqua: deinde, ut pyrite, ex quib. nō raro æs cōflatur, qui in fundo cuparū resederūt, eximi possint, dilutū in alias cupas, latas pedes novē, altas tres transfundatur. Surculi & cremia, quæ supernatant, ejiciantur scopis: postquam omne crassamentū in fundo cuparū cōfederit: dilutū infundatur in plumbeā cortinā quadrangulā, longā pedes octo, latā & altā tres: in qua decoquatur usq; dū crassum & lentum fiat: tum in canaliculum effundatur, per quē in alterā cortinā plumbeam, jam dictæ æqualē & similem influat: refrigeratū effundatur in duodecim canaliculos: ē quibus defluat in totidē vasa lignea, alta pedes quatuor & dimidiū, latatres. His vasis imponentur transtra digitos quatuor aut sex inter se distantia, quæ perforata sint: atq; ē foraminib. arundines graciles paxillis vel cuneis adactis dependeant ad fundum usq; pertinentes: ad quas atramentum futoriū adherescens paucorum dierū spacio concrevit in cubos, qui ablati reponantur in

tur in conclavi: cuius solum afferibus tectum declive sit, ut humor, quo atramentū futoriū stillat, in subiectū vas defluere possit: qui cū diluto recoquatur: ut etiā is, qui in duodecim illis vasis, propterea quod nimis tenuis & liquidus esset, non concrevit, atq; sic in atramentum futorium conversus non fuit.

Vas ligneum A. Transtra B. Arundines C. Solum conclavis declive D. Vasei subiectum E.

Quarto modo atramentum futorium fit ex terris aut lapidibus atramento-
fis. Talis autem vena primò cōvehatur & coacervetur, & imbris vernis vel
autumnalibus, caloribus æstivis, pruinis & gelicidiis hybernis quinq; aut sex
menses exponatur, & aliquoties batillis ita subvertatur, ut ea, quæ in fundo
residebat, supremum locum teneat: ita ventiletur, ut refrigescat: quo modo
terra resolvitur atq; fermentescit, lapis ex duro mollis evadit: deinde vena te-
cto operta, vel sub tectum vecta rursus in eo loco remaneat sex, aut septē, aut
octo menses: postea ejus tanta portio, quanta satis est, cōjiciatur in castellum,
cujus dimidia pars aquis sit repleta: id longum existat pedes centū, latum qua-
tuor & viginti, altū octo: habeat ad fundū forem, ut ea aperta venæ, quæ exiit
atramentum, feces eximi possint: habeat à fundo altē uno pede, tria vel qua-
tuor foramina, ut ipsis clausis aquæ contineri possint, reclusis dilutū effluere,
vena sic cum aquis mista, & perticis agitata in castello relinquatur, donec ejus

partes terrenæ in fundo refederint, aquæ succofas cōbiberint: tum foraminibus reclusis dilutum, ex castello effluens, excipiat castellum ei subiectū: quod eandem habeat longitudinem, sed latum sit pedes duodecim, altum quatuor, ut dilutum capere possit: id si non fuerit satis atramentosum, ipso vena recens diluatur: sin atramentosum fuerit, nectamen omne venæ divitis atramentū exorbuerit, venam denuo aqua simplici diluere convenit: dilutum quā primum limpidū fuerit, in plūbeas cortinas quadrangulas per canaliculos infusum coquatur, usq; dum aquas exhalet: mox injiciantur tantulæ ferri bracteg resolvendæ, quantulas diluti natura postulat: inde rursus coctum bulliat, donec tam crassum fiat, ut refrigeratum in atramentum sutorium spissari possit: posthæc effundatur in lacus, aut cupas, aut alia vasa, in quibus omne duobus vel tribus diebus congelat, quod ad congelandū aptū est: id verò quod non fuerit cōgelatum vel statim in cortinam refusum recoquatur, vel reservetur, ut eo vena recēs diluatur: nā aqua simplici longe præstat. Atramentū verò densatū excindatur, & denuo in cortinā coniectū recoquatur & liquefiat: liquidum infundatur in catinos ut ex eo pastilli fiant: si primo non satis spissatur, diluto effuso densatum bis, vel ter, rursus in cortina liquefiat, & in catinos refundatur: quo modo ex eo pastilli conficiuntur puri, & aspectu pulchri.

Cortina A. Catini B. Pastilli C.

Sed

Sed pyritę atramentosi, qui in numero mistorum sunt, ut aluminosi urantur, aquis diluantur, dilutum coquatur in cortinis plumbeis donec densetur in atramentum futorium. Quanquam ex his alumen & atramentum futoriū plerunq; confiunt: nec mirum: succi enim sunt cognati, & in hac re solū differunt, quod illud minus, hoc magis sit terrenum. Istiusmodi autem pyritę, si quid metalli in eis inerit, item in fornacibus excoquantur. Eodem modo ex aliis mistis atramentosis atq; metallicis, conficiatur atramentum futorium & metallum. Quinetiam si venę pyritis atramentosis abundaverint, quidam metallici non magnas arbores medias diffundunt, easque rursus in partes secant tam longas quam latę sunt fossę latentes & cuniculi, in quibus eas transversas collocant: quoniam verò ipsas stabilitatis ergo sic humi sternunt, ut pars lata sit prona: teres, supina: inferius quodāmodo cōmitti possunt, superius non possunt: intermedium spacium vacuum pyritis complent, & iisdem ac lignis pyritas comminutos superinijciunt, ut ingredientibus & egredientibus, iter planum & æquabile explicent. Hi pyritę, cū fossę latentes vel cuniculi stillant aquis, ipsis madefacti ex se gignunt atramentum futorium, eiq; cognata: cum aquę cessant destillare, ipsum siccatur & durescit, & ē puteis una cum pyritis nondum aqua resolutis tractum, vel ē cuniculis evectum cōjiciunt in cupas vel lacus, & aquis ferventibus superfusis atramentum resolvunt, atq; pyritas diluunt: quod dilutum viride in alias cupas aut lacus transfundunt, ut limpidum & purum fiat: id deinde in cortinis plumbeis coquunt donec spissetur: mox in vasa lignea infundunt: ubi ad restes, vel arundines, vel furculos adhærens in atramentum futorium viride concrescit. At sulfur conficitur ex aquis sulfureosis, ex venis sulfureis, ex mistis item sulfureis, aquę quidem ingerantur in cortinas plumbeas, & coquantur donec densentur in sulfur. Ex hoc plerunq; & squama ferri concoctis, ac in urceos transfusis, atq; postea facticio sulfure luteo obductis fit aliud sulfur facticium, quod caballinum nominamus. Venę verò, quę ferè constant ex sulfure & terra, & aliis fossilibus raro, coquantur in ventrosis ollis fictilibus. Ipsę fornaces duarum capaces in tres partes sint distributę; quarum infima alta pedem à fronte habeat os, quo inspiretur; superius tectā sit laminis ferreis, latera versus perforatis; quas bacilla ferrea sustineant, ipsę verò ligna in fornacem imposita; media pars alta sit sesquipedem; quę item os habeat à fronte, ut ligna in fornacem immitti possint; superius habeat bacilla, super quę fundum ollę cuiusq; statuatur; suprema alta sit ferè duos pedes; sed ollarum quęq; item alta duos pedes, & crassa digitum; quęq; sub ore habeat narem longam, verum angustam; quęque tegatur operculo item fictili sic facto, ut os ollę tegat, & in eo aliquantum includatur. Ad binas quasq; id genus ollas opus est singulis ollis ejusdem magnitudinis & formę, cujus illę sunt: sed hę naribus careant, tria verò habeant foramina: quorum duo, quę sunt sub ore, duas duarum ollarum nares recipiant: ex tertio, quod est ē contraria ejus parte ad fundum, effluat sulfur: singulę fornaces binis ollis, quibus nares sunt, in eas impositis tegantur laminis ferreis luto crasso digitos duos oblitis, eisq; totę concludantur, relictis tantummodo duobus vel tribus spiramentis: ollarū etiam ora ex eis emineant. Extra quanq; fornacem ad alterum ejus latus collocetur olla, vacans nare: in cujus foramina illarū duarū nares penetrēt, ea lateribus, ut immobilis

mobilis maneat, utrinque muniatur: cum venæ sulfureæ in ollas, in fornaces impositas, coniectæ fuerint, eas confestim opercularare, & qua cum operculo conjunguntur, luto oblinire convenit, ne sulfur exhalent: eadem de causa ollæ subjectæ operculis tegantur & luto oblinantur: lignis accensis venæ coquantur usque dum sulfur exhalarint: vapor sublatus dum per narem penetrat in ollam subjectam crassescit in sulfur: quod ceræ liquefactæ simile in fundum decedit: ex quo cum è foramine, quod ad ollæ fundum esse dixi, defluerit, excoctor vel panem efficit, vel cannas bacillâ ve format, vel sulfurata, exilibus lignis in id intinctis, conficit: mox ardentia ligna & prunas ex fornace extrahat, eaq; refrigerata duas illas ollas aperiat, & exinaniat purgamentis: quæ, si venæ compolitæ fuerint ex sulfure & terra, cineris sua sponte restincti, similia sunt: sin ex sulfure & terra & lapide, vel ex sulfure & lapide tantum, terræ valde siccata, vel lapidi multum tosto: post hæc ollæ rursus venis compleantur, & eadem ista omnia iterentur.

Ollæ quibus nares sunt A. Olla vacans nare B. Opercula C.

Sed mista sulfurea, siue ex lapide & sulfure tantummodo constiterint, siue ex lapide & sulfure & metallo, coquantur in similib. ollis, sed in fundo perforatis: fornax sic se habeat: ad murum officinæ II. extruantur latericij parietes, alti pedes VII. lōgi tres, crassi sesquipedē. Hi distēt inter se pedib. XXVII. inter quos itē latere ducantur VII. muri humiles, utpote alti pedes II. & totidē digitos, sed lōgi, æque ac parietes, pedes III. crassi unū, parib. intervallis inter se & parietes

parietes distincti: qua ratione alius ab alio aberit pedes duos & dimidium. In ejus superius inclusa sint bacilla ferrea, quæ sustineant laminas ferreas, longas & latas pedes tres, crassas digitum, ut & ollarum grave onus & ignis vim sustinere possint: earum quæq; in medio habeat foramen rotundum, quod latum sit sesquidigitum: quia verò nec plures quàm octo esse possunt, eis totidem ollæ in fundo perforatæ superponantur, totidem integræ supponantur: illæ contineant mista, & operculis tegantur. Hæ aquas, & earum ora ad laminas pertineant: mista lignis, circa superiores ollas positæ & accensis, cocta stillant sulfure rubro, vel luteo, vel viridi: quod per foramina defluens excipiunt ollæ laminis suppositæ: quarum aqua mox refrigerat: si in mistis inest metallum, ea reservata excoquuntur: si minus, abjiciuntur. Veruntamen sulfur ex istiusmodi mistis optime poterit elici, si ollæ superiores sic in fornace concamerata locatæ fuerint, at illæ, de quibus libro octavo, cum eandem rem metalli, quod in eis inest, causa tractarem, dixi, ut eadem fundo caruerint, inque eas cancelli fuerint impositi: inferiores verò eis hoc modo suppositæ fuerint: sed laminam quanq; amplius habere foramen oportet

Murus longus A. Muri alti B. Muri humiles C. Lamine D. Ollæ superiores E. Ollæ inferiores F.

Alii urceum defodiunt in terra, & in eum imponunt alterum urceum in fundo perforatum: in quo pyriten, vel cadmiam, vel alium lapidem sulfureum sic concludunt, ut sulfur exhalare non possit. Is acri igni coctus stillat sulfure, quod in urceum inferiorem, qui continet aquas, defluit.

Urceus inferior A. Urceus superior B. Operculum C.

At bitumen fit ex aquis bituminosis, ex bitumine liquido, ex mistis bituminosis: nam aqua bituminosa simul & salsa Babylone, ut Plinius scriptum reliquit, & è puteis in salinas ingesta, & flagrantissimo sole cocta densatur partim in bitumen liquidum, partim in salem. Sed bitumen, ut levius, superiorem: sal, ut gravius, inferiorem locum obtinet. Bitumen verò liquidum, si multum aquis fontium, rivorum, fluminum, innatarit, situlis, aliisve vasculis haustum: si paucum, alis anserum, linteolis, rallis, arundinum panniculis, & aliis ad quæ facile adhærescit, collectum in magnis ollis æreis vel ferreis coquatur & igne spissetur. Verum, quia ad diversos usus expetitur, quidam cum liquido miscent picem, quidam axungiam veterem, ut ejus lentorem temperent. Sed hi, quanquam ipsum coquunt in ollis, durum non efficiunt. At mista, in quibus inest bitumen, eo modo, quo ea, in quibus est sulfur, in ollis juxta fundum terebratis coquuntur: etsi rarius hoc fieri solet, quod tale bitumen non magni aestimetur.

Fons bituminosus A. Situla B. Olla C. Operculum D.

Quin omnes succi concreti, si copiose & abundanter cum aquis fuerint permisti, atq; omnes etiam terræ, resident in fontibus, & in rivorum ac fluminum alveis: atq; lapides, in his jacentes eis obducuntur: nec indigent ullo solis aut ignis calore, quo concrecant. Quod cum viri sagaces considerassent, excogitarunt rationes, quibus reliquos quosdam succos concretos, & terras quasdam insignes colligerent: etenim talem aquam, sive ex fonte, sive ex cuniculo defluat, aliquot lacubus ligneis, vel castellis ex ordine collocatis excipiunt: in eis enim resident: quare singulis annis derafi colliguntur: ut in monte Carpatho chrysocolle, in Meliboco ochra.

Os cuniculi A. Canalis B. Castella C. Canaliculi D.

Restat vitrum, cuius confectura propterea huc pertinet, quod ex succis quibusdā cōcretis, & fabulo, vel arena vi ignis & arte subtili exprimatur: & quod expressum, ut succi concreti & gemmae, atq; lapides quidā, transluceat: ut lapides liquefcentes & metalla fundi possit: sed primò mihi dicendum est de materia, ex qua vitrum cōficitur: deinde de fornacibus, in quibus conflatur: tum de eius conficiendi ratione. Confit aut ex lapidibus liquefcentibus & ex succis concretis, aut ex aliarū rerū succis, qui cū his naturali cognatione junguntur. Lapidēs quidē liquefcentes, si fuerint candidi & translucidi, cæteris præstant: quib. de causis ad crystallos primas deferunt: ex his. n. fractis in India fieri vitrum tātranslucida facilitate præcellens, ut nullū cū eo cōparari possit, autores esse Plinius scribit: secūdas tribuūt lapidibus, q. tametsi eis duricia crystallo-
 rum nō sit, tamen simili modo cādidi sunt & trāslucent: tertias dant his lapidibus candidis, qui trāslucidi nō sunt. Eos autem omnes prius urere necesse est: postea pilis subjectos sic frangere & cōminuere, ut inde fabulū fiat: tū cribrare: quocirca, si tale fabulū vel arena, se vitrariis ad ostia fluminum ostēdit, eos urēdi & tūdendi labore levat. Quod verò ad succos cōcretos attinet, primē deferuntur nitro: secundæ sali fossili candido & translucido: tertiæ sali, qui cōficitur ex lixivio, ex cinere anthyllidis, aut alterius herbae salsae facto. Sunt tamē qui huic sali, nō illi, secūdas tribuūt. Verū fabuli vel arenae, ex lapidibus liquefcentibus confectæ, portiones duc cū nitri vel salis fossilis, aut ex herba sal-
 sa facti

fa facti unà commisceantur: ad quas adjiciatur minuta magnetis particula: certe singularis illa vis nostris etiā tēporib. æquē ac priscis ita in se liquorē vitri trahere creditur, ut ad se ferrū allicit: tractum aut purgat, & ex viridi vel luteo cādidū facit: sed magnetē postea ignis cōsumit: qui verò jā dictis succis cārēt, ipsi duas portiones cineris quercei vel ilignei, vel roborci, vel cerrei, aut, si hi in promptu nō fuerint, fagini vel abiegni cū una sabuli vel arenæ permiscēt, & addunt modicū salē, ex aqua salsa vel marina factū, atq; exiguā magnetis particulā: sed isti minus candidū & trāslucidum vitrū conficiūt: verū cinis ex antiquis arborib. fit: quarū truncus, ubi assurrexit ad altitudinem sex pedū cavatur, & injecto igni arbor tota cōburitur, ac in cinerem vertitur: quod fit hyeme cū nives diutinae sedent, vel æstate, cum non pluit: nā imbrēs aliis anni temporib. quod cineres cū terra misceant, impuros reddūt: quamobrē tunc ex iisdē arborib. in plures partes sectis, & sub tecto combustis, cinis cōfiat. Sed vitrariis aliis tres sunt fornaces, aliis due, aliis una: quib. tres, hi in prima coquūt materiā, in secūda eam recoquūt, in tertia refrigerāt vitrea vasa & cætera opera candentia: eorū prima fornax cōcamerata & furno similis sit: in cujus superiori camera, longa pedes sex, lata quatuor, alta duos, lignis aridis accensis res mistę coquantur acri igni donec liquecant, & in massam vertantur vitream: etsi nondū satis à recremento purgatam: ea refrigerata extrahatur & in partes dividatur: in eadem fornace ollæ, quæ continebunt vitrum, calefiant.

Primæ fornacis inferior camera A. Superior B. Vitrea massa C.

Secunda fornax rotunda & lata pedes decem, alta octo, extrinsecis, ut sit firmior, cingatur quinque arcibus sesquipedem crassius: ea item constet ex duabus cameris: quarum inferioris testudo sit crassa sesquipedem: ipsa camera habeat à fronte os angustum, ut ligna in focum, qui est in ejus solo, imponi possint: in summa verò & media ejusdem testudine magnum foramen rotundum: quod ab ea pateat ad superiorem cameram, ut flammæ in ipsam penetrare possint. At in superioris camerae muro inter arcus sint octo fenestrae tantæ, ut per eas ollæ ventrosæ in solo camerae circum magnum foramen collocari possint: quarum ollarum crassitudo sit ad digitos duos, altitudo ad totidem pedes, latitudo ventris ad sesquipedem, oris & fundi ad pedem. In posteriori fornacis parte sit foramen quadrangulum, cujus altitudo atque etiam latitudo ad palmum: per quod calor penetret in tertiam fornacem, cum hac conjunctam: ea quadrangula & longa pedes octo, lata sex, similiter constet ex duabus cameris: quarum inferior à fronte habeat os, ut ligna in focum, qui etiam est in ejus solo, imponi possint: ab utroque oris latere in muro sit oblongi vasis fictilis receptaculum, longum circiter pedes quatuor, altum duos, latum sesquipedem. Superior verò camera habeat duo foramina, alterum à dextro latere, alterum à sinistro, tam alta & lata, ut vasa illa commode in eam imponi possint: quæ vasa sint longa pedes tres, alta sesquipedem, lata inferiori parte pedem, superiori rotundata: in his opera vitrea jam conflata recondantur, ut mitiori calore refrigerentur: quæ ni ita paulatim fuerint refrigerata, disrumpuntur. Deinde vasis istis ex superiori camera extractis & repositis in receptaculis prorsus refrigerentur

Secundæ fornacis arcus A. Ejus camerae inferioris os B. Fenestrae superioris camerae C. Ollæ ventrosæ D. Tertiae fornacis os E. Receptacula vasorum F. Foramina superioris camerae G. Vasa oblonga H.

At quibus

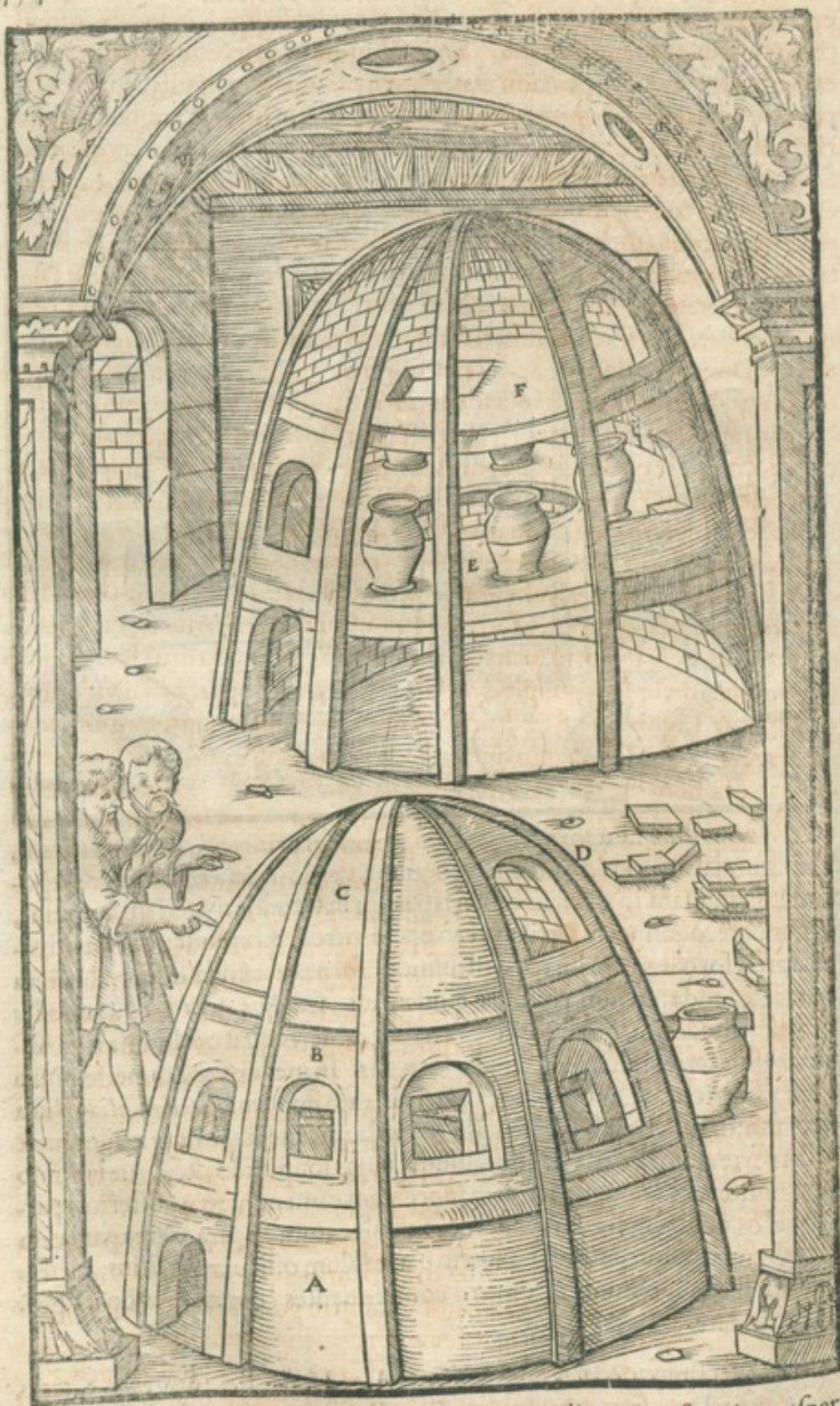

At quibus duæ sunt fornaces, eorum partim in prima coquunt milturam, & in secunda non modò eandem recoquunt, verùm opera etiam vitrea reponunt: quanquam in diversis cameris partim in secunda materiam coquunt, pariter & recoquunt, in tertiam verò opera vitrea recondunt: atq; ita illi carent tertia fornace, hi prima: sed istiusmodi fornax secunda differt ab altera fornace secunda: etenim rotunda quidem est, sed ejus cava pars lata pedes octo, alta duodecim, quod constet ex tribus cameris: quarum infima non dissimilis est inferiori alterius secundæ fornacis. In mediæ verò cameræ muro sunt sex fornices: quæ cum ollæ calefactæ in eam impositæ fuerint, etiam luto obstruuntur relictis modicis fenestellis: in hujus mediæ cameræ summa & media parte est foramen quadrangulum, cujus longitudo, itemque latitudo ad palmum: per id calor penetrat in supremam cameram: quæ posteriori parte habet os, ut in oblongum vas fictile, in ea locatum, opera vitrea paulatim refrigeranda reponi possint. Ea autem parte solum officinæ est altius, aut scamnum habet appositum, ut vitrarii conscendentes commodius opera possint recondere.

*Alterius fornacis secunda camera infima A. Media B. Suprema C.
Ejus os D. Foramen rotundum E. Foramen quadrangulum F.*

Sed qui carent prima fornace, hi, cum munus diurnū perfecerint, vesperi
 materiā in ollas injiciunt: quæ noctu cocta liquescit & in vitrū abit. Duo autē
 pueri

pueri interdiu noctuq; alternatim ignem alunt aridis lignis in focum impo-
 sitis. At quibus una tantummodo fornax est, utuntur ea secunda, quæ ex tribus
 cameris constat: nã ut proximi materiã vesperi injiciunt in ollas: mane verò
 recrementis detractis opera vitrea conficiunt: quæ in supremã camerã, ut alteri,
 recondunt. Verũ secunda fornax, sive ex duabus, sive ex tribus cameris con-
 stiterit, atq; etiã prima, fiant ex lateribus crudis in sole siccatis: qui ducti sint
 ex terra, quæ facilè igne neq; liquefcit, nec in pulverem resolvitur: & quæ à la-
 pillis purgata sit, atq; bacillis verberata: eadem terra calcis loco lateres inter-
 linantur: ex eadem figuli forment tam vasã q̃ ollas, eaq; in umbra siccet. Dua-
 bus partibus absoluta restat tertia. Massa vitrea in prima fornace eo, quo dixi
 modo, confecta & fracta ministri secundam excalfaciunt, ut ea fragmenta re-
 coquant. Dum verò hoc agunt, interea olle in prima fornace primũ lento igni
 calefiunt, ut humorẽ exhalent: deinde acriori, ut siccatae rufescant: mox vitrarii
 hujus os aperiunt, & ollas forcipe prehensas, si rimis nõ fathiscunt, celeriter in se-
 cunda reponunt: & recalfactas fragmentis vitreae massæ, vel vitri cõplent: dein-
 de fenestras omnes luto & lateribus obstruunt: cujusq; loco duabus tantum-
 modo fenestrellis relictis, de quarum altera inspeçant & fistula recipiunt vi-
 trum, quod ollæ in se continent: in altera reponunt alteram fistulam ut cali-
 da fiat: utraq; orichalcea, vel ænea, vel ferrea est, tres pedes longa: quin ante
 fenestellas crusta marmoris fornici imponitur: atq; ei rursus terra aggerata
 & ferrum: hoc fistulam in fornacem immisam retinet, illa oculos vitrarii ab
 ignis calore tuetur: his omnibus ordine factis vitrarii opus perficiendum ag-
 grediuntur. Lignis autem aridis, quæ flammam, non fumum emittunt, frag-
 menta recoquunt: sed quanto diutius recoxerint, tanto puriora & magistra-
 lucida ex eis fiunt opera: tanto minus maculosa & vesiculis turgescentia: tan-
 to deniq; facilius vitrarii suum munus exequentur: quocirca qui materiam,
 ex qua vitrum conficitur, unam modo noctẽ coquunt, ac mox ex ea opera vi-
 trea efficiunt, minus pura & translucida faciunt, q̃ qui primo massam conficiunt
 vitreã, dein ejus fragmenta, diẽ noctemq; recoquunt: atq; hi etiã minus pura
 & translucida, q̃ qui duos dies noctesq; eadẽ recoquunt: nam vitri bonitas non
 solũ in materia, ex qua conficitur, sita est, sed etiã in coquendo. Sæpius aut vi-
 trarii fistulis rapiunt experimentũ: sed q̃ primũ ex eo didicerint fragmẽta re-
 cocta satis esse purgata, quisq; altera fistula in ollã demissa, & paulatim versata,
 recipit vitrum: quod tanquam lentus aliquis & glutinosus succus ad eã adhe-
 rescit, & quidẽ globulosum. Recipit verò tantũ, quantũ ad opus, quod efficere
 vult, satis est: id marmorì impressum volvit & revolvit, ut adunetur: atq; per
 fistulã inspiras vesicæ instar inflat: q̃ fistulã quoties inspirat, sæpius verò inspi-
 rare necesse habet, toties eã repẽte remotã ab ore ad maxillã admovet, ne flam-
 mã spiritu reducto in os trahat: mox fistulã sublatã circũ caput in orbem tor-
 quens vitrũ facit longũ, aut idẽ in æreo instrumẽto cavo versans figurat: tum
 recalfaciendo, inflando, premendo, amplificando in poculi, vel vasis, vel alterius
 rei figurã mente conceptã format: deinde rursus marmorì imprimit, atq; sic
 fundũ dilatat: quod altera fistula in partẽ interiorẽ cõpellit: postea forcice ejus
 os amputat: atq; si res hoc postulat, pedes & ansas affingit: quinetiam, si ei libi-
 tum fuerit, inaurat, & variis colorib; pingit. Postremò in oblongo vase fictili,
 q̃ est in tertia fornace, vel in suprema secundæ camera reponit, sinitq; refrige-
 rari: quod cũ talibus operib; sensim refrigeratis plenũ fuerit, bacillo terreo la-

*Mus. Vitis
secund.*

to, sub ipsum actō, sublatū in sinistrū brachiū in altero receptaculo collocat.

Fistula A. Fenestella B. Marmor C. Forceps D. Instrumenta quibus formæ sunt datæ E.

Vitrarii autem diversas res efficiunt: etenim cyphos, phyalas, urceos, ampullas, lances, patinas, specularia, animantes, arbores, naves: qualia opera multa præclara & admiranda, cum quondam biennio agerem Venetiis, contemplatus sum: in primis verò anniversariis diebus festis ascensionis dominicæ cum venalia essent apportata Morano: ubi vitrarie officinæ omnium celeberrime sunt: quas vidi eum aliàs, tum maxime cum certis de causis Andream Naugerium in ædibus, quas ibi habebat, unâ cum Francisco Asulano convenire.

Dere Metallica Libri XII. FINIS.

SCRIPTORVM, QVORVM INVENTIS

author in sequenti De animantibus subterraneis libro usus,
& ad hanc experientiam excitatus est,

CATALOGUS.

Ælianus	Lucanus
Albertus	
Alexander Aphro-	Martialis
dienfis	
Ammonius	Nicander
Aratus	
Aristoteles	
Aristophanes	Oppianus
Athenæus	Ovidius
Cassianus Theologus	
Charisius	Plautus
Cicero	Plinius
Columella	Pfellus
Corn. Tacitus	
	Seneca
Dioscorides	Servius
	Strabo
Galenus	
	Theophrastus
Homerus	Varro
Horatius	Virgilius
Iornandes	Xenophon.

GEORGIUS

GEORGII AGRICOLAE DE ANIMANTIBUS

subterraneis LIBER.

Ab autore recognitus.

CORPUS subterraneum, ut res ipsa demonstrat, in animatum distribuitur, & inanimatum: quod autem animi expers est, rursus dividitur in id, quod sua sponte erumpit ex terra, & in id, quod ex eadem effoditur. De altero inanimi genere dixi in quatuor libris De natura eorum quae effluunt ex terra inscriptis, de altero in decem De natura fossilium: nunc de subterraneis animantibus dicam. Cum verò genus animantium omne constet ex quatuor elementis, & corpus humidum ac siccum, id est aqua & terra, ad accipiendum apta sint, necesse est ea ipsa duo elementa animantium materiā esse. Ex quo rursus illud quadam naturae necessitate consequitur, ut omne animal & in aqua vel terra gignatur, & in eis commoretur atque vita fruatur. Nam bestiae volucres, & si passim per aerem volitant, tamen in terra, vel in stirpibus ex ea natis, vel in aedificiis super ipsam collocatis, construunt nidos, & eis aut terra aut aqua cibos suppeditat. Ut enim verum sit quod perhibent, aves raras illas, & non adeo magnas, quarum pennas longas, & colore luteo dilutiores splendentes, rex Turcarum in superiore parte coronae, multis gemmis preciosis ornatae gestat, in aere perpetuum vitae cursum tenere, foeminam ovis quae parit, super dorsum maris sinuatum, locatis ventre item sinuato incubare, & pullos excludere, neutram vivam unquam pedibus brevissimis, & in pluma reconditis terram attingere, tamen solo aere nec ali videntur posse, nec augescere, sed his quibus vescuntur. Ac verò etiam bestiolae, quae *αυλίζοντες*, propterea quod in terreno isti igni gignuntur, à Graecis nominantur, terra & aqua non carēt: gignuntur autem, ut Aristoteles scribit, in his Cypri fornacibus, in quibus lapis aërius multos dies crematur: atque magnis muscis paulo majores sunt & subalatae. In igni ambulant & saliant, sed emoriuntur quam primum ab eo dimotae fuerint. Animantium autem partim, tametsi latere soleant, non subeunt terrae rimas, nec foramina, nec speluncas: quae in subterraneorum numero non sunt: partim noctu, aut interdum subterraneas succedunt cavernas, partim certo anni tempore: quarum utraque eo ipso diei vel anni tempore subterraneae sunt, atque dici possunt: partim ferè perpetuo occulte in terra latent: quae subterraneae & semper sunt, & proprie dicuntur. Ut autem res expressior & illustrior fiat, paulo altius ordiar. Quoniam animantes omnes natura mutationes temporum sentiunt, pleraque frigoris aut caloris vitandi causa, vel regionem, locum ve mutant: vel ingrediuntur in domicilia, aut arbores exesas & excavatas: vel subeunt terram. Earum autem quae regionem mutant, aliae semel egressae nunquam revertuntur, aliae revertuntur: nunquam redire solent rationis participes, hoc est homines. Etenim hi non modo frigoris aut caloris vitandi

vitandi causa alibi sedem collocant, verum etiam ex regionibus macris & nihil ferentibus migrant in opimas & fertiles: vel cum tanta multitudo fuerit orta, quantam non satis commode alit regio, partim alio ad habitandum eunt. Quo sane modo alia ora parsque terrarum onus, quo premitur, in alia saepe deponit: quibus de causis Scandia, peninsularum omnium maxima, olim magnam Gothorum copiam una cum conjugibus & liberis effudit in Sarmatiam & Daciam. Cymbros vero & Teutones, ex ultimis Galliae Belgicae oris, in quas Germania commigrarunt, maris inundationes exegerunt. Et eadem ac terrae motus atque eruptiones ignium & aquarum calidarum effusiones ex Aenaria colonos, quos Hiero tyrannus Syracusanus eo miserat. Atque his ferè de causis gentes aut victae ab his quae migrarunt, expelluntur & ejiciuntur ex propriis sedibus ac possessionibus, vicissimque etiam ipsae in alienas irruunt & eas occupant: aut subactae & bello domitae victricibus serviunt: aut tam victae quam victrices communi conditione libertatis eandem regionem obtinent. Simili modo animantes rationis expertes, maxime volucres, ex regionibus in quibus & natae sunt & vivere consueverunt, nunquam rediturae in exterarum se conferunt, etsi rarius. Quo pacto ab hinc annos sex, locustae, dirae herbarum, leguminum, segetum, stirpium, quas vastant, pestes, gregatim involarunt in Pannonias, in Daciam, in veterem regionem Marcomannorum, Lygiorumque: aut quondam etiam saepe ex Africa in alias Europae oras. Quin ut interdum unicus homo in longinquas regiones abit, nec redit unquam, ita unum solum animal: quo modo annos abhinc prope viginti in Norico, captum est animal canis villis vestitum: cujus, ut cephi Aethiopici, prioribus pedibus similitudo erat cum humanis manibus: posterioribus cum humanis pedibus. Et Alberti cognomento Magni temporibus in Slavorum sylvis comprehensae sunt animantes duae, mas & foemina, quarum pedes priores item erant similes manibus humanis: posteriores pedibus humanis: eas vero ipse putavit esse in simiarum genere. Ac ibi in Aegyptiam in Alpibus à Marco Egnatio Calvino praefecto visam, Plin. memoriae prodidit. Aquilam quoque Northusae in Toringia, quum ibi consenuisset, mortuam scimus. Hoc etiam anno, qui est octavus & vicesimus imperii Caroli quinti, Ianius quidam Dyncelspyhensis aquilam profigatam occidit, & quasi donum senatui attulit: quae aquila in eum in equo sedentem, pridie Epiphaniae prope Rotelin oppidum, impetu tam violento involavit, ut non procul abesset à periculo vitae. Eodem modo verisimile est aliquos etiam pisces, cum semel reliquerunt mare, in fluvios, qui per longinquas regiones fluunt, ingredi, & nunquam in idem redire. Haecenus de generibus animantium dixi, quae in regionem e qua egressae sunt, non revertuntur: nunc dicam de his quae reverti solent: quae & eadem sunt, & eadem ferè de causa, caloris scilicet vel frigoris vitandi, à regione, cujus incolae sunt, semigrant: & quidem aestate in locis frigidis, hyeme in tepidis morantur. Etenim homines qui valetudini dant operam, ut tueri se possint à calore, in aestivis sunt: ut à frigore, in hybernis: qui mos in primis fuit Romanis. Atque etiam reges & domini multarum gentium, aestate in alias terras abeunt, in alias hyeme: nam reges Persarum olim hyberno tempore Babylone degebant, verno Susis, aestivo in Ecbatanis. Eodem modo bestiae

bestiæ volucres & aquatiles solum mutant & secedunt: quarum aliæ in his ipsis regionibus & locis, in quibus ævum agere consueverunt, refrigerationem in æstate, in hyeme teporem solent persequi: aliæ in longinquis & ultimis. Ac ferè volant, natant, eunt ad habitandum in locis, in quibus aer ita sit temperatus, ut cibos ferat vel suggerat: quorum nascendi facultatem eis adimit terra, quando frigore obrigit, vel calore exaruit: aqua eos non suppeditat, quando congelavit. Aves enim quædam æstivo tempore in sylvis, hyemali ad horrea & tecta plerumque commorantur: ut pica, cornix, lurida, quam ^{ἰκτερος} Græci, Latini vocant galgulum: quædam cum æstate ævum agant in sylvis, hyeme demigrant in finitimos locos apricos, montium recessus secutæ: sicuti vultures, milvi, sturni, turdi, merulæ, palumbes, upupæ. Aquatiles etiam volucres temporibus hybernis se conferunt ad lacus & fluvios, in austri partibus sitos, qui frigore non congelant: aut ad aliquam fluminum partem, cui aqua non congelat: ut ardeolæ, mergi, corvi aquatici, onocrotali, fulicæ, anates immanuetæ, querquedula: quædam ab ultimis quasi terris discedunt in ultimas: veluti grues. Etenim, quod Aristoteles tradit, ex Scythiæ campis proficiscuntur ad paludes Ægypto superiores, unde Nilus profluit. Abeunt etiam longius olores, ciconiæ, immanueti anseres. Paucae verò aves hyeme in sylvis manent, ut tetraones, attagenes: minus multæ in agris, quarum in numero sunt perdices. Item piscium alii, ut vitare possint solis calores, æstate de litore abeunt in altum: & contrà, ut consecretari queant teporè, consequenti tempore ex alto, in quo se merferant, emergunt, ac in litore versantur: veluti delphini: alii ex mari ingrediuntur in mare, ut thynni hyberno tempore ex Ponto in magnum mare: & contrà verno ex magno mari in Pontum. Alii eodem in tempore in fluvios, ut salmones, thynni, sturiones.

Atque hæc animantes subterraneæ dici non possunt: ut nec ullæ aliæ quæ terræ cavernas non succedunt: etiam si frigoris vitandi causa hybernis mensibus, caloris æstivis occultentur & lateant, quales sunt in hominum genere qui multum frigidam aut calidam regionem habitant: nam qui illas hyberno tempore, qui has æstivo in domibus latent, in quadrupedum genere erinacei: hyeme enim se condunt in cavas arbores, in quas autumnus poma comportavit. Similiter glires & mures Pontici, ac serpentes quidam se condunt in cavas arbores: sed hi ipsi maxima ex parte, ut postea dicam, saxorum cavernas succedunt. Quædam etiā blattæ & asellæ, rimis parietum & domorum latebris occultantur. Formicæ quoque conduntur in acervis, in quibus congerendis vere & æstate multum operæ & laboris consumpserunt. Apes item domesticæ hyeme ingrediuntur in alveos sylvestres, aut in cava arborum, aut in terræ cavernas, aut in parietinas: crabrones quoque sylvestres in cavernas, & quosdā quasi nidulos arborum: vesper in earundem domorum venidulos, quos æstate construxerunt. Similiter hyeme latent in cavis arboribus non paucae volucres, ut cuculus, picis, corvus, cuius caput rubra macula insignis, qui propterea ^{τρυγών} à Græcis nominatur, upupæ quædam. At hirundines tam domesticæ quæ agrestes in loca vicina quæ sunt tepidiora secedunt: quæ si defuerint eis, se in angustis montium locis condunt, in quibus aliquando etiam sturni, palumbes, turtures, merulæ, turdi, alaudæ, upupæ latere consueverunt. Sive autem in

arboribus, sive in montibus latuerint, ea de causa verno tempore deplumes solent conspici. Satis multa, & fortassis plura quam instituta ratio postulabat, dixi de his animantibus quæ caloris frigorisve vitandi causa non subeunt terræ neq; rimas neq; foramina, neq; speluncas. Quanquam quæ dicta sunt, ita apte natura cum his quæ sequuntur cohærent, ut distracta vix possint satis commode explicari. Igitur animantium, quarum gratia potissimum hunc scribendi laborem suscepi, tria sunt genera. Quædã enim vel noctu vel interdium subeunt terræ cavernas, atq; in eis delitescunt, dormiuntve: sed pleræq; omnes etiam hyeme egrediuntur ad pastum capefcendum: quædam certo anni tempore subterraneas succedunt cavernas, & in eis gravi somno pressæ aliquot menses consumunt: quædam ferè perpetuo occulte in terra latent. Primi generis non solum terrenæ sunt, sed etiam volucres: verum terrenas primò persequar. Earum autem in numero habentur homines cavernas succedentes, qui ex eo nominantur Troglodytæ: quorum alii eas cavernas subeunt caloris vitandi causa, ut qui in Africa habitant ad mare rubrum, & Syrticæ gentes: alii frigoris, ut qui in Asia post Caucasum montem incolunt, planiciem septentriones versus sitam, & Scythicæ gentes, & sylvestres homines, qui in Scandiae regione Scricfinnia noctu navis infesti sunt: quos ii rogis ardentibus abigunt. In Armenia etiam majore, ut Xenophon optimus author scribit, sunt domus subterraneæ, quarum ostium putei instar angustum est, inferior pars lata, aditus jumentis sunt fossiles, homines descendunt gradibus. Quin in Tenedo insula, piscatores hodie rupium speluncis pro domibus utuntur: ut quondã Cacus latro spelunca inter Aventinum montem & salinas. Facies quam dira tegebat Solis inaccessam radiis: ut Sybilla Cumæa antro illo ad Avernum lacum tam musivo opere insigni quam vaticinationibus nobili. Et Circe, mulier cantionibus clara, habitavit, *ἐν πρῶτῃ γλαφυρεῖσι*, ut Homerus canit. In Sedunis etiam in tractu Sittenfensi ad Bremisam pagum ex rupe excisa sine ullis tignis & trabibus ligneis formatum est integrum cœnobium, hoc est, templum, cubicula, conclave, culina, cella vinaria. Similiter in altis montibus conspiciuntur arces subterraneæ: ut quæ in Alpibus Covolum nominatur, in quam nec equites nec pedites possunt ascendere, sed cum homines, tum omnia ad vivendum necessaria ad ipsam attrahuntur: quæ in præcipiti Siciliæ rupe, non longe ab Eryce monte existit, cum Drepano promontorio conjuncta ponticulo, quo solo adiri potest: quæ in Saxonia inter Blancheburgum & Halberstadum est: quæ in Toringia inter Vimariam & Blenchenhainam prope Mellinum pagum: illius nomen est Reinesteinum vetus, hujus Puthardum, atq; ea distat à Vimaria quatuor milibus passuum: utraq; ab habitatoribus nunc deserta est & vacua: utraq; habet in saxo incisa hypocausta, conclavia, scamna, stabula, præsepia, januas, fenestras: Saxonica verò etiam templum, supra quod incolæ extruxerunt speculam, quæ sola subjecta fuit sub aspectum. Hoc templum testudinis figura, & pila media rotunda insigne est: cætera omnia sunt quadrata. Ipse mons Saxonicus præceps est ex omni patte, præter eam qua ascenditur: in cujus planicie excelsus collis clementer affurgit, qui qua parte planiciem spectat, fossa satis alta & lata circumdatur: ex hujus collis saxo arenaceo, nonnihil rubro, exciso formata est

ta est arx illa, cui multæ & magnæ fenestræ, quin in pede ipsius montis cellæ sunt subterraneæ cum equorum item stabulis. Utraq; arx hoc ænigma peperit usitatum Saxonibus & Toringis,

Dic quibus in terris arx alto condita monte,

Mille ubi per tectum possunt errare bidentes.

Hoensteini etiam, quæ arx est Misenæ trans Albim, equorum stabula in saxo incisa sunt. Et Prænestinæ fossæ subterraneæ literis celebrantur, in quarum una Cajus Marius obsessus, extinctusq; occidit. Græcas quoq; mulieres, quæ meretricium quæstum faciebant publice, in cellulis subterraneis habitasse ex comicorum scriptis apparet: à quibus χαμαίονια nominantur. Et ganeum *δὸν τῆς γῆς*, quod esset in terra, dictum putat Terentii interpres. Tales etiam cellæ Romæ fuerunt, & frequentiores quidem sub circo maximo, qua pertinet ad naumachiam, & in vico Suburano, & Summaeniano atque Thusco: quin Romæ subterraneæ Ditis aræ fuerunt, & subterraneum Consi templum: ac antiquos diis inferis effodisse scrobes subterraneas, nymphis antra legimus. In maritimis quoque Germaniæ quibusdam urbibus, sicut in Prussis Dantisci, & in Saxonibus Lubeci, bona vulgi pars sub terra habitat in testudinibus, super quas exstructæ sunt magnificæ domus, quæ à dominis incoluntur. Eodem modo cuniculus, vulpes, fiber, lutra, meles, & fortassis aliæ quædam bestię subeunt cavernas, sed egrediuntur ad pastum capescendum etiam hyberno tempore. Ac cuniculus quidem multos fodit specus, & in colles terrenos agit cuniculos: ex qua re nomen invenit. Mane & vesperi egreditur, reliquo tempore ferè latet. Aliquos autem specus operit pulvere, ne deprehendantur. Sed eum viverra atq; parvi quidam canes, quibus est ad investigandū sagacitas narium, in specus & cuniculos immissi, aut liquor fervens in eosdem infusus, fugatum & exturbatum pellunt in retia, quibus capitur. Cuniculis autem non unus est color: vel enim in cinereo fuscus, vel lepori nonnihil similis, vel maculosus: quomodo candidi nigris vel rutilis maculis stellantur. Vulpes verò in primis ad fraudem callida, non tam ipsa fodit specus, quàm ab aliis animantibus effossos occupat. Et melem à specu prærepto, quia ejus os stercorebus inquinat, fœtore abigit. Venatur lepores, cuniculos, mures, gallinas, aves, pisciculos. Dolose autem agit omnia. Etenim sæpe lepores & cuniculos, dum simulat se cum eis colludere velle, capit incautos, muribus, ut feles, insidiari solet: gallinas noctu, clam ingressa in casas,prehendit & asportat: aves, dum insidiosè se fingit mortuam, ad ipsam advolantes, captas necat & devorat: aquilæ impetum supina jacens in terra pedibus arcet donec comprehensam laniet. Cauda, quam huic animali magnam & villis densam natura donavit, à ripis in flumen demissa, pisciculos in eam innatantes capit: & cum paululū de ripa se subduxerit, illam conquassans pisciculos captos excutit in terram ac devorat. Retrorsum etiam gradiendo ad nidulum vesparum accedit, quod sibi ab earum aculeis metuat: ac cauda in nidulum immissa, vespas excipit: mox his ipsis refertam extrahens proximo lapidi, vel arbori, vel parieti, vel maceriæ illidit: omnibusq; vespis isto modo oppressis & interfectis nidulum vastat atq; exinanit. Eadē caudā canē, cum eā insectatur, hac & illac per ipsius rictum ducta, eludit. At erinaceum, quod ob

metum se in globum concludat, ut se spinis undiq; possit defendere, permin-
git, eoq; modo suffocat. Etenim propter urinam in ipsius os influentem spiri-
tum ducendi nullam habet potestatem. Ea verò uulpis, quæ canis mediocris
magnitudo est. Color autem sæpe rutilus, priore tamen parte canescens: ra-
ro candidus, rarius niger. Fiber etiam & lutra egrediuntur ex riparum caver-
nis, in quibus latent, & se in fluminibus mergunt, ac pisces capiunt quibus ves-
cuntur: sed fructus quoq; & cortices arborum comedunt. Lutra autem à lu-
tando appellatur. Frequenter enim se lavat cum capiendi piscis causa se in a-
quas, imò sæpe in earum profundum, penitus immergit: quanquam Varro
hoc vocabulum à Græcis fluxisse, & lytram iccirco nominatam putat, quod
succidere dicatur radices arborum in ripa, atq; eas dissolvere: ad tantum au-
tem fere spacium sub aquis natat & currit, antequam rursus emergens aerem
spiritu ducat, ad quantum arcus intentus sagittam potest emittere: quem ae-
rem si ducere nequit, ut cæteræ animantes gradientes, suffocatur. Corpus ei
latius & longius se, pedes breves, dentes acuti: à fibro cauda, posterioribus
pedibus, pilis differt. Nam lutra caudam habet longam & reliquarum qua-
drupedum similem: fiber piscis: squamis tamen non obductam, admodum
pinguem, latam ferè palmum, longam dodrantem. Is si jacet in gradibus, cau-
dam & posteriores pedes demittit in flumen cum frigoribus non congeliat:
si natat, cauda mota quasi remigare solet. Lutra autem pedes omnes caninis
sunt similes: fibri priores caninis, posteriores anserinis. Etenim membranæ
quædam digitis sunt interjectæ: itaq; hi ad natandum, illi ad eundem magis
nati aptiq;: nam in aqua & in terra vivit. Fibri verò pilus est in cinereo candi-
dus & inæqualis: ubiq; enim à brevibus duplo longiores existunt: sed lutra
fuscus nonnihil ad castaneæ colorem deflectit, & brevis ac æqualis est, utriq;
verò nitidus, & mollis, quare utriusq; pellibus concisis fimbrias vestium ex
pellibus nobilibus confectarum, solent exornare: quanquam lutra pelles lō-
ge præstant fibri pellibus: attamen fibrorum quoque pelles inter se multum
differunt colore: nam aliæ magis aliæ, minus ad nigrum accedunt, quædam
ad rufum: nigriores quidem longe cæteris præstant, minus nigri medium lo-
cum tenent, subrubi sunt deterrimi. Fiber autem in primis providus est & so-
lers: etenim fruticibus & arbusculis dente, tanquam ferro, resecit ante ripa-
rum cavernas construit parvas quasdam casas, & in iis duos tresve gradus,
quasi quasdam cameras: ut cum aqua fluminis crescēs inundaverit ripas, pos-
sit ascendere cum decrescens resederit, descendere. Atq; etiam cum arborem
jam ferè secuit, quoties ictum facit, totiens suspiciens considerat num sit casu-
ra. Timet enim ne, si eo ictu concidat, ab ea, priusquam recedere de loco pos-
sit, incautus opprimatur. Nec verò minus est constans in proposito quam so-
lers: nam quam arborem ad ripas primo elegit secandam, eam non mutat, e-
tiam si longo temporis spacio dissecare non possit. Hoc animal vocem infan-
tis instar mittit: ipsum aut venamur non modo propter caudā qua vescimur,
& pellem qua vestimur, sed etiam propter testes, quibus ut medicamentis, uti-
mur: præsertim Ponticis: maximā enim vim habent: Eos testes, castorea me-
dici nominant. Fibrum enim Græci vocant *κάρσος*. Sed fiber autore Varrone
dictus ab extrema ora fluminis dextra & sinistra, qua maxime solet videri:
nam

nam antiqui fibrum dicebant extremum. At meles exit è cavernis, & vagatur in sylvis non aliter atq; lupus, lupus cervarius, lepus, aper, cervus, trachelaphus, tarandus, alce, platyceros, caprea, ibex, rupicapra, dama, & aliæ plures. Verùm hæ animantes in sylvis cubant: posteriores tamen in altissimis montium faxis & rupibus. Meles autem avidè appetit mel, ex quo nomen hoc duxit. Magnitudine est vulpis aut canis mediocris, cujus quodammodo speciem præ se fert, maximè canina. Nam ejus duo sunt genera. Unum canis instar digitatum, quod caninum vocant: alterum ungulas, ut fues, habet bifidas, quod idcirco suillum appellant. Omnibus autem melibus crura sunt breviora, dorsum latum, cutis spissa, cujus in metu sufflatae distètu, utor Plinii verbis, ictus hominum, & morsus canum arcent: quanquam, si quando cum iisdem pugnant, valde mordent. Duris vestiuntur villis, qui sunt vel albi vel nigri, & dorsum quidem abundat nigris, reliquum corpus albis, excepto capite, quod alternis quibusdam quasi lineis nigris & candidis à suprema capitis parte ad rictum ductis decoratur: Crassæ autem meles non sunt, pingues tamen: quæ earum pinguitudo inuncta, vel cum aliis infusa, renum dolores sedat. Ex hujus animalis pelle collaria fiunt, quæ ex eo melia à Varrone nominantur. In ripis etiam fluminum & lacuum nidos fingunt halcyones: nec Aristotelem latuit eas in fluvios ascendere, sed hyeme non occultantur. Avis est non multo major passere. Cùm autem marinæ halcyonis corpus totum coloribus cæruleo, viridi, subpurpureo, sed mistis insigne sit, adeo ut neque collum, nec alæ aliquo ex eis careant, & rostrum habeat subviride, longum, tenue, fluvialis seu ripariæ pectus purpureum est, collum & dorsum in viridi cæruleum, alæ fuscæ, rostrum, ut etiam pedes, cinereum. Vescitur pisciculis & vermibus. Lagopus quoq; in altissimarum Alpium specubus juxta glaciem, quæ tota nunquam æstate solis calore liquefacta, vel aliis etiam anni temporibus imbre dilapsa diffunditur, nidos construit & cubat. Ex pedibus, quos habet leporis instar villis & quidem candidis, non plumis, vestitos, nomen traxit. Ei magnitudo columbæ. Color hyeme candidus, æstate in candido cinereus. Longe non volat, sed Alpibus se tenet. Capta non vivit, nedum mansuescit. Caro hujus avis sano palato est bona, ægroto salutaris. At aves, quibus oculi diurno spacio sunt hebetes, acres, acutiq; nocturno, interdiu latere, noctu ex lateribus evolare, & ad pastum solent accedere, quas idcirco nocturnas appellant: quales sunt vespertilio, bubo, ulula, noctua, nycticorax. Verùm hæ non solum in tenebricosis montium & rupium cavernis latent, sed etiam in cavis arboribus, in ædificiis desertis, sub tectis domorum magnificarum & templorum & turrium, quæ raro homines succedunt. Vespertilio autem venatur culices & muscas, exedit pernas, aliasq; carnes suillas de trabibus suspensas. Cæteræ aves nocturnæ persequuntur mures, hirundines, aves, scarabeos, apes, vespas, crabrones. Sed bubo etiam capit lepusculos & cuniculos. Ea omnium nocturnarum avium maxima ex sono, imò verò gemitu, quem edit, mihi videtur nomen invenisse. Caput habet magnum: corpus anseris magnitudine, breve tamen & quasi decurtatum ac colore varium: rostrum curvum, ungues aduncos, oculos grandes. Huic non multum dissimilis est ulula, sed minor: quæ item ex ululati

voce nomen hoc traxit. Cum his duabus cognationem habent noctuæ sed differunt voce. Nec enim ululant, verum edunt sonum, quem Aristophanes *κρυκαλῶν* nominavit. Earum quatuor sunt genera. Unum, cui pluma aurium modo eminet: quod maximum est, & alio vocatur. Alterum eximii candoris in gutture & ventre, alioqui candidis & luteis maculis alterius distinctum. Tertium parvum, quo, ut etiam sequenti, aucupes venantur aves. Quartum minus illo: quod in rupibus saxisque versatur. Hoc, sicut & proximum, cinereis & candidis maculis variat, item alternis. Nycticorax autem, hoc est corvus nocturnus, niger est, ut alterius generis corvus, sed eo plerunque minor. At vespertilio, quæ ex vespere, quo evolat, nomen hoc duxit, muri non nihil similis est, quare scite scripsit Varro: Factus sum vespertilio, neque in muribus planè, neque in volucris sum. Alas enim habet & volat, quod ei non convenit cum muribus: sed animalia parit, non ova, in qua re cum volucrum natura non congruit, & foetus uberibus ad motos lacte nutrit, cum volucres cibos conquirant undique, quos in os pullorum inserant. Præterea sunt ei dentes, quibus carent volucres. Caput autem simile habet muri vel cani: aures plerunque duas, raro quatuor: dentes ferratos: corpus obscure fulvis pilis vestitum, rostrum tamen nigrum, item aures: alas duas, quæ ut draconis & piscis volantis, non ex plumis constant, sed ex membranis, & quidem nigris. In utraque verò ala habet digitum, cui est unguis, caudam latam, & sicut alas, membranaceam, in qua duos pedes, quorum uterque quinos habet digitos unguibus armatos, quibus in parietibus & rimis cavernarum adhærescit. Aut enim pendet, aut volat, aut jacet. Quia verò pedes non oriuntur ex corpore, sed ex cauda, ei esse traditur coxendix una. Vocem acutam ut mus non emittit, verum ferè ut catellus latrat. Geminos autem, ut Plinius, volitat amplexa infantes, secumque deportat. Cauda & alis affixa dies aliquot vivit. Quinetiam Troglodytæ, qui in Africa habitant, interdiu, maxime verò meridie latent in suis specubus.

De primi generis animantibus, quæ noctui vel interdiu in terræ cavernis delitescunt, dormiunt ve satis. Ab eo ad secundi generis animantes, quæ certo anni tempore, ut dixi, subterraneas cavernas succedunt, & in eis gravi somno pressæ menses aliquot, quasi mortuæ sine cibo consumunt, ac usque ad finem cum latent, dum tepore veris humo excitatæ reviviscunt, & reminiscuntur cibum, quem tanto tempore oblitæ erant sumere. Tametsi ex his de quibus jam dixi, aliquæ sunt etiam, ut omnis generis quædam bestię sunt, in harum numero, ut suo loco dicam. Hæ autem aut terrene sunt, aut volucres aut aquatiles, aut earum vita est in terra pariter & in humore: sed terrenas hic quoque primò persequar. Itaque multæ quadrupedes hyemis aut æstatis tempore se in specus condunt. Etenim mures Alpini autumno subeunt cavernas, in quibus æstate cubare consueverunt. Nam in eis ex fœno, straminibus, sarmentis exstruunt cubilia, in quibus totam hyemem usque ad ver ærinaceorum instar convoluti delitescunt & dormiunt. In una caverna plerunque septem, aut novem, aut undecim, aut tredecim. Mira verò eis machinatio & solertia cum fœnum ac reliqua jam congesserunt. Unus enim humi stratus erectis pedibus omnibus jacet in dorso, in quem, tanquam in plastrum

strum quoddam, cæteri ea quæ congefserunt, conjiciunt, & sic onustum, cauda mordicus apprehensa, in specum trahunt, & quasi quodam modo invehunt: ex quo evenit, ut per id temporis detrito dorso esse videantur. Itaque posteaquam cubilia in specu straverint, ipsum aditum atque os ejus sarmentis & terra obstruunt & obturant, ut tuti à ventorum vi, ab imbribus, à frigore esse possint. Tam autem arcte & graviter dormiunt, ut effossi & extracti non excitentur antequam in sole expositi vel ad ignem locati concaluerint. Hic mus cognomen ex Alpibus, in quibus nascitur, traxit: color ei est aut fuscus, aut cinereus, aut rutilus: magnitudo ferè leporis: muris species ac figura, ex qua mus dicitur. Attamen mutilas habet aures & quasi decurtatas: priores dentes longos & acutos: caudam amplius duos palmos longam, pedes breves & villis superius refertos: digitos pedum urfinis similes: ungues longos, quibus alte effodit terram: posterioribus pedibus non secus ac rursus ire solet, ac interdum ingredi bipes. Si cibus huic animanti datur, cum in priores pedes sumit, ut sciurus: ut idem sciurus & simia erectus usque eo in clunibus residet quo ad ipsum comederit. Vescitur non modò fructibus, sed etiam pane, carne, piscibus, jure, pulmento: cupide verò lacte, butyro, caseo, quæ cum mandit, oris suctu sonitum sic uti porcellus edit. Multum dormit: at cum vigilat, semper aliquid agit, stramina, fœnum, linteola, ralla cubili suo importans: quibus os ita complet, ut nihil amplius capere possit: reliquum pedibus accipit & trahit. Cum irritatus exarserit iracundia, acriter mordet. Si quando inter se colludunt mures Alpini, ut catelli clamorem faciunt. Cum è caverna montivagi egrediuntur ad pastum, ex eis unus aliquis remanet juxta illius aditum, quam potest diligentissime & longissime prospiciens. Is cum vel hominem, vel armentum, vel feram viderit, sine mora clamat: quo audito undiq; omnes ad cavernam concurrunt. Eorum autem vox fistulæ acutæ & lædentis aures similis est: qua & mutationem aeris significant, & sibi quid adversi accidere. Dorsum valde pingue habent, quum cæteræ corporis partes sint macræ: quanquam hæc vere nec pinguitudo nec caro dici potest: sed, ut mammillarum caro in bubus, inter eas est medium quiddam. Illud ipsum utile est puerperis, & his quæ ex utero laborant: quibus etiam eorum prodest pinguitudo. Vigiliis præterea tollit. Glires etiam hyeme non solum in cavis arboribus, de qua re suprà dixi, sed in terræ latent specubus. Glirem autem Aristoteles ἐλαῖον nominat, cinereus, ut Albertus scribit est, excepto ventre, qui albicat. Ab eo differt bestiola paulo minor: quam alii Græci hac de causâ καμψύρον vocarunt, quod vertat & sursum versus inflectat caudam: aliqui verò σκίρον, quòd cauda sua villis vestita & conferta, quasi flabello corpus soleat inumbrare: aliqui μῦ σκίρον, quòd præterea similitudinem quandam gerat, speciemq; muris: sicut etiā sciurus Fennicus, qui non cauda, non figura & liniamentis totius corporis, nō magnitudine, non moribus, sed solo colore differt à nostrate sciuro: nam in candido cinereus est, cum sciurus nostras sit aut rutilus, aut niger: attamen in ea Sarmatiæ parte, quam hodie Poloniā vocamus, invenitur cui rutilus color mistus cinereo. Utriq; aut sciuro, hoc est tam Fennico quàm nostrati, duo inferiores dentes sunt lōgi: uterq; cum graditur, demissam caudam trahit: quū vescitur,

cibum in priores pedes, quibus ut mures utitur pro manibus, sumit: posterioribus. & clunibus insistit: vescitur verò faginis glandibus, castaneis, nucibus avellanis, pomis, & similib. fructibus. Hyeme verò conis abietis, piceæ, tedæ, aliarumq; arborum. Utriq; verno tēpore pariūt, & pullos, si quis manū in nidū immiserit, in aliū, nam faciūt plures, transferūt. Utrorūq; carnē tenues comedunt: divites, quod gustatū sapore quodā ingrato cōmoveat, raro mādunt. Utriq; quanq̃ in arborib. versantur, se tamē hyeme non condunt. At gliribus cum hyberno tempore latent, pro cibo somnus: atq; per id temporis pinguescunt. Quare recte de glire scripsit Martialis.

Tota mihi dormitur hyems, & pinguior illo

Tempore sum, quo me nil nisi somnus alit.

Ejus autem caro dulcis. Etsi verò glires vivunt in sylvis, ut non immeritò de eorum penuria in Fundanio, vel De admirandis Varro his verbis conqueratur, Glis nullus est in sylva mea: tamen veteres gliraria habebant. Quæ qualia debeant esse, idem Varro libro tertio De re rustica tradidit. Et hodie in quibusdam locis sylvestribus incolæ fodiunt tellurem, ut in ejus cavernis glires inhabitare, & quando velint eos capere, & in cibo uti possint. Apud Romanos verò gliribus vivaria in doliis Fulvius Hirpinus instituit, ut Plinius scriptum reliquit. Mus autem Ponticus, quem hodie vocant Hermelam, hyeme solum in cavis latet arboribus, ut suprà dixi. Est verò totus nivis instar candidus, excepta cauda digitum longa: ejus enim dimidia pars, & quidem inferior, nigerrima. Huic animanti magnitudo sciuri. Persequitur mures & aves quibus vescitur. Ejus pelles in preciosarum numero habet: ut etiam muris quem Lassicium vocant: is in cinereo candidus est, nec duobus digitis crassior. At mus Noricus, quem Citellum appellant, in terræ cavernis habitat. Ei corpus ut mustelæ domesticæ, longum & tenue: cauda admodū brevis: color pilis, ut cuniculorum quorundam pilis, cinereus, sed obscurior. Sicut talpa caret auribus, sed non caret foraminibus, quibus sonum ut avis recipit. Dentes habet muris dentium similes. Ex hujus etiam pellibus, quamquam non sunt preciosæ, vestes solent confici. Subit etiam terræ cavernas mus Pannonicus, cui color subviridis, species mustelæ, magnitudo muris. Sorex quoque mensibus hybernis se condit in terra, in quam caverna ad pedum ferè trium altitudinem descendit: effossus & in sole expositus, ut ceteræ animantes, quæ totam hyemem dormiunt, sensim se movens evigilat: ei dodrantalis longitudo: color æstate rufus, fusco mistus, autumnino cinereus: aures, ut Plinius scribit, pilosæ: caudæ caulis infima parte setosus: nec enim totam habet, ut sciurus, villis confertam & plenam: quinetiam auriū pili sunt perexigui: hic mus sylvestris arbores, sicuti glis & mus Ponticus, & sciurus, scandit: semina pyrorum comedit, & nuces avellanas: quare apud Germanos ex corilo nomen invenit. At alter mus sylvestris sorice brevior est, etenim semipedalis: color dorso & lateribus murinus, venter albicat: is sub fructibus terram fodit ad duū pedum altitudinem: inq; ultimam cavernæ ad pedes quatuor longæ, partem cōgerit omne genus glandiū, atq; nucleos ceraforum & prunorum, aliorumq; fructuū, sed maxime nuces avellanas, & quidē optimas: unde etiam ipse ab istius generis nucibus nomen traxit: in caverna fere

fere media nidum pilei instar ex foliis arborum facit, ut aqua, si quando ea stillaverit terra, extrinsecus defluat, ipse siccus intus in nido cubet: ad alterum etiam cavernæ latus habet foramen, per quod ex ea, cum avellanæ nuces effodiuntur, effugere possit. Mus autem araneus veluti reliqui mures domestici, non latet in terra: qui ex eo, quod venenum morfu, sicut araneus, inferat, apud Latinos nomen duxit: apud Græcos verò, qui *μυράλην* vocant, ex eo quod magnitudine, ut Aetius, qui breviter eum describit, autor est, muri sit equalis, colore mustelæ similis: hoc est in fusco subrufus, excepto ventre, qui ex cinereo albicat, rostellum habet longiusculum: in utraq; maxilla dentes in bifidos mucrones desinunt: quare animantes ab eo morsæ quadrifida vulnera accipiunt: ocellos habet minutulos & nigros: caudam brevem, & in ea brevissimos pilos, ejus morsus in calidis regionibus plerunq; est pestifer, in frigidis non est: sed ipse divulsus, aut dissectus, & vulnere impositus proprio veneno medetur: hunc captum feles interimunt, ab ejus veneno abhorrentes non mandunt: ut nec murem majorem: qui, tametsi etiam ipse hyeme non latet, tamen in valle Ioachimica ex proximis domiciliis in cuniculos ingreditur, & in his versatur: alioqui hyberno etiam tempore in domibus nostris solet vagari: mole corporis mustelæ minimæ magnitudinem fere assequitur & exæquat: pilis est subnigris: cauda procera, nec admodum gracili, nec prorsus nuda pilis. At in terra latent aliquot mustelarum genera: nam plura sunt: est enim mustela domestica, quam Græci *μούραλην*, Germani ex sono quem edit, viselam nominant. Ea plerunq; est in dorso & laterib. rutila, raro subfulva: in gutture & ventre semper cādida: quin nōnunquā tota cādida reperitur, quanquā rarius. Corpus habet tenue, & in lōgius ductū: caudā brevē, primores dentes breves, nō sicuti mus, lōgos, appetens est sevi. Catulos nuper natos, quia ab hominib. & nōnullis aliis animātib. eis periculū metuit, singulis dieb. ore prehensos aliò transfert. Persequitur mures, depugnat cū serpentib. sed ut à veneno tuta sit, prius edit rutā. Ubera vaccarum mordet, quæ quā primum in tumore fuerint, mustelina pelle perfricata sanātur. Hæc mustela, si nostræ domi vivit, etsi habet suas cavernas, nō diu ac multū se condit: si ruri, hyberno tēpore in specub. latet. Secundum mustelarū genus Germani *platt* nominant, ex Græco vocabulo *ἰεπς*, quo erudita illa gens appellat sylvestrem mustelam: id verò habitat in riparum cavernis, ubi lutræ & fibri more pisces captos comedit: & versatur in sylvis, ubiprehendit aves: in domibus, ubi gallinas: quare Plinius eam esse domesticam diceret: quarū sanguinē exugit: sed ne clamare possint, earum capita primo mordicus aufert. Atq; etiam earundem ova, quæ turari solet, ac multa in unū cōgerere, exorbet. Aliquāto major est mustela domestica, brevior, sed crassior ea sylvestri, quæ martes vocatur: pilos habet inæquales & nō unius coloris. Etenim breves subfulvi sunt; lōgi, nigri: qui sic ex multis corporis partibus eminent, ut distinctæ nigris maculis esse videātur: attamen circa os est candida: cum graviter exarserit, male olet. Quocirca nostri vilissimum quodq; scortum, & maxime foetidum, pellem hujus ictidis solent nominare. Tertium mustelæ genus etiam sylvestre, in saxorum rimis & cavernis cubat, quod à Martiale martes, à Germanis martarus nominatur. Martialis versus hic est in libro decimo Epigram. ad Maternum.

Venator

Venator capta marte superbus adest. Ei magnitudo felis, sed paulo longior est: crura verò habet breviora, itemque breviores ungues. Totum ejus corpus pilis in fulvo subnigris vestitur, excepto gutture, quod candidum est. Hæc mustela, similiter atque proxima, ingreditur domos & necat gallinas, earumque sanguinem exugit, & ova exorbet. Quartum mustelæ genus item sylvestre, in arboribus vitam vivit, quod etiam vocabulo martis appellatur. Ea mustela sylvas insolenter & raro deserit: atque in hoc differt à proxima superiore mustela: & insuper quod guttur ejus lutei sit coloris, & quod reliqui corporis pilus magis sit obscure fulvus. Hujus duo genera quidam esse censent: unum quod in fageis sylvis versatur: alterum quod in abiegnis, atque id sanè est aspectu pulchrius. Quintum mustelarum genus omnium pulcherrimum & nobilissimum est, quod Germani zobelam vocant: in sylvis, ut martes de qua jam dixi, degit, ea paulo minor, tota tamen obscure fulva, præter guttur, quod habet cinereum. Mustelæ horum trium generum bonitate cæteris omnibus eo magis præstant, quo plures pili candidi cum fulvis permisti fuerint. Zobelinæ autem pelles precii majoris sunt quam panni auro texti. Etenim comperi optimas quadraginta numero, tot enim uno fasciculo colligari & unà vendi solent, plus quàm milibus nummum aureorum venisse. Omne autem mustelarum genus ira incitatum grave quiddam olet, sed maxime id quod Germani *Mustel* appellant: omnis præterea mustelæ stercus aliquantum redolet muscum. Noerza autem, quæ item in sylvis versatur, magnitudine est martis: pilos verò habet æquales, & breves, atque colore ferè similes lutræ pilis: sed noerzæ pelles longè lutræ pellibus antecellunt: atque hæc etiam præstant si pili candidi cum reliquis fuerint misti. Reperitur hoc animal etiam in vastis & densis sylvis quæ sunt inter Suevum & Vistulam. Etsi verò mustelæ omnes nec hybernis latent mensibus, neque subeunt terram, tamen earum formas expressi singulas, quod id, ut arbitror, rerum naturalium studiosis utile sit futurum. At viverra quæ cuniculos ex specubus exturbat, paulo major est mustela domestica. Color ei plerumque in albo buxeus. Audax hoc animal & truculentum, ac omni ferè animantium generi infensum atque inimicum natura sanguinem earum quas momorderit ebibit, carnem non ferè comedit. Istius ferè ferocitatis est etiam agri vastator & Cereris hostis hamester, quæ quidam Cricetum nominant: incolæ Palestinæ quondam Græce ἀκτιμύρ vocarunt: & quidè iccirco quod generis & murini sit, & ursini, cum erectus posterioribus pedibus insistit ob vètris nigrorè esse videatur: existit iracundus & mordax adeo, ut si eum eques incaute persequatur, soleat prosilire, & os equi appetere: & si prehenderit, mordicus tenere. In terræ cavernis habitat, non aliter atque cuniculus, sed angustis: & idcirco pellis, qua parte utrinque coxæ tegit: à pilis est nuda. Major paulo quàm domestica mustela existit: pedes habet admodum breves. Pilis in dorso color est ferè leporis: in ventre niger, in lateribus rutilus. Sed utrunque latus maculis albis, tribus numero distinguitur. Suprema capitis pars, ut etiam cervix, eundem, quem dorsum, habet colorè, tempora rutila sunt, guttur est candidum: caudæ, quæ ad tres digitos transversos longa est, similiter leporis color. Pili autem sic inhærent cuti, ut ex ea difficulter evelli possint. Accutis quidem facilius à carne avellitur, quàm pili ex cute radicitus extrahantur.

Atque

Atq; ob hanc causam & varietatem pelles ejus sunt preciosæ. Multa frumenti grana in specum congerit, & utrinq; dentibus malas enim amplas habet atq; laxas, mandit. Quare nostri hominem voracem hujus animantis nomine appellant, tanquam sciurus prioribus pedibus tum aures & os demulcet, tum cibum sumit: inq; eos erectus, posterioribus & clunibus insistentes edit. Ager Toringie eorum animalium plenus, ob copiam & bonitatem frumenti, neq; Misenæ eorum expertus est: nam in tractu Pegano & Lipsiano reperiuntur. Criceto minor est vormela, & magis varia. Etenim præter ventrem, qui item niger est, totum corpus albis, subluteis, rutilis, obscure fulvis maculis decoratur. Cauda etiam, quæ longa sesquipalmum, habet pilos cinereos cum candidis permixtos, sed extrema parte nigros. Hactenus dixi de murium & mustelorum ac cognatorum animalium generibus, quorum maxima pars succedit cavernas subterraneas: nunc de hystrice dicam, qui item in specus secedit, sed æstivis, ut Albertus scribit, mensibus: idq; facit contra morem cæterarum animantium. Eum Græci quidam *ἀναθόχορος* vocant, quod & similitudinem gerat speciemq; porci bimestris, & spinis erinacei instar hirsutus sit: attamen caput habet leporino similis: aures humanis, pedes ursinis. Juba ei est superiore parte erecta & priore cana, tubercula cutis, quæ ex utraq; oris parte sunt, setas longas & nigras continent ex eis natas: quin reliquæ etiam setæ sunt nigrae. Primæ spinæ à medio oriuntur dorso & à lateribus, sed longissimæ à lateribus, sed longissimæ à superiore eorum parte. Quæ singulae partim nigrae, partim candidæ sunt: longæ duos, vel tres, vel quatuor palmos, quas, si quando libitum fuerit, ut pavo caudam erigit, ingressurus in caveam demittit: irritatus iracundia cum cutem intendit, missiles in ora urgentium canum infigit, aut tanto impetu jaculatur ut in ligno figat. Dentes, ut lepus, quatuor habet longos, duos superiore parte, & duos inferiore. Noctu vigilat, interdiu dormit. Vescitur pane comminuto, pomis, pyris, rapis, pastinacis, bibit aqua, sed cupide vinum dilutum. Hoc animal gignit India & Africa, unde ad nos nuper allatum est. Ursi præterea se hyemis tempore in specuum latebras, quas locus ipsis suppeditat, conjiciunt: quod si nullas suppeditet, eas prioribus pedibus pro manibus usi, faciunt ex ramis & fruticibus congestis & ita constructis ut non recipiant imbres, in quæ latibula supini irrepunt. Timent enim de suis vestigiis, quod in solo impressa eos venatoribus prodant. Mares autem quadraginta dies, foeminae quator menses se occultant latebris: quo tempore candidam informemq; carnem & pariunt, & lambentes sensim in propriam formant figuram: quod non ignoravit Ovidius qui canit:

Nec catulus partu, quem reddidit ursa recenti,

Sed male viva caro est: lambendo mater in artus

Fingit, & in formam, quantam capit, ipsa reducit.

Abditi primum jacent & arctius dormiunt ad dies quatuordecim, multumq; tam gravi somno fiunt pingues: deinde resident, & priores pedes surgentes vitam ducunt. Et latibulis verò rursus prodeunt vere: mares valde pingues, foeminae non item, quod pepererint eo tempore, alvum astrictam solvunt aro herba devorata. Et si verò ursi sunt avidissimi cædis, tamen ursæ in homines si prostraverint se, & os ad terram verterint, ac aerem spiritu non duxerint,

duxerint, nullam adhibent sævitiam: sed eos tantummodo odorantes, tanquam mortuos, quos odisse existimantur, relinquunt: urfi autem hominibus nostris noti sunt: multos enim regiones frigida gignunt, & quidem fuscus aut nigrus: quorum duo sunt genera, magni & parvi: hi facilius arbores scandunt, & in tantam magnitudinem, in quantam illi, nunquam crescunt. Utrique comedunt carnes, mel, fructus arborum, herbas. Mysia verò albos urfos gignit, qui pisces, ut lutra & fiber, capiunt. Latet etiam in terra hybornis mensibus lacerta: quanquam fuerunt qui negarent eam semestrem vitam excedere: reliquis autem anni temporibus plerumque in rubetis & spinetis solet versari: ei quadrupedi lingua bifida & pilosa: pedes humiles: verno tempore viridis color: æstivo nonnihil pallidus. Latet lacerta Chalcidica, ex ærci coloris lineis, quibus tergum ejus distinguitur, nominata. Eadem seps vocatur, quod vulnus, si quem momorderit, putrescat, & sanie male olente soleat manare: à lacerta viridi non corporis figura differt, sed colore tantum. Latet lacerta aquatilis, cujus vita est in aqua & in terra, sed crebrius in aqua. Gignitur in lacunis opacis, quæ in pingui solo sunt, & in quibusdam mœnium fossis. Parva est, & hanc præterea habet ab aliis lacertis in colore dissimilitudinem, quæ ipsa vel cinerea sit, vel in cinereo fusca. Testudinis aut salamandræ instar tardius ingreditur. Irritata si exarserit, elata, & quodammodo inflata, rectis pedibus insistit, & terribilis oris hiatu acriter oculis intuetur eum à quo fuerit lacepsita: manatque sensim lacteo & viroso sudore, usque dum tota fiat candida. Imposita sali caudam movet ac effugere conatur: nam eum quia valde mordet, non potest ferre, statimque moritur: cum alioqui verberata diu vivat. Latet chamaeleon, in India & Africa natus: cujus, ut Aristoteles scribit, corpus in lacertæ figuram est formatum. Ejus verò, ut piscium, & latera deorsum ducta & directæ cum ventre junguntur, & spina lateribus imminet. Facies simillima simiæ, quam Cebum vocant. Cauda prælonga, quæ in tenuem definit, & lori modo permultis implicatur orbibus. Quum steterit, altius quam lacerta abscedit à terra. Crura non aliter ac lacerta inflectit: singuli ejus pedes divisi sunt in binas partes: quæ talem inter se habent situm, qualem pollex ad reliquam manus partem ei oppositam. Quin etiam hæ ipsæ partes singulæ paululum in digitos quosdam divisæ sunt: priorum quidem pedum interiores tripartito, exteriores bipartito: posteriorum verò interiores bipartito, exteriores tripartito. Digniti præterea unguiculos habent similes unguibus animantium, quibus sunt adunci. Totum corpus crocodili instar asperum. Oculi in recessu cavæ positi prægrandes, rotundi, obducti cute simili reliqui corporis cuti: in quorum medio exigua relicta est regio, qua videt: eam nunquam cute operit. Oculum versat in orbem, & aspectum quoquo versus refert, atque ita quod vult, cernit. Mutat colorem inflatus: cum aliàs niger à crocodili colore non multum differat: & ut lacerta, pallidus sit, nigris tamen, ut pardus, maculis est varius. Fit autem mutatio coloris totius corporis. Nam & oculorum & caudæ color non aliter ac reliqui corporis mutatur: motus ejus, ut testudinis, admodum tardus est. Pallefcit cum moritur, & vita defuncto idem color insidet. Gulam & asperam arteriam eodem situ continet quo lacerta. Carnem nusquam habet nisi in capite & maxillis, cætera membra carent ea. Exiguæ verò

verò carunculæ sunt maxillis & caudæ, quæ parte corpori est agnata. Sanguinem tantummodo habet in corde, in oculis, in loco cordis superiore, & in venis hinc ductis: atque in his quidem per paucum. Cerebrum paululum supra oculos positum, & cum eis continens est. Cute autem oculorum exteriori de-tracta complectitur quiddam quod velut annulus æneus tenuis pellucet. Membranae multæ ac robustæ, & quæ multo præstant his quæ cæteris sunt, distribuuntur in totum ejus corpus. Totus dissectus diu spirat, quod exiguus admodum motus adhuc in ipsius insit corde. Cum omnes corporis partes contrahit, tum vel maximè costas. Lienem qui conspici possit, nusquam continet. Aura verò perhibetur ali: unde Ovidius non modò dulcis, sed etià doctus poeta:

Id quoque quod ventis animal nutritur & aura,

Protinus assimilât, tetigit quoscunque colores.

Stellio etiam latet, figura similis est lacertæ, natura chamæleonti: nam rore tantum vivit, & præterea araneis & melle. Eum Nicander ἀσπάλαν, Aristoteles ἀσκαλαβώτιον nominat. Etenim illius tergum guttis stellarum instar lucentibus pictum: ex qua re etiam apud Latinos nomen invenit: atque hoc differt à lacerta. Idem χαλεώτης à Græcis vocatur. Ut anguis exiit vere membra: nam hybernæ tanquam senectutem: eamque nisi præripiatur, devorat. Quem momorderit stellio, stupor opprimit. In Græcia est venenatus & pestifer, in Sicilia innocens. Adversatur scorpionibus: vitam agit in sepulchris, in cameris, in locis ostiorum & fenestrarum: inclusus in vitro vitam sine ullo cibo supra semestre spacium ducere potest: ejus oculi tantummodo intumescunt, mali præterea nihil tum patitur.

Latet præterea hybernis mensibus salamandra. Etenim hoc anno in Februario Snebergi maxima vis salamandarum ex vicinis locis collecta, aggregataque in ultima cuniculi cujusdam, quondam in Molebergum montem acti, tunc verò instaurati, parte fuit reperta. Et proximo anno in Novembri salamandra viva ex fonte finitimæ sylvæ per fistulas in hoc oppidum influxit. Pluviae autem & subsequens serenitas salamandas excitant ex venis, venulis, commissurisque saxorum: hanc quadrupedem, cui item lacertæ figura, Germani, quia propter crura breviter tardè graditur, Græco nomine μέλιων appellant. Caput ei magnum, venter lutei coloris, ut etià ima caudæ pars: reliquum corpus totum alternis maculis nigris & luteis quasi stellatum distinguitur. Propter frigus ignem, non aliter ac glacies, extinguit: quo modo etià ova serpentium in igne camini conjecta, flammam solent extinguere: attamen tam ipsa ova quam salamandra comburuntur. Salamandra autem irritata saniem evomit lacteā: huic animali nec masculinum nec foemininum genus falso putant esse. Testudo etiam terrestris totā hyemem in terra latet, atque gravi somno pressa tempus sine ullo cibo traducit. Scarabei denique, rutili, & grylli, qui potissimum noctu strident, aridam fodiant terrā, ut in ejus cavernis cubent æstate: grylli domestici etiam hyeme. Nam scarabei ante autumnum, imò prius intereunt quam tota æstas effluerit: grylli agrestes ante hyemem, ut etiam aranei nigri, qui similiter habitant in terræ rimis. At scolopendra in truncis arborum, aut in lignis supra terram locatis, aut in palis terræ infixis, unde nomen invenit, cum putrescunt, & gignitur & vivit: quibus amotis aut commotis egredi-

tur: aliàs plerunquē solet latere. Pennis caret, sed plurimos habet pedes: quocirca eam ex Latinis alii multipedam, alii centipedā, alii millipedam vocarūt: si quando repit, partem corporis mediam tanquam arcum intendit: si bacillo aliave re tangitur, se cōtrahit. Color ei æneus, corpus tenue, nec valde latum, longum verò tres digitos, aut summū quatuor. Jam in volucrib. quæ se condunt, hirundines ripariæ sunt. Etenim plures numero inter se nexæ hybernis mensibus latēt in ripis fluminum, lacuum, paludum, & in litorib⁹ ac scopulis maris: unde accidit, ut piscatores interdum ita inter se junctas ex aquis extrahant. Dictæ autem sunt ripariæ, quòd soleant ripas excavare, & in eis nidos cōstruere ac latere: has Græci & ἀμολαὶ vocant, non quòd sine pedibus sint, sed eorum careant usu, & οὐκ ἐλάττει, quòd ova pariant & excubent in cistellis lōgis, ex luto fictis, quibus aditus sit angustus, ut omni anni tempore belluas & homines vitare, hyeme à frigoribus tutæ esse possint. Hoc differunt ab hirundinib. tam agrestibus quàm domesticis, quòd tibiae habeant hirsutas. Hæ, inquit Plinius, sunt quæ toto mari cernuntur, nec unquā tam lōgo naves, tamq; continuo cursu recedunt à terra, ut non circumvolitent eas apodes. Cætera genera residunt & insistent, his quies, nisi in nido nulla: aut pendent, aut jacent.

Hyeme etiam in cavernis montium, etsi non in his solis, latent vespertilio-
nes, bubones, ululæ, noctuæ, hirundines, sturni, palumbes, turtures, merulæ,
turdi, alaudæ, upupæ: de qua re suprà dixi.

Jam ex aquatiliū quæ latēt genere, quædam hyeme, quædam æstate condunt se, vel in cœno, vel in arena: & ita quidē se in iis cōdunt, ut reliquum corpus totum tegatur, os sit liberum. Hybernis mensibus hi pisces cōdunt se, primariæ, hippurus, coracinus, murena, orphus, conger, turdus, merula, perca, thynnus, raja, & omne genus cartilagineum, cochleæ. Æstivis verò mēsisbus condit se glaucus, asellus, aurata. Tricenis diebus circa canis ortum purpura, buccinum, pectē, delphinus. Jam in numero animantium, quarum vita est in terra pariter & in humore, latet hyeme lacerta aquatilis, de qua sup. dixi. Crocodilus quoq; specum ejusdē hyemis vitandæ causa succedit, & in eo quatuor latet mēses. Frigus adeò molestē patitur, ut etiam, cū non soleat latere, interdū in terra versetur, in aqua noctu. Vivus in Europam raro nunc affertur: sed mortuum sæpe pharmacopolæ in officinis suis de trabe suspendunt. Plinius⁶⁶ ejus figuram & naturam diligenter est persecutus: quadrupes malum, inquit, & terra pariter ac flumine infestum. Unum hoc animal terrestre linguæ usu caret; unum superiore mobili maxilla imprimit morsum, aliàs terribile pectinatim stipante se dentium serie. Magnitudine excedit plerunq; duodeviginti cubita. Parit ova quanta anseres, eaq; extra eum locum semper incubat prædivinatione quadam, ad quem summo auctu eo anno egressurus est Nilus. Nec aliud animal ex minori origine in majorem crescit magnitudinem. Et unguibus hic armatus est, & cōtra omnes ictus cute invicta. Hunc saturum cibo piscium & semper esculento ore in litore somno datum, parva avis, quæ trochilos ibi vocatur, rex avium in Italia, invitat ad hiandum pabuli sui gratia, os primò ejus ad sultim repurgans, mox dentes, & intus fauces quoque, ad hanc scabendi dulcedinem quàm maximè hiantes: in qua voluptate somno pressum conspicatus ichneumon, per easdem fauces, ut telum aliquod, immis-
sus ero-

sus erodit alvum. In eo major erat pestis, quam ut uno esset ejus hoste natura cōtenta. Itaq; & delphini immeantes Nilo, quorum dorso, tanquam ad hunc usum, cultellata inest pinna, abigentes eos praeda, ac velut in suo tantum amne regnantes, alioquin impares viribus ipsi, astu interimunt: in ventre mollis est, tenuisq; cutis crocodilo, ideo se ut territi immergūt delphini, subeuntesq; alvum illa secant spina. Quin & gens hominum est huic belluæ adversa in ipsa Nilo, Tentyritæ ab insula in qua habitat appellata. Mensura eorum parva, sed præsentia animi in hoc tantum usu mira. Terribilis hæc contra fugaces bellua est, fugax contra insequentes, sed adversum ire soli hi audēt: quin etiam flumini innatant, dorsoq; equitantium modo impositi, hiantib⁹ resupino capite ad morsum, addita in os clava, dextra ac læva tenētes extrema ejus utrinque, ut frenis in terram agunt captivos. Ac voce etiam sola territos cogunt evomere recentia corpora ad sepulturam: itaq; ei uni insulæ crocodili non adnatant, olfactuq; ejus generis hominum, ut Psyllorum serpentes, fugantur: hebetes oculos hoc animal dicitur habere in aqua, extra acerrimi visus. Quidam hoc unum quamdiu vivat, crescere arbitrantur: vivit autē lōgo tempore.

Latent etiam hybernis mēlibus in terra ranæ omnes, exceptis temporariis istis minimis, quæ pallent in cæsis, & reptant in viis & litoribus. Hæ enim, quia non ex semine, quod effundunt mas & fœmina, cū complexu venereo junguntur, sed ex pulvere æstivis imbribus madefacto oriri videntur, diu in vita esse non possunt. Itaque conditur viridis illa parva, quam Græci & καλαμίτιον vocant, quod in arundinetis agere consueverit: quanquam etiam arbores scandit, atque in herbis vivit: & βρέζαντα, quod sono sui generis pluvias futuras prænunciet. Nec enim, ut Plinius a nobis dissentiat, est muta & sine voce. Verno tempore sæpenumero videtur ex terra eminere media, media adhuc in ea latere. Conduntur virides ranæ, quæ versantur in fluviis atque piscinis, & hæc quidem vocales & edules sunt. Conduntur sublividæ & subcinereæ, quæ item in fluviis, lacubus, paludibus, lacunis vivunt: hæc partim vocales & edules sunt, partim mutæ & non eduntur: quas hybernis mensibus in terra latere argumento est, quod verno tempore non tantum earum fœtus conspiciantur in lacunis, sed ipsæ veteres etiam ranæ. Quare verum non est quod scribit Plinius: mirumq; semestri vita resolvuntur in limum nullo cerneute, & rursus vernis aquis renascuntur, quæ fuere natæ: perinde occulta ratione, cū omnibus annis id eveniat: fœtus autem earum sunt primò carnes parvæ, rotundæ, nigræ, dein oculis tantum & caudâ insignes: quas Nicander, quia caudam movent, *μολουεῖδας*, Aratus quia rotundæ, *κεῖνες*, alii Græci *βαρεαχίδας*, quasi dicas, ranunculos, nominant: quorum postea figurantur pedes, priores ex pectore, in posteriores finditur cauda. Conduntur præterea ranæ pallidæ in hortis agentes, quæ non comeduntur & mutæ sunt. Conditur denique rana rubeta, quæ ex rubis, sub vepribus enim versari solet, nomen invenit: eam Poeta bufonem, Græci *φρύνον* vocant. Duo ejus genera, altera terrena, quæ in domibus & vepribus agit: altera palustris, quæ sui generis vocem edit. Utraque venenata est, utraque, si bacillo sæpius verberetur, inflato corpore virus primò è clunibus exprimit longius, deinde sudat: cujus sudoris lactei guttæ admodum gravis & putidi sunt odoris: ac cū occidi-

ditur, ferè opii: occiditur autem difficulter. Ranâ rubetâ mulieres veneficæ quondam ad veneficia sunt usæ. Mus quoque aquatilis hyeme latet in ripis fluminum & rivorum quos incolit. Ei magnitudo ferè muris sylvestris: mordet sæpe manus piscatorum, cum ex foraminibus riparum, caneros fluviatiles extrahunt. Vorat pisciculos parvos, quales sunt gobiones fluviatiles, & alburni: vorat foetus lucii, salaris, barbi, aliorumque: quocirca ubi magna vis id genus murium nascitur, rivis vastitatem solet inferre. Cancer etiam fluviatilis succedit ripas, & in eis hyeme latet, æstate plerunq; versatur. At scorpius, quæ Germania tantummodo importatum novit, in terra nō latet, quanq̃ in parietibus, & sub lapidibus. Jam deniq; in serpentium genere, qui maxima ex parte terreni sunt, vipera, quam Græci *εχιδνα* vocant, hyeme subit saxa. Ea longa est circiter cubitum, & maculis in cinereo fuscis plena. Primò intra se ova parit, dein his exclusis vivas animantes: nec tamen ipsa catulos singulos, ut Nicander & Plinius scribunt, diebus singulis parit viginti numero, nec cæteræ tarditatis impatientes perrumpunt latera, occisâ parente: sed ut nobis serpentium speculatores affirmant, uno eodemque die catulos plerunque undecim, plures interdum parit, & quidem eis superstes vivit. Nec verò etiam cum viperæ cōmiscant corpora, sibi circumvolutæ fœmina maris caput insertum in os, ut idem Plinius scribit, abrodit voluptatis dulcedine: non autē mas modò, verum etiam fœmina naturâ brevem & quasi mutilam habet caudam, non ut pleræq; aliæ serpentes lōgam: sed differunt inter se, etenim fœminæ caput est latum, maris acutum. Cum hic mordet ac virus evomit, apparēt vestigia duorum dentium acutorum: cum illa, plurium: vipera non lac modò sicut serpentes cæteri, appetit, sed etiam vinum: unde eam Galenus in lagenam vino repletam irrepsisse scribit, & vinum, in quo demortua fuit, potum, elephantia se laboranti remedium fuisse: contra ad viperæ morsum multa faciunt, sed maxime taxi arboris succum facere, Claudium Cæsarem edicto proposito Romanos admonuisse, Suetonius scriptum reliquit. Minori autem viperæ dipsas est assimilis: quæ cum alba sit, ejus caudam duæ nigræ distinguunt lineæ: à se ictum inexplibili siti enecat, ex quo nomen hoc duxit: quin ipsa multum sitit: quocirca immoderato potu onustæ umbilicus rumpitur, & gravius onus effundit: hanc alii causonem, alii presterem vocant: sed prester, ut corporis forma non multum à dipsade differat, effectu differt: nam ictum extemplo fideratione quadam reddit immobilem ac mente alienum: mox pilis defluentibus cum pruritu ac ventris solutione absomit. Condit etiam se in terra, sicuti cæteræ serpentes ferè omnes, vel in saxorum rimis cæcula: ex cæcitate apud Germanos quoque nominata: quam eadem de causâ Nicander *τοφλῆντι*, alii *τοφλῆν* nominant: etenim caret oculis. Color ei in luteo viridis, & valde splendens: nunquam pede est longior, nunquam digito crassior, ea sicut & vipera, ut Columella scriptum reliquit, sæpe cum in pascua bos improvidè supercubuit, lacecita onere morsum imprimit. Quin amphibæna hebetes habet oculos; item parva est & tarda, sed biceps: quare alterutro capite, cum ei libitum fuerit, progredi vel egredi potest, unde ei nomen impositum: densæ cuti color insidet terræ, variis notis distinctæ. Huic non dissimilis est figurâ scytale, sed pinguior: ei crassitudo quæ manubrio ligonis, longitudo quæ

do quæ lumbrico: hæc cum verno tempore exuvias posuerit, sceniculo, ut cæteræ serpentes non vescitur: ex baculo nomen invenit. Tum hybernis mensibus in cava terræ vel loca saxosa ingreditur natrix à natando appellata: quæ de causâ à Græcis ex aqua *ὕδρην* nominatur: & *χελιδόν*, quod & in terra & in aqua versetur. Nec assentior Lucano qui cherfydrum à natrice distinguit. Est autem infesta & inimica ranis: forma non differt ab aspidē, sed colore, qui ei plerunque in cinereo candidus. Ex natricum genere videtur esse Calabricus serpens, etiam si maculosus sit. Eum his versibus describit Virgil.

*Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squammea convolvens sublato pectore terga,
Atq; notis longam maculosus grandibus alvum,
Qui dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ, ac pluvialibus austris
Stagnæ colit, ripisq; habitans hic piscibus atram
Improbis ingluviem, ranisq; loquacibus explet.
Postquam exhausta palus, terræq; ardore dehiscunt,
Exiit in siccum, & flammantia lumina torquens
Sævit agris, asperq; siti atque exterritus æstu.*

Ex natricum præterea genere sunt boæ, in tantam, Plinio autore, amplitudinem exeuntes, ut, divo Claudio principe, occisæ in Vaticano solidus in alvo spectatus sit infans. Aluntur primò bubuli lactis succo, unde nomen traxere: sunt enim nihil aliud quàm domesticæ atq; vernaculæ natrices. Aspis autē est longitudine IIII. pedum, crassitudine hastæ. Color eis nō unus: nā aliis squallidus, aliis viridis & varius, aliis cinereus, aliis igneus: maximè Æthiopicis. Oculi hebetes in temporibus, & juxta supercilia carunculæ instar calli eminent: quocirca quasi somniculosa nictare non cessat, sed animantium strepitu facile excitatur. Gignit eam Ægyptus, Æthiopia, & cæteræ regiones Africae. Conjugæ, utor Plinii verbis, ferme vagantur, nec nisi cum compare vita est: itaq; alterutra interempta, incredibilis alteri ultionis cura, persequitur interfectorem, unumque eum in quantolibet populi agmine nō titia quadam infestat; perrumpit omnes difficultates, permeat spaciâ, nec nisi omnibus arceatur, aut præceleri fuga. Huic ichneumon, qui similis est mustelæ, maximè inimicus est: itaq; non tantum ejus ova perdit, sed ipsum etiam interficit; etenim mergit se limo sæpius, siccaturque sole; mox ubi pluribus eodem modo se coriis loricavit, in dimicationem pergit: in ea caudam attollens ictus irritos averfus excipit, donec obliquo capite speculatus invadat in fauces; aspides autem Galenus in tria distribuit genera, in chelidonias, cherseas, ptyadas, à spūto cognominatas, quas Cleopatra sibi admovit. Aspis verò frigoris impatiens hyeme inclusus atque abditus latet in arenis; ut in cavis fagis aut quercubus dryinos, ex qua re nomen invenit: eam alii, ut Nicander scribit, hydron, alii chelydron nominant: est enim natrici, quod ad caput attinet, similis, sed tergum habet cinerei coloris, crassitudo & longitudo ei est mediocris anguillæ, graviter olet: ranarum foetus, caudâ insignes persequitur: & eam contra musca magna. At cerastes ex cornibus nomen traxit, quæ modò cochleæ instar gemina, modò quadrigemina gestat in capite, & quidem corporea: quorum

motu, scribit Plinius, reliquo corpore occultato sollicitat ad se aves: alioqui in viperæ figuram est formatus. Color ei squalidus; in frigidis tamen regionibus reperitur natrici similis figurâ & colore; quanquam raro in his reperiri soleat. In Africa in arenis & orbitis versatur: alibi plerunque in saxorum rimis, in quibus latet hyberno tempore. Aristoteles colubros etiam Thebanos tradit esse cornutos. Hæmorrhæos quoque in saxorum rimis agit, ea ex profluente sanguine nomen invenit: nam cum aliquem momorderit, prima nocte sanguis erumpit ex auribus, ex naribus, ex ore unâ cum sputo, ex vesica cū lotio, ex vulneribus cum sanie: gingivæ præterea & caro quæ est sub unguibus, stillant sanguine, si quem hæmorrhæois fœmina momorderit: est autem longa pedem, non multum crassâ; etenim paulatim in tenuem caudam desinit; colore aliàs cinereo, aliàs candente. Ex fronte eminent duo cornicula, item corporea; obliquè ac tardius serpit, & perinde strepit ac si arundines transeat. Huic figurâ similis est sepedon, sed corniculis caret, & contrariè serpit; color ei ruber; à putredine, quæ mox sequitur ejus morsum, nominatur. Porphyryus verò, ut Ælianus tradit, palmi est magnitudine, capite candidissimo, reliqua purpureus, morsu innocuus, quippe qui dentibus careat. Invenitur in Indiæ locis vadosis; captam caudâ suspendunt, viventisque ex ore defluentem liquorem legunt in vasculis æreis: alterum item ex jam defuncto liquorem nigrum similiter in altero vase excipiunt, & hic quidem in esculentis seu poculentis, cum grano sesami datus tabe lenta unius, vel etiam duorum annorum spacio paulatim enecat; ille more cicutæ statim absumit. Aconitias autem, quem Latini jaculum appellant, ex arborum ramis se jaculi instar vibrat in animal quod præterierit; ex qua re nomen reperit: nec verò solum desuper se vibrat in animal, sed humi positus, si fuerit lacepsitus, jaculi modo corpus intorquens eminus petit adversarium.

Cenchris verò, quam Nicander cenchrinen vocat, ex eo quòd crebris maculis milii semini colore similibus, si interstincta, nomen invenit, de qua Lucanus:

*Quam semper recto lapsurus limite cenchris
Pluribus ille notis variatam tingitur alvum,
Quam parvis tinctus maculis Thebanus ophites
Concolor exustis atque indiscretus arenis.*

At basiliscus ex eo nominatur, quòd ita veneno cæteris serpentibus præstet, ut rex purpurâ & insignibus regiis iis, in quos dominatur, antecellit. Caput ei acutum, & color flavus. Cyrenaica, inquit Plinius, hunc generat provincia, duodecim non amplius digitorum magnitudine, candida in capite macula, ut quodam diademate insignem; sibilo omnes fugat serpentes; nec flexu multiplici, ut reliquæ, corpus impellit, sed celsus & erectus in medio incedens, necat frutices; non contactos modò, verum & afflatus; exurit herbas, rumpit saxa: talis vis malo est. Creditum quondam ex equo occiso hasta, & per eam subeunte vi, non equitem modò, sed equum quoque absumptum. Huic tali monstro, sæpe etenim enectum concupivere reges videre, mustelarum virus exitio est: adeo naturæ nihil placuit esse sine pari. Injiciunt eas cavernis facile cognitis sola tabe: necant illæ suo odore, moriunturque, & naturæ pugnam

gnam conficiunt. Basiliscum ex volucrum, quas Ægyptii vocant ibes, ovis gigni theologus Cassianus affirmat: vulgus ex ovo, quod gallus peperit, monstruosè asserit nasci, qualis fuisse perhibetur is qui Zuicæ aliquot homines necavit suo veneno, qua de causa dominus cellæ, in qua erat, fores clausit, muroque sepsit. Sequitur draco à videndo appellatus, quòd acrius cernat quàm cæteræ serpentes, quocirca veteres eum thesauris custodiendis præfecerunt; atque in ipsius custodia ædes sacras, adyta, oracula posuerunt. Est autem ad aspectum pulcher; etenim totus niger, præter ventrem, qui subviridis, & carnem sub mento, barbæ speciem præ se ferentem, quæ felle tincta videtur esse. Pellis utriusque supercilii pinguis. Ipse præterea utrinque triplicidentium ordine decorus, nec tamen multum mordens. Pugnat in aliis regionibus cum aquila, in Africa & India cum elephante. Nam in his sunt vicenium cubitorum. Duplex ejus genus, unum terrenum, quod jam descripsi: alterum volucre, cui ut vespertilioni membranæ sunt alæ. Id ex vastitate Libyæ vento Africo invehi in Ægyptum Cicero scriptum reliquit. Unum habui lōgum sesquipedem, quo Ambrosium Fibianum donavi: cui ferè color crocodili fuit; de hoc scribit Lucanus:

*Vos quoque qui cunctis innoxia numina terris
Serpitis aurato nitidi fulgore dracones
Pestiferos ardens facit Africa, ducitis altum
Aëra cum pennis, armenta, & tota sequuti
Rumpitis ingentes amplexi verberare tauros,
Nec tutus spacio est elephas, datis omnia letho,
Nec vobis opus est ad noxia fata veneno.*

Ut autem ex dictis serpentibus aliquæ in calidissimis regionibus nullo anni tempore necesse habent latere, certè in arenis & rimis saxorum solent cubare. Serpit etiam teredo, caret enim non modò pennis, verum etiam pedibus: sed ea cui color æneus sub lignis putridis & nascitur & latet, ac plerunque juxta scolopendram invenitur. Crassitudo ipsi est minimæ pennæ anserinæ, qua utimur, cum scribimus: longitudo scolopendræ, sed teres est.

Hactenus de animantibus, quæ in terra latent, aliquo anni tempore: nunc dicam de subterraneis propriè verèque sic dictis, hoc est de his quæ intra terram gignuntur, & semper ferè sub terra, quasi defossæ vivunt. Hæ autem ipsæ partim in terra sicca, partim in humida, vel in aquis subterraneis vitam agunt. Primi generis sunt talpa, mus, rana venenata, spondylis, ascarides, lumbrici, cochleæ cavaticæ; alterius, pisces subterranei, quas animantes singulas persequar, & primò quidem talpam. Ea quadrupes est non multum dissimilis muri, cæca tamen, quanquam oculorum effigies, scribit Plinius, inest, si quis prætentam detrahat membranā, quæ non est pilis vestita: liquido audit etiā obruta, extracta ex terra, quā in arvis, magis verò in pratis & hortis, passim egerit, diu non potest vivere; crura habet brevia, quare tardè graditur; digiti, qui in prioribus pedibus sunt quini, in posterioribus quaterni, omnes acutis unguiculis, quibus terram fodit, armantur: pilos autem habet nigrore splendido insignes: qui catulis earum sunt albi. Vescitur ranis, etiam venenatis, lumbricis, radicibus.

frugum & herbarum: ex earum pellibus pileoli & cubicularia fiunt stragula. Sequitur mus subterraneus, quem alii agrestem vocant. Servius à Cicerone nitedulam putat nominari. De hoc Vergilius:

—*sepe exiguus mus*

*Sub terris posuitque domos, atque horrea fecit,
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ,
Inventiusque cavis bufo, & quæ plurima terræ
Monstra ferunt.*

Duplex autem est, minor scilicet & major, ille non multo major exitit domestico mure minore, hic non multo minor domestico mure majore: quin caudam ut ille longam habet ac crassam. Corrodit, imò exest, planeque interdum consumit radices lupuli, pastinacæ, rapæ, & reliquorum leguminum. Vastat messes: verum ea pestis non semper in terra latet, sed nonnunquam egreditur, etsi rarius. Contrà rana venenata, quam metallici nostri ex ignis colore qui insidet ei, *ανειφρωον*, suo tamen vocabulo nominant, in saxis perpetuò quasi condita & sepulta latet. Altius intra terram gignitur, & reperitur modò in venis, venulis, saxorum commissuris, cum hæ excavantur: modò in saxis ita solidis, ut nulla foramina, quæ videri possint, appareant, cum cuneis dividuntur. Quo sanè modo & Snebergi & Mannisfeldi fuit inventa. Ea ex subterraneis cavernis elata in lucem primò turgēt ac inflatur, mox de vita decedit: talis etiā rana crebrius reperitur in Galliis Tolosæ, in saxo arenaceo rubro, candidis maculis distincto, ex quo molæ fiunt: quocirca id genus saxa omnia, priusquā molas ex eis faciant, perfringunt: quod ni fecerint, ranæ, ubi cū mole versantur, concaluerint, inflari solent, & disruptis molis frumenta veneno inficere. Spondylis autem vermis intra terram reperiri solet, ita circa radices cōvolutas ut verticilli, quod Græci *σπόνδυλον* vocant, speciem præ se ferat: unde nomē invenit. Ei longitudo & crassitudo minimi digiti: caput rubrum, reliquū corpus album, nisi quod supernè sit aliquantū nigrum, ubi cibo, quem sumit, turgēt: quæ hortorum pestis, cum nec careat pedibus, nam sex habet, nec serpat, tamen Plinius scribit, genus id serpentis est, radices herbarum totas cōsumit, fruticum corticem, quo radices eorū obducuntur, tantū abrodit: quin etiam edit radices cucumeris asinini, chamæleontis nigri, centauri, peucedani, aristolochiæ, vitis sylvestris, cum aliud animal eas non attingat. Sed vermis quadrupes, qui in Majo natus in agris currit, item crassus & longus minimum digitum, ut pulices terreni, in leguminibus orti, supra terram vivit. Ei corpus molle, nigror splēdidus, gracilis isthmus: posterior corporis pars pectori adhæret: cum in manus sumitur, eas pingui liquore inficit, pellit urinam, sed unā sanguinem. Ascarides etiam, qui sunt vermes parvi, non unius & ejusdem coloris: nam alii candidi, alii lutei, alii nigri, sæpius aratro excitantur. Reperiuntur autem plures in unum aliquem locum congregati; hi vastant sata: etenim validas segetes radicibus sublectis enecant. At lumbricos, qui item intra terram gignuntur, & oculis carent, pluvix eliciunt. Cócinnè igitur Euclio Plautinus, sollicitus de aula auro referta, inquit ad Strophylum:

*Foras, foras lumbrice, qui sub terra erepsisti modò,
Qui modò nusquam comparebas, nunc quom compares, peris.*

Quin

Quin cochleæ in Balearibus insulis, ut Plinius scribit, cavaticæ appellatæ, non prorepunt è cavis terræ, neque herbâ vivunt, sed uvæ modo inter se co-hærent. Accedo nunc ad alterum animantium subterraneorum genus, quod in humidis terræ locis agit: etsi lumbrici etiam & aliæ quædam id genus ani-mantes in terra tantum gignuntur humida. Pisces autem fossiles duorum ge-nerum inveniuntur, sed intra terram non nihil teretes ut anguillæ, verum pelle carent tenaci, squamis etiam, ut & gobii, duramq; nec admodum jucundâ gu-stui habent carnem: majores crassi sunt ferè duos digitos; minores, digitum: illi longi circiter palmos quatuor, hi tres. Sonum edunt acutum. Eos pharma-copolæ in vitrum inclusos de trabe suspendunt, ut spectaculum hominibus præbeant, longoq; tempore alunt pane & aliis quibusdam. Ex fluminibus au-tem quæ currunt in locis paludinosi, egressi per riparum venas longius pene-trant in terrâ, & interdum in proximi oppidi cellas usq; subterraneas, in qui-bus vinum vel cervisia solet condi. Attamen Theophrastus scribit eos reperi-ri juxta fluvios, & in aquosis locis. Cum enim terram inundaverit aqua, ex al-veis fluminum egredi in eam: cum decreverit, relinqui in exiccata. Itaq; per-sequentes humorem terram subire, dein humore exiccato in halitu perma-nere, non aliter ac pisces inter ceteros salitos vivunt. In latebris autem pro-pter sensuum stuporem eos nihil sentire, sed effossos se movere. Non dissim-ile ait accidere in Ponto his piscibus quos glacies complectitur. Etenim nō prius sentiunt & moventur, quàm in patinam injecti coquantur. Verum nul-los pisces, qui in fluviiis versari semper soliti fuerunt, post inundationes in lo-cis siccis relictos subire terram videmus, sed omnes de vita decedere. Itaque cum fossiles pisces etiam in locis, quos non inundavit aqua, soleant inveniri, certum est illos eò per venas & venulas penetrare. De qua re ultra Albim Or-teranti, quod oppidum est ad Polsenicium fluvium, diligenter adverti. Nec in Germania modò fossiles pisces reperiri solent, sed etiam post Pyrenæos montes, ut Polybius in quarto & trigésimo historiarum libro tradit, usque ad Narbonem amnem planicies est, per quam fluvii feruntur Iliberis, & Roschi-nus, fluentes propter urbes ejusdem nominis, quæ habitantur à Celtis. In hac igitur planicie sunt pisces fossiles dicti. In ea enim est terra tenuis, & multum nascitur gramen: sub quod altitudine duorum vel trium cubitorum per are-nam aqua fluminum dilatata fluit. Et si quando inundaverint cum aqua, pi-sces terram subeunt alimentum causa, (nam mirificè appetunt graminis radi-ces) planiciem efficiunt refertâ piscibus subterraneis, quos incolæ effodiunt. Inveniuntur etiam fossiles pisces circa Heracleam, & in multis Ponti locis, ut Theophrastus memoriæ prodidit: in Paphlagonia, ut Eudoxus. Quin, si Se-necæ credimus, sub terra sunt stagna obsessa tenebris & locis amplis. Anima-lia quoque illis innascuntur, sed tarda & informia, ut in aere cæco, pinguique concepta, & in aquis torpentibus facta. Et, ut idem scribit, in Caria circa Idi-mum urbem, cum exilisset unda, periire quicumque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cælo novus amnis ostendit.

Postremò in subterraneorum animantium, seu, quod placet theologis, sub-stantiarum numero haberi possunt dæmones, qui in quibusdam versantur fodinis. Eorum autem duplex est genus. Sunt enim truculenti & terribiles aspe-

aspectu, qui plerunque metallicis infesti atque inimici sunt. Talis fuit Annebergius ille, qui operarios duodecim amplius flatu interfecit in specu, qui corona rosacea appellatur. Flatum verò emittebat ex rictu. Equi enim specie habentis procerum collum & truces oculos dicitur visus. Ejusmodi etiam fuit Snebergius, nigro cucullo vestitus, qui in fodina Georgiana operarium è solo sublatum in superiore loco maximæ illius cōcavitatis quondam feracis argenti collocavit, non sine corporis attritu. Certè Psellus, cum sex genera dæmonum definiat numero, hoc cæteris pejus esse dicit, quòd ipsi amictui sit crassior materia. Quidam philosophi hos & similes dæmones, qui nocentes sunt, & naturâ improbi, nominant brutos, & rationis expertes.

Sunt deinde mites, quos Germanorum alii, ut etiam Græci, vocant Cobalos, quòd hominum sunt imitatores. Nam quasi lætitiâ gestientes rident, & multa videntur facere, quum prorsus nihil faciant. Alii nominant virunculos montanos, significantes staturam, qua plerunq; sunt, nempe nani tres dorantes longi. Videntur autem esse seneciones & vestiti more metallicorum, id est, vittato indusio, & corio circum lumbos dependentes induti. Hi damnum dare non solent metallicis, sed vagantur in puteis & cuniculis: & quum nihil agant, in omni laborum genere videntur se exercere: quasi modò fodiant venas, modò in vasa infundant id quod effossum est, modò versent machinam tractoriam. Quanquam verò interdum glareis laceßunt operarios, rarissimè tamen eos lædunt. Nec lædunt unquam, nisi prius ipsi cachinno fuerint, aut maledicto laceßiti. Itaq; non admodum dissimiles sunt dæmonibus, tum his qui raro hominibus apparèt, quum quotidie partem laboris domi perficiant, & curent jumenta: quibus quod nostri causâ benignè faciant, generique hominum sint, aut saltem esse videntur amici, nomen imposuerunt Germani, Gutelos enim appellant: tum Trullis vocatis, quos sexu tam mulieris quàm viri ementito, cum apud alias nationes, tum maxime apud Suionas in famulatu fuisse ferunt. Sed dæmones montani potissimum laborant in his specubus, è quibus metalla effodiuntur jam, vel ea effodi posse spes est. Quocirca metallici non deterrentur à laboribus, sed omen inde capientes alacriori animo sunt, & vehementius laborant.

REI

REI METALLICÆ NOMINA LATINA GRÆCAQUE GERMANICE REDDITA, ET EX ORDINE QUO QUOD-

que primo occurrit, collocata. Reliqua subjuncta sunt
libris, De natura fossilium inscriptis: quorum
pauca quædam repetere nunc
habui necesse.

LIBRO PRIMO.

Fossor, Hauer oder bergbauer
Præfectus metallorum, bergamptman
Præfectus rationib. Schichtmeister
Venam, qua parte abundat metallo, luto
oblinire, das erz vorstreichen
Venam terris, saxis, assere, palo tegere,
das erz vorsetzen
Præses fodinæ vel cuniculi, Steiger oder
hutman
Magister metallicorum, bergmeister
jurati duumviri, Zwené geschworne die ein
gebirge befahren
Deserere fodinam, Auflassen
Collectam exigere à dominis, Von den
gewercken zupusch fordern
Symbola dominis indicere, Zupusch an-
legen
Symbola dare, Zupusch geben
Juratus partium venditor, frengler

LIBRO SECUNDO.

Fossas ducere, Schörffen
Arenas rivorum vel fluminum lavare,
Seiffen oder waschen
Cuniculus, Stolln
Cuniculum agere, Stollntreiben
Venas corio nudare, Genge entblößen
Fragmenta venarum, Geschube
Virgula furcata, die rute damit eiliche vers-
meinen genge aufzurichten
Puteus, Schacht.

LIBRO TERTIO.

Vena, Gang
Venula, vel fibra, flufft oder geschickte
Commisuræ saxorum, Das absetzen des
gesteins
Vena profunda, ein gang so in die teuffe
vheft
Vena dilatata, ein schwebender gang oder
flehe
Vena cumulata, ein geschute oder stöck
Primo disci figura se nobis ostendit, erst-
lich leste sich das auge sehen
Intervenium, ein teil berges

Vena profunda lata, ein mechtig gang so
in die teuffe vheft
Vena profunda angusta, ein schmal gang
lin so in die teuffe vheft
Vena dilatata alta, ein dicker oder mechtig-
ger schwebender gang oder flehe
Vena dilatata humilis, ein dünner oder
schmaler schwebender gang oder flehe
Vena ex oriente pertinens in occiden-
tem, ein gang der vom morgen in abend
streichet
Vena ex occidente pertinens in orien-
tem, ein gang der vom abend in morgen
streichet
Vena ex meridie pertinens in septen-
triones, ein gang der von mittage in mits-
ternacht streicht
Vena ex septentrionibus pertinens in
meridiem, ein gang der von mitternacht
in mittag streicht
Instrumentum metallicum significans
mundi partes, der bergcompas
Ventus, wind
Subsolanus, der wind der von ost wehet o-
der gehet
Ornithia, so von ost ostfuden
Cæcias, so von ostfuden
Eurus, so von mittel ost fuden
Vulturius, so von sudenost
Euronotus, so von suden sudenost
Auster, so von suden
Altanus, so von suden sudenwest
Libonotus, so von sudenwest
Africus, so vom mittel sudenwest
Subvesperus, so von westfuden
Argestes, so von west westfuden
Favonius, so von west
Etesia, so von west westnort
Circius, so von westnort
Caurus, so vom mittel westnort
Corus, so von nortwest
Thralcias, so von nort nortwest
Septentrio, so von nort
Gallicus, so von nort nortost

Super-

INDEX in Lib. DE RE

- Supernas, so von norost
 Aquilo, so von mittel norost
 Boreas, so von ostnort
 Carbas, so von ost ostnort
 Vena profunda descendens recta in profundum terræ, ein gang der seiger gericht in die teuffe vñelt
 Vena profunda descendens obliqua, ein gang der flach in die teuffe vñelt / oder ein flacher gang
 Vena profunda descendens torta, ein gang der sich storkt
 Vena dilatata recta, ein schwebender gang oder fleß so sich seiger gericht außbreitet
 Vena dilatata obliqua, ein schwebender gang oder fleß so sich flach außbreitet
 Vena dilatata curvata, ein schwebender gang oder fleße so sich steigend vñd vñalend außbreitet
 Devexum vel declive montis, das gehenge des gebirges
 Planities montis, die fleche eines gangs
 Vena principalis, der hauptgang
 Vena transversa, creusgang oder quergang
 Vena principalem obliquè diffindens, ein gang der ontschicks über kompt / oder der sich über den hauptgang ortet
 Vena principalem obliquè diffindens raptā, ein gang der den hauptgang mit sich schleppet
 Vena principalem obliquè diffindens in priorem partem translata, ein gang der der hauptgang zu ruck stoft
 Venarum conjunctio, wann ein gang zum andern vñelt
 Vena durissimo saxo finditur in partes, ein vñest gestein zustoßt den gang
 Venam fibræ in molli saxo disjiciunt, fluffte vñd fleche zerschmettern vñd erweisen den gang im schneitigen gestein
 Venæ caput, das vñghehn des ganges
 Venæ fundamentum, das liegende des ganges
 Venæ rectum, das hangende
 Saxi pars pendens, das hangende
 Saxi pars jacens, das liegende
 Vena caput profert in lucem versus orientem, der gang hat sein vñghehn im morgen
 Vena caudam tendit in occidentem, der gang vñelt in die teuffe gegen dem abende
 Vena solida, ein völliger gang
 Vena cavernosa, ein drusiger gang
 Cavernulæ venarum & fibrarum, drusen
 Vena vacua fossilibus & aquis pervia, ein gang der wasser tregt
 Fibra transversa, ein kreuz oder querfluffte
 Fibra obliquè venam diffindens, ein fluffte die ontschicks über den gang kompt
 Fibra socia, ein fluffte die sich zum gange ortet
 Fibra dilatata, ein ganz schmal fleß
 Fibra incumbens, ein hangfluffte
 Fibra subdialis, quæ eadem, ein tag fluffte oder tag gehenge
 Fibra solida, ein völlige fluffte
 Fibra cavernosa, ein drusige fluffte
 Fibra fossilibus vacua, & aquis pervia, ein fluffte die wasser tregt
 Saxa inversa, ein widerposstig gestein
 LIBRO QUARTO.
 Caput fodinarum, fundgrube
 Fodina, grube oder zeche
 Area fodinarum, masse
 Area capitis fodinarum, fundgrube
 Pes metallicus, werckschuch
 Uncia, zoll
 Passus metallicus, lachter
 Demensum, lehen
 Demensum duplicatum, wher
 Subcilivum, überschar
 Quod si demensum duplicatum fuerit, wann sich vñ ein ganz wher erstreckt
 Caput fodinarum adversum, eins gegen drums fundgrube
 Area capitis adversi fodinarum, ein fundgrube des gegendrums
 Area fodinarum adversa, ein masse des gegendrums
 Adversa venæ pars, ein gegendrum
 Quadratum, die vierung
 Demetiri, vormessen
 Machina tractoria, haspel
 Sueula, ronbaum
 Saxo terminale, lochstein
 Stipites ad saxa terminalia affixi, vñel so man an die lochstein schlehet
 Signo in saxo inciso pangere terminos, ein stufte schlachen
 Decuma, der zehende
 Cuniculus, stohn
 Canales cuniculi, wasserseige
 Cuniculus habens jus possessionis, erbstohn
 Cuniculus non habens jus possessionis, treugstohn
 Fossam parètem ducere, ein rosch breiben
 Batillum

Barillum, schauffel
 Siccare, treugen
 Auram suppeditare, wetter brengen
 Nona, das neunde
 Fodinarum fructus, aufspente
 Partes fodine vel cuniculi, teil/oder kufus
 Fodina vel cuniculi semis, ein halbe zech
 oder stohn
 Quadrans fodinae vel cuniculi, ein schicht
 Seseuncia fodinae vel cuniculi, ein halbe
 schicht
 Fodina vel cuniculi sicilius & dimidia
 sextula ac scripulum, ein zwendreissigst
 teil
 Fodina vel cuniculi sextula & simplium,
 ein halber zwendreissigst teil
 Proprietarius, grundherre
 proprietarii partes, erblufus
 Accepti expensique rationem reddere,
 rechnung thun
 Foramina quae suppeditant spiritum, wind-
 löcher
 Spiritum suppeditare, wetter bringen
 Machinae spirituales, windsenge
 putei spirituales, windschechte
 foramina spiritalia, windlöcher
 Vicarius domini, vorleger
 Proscripti, der teil ins retardat gesetzt wer-
 den
 Eximere partes de proscriptorum nume-
 ro, die teil auß dem retardat nemen
 scriba fodinarum, bergschreiber
 scriba partium, gegenschrreiber
 Decumanus, zehender
 Distributor, aufreißer
 purgator argenti, silberbrenner
 scriba magistrum metallicorum, des berg-
 meisters schreiber
 monetariorum magister, münzmeister
 monetarius, münzer
 Intermissionem operarum concedere,
 frist geben
 Iudex metallicus, bergrichter
 Locare aliquot passus venae fodiendae,
 vordingen
 Opera, schicht
 opera extraordinaria, ledige schicht
 Ingestores, die berg anschlagen
 Vectarii, hespeler
 Vectores, dreckler / die auff den dreckweg
 arbeiten / mit hunden lauffen oder karnen
 discretiores, erspucher
 lotores, weschler vnd seiffner
 excoctores, schmeltzer

LIBRO QUINTO.

Venam aperire, ein gang entbloßten
 Capla putealis, law
 Capla quam habitat praeses fodinae,
 zechauß
 agere cuniculum, ein stohn treiben
 asserculi vel pali in quibus sedent fossio-
 res qui cuniculum agunt, süsspfele
 puteus rectus, ein schacht der gerichte ge-
 suncken
 puteus obliquus, ein flacher schacht
 Fossa latens vel occulta, ein lang oder fels
 ort oder querschlag
 os cuniculi, des stohns mundloch
 Materia metallica reperitur in canali-
 bus, vel cohaerens, & cōtinuata, gang
 haßtig / vel dispersa & per eos fula, ni-
 rig: vel ventris figura extuberans,
 bauchig / so der gang ein bauch wirfft:
 vel in venis & fibris à vena principali
 ortis, quasi in ramis sparfa, estig
 terra ferruginea, eisenfchus
 res fossilis spumae argenti similis, mispü-
 del in zwitter gruben
 vena putris, ein schneitiger gang
 vena dura, ein vhester gang
 venam in fodinis igni frangere, sehen
 crusta, schalen
 cavum, der vßgehawen schraß oder sekort
 Ligna quibus sunt tenuissimae bractea
 flabellorum quorundam instar crispa-
 ta, berte
 Fissuras adigere, ein riß hawen
 Venam tecu vel fundamenti saxi ab-
 rumpere, eine wand werffen
 Remanere quasi turbines quosdam, secke
 bleiben
 venae durissimae nodus, ein gueuß oder
 mispüdel
 aer se fundit in cava terrae, & rursus evo-
 lat, das wetter zühet vß vnd ein / sommer
 zeit zum höchsten ein / zum nidersten her-
 auß / winter zeit widerumb zum nidersten
 ein / zum höchsten heraus
 puteus qui lacuna loco est, wasserschacht
 Lacuna, ein sumppf
 rectus puteus, ein richtschacht
 Putei structura
 tigna per intervalla collocata, tragstüpfel
 tigilla, donholzer / oder dumbholzer / wie
 mans jeso nennet
 asseres qui ad tigilla prope fundamen-
 tum affiguntur, donnen
 Scala, farten

Asseres, & qui utrinque puteum à vena, &
qui reliquam ejus partem ab ea, in qua
sunt scalæ, distinguunt, seiten doanen
Contignationes quadrangulæ, jocher
contignationes sic factæ, ut capita tigno-
rum in formis aliorum tignorum in-
cludantur, geschlossene jocher
cōtignationes sic factæ, ut tignorum ca-
pita excisa sint, jocher so ineinander ge-
vohellet

Asseres dissectæ arboris extimi, schwarten
tigna longissima, wandruten
tigilla transversaria, einstrich vnd felthölzer
asseres ad latus scalarum tignis imposi-
tæ, rhubune oder abtrieb
tigilla rudia continuata tignis paulo su-
pra infimam putei partem superposi-
ta, schussbune

Cuniculi structura

tigilla statuta, thorslein holzer
tigilla teretia, fappen
tigilla inferiora, stege
ostiolum, thorslein
tigna duo conjuncta, das gestenge
eorum cavum, das gleiß

Fossæ latentis structura.

fossam latentem substruere, ein kasten
schlagen

tigna robusta, tragstempffel
tigna teretia, kastenstangen
fossiles qui colla gerunt intorta, frump-
helse

Saxa venæ æris dilatata, gebirge des
schwebenden gangs oder stesses am hart

corium terræ, die erd oder leim

saxum rubrum, rot gebirge

alterum item rubrum, roterfle

argilla cinerea, thone oder thant

tertium saxum, gerhulle

cineris vena, asche

quartum saxum, gniest

quintum, schwehlen

sextum, oberrauchstein

septimum, zechstein

octavum, vnderrauchstein

nonum, blitterstein

decimum, obersehuelen

undecimum, mittelstein

duodecimum, vndersehuelen

decimum tertium, dach

decimum quartum, norweg

decimum quintum, lotberg

decimum sextum, samme

Lapis æreus filisilis, schisfe

Fultura nativæ vel fornices, bergohessen
res effossas alveis subtrahere & retro fun-
dere, den berg zu ruck stürzen

Menfor, marscheider oder schinger

eius instrumenta, sein zeug

funiculus canabius, die schnure

funiculus ex phyliris tiliæ factis, das pass-

hemicyclium, donlege breiclein

pertica, stab

tripus, stul

Instrumentum cui index est, compas

orbis, scheube

cochlea, schraube

ferrum perforatum, das eisen

libra stativa, auffsat

ligula ejus, sein zünglein

libra pensilis, wage

Instrumentū cui index, quo Alpini men-

sures utuntur, der schiner compas

LIBRO SEXTO.

Ferramenta, der hauer zeug

Ferramentum primum, berg-eisen

secundum, ruseisen

tertium, sumpf-eisen

quartum, himmel

Manubrium, stul

cuneus, keil

Lamina, plöß

Bractea, feder

Malleorum minorum minimus, risfeustel

medius, handfeustel

maximus, pauschel zu einer hand

Malleorum majorum parvus, peuschel zu

beyden handen

magnus, großfeustel

Bacillum ferreum fossorum teres, das ei-

sen damit man einen durchschlag macht

Bacillum ferreum fossorum latum, das

brecheisen

Contus fossorum, die brechstange

Ligo, keilhaw

Rutrum, frage

Batillum, schauffel

Vasorū, in quibus res fossiles extrahun-

tur, minus, kobel

majus, tonne

Corbis, forb

Saccus, siderner sack

Cisium, lauffkarn

cisium alterum, lauffkarn so die fassner

brauchen

capsa patens, hund

eius magnus clavus ferreus obtusus, leiter

nagel so im gleiß geht

cana-

Canalis, wasserseige
 Alveus minor, erstrog
 alveus major, bergtrog
 Aquaria vasa, die geöhß darinnen man
 wasser zehet
 fucula, pfuhaiter oder wasserkanne
 Modulus, wasserzober
 Bulga per se hauriens aquas, ringebulge
 bulgæ in quam aquæ batillo agitata in-
 funduntur, streich bulge
 In bulgæ partem ruptam bacilli teretis &
 striati particulam immittere, &c. ein
 kerbholz oder schraube einbinden
 Infundibulum, stürze
 Machinæ tractoriæ, gereuge so berg vnd
 wasser heben
 Machinæ spiritalis, gereuge so wetter
 bringen
 Machinæ scanforiæ, farten
 Machina prima, qua etiam aquæ extra-
 huntur, haspel/ hanc aliqui girgillum
 vocabulo Latinis non usitato nominat
 Tigna in fronte & tergo putei collocata,
 pfülbeume
 palos in tigna immittere, vortpfenden
 fucula, ronbaum
 stipites vel asseres crassi, haspelsstürzen
 lamina ferrea crassa, pfadeisen
 Vectis, haspelhorn
 Funis ductarius, seil
 Uncus ferreus, seilhacke
 Collis assurgens circa machinæ casam,
 halbe
 Machina altera qua etiam res fossi-
 les extrahuntur, schwengrad oder radhaspel
 Bacilla ferrea in fucula inclusa, schweng-
 stangen
 Vectis in metallis usitatus, haspelhorn
 Vectes recti, haspelwinden
 Modiolus rotæ, nabe
 Radius, speiche
 Curvatura, selge
 Tertia machina, die ronde scheibe das
 mit man bergzeihet
 Orbis, scheibe
 Axis statutus, spille
 Axis stratus, welle
 Tympanum dentatum, lamprade
 tympanum quod ex fulis constat, furge-
 lege oder getriebe
 tabella, leiste
 Machina quarta qua etiam res fos-
 files extrahuntur, gepel
 tigna erecta, seulen

tigna humi strata, schüe
 tigna oblique descendencia, pande
 area rotunda, umblauf im gepel
 Crater, kessel / dann er ist oben weit vnder
 enge wie ein kessel
 contigua tignilla per quæ penetrant pali,
 das gezimmerte schrot
 tignum in imo crateris stratum, der steg
 der vnder das gezimmer des kessels queris-
 ber gelegt
 catillus ferreus ex acie temperatus, das
 eiserne gestelte pfenlein
 axis, spille
 codax, zapffe *hörn*
 circulus ferreus, eiserner ring
 tigna oblique ascendencia, steiffen darauf
 die arme ruhen
 tigna transversaria duplicata, arme so die
 querüber gehen vnd in einander geschlos-
 sen sein
 tympanum, forb
 rotæ, forbscheiben
 Fusi, forbhölzer darumb die gepelsseile sein
 angetrieben / daß man die scheiben vnd
 hölzer zusamme einen forb nennet
 Ductarii funes, gepelsseile
 trabes, steg darauß die gepelsseil gehen
 axiculus ligneus teres, wengstempel dar-
 auß die seile gehen daß sie sich nie besos-
 sen oder abniffen
 orbiculi, scheibendarauf die seile auch gehn
 tignum curtum, schemel darauß der treiber
 sitzt vnd daran man die pferde spannet
 autiga, treiber
 statera, wage
 Harpago, sturzwage oder fahacke
 Machina quinta, die roßkühse mit
 ber premscheibe
 tympanum propè tympanum quod ex
 fulis constat, premscheibe
 Tympanum quod ex orbibus constat,
 forb
 Harpago, premschuch
 tignum mobile, schnelzeug
 tignum breve, schemel
 tabulatum, büne
 alter harpago, fahacke
 Venas autem &c. das fürfuhren vnd
 bergfodern
 Traha cui imposita est capsula, schlite
 Traha carens capsula, schleffe
 Bacillum, knebel
 Sacci è serosis pellibus suillis confecti,
 pötslige seusecke

INDEX IN LIB. DE RE

- Homo funem in brachium vel pectus involvens, der sackzieher
 longæ caplæ parentes, rollen
 2 tabellæ transversæ, leisten
 Cisia birota à tergo trahentia arborum truncos, schlesterne
 caplæ, trunen
 præses officinæ, mulmeister
 caplæ in quas venæ distribuendæ injiciuntur, teiler
 Machina quares graves demittuntur in puteum, brustwinde
 Vectes recti, windestangen
 2 trochlea, flobe
 utres, bulge auch lidenne seck
 2 pilæ, taschen
 2 titulæ, fannen
 orbiculi, pompenzoge
 Machinæ titulis aquas exantlantes, wasserkünstlein so mit fannen heben
 Prima, die wasserkunst so ein hespeler zeihet
 Loculamentum, das eiserne gevierete heuz sein
 axiculi ferrei, eiserne welchin
 2 catillus, pfelein
 receptaculum, das hölzerner gerüste
 uncus ferreus, der eiserne sperhacke
 orbiculus ferreus, das eiserne redlein
 tympanum superius, die obere scheibe
 fibulæ ferreæ ter curvatæ, fropen auf drey outen vordbrochen
 Libramentum live tympanum inferius, der widerwag oder vndere scheibe
 Secunda, des Vitruvii wasserkunst mit dem mangelrade
 tertia, die wasserkunst mit dem wasserzade
 Siphones, pompen
 Primus siphon
 Lacuna, sumpff
 Fistula, rore
 fibula ferrea, flammer
 truncus, pompenstocke
 lignum teres, zapfe
 foricula, das venula thörlein
 foramen trunci, das gepore
 2 siphunculus, rörlein welchs die røre hat so sie vornen oben nicht außgeschnitten
 operarius, pomper
 pilum, pompenstange
 calceus, pompenschuch
 Siphon secundus
 stipes chelas habens perforatas, ein gezwiselt stamholz
 Axiculus ferreus, schwengelnahel
 Vectis, handhabe
 Tertius siphon nulla habet propria vocabula Germanica
 quartus siphon, die pompen wasser kunst
 truncus, stock
 axiculus, welchin oder eiserne instrument
 pila ferrea, eiserne stenglein
 fibula, anwurfse
 parvi cunei lati, federn
 Quintus siphon, haspelpompe
 dens pili, schemel
 dentes fuculæ, hebblatten des ronbaumes
 Foramina fistularum, das gepore
 Sextus siphon, radpompe der haspelpompen gleich
 Corbis, korb
 Septimus siphon, die newe Erenfridistorische radpompe
 si tres siphones fuerint, so drey pompen weret sein
 lacusculus, faste
 pila, gestenge
 rota, wasserzad
 pinnae, die schauffeln des rades
 axis rota, welle
 ferrum in alterum axis caput infixum, das nennete man schlecht das eisen
 pilum latum, das breite gestenge
 Chelæ, scheren
 Cochleæ, schrauben
 Axiculus, welchin
 pilum teres, das runde gestenge
 2 laminis ferrata, mit eisernen blechen beschlagen
 Foricula, des venula thörlein
 Aperturam habet, ist offen
 Octavus siphon, die ande newe radpöpe
 Nonus siphon, die dritte newlichste radpompe
 Machinæ quæ ut siphones fistulis hauriunt aquas, zenge
 Machina prima, heinke oder ein zug
 Caverna, radstube
 rota, heinkenrad
 tympanum, scheibe
 fibulæ ferreæ, fropen
 catena ductaria, heinkenseil
 fistulæ, roßberg
 tigna excavata, der last des heinkenseils
 libramentum, welle oder widerwag
 pilæ, taschen
 altera machina, der zwifache heinke
 canales occludere, vorschutzen

METALLICA PRIMUS.

canales recludere, aufziehen
 tertia machina, radlan oder rostkunst
 Axis statutus, spille
 rota dentata, lamprade
 Dentes, finen
 Axis stratus, welle
 tympanum quod ex fufis constat, getriebe
 tympanum cui infixæ sunt fibulae ferreae, die scheibe darcin die krogen geschlagen
 Quarta machina, taschenhaspel
 lucula, ronbaum
 tympanum, scheibe
 quinta machina, handzug so zwo wellen hat
 sexta machina, taschen rad
 rota quæ à calcantibus versatur, vmblauf
 rad wie in einer mangel
 Machina omnium quæ aquas trahunt maxima, ferrad oder kunst
 castellum, wasserfaste
 fores quibus vectes sunt, strudel
 Antæ excavatæ, das außgeschweiffte beyderseits der strudel darinne der hengsüßer aufzihet vnd wider lest vorfallen
 canales sub ostiis, lotten darinnen das wasser auff das ferrad fleußt
 rotæ theca five loculamentum, radstübe
 rota duplices habens pinnas, das rad so zwifach geschaußelt
 orbes, scheiben
 tympanum quod ex quatuor orbibus & pluribus tignis constat, forb-
 catena ductaria, eiserne seil
 tympanum alterum, premscheibe
 harpago pergrandis, prems
 tabulatum aliquantum declive, sturche
 palus, stempfel
 catena ferrea, kette
 alter harpago, fahale
 rector machinæ, hengsüßer
 loculamentum penile, hangend heußlein
 socius ejus harpagonem prægrandem ad alterum tympanum admovens, præser
 qui bulgas effundunt, sturche
 puteus, kunstschachte
 bulgarum gubernator, streicher
 lacuna, streichsumpf darinne sich das wasser samlet
 fossa latens juxta lacunam, das außgebrochene örtlein
 Machinæ spirituales, zeuge so wetter in die gruben bringen/oder böses herauß ziehen
 Primum genus, windfenge

prima species, windfang mit bretten vber der kreuzweis
 puteus, windschachte
 operculum in orbis figuram formatum, runde decke
 secunda, zwenyerley lotten windfenge
 canalis longus, lotten
 tertia, der windfang im vhasse
 os spiritale, der spund so den wind sehet
 ala, flogel
 Secundum genus, focher
 prima species, der focher in der scheibe oder ronden geheuse den ein hespeler zeihet
 Secunda & tertia, der focher in einem gewerten geheuse an der erden vnd entbot mit flugeln wie ein müle
 ala, flügel
 quarta, der focher in einer scheiben den ein wasserad vmbtreibet
 primum genus flabellorum, flügel von dinnen vnd starcken bretten
 secundum, flügel von kurzen bretstücken
 tertium, flügel von kurzen bretstücken daran gänseflügel gemacht
 Tertium genus, wetterblasbelge
 prima species, der wetter balg/der böse wetter auß dem schachte durch lotten ziehet/oder gutes dadurch hinein bringet
 secunda, der wetter balg so durch rören in einen stohn wetter brenget
 tertia, die wetter belge so man tritt
 quarta, die wetter belge mit der runde scheiben so ein pferd tritt
 quinta, die wetter belge da ein pferd wie in einer Rosmüle die stehende welle vmbtreibet
 Ratio eventillandi linteorum jactatu, die weise mit seilach zu fochern
 Machinæ scanloriæ
 scala, farten
 Insidere in bacillo, auff dem knebel einfahren
 insidere in corio, einroschen
 descendere gradibus in laxo incis, auff gehawenen stufen einfahren
 aer immobilis, böse wetter
 Virus five fumus virosus, schwaden
 ex lacunis evolat, der schwaden geht auf
 pestilens aura, vergifte lufft
 graves halitus, dumpfig böse wetter/es sey der dampff kalt oder warm
 LIBRO SEPTIMO.
 Venas experiri vel explorare, probieren

Artifex experiendæ venæ vel metalli,
probirer

Libra, probir wage

Loculamentum, geheuse darinnen die was
gesiehet

Fornacula, probir ofen

fornacula latericia, gemaurter probir ofen

ferrea, eiserer probir ofen

fictilis, tenner probir ofen

Lamina ferrea, eiseren blech

os fornaculæ, mundloch/mundhol/thör-
lein

Laminæ ferreæ pars quæ extat è forna-
cula, aufladung

Circulus ferreus in quem flatus follis
duplicati penetrat, der ring darinnen
man vor dem balg anseid

Follis duplicatus, zwifacher balg

Foramen spiritale, windfang

Naris, lisse

tegula, muffel

catillus fictilis, schirbe

catillus triangularis, dreyeckichte schirbe

catillus cinereus, capelle

accretiones arborum annuæ, jahrwachß

Mortariolum, capellenfutter

pistillum, stößel

Additamenta, zusehe

aeris scobs climata, kupferfeilich

Ferri scobs climata, eisenfeilich

Ochra ex plumbo facta, pleygeel

Minum secundarium, meaning

plumbum ignis vi in cinerem resolutum,
pleysche

Canna ferrea, eiseren rörlein

Forceps ferreus, zange darinne man fu-
gen genist

uncus ferreus, eiseren häcklein

tabella, täfellein

aurum experiri argento vivo, anquicken

æs liquefactum fundere in canaliculum
ferreum, zeengissen

æs, vel plumbum, vel argentum, in glo-
bulos dissolvere, kupffer oder pley/oder
silber fornen

plumbum in globulos reductum, gekorn
pley

aurum vel argentum cotricula explorare,
gold oder silber streichen

Acus, streichnadeln

acus ex auro & argento factæ, gold nadeln
auff weiß beschickt

acus ex auro & ære factæ, goldnadeln auff
rot beschickt

acus ex auro & argento & ære factæ, gold
nadeln auff weiß vnd rot beschickt

acus ex argento & ære factæ, silbernadeln

Libra, pfund/nicht alleine wage

prima libra minor, das weglein darinnen
man das erz vnd den zusatz einwigt

secunda, darinnen man das pley zuwigt

tertia, darinnen man das korn aufziehet

LIBRO OCTAVO.

Materiam metallicam discernere à ter-
ris, &c. erschiden

Metallum rude vel venam præstantem à
terris & saxis secernere, erschlauben

Metallum malleo percussum dilatare,
erschuessen

malleus quadrangulus & crassus, quers-
cher

metallum cuneo secare in partes, das erz
mit meißeln zuschroten

metallū ferramento forcicis simili conci-
dere, das erz mit einer schere zuschneiden

ferramentum forcicis simile, schere

Venarum tundendarum modi, die weisen
erz zu puchen

Primus, das erz puchen so gemein

Abacus, puchband

Malleus alter, puchhammer od scheidhammer

Vas altius, erhöhelein

Vas humilius, ernaimer

Alter, das erz puchen mit feusteln

Tertius, das erz dresschen

Area, herd

Ferramentum, eiseren schlegel

area curta, der kurze herd

rutrum ligneum, fiste

Venarum urendarum rationes, die
weisen erz zu rösten

Prima, das gemeine erz rösten

Strues lignorum, live crates, röß

aquas immittere in venam ustam, wasser
lassen stießen auff das gerostte erz

secunda, das zwitter rösten

tertia, das glanzrösten

quarta, das rösten auf dem eiseren bleche

quinta, das rösten auf den eiseren blechen
im ofen

sexta, das schifferrösten

falces virgultorum, gepund reißig

Venas pilis præferratis tundere, erz vn-
der den puchern puchen / oder schlechte
erzpuchen

machina qua venæ siccæ pilis præferra-
tis tunduntur, das treuge puchwerck

Truncus, stock

Capla,

METALLICA PRIMUS.

Capla, kumpff oder puchtrog
 Solea ferrea, eiserne blech
 Tigna transversaria, querhölzer
 eorum foramina quadrangula, laden
 pila, stempfel oder puchstempfel
 caput pili ferreum, pucher oder pucheisen
 cuneus ferreus latus, feder
 dens pili, deumling
 dentes axis, hebelblatten oder hebarm
 quadrangula contignatio, schrot
 capla cujus fundum filis ferreis est con-
 textum, durchwurf
 cribrum usitatum, reder so einen hölzernen
 lauf mit einem eiserne boden hat / heist die
 arbeit das rodern vber die kreuzhölzer
 capla patens, kastenreder
 magna capla lignea, schwengreder
 cribrum rotundatum, siebreder so einen
 kupfernen lauf mit einem eisernen boden
 hat
 Neufolæ verò, quod est metallum, &c. das
 auß kleinen in Ungern
 longa capla patens, rolle
 brevis capla patens, durchlaß
 Abacus, bune
 Cribrum quod versatur in vase aquarum
 ferè pleno, der nasse siebreder / oder das
 nasse aufredern durch das sieb
 corbis quæ versatur in vase aquis referto,
 der nasse korbreder / oder das nasse aufre-
 dern durch den korb
 Lanx, schussel
 Molendirationes, die weissen goldern
 vnd zwitter zu malen
 Prima mola, die gemein weisse da die mühle
 ein wasserzrad treibet
 Tigna, das mülsgebite
 Axis, welle
 Codaces, zapffen
 Dimidiata armilla ferrea, pfenlein
 Tympanum dentatum, kamprad
 Dentes, finen
 Tympanum quod ex fulis constat, getriebe
 2, Fuli, spindeln
 Axis ferreus statutus, spille
 Subscus, mülsisen oder meissel
 Molæ, mülsstein
 Infundibulum, gosse
 Lignea bractea rotundata, lauff
 Canalis, melwinckel da es vñschüttet
 Secunda mola, cujus rota ab equis aut a-
 linis aut capris versatur, die rosmühle
 Tertia cujus orbè calcantes circumagunt,
 die mühle mit der scheiben die man tris

Quarta, quæ manibus circumacta versa-
 tur, die handmühle
 Quinta, quæ uno eodemq; tempore auri
 venam tundit, molit, lavando purgat,
 die goldmühle mit dem treugen puchwerck
 Tabellæ duæ inter se transversæ, quas
 tertia decussat, der querl
 Lavandi rationes, die weschwerck
 Prima, das weschwerck durch den schlem-
 Canalis, schlemgrabe (grabe
 Ejus caput, durchlaß
 Canalis transversus, quergerinne
 Aquagii canalis, wassergerinne
 Rutrum ligneum, fiste
 Secunda, das wasschen vber das gewhelle
 Tertia, der gemeine schlemgraben
 Canalis devexus sive minor, der schlem-
 graben
 Ejus caput, herb
 Trulla, kelle
 Rutellum, fiste
 Lapilli nigri magni, grober stein
 mediocres, freystein
 parvi, zeltwerck
 Duo canales devexi, der zwifach schlem-
 graben
 Quarta, das wasschen vbern teß
 Lacus, waschtrog
 Abacus, bune
 Quinta, der kurze herb
 Sexta, der planherb
 Lintea, planen
 Altera area, der wende herb
 Septima, die sieb arbeit
 Cribrum angustum, das enge sieb
 Succutere, trostieren
 Radius, streichholz
 Cribrum angustius, das engere sieb
 Cribrum angustissimum, das härene sieb /
 welches das engste
 Machina quæ venas udas pilis pre-
 ferratis tundunt, die nassen puchwerck
 Prima, das nasse puchwerck vñ silbergenge
 Capla, kumpff
 Saxum, solstein
 Solea ferrea, eiserne solstein
 Lamina ferrea foraminum plena, eiserne
 gitterlein
 Canalis, gerinne
 Batillum ligneum, hölzen schäuflein
 Batillum ferreum, eiserne schauffel
 Lacus, kumpff
 Canaliculus, gerinlein
 Secunda, das nasse puchwerck vñ zwitter

INDEX IN LIB. DE RE

canales, puchgreben
ramus convolutus, zusam̃ gewickelt reiß
lapilli nigri majusculi, graupen
mediocres, vberschuß
limus, schlamm
tertia, das andere nasse puchwerck auff
zwitter
canalis, gerinne
rastrum tridens, frail
lacusculus, sumpfflein
canales magni, puchgreben
canales simplici assimilis, durchlaß
Axiculus, walze
conclave, bereitsube (ter
quarta, das dritte nasse puchwerck vff zwi-
canalis devexus, schlemgraben
quo modo lapilli minutuli, quos flumina
deferunt, capiuntur, wie man das affier
auffsetzt
extruções simillime his quæ cõficiun-
tur super moletrinas, where
area, aufgestochene plesse
sepes obliquæ in pratis, vßtriche
quo modo quatuor machinæ uno in loco
construuntur: duæ in superiore ejus
parte, & totidem in inferiore, die weisse
puchwerck vberinander zu machen
quinta, das gold puchwerck in Kernten
pila, schusser
capsa, puchtrog
lamina foraminum plenæ, seneisen
asser qui erigi potest, wendebret
asseris cavis pleni, brete so runde tucklein
haben
alveus naviculæ similis, schiffe
ramentorum auri lavandorum rationes,
das gold waschen
prima, das waschen vber das löchrichte brett
secunda, das waschen in Mehrern
capsa, fiste
rutrum ferreum, eiserne kasse
tabellæ, rigel oder brettstücke
alveus niger, sichertrog
tertia, das waschen vber drat brett mit dra-
te vberzogen
quarta, das Portugalesisch goldwaschen
caput area, des herdes haubt
tabellæ transversæ, leisten
rutrum ligneum, streichholz
bacillum cuspidatum, das spizig hölslein
lanx, schüssel
mediæ lancis cavum, das runde vßgedre-
tucklein
lanx striata, die schüssel so inwendig auß-

gedrehet von hollen falschen wie ein schne-
cken heußlin
quinta, das waschen vber das gerahte brett
cava, grublein
canaliculi, ruglein
sexta, das waschen vber gas geferbte brett
canaliculi transversi, querkerben
septima, das waschen auffm herde da das
haubt keuliche tucklein hat
canaliculus, kerbe oder rinne
Auri ramenta leviora, flemmicht gold
graviora, kornicht gold
octava, das waschen auffm herde so vier-
eckicht grublein hat
nona, das waschen auffm herde / welcher
von breten / so rauch vnd zottig
decima, das waschen auffm herde mit och-
sen oder pferde heuten bedeckt
undecima, das goldsamlen mit vñelen
duodecima, das waschen vber das grü-
ne tuch
decimatertia, das waschen vber t s hares
netuch
decimaquarta, das waschen vber den rasen
decimaquinta, das waschen im grossen si-
chertroge vnd sichern
decimasexta, das gold sichern
decimasextima, das waschen im hubel
Lavandæ materia cum lapillis ni-
gris vel metallorum ramentis permixta
rationes, die weissen zwitterberg vnd ander
rer metallischer abschilfung zu seiffen
Prima, quæ vetus est, die alte seiffen arbeit
loci vallestres, thåle
loci devexi & concavi, schluchten
lotores, seiffner
fossam agere longam & declivem, ei-
nen wassergraben machen / vnd ihm ein
rosch geben
Materia metallica, das werck
Cutis, mott
Ligones lati, radhauen
ligones cuspidati, keilhauen
Perones, wasser stiefeln
Furcæ lignæ, seiffengabeln
Batilla lignæ, seiffen schauffeln
Agitare, schwencken
Lacusculus, der ganze lautererog
Lacusculus ei subiectus, der vndere trog
canalis quadrágulus, der ande lautererog
ligo similis rostro anatis, die keilhau so ge-
stalt wie ein Enten schnabel
Materia lapillorum expers, geschwen-
stücke
Secun-

METALLICA PRIMUS

Secunda, das seiffen vber die floss / oder
flossgraben
Furca lepricornis, die seiffen gabel so sie-
ben zacken hat
tertia, die gerinarbeit
Batillum ligneum, hölsene rurschanssel
barillum ligneum cui manubrium curtū,
hölsin schäufflein
quarta, die vhs arbeit
quinta, quæ nova est, die neue seiffen ar-
beit, heisse vbers blech
capsa patens, kaste
lamina ferrea, das eiserne gelöchere blech
canalis, gerinne
tabellæ quarum alia aliâ altior est, das
gehelle oder widerstosse
lacus, sumppf
materia, werck
rutrum ligneum, fiste
res inanis, das taub
rutrum ferreum, frage
præses laboris, der oberste seiffner
lacusculus, lautertrug
sexta, quæ etiam post hanc inventa est,
die newlichste seiffen arbeit
septima, die flutgreben
octava, das gold waschen in wasser rissen
Charadra, wasserriß
nona, das Polnisch pleyern waschen
terra ferè latea, gluch
argilla uda & arenosa, schwillen
cribrum æneum, reder
Torrendi ratio, das brennen im backofen
rutabulum, schurfrange
rastellum bidens, poel
rutrum, frucke
Materia, quæ dum torrentur lapilli, con-
fluit, fassen
Cremandi rationes duæ, zweyerley
weise zu rösten
altera, das rösten im vßgestochenen plase
panes ex pyrite vel cadmia constati, stein
altera, das rösten im ofen
LIBRO NONO.
Excoquere, schmeltzen
excoctio, das schmeltzen
excoctor, schmeltzer
Domicilium sive officina in qua ve-
næ excoquantur, hutte
Qui succedit vicarius excoctoris muneri,
schmeltzer so ans meisters stat trit
Minister, fürtauffer
Fornax, schmeltsofen
Os fornacis, auge

Catinus, tiegel oder spot
Humoris receptaculum, aiguch
camini pars patens quæ fumum emittit,
rachloch
camini parietes duo, rectus & obliquus,
schlecken
Follis, balg
Folium sedilia, balggeruste
Machina quæ folles comprimit, die welle
so von einem wasserlade getriben wirt,
mit syrer zugehörung
organū quod folles diducit, der balgzug
Follis partes
Tabulata, balgbret
Arcus, bogel
coria, balgleder
caput, balghaubt
Tabellæ tiliacæ tabularum latera cin-
gentes, lindene leisten
foramen superioris tabulati, spundloch
ejus operculum, spund
cauda, balgsternel
foramen spiritale inferioris tabulati,
windfang
operculum, deckel des windfanges
lorum, rime
annulus ferreus, ring
pellulus ligneus, rigel
clavi cornuti, balgnäle
cochlea, schraube
tabula, schran
naris, ließe
bractæ simul junctæ, das schloß
Folium sedilia, das gestelle zum blas-
belgen
tigna humi locata, schwellen
pali cuneati, pfele
tigna statuta, tocken
tigilla, tremlein
fistula, form
Machinæ pars quæ folles compri-
mit, die welle mit den streichen
tigilla quæ longis axis dentibus depresso
folles comprimunt, schemel
vectis, schinholz oder schin / oder balg sterhel
Instrumentum ferreum, schinhake
Organi folles diducuntis partes
tignum statutum perforatum, flobseule
tignum quod versatur circum axiculum
ferreum, schwengel
Capsa, kaste
Machinæ cujus dentes tigilla de-
primunt partes
axis, welle
Rota,

INDEX IN LIB. DE RE

Rota, wasserad
 tympanum quod ex fufis constat, furge
 leg oder getriebe
 tympanum dentatum, kamprad
 dentes tympani, kimen
 dentes axis, striche
 Pulvis mistus ex quo focus & cati-
 nus conficiuntur, gestube
 pulvis carbonum, folgestube
 pulvis terrenus, erdgestube
 crates, horte
 Instrumenta excoctorum, aliaque
 Scalæ, stückleiter
 spatha lignea, stückschien oder kleibschien
 focus, herd im ofen
 pilum, stoßbaum oder kolbe/ oder stoßkolbe
 Manubrium, stiel
 Lamina curvata, sporeisen oder schelchin
 pilum æneum, kupfferner stößel
 bacillum teres, augen holz
 alveus bracteis ligneis contextus, schin-
 vhaßz/ oder fultvhaßz
 Vasa c corio facta duo, quib. aqua ad re-
 stinguendum incendium, si quo officina
 conflagrat, häurit, liderne cimer
 siphunculus orichalceus, quo eadē hau-
 sta exprimitur, messing sprütze
 unci duo, feür haken
 rutrum unum, feürdrucke
 Instrumentum ferreum quo terra verbe-
 ratur, pereisen
 pilum teres, stoßholz
 alter alveus, trog
 contus, stecheisen oder augenisen
 contus uncinatus, schackenhacke
 recrementa, schlacken
 fuscilla ferrea, eiserne schlackengabel
 panes ex pyrite conflat, stein oder lech
 Mistura auri vel argenti cum plumbo,
 werck
 cochleare, felle
 catilli, pfennlein
 alter contus uncinatus, reneisen
 rutrum, fruckeisen
 spatha ferrea, stoßeisen
 Prima venarum excoquendarū ra-
 tio, das schmeltzen auffm stich
 Venarum alia cito liquefcunt, etliche ers
 seind flüssig / alia lentē, etliche seind
 strenge vnd wilde/ arbeiten sich seiger / a-
 lia sparsim ferventes non coeunt in u-
 num, etliche arbeiten sich zu heißig gretig
 Mistura debilis & viribus carens, ein werg
 so musig vnd vnschmeidig

ut novum plumbum imponi possit, daß
 man ander pley mag fürschießen
 ut diutius repugnet & resistant ignis ar-
 dori, so vest vnd strenge sein
 additamenta, zusehe
 ut interea vena cum additamētis liqua-
 tis coqui possit, daß vnder des das ers vñ
 der zusatz möge miteinander angefozt werde
 Tres venarum excoquendarum ra-
 tiones, quibus os fornacis semper patet,
 die drey schmeltzen mit dem offnen auge
 prima, das schmeltzen auffm gang oder vber
 das hölstein
 catinus, der zargentiegel
 alter catinus, der vnder tiegel
 altera, das schmeltzen mit dem krommen
 ofen
 tertia, das schmeltzen auff die rohe schichte/
 oder auffm lech wie es die Tyroler nennen
 contus uncinatus, reumer
 cistum cui est cista crassis viminibus con-
 texta, messkübel
 Rationes venarum plumbi nigri ex-
 coquendarum propriæ, die sonderlichen
 weisen pley ers zu schmeltzen
 Prima, das schmeltzen in Kernten
 secunda, das schmeltze in Sachsen zu Gittel
 tertia, das schmeltzen in Westphalen
 Massæ latæ, schilen
 quarta, das schmeltzen in Polen
 fornacū cameræ quæ fumum cōcipiunt,
 der rauchfang / oder gewölbe vber den
 schmeltzofen darinnen man den rauch fchet
 bractæ ferreæ, blatten
 Aëris rudis minus synceri excoctio
 apud Rhietos, das schmeltzen des kupffer-
 gläser in der graffschafft Tyrol
 Excoctor primus, der schmeltzer so die ers
 schicht arbeit
 Vasa capacia modiorum Romanorum fe-
 re septem, ster
 rectementa plumbi, pley schlacken
 lapis fissilis, schifer
 lapis facile igni liquefcens, fläs
 primarii panes vel ex ære rudi conflat
 panes, stein oder lech
 mistura cujus dimidia pars ex ære & ar-
 gento constat, kobelt
 alter excoctor, der schmeltzer so die pley
 schicht arbeit
 lapis ex quo cōflatur plumbum nigrum,
 gläser vnd pleyers
 panes duri qui plus argenti in se conti-
 nent, reichhartwerck

panes

METALLICA PRIMUS.

Panes ærei fathiscentes, *kinstocke*
 secundarii panes, *vorpleißen oder vor-*
pleißeck
 Mistura æris & plumbi & argenti, werck
 tertiarii panes, *zwir vorpleißen oder lech*
 tertius excoctor, *der schmelzer so den zwir*
vorpleißen stein oder lech arbeit
 panes duri in quibus minus argenti in-
 est, *arm oder durhartwerck*
 quartarii panes, *hartwerck*
 ultimi panes, *pirstein*
 alterius generis fornax, *der spaisofen*
 lapis fissilis ærosus, *kupfferschifer oder*
lechschifer
 Panes ex eo confecti sive primarii,
 panes præterea duplices sunt: quorum al-
 teri ærei existunt, *kupfferstein* / alteri
 cum primariis panibus recoqui solent,
trogsstein
 liquor candidus primò è fornace defluens
 cū Gofelariæ excoquitur pyrites, *kobelt-*
quē parietes fornacis exudat, conterfen
 Stannum, *schwarz pley*
 plumbum depauperatum, *frisch pley*
 Ratio lapillorum nigrorum exco-
 quendorum, *das zin schmelzen*
 saxum solidum quod in solo fornacis lo-
 catur, *solstein*
 saxa vilia quæ natura de diversa materia
 composuit, *grindstein*
 solarii pavementum, *des sollers boden*
 caminus, *glocke*
 catinus, *gereute*
 murus humilis, *furmeurlin*
 contus, *stechstein*
 alter catinus, *zingrube*
 Lapilli nigri majusculi, *groberstein*
 mediocres, *mittelstein*
 minutuli, *kleinerstein*
 collecti ex materia quæ lavatur,
schiffenstein
 Rutrum, *reutrase*
 cancelli, *gätter*
 ferrum signatorium, *gegraben stempel*
 Massa ex cancellis formata, *palle*
 fornacem interius saxorum glareis & lu-
 to incrustare, *ofenen*
 malleus quo saxi arenarii, in solo forn-
 acis locandi, partes extuberantes refe-
 cantur, *pile*
 Fornacum camera quæ fumum reci-
 pit, *das zinschmelzen mit dem rauchfang*
 Focus in quo plumbum purgatur,
der flosherd

Catinus, *furherd oder zingrube*
 batillum, *kolschauffel*
 folles teretes è corio facti, *ronde lidenne*
blafbelge
 Orbis, *scheibe*
 Fornax in qua ferrum excoquitur,
renherd
 Magister, *renner*
 certa venæ mensura, *furnas*
 via recrementorum, *lachsloch*
 recrementa, *sinder*
 marculi lignei, *hölzene schlegel*
 magnus malleus ferreus, *der hammer den*
ein wasserad hebet
 secare in partes, *zuschroten*
 adolescens, *der auffgisser*
 alter camini focus, *der schmidherd*
 massæ ferreæ quadrangulæ, *stöckisen*
 bacilla ferrea, *stabeisen*
 fornax primæ alsimilis, *ein ofen gleich dem*
darinnen man die roheschicht arbeit doch
vil weiter vnd höher
 focus fornacis ferrariæ, *schmidherd*
 Ratio aciei conficiendæ, *die weise*
stäl zu machen
 bacilla ex acie facta, *stälstebe*
 Venæ argenti vivi excoquendæ ra-
 tiones, *die weise quecksilber ern zu schmelzen*
 Prima, *das schmelzen im herde*
 Stibii venæ, *spiesglaseren*
 Secunda, *das schmelzen auff die weise des*
distillieren
 Tertia, *das schmelzen im gewelbe*
 Quarta, *das schmelzen mit sande ob asche*
aufm drifus
 Quinta, *das schmelzen mit sande oder asche*
im windofen
 Rationes venæ plumbi cinerei ex-
 coquendæ, *das wismut schmelzen*
 Prima, *das schmelzen vber der gruben*
 Altera, *das schmelzen in der fichtenen risten*
 Tertia, *das schmelzen in eisernen pfänlein*
 Quarta, *das schmelzen im ofen einem schmid*
ofen gleich
 Canaliculus, *rinse*
 Quinta, *das schmelzen aufm herde so auff*
der halde
 Sexta, *das schmelzen so aufm wendeherde*
 Crates ferrea, *eisener röst*
 LIBRO DECIMO.
 Aqua valens quæ aurum ab argento se-
 cernit, *scheidewasser*
 Pulvis valens qui aurum ab argento se-
 cernit, *scheidepulver*

For.

INDEX IN LIB. DE RE

- Fornax, *heische*
 catinus fictilis, *rondsteinen vas*
 ampulla vitrea, *solbe*
 Foramina spiritalia, *windlöcher*
 Operculum, *helm oder alembick*
 Naris operculi, *des helms schnauze*
 altera ampulla vitrea, *vorlegglas*
 Feces, *todenkopffe*
 Aurum ab argento secernere, *gold vom silber scheiden*
 argentum cum aqua valente permistum, *silberig scheidewasser*
 Ferramentum vullellæ simile, *ein flainne so gleich wie ein noepfen ist*
 Argentum ab auro separare, *silber von golde scheiden*
 Fistulæ ex bracteis factæ, *rörlein oder rollen*
 altera ratio secernendi auri ab argento, *das scheiden im guß*
 Ea triplex est:
 Prima perficitur sulfure, *das ist das scheiden im guß durch schwefel*
 Fornax quæ foraminibus vento inspiratur, *vulgo ventosa, windofen*
 Sulfur argento admiscere, *das silber im schwefel feulen*
 Miltura, *das pleichmal*
 Aurea massula, *konig*
 Secunda perficitur stibio, *das ist das scheiden im guß durch solzglas*
 Exilire, *heraus sprützen*
 In orbem vel circum ferri, *getribet werden*
 Catinus ferreus, *gispuckel*
 Alcernis res quasdam quæ purgant, *alternis aurum ponere, cementiren*
 Tertia rebus compositis perficitur, *das ist das scheiden im guß durch gemischte pulver*
 Aes ab auro separare, *kupffer vom gold scheiden*
 Officina sive domiciliū, *in quo plumbum ab argento separatur, treibehutte*
 Fornax secunda, *treibeherd*
 Duo muri interiores, *das kreuze*
 Orbis ex saxo formatus, *rondstein*
 Murus qui principalem murum ab igni defendit, *schild*
 Canaliculus per quem effluit spuma argenti, *gleisgasse*
 Operculum, *treibehut*
 Operimentum, *sturze*
 Circuli, *ringe*
 Bacilla, *siebe*
 Fistula, *form*
 Foriculae, *schnepperleim*
 Artifex, *abtreiber*
 Pilum, *stößel oder solbe*
 Catinus, *herd*
 Media catini pars, *spöz*
 Lamina ferrea utrinq; curvata, *schäbeisen*
 Spuma argenti, *glette*
 Contus uncinatus, *glethacke*
 Ligna longa, *treibeschete*
 Scamna, *pöcke*
 Cunei ferrei, *eiserne meißel*
 Plumbi cutis impura, *abstrich*
 Cochleare, *felle*
 Ferramentum cui figura cunei data, *schleis Eisen*
 Panis argenteus, *plück silber* (ste
 Orichalcea fila colligata, *die messene pur*
 Molybdæna, *herdpley*
 Pompholyx lutea, *gelter hutrauch*
 Grus, *der gezeug damit man den hut auffhebet/den nennen etliche einen storck/etliche einen franich*
 Axis statutus, *spille*
 Paries camini obliquus, *flache schlete*
 Loculamentum, *kaste*
 Axiculus ferreus quadrangulus, *eiserner viereckicht welchin*
 Orbes lignei, *scheiben*
 Tympanū quod ex fulis constat, *furgeleg*
 Tympanum dentatum, *kamprad*
 Rostrum, *schnabel*
 Lingua, *hund*
 Vectis, *wirbel*
 Fornax secunda concamerata, *ein gewelbter treibeherd*
 Veruculum, *das Eisen wie ein bratspieß*
 Tubuli, *rollen*
 Fornax secunda item concamerata: sed quæ in quibusdam à proxima differt, *der treibeherd in Polen vnd Ungern*
 Via, *gasse*
 Fornax secunda vento exposita, *das treiben vnder dem floze*
 Argentum perpurigare, *silberbrennen*
 Ultrina, *das gemacht darinnen man silber brennet*
 Pilum, *stößel*
 Ejus dentes, *zacken*
 pilum dentibus carens, *solbe*
 Testa, *teßschirbel/ pulvis etiā quo repleta est, testa nominatur, Germanicè teß*
 Magister sive purgator argenti, *silberbrenner*

Cultellus utrinque acutus, *messer*
 Globus, *fogel*
 Ferramentum cui imponuntur ligna
 das *brandeisen*
 Circulus alterius ferramenti in muro in-
 clusi, *der eiserne hafe*
 Ferreum instrumentū cuius extima pars
 sursum versus eminent, *der eiserne hafe*
 daran ein *rond hölzern klöglein* ist
 Sella das *messing kloß*
 Fortis ferrea, das *eiserne thörlein*
 Cultellus, *klinck*
 Instrumentum ferreum, das *gebogen eisen*
 Instrumentum ferreum cuius extima
 pars recta sursum versus extat, *der eiser-*
ne hafe
 Aliud instrumentum ferreum vulsellę si-
 mile, *flemme*
 Ratio argenti in testa, sub tegula
 collocata, per purgandi, das *silber bren-*
nen vnder der müffel
 Tegula, *müffel*

LIBRO XI.

Argentum ab ære separare, *seigern*
 Officina sive domicilium in quo ar-
 gentum ab ære separatur, *seigerhutte*
 Paries camini rectus, *schmurgerichte*
schlere
 Paries camini obliquus, *flache schlere*
 Canalis, *rinne*
 Focus extra domicilium in quo
 massæ plumbeæ liquantur, *der zu laßherd*
 Murus qui quartum murum lögum mu-
 nit contra vim ignis, *schild*
 Vehiculum, *wählein*
 Grus, *franch*
 Catinus, *pfenlein*
 Quidam spumæ argenti simile, *dornlein*
 Pilum quo franguntur panes ærei,
kupferbrecher
 Truncus, *stock*
 Massa plumbea, *pleistücke*
 Sella ænea, *sattel*
 Pilum, *stempffel*
 Caput pili, *kupferbrecher*
 Tigna statuta, *seulen*
 Tigna transversa, *rigel*
 Dens quadrangulus, *schemel*
 Axis, *welle*
 Ejus dentes, *arme*
 Axiculus ferreus, *eisern welchin*
 Fistula ænea, *kupfern welchin* oder *rore*
 Clavus ferreus, *eiserner nabel*
 Fornax in qua calefiunt panes æ-

rei, *wermsen*
 Rastrum bidens, *krail so zwene zacken hat*
 Præses officinæ, *hüttenmeister*
 Aes in quo inest argentum temperare
 cum plumbo, *pley zum silbrigen kupfer*
schlahen
 Temperatura, *mischung oder zuschlag*
 Dives plumbum, *reich pley*
 Plumbum depauperatum, *frisch pley*
 Panis, *stucke*
 Aeris panes fathiscentes, *finstocke*
 Spinæ, *dorner*
 Fornaces in quibus æs cum plumbo mi-
 scetur, *schmelsofen*
 Catinus, *tiegel*
 Humoris receptaculum, *pfanne*
 Fornaces in quibus recrementa reco-
 quantur, *schlackenofen*
 Excoctor, *schmelzer*
 Rutrum, *druckeisen*
 Lignum fissum & hians, *kloppe*
 Uncus, *hake*
 Reliquiæ hordei ex quo cervisia est facta,
treber

Fornax similis furno, *spaisofen*
 Aes residuum, *gesplessen kupfer*
 Aes abstractum, *abzug*
 Magister, *spaismeister*
 Prima temperatura, das *vorpleyen* oder *zu-*
schlag auff frisch einstrich
 Stannum pauper, *frisch einstrich*
 Secunda temperatura, *der zuschlag auff*
reiche einstrich
 Stannum mediocre, *reich einstrich*
 Tertia temperatura, das *vorpleyen auff*
den herd zu arbeiten
 Stannum dives, *treib oder wergpley*
 Machinæ quibus panes levantur & re-
 ponuntur, *gezeuge / oder storch / oder*
franch / nosten enim appellat ciconias,
 Latini grues

Lingua, *der hund*
 Asser triangularis, *die tragbar*
 Fornax in qua argentum & plum-
 bum ab ære secernuntur, *seigerofen*
 Basis, das *vndere teil* des ofens
 Focus, *herd*
 Murus, *schild*
 Parietes, *eiserne ofen wende*
 Soleæ, *soßstücke*
 Saxa quadrangula, *werckstücke*
 Laminæ æreæ, *scherten*
 Particulæ eminentes, *zapfen*
 Ferrum uncinatū, das *eisen mit den hecklein*

INDEX IN LIB. DE RE

Bacilla ferrea antecedentia, die gelocher-
ten eiserne siebe
Repagulum, rigel
Sector, seigerer
Parietes qui sunt à lateribus, selgerge-
wende
Paries prior, fürwand
bacilla ferrea, siebe
Pedes, füsse
bractæ, blech
lateres, eiserne ziegel
Catinus, tiegel
forceps, zange so einen haken hat
contus uncinatus, hake
Rutrum, frucke
panes fathiscentes, linstocke
Spatha, stosseisen
Catilli ærei, pfenslein
Fornax in qua plumbum ab argen-
to separatur, treibeherd
Fornax in qua ærei panes fathiscentes
torrentur, derzosen
Interior murus, das Futter
Lamina ærea, scherten
lacus, wassertrog
Torrere, derzen
stria, pfezacken
magister live torrefactor, derzer
supremi panes, die obere scheiben von gar-
herde
via, gassen
batillum, schaufel
contus, schlackeneisen
rutrum, frucke
contus uncinatus, hake
rastrum bidens, hake mit zweyen zacken
Aes cinereum, schiffer
spatha, stosseisen
Spinæ, röstdörner
Fornax in qua panes ærei torrefa-
cti coquantur, garherd
Fornacis magister, garmacher
fornix, boge
pila, pfeiler
Aes ex panibus torrefactis conficere
garmachen
spatha, stosseisen
spatha excisoria, schabeisen
scopa, pfeisen
pistilla, stossel
malleus ligneus, holzene heine
lamina ferrea utrinque recurvata, scherchin
catinus, tiegel
lamina, scharte
bacillum ferreum, nabel

batillum, schaufel
contus, schlackeneisen
contus uncinatus, reumeisen
Tertius contus, gareisen
minister, helfer knecht
Rutrum, frucke
spatha tertia, schabeisen
Asserculus curvatus, das auf gehawene
bretlein
cuneus ferreus, schleiseisen
Panis ex spinis conficere, stucke auf
dörneren machen
Addere, zuschlahen
Spinæ quæ de panibus, ex ære & plum-
bo conflatis, dum stannum ab ære se-
cerneretur, ortæ sunt, frisch dörner
Spinæ quæ de panibus, ex lemelle recoctis
spinis conflatis, ortæ sunt, dörner so ein-
mal gearbeit sein
Spinæ quæ de panibus, ex bis recoctis
spinis conflatis, ortæ sunt, dörner so
zweymal gearbeit sein
Spinæ, quæ dum panes fathiscentes tor-
rerentur, ortæ sunt, röstdörner
Spinæ viles, eiserne dörner
Spinæ vilissimæ, die geringsten dörner
panes ex spinis vilibus confecti, eiserne
stucke
Recrementa quæ detrahit magister qui
æres è panibus torrefactis conficit, gar-
Aes luteum, gelbkupfer (schlacken
cadmia, kobelt
Aes caldarium, leberer kupfer
Ramentum lotura collectum, gekrehe
Spinæ quæ de plumbo, cum in secundis
fornacibus separatur ab argento, de-
trahuntur, abstrich
Molybdæna in media catini parte orta,
spörherd
LIBRO DUODECIMO.
Salis conficiendi rationes, die wels-
sen salt zumachen
Prima, wie man mehr salt macht
Salina, aufgestochene plese darinnen salt
gemacht wird
Incilia, greben so mit steinen aufgemauert
und vorstrichen
Oscula, locher wie anzuchten / haben ire schu-
ken / wann die plese voller sein schuset
man für
septum, schleuse
Rastri lignei, holzene rechen
batilla, schauffeln
secunda, wie man das salt in pflanzen seide
Domicilium in quo sal conficitur,
sol

for/quod sic à Germanis appellatur p-
 pter fornaceos parietes, quos quidam
 faciunt: & testū quod partim ex luto
 prima domicilii pars, strostet (constat
 secunda, herdstet
 cupa, bottich
 Scamnum, banck
 tertia sive postrema, saltsiet
 Terra clivuli instar aggerata, stufte
 operculum, decke
 Focus, herd
 bacillum ferreum, steckisen
 cortina, pfanne
 Tigilla in terra defossa, stappeln
 tigilla eis immissa, sockbäume
 minores perticae, kleine heckscheite
 minora bacilla ferrea uncinata, heckscheite
 Fibulae, schlurffen (haken
 majores perticae, grosse heckscheite
 Majora bacilla ferrea uncinata, borthack
 posterior foci pars, wistte
 Paries inter posteriorē foci partē & ter-
 tiā domicilii partē medius, zaun
 Anguli, horner
 Situla, fulamer
 Modulus, zober darinnen man das auß
 geteilt saltwasser in die kotte treget
 Cochleare altum, schuffe
 Cupa parva, böte
 Canaliculus, rinne
 magister, wircker
 Qui succedit vicarius ejus muneri, knecht
 minister, helfferknecht
 Adolescens, greüder
 coquere, sieden oder kochen
 Despumare, scheumen
 Decoquere ut densetur in salem, zu salt
 Spatha lignea, rurscheit (bringen
 Fervere, socken
 Asser, das horn bret
 Asseres qui cortinae lateribus imponun-
 tur, spene
 Corbis, forb/ quanquam in quibusdam
 locis salem in alveos, nō in corbes, in-
 Batillum, schauffel (jiciunt
 tertia, das saltsieden in siedheissen quellen
 Quarta, das salt sieden in eisernen topfen
 Quinta, das salt sieden im herde so salt
 wasser auff brennend holz gossen wird
 Sexta, dz salt sieden auß gemachten salt-
 wasser
 Dilutum, lauge durch erdrich gemachte
 Lixivium, lauge durch asche gemachte

Labrum, wanne

Nitri conficiendi rationes, die weissen
 nitar oder tin ear/oder baurach zumachen

Prima, das niter machen am Nilo

Secunda, die weisse niter von gemachter ni-
 ter lauge zusieden

Ratio conficiendae chrysocollae,
 quam boracem nominamus, die weisse
 borras zusieden

Ratio conficiendi halinitri, die wei-
 se salniter zusieden

Aluminis conficiendi rationes, die
 weissen alaun zumachen

Prima, die weissen alaun auß alaunischem
 erdrich zumachen

Castellum, faste

Lacus, trog

lacuna, teich

Altera, die weissen alaun auß alaunischen
 felsen zu machen

Atramenti tutorii conficiendi ratio-
 nes, die weissen kupffer wasser zumachen

Prima, wie die sonne das kupfferwasser wir-
 cken mag

Secunda, die weisse kupfferwasser auß
 kupfer weßrichen wasser zusieden

Reltis, pestener strick

Catini, pfannen

Tertia, die weisse kupfferwasser auß schwar-
 zem atrament vnd dergleichen zusieden

Quarta, die weisse kupfferwasser auß erd-
 rich vnd stein damit es vormischet zu-
 sieden

Quinta, wie sich kupfferwasser auff stohn
 vorsamlet

Sulfuris conficiendi rationes, die
 weissen schwefel zumachen

Prima, das schwefel machen im topfen

Secunda, das schwefel machen in ofen
 wie zu Kromenau

Tertia, das schwefel machen in krugen

Bituminis conficiendi ratio, die weisse
 bergwachs auß steinöelischen wasser zu-
 sieden

Chrysocollae colligendae ratio, die
 weisse berggrün zu vorsamlen

Ochra, ofergel

Vitri conficiendi ratio, die weisse
 glas zumachen

Sal ex cinere anthyllidis vel alterius
 herbae saliae factus, salalkali

Fornax prima, schmelsofen

Secunda, glasofen

Tertia, fulosen

INDEX SECUNDUS

CONTINENS EADEM REI METAL-

licæ nomina Latina, Græcæq; Germanicè reddita, sed in
Lectoris gratiam; secundum Alphabeti ordi-
nem digesta.

Archer's 288

A Bacus, bunt
Accepti expensiq; rationem red-
dere, rechnung thun
Accretiones arborū annuæ, jarwachs
Aciei conficiendæ ratio, die weiß stichel
zu machen
Acus, streich nadeln
Acus ex auro & argento factæ, gold na-
deln auff weiß beschickt
Acus ex auro & ære factæ, gold nadeln
auff rot beschickt
Acus ex auro & argento & ære factæ,
goldnadeln auff weiß vnd rot beschickt
Acus ex argento & ære factæ, silber na-
deln
Addere, zuschlahen
Additamenta, zusehe
Adolescens lib 9. der aufgießer/greuder/
lib. 9. der aufgießer/greuder/
Adversa venæ pars, ein gegendrumb
Aer immobilis, bösewetter
Aer se fundit in cava terræ, & rursus evo-
lat, das wetter zeihet auß vnd ein / som-
mer zeit zum höchstn ein zum niderstn
heraus / winter zeit zum niderstn ein /
zum höchstn heraus
Aeris panes fathiscentes, kinstocke
Aeris rudis minus synceri excoctio ap-
ud Rhetos, das schmeltzen des kupf-
fers / gläsern in der graffschafft Tyrol
Aeris scobs eliminata, kupffer feilich
Aes ab auro separare, kupffer vom gold
scheiden
Aes abstractum, abzug
Aes caldarium, lebeter kupffer
Aes cinereum, schiffer
Aes ex panibus torrefactis conficere;
gär machen
Aes in quo inest argentum temperare
cum plumbo, pley / in silbrigen kupffer
Aes luteum, gel kupffer
Aes liquefactum fundere in canalicu-
lums ferreum, zeengiesen
Aes, vel plumbum, vel argentum in glo-
bulos dissolvere, kupffer oder pley oder
silber kornen
Aes residuum, gesplissen kupffer
Africus, der wind so vom mittl suden west

Agere cuniculum, ein stoltz treiben
Agitare, schwencken
Ala, flogel
Alveus major, bergtrog
Alveus minor, erstrog
Alveus naviculæ similis, seichse
Alveus niger, sicher trog
altanus; der wind so von suden suden west
wehet oder geht
alternis res quasdam quæ purgant, al-
ternis aurum ponere, cementsren
aluminis conficiendi rationes, die weisen
alaun zu machen / prima, die weisen alaun
auff alaunischem erdrich zumachen /
Altera, die weisen alaun auff alaunischen
felszen zu machen
Ampulla vitrea, folb
ampulla altera vitrea, vorleg gläs
anguli, hornen / lib. 12.
annulus ferreus, ring
antæ excavatæ, das außgeschweiffte bei-
der seits / der strudel darinn der hengsiger
außzeihet vnd wider lest vorvhalten
aquarii canales, wassergerinne
aquaria vasa, die gewäs darinn man wasser
aqua valens quæ aurum ab argento secer-
nit, scheide wasser
aquilo, der wind so von mittl nort ost wehet
arcus, bogel
area fodinarum, masse
Area, herd
area curta, der kurze herd
area altera, der wende herd
area capitis fodinarum, fundgrube
area capitis adversi fodinarum, fundgru-
be des gegendrumbs
area fodinarū adversa, ein masse des gegē-
area rotunda, umblauff / ein gepell
area; außgestochene ples
arenas rivorum vel fluminum lavare, seif-
sen oder waschen
argestes, der wind so von west westsuden
wehet
Argentum ab auro separare, silber vom
gold scheiden
argentum ab ære separare, seigern
argentum cum aqua valente permistum,
silberig

Archer's 288

Archer's 288

Archer's 288

Archer's 288

Archer's 288

Archer's 288

Archer's 288

Archer's 288

Archer's 288

Archer's 288

Archer's 288

Archer's 288

Archer's 288

silberig scheidwasser
 Argentum perpurigare, *silberbrennen*

Argenti in testa sub tegula collocata per-
 purgandi ratio, *das silber brennen vñ*
der der muffel

Argilla cinerea, *thone oder than*

Argilla uda & arenosa, *schwilen*

Artifex experienda venæ vel metalli,
probirer

Asser, *das horn bret / lib 12.*

Asseres ad latus scalarum tignis impos-
 itæ, *rhubune oder abrit*

Asseres cavis pleni, *brette so runde tuck-*
lein haben

Asseres dissectæ arboris extimi, *schwarten*

Asseres qui cortinæ lateribus imponun-
 tur, *spene*

Asser qui erigi potest, *wende brett*

Asseres qui prope fundamentum ad ti-
 gilla affiguntur, *donnen*

Asseres & qui utrinq; puteū à vena, & qui
 reliquam ejus partē ab ea, in qua sunt
 scalæ, distinguunt, *seitten donnen*

Asser triangularis, *die trag bar / lib. 11.*

Asserculus curvatus, *das aufgehawen*
bretlein / lib. 11.

Asserculi vel pali in quibus sedent fossor-
 es, *quicuniculum agunt, sisspfele*

Atramenti sutorii conficiendi rationes,
die weissen kupferwasser zu machē / Prima,

wie die son d; kupferwasser wirken mag /
Secūda, die weisse kupferwasser auß kupf-

ferwefrichem wasser zu sieden / Tertia, die
weisen kupferwasser auß schwarzē atra-

ment / vñd dergleichen zusieden / Quarta,
die weisse kupferwasser auß erdrich vñnd

stein / damit es vermische zu siede / Quinta,
wie sich kupferwasser auff stohn versamlet

Aurum suppeditare, *wetter brengen*

Aurea massula, *könig*

Auriga, *treiber*

Aurum ab argento secernere, *gold vom*
silber scheiden

Auri ab argento separandi altera ratio,
d; scheiden im guß. Ea triplex est. Prima

perficitur sulfure, d; ist d; scheidē im guß
durch schwefel. Secūda perficitur stibio,

d; ist d; scheiden im guß durch spißglas.
Tertia, rebus cōpositis perficitur, d; ist

d; scheiden im guß durch gemischte pulver.
aurum experiri argento vivo, anquicken

aurum vel argentum coticula explorare,
gold oder silber streichen

Auramenta leviora, *flemmichte gold /*
Aurum netum. Gedagzelter

graviora, *fornicht gold*

Auster, *der wind so von suden wehet oder*
 axis, *spille / welle* *(gehet*

axis statutus, *spille*

Axis stratus, *welle*

axiculus, *walse / welchin*

axiculus ferreus, *schwengel nahel*

axiculus ferreus quadrangulus, *eisern*
viereckiche welchin

axiculi ferrei, *eiserne welchin*

axiculus ligneus teres, *wegstempel das*
rauff die seil gehn / das sie sich mit bestof-
sen oder abniffen

B

Bacillum, *knebel*

Bacillum ferreum fossorum teres, *das eis-*
sen damit man einen durchschlag macht

bacillum ferreum fossorum latum, *das*
brecheisen

bacillum ferreum, *nahel / lib. 11. steckeisen /*
 bacilla ex acie facta, *stälstebe* *(ib. 12.*

bacilla ferrea, *stabeisen*

bacilla ferrea antecedentia, *die gelocher-*
ten stebe / lib. 11.

bacilla ferrea in fucula inclusa, *schweng*
stangen

basis fornacis, *das vñder theil des ofens*

batillum, *schauffel*

batillum, *kolschauffel / lib. 9.*

batillum ferreum, *eiserne schauffel*

batillum ligneum cui manubrium cur-
 tum, *hölzgen schauslein*

batilla lignea, *seiffen schauffeln / lib. 8.*

bituminis cōficiendi ratio, *die weisse berg-*
wachs auß stein öllichem wasser zu sieden

boreas, *der wind so von ost nort wehet*

bractea, *feder*

bractea, *blech*

bractea ferrea, *platten*

bractea simul junctæ, *das schloß*

bulga per se hauriens aquas, *reingebulge*

bulga in quam aquæ batillo agitata in-
 funduntur, *streichbulge*

In bulgæ partem ruptam bacilli teretis
 & striati particulam immittere, *eis-*
kerbholz oder schraub einpinden

Cadmia, *kobelt*

Cacias, *der wind so von ost suden wehet*

Calceus siphonum, *pömpen schuch*

caminus, *glocke / lib. 9.*

Camini pars patens quæ fumum emittit,
rauchloch

Camini parietes duo, *rectus & obli-*
quus,

X 3

INDEX IN LIB. DE RE

quus, schleeten
 Canalis, wasserseige / gerinne
 Canalis, in d'winckel da es aufschüttet lib. 8.
 ibid. schleimgrab / ejus caput, durchlaß
 Canalis devexus sive minor, d' schleimgra-
 ben / ejus caput, herd
 canalis longus, lotte (trog)
 canalis quadrangulus, der ander lauter
 canalis transversus, quergerinne
 canales lib. 8. puchgreben
 canales aquarii, wassergerinne
 canales cuniculi, wasserf. ige
 canales duo devexi, der zwifach schleim-
 graben
 canales magni, puchgreben
 canales occludere, vorschutzen
 canales sub ostiis, lothen darinnen d'z was-
 ser auff das ferdad fließt
 canales recludere, auffziehen
 canaliculus, gerinlein / rinse / lib. 8. ferbe
 oder rinse
 canaliculus per quem effluit spuma argē-
 ti, gletglase
 canaliculi, rinlein / lib. 8.
 canaliculi transversi, querkerben
 Canna ferrea, eiserne rorlein
 cancelli, gatter
 capia, kumpf / oder puchtrog / kiste
 capsa brevis patens, durchlaß / lib. 8.
 capsa ejus fundum filis ferreis est con-
 textum, durchwurf
 capsa longa patens, rolle / lib. 8.
 Capsa patens, kaste / lib. 8. eod. kasten re-
 der
 capsa patens, hund lib. 6. ejus magnus
 clavus ferreus obtusus, leimnagel so
 im gleiß gehet
 capsa, trunen
 capsae in quas venae distribuendae inji-
 ciuntur, teiler
 caput areae, des herdes haupt
 caput fodinarum, fundgrube
 caput fodinarum adversum, eins gegen-
 drums fundgrube
 caput follis, balghaupt
 caput pili ferreum, pucher oder puchseisen
 caput pili quo franguntur panes arci,
 kupfferbrecher
 carbās, der wind so von ost ostnort
 casa putealis, kano
 caia quam habitat praeses fodinae, zech-
 hauf
 Castellum, wasserfaste / lib. 6. kaste
 lib. 12.

catena ductaria, heingen seil / lib. 6. ei-
 fern seil / ibidem
 catena ferrea, kette
 catinus, tiegel oder spor / lib. 9. ibid. ge-
 reute: item, furbert oder zingrube
 catinus, der zargen tiegel / Alter catinus,
 der vnder tiegel
 catinus aereus, pfanne
 catinus ferreus, gispuckel / lib. 9.
 catillus, pfenlein
 catillari, pfenlein
 catillus cinereus, capelle
 catillus ferreus ex acie temperatus, das
 eiserne gestalte pfenlein
 Catillus fictilis, scherbe
 catillus triangularis, dreyeckichte schirbe
 cava, grublein
 cauda follium, balgstiel
 caverna, radstube / lib. 6.
 cavernulae venarum & fibrarum, drusen
 caurus, der wind so von mittell ost nort
 charadra, wasser riß
 Chelae, scheren
 Chrysocollae colligendae ratio, die weisse
 berggrün zu vorsamen
 chrysocollae quam boracem nominamus
 conficiendae rationes, die weisse borax
 cineris vena, asche (zusieden)
 Circius, der wind so von west nort wehet
 Circulus ferreus, eiserne ring
 Circulus ferreus in quem flatus follis
 duplicati penetrat, der ring darinn
 nen man vor dem balg anseid
 circuli, ringe
 cistum, lauffstern
 cistum alterum, lauffstern so die seiffner
 brauchen
 cistum cui est cista crassius viminibus con-
 texta, messkubel
 Cisia birota à tergo trahentia arborum
 truncos, schlafstern
 clavus ferreus, eiserne nagel
 clavi cornuti, balgnale
 cochlea, schraube
 cochleare, kelle / lib. 9.
 cochleare altum, schüsse
 codax, zapffe
 Collectam exigere à dominis, von den
 gewercken zu puch forderen
 collis assurgens circa machinae casam,
 halde
 Commissurae saxorum, das absetzen des ge-
 Conclave, bereitstube / lib. 8. (steins)
 continua tigilla per quae penetrant palli,
 das

das gezimert schrot

contignationes quadrangulae, jocher
contignationes sic factae, ut capita tignorum in formis aliorum tignorum includantur, geschlossene jocher

contignationes sic factae, ut tignorum capita excisa sint, jocher so ineinander gehellet

contus, stachelisen / lib. 9. schlackeisen / lib. 11.

Contus fossorum, die brechstang

contus uncinatus, reumer / lib. 9. glethake / ibidem. schackenhake / hake / lib. 11. reumeisen / ibidem

coquere, sieden / oder kochen

corbis, forb

Corbis qui versatur in vase aquis referto, der nasse forbreder / oder das nasse aufredern durch den forb

Corium terrae, die erde oder leim

Coria folia, balgleder

Cortina, pfanne

corus, der wind so von nordwest wehet

Crater, kessel / dan er ist oben weit / vnden eng wie ein kessel

Crates, horte

Crates ferrea, eiserner rost

cremandirationes duae, zweierley weis zu rosten / Altera, das rosten im aufgestochenen plaze / Altera, das rosten im ofen

cribrum aeneum, reder

cribrum angustum, das enge sieb / angustius, das engere / angustissimum, dz herenne sieb / welches das engste

Cribrum quod versatur in vase aquarum fere pleno, der nasse sieb reder / oder dz nasse aufredern durch das sieb

cribrum rotundatum, siebreder so einen luffsternen lauff mit einem eisernen boden hat

cribrum usitatum, reder so einen hölzernen lauff mit einem eisernen boden hat / heist die arbeit das rodern vber die freyhölzer

crustae, schalen

cultellus, klinge lib. 10.

cultellus utrinq; acutus, messer

cuneus, keil

cuneus ferreus, schleifeisen

cuneus ferreus latus, feder

Cunei ferrei, eiserne meissel

Cuniculus, stoll

cuniculus habens jus possessionis, erbstoll

cuniculus non habens jus possessionis,

treugstoll

cuniculum agere, stoll treiben

cupa, bottich / lib. 12.

cupa parva, böte

curvatura, selge

cutis, mott / lib. 8.

D

Decoquere ut densetur in salem, zu salt bringen

Decuma, der zehende

Decumanus, zehender

demensum, leben

demensum duplicatum, wehr

demetiri, vormessen

dentes, finen / lib. 6.

dentes axis, hebeblatten / oder heb arm / strich / lib. 9.

dens pili, schemel & deumling lib. 8.

dens quadrangulus, schemel

dentes sulcae, hebeblatten des ronbaumes

dentes tympani, finen

Descendere gradibus in saxo incisus, auff gehauenen stufen einfharen

Deserere fodinam, auflaffen

Despumare, scheumen

devexum vel declive montis, das gehen / gedef gebirges

dimidiatae armillae ferreae, pfenstein

discretors, erspucher

distributor, auftheiler

domicilium in quo sal conficitur, kot /

quod sic à Germanis appellatur propter fornaceos parietes, quos quidam faciunt, & tectum quod partim ex luto constat. Prima domicilii pars, frostett / Secunda, herdstett / Tertia live postrema, saltstett

domicilium live officina in qua vene coquantur, hutte

ductarii funes, gepel seil

duo canales devexi, der schleimgraben

E

Etesia, der wind so von west west nord

Eventilatio linteaminum jactatu, das fochern mit seilachen

Euronotus, der wind so von suden suden ost wehet

Eurus, der wind so von mittel ost suden

Excoctio, das schmeltzen

Excoctor, schmelter: Qui succedit vicarius excoctoris muneri, schmelter so an des meisters statt tritt: ejus minister, fürlaufer

Excoctio aris rudis minus syncer

- apud Rhetos, das schmeltzen des kupffer
gläsern in der graffschafft Tyrol
- Excoctor primus, der schmeltzer so die ers-
schicht arbeit / alter excoctor, d. schmelt-
zer so die pleyrschicht arbeit / tertius exco-
ctor, der schmeltzer so den zwir vorpleiten
stein oder lech arbeit
- Excoquere, schmeltzen
- Excoquendæ venæ argenti vivi rationes,
die weise queck silber ers zu schmeltzen: pri-
ma, das schmeltzen im herde: secunda,
das schmeltzen auff die weise des distil-
lirës: tertia, d. schmeltzen im gewelb: quar-
ta, das schmeltzen mit sande / oder aschen
auffm drisfuß: quinta, das schmeltzen mit
sande oder asche im wind ofen
- Excoquendæ venæ plumbi cinerei ratio-
nes, das wismut schmeltzen: prima, das
schmeltzen vber der gruben: altera, das
schmeltzen in fichtenen rinnen: tertia, d.
schmeltzen in eisernen pfenlein: quarta,
das schmeltzen im ofen einem schmidofen
gleich: quinta, das schmeltzen auffm her-
de so auff der halde: sexta, das schmeltzen
auffm wendcherde
- Excoquendarum venarum ratio prima,
das schmeltzen auffm stich
- Excoquendarum venarum rationes tres,
quibus os fornacis semper patet, die
drey schmeltzen mit dem offenen aug. Pri-
ma, das schmeltzen auffm gang oder vber
das hölslein. Altera, d. schmeltzen mit
dem trummen ofen. Tertia, das schmeltzen
auff die rohe schicht oder auffm lech/
wie es die Tyroler nennen
- Excoquendarum venarum plumbi nigri
rationes propriæ, die sonderlichen wei-
sen pley ers zu schmeltzen: prima, das
schmeltzen in Kernten: secunda, das
schmeltzen in Sachsen zu Gittel: tertia,
das schmeltzen in Westphalen: quarta, d.
schmeltzen in Polen.
- Excoquendorum lapillorum nigrorum
ratio, das zinschmeltzen
- Exilire, heraus spruzen
- Eximere partes de præscriptorum nu-
mero, die teil auß dem retardat nemen
- 2) Experiendæ venæ vel metalli artifex,
Experiri venas, probiren. (probiren)
- Extractiones simillimæ his, quæ confi-
ciuntur supra moletrinas, where
- F
- Fasces virgultorum, gepund reißig
- Favonius, der wind so von west wehet
- Feces, toden kopfe / lib. 10.
- Ferramentum, eiserne schlegel / lib. 8.
- Ferramenta, der hauer zeug. Primum,
das bergeisen. Secundum, ris eisen.
Tertium, sumpf eisen. Quartum, füßel
- Ferramentum cui imponuntur ligna, das
brandeisen
- ferramentum cui figura cunei data, schleif-
eisen
- ferramentum forcicis simile, schere
- ferramentum vullæe simile, ein flamm-
me / so gleich wie ein nopeisen ist
- ferreum instrumentum cujus extima pars
sursum versus eminet, der eiserne hake/
daran ein rond hölsentlösglein ist
- Ferrum in alterum axis caput infixum,
d. nennet man schlecht das eisen
- ferrum signatorium, gegrabenstempel
- ferrum uncinatum, d. eisen mit dem heck-
lein / lib. 11.
- ferri scobs climata, eisen feilsch
- fervere, socken / lib. 12.
- fibra cavernosa, ein drusige kluffe
- fibra dilatata, ein ganz schmal fleß
- fibra fossilib. vacua, & aquis pervia, ein
kluffe die wasser trege
- fibra incumbens, die hangkluffe
- Fibra oblique venâ diffundens, ein kluffe
die ortschick vber den gang kompt
- fibra socia, ein kluffe die sich zum gange
oiet
- Fibra solida, ein vollige kluffe (henge)
- Fibra subdialis, ein tagkluffe oder tagge
- fibra transversa, ein kreuz oder querkluffe
- fibulæ, anwurffe / item rorberg / schlurffen
- fibula ferrea, klammer
- fibulæ ferreæ, tropen
- Fibulæ ferreæ ter curvata, tropen auff
drey orten verbrochen
- fissuras adigere, ein riß hauen
- Fistula, rore / form / lib. 9.
- fistula ænea, kupfer welch in oder rore
- fistulæ ex bracteis factæ, rorlein oder rollein
- Flabellorum primum genus, flügel von
dünnen vnd starcken breiten: secundum,
flügel von kurzen breitstücken: tertium,
flügel von kurzẽ breitstücken daran genß
flügel gemacht
- Focus, heid / lib. 11.
- Focus excoctorum, hend im ofen
- Focus in quo plumbum purgatur, der
flossherd
- Focus

METALLICA SECUNDUS.

Focus in quo sal conficitur, **herd / posterior ejus pars, wisse**
 Fodina, **grube oder zeche**
 fodina vel cuniculi semis, **ein halbe zech oder stoll**
 fodina vel cuniculi ficilicus & dimidia sextula ac scripulum, **ein zwey dreissigsteil**
 fodinarum fructus, **aussente**
 follis, **balg / folium fedilia, balg gerüste**
 follis duplicatus, **zwisacher balg**
 folles teretes e corio facti, **ronde liderne bloßbelge**
 foramen spiritale, **windfang**
 foramen spiritale inferioris tabulati folium, **windfang**
 foramen superioris tabulati folium, **spundloch**
 foramina fistularum, **das gepore**
 foramina quæ suppeditant spiritum, **windlöcher**
 foramina spiritalia, **windlöcher**
 foramen trunci, **das gepore**
 forceps, **zang so einen haken hat**
 forceps ferreus, **zange darinnen man foheln geußt**
 foris ferrea, **das eiserne thörlein**
 Fores quibus vectes sunt, **strodell**
 Fores extra domicilium in quo massæ plumbeæ liquantur, **der zulaß herd**
 foricula, **des ventils thörlein**
 foricula, **schnepperlein / lib. 10.**
 fornax, **heisse / lib. 10.**
 fornax in qua ærei panes fathiscentes torrentur, **der rosen**
 fornax in qua panes ærei torrefacti coquantur, **garherd ejus magister, garmacher**
 fornax in qua argentum & plumbum ab ære secernuntur, **seigerofen**
 folles in qua calefiunt panes ærei, **werm ofen**
 fornax in qua ferrum excoquitur, **renhend**
 fornax in qua fit vitrum: prima, **schmelz ofen / secunda, glas ofen / tertia, külofen**
 fornax in qua plumbum ab argento separatur, **treibe herd**
 fornax in qua venæ excoquuntur, **schmelz ofen**
 fornax primæ assimilis, **ein ofen gleich dem / darinnen man die rohe schicht arbeit / doch viel weiter vnd höher**
 fornax quæ foraminibus vento inspiratur, **vulgo ventola, windofen**

Fornax secunda concamerata, **ein gewelbter treibherd. Fornax secunda item concamerata, sed quæ in quibusdam à proxima differt, der treibherd in Polen vnd Ungern.**
 Fornax secunda vento exposita, **dz treiben vnder dem floss**
 fornax secunda in quæ plumbum ab argento separatur, **treibe herd**
 fornax similis furno, **spais ofen**
 Fornacem interius saxorum glareis & luto incrustare, **ofenen**
 fornacum camera quæ fumum concipiunt, **der rauchfang od gewelb vber de schmelz ofen darinnen man den rauch fahet**
 fornacula, **probir ofen**
 fornacula latericia, **gemaurter probir ofen: ferrea, eiserne probir ofen: fictilis, tennet probir ofen**
 Fornaces in quibus æs cum plumbo miscetur, **schmelz ofen**
 fornaces in quibus recrementa recoquantur, **schmelz ofen**
 Fornix, **boge**
 fossa latens juxta lacunam, **das aufgebroschen örlein**
 fossa latens vel occulta, **ein teng oder selort / oder querschlag**
 fossam agere longam & declivem, **einen wassergraben machen / vnd im ein rosch machen**
 fossam latentem substruere, **ein kasten schlaß**
 fossam patentem ducere, **ein rosch treiben**
 Fossas ducere, **schörffen**
 fossor, **hawer oder berg hawer**
 Fossor qui colla gerunt intorta, **krump hesse**
 fragmenta venarum, **geschube**
 Fultura nativæ vel fornices, **berg ofen**
 fumus virosus, **schwaden**
 funis ductarius, **seil**
 funiculus canabinus, **ein schnur**
 funiculus ex phylliris tilia factus, **past**
 furca lignæ, **seiffen gabeln**
 furcilla ferrea, **eiserne schlack en gabel / li. 9.**
 furca septicornis, **die seiffen gabel so sieben zack en hat**
 Fuli, **kerbholzer darumb die gepessseil seind angetrieben / dann man die scheiben vnd holzer zusammen in ein forb naht / item spindelen**

G

Gallicus, **der wind so von nort nortost weht**
 Globus, **fogel**
 Graves

Graves halitus, dumpfig böse wetter / es
sey der dumpf kalt oder warm

Grus, der gezeug damit man den hut auf-
hebet / den nennen etlich einen storch / et-
liche einen franich

H

Halinitri conficiendi ratio, die weise sal-
niter zusieden

Harpago, sturzhacke / oder fahacke / premb-
schuch

harpago pergrandis, premb

hemicyclium, donsege bretlein

Homo funem in brachium vel pectus in-
volvens, der sackzieher

humoris receptaculum, aizuche

I

Incilia, greben so mit steinen aufgemaure
vnd verstrichen

Infundibulum, sturke / goße

Ingestores, die berg anschlahen

Inlidere in bacillo, auff dem knebel ein-
fahren

Instrumentum cui index est, compaß

Instrumentum cui index, quo Alpini
menfores utuntur, der schmer compaß

instrumentum ferreum, cujus extima pars
sursum versus recta extat, der eiserne ha-
se: instrumentum aliud ferreum vul-
sellæ simile, flemme

Instrumentum ferreum, machinæ quæ
folles comprimit, schinhacke / lib. 9.

Instrumentum ferreum quo terra verbe-
ratur, voreisen

Instrumentum metallicum significans
mundi partes, der berg compaß

Intermissione operarum concedere, frist
intervenium, ein keilberges (geben

ludex metallicus, ein bergrichter
iurati duumviri, zwei geschworne die ein
gebirge befahren

Iuratus partium venditor, krenkler

L

Labrum, wanne

Lacuna, sumpf / item, streichsumpf das
rinnen sich dz wasser samlet / teich / lib. 12.

lacus, wasch trog / lib. 8.

lacusculus, der ganze lauter trog / sumpf-
lein / kasse

lacusculus ei subjectus, der vnder trog

lamina, plöß / lib. 6.

lamina ærea, scharten

Lamina curvata excoctorum, sporeisen
oder schelchin

lamina ferrea, eiserneblech

lamina ferrea pars quæ extat è fornacu-
la, aufladung

lamina ferrea crassa, pfadeisen

lamina ferrea foraminum plena, eiserne
gitterlein

lamina ferrea utrinq; curvata, schäbeis-
sen / storchin

lamina foraminum plena, seneisen

Lanx, schüssel. Lancis media cavum,
das runde aufgedrehtelcklein

lanx striata, die schüssel so inwendig auf-
gedreht von hollen salzen / wie ein schne-
cken heußlein

lapilli minuti quos flumina deferunt,
quomodo capiuntur, wie man das aff-
ter auffsethet

lapilli nigri magni, groberstein
mediocres, freckstein

parvi, zeltwerck

lapilli nigri majusculi, graupen
mediocres, vberschuf

lapilli nigri majusculi, groberstein
mediocres, mittelstein

minutuli, kleiner stein

collecti ex materia, quæ lavatur,
seiffenstein

lapis filisilis, schifer

lapis ærosus filisilis, schifer

lapis ex quo conflatum plumbum nigrum,
glaser vnd pleyer

lapis facile igni liquefcens, flüß

lapis filisilis ærosus, kupffer schifer oder
sechschifer

lateres, eiserneziegel

Lavandirationes, die weschwerck: pri-
ma, dz weschwerck durch den schleim gras-
ben: secunda, das waschen vber das
geyhelle: tertia, der gemein schleim gras-
ben: quarta, dz waschen vber den test: quin-
ta, der kurze herd: sexta, der planherd:
septima, der sich arbeit

Lavandorum ramentorum auri rationes,
dz gold wasche: prima, dz waschen vber
dz lochruchte bret: secunda, dz waschen in
Wehrern: tertia, dz wasche vber droebret
mit drote vberzogen: quarta, dz Portuga-
lisch gold waschen: quinta, dz waschen
vber das geristete bret: sexta, das waschen
vber das gekerbte bret: septima, das
wasche auffm herd / da dz hauptleuliche
eulcklein hat: octava, das waschen auffm
herd so viereckliche grublin hat: nona, dz
waschen auffm he de / welches von
bretten so rauch vnd zotig: decima, das
waschen

waschen auffm heid mit ochsen od pferd:
heuten verdeckt: undecima, dz goldsam-
len mit vhslen: duodecima, das wasche
vber das grün tuch: decima tertia, das
waschen vber das herinne tuch: decima
quarta dz waschen vber den raßen: deci-
ma quinta, dz waschen im grossen sicher-
erog vñ sichern: decima sexta: dz gold sich-
ern: decima septima, dz wasche im hubel
Lavandæ materiæ cum lapillis nigris vel
metallorūramētis permittē rationes,
die weisen zwitterberg vnd ander metal-
lischer abschilfung zuseiffen: prima, quæ
vetus est, die alte seiffen arbeit. Lotores,
solche seiffner: secūda, dz seiffen vber die
flos od flos grabē: tertia, die gerinarbeit:
quarta, die vhs arbeit: quinta, quæ no-
va est die neue seiffen arbeit / heist vbers
blech: sexta, quæ etiam post hanc invē-
ta est, die neulichste seiffen arbeit: septi-
ma, die flut greben: octava, das gold
waschen in wasserflüssen: nona, das Vol-
nisch pleyers waschen
Libonotus, der wind so von süd west wehet
Libra, pfund / nicht allein wag: prima libra
minor, das weglein darinnen man dz erß
vnd den zusatz einwigt: secunda, darin-
nen man das pleyers zuwigt: tertia, da-
rinnen man das korn auffzeihet
Libra stativa, auffsatz
Libramentum, welle oder widerwag
Libra penilis, wag
Libramentum sive tympanum inferius,
der widerwag / oder vndere scheibe
lignum fissum & hians, kloppe
lignum teres zapffe
ligula, zunglein
ligna longa, treibe scheit / lib 10.
Ligna quibus sunt tenuissimæ bractæ
flabellorū quorundam instar crispata
ligna bractearotundata, lauff (bette
ligo, keilhau
ligo similis rostro anatis, die keilhau so ge-
stalt wie ein enten schnabel
ligones cuspidati, keilhawen
ligones lati, radhawen
limus, schlamm
lingua, hund / lib 10.
lintea, planen
liquor candidus primo è fornace defluēs,
cum Gofelariæ excoquitur pyrites, kobelt/
quem parietes fornacis exudant,
conterfe.
Lixivium, laugedurch aschen gemacht
Locare aliquot pallus venæ fodiendæ,

vordingen
loci devexi & concavi, schluchten
loci vallestres, thele
loculamentum, das eiserne gevierten
heuslein / lib 6. geheuse darinnen die wag
stehet / lib 7. kaste / lib 10.
loculamentum pensile, hangend heuslin
lorum, rime
lotores, weschler oder seiffner

M

Machina omnium quæ aquas trahunt
maxima, fertzad oder kunst
machina prima, qua etiam aquæ extra-
hantur, haspel / hanc aliqui girgillum
vocabulo latinis non usitato nomināt
machina altera qua etiam res fossiles ex-
trahuntur, schwengrad oder radhaspel:
tertia: die runde scheibe / damit man berg
zeihet: quarta, gepel / quinta, die 10st kunst
mit der premscheibe
machina quæ res graves demittuntur in
puteum, brustwinde
machina qua venæ siccæ pilis præferra-
tis tunduntur, das treuge puchwerck
machina quæ folles comprimit, die welle
so von einem wasserzad getrieben wird
mit irer zugehörung
machinæ pars quæ folles comprimit die
welle mit den strichen
machina tractoria, ein haspel / gezeuge so
berg vnd wasser hebet
machinæ scanloria, farten
machinæ spiritales, windfeng / gezeug so
wetter bringen
Machinæ spiritales, zeuge so wetter in die
grube bringen / oder böses herauß ziehen:
Primū genus, windfeng / ejus prima spe-
cies, windfeng mit bretz vber ecke creuz
weiß: secunda, zweierley lotten wind-
feng: tertia, d windfang im vass. Secundū
genus, focher, ejus prima species, d focher
in der scheibe od runde geheuß dē ein hespe-
ler zeihet / secunda & tertia, der focher in
einem gevierten geheuse an der erden / vnd
entbor mit flügeln wie ein müler: quarta, der
focher in einer schiben / den ein wasserzad
vmbreibet. Tertiū genus, wetter blasbelg /
ejus prima species, der wetterbalg / der
böse wetter auß dem schlacht durch lotten
zeihet oder guts dardurch hinein bringet: e-
cunda, der wetterbalg der durch rören in
einen stolln wetter bringet: tertia, die wet-
terbelg so man tritt: quarta, die wetter-
belg mit der runden scheiben so ein pferd
tritt: quinta, die wetterbelg do ein pferd wie

- in einer roßmüle die stehende welle umbtreibt
 Machinae quæ venas udas pilis præferatis tundunt, die nassen puchwerck:
 prima, das nasse puchwerck auff silbergeng: secunda, das nasse puchwerck auff zwitter: tertia, dz ander nasse puchwerck auff zwitter: quarta, das dritte nasse puchwerck auff zwitter: quinta, das gold puchwerck in Kernen
 Machinae quæ ut siphones fistulis hauriunt aquas, zeuge: prima, heinze oder ein zug/altera, der zwisfach heinze: tertia, radkan oder roßkunst/quarta, taschen haspel/quinta, handzug so zwei wellen hat, sexta, taschen rad
 Machinae quibus panes levantur & reponuntur, gezeuge ob storch/oder franich/nostri etiã appellat ciconias, lat. gru-
 Machinae situlis aquas exantlantes, (es wasserkunstlein so mit kannen heben, prima, die wasserkunst so ein hepeler zeiget. Secunda, des Vitruvii wasser kunst mit dem mangel rad. Tertia, die wasserkunst mit dem wasserad
 Magister ferrum excoquens, renner
 magister metallicorum, bergmeister
 magister sal conficiens, wircker
 magister sive purgator argenti, silber breiher
 Magister sive torrefactor, derzer
 Magnus malleus ferreus, der hammer den ein wasserad hebet (len
 Majora bacilla ferrea uncinata, bortha-
 majores perticæ, groffe heckscheit
 malleus ligneus, holzene heine
 malleorum majorum parvus, pauschel zu beiden henden/magnus, groffeustel
 malleorum minorum minimus, rißfeustel/medius, handfeustel/maximus, pauschel zu einer hand
 Malleus quadrangulus & crassus, quetscher/alter, scheidhammer
 Malleus qto saxi arenarii, in solo fornacis locandi, partes extuberantes rescantur, pile
 manubrium, stiel
 Marculi lignei, holzene schlegel
 massa ex cancellis formata, palle
 massa plumbea, pleystuck
 massæ ferreæ quadrangulæ, stöckfeisen
 materia metallica, das werck
 Materia metallica reperitur in canalibus vel coherens & continuata, ganghafftig/vel dispersa & per eos fusa, bauch-
 igt/oder gang ein bauch wirfft/vel in venis & fibris à vena principali ortis, quasi in ramis sparsa, estig
 Materia lapillorum expers, geschwenstucke
 Materia quæ dum torrentur lapilli, confluit, fassen
 Materiam metallicam discernere à terris, erscheiden
 media catini pars, spör
 Mediæ lancis cavum, das runde vfigedre-
 te tucklein
 menor, marscheider oder schiner
 Metallum cuneo secare in partes, das ers
 mit meiseln zuschroten
 Metallum ferramento forcicis simili concidere, dz ers mit einer scheren zuscheiden
 metallum malleo percussum dilatare, ers quetschen
 Metallum rude vel venam præstantem à terris & saxis secernere, ersklauben
 minister, fürlauffer/helfferknecht
 minium secundarium, maming
 minora bacilla ferrea uncinata, heckscheit hacken
 Minores perticæ, kleine heckscheit
 mistura, das pleychmal/ lib 10.
 mistura auri vel argenti cum plumbo, werck
 Mistura æris & plumbi & argenti, werck
 mistura cujus dimidia pars ex ære & argento constat, kobelt
 mistura debilis & viribus carens, ein werck so müsig vnd vnsehmädig
 Modiolus rotæ, nabe
 modulus, zober/da innen man das außgeteilt saltwasser in die löte tregt
 mola, mülslein
 molendinationes, die weisen golders vnd zwitter zu malen: prima mola, die gemeine weiß da die müle ein wasserad treibt: secunda, cujus rota ab equis aut asinis, aut capris versatur, die roß müle: tertia, cujus orbem calcætes circumagunt, die müle mit der scheiben die man eritt: quarta, quæ manibus circumacta versatur, die handmüle: quinta, quæ uno tempore, auri venam tundit, molit, lavando purgat, die goldmüle mit dem treugen puchwerck
 Molybdæna, herdpley
 Molybdæna in media catini parte orta, spörherd
 Monetarius, münser

Monetariolorum magister, münchmeister
Mortariolum, capellenfutter
murus, schilt: humilis, furmeurlein
murus qui principalem murum ab igni
defendit, schilt
murus qui quartum murum longum mu-
nit contra vim ignis, schild

N

Naris, tieffe
neufole quod est metallum, das vñ kleinen
in Dngern
nitri conficiendi rationes, die weise niter/
oder tincar/oder baurach zumachen: pri-
ma, dz niter machen am Niso: secunda,
die weise niter von gemachter niter lauge

O

(zu sieden

Ochra ex plumbo facta, pleygeel
officina in quo argentum ab ære separa-
tur, seigerhutte
officina sive domicilium in quo plumbū
ab argento separatur, treibhutte
opera, schicht: extraordinaria, ledige
schicht

operculum, treibehut/lib.10 decke/lib.12.
operculum ampullæ, helm oder alembick
operculum foraminis superioris tabulati
folium, spund: inferioris autem, des
ckel des windfangs

operimentum, sturze
orbis, scheube/lib.5 6.
orbis ex saxo formatus, rondstein
orbiculi, scheiben darauff die seil auch gehn:
item, pompenzog

orbiculus ferreus, das eiserne redlein
organum quod folles diducit, der balgzug
orichalcea fila colligata, die messine pürste
ornithia, der wind so von ost ostjude wehet
os cuniculi, des stolns mundloch
os fornacis, auge
os fornaculæ, mundloch/mundhol/thör-
lein

os spiritale, der spund so den wind fehret
oscula, löcher wie aizuchten / haben ire
schusen/wan die pley voller sein / schuset
man für / lib.12.

P

Palus, stempffel
Palos in tigna immittere, vorpfenden
panes æris fathiscentes, kinstocke
panes ex pyrite vel cadmia conflat, stein
panes ex ipinis conficere, stücke auß dor-
nen machen
panes ex spinis vilibus confecti, eiserne
stück

Panis, stuck / lib.11.
panis argenteus, plicksilber
panes ex pyrite conflat, stein oder lech
panes primarii vel ex ære rudi conflat
panes, stein oder lech
panes duri qui plus argenti in se conti-
nent, reichhartwerck
panes ærei fathiscentes, kinstocke / panes
secundarii, vorpleystein / oder vorpleits-
lech: panes tertiarii, zwir vorpleystein
oder lech: panes duri in quibus minus
argenti inest, arm oder durhartwerck:
panes quartarii, hartwerck: panes ul-
timi, pirstein

panes ex lapide fissili æroso confecti sive
primarii, stein: panes præterea dupli-
ces sunt, quorum alteri ærei existunt,
kupffer: alteri cum primariis panibus
recoqui solent, trogstein

paries camini obliquus, flache schlete
paries camini rectus, schnurgerichte/
schlete

paries inter posteriorem foci in quo sal
fit, partem, & tertiam domicilii par-
tem medius, zäun

parietes qui sunt à lateribus fornacis in
qua argentum & plumbū ab ære secer-
nūtur, seigerwend/paries prior, fürwäd
partes fodinæ vel cuniculi, teil oder
fuchus

particulæ eminentes, zapfen

parvi cunei lati, federn

passus metallicus, lachter

pedes, füsse

perones, wasserstiffden

Pertica, stab

perticæ minores, kleine heckscheite / libro.

12. majores, große heckscheite

pestulus ligneus, rigel

pestilens aura, vorgiffte lufft

pilæ, taschen

pilum, pompenstange / lib.6.

pilum dentibus carens, kolb

pilum æneum, kupfferner stösel

pilum excoctorum, stößbaum / oder kolb/
oder stößkolb

pilum latum, das breit gesteng

pilum quo franguntur panes ærei, kupf-
ferbrecher

pilum teres, stopffholz / lib.9.

item, das rund gesteng

pila, gesteng / lib.6. stempffel / lib.8. pfeiler/
schusser

pila ferrea, eiserne stenglein

Y

Pinnae, die schauffeln des raden
 pistillum, stösel
 planities montis, die flache eins gangs
 plumbi cutis impura, abstrich
 plumbum depauperatum, frischpley
 plumbum dives, reichpley / depauperatum, frischpley
 plumbum ignis vi in cinerem resolutum, pleysche
 plumbum in globulos reductum, geformt
 pleyn
 pompholyx lutea, gelber hüttranch
 praefectus metallorum, bergamptman
 praefectus rationibus, schichtmeister
 praeses fodinae vel cuniculi, steiger oder hütman
 praeses laboris lavandi, der oberst seiffner
 proprietarius, grundherre
 proprietarii partes, erbfluckus
 proscripti, deren theil ins retardat gesetzt werden
 pulvis carbonum, folgestube
 pulvis mistus ex quo focus & catinus perficiuntur, gestube
 pulvis terrenus, erdgestube
 pulvis valens, qui aurum ab argento seccernit, scheidepulver
 purgator argenti, silberbrenner
 puteus, schacht / lunsischacht / lib. 6.
 puteus obliquus, ein flacher schacht
 puteus qui lacunae loco est, wasser-schacht
 puteus rectus, ein schacht der gericht gesunden
 putei spirituales, windschächte

Q
 Quadrangula contignatio, schrot
 quadrans fodinae vel cuniculi, ein schicht
 Quadratum, die vierung
 Quiddam spumae argenti simile, dornlein

R
 Radius, spriche / streichholz / lib. 8.
 Ramentum lotura collectum, getreide
 ramus convolutus, zusammen gewickelt
 rastrum bidens, frail so (reiß)
 zwei zacken hat
 rastrum tridens, frail
 rastri lignei, hölsene rechen
 rastellum bidens, bock
 receptaculum, das hölsen gerüst
 recrementa, schlacken
 Recrementa, quae detrahit magister,

qui aes è panibus torrefactis conficit, garschlacken
 recrementa ferri, sinder
 recrementa plumbi, pleyschlacken
 Rector machinae, hengsiner
 reliquiae hordei ex quo cervisia est facta, treber
 repagulum, riegel
 res fossilis spumae argenti similis, misse
 pucker in zwinter grüben
 res effossas alveis subtrahere & retro fundere, den berg zu ruck stürzen
 res inanis, das taube
 restis, pestener strick
 rostrum, schnabel
 rota, wasserzad
 rota dentata, kamprad
 rota quae à calcantibus versatur, umbr
 lauffrad wie in einer mangel
 rota duplices habens pinnas, das rad so
 zwifach geschaufflet
 rotae theca sive loculamentum, radstube
 rotae, forbscheiben / lib. 6.
 rutabulum, schurfsange
 rutrum, frage / lib. 6. frucke / lib. 9.
 frucke / lib. 11.
 rutrum ferreum, eiserne kraß
 rutrum ligneum, fiste / streichholz
 rutellum, fiste

S
 Saccus, liderner sack
 Sacci è fetosis pellibus suillis confecti, porstige seusecke
 sal ex cinere anthyllidis, vel alterius herbae salsae factus, salalkali
 Salinae, aufgestochene pleze darinnen salt gemacht wird
 Salis conficiendi rationes, die weisse salt zumachen: prima, wie man mehrsalt macht: secunda, wie man dz salt in pfannen seude: tertia, das salt sieden in siedeheißen quellen: quarta, das salt sieden in eisernen töpfen: quinta, das salt sieden im herde so salt wasser auff breiend holz gossen wird: sexta, das salt sieden auß gemachtem saltwasser
 Saxum, solstein / lib. 8.
 saxum solidum, quod in solo fornacis locatur, solstein
 Saxum terminale, lochstein
 Saxa inverla, ein widerporstlig gestein
 Saxa quadrangula, werckstuck
 Saxa venae aris dilatatae, gebirg des schwebenden

schwebenden gangs des fleses am hart
Saxum rubrum rot gebirge: alterum item
rubrum: roter klee/3. gerhülle. 4. gnieß.
5. schwehlen. 6. oberzauchstein. 7. zechstein.
8. vnderzauchstein. 9. blitterstein. 10. ober-
schwelen. 11. mittelftein. 12. vnderfchwe-
len. 13. dach. 14. notwerg. 15. lotwerg.
16. kammne
Saxa vilia, quæ natura de diversa mate-
ria composuit, grindstein
saxi pars pendens, dz hangend des gangs
saxi pars jacens, das liegende des gangs
scalæ, farten
scalæ excoctorum, fließleitter
scamna, lib. 10. pöcke: banck/lib 12.
scopæ, pfeil
scriba fodinarum, bergschreiber
scriba magistri metallicorum, des bergs
meisters schreiber
scriba partium, gegenschrreiber
secare in partes, zuschroten
secretor, seigerer/lib. 11.
sella, das messing flog/lib. 10.
sella ænea, fattel/lib. 11.
sepes obliquæ in pratis, außstriche
septentrio, der wind so von nott wehet
septum, schleusse/lib. 12.
sefencia fodinæ vel cuniculi, ein halbe
schicht
ficcare, treugen
situla, pfuhaimmer vnnnd wasserkanne / ful-
aimer
signo in saxum inciso pangere terminos,
ein stufte schlahen
Siphones, pompen: primus, secundus &
tertius nulla habent propria vocabu-
la germanica: quartus, die pompen was-
ser kunst: quintus, haspelpompe: sextus,
radpompe / der haspel pompen gleich:
septimus, die neue Erenfridistorsische
radpompe: octavus, die ander neue rad-
pompe. 9. die dritte neulichste radpomp
siphunculus, rorlein / welches die ror hat
so sie forne oben nicht außgeschnitten
siphunculus orichalceus, quo aqua hau-
sta ad incendium exprimitur, messinge
situlæ, kannen
socius ejus harpagonem pergrandem ad
alterum tympanū admovens, premsen
solarii pavementum, des sollers boden
solea, solstucke
solea ferrea, eiseren solstett / eiseren blech
spatha, stoßisen / lib. 11.
spatha excisoria, schabeisen

spatha ferrea, stoßisen
spatha lignea, rurscheit / lib. 12.
spatha lignea excoctorum, fließscheit oder
fließscheit
spinæ, dornier / rōstdornier
spinæ, quæ de panibus ex ære & plum-
bo conflatis, dum stannum ab ære se-
cerneretur, ortæ sunt, frischdornier
spinæ, quæ de panibus ex semel recoctis
spinis conflatis, ortæ sunt, dornier so
einmal gearbeitet seind
spinæ, quæ dum panes fathiscentes tor-
rentur, ortæ sunt, rōstdornier
spinæ viles, eiserne dornier
spinæ vilissimæ, die geringste dornier
spinæ quæ de plumbo, cum in secundis
fornacib. separatur ab argento, detra-
huntur, abstrich
spiritum suppeditare, wetter brengen
spuma argenti, glette
stannum, schwarz pley
stannum pauper, frisch einstrich / medio-
cre, reich einstrich / dives, tralb vnnnd
werck pley
statera, wage
stipes chelas habens perforatas, ein ge-
zwiselt stamholz
stipites vel asseres crassi, haspelsurken
stipites ad saxa terminalia affixi, pfd so
man an die lechstein schlehet
strues lignorum live crates, rōst
subcisivum, vberschar
subcus, mülseisen oder meißel (gehet
sublolanus, der wind der von ost wehet oder
subvesperus, der wind so von westsuden wes-
succutere, trosteren (het
sucula, ronbaum
supernas, der wind so von nortost wehet
sulfur argento admiscere, das silber im
schwefel freuden
sulfuris conficiendi rationes, die weisen
schwefel zumachen: prima, dz schwefel
machen im topffen / secunda, dz schwe-
fel mache im ofen wie zu Kromenau / ter-
tia, das schwefel machen in frugen
symbola dare, zupus geben
symbola dominis indicere, zupus anlegē
T
Tabula, schran
Tabella, leiste / rigel / oder breitstucke / tafflin
Tabellæ duæ inter se transversæ, quas
tertia decussat, der querl
Tabellæ quarum alia alia altior est, das
gehelle vnd widerstoffe
Y 2

Tabellæ tiliacæ tabularum lateracin-
gentes, *lindene leisten*
tabellæ transversæ, *leisten*
tabulatum, *bune*
tabulatum aliquantum declive, *stürze*
tabulata follium, *balgbrette*
tegula, *muffel*
temperatura, *mischung oder zuschlag*
terra ferruginea, *eisenschuß*
testa, *testischirbel*
terra clivuli instar aggerata, *stufe*
terra ferè lutea, *gluch*
trascias, *der wind so von norr norr west*
wehet
tignum breve, *schemel*
tignum curtum, *schemel darauff der treis*
ber sist / vnd daran man die pferd spannet
tignum in imo crateris stratum, *der steg*
der vnder das gezimmer des kessels quer
uber gelegt ist
tignum mobile, *schnellzeug*
tignum per cuius foramen penetrat axi-
culus, *schwengel*
tignum quod versatur circum axiculum
ferreum, *schwengel*
tignum statutum perforatum, *klobe / seu-*
le / lib. 9.
tigna, *das mülgebiete / lib. 8.*
tigna duo conjuncta, *das gestenge / lib. 5.*
tigna erecta, *seulen / lib. 6.*
tigna excavata, *der kasse des heinszen seils*
tigna humi strata, *schue / lib. 6.*
tigna humi locata, *schwellen*
tigna in fronte & tergo putei collocata,
pflübaume
tigilla in terra defossa, *stappeln / lib. 12.*
tigilla eis immissa, *stockbaume*
tigilla longissima, *wandrueten / lib. 5.*
tigilla per intervalla collocata, *tragstem-*
pfel / lib. 6.
tigna oblique ascendencia, *steiffen da-*
rauff die arme ruhen
tigna oblique descendencia, *pande*
tigilla transversa, *rigel*
tigilla transversaria duplicata, *arm so*
die quer vber gehen / vnd in einander
geschlossen sein
tigilla, *donholzer oder drumholzer / lib. 5.*
tigilla inferiora, *stege / lib. 5.*
tigilla quæ longis axis dentibus depres-
sa folles comprimunt, *schemel*
tigilla robusta, *tragstempfel / lib. 5.*
tigilla rudia continuata tignis paulo
supra infimam putei partem superpo-

sita, *schußbune / lib. 5.*
tigilla statuta, *thorlein holzer / lib. 5.*
tigilla teretia, *kappen / lastenstangen / lib. 5.*
tigilla transversaria, *ein strich oder selhö-*
her / lib. 5.
torrere, *dörren*
trabes, *siege darauff die gepelsil gehn*
traha carens capsula, *schlaiffe*
traha cui imposita est capsula, *schlute*
tripus, *stul*
trōchlea, *klobe*
trulla, *kelle*
truncus, *stock*
tubuli, *rölein*
tympanum, *scheibe / forb / lib. 6.*
tympanum cui infixæ sunt fibulæ fer-
reæ, *die scheibe darcin die tropen ges-*
schlagen
tympanum dentatum, *kamprad*
tympanum prope tympanum quod ex
fusis constat, *prembischeibe*
tympanum quod ex fusis constat, *furges-*
lege oder gerriebe
tympanum quod ex orbibus constat,
forb
tympanum quod ex quatuor orbibus &
pluribus tignis constat, *forb.* Tym-
panum alterum, *prembischeibe*
tympanum superius, *die obere scheib*

V

Vas altius, *erh veflein.* Vas humilius,
erhaimer
Vas ligneum, *vhas*
vasa capacia modiorum Romanorum
ferè septem, *ster*
Vasa è corio facta duo, quibus aqua ad
restinguendum incendium, si quo
officina conflagrat, hauritur, *liderne*
eimer
Vasorum in quibus res fossiles extrahun-
tur: minus, *kobel / majus tonne*
Vectis, *haspelhorn / handhabe: wirbel lib.*
10. schinholz oder schin / oder balg ster-
hel / lib. 9.
Vectis in metallis usitatus *haspelhorn*
Vectes recti, *haspelwinden / windestän-*
gen
Vectores, *drecker / die auff dem dreckwerck*
arbeiten / mit hunden lauffen oder karnen
Vehiculum, *whänlein*
Vena, *gang*
Vena cavernosa, *ein drusiger gang*
Vena caput profert in lucem verius ori-
entem

entem der gang hat sein außgehn im
morgen
vena caudam tēdit in occidentē, der gāg
vñelt in die teuffe gegen dem abende
vena cumulata, ein geschute oder stöck
vena dilatata, ein schwebend gang/od flese
vena dilatata alta, ein dicker oder mechtiger
schwebender gang oder flese
vena dilatata humilis, ein dünner oder
schmaler schwebender gang oder flese
vena dilatata recta, ein schwebender gang
oder flese so sich seiger gericht außbreitet
vena dilatata obliqua, ein schwebender
gang oder flese so sich flach außbreitet
vena dilatata curvata, ein schwebender
gang oder flese so sich steigend vñd vñals
lend außbreitet
Vena dura, ein vñester gang
Vena durissimo saxo finditur in partes,
ein vñest gesein zustoßt den gang
Vena ex meridie pertinens in Septentriones,
ein gang der von mittag in mitternacht
streicht
vena ex oriente pertinens in occidentem,
ein gang der von morgen in den abende
streicht
Vena ex occidente pertinens in orientem,
ein gang der von abend in morgen
streicht
vena ex septentrionibus pertinens in meridiem,
ein gang der von mitternacht
in mittag streicht
vena principalis, der hauptgang
vena principalem oblique diffindens, ein
gang der ortschicks vber kompt / oder der
sich vber den haupt gang ortet
vena principalem oblique diffindens rapta,
ein gang den der hauptgang mit
sich schlappet
vena principalem oblique diffindens in
priorem partem translata, ein gang
den der hauptgang zu ruck stoßt
vena profunda, ein gang so in die teuffe
vñelt
vena profunda angusta, ein schmal gēg
lein/so in die teuffe vñelt
vena profunda descendens recta in profundum
terræ, ein gang der seiger gericht in die
teuffe vñelt
vena profunda descendens obliqua, ein
gang der flach in die teuffe vñelt / oder ein
flacher gang
Vena profunda descendens torta, ein

gang der sich stork
vena profunda lata, ein mechtig gang so
in die teuffe vñelt
vena putris, ein schneitiger gang
venam, qua parte abundat metallo luto
oblinire, das erz vorstreichen
vena solida, ein volliger gang
venam tecti vel fundamēti saxi abrum-
pere, eine wand werffen
vena transversa, creuzgang oder quergāg
vena vacua fossilibus & aquis pervia, ein
gang der wasser tregt
venam aperire, ein gang entblößen
venam fibræ in molli saxo disjiciunt,
fluffte vñd flese zuschmeitern vñd vñwei-
len den gang im schneitigen gestein
venam in fodinis igni frangere, sitzen
venam terris, saxis, assere, palo tegere, dā
erz vorsetzen
venæ caput, das außgehen des ganges
venæ fundamentū, das liegende des ganges
venæ tectum, dā hangende des ganges
venæ durissimæ nodus, ein gneuß oder
mispickel
venarum cavernulæ, drusen
venarum conjunctio, wen ein gang zum
andern vñelt
venarum excoquendarum ratio, das
schmelzen auffm stich. Venarum alia
cito liquefunt, etlich erz seind flüssig/
alia lentè, etlich seind streng vñnd wild/
arbeiten sich seiger/alia sparsim ferver-
tes non coeunt in unum, etlich arbeiten
sich zu heiß gretig
venarum tundendarum modi, die weisen
erz zu puchen. Primus, das erz puchen
so gemein: alter, das erz puchen mit feis-
steln / tertius, das erz dreschen
venarum urendarum rationes, die wei-
sen erz zu rösten. Prima, das gemein erz
rösten. Secunda, das zwitter rösten.
Tertia, das glanz rösten. Quarta, das
rösten auff dem eisernen blech: quinta,
das rösten auff den eisernen blechen im of-
fen: sexta, das schifer rösten
venas pilis præferratis tundere, erz vñ-
der den pucherer puchen / oder schlecht
erz puchen
Venas corio nudare, gang entblößen
Venas experiri vel explorare, probiren
venula vel fibra, fluffte oder geschicke
veruculum, das eisen wie ein brotspiß via,
gasse

INDEX IN LIB. DE RE

Via recrementorum, lachiloch
 Vicarius domini, vorleger
 Virgula furcata, die ruten damit er etliche
 vermeinen geng aufzurichten
 11 Vires seu fumus virosus, schwaden
 21 vitri conficiendi ratio, die weise glaz zu
 machen
 Uncia, zoll / lib. 4.

Uncus ferreus, seilhale / der eiserne sperhas
 fe / eiserne hecklein
 Uinci, sevrhacken / lib. 9.
 ustrina, das gemach darinnen man silber
 brennet
 utres, bulge / auch siderne sect
 Vulturnus, der wind so von suden ost
 wehet

INDEX RERUM AC VERBORUM IN LIB. DE RE METALLICA, TERTIUS.

A Bacus 240 p.
 Abacus longus in quo tunduntur
 venæ 209 p.
 Abacorum quibus discretiores utuntur
 descriptio 210 f.
 Aberthami fodina 54 p.
 Aberthami fodina Laurentianum dicta
 63 f.
 abydi fodina 20 m.
 acetum lapides molles reddere 183 f.
 acies ferri quomodo fiat 341 f.
 acuum quibus aurum vel argentum ex-
 perimur consideratio 198 m. f. quarum
 quedam constant auro & argento 199
 p. quedam auro & ære 200 p. quedam
 auro, argento & ære, ibidem m.
 additamentorum consideratio 184 p. eo-
 rumq; compositiones variae 186 p.
 aer crassus in fodinis quomodo genere-
 tur 158 f.
 aer cur excitetur in fodinis 117 m.
 aer immobilis ubi maneat 81 m.
 aer immobilis fossiones impendit eo-
 aer immobilis manens in puteis quos
 morbos gignat 172 m. aer item in pu-
 teis infectus veneno ibid. f.
 aer singulis anni partibus quomodo tu-
 niculos penetret 82 p.
 æs ab auro quomodo separandum 368
 m. & inde
 æs additamentum 184 m. f.
 æs & aurum quomodo separentur 191 f.
 æs caldarium unde fiat 436 f. ut pulch-
 rum fiat 437 p.
 æs caldarium quomodo fiat 409 m.
 æs cinereum quid & unde fiat 435 f.
 æs dum secernitur argentum ab eo, quo-
 modo temperandum 405 m.

æs, ætugo Cypria 453 f.
 æs fulvum, rubrum, caldarium quomo-
 dorecoquendum 409 m.
 æs ex qua materia fiat 326 f.
 æs luteum unde fiat 436 p.
 æs in quibus catillis liquetur 181 p.
 æs nigrum ex qua materia fiat 328 f.
 æs purum quomodo excoquendum 327
 m. æs rude quomodo 328 f.
 æs quomodo ex torrefactis æris panibus
 fathiscentibus conficiatur 427 m.
 æs unde conficitur 218 p.
 æs ut confici non possit ex panibus æreis
 torrefactis 433 m.
 æs ustum additamentum 184 m.
 ærei panes, ex quibus argentum separan-
 dum quomodo præparandi 399 m. 403 f.
 ærei panes torrefacti ubi coquatur 397 m.
 æris & auri commune signum 78 m.
 æris bractææ additamentum 184 m.
 æris in venis signum singulare 78 p.
 æris fodinarum partitio qualis 63 p.
 æris liquidi vehementia, si frigida in
 fundatur 432 m.
 æris venæ quomodo experienda 192 m.
 æris venæ quomodo & quam cito exco-
 quantur 318 m.
 ærosi lapidis nigri & fissilis descriptio
 87 p.
 77 p.
 ærugo in venis inventa æris signum
 78 p.
 ærugo in venis inventa signum bonum
 77 f.
 Africus ventus 38 m.
 Agathoclis præceptum de fortuna 16 m.
 Aldebergum 237 f. 172 m. 173 m.
 allium magnetis naturæ infestum
 27 p.
 alpina

METALLICA TERTIUS.

Alpinæ fodinæ	104 f.	aqua nitrofa ubi	451 p.
alpium duricies quomodo ab Hannibale		aqua falſa quomodo coquatur	441 f.
fracta	80 m.	aqua valens quomodo cōficienda	354 m.
altantis ventus	38 m.	& inde	
alumen & atramentum ſutorium quo-		aquæ ad ſalem inde conficiendum apte	
modo differant	465 p.	439 f.	
alumen ab atramento ſutorio quomodo		quæ item non aptæ	ibid.
ſeparetur	457 m.	aquæ aurum ab argento ſeparantes addi-	
alumen cujus uſus eſſe debet in ſecer-		tamentum	184 f.
nendo auro quomodo in pulverem re-		aquæ calidæ ex terra effluentes ad ſalem	
ſolvendum	355 p.	raro aptæ propter immixtos ſuccos	
alumen coctum additamentum	184 m.	449 m.	
<u>alumen valens ad ſeparandum aurum</u>		aquæ commoditas metallico multum	
354 m.		obſervanda	22 f.
aluminis conficiendi rationes	456 m.	aquæ ex puteis quomodo extrahantur	
aluminis figuræ dum conficitur	457 m.	129 f.	
aluminis materia quædam mollis	459 m.	<u>aquæ quam profundè humanis viribus</u>	
aluminis venæ ut valde bonæ ſiant quo-		extrahi poſſint	153 p.
modo efficiendum	456 f.	aquæ ſuccoſæ	439 m.
aluminofa ſaxa quomodo urantur	458 f.	aquæ ſulphuroſæ	465 m. bituminofæ 468 m.
aluminofæ venæ atramenti ſutorii parti-		aquam bituminofam in ſalem & bitumē	
cipes	427 m.	redigi poſſe	468 f.
alveus naviculæ ſimilis	255 m.	aquarum ſex	186 m. f.
alveus excoctorum braçteis ligneis con-		aquarum multitudo foſſionibus impedi-	
textus	308 p.	mento eſt	81 m.
alveus niger	257 m.	aquarum ſecundū ſuccos genera	ſex
alveorum uſus 110 m. 184 p. eorumque		24 f.	
deſcriptio	113 f.	aquas quorū ſum infundant venæ & fibræ	
Alyattus metallicus	20 m.	81 m.	
ἀμύλνυγώνιον τρίγωνον	88 f.	aquis multis & copioſis quomodo ſuc-	
amianti pulvis	457 p.	currendum	81 f.
ampullæ vitreæ	357 p. earumque varia po-	aquilo ventus	38 m.
ſitio	360 m.	arbores venarum ſignâ	26 p.
ampullarum, in quibus coquitur aqua		Archimedis experiendi auri inventum	
valens, conſideratio	355 f.	194 f.	
Anacreon auri contemptor	6 p. 11 p.	area curta	212 f. 236 f.
Andreas Naugerius	477 p.	area lapidibus ſtrata	212 f.
angulus rectus, obruſus, acutus	88 f.	area curta in qua materia metallica la-	
Annebergi fodina	54 p.	vatur, deſcriptio 240 f. item area lin-	
annebergi fodina unde Carbonaria no-		teis extenſis contextæ 241 m. aliarum-	
minata	29 p.	que in ſequentibus	
annebergi fodinæ foecunditas	63 f.	area cur terminis definiantur	60 m.
annebergi fodina coeleſtium exercitus		area magnæ quantitas	61 f.
dicta	63 f.	area ſalinarum marinarum	440 p.
anni tempora quatuor	68 m.	area ſubdiales in quibus ſit atramentum	
annuli quo ſiſtulæ conjunguntur quales		ſutorium	461 p.
136 m.		area venæ cumulatae	60 p.
antæ excavatæ	156 p.	area venæ dilatatae	58 m.
anthyllidis cineris uſus	186 f.	arearum conſideratio	55 p. formæ 55 m.
ἀνθύλλες rotarum quid	112 m.	& inde	
aqua arte falſa quomodo in ſalem mite-		area venæ profunda	56 p.
tur	439 f.	arearum in quibus venæ uruntur deſcri-	
aqua atramentofa quomodo denſetur		ptio	213 f. & inde
in atramentum ſutorium	461 p. &	arearum tectarum genera	258 p.
inde		Arearum termini in cuniculis quo-	

INDEX IN LIB. DE RE

modo describantur	105 f.	Argenti vivi fodinarum partitio qualis	
areas quis addicat	55 p.	63 p.	
arenæ ex lapidibus facillè liquefcentibus		Argenti vivi fumus dentibus noxius	
additamentum	184 m. f.	344 f.	
Arenæ rivorum in quibus auri particulae		argenti vivi natura	346 f. 348 f.
insunt, ubi & quomodo laventur		argenti vivi vena quomodo experienda	
256 p.		194 p.	
Arenarum ex fontibus profluatium, quas		Argestes ventus	38 m.
item rivi, flumina, & lacus continent		argilla uda & arenosa	280 m.
consideratio	24 p. & inde	argonautæ	263 p.
arenarium in metallicis repertum quale		aries Colchorum auratus quomodo con-	
signum	78 m.	fictus	eo.
arenas rivorum lotas aurum gemas & c.		Aristippus auri contemptor	5 f. 10 f.
præbere	19 m.	ars honesta quæ sit	15 m.
argentum ab auro quibus modis sepa-		artifex excoquendarum venarum qualis	
randum	354 p. 361 p. usq; ad fol. 368.	esse debeat	175 f.
m. à plumbo quomodo	369 f.	asinaria mola	211 p.
argentum à ferro quomodo secernen-		assis divisio	62 m.
dum	4, 8 f.	asthma qualis morbus	172 p.
argentum in quibus catillis purgetur	183	Atheniensium decem tribus	20 f.
p. in quibus catillis ab ære & plum-		atramentum sutorum additamentum	
bo separatur, ibid. quomodo excoqua-		184 m. f.	
tur	192 p.	atramentum sutorium & alumē quomo-	
argentum in testa sub tegula collocata,		do differant	465 p.
perpurgandi ratio	391 f.	atramentum sutorium ex qua materia	
argentum quomodo experiendum	195 f.	maculosum fiat	462 m.
argentum purum effusum	54 p.	atramentum sutorium in venis æris si-	
argentum quomodo excoquendum	326	gnum	78 m.
p. quomodo purgandum	386 p.	atramentum sutorium quomodo ab alu-	
argentum quam cito purgari possit		mine separatur	457 m.
389 p.		atramentum sutorium quomodo fiat	461 p.
argentum vivum & aurum quomodo se-		atramentum sutorium rubrum unde de-	
parentur	191 f.	stillet	214 p.
argentum ut album fiat, quomodo effi-		atramentum sutorium valens ad separa-	
ciendum	377 f.	dum aurum	354 m.
argentariae fodinae à solifuga infestatae		atramētum sutorium ut aptum sit ad se-	
173 f.		parandum aurum, quomodo redigen-	
argentum vivum quomodo excoquatur		dum in pulverem	355 p.
343 f. usq; ad fol. 349		atramenti sutorii parens pyrites ærosus	
argenti in venis signa quæ nam sint		78 m.	
78 p. m.		atramentosi lapides	463 m. & quomo-
argenti & plumbi nigri commune in ve-		do inde fiat atramentum sutorium	
nis signum	78 m.	463 m. pyritæ	465 p.
argenti materiae secundum bonitatem		aurum ab argento quomodo separan-	
dijudicatio	77 p.	dum	325 p. 354 p. 161 p. usq; ad fol. 568
argenti mediocris portio quomodo ab		m. ab ære quomodo	368 m. à plumbo
ære secernenda	405 m. exigua	quomodo	369 f.
408 f.		aurum ab argenteis poculis aliisq; vas-	
argenti spumæ additamentum	184 m.	culis inauratis quomodo sine eorum	
argenti tectum plumbum cinereum di-		damno secernendum	368 p.
ctum	78 m.	aurum & argentum vivum quomodo se-	
argenti vena quomodo minutim pilis		parentur	141 f.
tundatur	246 f.	aurum defodi solitum	6 m.
argenti venæ quomodo & quam cito ex-		aurum & æs quomodo separentur	191 f.
coquantur	311 p.	aurum	

METALLICA TERTIUS.

Aurum metallum quomodo experien-
dum 195 p.

aurum in qua terra frequētius generetur
76 f.

aurum in quibus catillis purgetur 183 p.
auri venam quibus modis experiamur
190 m. arenam & ramentum auri lo-
tura collectum quomodo experiamur
191 m.

aurum in quibus succis frequentius in-
veniatur 76 f.

aurum gignatur ne in fluviiis & rivis 54 f.

aurum monetariorum quam purum esse
debeat 366 f.

aurum post secretionem quomodo pro-
bandum 366 m.

aurum quomodo excoquendum 324 p.

auri contemptores, ejusq; alii studiosi 6.
p. & inde

auri & æris commune signum 78 m.

auri feraces fluvii 54 m.

auri glebæ aratri excisæ 25 m.

auri in venis signa quæ sint 78 p.

auri mala 6 m.

auri massa quanta in secretionem ejus ab
argento in fundo refederit, quomodo

sciendum 361 f.

auri materiæ dijudicatio 76 f.

auri ramenta cum spuma argenti & mo-
lybdæna permixta quomodo coquan-

tur 325 m.

auri vena contusa in farinam molitur
229 f.

auri venæ quomodo excoquantur 311 p.

318 m. quomodo laventur 265 p.

quomodo minutim pilis tundantur
246 f.

auripigmenti glareis aurum sapius ad-
hærere 76 f.

auripigmentum in venis inventum si-
gnum bonum 77 f.

auripigmentum quomodo à venis me-
tallcis separetur 187 p.

auripigmentum singulare auri in venis
indicium 78 p.

auster ventus 38 p.

Axis angularis 221 m.

Axis statutus 120 m. stratus, ibid.

B

Babylonis salinæ 439 f.

Babytacenses aurum defoderunt 6 p. 11 f.

bacilla metallica 107 m. eorumq; diffe-
rentiæ 109 m.

Batilla metallica 107 m. 110 p.

Bellum nullum ex omnibus partibus ju-
stum 15 f.

Berimus mons 20 m.

bes communiter marca dicta 198 f.

bes monetariorum quantus 206 p. &
in sequentibus quomodo dividatur
198 f.

bes Romanorum quid 205 f. 206 p.

Biantis dictum refutatur. 5 10 f.

binæ sextulæ quota selibræ pars 205 f.

binæ sextulæ quid, & quomodo dividan-
tur 198 f.

Bitumen quod spiritu diffilari potest
216 f.

bituminis conficiendi rationes 468 m.

bituminis vis in resolvendis metallis 213 f.

Boemiæ ad Planam fodinæ 173 f. 174 p.

bombardarum violentia 7 f.

boreas ventus 38 m.

bractæ metallica 107 m. f.

bractæ metallorum faxis adherentes in
bonis habentur signis 77 f.

Bulgarum descriptio 114 m. 115 m.

bulgarum gubernator 157 p.

butyrum veneni remedium 377 p.

C

Cadmia bituminosa nociva argento
213 f.

cadmia quomodo uratur 216 m.

cadmia vnde fiat 436 f. & quid nam sit,
ibid.

cadmia quam perniciofa 172 m.

cadmiæ aurum in se cōtinentes quomo-
do excoquantur 325 m.

cadmiæ quomodo in panes redigan-
tur, 282 m. iidem quomodo torrean-
tur 436 f.

cæcias ventus 38 p.

Calbus metallicus 54 m.

calcarium quale in venis signum 78 m.

calcaria fornax 458 f.

calceus siphonum 134 m.

calcis in salis artificiosi confectioe usus
185 m.

camerarum quæ materiæ metallicam
cum fumo sublatam excipiunt, descri-
ptio 322 m.

caminus quid Græcis 322 p.

camporum varia genera & quænam fo-
dienda 22 m.

canalis devexus sive minor 237 m.

canalis excipiens aerem 160 m.

canalis simplex in quo lavatur materia
metallica 235 f.

canalis

INDEX IN LIB. DE RE

Canalis ventum in fodinas immittens	160 p.	tes	441 f.
canalium descriptio	116 m. 117 p.	casarum janua quam terrae plagam spe-	
canales à quo fiant	68 f. 69 m.	ctare debeant	173 m.
canales devexi duo, in quibus materia		castellum	157 m.
metallica lavatur	239 p.	castella in quæ venæ aluminis invehun-	
canalēs ex piceastris facti, in quibus plu-		tur	456 f.
bum cinereum excoquitur	349 f.	castella in quibus excipiuntur succi con-	
canales sub ostiis	157 m.	creti cum aquis permisti	469 f.
canaliculi ferrei ad eris experimenta ne-		centenarium pondus	204 f.
cessarii descriptio	196 f.	centumpondium quantum pōdus	204 f.
canalis in quo venæ lavantur descriptio	235 p.	ceratia ponderum genus	198 f.
canis metallicus casparum genus	113 p.	cervisia sanguinem dissolvi	446 m.
canes elitellarii metallicorum	126 m.	cervisiæ usus in sale excoquendo	co-
catini in quo plumbum ab auro vel argē-		cespites herbosi quibus utuntur metalli-	
to secernitur, descriptio	370 f.	ci in lavanda materia	265 f.
catini oblongi quales	437 p.	chalcitidis dilutum	461 p.
catillorum explicatio	181 p. cinereorum	chalcitis in venis æris signum	78 m.
eo. f. & inde terrenorum	183 p.	chalcitis materia atramenti sutorii	462 m.
catillorum usus	190 p.	Charadra	297 m.
cauda venarum quid	48 m.	chirothecæ eorum qui tundunt pyritas	
cavernæ rotæ	148 p.	211 f.	
caurus ventus	38 m.	chirothecæ metallicorum	172 m.
causæ metallicorum quomodo & penes		chryfocolla aquis permista quomodo ex-	
quos iudicentur	66 p.	ciatur	469 f.
Capros auri molam versare	230 f.	chryfocolla auri & æris commune si-	
capsa brevis patens	226 m.	gnum	78 m.
capsa cuius fundum filis ferreis est con-		chryfocolle glareis aurum adhærere	76 f.
textum	222 f.	chryfocolla in venis inventa signum bo-	
capsa longa patens	226 m.	num	77 f.
capsa magna lignea	224 f.	chryfocolla quid	324 p.
capsa patens	223 f.	chryfocolla quæ Matris borax dicitur,	
capsa in quas venæ distribuendæ inji-		unde fiat	193 p. 453 f.
ciuntur	127 f.	cini plumbi quomodo cōficiatur	186 p.
casparum patentium usus	110 m. earum-	cini quinam optimus ad catillos	182
que descriptio	113 p.	cineris anthyllidis usus	186 f.
casparum, per quas materia metallica		cineris quo infectores lanarum utuntur	
contusa pilis, cribratur, descriptio	222 f.	in salis artificiosi confectioe usus	
Caput canalis in quo lavatur materia		185 m. & inde	
metallica	235 f.	cinerum purgamentum duplex	182 p.
caput venarum quid	48 m.	Circes venefica	27 f.
carbas ventus	38 m.	circius ventus	38 m.
carbunculi quomodo laventur	267 m.	cisia ubi servantur	71 p.
carnorum fodinæ	385 p.	cisium cui unica est rota, item birotum	
carpathus chryfocollæ ferax	469 f.	127 f.	
Carpatus mons	151 m. 172 m.	cisium cui est cista crassis viminibus	
mons Germaniæ	224 f.	contexta, quo utuntur metalli-	
Carpati montis fodinæ	172 m. 224 f.	ci in demetiendis carbonibus	
438 m.		318 f.	
Carthaginenses metallici	20 m.	cisiorum usus	110 m. eorumq; descriptio
Casa putealis ad quid profit	71 p.	112 p.	
casæ salinarum	441 f. earumque par-	clavi cornuti	295 f.
		Cochlea	co,
		cochlear altum	459 p.
		cochlear excoctorum	312 p.
			cochleare

apell. casly
m. 596

METALLICA TERTIUS.

Cochleare purgatorum argenti	390 m.	Coticulæ qua aurum vel argentum atte-	
cochleare, quo artifex, qui plumbum		ritur, descriptio & usus	198 m. & in.
ab auro vel argento separat, utitur		crassi interitus	6 f.
375 p.		Crates Thebanus auri contemptor	11 m.
codax	148 f.	crates	305 f.
celum quo excinduntur particulae ex mas-		crates ferrea	352 f. 388 m.
sis argenti ad experiendum	391 m.	crates metallicis quid	213 f.
cæruleum & chrylocolla in venis auri &		crater quid, & quomodo fiat	121 p.
æris commune signum	78 m.	Cremnicii fodina	3 p.
cæruleum in venis inventum signum bo-		cribrum æneum	280 m.
num	77 f.	cribrum quod versatur in vase aquarum	
colchorum aries auratus quomodo con-		fere pleno	228 p.
fictus	263 p.	cribrum rotundatum	224 m.
collecta metallica quid	63 m.	cribrum usitatum	223 f.
collum genera, & quinam fodiendi		cribri angusti in quo materia metallica	
22 p.		lavatur, descriptio	243 f.
compositiones, quibus experimur, u-		cribrorum in quibus venæ lavantur, ex-	
trum aurum & argentum separata sint		plicatio	228 p.
nec ne	364 f. & inde	cribrorum per quos venæ pilis contusæ	
commisuræ venarum quid	52 p.	cribrantur	222. f. & inde
conclave in quo argentum vivum exco-		croesus metallicus	20 m.
quitur	346 f.	crystallina materia ad vitra inde confi-	
Conradus Pauper, à Maximiliano comi-		cienda cur optima censeatur	470 f.
tibus adnumeratus	18 p.	cuneus ferreus, quo argenti massa suble-	
contus uncinatus unde dictus	310 m.	vatur	375 p.
conti excoctorum	312 p.	cunei metallici	107 m. f.
conti metallici 107 m. ejusq; descriptio		cuniculus quid, qualis & quantus fieri	
109 m.		soleat	71 m.
corbes in quibus sal exiccatur	446 f.	cuniculi quot & quales in venas agan-	
corbis, in qua ampulla vitrea, ne fran-		tur	84 f.
gatur, collocari solet	356 f.	cuniculorum altitudo quantâ	103 m.
corbis circundans truncum fistularum		cuniculorum consideratio	60 f.
142 p.		cuniculorum halitus virosi quomodo ex-	
corbis quæ versatur in vase aquis ferere-		pellantur	81 p.
ferto	229 p.	cuniculorum jus quomodo acquiratur	
corbis quo Poloni venas lavant, expli-		64 m.	
catio	228 f.	cuniculorum partitio	62 m.
corbium usus	110 m. & descri-	cuniculorum per alias fodinas actorum	
ptio	111 p.	jura	61 p.
Cornuum cervorum usus in catillis		cunicul. cur metiantur mensores	105 p.
182 m.		cuniculorum usus	81 m. 82 m.
cortina grandis ad coficiendum alumen		cuparum in quas salæ asportantur de-	
necessaria	459 m.	scriptio	446 p.
cortina turbinata	459 m.	curvaturæ a <i>Ades</i> dictæ græcis	112 m.
cortinæ in quibus aqua salsa coquitur		curvaturæ rotæ quid	119 m.
441 f.		cypria metalla	453 f.
cortinæ plumbeæ in quibus fit atramen-			
tum sutorium	461 f.	D	
cortinæ plumbeæ quadrangulæ in qui-		Dæmonum genus metallicis infestum	
bus fit alumen	457 p.	173 f. 174 p.	
cortinæ quandiu durent	446 f.	decumani officium	68 m. 69 p.
cortinæ salinarum unde fiant	444 p.	demensum metallicum	55 m.
corus ventus	38 m.	dentes mobiles quid efficiat	344 f.
coticulæ usus	190 f.	Dentes pilorum	140 m. fucularum
		ibidem	
			dentes

INDEX IN LIB. DE RE

dentes tympani	120 m.
descensus varii in cuniculos	171 p.
diameter quid	36 f.
diebus anniversariis operarios non laborare	150 m.
diebus quibus laborent aut ferientur metallici	70 p.
diebus singulis quid agat magister metallicorum	66 m.
dilutum aluminosum unde fiat	456 m.
dilutum & lixivium ex quibus sal conficitur quomodo differant	451 m.
dilutum ex quo fit halinitrum	454 f.
<u>dilutum, ex quo nitrum conficitur quale</u>	453 f.
dilutum, ex quo fit sal, quomodo conficitur	451 m.
dilutum falsum materia salis	439 m.
Dippoldefvaldi fodinæ	246 p.
Diodorus Siculus	25 m.
discretiores unde nomen suum invenerint	210 f.
domicilium in quo venæ excoquantur	285 m.
domini locorum considerandi	23 m.
drachma quantum pondus	205 p.
duellæ quale ponderum genus veteribus	199 p.
duum viros symbolis quoque indicendis interesse	17 p.

E

Eifalia regio Germaniæ	212 m.
Eifaliæ fodinæ	212 m.
Eislebii fodinæ	218 p.
elementorum quatuor in excoquendis venis quanta ratio habenda	309 m.
equi clitelarii	127 f.
etesiæ venti	38 m.
eurus ventus	38 p.
euronotus ventus	eo.
excoctio metallorum quid	285 m.
Excoctionis metallorum consideratio	285 p.
excoctiones venarum quid ab experimentis differant	175 m.
excoctionis venarum ordo	308 f.
excoctionum varia genera esse	1 m.
excoctores præstantissimi quinam habeantur	309 m.
excoctorum instrumenta	308 p.
excoctorum solertia & peritia	318 f.
excoquendi artem metallicorum esse	1 m.

Excoquendarum venarum artifex qualis esse debet	175 f.
experimenta venarum quid ab excoctionibus differant	175 m.
extractiones similimæ his quæ conficiuntur supra moletrinas	252 f.

F

Fabricius Luscinus auri contemptor	6 p.
11 m.	
Fannius	199 p.
favonius ventus	38 p.
fex sicca aquarum	186 m. f.
feces aceti additamentum	184 m.
feces vini additamentum	184 f.
ferrum additamentum	eo.
ferrum nocivum ærei, si in id, dum coquitur, injiciatur	433 m.
ferrum pennatum	7 m.
ferrum signatorium	332 f.
ferri mala	7 m.
ferri natura in excoctione plumbi nigri	329 m.
ferri recrementum additamentum	184 m. f.
ferri venam quomodo experiamur	194 m.
ferri singulare in venis signum	78 m.
ferri squamæ stibio infestæ	324 m.
ferri venæ in campestribus reperiri solitæ	88 p.
ferri vena quomodo excoquenda	337 f.
ferramentum foci simile	209 f.
ferramentum quo lutum verberatur	375 p.
ferramenta prima propriè sic dicta	79 p.
ferramenta quæ dicantur	107 p. eorumque differentia, ibid. m.
ferramenta ubi servantur	71 p.
ferrariæ fodinæ partitio qualis	63 p.
ferrugo in venis ferri singulare signum	78 m.
fibulæ	131 p.
fibra mox ambigua	29 f.
fibras ad puteos fodiendos signa dare	75 p.
fibra auri ad fluvios quomodo fodiantur	88 p.
fibra quid 50 f. & earum distributio ibidem, subdialis	51 m.
fibrarum differentia	52 f.
fibrarum subdialium fallacia	76 p.
fila orichalcea	378 m. 391 m.
finis venarum	48 m.
Firstum oppidum Lotharingiæ	18 m.
Firsti in Lotharingia fodinæ	eo. m.
fistulæ	

METALLICA TERTIUS.

Fistulae orichalcae quibus utuntur vi-		fontes venarum ora	24 p.
trarii	475 m.	forceps cui chelae	399 f.
fistularum tractatio	134 p. & inde	forcipis qua globuli plumbei fiunt de-	
flabellorum spiritalium consideratio		scriptio	188 p.
164 f.		fores quibus vestes sunt	156 p.
Fluviorum auriferorum distinctio	54 m.	foricula siphonum	134 m.
focus domicilii in quo sal excoquitur		fornax aurificum	364 m.
443 f.		fornax calcaria	458 f.
focus excoctorum qualis esse debeat		fornax Carnorum	320 f. Lusitanorum
309 m.			337 m.
focus fornacis ferrariae	338 f.	fornax furni similis	215 f.
focus in quo argentum perpurgatur qua-		fornax in qua aluminosa saxa uruntur	
lis fit	386 p.	458 f.	
focus in quo calefiunt panes aerei		fornax in qua aqua valens ad aurum se-	
403 f.		cernendum coquitur, qualis esse de-	
focus in quo plumbum purgatur	336 m.	beat	355 m.
focus in quo plumbi cinerei vena exco-		fornax in qua argentum in testa sub te-	
quitur	352 p.	gula collocata purgatur	392 m.
focus in quo massae plumbeae liquantur		fornax in qua argentum ab aere secernen-	
ab iis, qui argentum ab aere secernunt		dum si mediocris insit portio	406. f.
399 m.		si exigua	408 f.
focus : quare complura in fornax & of-		fornax in qua compositionibus alia me-	
ficina		talla ab auro secernuntur	365 m.
fodinae quales prorsus vitandae	172 f.	fornax in qua aerei panes fathiscentes	
fodinae symposia dicta	63 m.	torrentur	417 f.
fodinae veteris area	57 m.	fornax in qua ferrum excoquitur	338 f.
fodinarum caput quid dicatur	56 f.	fornax in qua recrementa in panes redi-	
& cur capaciolem habeat aream	ibid.	guntur	436 p.
fodinarum divisio	62 m.	fornax in qua panes aerei torrefacti co-	
fodinarum divitum qualis cura & ratio		quantur	420 f.
68 f.		fornax in qua plumbum ab auro vel ar-	
fodinarum jus a quo petatur	55 p.	gento secernitur	370. m. 377 p.
fodinarum jura quomodo amittantur vel		fornax in qua argentum vivum excoqui-	
obtineantur	63 f. & inde	tur	346 f.
fodinarum optima posuio	23 f.	fornax in qua calefiunt panes aerei	403 f.
fodinarum quarundam cum orco ratio		fornax in qua fit alumen	459 m.
173 f.		fornax in qua spinæ in panes rediguntur	
fodinarum siccitas periculosa operariis		435 m.	
172 p.		fornax in quibus sulfurea mista coquun-	
fodinarum subcivum quid	56 f.	tur	466 f.
fodinas & areas quis addicat	55 p.	fornax primæ assimilis	340 f.
fodinarum omnium nomina ad calcem		fornax quæ dilatari & contrahi potest.	
hujus indicis quare		414 f.	
follis duplicati, cujus usus est in experi-		fornax quæ foraminibus vento inspiratur,	
endis venis descriptio	180 p.	vulgo ventosa	364 m.
follis pro experiendis venis qualis	179 p.	fornax secunda concamerata, in qua	
folles calcandi pedibus	168 m. carentes	plumbum ab auro vel argento separa-	
naribus, ibidem		tur, varia	382. f. usq; ad sol. 385 f.
folles teretes & corio facti	337 m.	fornax : quare plura in focus & officina	
follium, quorum usus est apud excocto-		fornacis in qua venæ excoquantur de-	
res venarum, descriptio	292 f.	scriptio	285 m.
296. per totum		fornaces decem in quibus argētum cum	
follium sedilia	297 p.	plumbo permixtum ab aere secernitur	
fontes pluribus modis effundere aquas		413 p.	413 p.
24 m.		fornaces in quibus æs cum plumbo co-	

INDEX IN LIB. DE RE

atrum permiscetur 406 f. & in quibus eorundem recrementa recoquantur 406 f.	3 m.
fornaces in quibus ex æris panibus fa- thiſcentibus torrefactis æs conficitur 427 m. f.	349 m.
fornaces in quibus crei panes caleſcunt & torrentur 397 m.	26 p.
fornaces in quibus ſulſur ex aquis confi- citur 465 f.	477 p.
fornaces in quibus venæ excoctæ fuerūt, quomodo reparandæ 306 m.	3 p. 57 f. 63 p. 111 p.
fornaces in quibus plumbum ab argen- to ſeparatur, quatuor in prima domi- ciliū parte 399 p.	66 m.
fornaces tres ſimul locatæ 313. dñæ, 315. & inde	25 p.
fornaces vitrariorum triplices : prima 471 m. ſecunda, 472 p. tertia, ibid. m. Item duplices 473 m. Item una tan- tum, 475 p.	172 p.
fornacum cameræ quæ fumum excipiunt 322 f.	25 p.
fornacum in quibus ferrum excoquitur deſcriptio 337 f.	344 f.
fornacum in quibus plumbum excoqui- tur deſcriptio 333 inde uſq; ad 337.	322 p.
fornacum in quibus venæ excoquantur deſcriptio 285 in quibus venæ exco- quantur præparatio 303 f. 306 m.	184 f. purpurei 185 p. cerulei, lutei, rubri, viridis, nigri, candidi, mixti, ibid. colores fumorum ad quid conducant, & quid doceant, ibid. & deinceps
fornacum in quibus venæ præcioſæ exco- quantur, deſcriptio 321 f.	fundamentum venarum quid? 48 f.
fornacum quarū os ad tempus clauſum eſt, deſcriptio 303 f. uſq; ad fo. 315. qua- rum os ſemper eſt apertum 316 p. uſq; ad folium 324	fundamentū venæ durū quid? 78 f. 79 p.
fornaculæ in officina, in qua argentum ab ære ſeparatur 339 p.	funis ductarius quid? 118 m.
fornaculum conſideratio : differentiæ 175 f. teres 176 p. quadrangula ibi. m. latericia 176 f. ferrea 177 f. fictilis 178 p. temporariæ 178 f. earumq; discrimina inter ſeſe ibi. f. & 179 f.	funis ductarii uſus 82 m.
foſſæ in quibus ſal fit 450 m.	funis ductarii uſus & deſcriptio 110 f. & inde
foſſæ latentes quid 74 p.	funiculus canabinus, item funiculus ex phyliris tiliæ factus, instrumenta menſoris 89 p. & 97 p.
foſſiones cauſa gemmarum apud quos- dam 77 m.	ſtrilla ferrea excoctorum 310 m.
foſſiones quid ſoleat impedire 81 m.	fuſi axis 120 m.
foſſilia loca raro fruges ferre 23 p.	G
foſſilia quæ aquarum vis ex venis effert 24 p. (87 m.)	Gagates in mari unde 24 f.
foſſores cur interdū obtorta gerāt colla foſſores morbis obnoxii 1 p.	Gairi fodinæ 237 f.
foſſores quis inſtruat 69 m.	Galeciæ fodinæ 25 m.
	Gallicus ventus 38 m.
	Gofelariæ fodina 3 p.
	173 m. 214 p. 329 m.
	Gofelariæ vena quomodo inventa 25 f.
	Gemma in venis inventæ quale ſignum 78 p.
	Gemmarum effoſſiones 77 m.
	Geometriæ uſus in metallicis 78 f.
	Georgius Saxonum dux 246 p.
	globuli ex auro argentiſo quomodo fiat 357 f. quomodo item ex argento, quod aurum in ſe continet 361 p.
	globuli plumbei quomodo ſiant 188 p.
	granum ponderum genus 198 f.
	granula ponderum genus eo.
	gruis, quo operculum levatur deſcriptio 378 f.
	Gyges metallicus 20 m.
	H
	Hala Hermundurorum 446 p.
	Halinitrum additamentum 184 m.
	Hali-

METALLICA TERTIUS.

Halinitrum in qualibus ollis coquatur 455 f.

halinitrum unde fiat 454 m.

halinitrum ut purum fiat & limpidum 455 m. f.

halinitri præparatio ad venas experien- das 185 f.

halitus venenosi quomodo in puteis & cuniculis generentur 81 m.

halitus virosi quomodo ex fodinis expel- lantur 81 p.

Hannibal Alpium duriciem quomodo fregerit 80 m.

Hannibaljs fodina, Bebelo dicta 29 p.

harpago 122 f.

hemiciclii menforii descriptio 95 f. &

index 540.
herbæ venarum signa 26 p.

Hieron rex 194 f.

hispaniarum fodinæ 80 m. 20 m.

hispaniæ fodinæ quomodo inventæ 25 m.

hispaniam floruisse argentariis 20 m.

I
Ignis in cuniculis & venis venenatus 172 f.

ignis in purgando argento qualis 389 p.

igni quomodo frangantur venæ 79 m. f. 87 f.

igni lapides quinam faciliè resistent 285 f.

igni resistentes lapides 330 p.

incilia salinarum marinarum 440 p.

incus excoctorum ferri 388 f.

Indi gemmarum fossiles 77 m.

infundibulum quid 116 m.

infundibulum molæ 230 f.

ingestorum officium, & unde dicti 110 f. 128 f.

instrumentum cui circulus 391 m.

instrumentum ferreum quo terra verbe- ratur 308 p.

instrumenti quod habet indicem, quem magnes regit descriptio 99 m. quod non habet indicem, &c. ibid.

instrumenti menforum Alpinorum de- scriptio 104 f.

intervallum subdiale 102 m.

intervenium venarum quid 31 f.

Ioachimicæ Vallis fodina 63 p. eadem unde Gairica nominata 29 p.

Ioachimicæ vallis fodina stella dicta 63 f.

Iovis cum Danae fabulæ mysterium 6 f.

Irberesdorf fodinæ 237 f.

ἰσχυρὸν τριγωνον 88 f.

Iuliarum Alpium fodinæ 254 f.

iuramentum metallicorum in additio- nibus venarum 57 m.

iurati metallicorum 61 f.

iuratorum metallicorum officina 66 f.

K

καπνοδοχὴ caminus 321 p.

κεντρον quid 30 f.

κεντραὶ fossæ latentes 75 m. 74 p.

L

Lactis bovini in catillis usus 182 f.

lacus in quibus excipiuntur succi concre- ti cum aquis permisti 469 f.

lacus in quibus fit alumen 459 f.

lacus in quibus fit atramentum sutorium 461 f.

laminæ ferreæ foraminum plenæ in qua venæ uruntur descriptio 216 m.

laminæ metallica 107 m. f.

lanx in qua metallica materia lavatur 229 p.

lanx striata 259 m.

lavandi rationes 228 p. & inde

lavandi rationes septem venis commu- nes 234 f.

lavandorum auri ramentorum rationes

256 p. Item, materiæ cum lapillis ni- gris permistæ 269 m.

lapis fofsilis ærosus quomodo excoque- dus 329 p.

lapis fofsilis secundi generis qualis 76 f.

lapis Judaicus ubi potissimum invenia- tur 77 m.

lapis molaris 231 m.

lapis quidam molaris propriè mola

lapis plumbarius recrementum 184 m.

lapis plumbarius argentum in se conti- nens quomodo excoquatur 326 f.

lapis plumbarius materia plumbi nigri 76 m.

lapis specularis 457 p.

lapis ærosi nigri, & fofsilis descriptio 87 p.

lapis fofsilis glareis aurum sæpius ad- hære 76 f.

ex Lapide fofsili panes confecti quomo- do torreantur 283 m.

lapides qui metallicis propriè vocentur 77 m.

lapides duri, item durissimi quomodo mollescant 183 f.

lapides ignis vim sustinentes 330 p.

lapides igni liquefcentes primi, secundi & tertii generis 78 f.

INDEX IN LIB. DE RE

INDEX IN LIB. DE RE

Lapides faciliè igni liqueſcentes, qui argentum in ſe continent, quomodo excoquendi	327 p.	loci faciliores, difficilioreſq; foſſu	21 m.	
Lapides fiſſiles bituminis expertes quomodo urantur	218 p.	loci metallico conſiderandi quatuor genera	21 m.	
lapides igni liqueſcentes quando boni, quando malum in venis ſignum	78 p.	loci ſæpe peſtilentes, ideoq; non fodiendi	23 m.	
lapides nigri materia plumbi	19 m.	loculamentum	131 p.	
lapides quinam igni facile reſiſtât	285 f.	loculamentum penſile	157 m.	
lapides qui in ardentibus fornacibus faciliè liqueſcunt additamentum	184 m.	Lycurgus cōtra aurum legē dedit	6 p. 11 f.	
lapides ſalti	446 p.	lotores qui inſtruat	69 m.	
lapides ſtillâtes ſuccis quomodo cocti aliquidando fuerint in ſuccos concretos	439 m.	lotoribus arenarum quænam conſideranda	24 f.	
lapidum ex quibus vitra ſiunt varia genera	470 m.	loturæ venarum explicatio	228 p. & inde	
lapilli nigri ex quibus plumbum candidum fit, quomodo excoquendi	329 f.	loturam inſicere rivos	5 m.	
lapilli nigri plumbi candidi materia	78 m. 246 p. 266 f.	lucernarum lumen languidum in cuniculis & puteis venenoliſ	81 f.	
lapilli nigri quomodo laventur	235 f.	L. Quintius Cincinnatus agricola dictator creatus	18 p.	
lapilli nigri quomodo & quando torreatur	281 m.	Lufitanorum fodinæ	297 m.	
lapillis nigris permiſta materia quomodo lavetur	269 m.		258 f. 337 p.	
Laurei montis fodinæ	20 m.		M	
Laurentius, quædam Boemiæ fodina	174 p.	Machinæ à quo ſiant	68 f. 69 m.	
Libonotus ventus	38 m.	machina cujus dentes tigilla follium deprimunt	301 m.	
libramentum	131 p.	machina quæ folles comprimit	299 m.	
libræ diviſio	204 f.	machina quædam tractoria à triginta duobus equis circumagenda	151 m.	
libræ penſiliſ deſcriptio	103 m. 104 p.	alia à 96 equis	151 f.	
librarum quibus venæ, metalla, & additamenta ponderantur, deſcriptio	207 p.	machina qua venæ ſiccæ pilis præferratis tunduntur	219 p.	
libellæ ſtativæ, quæ menſores utuntur	100 f. 101 p.	machinæ tractoriæ quonam ſtatuantur,	71 p.	
ligones metallici	107 m. eorumq; deſcriptio	machinæ quæ ab equis calcatur deſcriptio	168 & inde	
Lingua gruiſ, quo operculum levatur, qualis fit, & ex quibus lignis conſecta	380 m.	machinæ quam circumagunt equi uſus	81 m. 102 m. 114 f.	
lintea quorum uſus eſt in lavanda materia metallica, qualia eſſe debeât	241 f.	machinæ quæ venas udas pilis præferratis tundunt, quinq;	245 f.	
linterorum jaçtatus	170 p.	machinæ tractoriæ 117 m. ſpiritales, & ſcanſoriæ	ibid.	
lixivium ex quo nitrum conficitur, quale	453 f.	machinæ qua res graves demittuntur in puteum	129	
lixivium & dilutum ex quibus ſal conficitur quomodo differant	451 m.	machinæ ſitulis aquas exantlantes:		
lixivium ex quo ſal conficitur, quomodo fiat	451 m.	prima 131. ſecunda 132. tertia 133. ſiphonibus haurientes aquas: ſipho primus	135. ſecundus 136. tertius 137. quartus 139. quintus 141. ſextus 142. ſeptimus 145. octavus 146. nonus 147. ſitulis haurientes aquas: prima 149. ſecunda 150. tertia 152. quarta 153. quinta 154. ſexta 155. ſeptima & omniū quæ aquas trahunt, maxima	158
lixivium purgans halinitrum	455 m.	machinæ ſpiritales	158 f. Primum genus,	
lixivium ſalfum materia ſaliſ	439 m.	ejuſq; prima ſpecies	159 m. ſecunda 160 m. tertia 161 p. Secundum genus	
lixivii in ſaliſ artiſicioſi conſectione uſus	185 m.	ejuſq;		

METALLICA TERTIUS.

ejusq; prima species 162	secunda & tertia 163 m.	quarta 164.	ejusq; species 165.	Tertium genus, ejusq; species, prima 166.	secunda, 167.	tertia 169.	quarta & quinta, ibidem.
Machinarum descriptiones & differentiae	117 m.						
Machinarum spiritalium differentiae	158 f.	partim ventorum status exceptos in puteum deducentes, idq; vel asseribus coagmentatis 159 m.	vel canali 160 p.	vel vase 161.	Aut flabellis 161 f.	partim ventorum status in puteos deducetes, simulq; pestilentes halitus ex puteis elicentes 165 m.	
Machinarum scanforiarum differentiae	170 m. f.						
machinarum tractoriarum differentiae	117 m.	quibus materia metallica extrahitur usq; ad fol. 125.	quib. axes, catenae ferreae, fistulae, ligna grandia in profundos rectos puteos immittuntur 129 p.	quibus aquae ex puteis extrahuntur 129 f.	partim situlis 130 p.	usq; ad fol. 132 partim siphonib. 133 m.	usq; ad fol. 136.
Magister metallicorum possessionem singulis definit 23 f.	item privat jure fodinae 64 p.						
Magistri metallicorum in cuniculis munus	60 f.						
Magistri metallicorum officium	66 p.						
Magistri metallicorum munus in indicendis symbolis	17 p.						
Magnes ubi potiss. inveniatur	77 m.						
Magnetis in conficiendis vitris usus	471 p.	ejusq; in vitro attrahendo natura	ibid.				
Magnetis natura	27 f.						
Magnetis natura & usus in experienda ferri vena	194 f.						
Magnetis vires quid infirmet	27 p.						
Mala metallicorum	172 p.						
Malleus anceps	388 m.						
Malleus magnus ferreus, quem rota attollit	388 f.						
Malleus quo saxi arenarii in solo fornacis locandi partes extuberantes refecantur	332 f.						
Mallei metallici 107 m.	eorumq; differentiae 108 f.						
Malleorum quibus venae contunduntur descriptio 210 & inde							
Malthae compositio, qua fornax in qua alumen conficitur, malthatur	459						
Malthae qua cortinarum juncturae obliuntur confectio	444 p.						
Maraviae fodinae	255 f.	257 m.	385 m.				
Marca quid & quantum pondus	198 f.						
Marculi lignei	m. Comp. 12. 6		338 f.				
M. Curius auri contemptor	6 p.	11 m.					
mare mortuum Hebraeorum	24 p.						
marinam aquam salis commodissimam	24 f.						
materia metallica quoniam coegeratur	71 p.						
materia metallica, vide metallica materia							
materia quae dum torrentur lapilli confluit	281 f.						
marmor quando signum bonum, quando malum in venis	78 p.						
marmoris glareis aurum sepius adherere marmora ad quid utilia	15 p.	(76 f.					
marmorum venae fodiendae	77 m.						
massulae in catillis triangularibus quomodo fiant	190 p.						
medulla saxorum	459 p.						
melanteriae dilutum	461 p.						
melateria materia atramenti sutorii	462 m.						
melanteria in venis inventa aëris signum	78 m.						
melanteriae parens pyrites aërosus	78 m.						
melibocus mons	151 m.						
meliboci montis fodinae	86 f.	151 m.					
melibocus ochrae ferax	469 f.						
mentoria ars metallicorum cur inventa	88 f.						
mentoriae artis metallicorum consideratio	88 p.						
mentorum Alpium altissimorum montium cuniculos metiendi modus	104 f.						
mercatores cur minus odio habeantur quam foeneratores	17 m.						
Mercurii virga caduceus dicta	27 f.						
metae figura	214 m.						
metallum vectigale	58 p.						
metalla cur abstrusa in terra	8 f.						
metalla ad vestitum conferre victum	9 f.	ad 9 p. m.					
metalli effodiendi signa	75 m.						
metalla quomodo experienda	194 f.	quae nam preciosa, aut vilia. ibid.	aurum quotam argenti portionem in se habeat 195 p.	argentum quotam auri & aëris ibid. f.	aes quotam argenti 196 p.	plumbum candidum, nigrum, quotam argenti 197 m.	metalla mista, quae monetae nomi-

INDEX IN LIB. DE RE

minatur quomodo experiēde	197 f. ar-	Misy in venis æris signum	78 m.
gentæ ibid. aureæ	198 p. ex auro &	Misy materia atramenti sutorii	462 m.
argēto m. ex auro & ære	200 p. ex auro,	modiolus rotæ quid	119 p.
argento, & ære	200 m. & inde	modulus quid	114 m. ejusq; differentia
ad metalla facinorosi quōdam dānati	17 f.	114 m.	
metalla pura effodi sæpe solere	76 m.	modulus quo falsæ portantur ad casae	
metalla qualia procrectur à natura	208 p.	salinarum	445 f.
metalla quomodo fecernantur	354 p.	mola à capris versata	230 f.
metalla quō naturaliter mixta	354 p.	mola lapis quidam molaris propriè di-	
metalla Thasia	18 p.	ctus	231 p.
metalla utrum in numero bonorum ha-		molarum quibus venæ quædam molun-	
benda	13 m.	tur descriptio	229 f.
metallorum detrimenta in excoctioni-		molæ cuiusdam quæ auri venam simul	
bis	174 f. & inde	tunda, molat, lavandoq; purget, de-	
metallorum effossionis defensio	8 m.	scriptio	232 f.
metallorum fossio quondam vetita	5 m.	molendirationes: prima, quā aquarum	
metallorum secretionem quinam susci-		impetus circumagit	229 f. secunda, cu-
piant	208 f.	jus rota ab equis, aut asinis, aut capris	
metallica honesta ne sit	15 m.	versatur: tertia, cujus orbem calcantes	
metallicæ rei utilitas	14 f.	circumagunt: quarta, quæ manibus	
metallica materia quonam cōgeratur	71	cicumaeta versatur	232. quinta, quæ
p. quomodo & ubi inveniatur	76 m.	uno eodemq; tempore auri venā tun-	
metallica materia quibus instrumentis		dit, molit, lavando purgat	234
extrahatur vel evehatur	110 m.	molybdæna additamentum	184 m.
metallica materia quando discernatur,		molybdæna aurum in se continens quo-	
& ubi peritis metallicis	208 m.	modo excoquenda	326 m.
metallica multos ditatos fuisse	2 f.	molybdæna nociva catillis	182 f. aurum
metallica utilis ne sit	2 p. (at 1 p.	item & argentum sorbet	ibi.
metallicus quarū rerū peritus esse debe-		monetæ quomodo experiendæ	197 f. ar-
metallicus qualis esse debeat	28 p.	gentæ ibid. aureæ	198 p.
metallico ante fossionem septem confi-		monetariorum aurum quam purum esse	
deranda esse	21 m.	debeat	366 f.
metallico, qui solus impensas facit, quid		montes cur dimetiantur metallici	88 p.
agendum	19 f.	montes quinam fodendi	21 f. 22 p.
metallici quales esse debeant	19 p.	montium metallicorum ruina	173 m.
metallici qui vocentur	17 f. 18 p.	montium varia genera	21 f.
metallicorum arbitri & iudices	16 f.	morbi metallicorum	172 p.
metallicorum cantus & labor qualis	79 f.	mortariolorum differentia & usus	183 p. f.
metallicorum divitiæ quales	15 m.	mortis humanæ omne elementum parti-	
metallicorum labores levissimi duo	19 m.	ceps	13 p.
metallicorum mala & morbi	172 p.	Mundi secundum metallicos divisio	36 f.
metallicorum officia	65 f.	muri valde durescentes igni quomodo	
metallicorum quæstus qualis	17 m.	extruendi	44 f.
metallicos nō viles esse homines, sed du-		Mydas metallicus	20 m.
ros, & ad munera militiæ idoneos	18 m.		
metallicis cur sumptus communes con-		N	
ducant	20 m.	Neusolæ fodine in Carpatho monte	225 f.
metallicis qui communiter impensas fa-		Nicias Atheniensis	19 m.
ciunt, quid agendum	20 p.	Nitrariæ Nili	453 p.
metiendi rationem duplicem esse	103 p.	nitrum factitium quid	324 p.
minium secundariū additamentū	184 m.	nitrum materia vitri	470 f.
minii pulvis lethalis	172 m.	nitrum nativum, factitium	453 f.
misturæ in venis experiendis cura qualis		nitrum quomodo conficiatur	452 f.
188 f. & insequentibus		O	
		Ochra additamentum	184 m.
		Ochra	

METALLICA TERTIUS.

Ochra cum aquis permista quomodo ex-
cipiatur 469 f.
Officina in qua argentum ab ære separa-
tur 393 p. ejus pars prima 393 p. secun-
da 406 m. f.
Officina in qua aurum vel plumbum ab
argento separatur 369 f.
Officina in qua venæ excoquuntur 285 m.
Officina vitraria celeberrima 477
Officina: quare plura in fornax & focus
ollæ fictiles in quibus sal coquitur 448 f.
ferrea 449 f.
ollæ in quibus sulfur conficitur 465 f.
ollæ in quibus halinitrum coquitur 455 f.
ollæ, quarum usus est in venis excoquen-
dis, quales 216 m. f.
ollæ ventrosæ in quibus conficitur & co-
quitur materia vitri 472 p.
operarii cur interdum colla obtorta ge-
rant 87 m.
operarii quomodo ad laborem excitandi
19 f.
operarii quotnam sint mittendi in ope-
ras 19 m.
operariorum metallicorum officia 69 f.
& laborum per horas distributio 69 f.
operariorum morbi ex halitibus veneno-
sis 81 m.
operariorum pericula 82 f.
operariorum præcipua genera 70 m.
operariorum valetudinis ratio habenda
81 p.
operculi magni, cujus usus est in secre-
tione plumbi ab auro vel argento de-
scriptio 371 m.
operimenti, cujus usus est in secretionem
plumbi ab auro vel argento descriptio
orbiculi siphonum 134 m. (371 f.)
origo venarum quid 48 m.
Ornithiæ venti 38 p.
ὁρθογώνιον περίγωνον 88 f.
Os spiritale 161 p.
ossium animantium usus in catillis 182 m.
ossium usus in conficiendis testis 386 p.
ostiolum cuniculorum quid 83 p.
ovi albuminis usus in catillis 182 f.
ὁξυγώνιον περίγωνον 88 f.
p
Palorum cuneatorum quorum usus est in
putei structura descriptio 118
panes ex lapidibus æreosis quomodo tor-
reantur 282 m. ex lapide fissili quo-
modo 283 m.

panes ex pyrite conflati additamentum
184 f.
panes ex pyrite vel cadmia conflati 282 m.
panes ex ramentis quomodo fiant 417
f. ex spinis quomodo fiant 434
panes fathiscentes qui, & unde dicti 417 f.
pannus nodulis plenus extensus 264 m.
panni viridis usus in lavanda materia
metallica 263 f.
partium fodinarum jus quomodo acqui-
ratur vel amittatur 64 f.
passus metallicus 55 m.
pecunia ad quid inventa 21 f. 15 p.
pellium taurinarum usus in lavanda ma-
teria metallica 262 p.
perones metallicorum contra aquas 172
perticæ cortinarum quales 444 m.
pes metallicus 55 m.
Philosophi, alii pauperes, alii item divi-
tes 11 m.
Phocion auri contemptor 6 p. 11 m.
pigmenta ad quid utilia 14 f.
pilum cui dentes 386 m.
pilum excoctorum 308 p.
pilum siphonum 134 m.
pili quo franguntur panes ærei, descri-
ptio 401 f.
pilæ 148 f.
pilarum consideratio 148 p. & inde
pila æqualiter lata excoctorum 308 p.
pila, quibus venæ plumbi, ite catini tun-
duntur 374 f.
pila uda, sicca quæ vocentur 246 p.
pilorum consideratio 134 p. & inde
pilorum quibus venæ tunduntur, descri-
ptio 220 m.
pinnae rotarum 133 p.
pistillorum consideratio 183 m.
Plana Boemiæ oppidum 173 p.
plaustrum 127 f.
Plinius de lotura metallorum 265 f.
plumbum ab argento quomodo separan-
dum 369 f. 417 m.
plumbum ab auro vel argento quomodo
secernendum 370 m.
plumbum una cum argento ab ære quo-
modo separandum 411 m.
plumbum additamentum 184 m. f.
plumbum candidum ex qua materia fiat
78 m. 246 p. 266 f.
plumbum candidum quomodo exco-
quatur 329 f. & inde
plumbum cinereum argenti in venis fi-
num 78 p.

INDEX IN LIB. DE RE

Plumbum cinereum argenti tectum dictum	78 m.	ponderum metallicorum consideratio	204 f.
plumbum cinereum quomodo excoquendum	326 m. 349 m.	pompholyx nigra perniciofa	172 m.
plumbum in experiendis venis quale requiratur	188 p.	perfecti fodinae officium	68 p.
plumbum in globulos redactum additamentum	184 m. item in cinerem resolutum	perfecti metallorum officium	65 f.
	ibid.	perfecti metallorum quales	18 p.
plumbum in quibus catillis separetur ab argento	181 p.	praeses a quibusdam custos dictus	69 p.
plumbum nigrum quomodo excoquendum	329 m.	praeses fodinae ubi habitat	71 p.
plumbum quantum argenti in se habeat, cognoscere	193 m.	praesidis fodinarum officium	69 p.
plumbum Villacense	188 p.	praesides fodinarum fraudulentum quomodo puniantur	17 p.
plumbum unde fiat	76 m.	Priamus metallicus	20 m.
plumbi candidi vena quomodo experienda	193 f.	proscribendi dominos partium modus	65 p.
plumbi candidi in venis signa singularia	78 m.	pulvis ex quo fit halinitrum	454 m.
plumbi candidi vena contusa quomodo in farinam molatur	229 f.	pulvis fodinarum siccus quos morbos generet	172 p.
plumbi candidi vena quomodo pilis tundatur	247 f. quomodo & ubi uratur	pulveris ad excoctorum fornaces construendas necessarii praeparatio	304 f. 309 p. 314 m.
214 f. nigri 213 f.		pulverum confectiones, quorum usus est in auro excoquendo	324 f. & inde in sequentibus.
plumbi candidi qualis vena esse soleat	80	pulverum pro experiendis venis compositiones quare additamentorum compositiones	(71 m.)
plumbi cinis quomodo conficiatur	186 p.	puteus quid	71 m. qualis & quantus fiat
plumbi cinerei vena quomodo experienda	194 p.	puteus solitarius quid	81 m.
plumbi fodinarum partitio qualis	63 p.	puteus qui lacunae loco est	82 m.
plumbi mala	8 p.	putei quibus instrumentis perforantur	109 m.
plumbi nigri & argenti commune in venis signum	78 m.	putei unde nomina sortiantur	29 p.
plumbi nigri vena quomodo experienda	193 p. quomodo & quam cito excoquatur	puteorum fodiendorum signa	75 p.
	318 m. 319 f.	& inde	
plumbi usus maximus in discernendo argenteo ab aere	405 m.	puteorum fossione quid impediatur	173 f.
plumbago fossilis argenti & plumbi nigri commune signum	78 m.	puteorum genera, recti, & obliqui	71 m.
plumbeae massae, ex quibus argentum a plumbo separandum, quomodo praeparandae	399 m. 403 f.	recti 72. obliqui 73 genera alia	82 m.
plumbeus lapis, quare lapis plumbeus		puteorum halitus virosus quomodo expellatur	81 p.
plumbei globuli quomodo fiant	188 p.	puteorum profundorum substructiones	
πνευματικαί machinae	159 p.	puteorum structurae consideratio	(83 m. 82 m.)
Polonorum excoquendi ratio	320 f.	puteorum usus	81 m. f.
Polonorum focus in quo excoquuntur vena	320 f.	putealis casa ad quid conducatur	71 p.
puteorum fodinae	280 m.	puteales aquae minus aptae ad salum inde conficiendum	439 f.
Polymnestor auri cupidus	6 m. 12 m.	puteolorum fodinae	400 m.
pondera duplicia, majora & minora	190 m.	Pygmaeon auri cupidus	6 m. 12 m.
		pyrae in qua vena uruntur extractio	215 p.
		pyrites additamentum	184 f. & inde
		pyrites arosus melanteriae parens	78 m.
		item atramenti sutorii, ibid.	
		pyrites qui aurum in se continet quomodo excoquendus	324 m. 325 m.
		pyritis natura in additamentis	184 f.
		pyritae argentum in se continentes quomodo	

METALLICA TERTIUS.

modo excoquantur 326 f. 329 p.
pyritæ atramentosi 465 p. sulfurosi 468 p.
pyritæ auri continentes 76 f.
pyritæ experimenta, utrum aurum in se
contineat, an non 191 p.
pyritæ in fornacula excoquendæ modus
eo.
pyritæ panes quomodo torreatur 282 m.
pyritæ, in quibus alumen, quomodo urā-
tur 460 f.
pyrites quomodo uratur 214 p.
215 f. & inde

Q
Quadratum metallicum 57 m.
Quaternæ filiquæ quantum pōdus 205 f.

R
Radii rotæ quid 112 m. 119 m.
Ramentum duplex 437 f.
ramentorum auri lavandorum rationes
256 p. & inde
ramenta quō in panes redigantur 437 f.
Ramesbergi Gofelariæ interitus 173
Ramus convolutus 248 m.
Rami abiegni convoluti 272 m.
rastrum bidens 282 p.
rastrum quinq; dens excoctorum 308 p.
rationes metallicorū quadripartitæ 68 m.
plumbi, ivtri, ferri, additamēta 184 m. f.
recrementa quomodo in panes redigan-
tur 436 p.
rector machinæ 157 m.
Regis in metallis portio 57 f. & 58 p.
rivorum auriferorum distinctio 54 m.
rota à capris versata 230 f.
rota dentata 151 f.
rota duplices habens pinnas 138 p.
rota quæ à calcātibus versatur 132 m. 155 p.
rotæ radii, curvaturæ quid 119 m.
rotæ theca sive loculamentum 156 p.
rutabulum 282 p.
rutellum 238 p. 239 p.
~~rutrum cuius usus est in incendiis~~ 308
rutrum excoctorum 308 p.
rutrum ligneum quo agitur materia
metallica in canalibus 236 f.
rutra metallica, eorumq; descriptio 110 p.
rutri lignei quo venæ lotæ agitantur, de-
scriptio 235 m.

S
Sacci suilli ad funem alligati 126 m.
saccorum usus 110 m. eorumq; descriptio
111 p.
sal additamentum 184 m. f.
Sal artificiosus additamentum 184 m.

quot & quibus modis conficiatur 185
m. & inde
sal artificiosus ex quibus rebus fiat 368 f.
sal ex aqua marina quomodo conficiatur
439 f. ex puteali 441 f. ex lacustri 447
p. ex falsis aquis, quæ ferventes ex
terra effluunt 448 f. ex marina in ol-
lis 449 f. aquis falsis ardentibus li-
gnis infusis 450 m.
sal ex quibus aquis facilè coquatur 24 f.
sal fossilis 447 p.
sal liquefactus additamentum 184 m.
sal qua ratione nonnunquam albior,
nonnunquam subnigrior fiat 446 m.
449 f.
sal qui ligno cōfit, cur minus bonus 450 f.
sal qui pisces sapiat & oleat, quomodo
coquatur 449 f.
sal quomodo, & in qualibus vasis & lo-
cis exiccetur 446 f.
sal quomodo ex diluto vel lixivio fiat
451 f.
sal tostus additamentum 184 m.
salis coctio in cortinis 446 p. in corbibus
446 f. in ollis fictilibus 448 f. in cor-
tinis ferreis parvis 449. in magnis
ollis ferreis ibi. f.
salis massarum figuræ variæ 446 f.
salis qualia genera ad vitrum inde confi-
ciendum idonea 470 f.
salis quantum semper conficiendum
439
sal quibus & quot modis, & ex qua ma-
teria fiat 439 m. & inde
salem conficientes in cortinis nudos in-
cedere 446 p.
salem conficientium in cortinis operæ
quomodo distributæ eo. m.
salem ex solo lixivio fieri posse 451 m.
salinariæ aræ, ne combibant aquas quo-
modo præparandæ 439 f.
salinæ Babylonis eo. Cappadociæ, ibid.
Halæ Hermundorum 446 p. Hispa-
norum 450 f. Germanorum ibi.
salinæ ad mare quales 440 p.
salinæ quotnam fodiendæ. 439 f.
Sandaraca à venis metallicis quomodo
separetur 187 p.
Sandaracæ glareis aurum sæpius adhæ-
rere 76 f.
Sandaraca in venis inventa signum bo-
num 77 f.
sanguinis bubuli, vitulini, hircini usus in
condensando sale 446 m.
Saxonum

INDEX IN LIB. DE RE

Saxonum qui Gitelum habitant fodinæ	320 m.	signa fodiendorum puteorum	75 p.
saxum fissile album additamentū	184 m.	silex certorum colorum in venis inven-	tus bonum signum 78 p.
saxum fissile in venis quale signum	78 m.	silicis glareis aurum sepius adherere	76 f.
saxum nobile quale signum in venis	eo.	silices crudi argentum in se continentes	quomodo excoquantur 327 p.
saxa aluminosa quomodo urantur	458 f.	siphonum consideratio	133 f. & inde
saxa qualia venarum signa	78 m.	siphunculus	134 m.
saxa quando igni rumpere liceat, & quā-	do non 81 p.	siphunculus orichalceus, cuius usus est	in incendiis 308 p.
saxa terminalia quæ dicantur	106 p.	situla qua salsa funditur in cortinas	445 f.
saxa venæ æris dilatata	86 f.	situlæ quid	114 m. 130 m.
saxorum medulla liquida	459 p.	σκαλλον τειγανον	88 m.
saxorum quæ sunt ad venam divitem utri-	litas 208 f.	smiris lapis ubi potissimum inveniatur	77 m.
saxorum varia genera	86 m.	Snebergi fodina	18 p. 63 p. 111 p.
scalæ excoctorum	308 p.	snebergi fodina Bisemutariæ nomen un-	de traxerit 29 p.
scalarum ascensus & descensus quam pe-	riculosus 173 p. & cui earum cura perti-	snebergiana fodina Georgius dicta	63 f.
neat, eo.		snebergianæ fodinæ fecunditas ibidem	
scalarum usus	117 m.	Socrates pecuniæ contemptor	5 f. 10 f.
scanforiæ machinæ, quære machinarum	descriptiones	sol quatenus in terrâ operari possit	54 m.
scaturigines eructantes metallum, fodi-	endas esse 77 f.	Solifuga metallicis animal infestū	173 m.
Schemnicium	3 p.	solifugarum venenum quomodo abolea-	tur eo. f.
Schemnicii fodina	151 m.	solem materiam metallicam ex venis eli-	cere 54 p.
Schlaccevaldi fodinæ	237 f.	Solinus	173 m.
scobs æris climata additamentum	184 f.	sory in venis æris signum	78 m.
scobs ferri stibio infesta	324 m.	sory materia atramenti sutorii	462 m.
scobis corii usus in catillis	182 m.	sorios diluti usus in conficiendo atrame-	to sutorio 461 p.
scopæ excoctorum	308 p.	Sofias Thracensis metallicus ditissimus	19 m.
scribæ metallicorum officia	67 m.	spatha ferrea excoctorum	312 p.
Scytarchæ auri condemnatores	6 m. 11 f.	spatha lignea excoctorum	308 p.
secretionis auri & argenti, utrum com-	pleta sit nec ne, experimenta 364 f.	spinæ quid & unde dictæ	405 f.
& inde		spinæ quomodo in panes redigantur	434 f. & inde
secretionis metallorum consideratio	208 f. 354 p.	spinarum varia genera	436 m.
felibra minor quomodo dividatur	205 f.	spiritalis machinæ, quære machinarum	descriptiones
felibra quantum pondus	204 f.	squama ferri additamentum	184 f.
femiseptulæ quantum pondus	205 f.	stannum quid	329 m. 376 m. &
fella orichalcea purgatorū argenti	388 m.	419 p.	
sepes obliquæ in pratis, quæ materiam	metallicam excipiunt, quomodo fiant	stannum quid, & ex qua materia fiat	311 m.
252 m.		stannum dives in quas fornaces infera-	tur 411 m.
septentrio ventus	38 p.	stannum pauper 410 f. mediocre 411 p.	dives 411 m.
ferra	386 m.	stannum sive argentum cum plumbo	permistum quomodo ab ære secerna-
sevum ad lucernas quis suppeditet	69	tur	93 p.
sevum combustum indicio est laboris	perfecti 70 p.	Statera	
ficilicus quantum pondus	205 p.		
Sigismundus Malthicus metallicus	246 p.		

METALLICA TERTIUS.

Statera	112 f.
stibium argentum in se continens quomodo excoquendum	326 m.
stibium in venis inventum argenti signū	78 p.
stibii vena quomodo excoquenda	345 m.
stibii vires quomodo frangantur	324 m.
stipes terminalis	106 f.
stipites vel asseres crassi puteorum	118
<i>stipites</i> , id est, ferri acies quomodo fiat	341 f.
subcissivum fodinarum quid dictum	56 f.
subscus	239 f. 233 f.
subsolanus ventus	38 p.
substructiones quibus conditionibus restaurentur	174 p.
substructionum in cuniculis varia genera	85 p.
substructionum in fossis latentibus genera	86 p.
substructionum in puteis varia genera	82 m. f.
subvesperus ventus	38 m.
succi concreti unde conficiantur	439 p.
succorum concretorum consideratio	439 p.
succi concreti cum aquis permisti, quomodo excipiantur	469 m. f.
succi quidam concreti nocivi metallis	208 m.
succi qui nam magis auriferi	76 f.
succorum concretorū, ex quibus vitra fiunt varia genera	470 f.
succorum concretorum studiosi metalli- ci	77 m.
succorum in aquis consideratio	24 p. f.
succinum unde fiat in mari	24 f.
<i>Succini natura</i>	27 f.
fulcra descriptio	118 m.
sulfur à venis metallicis quomodo separatur	186 f.
sulfur quibus metallis nocivum	213 m.
sulfur caballinum	465 m.
sulfur quod spiritu dissolvi potest	216 f.
sulfuris colores	467 p.
sulfuris conficiendi rationes	465 m.
sulfuris in secernendo auro & argento qualis usus	361 p.
sulfuri resolvendi vis qualis insit	213 f.
sulfurea mista quomodo coquantur	466 f.
sulfurosa aqua quomodo coquantur	465 m.
supernas ventus	38 m.

symbolum metallicum quid	63 m.
symbola à quibus indicantur	17 p.
symbola quoties dentur in anno	65 p.
symbolis non datis metallici jus possessionis amittunt	16 m.

T

Tabellæ quæ utuntur artifices experientiarum venarum contra ignis calorem descriptio	189 m. f.
tabulæ in quibus sal exiccatur	446 f.
Taurisforum fodina	215 f.
tectum quod huc atq; illuc portari potest	400 p.
tectum venarum quid	48 f.
tectum venæ duræ quid	78 f. 79 p.
tecti saxum quomodo excindatur	79 p. f.
regula quid	180 m.
regulæ usus in purgando argento	392 m.
temperaturæ, quarum usus est in secer- nendo argento ab ære, quomodo fiant	405 m. & inde 410 m.
terebræ cui cochlea est, item lata	134 m.
terminale arearum signum quomodo incidatur	105 f.
termini arearum quid	60 f.
terra lutosæ cum ramentis puris signum optimum	77 m.
terra metallo mista ubi lavetur	184 p.
terra quænam frequentius aurum generet	76 f.
terra sicca quale signum	77 f.
terræ motibus venæ apertæ	25 p.
terræ variè coloribus mixti in venis quale signum	78 p.
terrarum bonitas quomodo deprehendatur	77 m.
testarum in quibus argentum perpur- gatur consideratio	386 p. 387 m.
Thasia metalla	18 p.
Thasiorum fodina	18 p. 66 p.
thrafcias ventus	38 m.
Thucydides hystoricus metallorum præ- fectus	18 p. 66 p.
tignum quod circum axiculum versatur	136 m.
tigna erecta, item humi strata	122 m.
tigna transversaria puteorum	118 m.
tignorum in fronte putei collocatorum descriptio	118 m. in tergo putei col- locatorum
tintinabuli metallicorum pulsus	70 p.
tormentorum varia genera	8 p. 13 p. m.
Toringorum fodina	261 m.
Torrendarum venarū consideratio	281 m.

Torren-

INDEX IN LIB. DE RE

Torrendi panes fathiscentes æreos munus, quod diebus perficiatur	419 m. & quomodo ibid. & inde
tractoriæ machinæ, quære machinarum descriptiones	
traha cui imposita est capsa, item carens capsa	126 m.
traharum quibus venæ de montibus vehuntur descriptio	126 p.
triangulorum metallicorum consideratio	88 m.
tribuli quid sint	212 f.
tripus cuius usus est in excoquendo argento vivo	347 f.
tripus ferreus, in quo ampulla cum exigua auri particula ab argento non multo est separanda, solet collocari	360 m.
tripus menforius quomodo fiat	98 f.
trochites ubi potissimum inveniatur	77 m.
trochlea	129 m.
trudes follium	168 m.
trulla	238 p.
truncus siphonum	134 m.
tubuli	383 f.
tubus	288 m.
turbo	271 m.
turcarum mancipia agros colere	17 f.
tympanum cui infixæ sunt fibulæ ferreæ	152 f. 153 m.
tympanum dentatum, item quod ex fustis constat	120 m. quod ex orbibus constat 124 f.
tyrannorum violentia erga metallicos	23 m.
V	
Valles quæ propriè dicantur	22 m. & quænam utiliter fodi possint 22 m.
vallestris planicieci diversa genera	22 m.
vas in quo carbonēs abluuntur	334 f.
vas ligneum excipiens aerem	161 p.
vas ventum in puteos immittens	161 p.
Vasa excoctorum è corio facta, quibus aqua ad restinguendum incendium, si quo officina conflagrare coeperit, hauritur	308 p.
Vasorum aquariorum usus, eorumq; descriptio	114 m.
Vasorum in quæ discretiores comminutas venas conjiciunt, descriptio	211 p.
Vasorum usus	110 m. eorumq; differentia ibid.
Vestiariorum quales esse deceat	119 m.
Vectis quid	118 m. usitatus 119 m.
Vectis pili siphonum	134 m.
Vehiculi in quo massæ plumbeæ ad gruē vehuntur, descriptio	399 f.
Vena vox ambigua	29 f.
Vena aluminis	456 f.
Vena Annebergi, coelestium exercitus dicta	54 p.
Vena carbonaria Annebergi	29 p.
Vena dilatata quomodo inveniatur	28 f.
Vena dives metalli quales puteos habeat	82 m.
Vena dura quomodo fodiat	79 p. durissima quomodo fodiat 79 m.
Vena Gairica vallis Ioachimicæ	29 p. Laurentiana 54. p. eadem donum divinum appellata, ibidem
vena profunda quomodo fodiat	71 p.
vena putris quæ dicatur	78 f. dura, durior, durissima item, ibid. quomodo fodiat 79 p.
Venæ caput, cauda, origo, finis	48 m.
Venæ auri quomodo molantur	230 f.
venæ crudariæ	45 m.
venæ cumulatae aræ	60 p.
venæ cur excoquantur	285 p. quomodo 308 f.
venæ dilatatae aræ	58 m.
quomodo excavandæ	86 m.
venæ duræ & solidæ cuniculi quales	84 f.
venæ duræ substructiones	82 m.
venæ fundamentum, & tectum durum, durius, durissimum quid	79 p.
venæ mollis & putris cuniculi quales	84 f.
venæ profundæ aræ	56 p.
venæ putris substructiones	82 f.
venæ campestres quomodo fodiantur	88 p. cumulatae quomodo fodiantur 87 m.
venæ cur tundantur filis præferratis	219 p.
cur urantur	213 m. quomodo urantur ibid. f. & inde
venæ divites, pauperes quam cito excoquantur	310 f.
venæ duriores quibus instrumentis excindantur	107 m. f.
venæ liquescentes quænam infimum, quænam summum locū teneant	310 m.
venarum loturæ consideratio	228 p.
venæ metallicæ quomodo comminuantur malleis	210 m. & inde
venæ molles quomodo excaventur	110 p.
venæ	

METALLICA TERTIUS.

venæ nunc duræ, nunc putris substructio- nes	83 p.	darum genera 188 m. ratio experienda- rum in catillis duplex 190 p.	venæ auri quomodo experiendæ, ibid. m. argenti 192 p. plumbi nigri 193 p. plumbi can- didi ibid. f. plumbi cinerei 194 p. ar- genti vivi ibid. ferri, ibid. m.
venæ pauperrimæ quomodo & quàm ci- tò excoquantur	318 m.	venarum experiendarum rationes 174 f.	venarum extensionis signa 36 m.
venæ plures semper fodiendæ 20 m. 21 p.		venarum faciliè, difficilè, & difficilius li- quescentium additamentum 184 m.	venarum fragmenta levia, & aspera quid denotent 25 f.
venæ quæ citò & quæ tardè liquefcunt, quomodo excoquendæ 309 f. 311 m.		venarum fundamentum, tectum 48 f.	venarum halitus virosi quomodo appel- lentur 81 p.
venæ quænam fodiendæ, quæ item non fodiendæ 53 f. 75 m. f.		venarum naturæ emptoribus contem- plandæ 21 m.	venarum profundarum bonitas 53 m.
venæ quænam utiliter fodi possint 2 m.		venarum ruptarum qualis fragor 79 m.	venas emere quam fodere utilius 21 p.
venæ quæ non faciliè igni liquefcunt, no- civæ 175 p.		venas igni frangi 87 f. quando igni rum- pere liceat, & quando non 81 p.	venas vel casu reperiri, vel arte inveniri 25. peritorum
venæ quo modo torreatur 281 m.		venis sponte apparentibus fodiendum esse quemcunq; locum 22 f. 22 p.	ventores jurati metallicorum 17 p.
crementur, ibid.		ventorum status impedimento esse exco- ctoribus 175 f.	~~ventorum secundum metallicos distri- butio~~ 38 p.
venæ quot modis de montibus devehan- tur 125 f. quot modis igni rūpantur 79 f.		veruculum 383 f.	Vestofalia regio 212 m.
quot modis excoquantur 285 m. 303 f.		Vestofaliæ fodinæ co.	Vestofalorum excoquendi ratio 320 f.
venæ udæ quæ vocentur 246 p.		viæ comoditas cōsiderāda metallico 23 p.	vicini domini magister animo contuendi 23 m.
venæ unde nomina fortiantur 29 p.		vicinitas metallorum quæ fit 23 m.	vini feces additamentum 184 f.
venæ utiles cum inutilibus utrum exco- quendæ 208 m.		vini utilitas 14 p.	virgæ Aegyptiorum : item Minervæ : item Circes : item Mercurii quales 27 m.
venarum arte inquirendarum signa 25 f.		virgulæ metallice confideratio 26 m.	in virgula metallica quinque necessario oblervanda 27 p.
venarum bonarum & malarū signa 75 p.		vitrum additamentum 184 m. f.	vitrum minus lucidum unde fiat 471 p.
usq; ad 79 fol.		vitri conficiendi rationes 470 m.	vitri confideratio cur ad metallicum spe- ctet 470 m.
venarum bonitas 75 m. f.			
venarum commissuræ quid 52 p.			
venarum conjunctionis & divisionis fi- gna 47 m.			
venarum differentia 29 f. profunda 30 p.			
dilatata 30 m. cumulata 31 p. profun- da lata, angusta 33 m. dilatata humi- lis, alta 34 p. tendentes ex oriente in occidentem 34 m. ex occidente in o- rientem 35 p. ex meridie in septentrio- nes 35 m. ex septentrionibus in meri- diæ 36 p. profunda recta, curvata 40 m. dilatata recta, obliqua, curvata 41 p. profunda descendens recta, obliqua, torta 41 m. profundæ variè montes sese extendentes 42. 43 variè se intersecan- tes 44. 45 principales, sociæ 47 m. dila- tatarū cū pfundis collatio 47 f. & inde venarum dimetiendarum ritus antiquo- rum 57 m.			
venarum & fibrarum aliæ differentia, vi- delicet, solide, cavernosæ, vacuæ 52 f.			
venarum experiendarū preparatio 183 f.			
divitis 184 p. villioris ibid. earum quæ participes sunt stibii, pyritæ, ferri, sul- furis, &c. 185 m. quas ardor ignis dif- ficulter dissolvit 185 f. operatio in for- nacibus 187 m. & inde, varia experien-			

FODINARUM NOMINA

vitri materia	co.	unci cortinarum quales	444 m.	
vitra propter coctionem cur interdum minus, interdum magis lucida	475 m.	unci quorum usus est in incendiis	308 p.	
vitrarie officine celeberrime	477	urcei in quibus pyrite sulfurosi coquuntur	468 p.	
vitrariorum fornaces	471 p.	urine hominis in salis artificiosi confectioe usus	185 m.	
vitri recrementum additamentum	184 f.	urine pueri impubis usus in alumine conficiendo	457 p.	
vitrorum figure & picturæ quomodo fiat	475 f. 476 f.	in auro experiendo	190 m. & inde in nitro conficiendo	453 f.
vitrearum ampullarum consideratio	355 f.	ustrine in qua argentum perpurgatur, descriptio	386 p.	
Vitruvius	132 p.	vulturnus ventus	38 p.	
Uladislaus rex	18 m.			
Ulysses, quomodo ex fene in juvenem mutatus	27 m.			
uncus funis ductarii	111 p.			
unci ferrei cujus usus est in experiendis venis, descriptio	189 p.			

FODINARUM OMNIUM, QUAE IN LIB. XII. DERE

Metallica numerantur,

CATALOGUS.

Fodinæ Abertham	54 p. 63 f.	in Juliis Alpibus	254 f.
circa Abydum	20 m.	Irbereisdorfi	237 f.
Aldebergi in Misena	172 m. 173 m. 226 m.	Laurei montis	20 m.
237 f. 246 p.		Lemni	22 m.
alpine	104 f.	Lusitanorum	258 f. 297 m. 337 p.
Annebergi	29 p. 54 p. 63 f.	Maraviæ	255 f. 257 m. 385 m.
inter Atarneam & Pergamum	20 m.	Meliboci montis	86 f. 151 m.
in Berimo monte	20 m.	in Misena Fribergi	57 f. 63 p.
Carnorum	385 m.	Neusole in Carpatho monte	225 p.
in Carpatho monte	172 m. 224 f. 438 m.	ad Planam Bohemiæ	173 f. 174 p.
Colchorum	263 p.	Polonorum	280 m.
Cremnicii	3 p.	Puteolorum	400 m.
Dippoldefvaldi	246 p.	in Rheticis Alpibus	254 f. 438 f.
Eisaliæ	212 m.	Saxonum qui Citelum habitant	320 m.
Eislebii	218 p.	Schemnicii	3 p. 151 m.
Firsti in Lotharingia	18 m.	Schlacchevaldi	237 f.
Fribergi	3 p. 25 p. 66 m. 111 p.	Snebergi	18 p. 29 p. 63 p. 111 p.
Gairi	237 f.	Thasiorum	18 p. 66 p.
Galeciæ	25 m.	Tauriscorum	215 f.
Goselariæ	3 p. 25 f. 173 m. 214 p. 329 m.	Toringorum	261 m.
Hannibalis Bebelodicta	29 p.	Vallis Joachimicæ	29 p. 63 p.
Hispaniæ	20 m. 25 m. 80 m.	Vestofaliæ	212 m.

FINIS.

ANIMANTIUM NOMI-

NA LATINA GRAECAQVE GER-

manicè reddita, quorum author in lib. De Subter-
raneis animantibus meminit.

GRADIENTIUM.

Alce elch/eland
Aper wildschwein
Araneus niger schwarze spinne
Asellus schefflein in fenestris versatur.
Balexidis kaulkrotten
Blattæ wibel/biotworme/springwibel
Bisax laubfrosch
Bufo frote
Kaxapim item laubfrosch
Kaxapim eichorn
Caprea reh
Castor piber
Cervus hirs
Chamæleon, Germanis est ignotus
Crocodylus crocodil
Cuniculus cunsein
Dama ein gemps des hõmer vorsich gebogen
sein
Elæde Italicè ghyro
Erinaceus igel / ejus duo genera, huntzigel vnd
fewigel
Fiber piber
Formica cims
Gala wifel
Glis grosse haselmaus
Gueiwi kaulkrotten
Hystrix stachel schwein/dornschwein/porcopica
Ibex steinbock
Iuris istes & alia sylvestres mustelæ
Lacerta granader
Lacerta Chalcidica kupferader
Lacerta aquatilis wasserader
Lupus wolff
Lupus cervarius lups
Lutra otter
Martes steinmarter/vnd paummarter
Meles dars
Melium ein halsband darunder dars gefuttert/
so man den hunden anlegt
Mareidus kaulkrotten
Mus alpinus mürmelehter
Mus araneus spigmaus
Mus agrestis schõrmaus
Mus lalsicius lasstiq
Mus Noricus pitche / bische / isel / bischmaus/
iselmaus
Mus domesticus major tasse
Mus Pannonicus
Mus Ponticus hermlin

Mus aquaticus wassermaus
Mus subterraneus kleine schõrmaus
Mus sylvestris haselmaus oder nõsmaus
Mustela domestica wifel
Mustela sylvestris istes
Muxan spigmaus
Muxan eichorn
Noerz noerz
Platyceros damhirs
Pulices terreni erdstosch
Puleppan feurtrote
Rana rubera frote
Rana temporaria reinfroschlein
Rana venenata fossilis feurtrote
Rana viridis parva laubfrosch
Rana virides, sublivida, tubcinere frõsche
Rupicapra ein gemps des hõmer hinder sich ge-
bogen sein
Salamandra molch
Scarabeus, de quo hic loquimur, feweser
Zurp eichorn
Sorex mitle haselmaus
Stellio Tarantula
Talpa molwurf
Tarandus reen
Testudo schiltkrote
Tragelaphus brandhirs
Vermis in Majo natus meiworm
Viverra surette vnd frette
Vormela wormlein
Ursus beer
Vulpes fuchs
Zobela jobel

VOLANTIUM.

Alauda serch
Anas immanfuera wilde ent
Anser immanfuertus wilde gans
Apis pien
Amdis spirschwalben
Aquila adler
Ardeola reiser
Attagen haselhün
Bubo gros huhu
Ciconia storck
Cornix frahe
Corvus aquaticus wasserabe
Corvus, cujus caput rubra macula est insigne
holstrahe
Corvus nocturnus nachtrabe

INDEX IN LIB. DE SUBTERR.

Erabro hofline
 Cuculus fuchfch
 Kófero fpirfchwalben
 Fulica wafferhuhn
 Galgulus hemmerting
 Gryllus domesticus haufheim
 Gryllus agrestis feldheim
 Halcyon fluvialis eifvogel
 Hirundines domesticæ haufschwaben
 agrestes maufschwaben
 ripariæ fpirfchwalben
 Ibis avis Aegyptiaca Germanis ignota
 Laleo hemmerting
 Lagopus fchnevogel
 Locusta heufchrecke
 Mergus teucher
 Merula amffel vnd fehamsfel
 Milvus weif oder hunerahr
 Noctua raneule / fchlacule / ftockeule / fteineule
 Nuxiæ nachtrabe
 Olor fchwan
 Onocrotalus fchnegeß
 Palumbes holztaube vnd ringeltaube
 Perdix rāphun
 Pica agelefter
 Picus fpecht
 Puffinæ holztrabe
 Querquedula trichenstein
 Sturnus ftär
 Terraones pircfhuener vnd averhän
 Turdus framervogel / zimer / weindruffchel / fip
 druffchel
 Vespa weffe
 Vespertilio fiedermauß
 Ulula huhu
 Upupa widehopfe
 Vultur hafengir

NATANTIAM.

Alburnus weiffifch
 Afellus, in Italia Alino
 Aurata, Venetiis Auraja
 Barbus parme
 Buccinum, in Liguria corneto
 Cancer fluvialis freß
 Conger, in Italia congro
 Coracinus, Neapoli coracino
 Delphinus mehrfchwein / darvon kompt falfpfe
 Glaucus
 Globio fluvialis fchmerle
 Hippurus
 Lucius hecht
 Merula, Malsilia roquando
 Murena, in Italia murena
 Orphus, in Sicilia cernha
 Pilces foßsiles peiffter vnd merputten / qui sunt
 crassiores
 Peften, Venetiis cappe
 Perca herfe
 Primadia

Purpura, in Græcia porphyro
 Raja roch
 Salar fhure
 Salmo falm / lars
 Sturio ftör
 Thynnus thunno
 Turdus, Malsilia roquando

SERPENTIAM.

Acontias, ignotus Germanis
 Amphibæna, ignota
 Aspis, ignota
 Boa vnfe
 Basiliscus, ignotus
 Cæcula blindfchliche
 Calabicus ferpens, ignotus
 Xipho natter
 Genchris, ignota
 Ceraftes hornichre fchlange
 Diplas, ignota
 Draco drach
 Dryinos eichfchlange
 Hemorrhous, ignotus
 Natrix natter
 Porphyus, ignotus
 Scytale, ignota
 Sepedon, ignota
 Typhlo blindfchliche
 Typhlo blindfchliche
 Vipera, Italis maraffo,
 Typhlo natter

VERMIUM.

Ascarides edworme
 Lumbricus reinvorm
 Scolopendra nafel
 Spondylis engerle
 Teredo fupferworm

DAEMONUM.

Daemon fubterraneus truculentus bergteufel
 mitis bergenteufel / kobel / gurtel

INDEX IN LIBRUM

De fubterraneis animantibus fecundus

A

Acontias	498 m.
Ælianus	478 m. 498 m.
Ænariæ coloni terræ motu & calidarum aquarum effufionibus fedibus exacti	480 p.
Axarix, qui & hiftrix	491 m.
Alaudæ 482 f. hyeme latent in cavernis montium	494 m.
Albertus Magnus	480 m.
Alce	485 p.
Ambrosius Fibianus	499 m.
Amphisbæna	496 f.
Anates	

Anates immanfuere 481 p.
Animal incognitum repertum in Norico
480 m.

Animates subterraneæ quæ propriè & sint &
dicantur 479 f. 499 m. quæ in terra sic-
ca 499 f. quæ in humida agant 500 f.
& inde

Animantium subterranearum tria genera
482 p.

Animantes omnes natura mutationem senti-
re 479 f.

Animantes quæ in regionem è qua egressæ
sunt non revertuntur 479. 480 p.
revertuntur 480 f. 481 p.

Animantes frigoris aut caloris vitandi causa
locum mutantes 481 p.

Animantes quæ noctu vel interdiu in cavernis
terræ delitescunt 482 p. & deinceps.

Animantes quæ in terra latent aliquo anni
tempore 486 f. & deinceps usque ad
pag. 500.

Anseres immanfuerti 481 p.

Aper 485 p.

Apes 481 f.

Απερς, quæ & ευφραδ 494 p.

Aquatilia quæ aliqua anni parte se in cœno vel
arena condunt 494 m.

Aquila Northusæ mortua 480 m.

Aquila à Ianio Dincelspyheleni occisa 480 m.

Aranei nigri 493 f.

Aratus 495 f.

Ardeola 481 p.

Aristoteles 478 m. 479 m. 485 m. 487 f.

492 m. 493 p. 498 p.

Aristophanes 486 p.

Arces subterraneæ 482 m. f.

Aiscalabus, & ἀσκαλάβος, qui & stellio
493 m.

Acarides 499 f. 500 f.

Atelli rimis parietum occultantur 481 f.

Atellus piscis æstivis mensib. se condit 474 m.

Atro noctuæ species 486 p.

Alpis, & ejus genera 497 m. f.

Attagenes 481 m.

Aves hyeme in cavis arboribus larentes 481 f.

Aves luteæ 479 m.

Aves quædam cur verno tempore conspician-
tur implumes 482 p.

Aves nocturnæ 485 f.

Aurata æstivis mensibus se condit 494 m.

B

Basiliscus 498 f.

Βασίλισκος 495 f.

Blattæ parietum rimis occultantur 481 f.

Boæ ex natricum genere 497 m.

Βοῦξ, rana 495 m.

Bubo 485 f. 494 m.

Buccina 494 m.

Bufo 495 f.

C

Cancer fluviatilis 496 p.

Calabricus serpens 497 p.

Caprea 485 p.

Calsianus theologus 499 p.

Κάλσιος 484 f.

Castorea eo.

Caucalus mons 482 m.

Causon quæ & diplas 496 f.

Cæcula hyeme se condit in terra 496 f.

Cellæ subterraneæ 482 m.

Cenchris serpens 498 m.

Centipeda quæ & scolopendra 494 p.

Cephi Æthiopici 480 m.

Cerastes 497 f.

Cervus 485 p.

Ciconiæ 481 m.

Chamaeleon 492 m. aura alitur 493 p.

Χαμαιτυπεία 483 p.

Chelydros 497 f.

Cicero 499 m. 500 p.

Circe 482 m.

Cleopatra aspidas pryadas sibi admovit
497 f.

Columella 496 f.

Cænobium subterraneum in Sedunis 482 m.

Corpus subterraneum & ejus divisio 479 p.

Corpus aquaticus 481 p.

Corvus qui πυρροκέραξ 481 f.

Corvus piscis hybernis mensibus se condit
494 m.

Conger eo.

Cochleæ eo.

Cochleæ cavaticæ 499 f. 501 p.

Colubri Thebani cornuti 498 p.

Crabrones sylvestres 481 f.

Crocodylus 494 m. ad insulam Tentyri-
tarum non adnatæ 495 p.

Cuculus 481 f.

Cuniculus 483 m.

Cymbri 480 p.

Vide etiam in Kappa.

D

Dama 485 p.

Dantisci bona pars vulgi sub terra habitat
483 p.

Dæmones subterranei, & eorum duplex ge-
nus 501 f. 502 p.

Delphinus 494 m.

Delphinus hostis crocodili 495 p.

Dioscorides 478 p.

Diplas 496 m.

Domus in Armenia majori quales 482 m.

Draco 499 p. cum aquila & elephante
pugnat 499 p.

Dryinos 497 f.

INDEX IN LIB. DE SUBTERR.

E

Ελάνης Aristoteli glis dictus	487 f.	Ichneumon crocodilo inimicus	495 f. 496 p.
Erinaceus hyeme in cavis arboribus se condit	481 m. 484 f.	aspidi	497 f.
Εχιδνα	496 p.	Ιεπερ	481 p.
		Ιεπε mustelæ genus	489 m.
		Ιεπε & pellis, proverbium apud Germanos	
		in vilissimum & maximè foetidum scortum	
		eo. f.	

F

Fiber & ejus descriptio	484 p.
& inde.	
Fibri pelles & testes	484 f.
Formicæ	481 f.
Fossæ Prenestinae	483 p.
Fulica	481 p.
Fulvius Hirpinus vivaria gliribus instituit	
488 m.	

G

Galgulus	481 p.
Γαλιώτης, qui & stellio	493 m.
Galenus	497 f.
Γάλη, quæ visela	489 m.
Ganeum	483 p.
Glaucus piscis hybernis mensibus se condit	
494 m.	
Glis	481 m. 488 p.
Gliraria	488 p.
Gothi ex Scandia in Sarmatiam & Daciam	
480 p.	
Grues ab ultimis quasi terris in ultimas discedunt	481 m.
Grylli domestici agrestes	493 f.
Γυζιν	495 f.

H

Halcyones marinae, fluviariles	485 m.
Hamester qui à quibusdam cricetus	490 m.
Hamestri appellatio in hominem voracem apud Germanos	491 p.
Hæmorrhoos	498 p.
Hippurus piscis	494 m.
Hirundines hyeme in loca tepidiora secedunt	494 m.
Hirundines ripariæ, quæ & ἀνδρὶς & κοψέλι	
494 p.	
Hyltrix hybernis mensibus, ut Plinius scribit, in specus secedit: æstivis, ut Albertus	
491 p.	
Hyltrix descriptio	eo.
Hoensteinum	483 p.
Homerus	482 p.
Homines cavernas succedentes, qui ex eo Troglodytæ	482 m.
Homines sylvestres Sericinnia	482 m.
Hydros	497 p.

I

Jaculus serpens	498 m.
Ibex	485 p.
Ibis Ægyptia	499 p. in Alpibus visa
	480 m.

K

Καλαμάς rana	495 m.
Καμψύρος, Latinis sciurus	487 f.
Κικαλάς, sonus quem ululæ edunt	486 p.
Κόκαλοι, dæmones hominum imitatores	502 p.
Κόψαλι, quæ & ἀνδρὶς	494 p.

L

Lacerta Chalcidica quæ & seps	492
Lacerta hybernis mensibus in terra latet	eo.
Lacerta à stellione quomodo differat	493 m.
Lacerta aquatilis	492 m.
Lacerta viridis	eo.
Lagopus	485 m.
Lepus	eo. p.
Locustæ in Pannonias, Daciam & Lygios proximis annis involarunt	480 m.
Lubeci bona pars vulgi sub terra habitat	
483 p.	
Lucanus	498 m. 499 m.
reprehensus	497 p.
Lumbrici	499 f. 500 f.
Lupus	485 p.
Lupus cervarius	eo.
Lutra, & ejus descriptio	483 m. 484 p. m.

M

Martialis	488 p. 490 f.
Meles	483 m. f. 485 p.
lus	485 p.
Melia	eo. m.
Mergus	481 m.
Merulæ	eo. f. 494 m.
Merula piscis	494 m.
Μέλας Græco nomine Germanis, quæ salamandra	493 m.
Μελούεις rana	495 f.
Multipeda & millipeda, quæ & scolopendra	
494 p.	
Murena hybernis mensibus se condit	eo. m.
Mus Alpinus	486 f. 487 p. & inde.
Musaquatilis	496 p.
Mus araneus, qui & μυράλη	489 p.
Mus Lascius	488 m.
Mus Noricus, qui citellus	488 m.
Mus Pannonicus	eo.
Mus Ponticus	481 f.
Μύς οκτώ	487 f.
Mus sylvestris	488 f.
Mus subterraneus, qui & agrestis	500 p.
Multela	

ANIMANTIBUS SECUNDUS.

Mustela quæ proprie *ῥάλη* 489 m. quæ *ῥαῖς*
ibid. m. quæ martes ibid. f. quæ Germa-
nis zobela 490 p.
Mustelarum virus basilisco exitio 498 f.

N

Natrix hyeme in cava terræ ingreditur 497 p.
ejus genera ibid.
Nicander 493 m. 495 f. 496 f. 497 f. 498 m.
reprehensus 496 m.
Nitedula 500 p.
Noerza 490 m.
Noctua 485 f. 486 p. 494 m.
Noctuarum genera 486 p.
Nycticorax 485 f. 486 p.

O

Olores 481 p.
Onocrotalus eo. m.
Opianus 478 m.
Orphus piscis hybernus mensibus se condit
494 m.
Ovidius eo.
Ova serpentium in ignem conjecta flammam
restringere 495 f.

P

Palumbes 481 f. 494 m.
Pecten 494 m.
Perca eo.
Perdix 481 m.
Persarum reges hyberno tempore Babylone,
verno Sulis, ætivo in Ecbanis degebant
480 f.
Piscis *ῥαῖς* 500 p.
ῥαῖς, rana rubeta 495 f.
Picus 481 f.
Pisces vitandi caloris & frigoris gratia mu-
tant locum eo. m. f.
Pisces folsiles 501 m. f.
Platyceros 485 p.
Plinius 478 m. 480 m. 485 p. 488 m. 494 m.
497 m. f. 498 p. f. 499 f. 500 f. 501 p. repre-
hensus 495 m. f. 496 m.
Polybius 501 m.
Porphyrius 478 m.
Porphyrius serpens 498 m.
Prester à diptade differt 496 f.
Pretestinae fossæ 483 p.
Primadiæ 494 m.
Psellus 502 p.
Psyllorum olfactu serpentes fugantur 495 m.
Pustardum 482 f.
Purpura 494 m.
Pueri *ῥαῖς*, bestiolæ 499 m.

Q

Querquedula

481 m.

R

Raja 494 m.
Ranarum diversa genera 495 m. f.
Rana rubeta eo. f.
Rana quæ *ῥαῖς* eo. m.
Ranæ temporariæ eo.
Rana venenata 499 f. 500 p. m.
Renum doloris medicamentum 485 m.
Reinsteinum 482 m.
Rupicapra 485 p.

S

Sal inimicum lacertæ aquatili 492 m.
Salamandra, quæ Germanis Græco nomine
ῥαῖς 493 m. t.
Salmo 481 m.
Scandia 480 p. 482 m.
Scarabei rutili 493 f.
Scolopendra eo.
Scricinnæ sylvestres homines 482 m.
Scytale 496 m.
Seneca 487 f.
Seneca 501 f.
Sepedon 498 m.
Seps seu lacerta Chalcidica 492 p.
Serpentes hyeme latentes 496 p. m.
Serpens Calabricus 497 p.
Servius 500 p.
Sorex 488 m.
Spondylis vermis 499 f. 500 m.
Stellio 493 m.
Sturio 481 m.
Sturni 481 f. 494 m.
Subterraneum corpus, & ejus divisio 479 p.
Sibyllæ Cumææ antrum 482 m.

T

Talpa 499 f.
Tarandus 485 m.
Tenedi insulæ piscatores rupium specubus
pro domibus utuntur 482 m.
Tentyritæ 495 p.
Teredo 499 m.
Terrarum quasdam oras onera, quibus pre-
muntur in alias sæpe deponere, 480 p. m.
Tetraones 481 m.
Teutones 480 p.
Thebani colubri 498 p.
Theophrastus 478 p. 501 p. f. reprehensus
de piscibus subterraneis 501 p.
Testudo terrestis 493 f.
Thynnus 481 m. 494 m.
Tragelaphus 485 p.
Troglodytæ 482 m. 486 m.
Trochilos crocodilo dentes & fauces repur-
gat 494 f.
Trulli dæmones 502 f.

INDEX IN LIB. DE SUBTERR. ANIMANTIB.

Turdi	481 f. 494 m.	Viverra	490 p.
Turdus pifcis	494 m.	Ulula	485 f. 486 p. 494 m.
<u>Turtures hyeme in cavernis montium latent</u>		Volucres quæ hyeme se condunt in terra	
481 f. 494 m.		494 m.	
Τυρῶν ♂, Τυρῶν ♀	496 f.	Vormela	491 p.
		Uoupæ	481 f. 494 m.
V		Ursus	491 m f.
		Vulpes	483 p. m. f. & inde.
Varro	485 m. 486 p. 488 p.	Vultur	481 p.
Vermis quadrupes in Majo natus	494 f.		
Vespertilio	485 f. 486 p. m. 494 m.	X	
Vespæ	481 f.	Xenophon	482 m
Vipera quæ ὕξιδια	496 p. m.		
Virgilius	497 p. 500 p.	Z	
Vifela quæ ζάλη	489 m.	Zobela mustelæ species	490 p. m.

DE ANIMANTIBUS SUBTERRANEIS
Indicis Finis.

NB. Fol. 107. lin. 15. pro verricula, lege rutra.

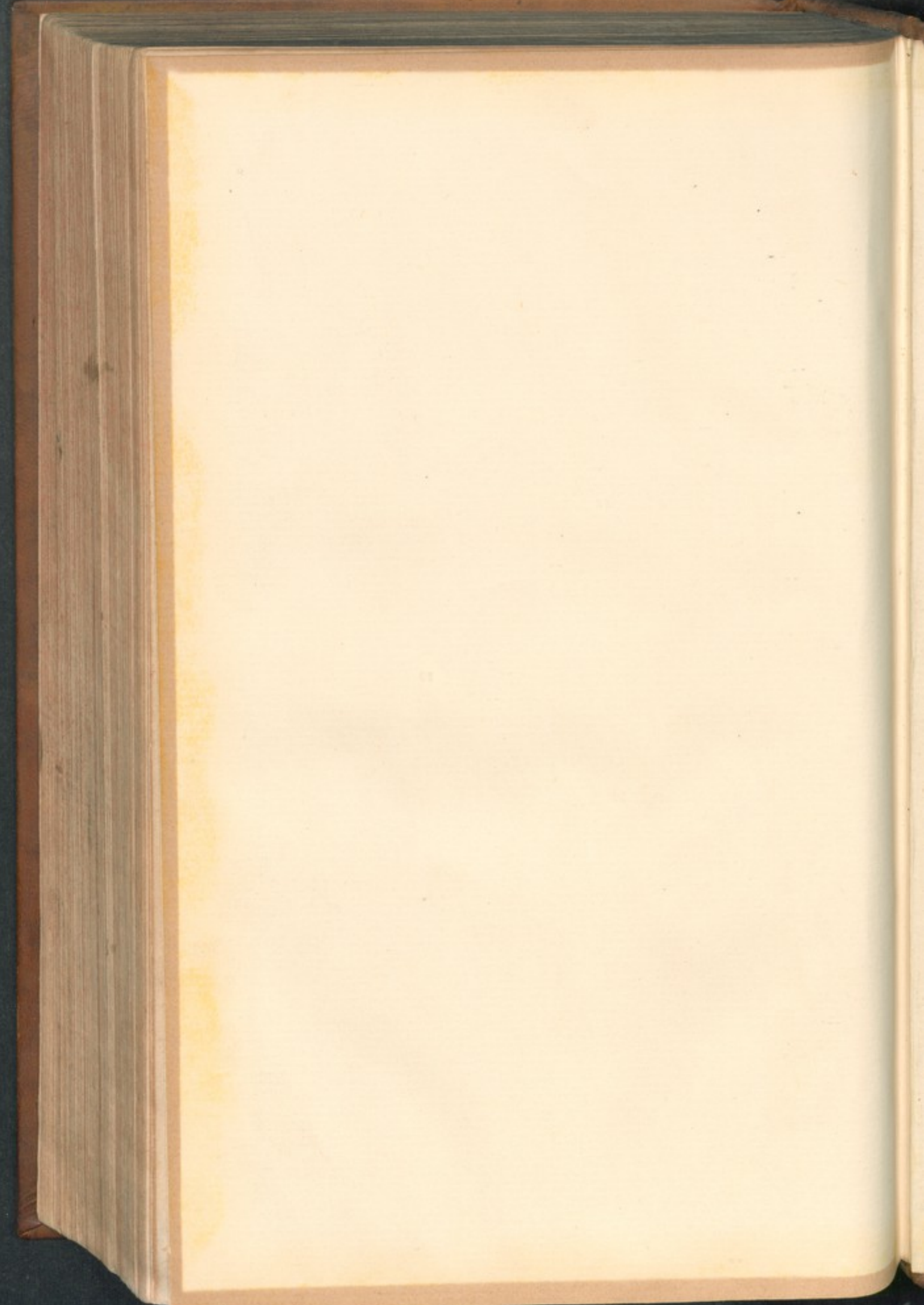

Stubbs
W. J. Stubbs

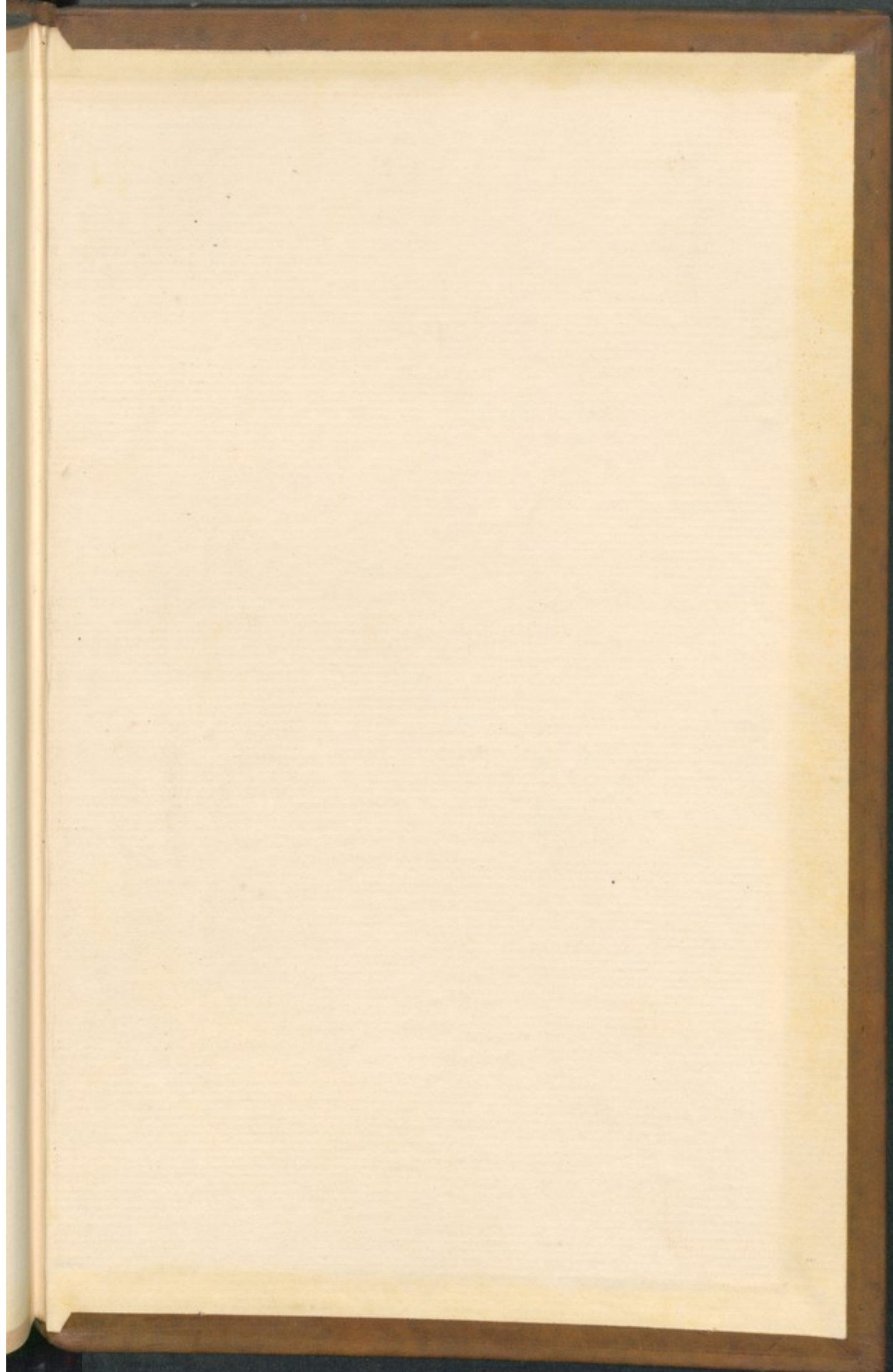

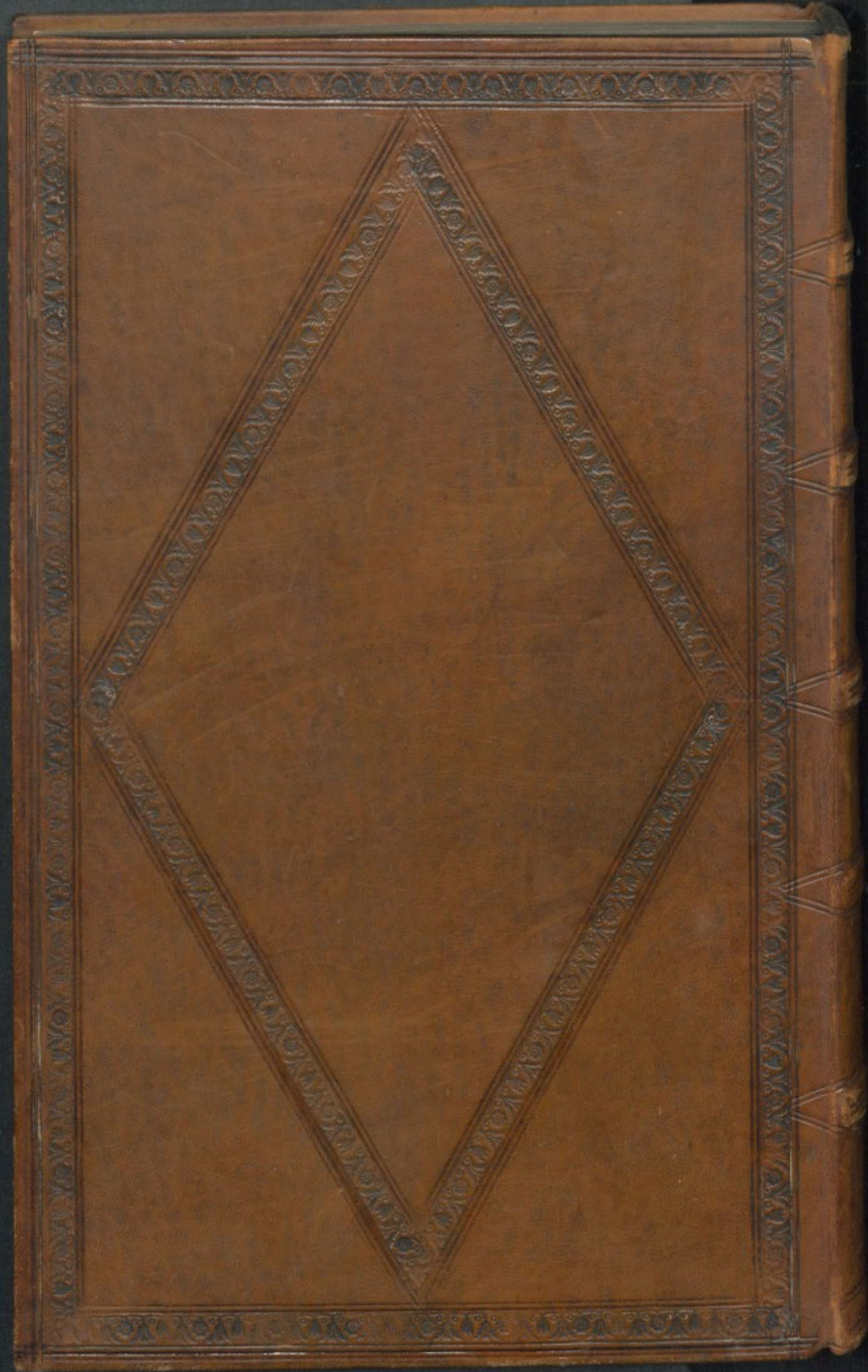

AGRICOLA
—
DE RE
METALLICA

1321

